Հայկական գիտահետազոտական հանգույց
Armenian Research & Academic Repository

BY NC SA

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonComercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) **license.**

Դու կարող ես.
պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:
Share — copy and redistribute the material in any medium or format
Adapt — remix, transform, and build upon the material

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ХРАНИЛИЩЕ ДРЕВНИХ РУКОПИСЕЙ
ПРИ СОВЕТЕ МИНИСТРОВ АРМЯНСКОЙ ССР

ИНСТИТУТ ЛИТЕРАТУРЫ им. М. АБЕГЯНА АКАДЕМИИ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР

ЕГИШЕ

О ВАРДАНЕ И АРМЯНСКОЙ ВОЙНЕ

Подготовка к печати и предисловие
Е. ТЕР-МИНАСЯНА

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ НАУК АРМЯНСКОЙ ССР
ЕРЕВАН 1957

19 AUG 2008

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ՄԻՆԻՍՏՐՆԵՐԻ ՍՈՎԵՏԻՆ ԿԻՑ ՊԵՏԱԿԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴԱՐԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ Մ. ԱԲԵՂՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ
ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

9(47.925)
Ե-40

ԵՂԻՇԷԻ

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Ի լոյս ածեալ բաղդատութեամբ ձեռագրաց
աշխատութեամբ
Ե. ՏԷՐ-ՄԻՆԱՍԵԱՆ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՌ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱՅԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
ԵՐԵՎԱՆ 1957

ԱՌԱՋԱԲԱՆ

Հայոց հին գրաբար գրականության փայլուն կաճառի մեջ կա մի հեղինակ, որի համար կարող ենք ամենայն վստահությամբ ասել, որ նա եղել է հայ ժողովրդի ամենասիրելի հեղինակներից մեկը։ Այդ հեղինակը հռչակավոր Եղիշեն է, 5-րդ դարի հայկական հերոսամարտի՝ Վարդանանց պատերազմի անմահ ականատես պատմիչը։

Մեր նպատակը չէ այստեղ տալու Եղիշեի կենսագրությունը, լուսաբանելու նրա կյանքի և գործունեության հետ կապված այլ և այլ հանգամանքները, անդրադառնալու նրա անձի, գրվածքի և ժամանակի վերաբերյալ մինչև այժմ լույս տեսած քննադատություններին[1]*։*

Մեր այս առաջաբանը նպատակ ունի պարզաբանելու սոսկ բանասիրական խնդիրներ։

* *

Եղիշեի «Վարդանանց պատմությունը» բազմաթիվ հրատարակություններ է ունեցել (այդ մասին տես ստորև և գրքիս վերջում լիակատար մատենագիտություն), բայց այդ հրատարակություններից ոչ մեկը աչքի առաջ չի ունեցել բոլոր ձեռագրական ընթերցվածները և չի տվել գիտական հրատարակության համար անհրաժեշտ ամբողջ ապարատը։ Մեր այս հրատարակությունն այդ ուղղությամբ կատարված առաջին փորձն է և մենք այդ գործը կատարելիս աչքի առաջ ենք ունեցել և օգտագործել ենք՝ ա) այն բոլոր ձեռագրերն ու ճառընտիրները, որոնք գտնվում են ՀՍՍՌ Պետական Մատենադարանում, բ) Վենետիկի ձեռագիրը և 3 ճառընտիրները, գ) ձեռագրական նշանակություն ունեցող տպագիրները (Կ. Պոլսի առաջին և երկրորդ, Վենետիկի առաջին, Վենետիկի 1852-ի և ըստ Անձևացյաց օրինակի)։

Մենք սկզբից ևեթ պետք է ասենք, որ Եղիշեի տեքստը մյուս մատենագիրների տեքստերին նման չէ։ Եղիշեի տեքստը մի տեսակ կանոնական բնույթ է ստացել և փոփոխությունները նրա մեջ սակավ են, այն աստիճան, որ նրա ձեռագրերը դժվարությամբ են խմբերի բաժանվում։ Զանազան ձեռագրերի հիման վրա կատարված մինչայժմյան հրատարակությունները արդեն ապացուցել էին, որ շատ նոր բան ասել չէր կարելի։ Այնուամենայնիվ բնագիրը շատ տեղերում ճշտվում և ավելի որոշ է գտնում. Եղիշեի բնագրից անհետանում են այնպիսի սխալ ընթերցվածները, ինչպես առաջին եղանակում «Գդացն» կամ «Գթացն» թյուրիմացությունները առաջ բերող անմիտ ընթերցվածն էր, կամ վեցերորդ եղանակում (132$_{20}$) «Թուղթ մի ի Վրաց աշխարհէն և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհէն», որոնց փոխարեն դրվում է ճիշտը՝ «Թուղթ մի ի Վրաց աշխարհն և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհն» և այլն և այլն: Վերջապես, որպես առաջին անգամ գիտական աշխարհի առաջ է դրվում Եղիշեն իր բոլոր կարևոր ընթերցվածներով, այնպես որ հետաքրքրվող բանասերն այսուհետև այլևս կարիք չի ունենա դիմելու ձեռագրերին՝ բոլոր ձեռագրական տվյալներն ամփոփված գտնելով սրա մեջ:

---

[1] *Այդ ամենի մասին ցանկացողը կարող է տեղեկանալ Եղիշեի «Վարդանանց պատմությունը» գրքի աշխարհաբար թարգմանության ներածությունից. տես՝ Եղիշե Վարդանանց պատմություն՝ թարգմանությամբ, ներածական ուսումնասիրությամբ և ծանոթագրություններով պրոֆ. դ-ր Ե. Տեր-Մինասյանի, Հայպետհրատ, Երևան, 1946, էջ 16—95։*

⁂

Մի քանի խոսք Եղիշեի «Վարդանանց պատմության» եղանակների մասին: Թեև ընծայականում ասված է, որ եղանակների թիվը յոթը պետք է լինի, բայց մենք այժմյան հրատարակությունների մեջ ունենք նաև «Արտաքոյ եօթն եղանակին ութերորդ» եղանակը: Այս վերնագիրը տալիս են նաև բոլոր ձեռագրերը, բացի Բ-ից և Ճ^{14}-ից: Բ-ն (գրված 1207 թ., մեր ամենահին ձեռագրերից մեկը) տալիս է «Արտաքոյ վեց եղանակէն եւթներորդ՝ դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն Ղևոնդեանց», իսկ Ճ^{14}-ը (1456 թվականին գրված) պարզապես ունի «Եւթներորդ եղանակ՝ դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայից և կատարումն վկայութեամբ ի տէր»: Այս խառնաշփոթությունն առաջ է եկել այն հանգամանքից, որ Եղիշեի «Վարդանանց պատմության» Պետական Մատենադարանում գտնված 16 լրիվ ձեռագրերից 14-ը, ինչպես նաև Վենետիկի ձեռագիրը և Երուսաղեմի երկու ձեռագրերը բոլորովին չունեն հինգերորդ եղանակ ստորաբաժանումն իր վերնագրով, թեև նյութը լրիվ ունեն: Միայն Դ ձեռագիրը (№ 1886, ենթադրաբար ԺԴ դարու) թեև ունի լրիվ տեքստը, բայց սա էլ չունի VI եղանակ ստորաբաժանումն իր վերնագրով, այսինքն՝ այն, ինչ որ ուրիշները դնում են վեցերորդ եղանակի տակ, սա դնում է հինգերորդ եղանակի տակ: Այսպես են վարվում նաև, բացի ԲԴ ձեռագրերից, Ճ^{1}Ճ^{2}Ջ ճառընտիրները: Նույն վիճակն ունեն նաև Բ. Կյուլեսերյանի նկարագրած 2 ձեռագրերը: Նրանցից Բաղեշի Ամրդոլ վանքի ձեռագիրը (գրված ՇՀԹ = 1130 թ.) միացնում է հինգերորդի տակ հինգերորդ և վեցերորդ եղանակները, իսկ Արմաշի (Դպրեվանքի) ձեռագիրը (գրված 1671 թվականին Երնջակի Ճառոթ գյուղաքաղաքում) նույն երկու եղանակը միացնում է վեցերորդի տակ, չտալով հինգերորդն իր վերնագրով: Ուշագրավ է նաև, որ մեր № 1862 Ը ձեռագրի մեջ (գրված 1641 թվականին) հինգերորդ եղանակի առթիվ ստորին լուսանցքում գրված է՝ «Եւ յայնմ տեղւոջ ընթերցողն մի՜ ցնորի վասն հինգերորդ եղանակին, զի օրինակն ոչ կայր և մեզ այլ եղև ոչ սակաւ ցնորումն»: Այսպիսով, եղանակների թվահամարների և վերնագրերի մեջ ինչ-որ մի ձեռք շատ հին ժամանակներում, համենայն դեպս ԺԲ դարից առաջ, այժմ մեզ համար անհասկանալի մի գործողություն է կատարել: Արդյոք միայն եղանակների վերնագրերն են խառնված, թե՞ աղարտված է նաև Ընծայականն իր եղանակների կարգով ու վերնագրերով, դժբախտաբար, չենք կարող ասել: Եթե Բ ձեռագիրը (գրված 1207 թվականին) իր նախնական վիճակում հասած լինեի մեր ձեռքը, գուցե նպաստեր այս խնդրի պարզաբանմանը. բայց, դժբախտաբար, այդ ձեռագրի այս տեսակետից խիստ կարևոր Ընծայականը, որտեղ Եղիշեն տալիս է գլուխների կարգն ու վերնագրերը, կարկատված է և նոր գրված Զաքարիա սարկավագ պատմագրի ձեռքով 1687 թվականին, հավանորեն հնագույն 1174 թվականին գրված օրինակի համաձայն (=Ա ձեռագրին), այնպես որ Բ ձեռագիրն ու Ծ^{14}-ը նկատի ունենալով, մեզ համար լիովին պարզվում է միայն մի բան, այն է, որ հնում եղել է ձեռագրերի մի խումբ, որ 8-ի փոխարեն ունեցել է միայն 7 յեղանակ այն կարգով, որ տալիս է Բ ձեռագիրը։

Նկատի ունենալով այս հանգամանքը, այլև այն, որ խառնված են Եղիշեի միայն վերնագրերը, իսկ բուն տեքստից ոչինչ պակաս չի երևում, որ և ընդունում են բանասերները, ուստի մենք հարմար համարեցինք, ձեռք չտալով Ընծայականին, Եղիշեի յեղանակները տալ՝ հետևելով Բ ձեռագրին, միացնել հինգերորդ և վեցերորդ յեղանակները, ինչպես բոլոր ձեռագրերում է, և ամբողջ նյութն ամփոփել 7 յեղանակների մեջ։

I

ԵՂԻՇԵԻ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ՏՊԱԳԻՐՆԵՐՆ ՈՒ ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐԸ

1. *Առաջին տպագիր, Կոստանդնուպոլիս 1764 թ.=Տ¹*։ 2. *Պետերբուրգի տպագիր 1787 թ.*։ 3. *Կալկաթայի տպագիր 1816 թ.*։ 4. *Կոստանդնուպոլսի տպագիր 1823 թ.=Տ²*։ 5. *Վենետիկի առաջին տպագիր 1828 թ.=Տ³*։ 6. *Վենետիկի մնացած տպագրությունները*։ 7. *Վենետիկի 1852 թ. տպագրությունը (Լիմի երկաթագիր ձեռագրի ընթերցվածներով)=Վ¹⁸⁵²*։ 8. *Անձևացյաց կոչված օրինակը, Թեոդոսիա 1861 թ.=Ա*։ 9. *Ա ձեռագիրը (№ 1890)*։ 10. *Բ ձեռագիրը (№ 1888)*։ 11. *Գ ձեռագիրը (№ 4809)*։ 12. *Դ ձեռագիրը (№ 1886)*։ 13. *Ե ձեռագիրը (№ 1920)*։ 14. *Զ ձեռագիրը (№ 2559)*։ 15. *Է ձեռագիրը (№ 1882)*։ 16. *Ը ձեռագիրը (№ 1862)*։ 17. *Թ ձեռագիրը (№ 1404)*։ 18. *Ժ ձեռագիրը (№ 2639)*։ 19. *Ի ձեռագիրը (№ 1889)*։ 20. *Լ ձեռագիրը (№ 1482)*։ 21. *Խ ձեռագիրը (№ 4351)*։ 22. *Ծ ձեռագիրը (№ 4584)*։ 23. *Կ ձեռագիրը (№ 573)*։ 24. *Հ ձեռագիրը (№ 1458)*։ 25. *Ձ ձեռագիրը (№ 1737)*։ 26. *Ղ ձեռագիրը (№ 5920 աշխարհաբար)*։ 27. *Ձեռագրերի խմբավորում*։ 28. *Սովետական Հայաստանի սահմաններից դուրս գտնվող ձեռագրերը*։ 29. *Ճառընտիրները*։ 30. *Հայսմավուրքները*։ 31. *Մեր աշխատանքի հանգամանքները*։

Ա. ՏՊԱԳԻՐՆԵՐ

1. *Եղիշեի Վարդանանց պատմության* առաջին տպագրությունը *եղել է Կոստանդնուպոլսում ՌՄԺԳ (1213+551=1764) թվականին և բռնում է ընդամենը 8+220 էջ, 20×15* սմ *մեծությամբ (տպված մասը շրջանակի հետ միասին 15,5×11,5)*։

Առաջին ճակատն է՝

Գիրք պատմութեան
Սրբոց Վարդանանց զօրավարացն հայոց
արարեալ սրբոյ Եղիշէի վարդապետին

Երկրորդ ճակատը՝

Գիրք, որ կոչի Եղիշէ պատմագիրք

շարադրեալ գիտնական և խստակրօն սուրբ վարդապետին Եղիշէի աշակերտի սրբոց Թարգմանչացն մերոց Սահակայ և Մեսրոպայ

Յորում լիակատար պատմին նահատակութիւնք սրբոց Վարդանանց զօրավարացն Հայոց և Ղևոնդեանց սրբոց քահանայից։

Տպագրեցեալ ի հայրապետութեան քրիստոսակերտ սրբոյ աթոռոյն էջմիածնի՝ Տեառն Սիմէօնի սրբազան Կաթողիկոսի ամենայն Հայոց

Եւ ի պատրիարգութեան սրբոյ Երուսաղէմի Տեառն Կարապետի երջանկազարդ վարդապետի, և Կոստանդնուպօլսոյ Տեառն Գրիգորի հեզահոգի վարդապետի

ի Կոստանդնուպօլիս քաղաքի

Արդեամբք և ծախիւք՝ սուրբ էջմիածնի միաբան Աբրահամ վարդապետին

Ի թուականիս Հայոց ՌՄԺԳ [=1764], յապրիլի Ժ

Ի տպարանի հանգուցեալ Աստուածատուրի

էջ 4—8. Նախերգանք «Առ ընթերցօղ սուրբ մատենիս»—«ազնուականութեան ձեռամ նուաստ ծառայ Ստեփաննոս յԱկնայ Պետրոսեան» բանասերի կողմից:

էջ 9 բաց

էջ 10. Եղիշեի նկարը կանգնած դիրքով. տակը գրված է՝

Մեծն Եղիշէ այր հանճարեղ,
Աթենական ուսմամբ շքեղ
Պատմաբանեալ ըզՂևոնդեանց
Այլ և զօրացըն Վարդանանց»:

Նոր էջակարգությամբ էջ 3—207. Եղիշէի պատմութիւն Վարդանանց:
էջ 208—212. Համառօտ ցանկ սուրբ գրքոյս գլխոց՝ հատուածովքն հանդերձ: Իբրև նմուշ բերում ենք՝ էջ 3 «Գլուխ Ա. Յսկզբան առաջնում դըրոջ ցուցանէ, թէ որպէս նշանագրեալ է պատմութիւնս. և թէ զի՞նչ շահելոց են ընթերցողքն գտա»:

Կամ էջ 203-ի վերջում ծանոթագրություն. «Ծանիր, զի խաչունականքն լուսնաձևի՝ են ի սրբոյն խորագրեցեալք, և մնացեալքն ի մէնջ, որպէս են նշմարեցեալք»:

էջ 212—214. «Վերջաբանութիւն վասն սուրբ գրքոյս՝ առ բարեմիտ ընթերցողս»:

էջ 215—216. Վրիպակներ հետևյալ վերնագրով. «Աստ գիտցուք զսխալմունս ի տպագրութենէ, և զմնացեալսն ի սրբագրութենէ՝ հանդերձ ուղղելովքն»:

էջ 217—220. «Յիշատակարան տպեցման սուրբ գրքոյս»:

Անհրաժեշտ ենք համարում մի քանի հատվածներ մեջ բերել «Նախերգանքից», «Վերջաբանությունից» և «Հիշատակարանից»:

էջ 6. «Նախերգանք»-ում Վարդանանց սխրագործությունը պատմելու անհրաժեշտությունը շեշտելով և ասելով, որ Եղիշե վարդապետը կատարել է այդ գործը, շարունակվում է. «Որպէսզի որդիք ընթերցեալ՝ պատմեսցեն որդւոց իւրեանց, զի անմոռաց ունելով զերևելի գործս քաջութեան որ յհաւատոյ, խրախուսեալք ի նոյն միտս վառիցուք»: Եղիշէի գիրքը տպագրվում է իբրև հոգևոր կերակուր, որպեսզի ախորժ խոսքը լսելու սով չլինի մեզնում, ասում է հեղինակը (Ամոս մարգարե Ը 11):

էջ 213—214. «Վերջաբանութեան» մեջ. «...Այլ արդ՝ յայտ լիցի և այս, զի հեղինակ սուրբ գրքոյս՝ յսկզբան անդ թէպէտ խոստացեալ էր խօսիլ յեօթն եղանակս, և այլ ինչ յաւել ի նոսա, սակայն առ ի վանումն ամանց տաղտկացմանց և ի նկրտումն որպէս ախորժմանց զերկարագոյնս ի նոցանէ բաւ զանազանիցն պարբերութեանց խորագրելով սուղեալ հատուածս ցուցի: Յարս զթիւ չարկեալ և զպատմելն եդի դիմաւն երրորդաւ, զի մի ընդ ոսկի բանս սորայն՝ յայփկարէս կապարեայ ինչ խառնեալ ձեզ ցուցցի:

Նաև զայսու մի զանց եղիցի, թէ խորագիր հեղինակին հինգերորդ գլխոյն չէր յօրինակին: Եւ մեր չեղեալ ձեռնահաս սուրբ գրքոյս կրկին օրինակաց՝ ունելով զխիղճ մտաց՝ ոչ տակաւ տարժանեալ եղէ, թէ գուցէ գլուխն այն պակասեալ իցէ. Թէև ըստ իմն իմացման՝ խորագիրն այն ինչ ոսկ հատեալ՝ գեթ վեցերորդին է անդր մուծեալ. ուստի ըստ խոստման սորայն եդև կարգադրեալ»:

217—220. Հիշատակարանում «Փառք... որ... ետ կարողութիւն մերս անարժանութեան՝ հասանիլ ի կատարումն տպեցման գրքոյս, ի ՌՄԺԳ Թուին ի յուլիսի ամսոյ Ժ...Արդեամբք և ծախիւք սորոյ Աթոռոյն էջմիածնի բազմաշխատ միաբան Աբրահամ վարդապետին, որ ըստ գրաւէր բարուց իւրոց՝ զայս շահաւէտ գիրքս եւ յօժարեցաւ ի տպել վասն երկուց պատճառաց: Նախ՝ զի ի ՌՄԺԲ թուին՝ յԶմիւռին քաղաքի (Նորին յայնժամ առաջնորդ գոլով) տպեցուցեալ էր զգիրքն Եզնակայ Կողբացւոյ, որ նրբուն մտօք և հաւաքարանական ոճիւ եղծանէ զաղանդն մոլութեան կրօնն զրադեշտական, որպէս յայտ է զնոյն գիրքն ընթերցողաց:

Այլ զի մի աւելորդ և անօգուտ համարեսցի ոմանց՝ աշխատութիւն գերիմաստ սորոյ վարդապետին (որպէս տապարաւ մժղուկս հալածողի), վասն այնորիկ և զգիրս պատմութեան սորոյ վարդապետին Եղիշէի նորին ուսումնակցի՝ ետ տպագրել. զի ընթերցողք սորին՝ ծանիցեն զգժնդակ չարութիւն նոյն վերոյիշեալ մոլորութեանն. (որով կուրացեալքն գրեթէ հրձիգ առնել կամէին զսուրբ եկեղեցիս Հայաստանեայց. մինչև սուրբ և ընտրեալ առաջնորդաց և նախարարաց մերոց՝ մահու և արեամբ չափ մրցելով՝ հազիւ կարացին շիջուցանել զբոց նորին) և հարկաւոր և պիտանացու վարկցին զաշխատութիւն սորոյ վարդապետին Եզնակայ, նաև զտպագրեցումն սոփեստի նորին՝ իբր զօրեղ և ազդու դեղ՝ ընդդէմ մահաբեր ցաւոց և մեծի հիւանդութեան պատրաստեալ:

Երկրորդ՝ զի երանելի վարդապետն Եղիշէ՝ յազգէս մերմէ գոլով և ունելով զմեծ սրբութիւն, զլիակատար իմաստութիւն, և զաթենական ուսման ճոխութիւն, ոչ վայելուչ վարկաւ նաև աշխատութեան սորին՝ (որ է ներկայ գիրքս) միայն ըստ գանձու ընդ երկրաւ ծածկեցելոյ. մինչ բաց ի սակաւուց՝ բազումք սովաւ փարթամանալ ոչ կարէին: Քանզի՝ չքնաղաշար ճառեանս այս՝ ոչ սակաւ հոգևոր հարստութիւնս յինքեան ունի պարունակեալ: Այսինքն՝ զի է իբր քրիստոնէական ուսման ճաշակ. արարողութեանց սորոյ եկեղեցւոյ անկարծիք վկայութիւն. ուղղափառ դաւանութեան տիպ. վասն հաւատոյ նահատակութեան քաղցրութիւն. աղօթախօսութեան հատուած. հոգեկան եռացութեան և արտասուաց բղխման ուժգնապէս գրգռիչ. ազգասիրութեան և հայրենի սուրբ օրինաց սակի՝ քաջութիւն և հոգևոր նախանձայուզութիւն. աւանդապահից ժողով. արեամբ ներկեալ նահատակաց մերոց, թէ կարգաւորաց և թէ աշխարհականաց, յականէ յանուանէ յիշատակութիւն. յատուկ ազգին մերոյ մակաբեան գործ և տեղի պարծանաց: Նաև ըստ իմաստասիրացն սահմանի, դիմօք՝ պատճառօք՝ տեղեօք՝ և ժամանակօք՝ մեծագործութեան պատմութիւն:

Արդարև՝ զսա ընթերցմամբ խոկացողացն ի մանկութենէ շարագրութեան օրինակ և հայկաբանութեան գաղափար։ Յիրաւի ի սմա երեւի մեծ հաւատ և մեծ հաւատոյ զօրութիւն. յոյժ սէր և յոյժ սիրոյ ներգործութիւն. շատ յոյս և շատ յուսոյ հաստատութիւն և ամենեւին անկեղծութիւն, որ յայտ է բազում անգամ զսա ընթերցողաց.

Վասն որոյ զգանձատուփս և զոսկեղէն գիրքս կամեցաւ ի լոյս ածել՝ զի ամենեքեան զսա վերծանելով հմտասցին. և որոց հարց և նահատակաց մերոց զանազան առաքինութեանցն նախանձաւորք լինիցին։

Արդ յիշեսջիք ի Քրիստոս ի մաքուր մաղթանս Ձեր զվերոյիշեալ Աբրահամ վարդապետն Աստապատցի հանգուցեալ հոգւոր և մարմնաւոր ծնողօք և եղբարբք իւրովք։ Ընդ սոսին յիշման արժանի համարեսջիք և զսրբագրող մատենիս այսորիկ՝ զԱկնցի ուսումնասէր աբբայն Ստեփաննոսն Պետրոսեան, և զաբբայն Պետրոսն Կոստանդնուպօլսեցի, որ զբուն գաղափարն գրքոյս անձամբ ընթեռնոյր օգնելով սրբագրողին ի յանկնդրութիւն նորին. նաև զաբբայն Մելքիսեդն զգծող յիշատակարանիս. որ ոչ սակաւ աշխատանս կրեաց յերթևեկս ի տպագրատան գրքոյս. զորս Տէր զարդարեսցէ մեծագոյն շնորհիւ իւրով և պահեսցէ ի ծոց սուրբ եկեղեցւոյ, Ամէն։

Հուսկ յետոյ՝ յիշեսջիք և զտպագրող սորին՝ զհանգուցեալ Աստուածատուրի որդի զՅօհաննէս դպիրն պարտաւոր. հանգերձ յօգնաշխատ որդւովն իւրով աբբայիւ Կարապետիւ, զգիրս կազմարարեալս շարողիւ, վաճառելեօք ի ծառայութիւն խնդրողաց փոխանակ ինքեան՝ տեառն շնորհիւ։

Այլ և զբրտնաջան մշակն գործարանի նորին՝ զտէր Պօղոսի որդի զաբբայ Կիրակոսն Մանազկերտցի։ Որպէսզի և ինքն Տէրն մեր Քրիստոս առհասարակ յիշեսցէ ի բարին ի միւսանգամ գալստեանն, ըստ մեծի իւրում գթութեանն, որում ընդ Հօր և ընդ սուրբ Հոգւոյն փառք յաւիտեանս Ամէն։

Վերջ»։

Այս առաջին տպագրությունը մեր հրատարակության մեջ նշանակված է Տ¹ տառով։

2. Երկրորդ տպագրությունը եղել է ՌՄԼԶ (= 1787) թվականին Ս. Պետերբուրգում, մեծությունը 15×9 (տպ. 11×6) սմ.։

Գիրքը բաղկացած է 413 էջից։ Վենետիկում եղած օրինակը, անշուշտ, պակասավոր է, այդ պատճառով է Ս. Ղազիկյանը գրում՝ «...Միխանորյանց նույն տպագրության էջերը 413 կդնե. չեմ գիտեր ինչու» (Նոր Մատենագիտություն, էջ 571)։

Վերնագիրն է՝ «Գիրք որ կոչի Եղիշէ պատմագիրք. Շարադրեալ գիտնական և խստակրօն սուրբ վարդապետին Եղիշէի, աշակերտի սրբոց Թարգմանչացն մերոց Սահակայ և Մեսրոպայ։ Յորում լիակատար պատմին նահատակութիւնք սրբոց Վարդանանց զօրավարացն Հայոց և Ղևոնդեանց սրբոց քահանայից»։

Վերստին տպագրեցաւ յեօթներորդում ամի հայրապետութեան լուսանկար մօրն մերոյ սրբոյ աթոռոյն Էջմիածնի՝ Տեառն Ղուկասու սրբազնաւոր կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց։

Հրամանաւ իշխանազնեայ Տեառն Յովսէփայ սրբազան արքեպիսկոպոսի և առաջնորդի ազգին Հայոց որք են ընդ տէրութեամբ Ռուսաց։

Արդեամբք և ծախիւք բարեպաշտօն և ազնուատոհմ Մանիչարեանց
Աստուածատրեան ազնիւ պարոն Մարգարին

Յամի Տեառն 1787: Իսկ ի թուին Հայոց ՌՄԼԶ.
Ի Սանկտ Պետերբուրգ
Ի տպարանի Խալդարեանց պարոն Գրիգորի
Կրկին հրամանաւ կառավարչացն բարեկարգութեանց

Այս հրատարակությունը առաջնի անփոփոխ և ստրկական երկրորդ տպագրությունն է, այն աստիճան ստրկական, որ էջ 397—405 տպելով «Համառօտ ցանկ սուրբ գրքոյս», չի հասկացել, որ անհրաժեշտ է նշված հատվածների էջերը հարմարեցնել իր տպագրությանը, այլ նշանակել է I տպագրության էջերը, որի հետևանքով նշանակված ոչ մի էջում չի կարելի գտնել մատնանշված նյութը, քանի որ I տպագրությունն ունի 220 էջ, իսկ այս II տպագրությունը՝ 413 էջ:

Տարբեր է, իհարկե, միայն էջ 410—413 «Յիշատակարան տպեցուցանողի սորին» հատվածը, որի մեջ խնդրվում է «յաղօթս յիշել» «Նոր Ջուղայեցի ազնուատոհմ Մանիչարեանց բարեպաշտօն և յոգնահանճար ազնիւ պարոն Մարգարին»—անուն-անուն ծնողներով, եղբայրներով, կողակցով, կենդանի և մեռած զավակներով և այլն: Այստեղ հայտնվում է, որ տպարանի տեր ու գործավար պարոն Գրիգոր Խալդարյան Ջուղայեցին մեռել է 1787 թվականի օգոստոսի 8-ին, և գործն ավարտել է նրա որդին՝ պարոն Մկրտումը:

Այս տպագրությունը ոչ մի արժեք չունի բնագրական տեսակետից, ուստի և նրա ընթերցվածները մեր հրատարակության մեջ առնված չեն:

Այս տպագրության հետ կապված անհրաժեշտ է պարզել նաև հետևյալը: Ճիշտ է նկատում Ա. Ղազիկյանը (անդ, էջ 571), որ 1774 թվականին Պետերբուրգում Եղիշեի հրատարակություն դժվար թե եղած լինի: Այդ տպագրությունը չեն հիշատակում ո՛չ Մինասյանց և ո՛չ էլ Գր. Խալաթյանց:

Թյուրիմացության արդյունք պետք է համարել նաև իբր Նոր-Նախիջևանում 1787 թվականին կատարված տպագրությունը: Ամենայն հավանականությամբ, եթե իրոք այդպիսի տիտղոսաթերթ ունեցող հրատարակություն կա, դա նույն վերևում նկարագրված հրատարակությունն է, որ նրա հրատարակիչ Յովսեփ Արղությանը կարևոր է համարել տիտղոսաթերթը փոփոխելով լույս ընծայել նաև իր թեմի ամենահայաշատ Նոր-Նախիջևան քաղաքում:

3. Երրորդ հրատարակությունը եղել է Կալկաթայում 1816 թ.: Տես Մատենագիտություն:

4. Չորրորդ հրատարակությունը եղել է Կոստանդնուպոլսում Հայոց ՌՄՀԲ (=1823) թվականին և բաղկացած է 239 էջից:

Վերնագիրն է՝

Պատմութիւն նահատակութեան սրբոց Վարդանանց, և Ղևոնդեանց քահանայից արարեալ սրբոյն Եղիշեայ գերահռչակ վարդապետի և արքեպիսկոպոսի Ամատունեաց, և աշակերտի երանելի Թարգմանչացն մերոց սրբոցն Սահակայ և Մեսրոպայ

Ի հայրապետութեան սրբոյ աթոռոյն Էջմիածնի Տեառն Եփրեմի աստուածընտիր կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց
և ի պատրիարգութեան սրբոյ աթոռոյն Երուսաղէմի Տեառն Գաբրիէլի շնորհափայլ արքեպիսկոպոսի
Հրամանաւ և արդեամբ Կոստանդնուպօլսոյ պատրիարգ Տեառն Պօղոսի արքեպիսկոպոսի Անդրիանուպօլսեցւոյ
Տպեալ
ի Կոստանդնուպօլիս
ի տպարանի մայր եկեղեցւոյս սուրբ Աստուածածնի
Աշխատասիրութեամբ Տ. Անդրէաս վարդապետի Նարինեան
Ակնեցւոյ
1823. ՌՄՀԲ

Հառաջաբանից *(էջ 3—6)* բերում ենք հետևյալ հատվածը.

Եղիշեի Պատմության Նշանակությունը բացատրելուց հետո...

«Վասնորոյ և ոմանք ի բարեպաշտից մերազնեայ բանասիրաց փափագօղ եղեալ այսմ ցանկալի գանձու՝ կամեցան սեպհականել ի հոգիս կարօտելոց. բայց արդիւնք իւրացն ոչ ըստ արժանւոյն ի դէպ ելանէին։

Զի ըստ ժամանակին ունելով առձեռն պատրաստ զմի միայն գաղափար աղաւաղ և սխալ, բարեմիտ իմն երկիւղածութեամբ՝ զի մի՛ դուցէ հնութեամբ ժամանակի և այն իսպառ անհետ լինիցի, և որք միանգամ ցանկան վայելել՝ անճաշակք ի քաղցրութենէ նորա մնասցեն, տպագրեցին զայն ի Կոստանդնուպօլիս, յամի Տեառն 1764։

Յորում տեսանին բազմադիմի վրիպակք է՛ ուրեք՝ զի իմաստ բանիցն գլխովին ընդհակառակն է շրջեալ. և է՝ զի պակասութեամբ կամ յաւելուածով բառից անիմանալի գործեալ. վասնորոյ և ընթերցանելեացն ոգիք ոչ որպէս արժանն է քաղցրանային. և ո՛չ յարգ և վաստակ բարեացապարտ մատենագրին երևէին։ Զայս ամենայն զոր տեսցուք՝ և առաւել քան զայն՝ կարէ տեսանել ընթերցասէրն ի բաղդատելն զսա ընդ հնոյն։

Եւ զի տեսանելով մեր՝ թէ նաև աղաւաղ տպեալքն օր ի յօրէ սակաւագիւտ եղեալ են և ծանրագին, և փափագօղք և խնդրօղք բազումք. շարժեալ ի սիրոյ ազգիս հրաման տուաք նորոգ սրբագրութեամբ ի տիպ արձանացուցանել՝ ըստ ընտրելագոյն և անսխալ գաղափարին, զոր հաւատարիմ գրչութեամբ ընդօրինակեալ էր ի Հայաստան բարեյիշատակ Գէորգ դպիրն պալատական, որ և ունէր յիշատակարան՝ օրինակ զայս.

«Գրեցաւ պատմական մատեանս սրբոյն Եղիշայի ի Մեծն Հայաստան, ի թուականին Հայոց ՌՄԼ, գրչութեամբ Գէորգայ ուրումն անարժանի Կոստանդնուպօլսեցւոյ, և այն՝ յօրինակէ իմեքէ հնագունէ, որ էր գրեալ յԱրարատեան աշխարհի ի թուականութեան Հայոց ՌԺԶ, յաւուրս հայրապետութեան Տեառն Ներսէսի, եղբօր Գրիգորիսի, որ նստէր ի Կլայն հռոմկլայն»։

Ստորագրեալ է. «Մնամ վասն ձեր միշտ աղօթարար Նուաստ ծառայ ծառայիցն աստուծոյ Պօղոս արքեպիսկոպոս Անդրիանուպօլսեցի և պատրիարգ մեծի մայրաքաղաքիս Կոստանդնուպօլսի»։

Տեքստը. էջ 7—214։

էջ 215—218. Հաւելուած—խօսք յաղագս պատմական գրոցն Եղիշէի. հանեալ ի պատմութենէ Թովմայի վարդապետի և պատմչի տանն Արծրունեաց։ Վասն արիւնահեղին Բարծումայի։

էջ 219—227. Ցանկ գրքույ (անվանացանկ՝ համառոտ բացատրություններով):

էջ 228—239. Բացատրութիւն անծանօթ և դժուարիմաց բառից այսր մատենի (մեծ մասամբ Վարդան գրոց բառարանի սխալաշատ բացատրությունները, ինչպես օր. «Բումիզ է բառ պարսկական, զորմէ ասի ի հին բառարանի մերում, Գոմեզն օշնան խոս է, զոր այլ գիրք օնաս ասեն լուալեաց*»):*

Այս, թվով չորրորդ, տպագրությունը մեր հրատարակության մեջ նշանակված է S² տառով:

5. *Եղիշեի հինգերորդ տպագրությունը եղել է 1828 թվականին Վենետիկում, փոքրադիր 12°, ընդամենը 408 էջ. «Հրատարակիչն է Հ. Ա. Բագրատունի, որ և սկիզբը՝ «առ Եղիշէ» վերնագրով գեղեցիկ ուղերձ մ'ունի» (Ա. Ղազիկյան, անդ, 572):*

Առաջին ճակատ. *Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց. ի Վենետիկ, 1828:*

Երկրորդ ճակատ. *Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի սուրբ Ղազար, ՌՄՀԷ:*

1—4 շապիկներ

5—6 ուղերձ «առ Եղիշէ».

7—362 Եղիշեի տեքստը.

363—378 Նորին Եղիշայի վարդապետի բան խրատու յաղագս միանձանց

379—381 առ Բանասէրս

382—392 Այլ ընթերցուածք

393—408 Ցանկք անուանց:

Մեջ ենք բերում «առ բանասէրս» հատվածը, էջ 379—381.

«Ըստ յաճախել օրինակաց գրոց՝ բազմանան և կրկին վրիպակք գրչաց, որ ակամայ և որ կամաւոր առ ագիտութեան. գայսր փորձ գիտէ և Եղիշէ՝ ամենեցուն ցանկալի մատեանն: Որ ի մեր ձեռս եկին օրինակք վեց էին, չորք ամբողջ, երկու ի մասնէ. երից կեթ թուականք յայտնի. ՌճԾ, ՌճԽԶ, ՌՄԼ. յորոց զառաջին զհնագոյնն. և ստուգագոյն քան զամենայն գտեալ, զնոյն առաք մեզ յօրինակ, զակամայ և զյայտնի սխալմունս գրչին ուղղեալ յայլոցն միաբանութենէ: Իսկ թուեցեալն ամանց ընտրելագոյն և անսխալ հաւատարիմ գրչութիւն՝ ՌՄԼ օրինակն, իբրև ի հնագունէ զաղափարեալ, գրելոյ ի ՌժԶ. մանրախուզիւ քան զբնաւսն փարթամագոյն գտաւ երկատեաց վրիպակօքն:

«Թէպէտ մատենագիրն զհատուածս գրոցն և յեղանակ և գլուխ կոչէ ի յառաջաբանին՝ բայց գրչագիրք ի կարգի անդ ուրեք ուրեք յեղանակ միայն ունին, և գլուխ և ոչ ուրեք. ամին իրի և մեք զայն կալաք: Առաջին յեղանակին չիք գլուխ և մակագրութիւն ի գրչագիրս, այլ կից գնայ ընդ յառաջաբանին. սակայն որպէս այլոց՝ և մեզ պատշաճ թուեցաւ որոշել զայն ըստ նորին մատենագրին ակնարկելոյ, միայն ուր ի դէպ ևս թուեցաւ մեզ, մեք անտի հատաք:

«Որպէս և բազմանգացուց առաջին տպագիրն ազգ առնէ, խորագիր հինգերորդ յեղանակի չիք և ոչ ի մի գրչագիր. այլ վեցերորդ զնոյն մակագրեն՝ նորին վեցերորդին վերնագրովն, և միահետ տանին մինչև ցեւթ-

ներորդն, բայց միայն ի միոյ՝ որ հինգերորդ կոչէ զայն, սակայն և նա նովին վեցերորդին մակագրով: Մեր ըստ յառաջաբանի մատենագրին մակագրեալ զայն, զգլուխ վեցերորդին չկամեցաք առ ժամս խախտել յերից առաջնոց քան զմեզ տպագրութեանցն: Եւ չունիմք ասել, հինգերորդ յեղանակն ինքն արդեւք կորուսեալ իցէ կամ ի Բարծումայէ խարամանկեալ. եթէ գլուխ վեցերորդին այսր անդր անկեալ վատարանդի: Կարգ պատմութեանն, թէպէտև անընդհատ, չասէ ինչ հաւաստի գուշակել:

«Այսչափ ինչ ի հարկէ հաւատարմութեան ծանօթս տուեալ բանասիրաց, կարգեսցուք զկարևորն յայլեայլ ընթերցուածոց օրինակացն»:

Այս հինգերորդ տպագրությունը մեր հրատարակության մեջ նշանակված է Տ⁵ տառով:

6. Վենետիկի հիշած տպագրությունները (1838, 1842, 1859, 1864, 1893, 1902/03) և Երուսաղեմի 1865 թ. տպագրությունը բնագրական արժեք չունեն, այլ նախորդ, գլխավորապես 1828 թվականի տպագրության արտատպություններ են աննշան փոփոխություններով, որոնք մեր հրատարակության մեջ առնված չեն:

7. Արժեքավոր է, այն էլ միայն մասամբ, Վենետիկի 1852 թվականի հրատարակությունը, 394 էջից բաղկացած, որովհետև այդ տպագրության համար օգտագործված է Լիմի երկաթագիր ձեռագիրը, որը, սակայն, դժբախտաբար լրիվ չի եղել: Այստեղ դնում ենք այդ հրատարակության ազդը.

«Զպրոյ վարդապետին Եղիշէի զպատմութեան գիրսն կամեցեալ նորոգ ի լոյս ընծայել, յաւելեալ եդաք և զտարբերութիւնս զոմանս յերկաթագիր հին օրինակին, որ ի Լիմ. անապ. զի ոչ ամենայն՝ այլ միայն առաջնոյ և երկրորդի գլխոցն հին էր գրչութիւն, և ի բիւզանդացւոց տպագիր օրինակացն լրացեալ նոտարացի տառիւք, զորս մեք ըստ առաջին մերումս տպագրի յերիւրեալ թողաք անփոփոխ»:

Այս նկատի ունենալով մենք համեմատել և նշել ենք այս տպագրության միայն Ա. և Բ. յեղանակների տարբերությունները:

Այս տպագրությունը մեր հրատարակության մեջ նշանակված է Վ¹⁸⁵² տառով:

8. Մնում է մեզ հիշատակել, ի վերջո, Եղիշեի այսպես կոչված Անձեվացյաց օրինակից արված առաջին տպագրությունը Թեոդոսիայում 1861 թվականին, որից արտատպված են հետագա հրատարակությունների մեծ մասը (Կոստանդնուպոլիս 1871, 1873, Տփխիս 1879, Մոսկվա 1892, Տփխիս 1904, 1912, 1913):

Այս տպագրության վերնագիրը հետևյալն է.

Եղիշէի պատմութիւն Վարդանանց
Ըստ Անձևացեացն օրինակի
Թէոդոսիա, ի Խալիպեան տպարանին 1861
է+344

Մեջ ենք բերում այս հրատարակության ներածությունն ամբողջությամբ:

ՆԵՐԱԾՈՒԹԻՒՆ

Եղիշէի սրբոյ Վարդանանցն պատմութիւն *թէպէտ ի նուազս նուազս ընծայեալ ի լոյս, բայց այնպիսի խիստ են պէտք ուղղելինիկ մատենին՝ զի չև ևս բնաւ արժանւոյն գտեալ է նորա մաւտ ի ձեռս հասարակաց:*

Մերումս տպագրի ոչ այն և եթ է վախճան զի զհրատարակացն լցուցուք զպէտս, այլ զի և հասարակաց մասնաւորեցուք զգանձ, որ ըստ բաղդի ի մեր ձեռս անկանէր ի ժամանակի զի ի փարիզեցւոցն քաղաքի դեգերէաք: Դէպ եղև ճանաչել մեզ անդանօր զհնասէր ոմն այր պատուական Սըր Զառուայթ անուն՝ որ անտի անցանէր ի դարձին յարևելից, և բարձեալ բերէր ճոխութիւն բազում հնութեանց, զորս ամբարեալն էր ի մերոց և յայլոց կողմանց Ասիացւոց աշխարհին:

Այլում թողեալ տեղւոյ և ժամանակի մանրապատում տալ նկարագիր զմէն մի նորա պատուական ճոխութեանցն, մանաւանդ զորոց ի մեր հայրենեացն էր գնեալ առեալ կամ յընծայ, տեսաք ի գրչագիրս նորա և Պատմութիւն *մի* Վարդանանց, *որ թէպէտ չունէր ի վերայ զթուականն գրութեանն, այլ մագաղաթն և երկաթագիր տառիցն ձևք՝ որովք հարեալ էր ի գրի, շատ իսկ ցուցանէին եթէ յոյժ հնոց ժամանակաց էր մատեանն. եօթներորդ կամ ութերորդ դարու գործ, եթէ ոչ և առաւել ևս հնագոյն: Եւ բանիս վկայք՝ յիշատակարանքն որ այսր և անդր ի լուսանցս մատենին տեսանէին՝ հասանէին ցիններորդ դար. որպէս օրինակ իսկ*

զՏէրն Անձևացեաց զմեծն Ատոմ
յիշատակի արարէք արժանի.

զի թէպէտ չգուցէ տարւոյն թիւ, բայց անշուշտ թուի մեզ եթէ այս այն Ատոմ իցէ զոր և Յովհաննէս պատմաբան կաթուղիկոս անուանէ մեծ, *յորժամ ասիցէ. «Պայազատէր զտէրութիւնն զայն* Մեծն Ատոմ *որդի նորա (Գուրգենայ) ընդ նորա»: Եւ զի առ Սմբատաւ Ա., Բագրատունեաց թագաւորաւն, փայլեցաւ այս Ատոմ, ապա հնագոյն քան զնա իցէ գրութիւն Վարդանանցն մատենի:*

Ի վերջ կոյս գրոցն գտաք զայս յիշատակարան.

Գրեցաւ ի ստոյգ պատմ. տանն Մամիկոնենի.
Հրամանաւ
Շմաւոնի Անձևացեաց տեառն,
յիշատակ և բարեխօսս աշխարհիս:

Բայց թէ ո՞ այս Շմաւոնս, չունիմ ասել, փոխանակ զի չյայտէ գրիչն զթուականն ժամանակին: Զմի իսկ Շմաւոն յիշատակէ մեզ պատմութիւնն՝ Անձևացեաց տէր, այն որ ընդ Կարմիրն Վարդանայ հանդիպեցաւ ի մեծի պատերազմին, ապա և կապանաց ընդ երանելի նախարարսն տանէր ժուժկալութեամբ. բայց ոչ հաւանութեան մեզ թուի եթէ նոյն Շմաւոն իցէ և որ զմատեանս զայս ետ գրել հարկանել: Այլ ի մեծի պատուի լեալ է անշուշտ առ տեարբ տանն Անձևացեաց, զի յէջս գրոյն աստ և անդ դասանին անուանք նոցա, որպէս

զԳուրգէն յիշեցէք.
Գէորգ Անձևացեաց.
Հասան տէր Անձևացւոց:

Այս օրինակ Անձևացեաց թուի անցեալ կամ պահեալ ի Նարեկայ վանս. զի անդ ուր յիշատակէ Եղիշէ յանուանս եպիսկոպոսացն որք պատասխանեցին՝ զԵղբայր եպիսկոպոս Անձևացեաց, յօրինակին գտաք յայլմէ գրչէ «զորոյ զարմանն վիճակեալ տէրս մեր Խոսրով»: *Աներկբայ իմն թուի եթէ զմեծէն Խոսրովայ ակնարկիցէ գրիչն, զհօրէ լուսայնոյն Գրիգորի:*

Դոյ և այլ սխրալի իմն հակիրճ յիշատակարան, զոր չկարողացաք ընթեռնուլ առանց արտասուս բազումս արկանելոյ. զի ուր Եղիշէ զանուանս քաջացն դրոշմէր արանց՝ որ զանուանս իւրեանց յերկնաւորն դրոշմեցին դպրութեան, յաւելոյր ոք ի սորին կիսադողդոջ ձեռամբ և սրտիւ.

Մաղթեցէք վկայք Քրիստոսի
խաղաղութիւն նեղելոցս և փրկութիւն
աշխարհիս,
և փառաց Գրիգորիս Պահլաւունեաց
հաւատս արիականս
և մի լոկ զանունդ աշխարհնուստ:

Եւ ո՞վ ոք արդեօք զԳրիգորի Մագիստրոսի զայսպիսի սրտառուչ ընթերցեալ բան, ոչ ընդ մեզ պատկառանօք համբոյր յետնումն մատուցեալ գրութեան, զնորա հառաչանս ոչ յեղյեղիցէ՝ մաղթելով զխաղաղութիւն և զփրկութիւն:

Յայս վայր հարևանցի իմն զարտաքին հանգամանաց սքանչելի գրչագրին. իսկ զներքին հանգամանացն զայս և եթ ասասցուք, զի քաջավարժ և հմուտ ձեռին է գործ և գաղափար, արժանի արդարև իշխանական տանն վասն որոյ գրեալն էր: Թողումք այլում ժամանակի նշանակել մանր զմերոյս օրինակի ի տպագրելոցն ցարդ զխտիր ընթերցուածոց. շատ լիցի ընթերցանելեացն գիտել զի ի բազում տեղիս ուր ընդ աղօտ իմն մնային իմաստք՝ արդ ի ձեռն Անձևացեաց օրինակիս պարզեալ ելանեն ի լոյս:

Ակն ունիմք եթէ ոչ ի զուր ինչ թուեսցուք մատուցեալ ի նորս տպագիր, և համարիմք զանձինս երանելիս եթէ մարթացաք դիւրել լնուլ զանէնչ ցանկութեան սրտի զհոյակապ և սուրբ Մատենագրին որ ցանկայր զի պատմութիւն իւր յածիցի ի ձեռս մեծի և փոքու «Զի հանապազորդ ընթեռնուցուն, լսելով զառաքինեացն զքաջութիւն և զյետս կացելոցն զվատթարութիւն», որով յետս կալ ի յետնոցն նմանութենէ, և յառաջնոցն ջանալ թևակոխել քաջութիւն, զի ի ջանից սորա ևեթ իցէ ակնկալել իմիք տառապեալ հայրենեաց մերոց:

Խորէն վ. Գալֆայեան:

Այս տպագրի ընթերցվածները մեր հրատարակության մեջ նշանակված են A *տառով այն դեպքերում, երբ մենք շեղվելով համեմատության համար մեր վերցրած Անձևացյաց օրինակից, նրա ընթերցվածը տեքստում* փոխարինել ենք այլ ձեռագրական ընթերցվածով և Անձևացյաց օրինակի ընթերցվածը դրել ենք տողատակի այլընթերցվածների շարքում։

Եղիշեի Պատմության մյուս հրատարակությունների մասին տես ստորև «Մատենագիտություն» բաժինը։

Բ. ՁԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

Անցնում ենք Եղիշեի Վարդանանց պատմության այն ձեռագրերի նկարագրությանը, որոնք գտնվում են ՀՍՍՌ պետական ձեռագրատանը (Մատենադարանում)։ Ձեռագրերը նշանակում ենք հայերեն մեծատառերով։

9. *Ժամանակագրական կարգով առաջին տեղը բռնում է Ա ձեռագիրը, № 1890 (1687)։*

Թերթեր—*256*։ Մեծություն—*25×16*։ Նյութ—*թուղթ*։ Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*։ Գրություն—*միասյուն 18×10,5 հին բոլորգիր։ 3—12 թերթերը նորոգված տարբեր թղթով և բոլորագրով*։ Գրիչ—*Դավիթ կրոնավոր*։ Ստացող—*ինքը՝ գրիչը*։ Ժամանակ—*1174*։ Տեղ—*Կոշավանք*։ Հիշատակարան—$209^{բ}$—$210^{ա}$։ Հիշատակագրություններ—$91^{ա}$, $123^{բ}$, $130^{ա}$ և $184^{բ}$։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Վերնագիրը—*Պատմութիւն սրբոյն Վարդանա քաջի և հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սրբոյ Դաւթայ երիցու հայցեալ գրեաց*

$3^{ա}$—$206^{բ}$	*Եղիշէի Պատմութիւն։*
$206^{բ}$—$209^{բ}$	*Վասն արյունահեղին Բարձուամայի։ Մի հատված Թովմա Արծրունու պատմությունից։*
$209^{բ}$—$210^{ա}$	*Հիշատակարան։*
$211^{ա}$—$213^{բ}$	*Սոսրագրութիւն պատմութեան սրբոյն Սարգսի զորավարի։*
$213^{բ}$—$234^{բ}$	*Վկայութիւն սրբոյն Սարգսի զօրավարի և որդւոյ նորա որոյ անուն Մարտիրոս որ կոչի վկայ։*
235—237	*Բաց թերթեր։*
$238^{ա}$—$253^{բ}$	*Պատմութիւն վարուց սրբոյն Յակոբա զոր գրեաց Մեկիբէ աշակերտ Մարուգէի միայնակեցի։*
248	*Բաց թերթ։*
254—256	*Բաց թերթեր։*

Հիշատակարան—$209^{բ}$—$210^{ա}$։ *«Փառք փրկչին և յիշատակ գրչիս Դաւիթ կոչեցեալ։*

Փառք հզօրի և անուարի, վեհի և մեծի, անհասի և անճառի, անսահմանի և անպատմի, անպարագրի և անորակի, անքանակի և անձևի, անչափի և անժամանակականի, փառաց փառաւորի և անմահի, եզակի և եռանձնեայ, պարզ և անշարունակ, սուրբ և վճիտ, յատակ և մաքուր, համագոյ սուրբ երրորդութեանն յաւիտեանս ամէն ամէն։

Ի հայկազեան Թուականիս վեցհարիւրերորդի և երկուց տասանց եղակաւ միով տաւելեալ, և ըստ Նորում շրջանիս միոյ յոբելինի և երից տասանց և քառից երկուց. և ըստ ծննդեան կենարարին և մերոյ ազատութեան ի մահուանէ յանմահութիւն են ամք ՌՃՀԴ։ Արդ, յայսմ ամի գրեցաւ գիրքս այս Եղիշէի պատմագրի և ընտիր վարդապետի, որ և տեղեակ և հմուտ էր ամենայն պատերազմաց Վարդանանց և Նեղութեանց, որ անցին ընդ աշխարհս Հայոց. որ և այլ գիրս ասացեալ կանոնականս զգուշաւորս սրբոյ եկեղեցւոյ և տաւելեալ ի վարս արդարութեան հաճոյ լինէր Աստուծոյ և մարդկան. և յետ այսր՝ վարս կրաւնաւորութեան յանձն առեալ և զխստամբերութիւն ճգնութեան, պահաւք և աղաւթիւք հանդիսանայր և որպէս յալեաց ծովու ի նաւահանգիստ փութացեալ յանապատ, ի բաց լքեալ զերկրաւորս զհետ երթայր երկնաւորին և զամենայն առաքինութիւն յանձին կատարելով, զամայութիւն սիրելով և խստապրուտ կենաւք անցուցանելով զառաւրեայ կենցաղս՝ սուրբս այս Եղիշէ իբրև զանմարմինս ի մարմնի կեցեալ, և զդիւացն մարտս վանեալ. և յանապատի ուրումն յայրի վախճանեալ բարի խոստովանութեամբ ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր մեր ամէն։

Արդ ես Դաւիթ ցանկացող եղէ այսմ գրոց և գծեցի զսա ի սակս յիշատակի հոգւոյ իմոյ մեղաւք վարակելոյ, և ծնողաց իմոց. և եղբաւր իմոյ հարազատի Մխիթար կոչեցելոյ, որ և աշխատաւորեաց ինձ ի գրելս։ Եւ գրեցի զսա ի վանս Կոշա, ընդ հովանեաւ սրբոյ Ստեփաննոսի ի մէջ սիրելի եղբայրութեանց։ Արդ հայցեմ յիշել ի Քրիստոս, և Քրիստոս յիշողացդ ողորմեսցի ամէն»։

Այս ձեռագրում, ինչպես և առհասարակ ձեռագրերի մեծամասնության մեջ, հինգերորդ յեղանակն իր վերնագրով չկա։ Ստորև դնում ենք

Յեղանակների կարգը

I	$3^{\text{ա}}$—$13^{\text{ա}}$ անվերնագիր.	«Զբանն... ընկալաւ զվճիռ մահու»։
II	$13^{\text{ա}}$—$54^{\text{ա}}$ Երկրորդ. կիրացն պատահումն յիշխանէն արևելից.	«Որոց ոգիքն... երկայնութեամբ ճանապարհին»։
III	$54^{\text{ա}}$—$91^{\text{ա}}$ Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.	«Թէպէտ և ոչ իցեմք...բաւեն հարկեալ էր նորա»։
IV	$91^{\text{բ}}$—$99^{\text{բ}}$ Չորրորդ յեղանակն. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց.	«Մինչև ցայս վայր...զբաժակն դառնութեան մահու»։
V	չիք	
VI	$99^{\text{բ}}$—$123^{\text{բ}}$ Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.	«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»։
VII	$123^{\text{բ}}$—$142^{\text{ա}}$ Եւթներորդ յեղանակ, յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ յայնժամ... գործոց նորա»։

VIII 142ա—206բ Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայից. «Արդ ի վեշտասաներորդի...զքաղաքամայրն բարեաց և հասցուք խոստացելոց ս՛րբեացն աստուծոյ ի Քրիստոս Յիսուս ի տէր մեր, և նմա փառք յաւիտեանս յաւիտենից ամէն»:

10 Երկրորդ տեղը բռնում է Բ ձեռագիրը № 1888 (1685):

Թերթեր—357: Մեծություն—25,5×16,5: Նյութ—թուղթ: Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ: Գրություն—միասյուն 21×12 բոլորագիր՝ որոշ տեղերում միջին երկաթագրի նման (արտագրված ցուցակում գրված է՝ նոտր): Գրիչ—Անդրէաս (երկրորդ մասի). առաջին մասինն՝ անհայտ: Ստացող—տէր Անդրէաս և այլս Յովհաննէս քահանայ: Ժամանակ—ՌԾԶ (1207) Եղիշէի. ՌԽԱ (1192) երկրորդ մասի գրողի և ստացողի: Վերջին նորոգություն—Զաքարիա սարկավագի (պատմագրի) ձեռքով ՌՃԼԶ (1687) թվին (էջ 357ա): Սկզբից 2 թերթ մի հատված Եղիշեից նոտր գրով (Զաքարիայի ձեռքով?): 3ա—6բ և վերջում ընդամենը 6 թերթ նորոգված են նոտր գրով Զաքարիա սարկավագի ձեռքով: Գնված է «Իզմիւռին» քաղաքում նորոգողի եղբորորդու Կյուրեղ սարկավագի ձեռքով: Հիշատակարաններ—122բ, 353բ, 355բ, 357ա, 270բ (նորոգողի հիշատակարանը՝ էջ 357ա):

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

3ա—122բ Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց պատերազմին և վկայի Քրիստոսի Յեղիշայէ սրբոյ Դաւթայ երիցուէ հայցեալ գրեցաւ: Օգնեա՛ Աստուած:

122բ—342բ Աղօթից լուծմունք (մատամբ Ստեփաննոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի), տօնապատճառք և այլ ժողովածուք, ինչպես բնորոշում է նորոգող Զաքարիա սարկավագը:

343բ—353ա Սրբոյն Եպիփանու եպիսկոպոսի Կիպրացւոյ ասացեալ (սուրբ գրքի թարգմանությունների մասին՝ Յոթանասնից, Ակիւղաս, Օրիգենէս և այլն):

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

122բ «Գրեցաւ յիշատակարանս այս վասն սուրբ նահատակութեան նախարարացն հայոց և սուրբ կանանցն. ընդ որում և զմեզ արժանի արասցէ սուրբ երրորդութիւնն տաւնել զյիշատակս նոցա. զի որք հաւատով տաւնեն զյիշատակս նոցա մասնակից արասցէ սրբոց իւրոց ի փառս ամենասուրբ երրորդութեանն այժմ և միշտ և յաւիտեանս յաւիտենից ամէն ամէն ամէն: Թւ. ՈԾԶ (656+531=1207):

270բ «զԴաւիթ և զանարժան քա՛հ(անայ) յիշեցէք ի Քրիստոս: (Խորանի վերևի անկյուններում Դաւիթ»):

«զԹորոս վարդապետ որդի Ալամի ստացող սուրբ մատենիս յիշեցէք ի Քրիստոս մանգունք սուրբ աստուածոյ, յորժամ հանդիպիք բանի պիտանացուի կամ ուրինակ առնել որ կարիք թէ հանդիպիք. և զվարդապետն իմ զԱրաքելն զԳրիգորէս զՎարդան, զի յամենէս եղև մեզ ուղուիլ»:

(Այս բառերը գրված են մի ձև խորանի մեջ. Դավթի մասին եղած պարբերությունը գրված է խորանի ճակատին՝ առանձին: Նույն էջի վրա աննշանակ հիշատակագրություններ):

353ր—355ա «Փառք ամենայնուրը երրորդութեանն որ արժանի արար զմեզ հանդիպձեալ երբեմն մտանել յաստուածային ծաղկանէս փայլեալ բուրաստանս ամենայլի. զանազան և զունակ գունակ, ամենահոտ, մրգաբեր, ծառայխիտ, գեղեցկայական տնկաւք, որք ցանկան յաւէտ բաղձանաւք... *զյիշատակ տէրունական տանից... սկսեալ ի Դաւթէ Յակոբայ եղբաւրն տեառն մինչև ցաւսնս սրբոյ խաչին: Դարձեալ և ընթերցուածոց մեկնութիւն բոլոր աղուհացիցն և այլ ևս հարցմունք զանազան և պատասխանիք բան առ բան... և այս է ըղնծութիւն հոգւոյ և զուարճութիւն մարմնոյ և ուրախութիւն սրտի և բերկրութիւն մտաց, ոչ միայն առողին, այլև լաւագոյն... որպէս Քրիստոս յանձն էառ զմահ խաչին, նոյնպէս սորա յանձն առեալ զտարժանումն, և հաւաքեալ զգեղեցկայական բուրաստանս, զոր սատցեալ պաշար ճանապարհին կենաց: Այլ որ զսա ունի չիք նմայ կարաւտանալ գիտութեան: Արդ շնորհիւն աստուծոյ և ողորմութեամբ նորին էութեան՝ ես մեղաւորս և անպիտանս ի կրաւնաւորս, որ անուամբ միայն ճանաչի և ոչ գործով, ստացուած ստացայ ինձ հոգւոյ: Արդ որք կարդայք կամ ընդաւրինակէք. մեղաւորի և տգիտի և անարժանի բարոյ, քանզի ողով կուրացեալ եմ և մտաւք, որպէս ջուր (յ)որդահոս ոչ ունի զադարումն, նոյնպէս և ես ոչ ունեմ յագումն ի գործելոյ զմեղս. արդ զընթերցողս աղաչեմ և առ ոտս անկանիմ, Անդրիասի և ծնողացս իւրոց և եղբարց ըստ մարմնոյ և ըստ հոգւոյ մեղաց թողութիւն խնդրեցէք յաստուծոյ որում փառք յաւիտեանս ամէն»:

էջ 355ր այլ գրով. «Արդ որք ընթեռնույք կամ աւրինակէք զաստուածաշունչ կտակս զայս, մեղաց թողութիւն շնորհեցէք Յոհաննեսի նուաստ քահանայի և հաւրն իւրոյ Կարապետի....զի էր յոյժ խաշմանալ և աւուրք չարութեան սովու և փախստեան... և էր թուին Հայոց ՌՃԱ և մեք առաք զգիրքս զայս ի յիշատակ հոգւոյն սուրբ քահանային Թաշկուն և իւր երեցկնոջն...»:

Ցեղանակների կարգը

I 3ա—8ր անվերնագիր.	«Բանն...զվճիռ մահու»:
II 8ր—30ա Երկրորդ. զիրացն պատահումն ի յիշխանէն արևելից.	«Որոց ոգիքն... երկայն ճանապարհաւն»:
III 30ա—52ա Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին հաւատոյ.	«Թէպէտ և ոչ իցեմք... բուռն հարկաւ էր նորա»:

---

* Եղիշեի ձեռագրերի համեմատություն, համեմատեց Գարեգին սարկավագ (Հովսեփյան), Վաղարշապատ 1892, էջ Դ. ասում է՝ «այսանգից թերթ է պակաս երեխ», այնինչ ոչ մի թերթ պակաս չէ: Կամ Գարեգին սարկավագը չի նկատել եղած թերթը, կամ այդ թերթը հետո է գտնվել և իր տեղը դրվել: Հավանականը, իհարկե, առաջինն է, որովհետև ոչ մի հետք չկա որևէ թերթ հետո տեղադրված լինելու:

IV	*52ա—57ա Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:*
V	*57ա—72ա Հինգերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից (!)*	*«Մեծ է սէրն Աստուծոյ...հրամանի թագաւորին ոչ կարէին հաւատալ»:*
VI	*72ա—84ա Վեցերորդ յեղանակն, յորում կարգադրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն ես երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ յայնժամ...ցանկացող գործոց նորա»:*
VII	*84ա—122բ Արտաքոյ վեց եղանակէն Ութերորդ՝ դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն Ղեւոնդեանց.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի... ժառանգեսցուք զքաղաքամայրն բարեաց» և այլն: «Բայց և ինձ յայս ճառս պիտոյ է գալ, եթէ տէր ինքն կամեսցի»:*

Խիստ ուշագրավ է այս ձեռագրում յեղանակների բաժանումը և նրանց վերնագրերը, մանավանդ «Արտաքոյ վեց եղանակէն Ութերորդ» արտահայտությունը: Դժբախտաբար այս ձեռագրի առաջին թերթերը փչացած են եղել և հայտնի Զաքարիա սարկավագը նորոգել է այդ թերթերը սովորական ձեռագրերից մեկի, հավանորեն մեր Ա-ի, օգնությամբ: Ինչպես երևում է, եղել է ձեռագրերի մի խումբ, այժմ անհետացած, որ միայն յոթ յեղանակ է ունեցել: Սակայն այս ձեռագրի գրության ժամանակ արդեն տարածված են եղել ութ յեղանակի, բաժանված ձեռագրերը, ինչպես ցույց են տալիս «Արտաքոյ վեց յեղանակէն» բառերը:

11. *Դ ձեռագիրը № 4809 (1003)*

Թերթեր—*213:* Մեծություն—*32×24,5:* Նյութ—*թուղթ:* Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ:* Գրություն—*երկսյուն 22×7 բոլորագիր:* Գրիչ—*Վարդան:* Ստացող—*ինքը՝ գրիչը:* Ժամանակ—*ՉԾԹ—1310:* Տեղ—*Վան:* Հիշատակարան—*212ա—213ա:* Հիշատակագրություններ *11ա, 48բ, 86ա, 95ա, 122ա, 143ա, 144ա, 189բ, 200ա, 213բ:*

Դ. պրակի սկզբից պակասում է երկու թերթ:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1ա—211բ Եղիշէի «Պատմութիւն»:
212ա—213բ Հիշատակարաններ:

Պատմության վերջում—211բ — գրված է. «Ինձ և յայս ճառ դարձեալ պիտո է գալ, եթէ տէր ինքնին կամեսցի: Եղիշա վարդապետ ասէ»:

212ա—213ա Գրչի վերջին հիշատակարանը.

«Փառք... արժանացուցեր զփոքրս զայս զիմոց ձեռացս զպտուղ զլխաւորել և ընծայել առաջի քո, զոր բազում բաղձանաւք և յոյժ տենչանաւք ի բազում ամաց փափագէի սմայ, յաղագս որոյ երկրպագութիւն քեզ և

փառաւորութեամբ պատիւ ըստ կարի վերառաքեցի Աստուած, այլ և մաղթանս պաղատանաւք: Ընկալ տէր հաշտութեամբ ողորմածաբար ըստ երկուց լումայիցն, առ ի փրկանս իմս աղքատ հոգւոս, յանկաշառ և իրաւացի ատենին որ բանք սպառին և գործք թագաւորեն, յորում միայն տիրէ և ազդէ ճշմարտութիւն և արդարութիւն:

Եւ արդ ես մեղաւոր և անարժանս Վարդան ցանկացող եղէ այս սուրբ տառիս չարչա[րա]նաց սուրբ Վարդա[նա]նցն, զոր ունէի փափագ ի բազում ամաց, և կամաւ կամեցողին բարեաց յանձկ [եղ]եալ աւարտեցի զսա բազում աշխատանաւք և ետու զսա ընծա սուրբ առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի (ջնջված է և վրան մատիտով գրված՝ Գէորգ զօրաւորի), որ է ի Վան քաղաքի հանդէպ սուրբ ուխտին Վարագայ: Բայց գրեցաւ սա ի թուականութեան Հայոց ՉԾԹ (759+551=1310) ի նեղ և յանբարի ժամանակի:

Արդ որք կարդէք կամ աւրինակէք, մեղաց իմոց թողութիւն խնդրեցէք յԱստուծոյ, և ծնողաց իմոց և եղբարց և համաւրէն ննջեցելոց իմոց: Եւ երջանիկ վարդապետին իմո Տիրացու սուրբ և խաչ ընդ յուս կրաւնաւորի. և յիշաւղքդ յիշեալ լիջիք յԱստուծոյ կրկին կենաւք և երկու աշխարհաւք ամեն բարեխաւսութեամբ սուրբ Վարդանացն:

Եւ արդ չիք ոք որ ունի իշխանութիւն ի վերա սորայ, ոչ յիմոց և ոչ յաւտարաց. բայց տէր և իշխեցող սորայ աստուած է և սուրբ առաքեալքս. քանզի ես յաւժար կամաւք ետու զսա սուրբ առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի յիշատակ բարի ինձ և ծնողաց իմոց և եղբարց և ամուսնո իմո և զաւակի իմո Զաքարիոյ: Եւ մի ոք իշխեսցէ հեռացուցանել զսա ի դրանէ սուրբ (տեղը ջնջված է և վրան գրված՝ առաքելոցն Պետրոսի և Պաւղոսի) գրաւ դնելով և ծախել և կամ գողանալով կամ [այլ] իրիք պատճառանաւք. և եթէ յանդգնեսցի ոք՝ հեռացեալ լիցի ինքն յողորմութենէն Աստուծոյ և անէծս զՅուդայի առցէ: Բայց եթէ խնդրեսցեն զսա վասն կարդալո կամ աւրինակելո՝ մի խնայեսցեն, վասն զի զսա այսր աղագաւ եմ գրել, զի ամենեքեան աւգտեսցին և մեղաց իմոց թողութիւն խնդրեսցեն յԱստուծոյ, որում փառք յաւիտեանս ամէն»:

Յեղանակների կարգը

I	*1ա—11ա անվերնագիր.*	*«Զբանն վասն որոյ...ընկալաւ զվճիռ մահու»:*
II	*11ա—48բ Երկրորդ. զիրացն պատահումն յիշխանէն Արեւելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*48բ—86բ Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցիմք... բուռն նորա հարեալ էր»:*
IV	*86բ—95ա Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:*
V	չիք.	
VI	*95ա—122ա Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է ահէն Աստուծոյ... Ոչ կարէին հաւատալ»:*

VII	122ա—143ա Եւթներորդ յեղանակ. յորում կարգադրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարադոյն ևս երկի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ յայնժամ... գործոց նորա»:
VIII	144ա—211բ Ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.	«Արդ ի վեշտասաներորդ ամի... զքաղաքամայրն բարեաց և այլն»:

12. Դ ձեռագիրը № 1886 (1683)

Թերթեր—232 (նշանակված է 233, բայց 222 համարակիր թերթ չկա և թերթերը վերջում 218—224 incl. խառնված են: Նշել է Սահակ վ. Ամատունին): Մեծություն—24×16: Նյութ—թուղթ: Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ: Գրություն—միասյուն 19,5×12,5 բոլորագիր: Գրիչ—Անտոն: Ստացող—Յովհաննէս սարկաւագ: Ժամանակ—ԺԴ դար (?): Հիշատակագրություններ—80բ, 95ա, 104ա, 121ա, 124բ, 168ա, 173ա, 186բ, 187ա:

Այս ձեռագրի մասին Զենոբ Գլակ—Հովհան Մամիկոնյանի կապակցությամբ տես Հովհան Մամիկոնյան, Պատմություն Տարոնոյ, աշխատությամբ Աշ. Աբրահամյանի, Երևան 1941, էջ XIV:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1ա—58ա Զենոբ Գլակ—Հովհան Մամիկոնյան:
58ա—95ա Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի և տեսիլ սրբոյն Ներսեսի:
95ա—110ա Յովհան Ոսկեբերանի չորս ճառ:
110ա—115ա Վկայաբանութիւն սրբոց քառասնիցն:
115ա—117բ Պետրոսի Սիւնեաց եպիսկոպոսի գովեստ Աստուածածնին Մարիամու:
117բ—121ա Յովհան Ոսկեբերանի ճառ:
121ա—124ա Տեառն Յովհաննու վասն ննջեցելոց որ ի Քրիստոս:
124բ—232բ Եղիշէի «Պատմութիւն»:
124բ Սկզբնական վերնագիրը—«Յիշատակարան սրբոյն Վարդանայ հայոց զօրավարին»:

Նույն էջի զարդախորանի տակ հետագայում նոտր գրով նոր վերնագիր է գրված. «Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի Եղիշայէ սրբոյ Դաւթայ իբրեւ հայցեալ գրեաց»:

Հիշատակագրություններից բերում ենք միայն հետևյալները.

124բ Սորին լուսանցքում—«զԱյլինախ եպիսկոպոս ծաղկաւղակս յիշեցէք ի տէր մի ողորմայիւ և աստուած զձեզ յիշէ»:

168ա «Բարեխաւսութեամբ սրբոց Վարդանանցս Քրիստոս Աստուած ողորմեա ստացողի գրոցս Յովհաննէս սարկաւագին և ծնաւղաց իւրոց և ինձ մեղուցեալ գծողիս Անտոնի և ծնողաց իմոց և ամենայն արեան մերձաւորաց և որ լիով զամէնն ասէ տէր Աստուած վարձս բարեաց պարգևեսցէ սոա և ի հանդերձեալն ամէն»:

Յեղանակների կարգը

I	*124բ—130ա անվերնագիր.*	*«Բանն զոր...ընկալաւ զվճիռ մահու»։*
II	*130ա—149ա Երկրորդ. դիպացն պատահումն յիշխանէն Արեւելից.*	*«Որոց ոգիքն...յերկայն ճանապարհաւն»։*
III	*149ա—168ա Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտ և ոչ կցիմք...բուռն հարեալ էր նորա»։*
IV	*168ա—173ա Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց նորա.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան»։*
V	*173ա—186բ Հինգերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ Թագաւորին Պարսից։*	*«Մեծ է սէրն Աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»։*
VI	չիք.	
VII	*187ա—197բ Եւթներորդ յեղանակ, յորում կարգագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն եւս երեւի անօրէնութիւնն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ յայնժամ...գործոց նորա»։*
VIII	*197բ—232բ Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն Ղեւոնդեանց։*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի...քաղաքամայրն բարեաց» և այլն։*

13. *Ե ձեռագիրը № 1920 (1657)*

Թերթեր—*350+2 (45 և 119 կրկնված թերթեր)*։ Մեծությունը—*27×18*։ Նյութ—*թուղթ*։ Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*։ Գրությունը—*երկսյուն 21×12,5 բոլորագիր*։ Գրիչ—*Յակոբ սարկաւագ*։ Ստացող—*Ներսէս րաբունապետ*։ Ժամանակ—*ՌԺԸ (1569)—ՌԺԹ (1570)*։ Տեղ—*Բաղէշ*։ Հիշատակարան—*179ա—բ, 228բ, 348*։ Հիշատակագրություններ—*53բ, 229բ, 246, 247, 248*։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1—182բ Ագաթանգեղոս։

184ա—193ա Դաշանց թուղթ։

194ա—231բ Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի և տեսիլ սրբոյն Ներսիսի։

233ա—250ա Յառաջաբան տեսլեան և տեսիլ սրբոյն Սահակայ։

251ա—350բ Եղիշէի «Պատմութիւն»։ Վերջում թերթ է ընկած։ Վերջանում է հետևյալ բառերով. «արտաքնոցն երևէին իբրև այրիք սգաւորք և չարչարեալք»։

348ա—բ Հիշատակարանի երկրորդ կեսը. «...դարձեալ յիշեցէք...»։ Առաջին կեսն ընկած է։

Վերնագիր. *«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի Յեղիշայէ սրբոյն Դաւթայ երիցու հայցեալ գրեալ»:*

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆՆԵՐ

179ա—բ «Փառք...որ ետ կարողութիւն տկար անձին իմոյ և մեղսամած մատանցս ծրել զպատմութիւն երիցս երանեալ և երջանիկ հօրն մերոյ սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին ի սուրբ ուխտս խնդրակատար ի Բաղէշ քաղաքի ի թվ. ՌԺԸ: Ես Յակոբոս գծագրեցի ձեռամբ իմով, որ յետինս եմ ի շարս բանասիրաց անուամբ սարկաւագ կոչի...և զհօրեղբայրն զՆերսէս քաջ բարունապետն, որ ետ զսա գծագրել զգիրքս յիշատակ իւր և ծնողաց իւրոց...»:

348 Հիշատակարան նույն բովանդակությամբ, ինչ որ 179, 228բ: Ժամանակի մասին ասվում է. «...ի հայրապետութեան տէր Միքայէլին, ի թագաւորութեան աշխարհակալ արքային Սօլթան Սէլիմ խոնդքարին, ի յայսմ ամի գրեցաւ գիրքս, ի դառն և ի չար ժամանակիս զի յամէն դիմաց դառնութիւն և վիշտն պատեր է զհայոց տառապեալ ազգիս. զի յամէն տարի որիշ որիշ պատուհաս կուգայ ի վերայ հայոց ազգիս—սով, սուր, գերութիւն, մահ, շարժ և տապալումն, ժանկ, մարախ, թրթուր, ջարեակ, գալուկ, հեղեղ անթիւ և անհամար, որ ոչ կարեմ ընդ գրով արկանել»:

247բ—248ա Ինչպես և այլուր տարբեր լուսանցքում—«Գիրքս յիշատակ է Կարապետ վարդապետին ի դուռն Վարագա սուրբ Նշանին»:

Այս ձեռագրի մասին Ագաթանգեղոսի կապակցությամբ տես Ագաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց, աշխատությամբ Գ. Տեր-Մկրտչեան և Ստ. Կանայեանց, Տփղիս, 1909, էջ ԺԳ—ԺԴ: Ձեռագիրն այստեղ կրում է № 1617 (Կարենյան ցուցակ 1615) համարը:

Յեղանակների կարգը

I	*251—256ա անվերնագիր.*	*«Ջրանն...ընկալաւ զվճիռ մահու»:*
II	*256ա—275ա Երկրորդ. զիրացն պատահումն յիշխանէն արևելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*275ա—293ա Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտ և ոչ իցեմք...բուռն հարեալ էր նորա»:*
IV	*293ա—297ա Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:*
V	չիք	
VI	*297բ—309բ Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ... ոչ կարէին հաւատալ վաղվաղակի»:*
VII	*309բ—319բ Եօթներորդ յեղանակ. կարգագրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն ես երևի անօրէնութիւն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ յայնժամ...ցանկացող գործոց նորա»:*

VIII	319ր—350ր Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն։	Արդ ի վերստասներորդի... քաղաքամայրն բարեաց և այլն։

14. Ձ ձեռագիր № 2559 (Գ. 615)

Թերթեր—310։ Մեծություն—16,5×11,3։ Նյութ—թուղթ։ Կազմ—կլեռնկապատ կարտոն, մէջքը կաշի։ Գրություն—միասյուն 12×7,5 բոլորագիր։ Գրիչ—Մարգարէ, Ստացող—հեղանոգի տէր Յովհաննէս։ Ժամանակ—ԺԵ—ԺԶ դար։ Հիշատակարան—175ր ։ Բոլոր վերնագրերը կարմրադեղով։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

2ա—175ր Մովսէս Խորենացի։
176—180 Բաց թերթեր։
181ա—303ր Եղիշէի վարդապետի զոր արարեալ է խնդրոյ Դաւթի Մամիկոնի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին։
303ր—304ա Ի պատմութենէ Թովմայի վարդապետի։
304ա—304ր Վասն արինահեղին Բարծումայի։
305—310 Բաց թերթեր։

Հիշատակարան

175ր «Ողջ լեր ծառայդ Աստուծոյ հեղանոգի տէր Յովհաննէս. յամենայն ժամ յիշեա և զիս զտառապեալ Մարգարէս, և յիշողացդ վարձս ի բարձրելոյն իջցէ ամէն»։

Այս ձեռագրի մասին Մովսես Խորենացու կապակցությամբ տես Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, աշխատութեամբ Մ. Աբեղեան և Ս. Յարութիւնեան. Տփղիս, 1913, էջ ԺԷ № 23 (հմմտ. Հակ. Թոփչյան, Ցուցակ ձեռագրաց Խաչիկ վրդ-ի Դադյան, Վաղարշապատ, 1898, № 80, ուր և տեսնել մանրամասն նկարագիրը)։

Յեղանակների կարգը

I	181ա—187ր անվերնագիր.	«Բանն...զվճիռ մահու»։
II	187ր—211ա Յերկրորդ. գիրացն պատասխանումն յիշխանէն յԱրեաց.	«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»։
III	211ա—232ր Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.	Թէպէտ և ոչ իցեմք...բուռն հարեալ էր նորա»։
IV	232ր—237ա Չորրորդ յեղանակն. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց.	«Մինչ ցայս վայր...դառնութեան մահու»։
V	չիք	
VI	237ա—252ա Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.	«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»։

VII	252ա—263ա Եւթներորդ յեղանակ. յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երկրի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ յայնժամ...գործոց նորա»։
VIII	263բ—303բ Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայից.	«Արդ ի մեծատանտիկնացն...զքաղաքամայրն բարեաց և այլն»։

15. Է ձեռագիրը № 1882 (1662)

Թերթեր—366 (262 չկա, 322-ից հետո մի թերթ առանց համարի, ընդհ. գումարը մնում է 366)։ Մեծությունը—25×19։ Նյութ—թուղթ։ Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ։ Գրությունը—երկսյուն 18×13 և 18×13,5 (225-ից սկսած) բոլորգիր, նոտր։ Գրիչ—Եսայի Կաֆայեցի։ Ժամանակ—ՌԿԸ (1619)։ Հիշատակարան—357ր ։ Վերնագրերը կարմրադեղով։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1ր—12ր Գրիգորի եռամեծի և տիեզերալոյս վարդապետի հաւաքեալ քաղուածոյ մեկնութիւն սուրբ աւետարանին Մատթէոսի։

2 թերթ բաց։

15ա—222ր Ժողովումն մեկնութեան սուրբ աւետարանիս որ ըստ Մատթէոսի ի բանից նախաշար վարդապետաց եկեղեցւոյ կարգեալ և յօրինեալ դիւրահաս ընթերցողաց Ներսէսի Հայոց կաթողիկոսի և խնդրոյ նորուն եղբօր Գրիգորիսի առաջին վերադիտողի հայոց։

2 թերթ բաց։

225ա—298ր Մովսէս Խորենացի։

298ր—353ա Եղիշէ։

353ա—ր Ի պատմութենէ Թումայի վարդապետի։ Վասն արինահեղին Բարծումայի։ (Գրված է՝ Բարձումայի)։

3 թերթ բաց։

357ա—366ր Աստղաբաշխական գիտելիքներ և աղյուսակներ։

Վերնագիրը—«Եղիշէի վարդապետի զոր արարեալ էր ի խնդրոյ Դաւթի Մամիկոնի. և Վարդանայ և հայոց պատերազմին»։

Հիշատակարան

357ր «Եւ զիս յոգնամեղս և զկեանեալս ի կրօնաւորաց, զՅեսայի սուտանուն աբեղայս, որ է Կաֆայեցի, զշինող արուեստիս յիշեցէք միով տէր ողորմայիւ, որ բազում աշխատութեամբ քննեցի և յարդարեցի»։ Հետևում են աստղաբաշխական աղյուսակները։

Իսկ 1619 թիվը հիշվում է նույն էջի օրինակների մեջ լուսնագիրը, լրման գիրը և շաբաթու գիրը հայտնելու կապակցությամբ։ Ուրեմն շուրջ այդ թվին պետք է գրված լինի ձեռագիրը։

Այս ձեռագրի մասին տես Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց՝ Մ. Աբեղյանի և Ս. Հարությունյանի, Տփխիս, 1913, էջ ժէ, № 22-ի տակ։

Այս ձեռագիրը սխալաշատ և անփութորեն գրված ձեռագիր է, ընթերցվածները մեծ մասամբ նման են նախորդ Զ ձեռագրին, կրկնում է *նույն իսկ նրա սխալները (տես էջ 138, 165—166, 185—186, 204 և այլն)։ Մեկը փորձել է սրա սխալներն ու բացթողումները հետագայում ուղղել, բայց համբերություն է ունեցել միայն առաջին երկու յեղանակները համեմատելու և սխալները նշելու։*

Չ և Է ձեռագրերի կապի փայլուն ապացույցը տես էջ 109—110 մեծ բացթողումը երկուսի մեջ էլ, մոտ 1 էջ։

Յեղանակների կարգը

I	*298^r—301^r անվերնագիր.*	*«Զբանն...զվճիռ մահու»։*
II	*301^r—311^r Յերկրորդ. գիրացն պատասխանումն յիշխանէն յարեկից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»։*
III	*311^r—321^r Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտին եկեղեցոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցեմք...բուռն հարեալ էր նորա»։*
IV	*321^r—323^r Չորրորդ յեղանակն. վասն երկրպագութեան (!) իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչ ցայս վայր...զբաժակն դառնութեան մահու»։*
V	չիք	
VI	*323^r—330^r Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»։*
VII	*330^r—335^r Եօթներորդ յեղանակ, յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն երեւի անօրէնութիւն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ... ցանկացող գործոց նորա»։*
VIII	*335^r—353^v Արտաքոյ յաւթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայից.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդ... զքաղաքամայրն բարեաց»։*

16. *Ը ձեռագիրը № 1862 (1667)*

Թերթեր—*265*։ Մեծություն—*20×14*։ Նյութ—*թուղթ*։ Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*։ Գրություն—*միասյուն 14×8,5 (մինչև 171^r), 14×9 (172—184), 14×10 (185—265) բոլորագիր*։ Գրիչ—*ըՌամանոս*։ Ստացող—*Սահակ վարդապետ Ջուղայեցի*։ Ժամանակ—*ՌՂ=1641*։ Տեղ—*Նոր-Ջուղա*։ Հիշատակարան և հիշատակագրություններ—*3^v, 66^v, 135^v, 145^v, 163^r*։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

4^v—97^v Մովսէս Խորենացի։
97^r—163^r Եղիշէ։
164^v—184^r Հատվածներ Փավստոսից։
185^r—261^v Զանազան քարոզներ (Հովհան Որոտնեցու և այլն)։

Վերնագիրը (*97r*)—*«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց ստրատելատի և վկայի Քրիստոսի յեղիշայէ սրբոյ Դաւթայ երիցուէ հայցեալ»:*

Հիշատակարաններ—

66v «Ստացող պատմագրիս զքաջ և իմաստուն Սահակ վարդապետ ջուղայեցիս յիշեցէք, որ փափագանօք ետ գրել Եւ ես նուաստ և անպիտան սուտանուն բՌամանոս գրիչս յիշեցէք. ի Թուականիս հայոց ՌՂ ամին (=1641) գրեցաւ»:

163r «Բարեխօսութեամբ սուրբ և մաքուր, քաջ և յաղթող զօրավարին և նահատակին Վարդանայ և ամենայն ինքնանուէր պատարագեալ բանակի նորին ՌԿ և Զ նահատակացն. մանաւանդ մաղթանօք սուրբ և ընտրեալ Ղեոնդեանց քահանայիցն, վարդապետացն և հայրապետացն ողորմեսցի տէր աստուած զտէր Սահակ կրօնաւոր քաջ և արին (!) *շնորհալից կատարեալ, որ և աշակերտեալ և ուսեալ ի գիրս աստուածային և կարգ առեալ հրեշտակաց ի ձեռն բարունի և քաջ արին Խաչատուր վարդապետէ. ստացաւ գրել զայս գիրս վասն ընթերցման կատարելոց ի հասանել բանից»:*

Այս ձեռագրի մասին տես Մովսէսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց հրատ. Մ. Աբեղյանի և Ս. Հարությունյանի, Տփղիս, 1913, էջ ԺԶ—ԺԷ:

Յեղանակների կարգը

I	*97r—101r անվերնագիր.*	*«Բանն...ընկալաւ վճիռ մահու»:*
II	*100r—112r Երկրորդ. գիրացն պատասխանեաց յիշխանէն յարեւելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*112r—124v Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտ և ոչ իցիմք...բուռն նորա հարեալ էր»:*
IV	*124v—127v Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:*
V	չիք	
VI	*127v—135v Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ Հայոց կալ պատերազմաւ Թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ վաղվաղակի»:*
VII	*135v—141r Եւթներորդ յեղանակ. կարգագրի դարձեալ սաստկութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ յայնժամ...ցանկացող գործոց նորա»:*
VIII	*141r—163r Արտաքոյ եւթն յեղանակի ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի...զքաղաքամայրն բաբեաց»:*

Հինգերորդ յեղանակի ստորին լուսանցքում—«Եւ յայնմ տեղւոջ զընթերցողն մի ցնորի վասն հինգերորդ եղանակին, զի օրինակն ոչ կայր և մեզ այլ եղև ոչ սակաւ ցնորումն»։

17. Թ ձեռագիրը № 1404 (1381) Կ. 1345

Թերթեր—607 (չեն նշանակված 133, 353, 373, 457, 528 էջահամարները, կրկնված է 531, ուրեմն թերթերի իսկական թիվն է 603)։ Մեծությունը—18×12։ Նյութը—թուղթ։ Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ։ Գրությունը—երկսյուն 12,2×3,8 և միասյուն 13×7,5 նոտրագիր։ Գրիչ—Զաքարիա սարկավագ։ Ստացող—գրիչն ինքը։ Ժամանակ—ՌՃԺԳ (1664)։ Տեղ—Հովհաննավանք։ Հիշատակարան—468ա—470ա և 605ա—606բ։ Հիշատակագրություններ—298ա, 303ա, 529ա, 549ա։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1ա—465բ Մեկնութիւն Գործոց Առաքելոց Մատթէոս վարդապետի։
465բ—470ա Հիշատակարաններ։ (465բ—468ա Մատթէոս վրդ-ի հիշատակարանը)։
470բ—472բ Բաց թերթեր։
473ա—603ա Եղիշէ։
603ա—605ա Ի Պատմութենէ Թումայ վարդապետի և վասն արինահեղին Բարձումայի։
605ա—606բ Հիշատակարան։

Եղիշէի վերնագիրը—«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սրբոյ Դաւթայ երիցու հայցեալ գրեաց»։

Հիշատակարան—468ա—470ա Զաքարիա սարկավագի։ Մի ստանավորից հետո հայոց ազգի թշվառությունների մասին գալիս է բուն հիշատակարանը, որ հետևյալն է.

«...Գրեցաւ ձեռամբ չարահամբաւ Զաքարիա սարկաւագի և ձօնեցաւ ի դուռն Յոհաննու վանից սուրբ Կարապետին ՌՃԺԳ թվին։ Արդ գրեցաւ մեկնութիւն գործոց ի թագաւորութեան տաճկաց սուլթան Մահմադին և ի թագաւորութեան Պարսից Շահաբասի երկրորդի, որդւոյ Շահսաֆուն, և իշխանութեան տանս Այրարատեան Աբաս խանին որդւոյ Ամիրգունա խանին. և ի կաթողիկոսութեան հայոց և ի պատրիարգութեան սուրբ էջմիածնի աթոռոյն և երիցս երանեալ մեծի հեզինակին Տեառն Յակոբայ Ջուղայեցւոյ և փոխանորդի նորուն և աթոռակալ և տեղապահ Սահակ վարդապետի...»։

Էջ 605ա—606բ «Փառք...որոյ ամենակարող զօրութեամբն եղև գրաւ և աւարտումն գրոցս որ կոչի Եղիշէ պատմագիրն, յերկիրս Արարատեան ի գաւառս Կարբւոյ, յանն Արագածու՝ հանդէպ Արայոյ, ի հռչակաւոր և գերահրաշ աստուածարնակ քաւարանիս ի սուրբ մենաստանս ի Սիւղի վանաց, որ ստուգաբանեալ կոչի Յոհաննու վանք որ ի վերայ Քասաղ գետոյ, որ էր յարկ կայանի իշխանացն Ամատունեաց և աթոռ Մամիկոնէից... ի թուականութեան հայկազեան տոհմի Ռ-երորդի Ճ-երորդի Ի-երորդի սեպտեմբեր ամսոյ ի մուտն։ Ի թագաւորութեան Պարսից շահ Սուլեմանի և ամիրայութեան տանս Արարատեան Սաֆի ղանի երկրորդի, և ի կաթողիկասութեան սուրբ աթոռոյն Էջմիածնի Տեառն Յակոբայ, և առաջնորդութեան սուրբ և հրաշակերտ մենաստանիս Հեղահոգի և սրբազան մեծի րաբունապետին Յոհաննիսի Կարբեցւոյ: Յորում ժամանակի նեղիմք և վշտանամք յայլասեռ և եղեռնագործ ազգացն պարսից. վասնզի այս Է և Ը ամ է զի հաշտութիւն է ի մէջ երկուց մեծամեծ թագաւորացն Պարսից և Տաճկաց. վասն այնորիկ բազմացեալ և յոռացեալ են ազգն Պարսից ուտելոյ և ըմպելոյ պարարտացեալ. վասնորոյ միշտ կեղեքեն և կեղեեն ողորմելի կեանս քրիստոնէից. նա և տեսանեն գլխաւորն իւրեանց զի ըստ կամաց նոցա շարժի. քանզի առաջին Սաֆի ղանն որ նստէր իշխան յԵրեւան յակդի ազգաւ թշնամացաւ ընդ մեծ հայրապետին Յակոբայ, որ կամէր գնալ Ասպահան վասն գործոյ իւրոյ. իսկ իշխանն երկեաւ մի՛ գուցէ գանկատեսցէ յինքեան, այլ դարձոյց զնա յԱստապատ գեղջէ և արար զնա զիպահոջ. Եւ ժամ գտեալ նորա փախեաւ և գնացեալ գանկատեաց շահին. և այլ եւս բազումք գանկատեալ էին ի նմանէ: Զայս ամենայն լուեալ շահն՝ առաքեաց և ըմբռնեաց զնա և կողոպտեաց զինչսն և զինքն շղթայիւք կալանս արար և այլ ոմն փոխանակ նորա առաքեաց իշխել Երեւան. Սաֆի ղան անուն ազգաւ վիրս. Սա ամբարշտութիւն ցուցեալ և ոչ որ երկնչէր ի նմանէ, այլ ամենեքեան ըստ իւրեանց կամացն կային: Եւ բազմացան գողք և աւազակք և ոչ որ կարէր գնալ ճանապարհ. զի կողոպտէին: Եթէ որ գանկատէր նմա, և նա ոչ առնէր դատաստան. և այսպէս կային ամենեքեան յերկիւղի և ի տատանման. բազմացոյց և հարկապահանջութիւնն ի վերայ ամենայն ումեք: Եւ մեք վայ և աղաղակ կարդամք այն ունելով ողորմութեանն Աստուծոյ:

Եւ այս դառն ժամանակիս գրեցաւ սա ձեռամբ ամենաթշուառ և վատահամբաւ Զաքարիա սարկաւագի Քանաքեռցւոյ, որ Է և Ժ ամ բնակեցայ ի տան սուրբ Կարապետիս և ոչ մի ժամ հաճոյ եղեալ Աստուծոյ, այլ զկամս իմ պաշտելով, և զսիրտ եղբարցն խոցոտելով: Վա՜յ եղ(կ)եւոյս: Սակայն ով որ հանդիպիք սմա յիշեցէք...և միանգէն միաբանք թողով Խ: Եւ զիս զփանաքի և ցնորի Զաքէոս գծողս, զի Ծ ամաց էի որ գրեցի զսա: Գիրքս է սա. նախ՝ Գործք Առաքելոց գրեալ ի Խաչատուր վարդապետէ իմում ուսուցչէ: Բ քաղուածու գործոց և Դ Եղիշէ պատմագիր յինէն գրեալ. վասնորոյ աղաչեմ անմեղադիր լինել վասն անվարժ լինելոյս, զի կարն իմ այս է…»:

Ցեղանակների կարգը

I	473ա—479ա անվերնագիր.	«Զրանն… ընկալաւ զմճիռ մահու»:
II	479ա—505ա Երկրորդ. զիրացն պատահմանց յիշխանէն ուշնեկից.	«Սրաց ոգիքն…երկայնութեամբ ճանապարհին»:
III	505ա—529ա Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.	«Թէպէտև ոչ իցեմք… բուռն հարեալ էր նորա»:
IV	529բ—533բ Չորրորդ յիշատակն. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց նորա.	«Մինչև ցայս վայր… զդաժանին դառնութեան մահու»:

V	չիք	
VI	533բ—549ա Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կայ Հայոց պատերազմաւ Թագաւորին Պարսից.	«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»:
VII	549ա—561ա Եօթներորդ յեղանակ, յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ...ցանկացող գործոց նորա»:
VIII	561ա—603ա Արտաքոյ եօթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.	«Արդ ի վեշտասաներորդի...քաղաքամայրն բարեաց»:

18. *Ժ ձեռագիրը № 2639 (611)*

Թերթեր—*563*: Մեծութիւն—*25×19*: Նյութ—*թուղթ*: Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*: Գրություն—*երկսյուն 19×6 բոլորագիր*: Գրիչ—*Պողոս երեց. Գրիգոր երեց*: Ստացող—*Վարդան վարդապետ*: Ժամանակ—*ՌՃԻԱ—1672*: Տեղ—*Ամրդոլու վանք*: Հիշատակարան և ճիշատակագրություններ—*4բ, 33բ, 81բ, 111ա, 142 (ստացողի), 210բ, 244բ, 270ա, 540ա, 563ա*:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

5ա—135ա *Ագաթանգեղոս*:
135ա—142ա *Դաշանց թուղթ*:
143ա—244բ *Մովսէս Խորենացի*:
245ա—270ա *Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի*:
270ա—281բ *Յառաջաբան տեսլեան սրբոյն Սահակայ Պարթևի և տեսիլ*:
281բ—356ա *Եղիշէ*:
364—476բ *Ղազար Փարպեցի*:
477ա—486բ *Թուղթ Ղազարայ Փարպեցւոյ*:
488ա—548ա *Պատմութիւն Սեբէոսի անվերնագիր*:
549ա—562ա *Կորիւն, վարք Մաշթոցի*:

Եղիշեի վերնագիրը—*«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց պատերազմին և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սրբոյ Դաւթայ երիցու հայցեալ գրեալ»*:

Հիշատակագրություններ և ճիշատակարաններ

4բ Սարգսին յուսանցքում—«Յիշեայ զիս, տէր իմ և ստեղծող, զՎանեցի Սահակ ծաղկող»:

33բ «զՎարդան վարդապետն զԾաղիկեցին յիշեցէք ի Քրիստոս և Աստուած ողորմի ասացէք իւրն և ծնողաց իւրոց՝ որ ետ գրել զսա յիշատակ իւրն և եղ ի դուռն սուրբ Յովհաննիսայ: Եւ զիս զմեղաւոր Պօղոս սուտ երէցս, որ եմ գծող սորա, աղաչեմ յիշել ի տէր և դուք յիշողքդ յիշեալ լիջիք առաջի Քրիստոսի»:

111ա «Քրիստոս աստուած, բարեխօսութեամբ և աղօթիւք սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին, ողորմեա ստացողի գրոցս Վարդան քաջ և սրբասէր վար-

ղակետին։ Եւ իւր ծնողաց՝ հօրն Եղիային և մօրն Ղարիպին և եղբարցն Խաչատուրին և Խոշխաբարին։ Եւս առաւել հոգևոր ծնողին իւրոյ Խաչատուր րաբունապետին և հոգևոր որդւոյ իւրոյ Աբրահամ վարդապետին և Սարգիս պատանեկին. զի յոյժ սիրով և փափաքանօք ետ գրել զգիրքս զայս յիշատակ իւրն և ծնողաց իւրոց...յիշեցէք ի մաքրափայլ յաղօթս ձեր զՎարդան քաջ և բարունի վարդապետն՝ զԲաղիշեցին, որ իբրև զարեգակն փայլէ և լուսաւորէ զխաւարեալ և մեղաւորք մարդիկք՝ ասելով և խրատելով՝ և զամենեսեան դարձուցանէ ի չարեաց քաղցր բարբառովն և աստուածային քարոզութեամբն, զի մինչ և հանապազ ոչ դադարի ի քարոզելոյ և յուսուցանելոյ. քանզի զբաղում ժամանակաց զխանգարեալ և զաւերեալ եկեղեցիսն նորոգեալ կանգնեաց և զոչ եղեալսն շինեաց ի հիմանէ, և այլ բազում բարեգործութիւնս արար ի վերայ երկրի, զոր ոչ կարեմ մի ըստ միոջէ արկանել ի չարս քարտախս...Եւ Պօղոս երէցս, գծող սորա, աղաչեմ զձեզ զի յիշման արժան առնէք զիս»։

142ա Վարդան վրդ. Բաղիշեցու հիշատակարանը էջ 111ա-ի նման։ Իր ուսուցիչ Խաչատուր վրդ.-ի կողքին ավելացվում է միայն «Խաչատուր մեծ իմաստուն և փիլիսոփա վրդ-ի՝ Խաչատուր Բաղիշեցւոյն, որ յայսմ ամի որ զգիրս եառ. ծրեւ. Ժ ամու յառաջ փոխեալ է առ տէր»։ Իր աշակերտ Աբրահամ վրդ-ը կոչվում է Համթեցի, իսկ Սարգիսը՝ փոքր պատանեակ։ «Եւ մխարան եղբարց ամենեցուն, որ կան ի սուրբ ուխտս Յոհաննու Մկրտչի...որ մականուամբ Ամրդօլու վանք ասի»... Գրիչ՝ Գուրցի Պօղոս երէցը կոչվում է «հոգևոր որդի իմ»։ ...«Գրեցաւ ի Ռ և ի Ճ և ի ԻԱ թվին» (=1672)։

210r «Արդ յերես անկեալ աղաչեմ... զի յիշման արժան առնէք զխարին փիլիսոփայն և զհոգիընկալ վարդապետն զՎարդան Բաղիշեցին, որ յայսմ ամի ի հալածանս է յանխնեալ ազգէն մահմեդականաց. յերկիրն Սուրացւոց որ այժմ Հայոց վերաձայնի. որ յայսմ հալածանաց միջի ետ գրել զգիրս յիշատակ իւրն և ծնողաց իւրոց։ Եւ ես Պօղոս սուտ երէցս, որ եմ գծող սորա, աղաչեմ զձեզ, զի յիշման արժան առնէք զիս»։

486r Ղազար Փարպեցու Թղթի վերջում—«Այո, սուրբ վարդապետ, զոր ինչ առաքեր, ճշմարիտ է. զի և այժմ նոյնպէս եղև և լինի հանապազ։ Ով սուրբ ընթերցաւղք և եղբարք, գիրքս հին էր և աւրինակս Յունան վարդապետն կարգացեալ էր զաւրինակն և նորոգեալ և զպակասութիւն Թղթոյն որ պակաս է ոչ էր գտեալ, և ես ոչ կարացի գտանել. աղաչեմ զամենեսեան, եթէ գտցի գիրքս այս ուրեք՝ գրեսջիք զպակասութիւն Թղթոյս և դիք ի սմա. նախ՝ զանկիզբն գրոցս և այս յերես մեղիս Թուղթ մի անկեալ կայ։ ...Երկրորդեցի զգիրքս վասն յիշողութեան որդոցն ի պարծանս մեր. և անարժանս յաղաւթս թշուառութեան և յամօթ յաւիտենից։ Բաջքն զօրացին ի Տրիտոսս և անկարամիտքն կորանոյցեն։ Եւ որք լսեն՝ աւաղեսցեն զազգիս մերոյ զատապարտանս»։

Յեղանակների կարգը

I	281r—284r անվերնագիր.	«Զբանն...ընկալաւ զվճիռ մահու»։
II	284r—297r Երկրորդ. գիրացն պատահումն յիշխանէն արևելից.	«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»։

III	297^r—310^r *Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցիմք...բուռն հարեալ էր նորա»։*
IV	310^r—313^r *Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»։*
V	չիք *(երկու բաց թերթ).*	
VI	316^v—324^r *Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն Աստուծոյ...հաւատալ վաղվաղակի»։*
VII	324^r—331^r *Եւթներորդ յեղանակ, յորում կարգադրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն եւ երեւի անօրէնութիւնն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ...ցանկացող գործոց նորա»։*
VIII	331^r—356^v *Արտաքոյ եօթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն Ղեւոնդեանց.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի...զքաղաքամայրն բարեաց»։*

Այս ձեռագրի բնագրային նկարագրությունն ու հիշատակարանները տե՛ս Ղազար Փարպեցի. Տփղիս 1904, էջ Ե—Զ. հմմտ. Մովսես Խորենացի, Տփղիս 1913, էջ ԺԵ—ԺԶ և Ագաթանգեղոս. Տփղիս 1909, էջ ԺԴ Ց։ Ձեռագրի հին համարը եղել է 2643։

19. *Ի ձեռագիրը № 1889 (1686) Կ. 1644*

Թերթեր—*381 (293 համարը մեջ է ընկած, որեմն մնում է 380 թերթ)։* Մեծություն—*24×18,6*։ Նյութ—*թուղթ*։ Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*։ Գրություն—*երկսյուն 17,5×13; 18×13; 18,5×13 և 20,5×13,5 բոլորագիր*։ Գրիչ—*Մարկոս և Հայրապետ*։ Ժամանակ—*ՌՃՂԴ=1645*։ Տեղ—*Նոր Ջուղա*։

Հիշատակարան և հիշատակագրություններ—*41^r, 68^v, 114^r և 266^r*։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

2^v—68^v (68^r դատարկ). Եղիշէ. Վերջում՝ ի Պատմութենէ Թովմայի և վասն արյունահեղին Բարծումայի։

69^v—114^r Ղեւոնդ պատմագիր։

115^v—125^r Բաց էջեր։

126^v—266^r Բ. հատոր մեկնութեան սրբոյ աւետարանին Մարկոսի ասացեալ Բարսղի վարդապետի։ Միջում 195^v—218^r բաց էջեր։

267^v—^{r} բաց էջեր։

268^v—369^r Մովսէս Խորենացի։

370^v—371^r Դաշանց թղթի սկիզբը։

372^v—381^r Բաց էջեր։

Եղիշեի վերնագիրը—*«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշեայէ: Դաւթեայ երիցու հայցեալ գրեաց:*

Հիշատակագրություններ և ճիշտակարան

41r «Զատուծեալս մեղօք զՄարկոս բանի սպասաւոր ծրօղ սորին սրտի մտօք յիշեսջիք ի տէր, ով ընթերցող եղբարք»:

68v «Կատարեցաւ բան պատմագրութեանց սրբոյ Եղիշեայի հայոց վարդապետի. ձեռամբ ամենաթշուառ Մարկոսի՝ բանի սպասաւորի»:

114r «Գրեցաւ ձեռամբ ամենավրէպ և բէյնուայ Մարկոսի բանի սպասաւորի ի ՌՃԻԴ թուոջ» (=1124+551=1675).

266r Բարսեղ վրդ-ի Մարկոսի ավետարանի մեկնության վերջում.—

«Գրեցաւ և աւարտեցաւ սուրբ աստուածաշունչ գիրս ի Նուշ քաղաքն որ կոչի Բաղաշան ի գեղն Զաւզայ ի դրունս Սուրբ Ստեփաննոսին ի հայրապետութեան տէր Խաչատուր արի և քաջ վարդապետին: Եւ սուտանուն Հայրապետս գրիչս յիշեա, որ զանունս միայն ունիմ և գործս ոչ»:

Ուրեմն մինչև 126 էջը գրել է Մարկոս գրիչը, մնացածը Հայրապետը, որի գրածի մեջ 314—326 հետո նորոգված է և գրված տարբեր թղթի վրա՝ հետին գրչությամբ:

Յեղանակների կարգը

I	*2v—5r անվերնագիր.*	*«Զբանն...ընկալաւ զվճիռ մահու»:*
II	*5r—18r Երկրորդ. դիպացն պատահումն իշխանէն Արևելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*18r—31r Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտին եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցիմք...բուռն հարեալ էր նորա»:*
IV	*31r—34v Չորրորդ յեղանակ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց:*	*«Մինչ ցայս վայր... զբաժակն դառնութեան մահու»:*
V	չիք	
VI	*34v—41r Վեցերորդ. կռիւն անգամ ընդդէմ կայ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»:*
VII	*41r—47v Եօթներորդ յեղանակ, յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ... ցանկացող գործոց նորա»:*
VIII	*47r—67r Արտաքոյ եօթներորդ յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայից.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի... զքաղաքամայրն բարեաց»:*

67r—68v Ի Պատմութենէ Թովմայի վարդապետի և վասն արիւնահեղին Բարձումայի:

Այս ձեռագրի մասին տե՛ս. Մովսէսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, Տփխիս 1913, էջ ԺԴ—ԺԵ:

20. *Լ ձեռագիրը № 1482 (1611) Կ. 1619*

Թերթեր—*554 և 4 թաց թերթ:* Մեծությունը—*31×23:* Նյութ—*թուղթ:* Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ:* Գրությունը—*երկսյուն 23,4×7,5 (=23,4×15) նոտրագիր:* Գրիչ—*Թովմաս, Գրիգոր:* Ստացող—*Մինաս վարդապետ:* Ժամանակ—*1678:* Տեղ—*Ալիփուզար:* Հիշատակարան և հիշատակագրություններ—*111^{ա}, 339^{բ}, 354^{բ}, 365^{ա}, 517^{բ}:*

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Մովսէս Խորենացի, Ստեփաննոս Ասողիկ, Արիստակէս Լաստիվերտցի, Եւսեբիոս Կեսարացի՝ Պատմութիւն եկեղեցւոյ, Ագաթանգեղոս և Դաշանց թուղթ, Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի և պատմութիւն Ներսեսի, Զենոբ Գլակ և Յովհան Մամիկոնյան, Փաւստոս Բիւզանդ, 332^{ա}—365^{ա} Եղիշէ, Ստեփաննոս Օրբելեան, Միքայէլ Ասորի, Վարդան, Աշխարհացոյց, Կողբենի տեսիլը, Կիրակոս Գանձակեցի, Սմբատ պատմագիր:

Եղիշեի վերնագիրը—*«Հիշատակարան և պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկային Քրիստոսի Աստուծոյ»:*

Հիշատակարան և հիշատակագրություններ—

111^{ա} «Ով հայր սուրբք, Նարին վարդապետն զքահանայքն որ մատնեաց ի ձեռն Ղափլան փաշին, եւ փախստական և անճարակ տեղի նստեալ գրեցի զայս տետրս թվին էր ՌՃԻԷ փետրվարի ամսոյն ԺՁ օրն, ուրբաթ»: (=1678).

365^{ա} Եղիշեի վերջում.—«Գրեցաւ թվին ՌՃԻԷ-ին ի գեւղն Ալիփուզար, ձեռամբ Գրիգորի քարտուղարի»:

517^{բ} Կիրակոս Գանձակեցու վերջում—*«Ողորմած աստուած, ողորմեա ստացողի սուրբ գրոցս Մինաս վարդապետին և թող զյանցանս նորա, զկամայն և զակամայն, և ինձ նուաստ անարժան գրչիս»:*

Եղանակների կարգը

I	*332^{ա}—333^{բ} անվերնագիր*	*«Բանն...զմճիռ մահու»:*
II	*333^{ա}—339^{բ} Երկրորդ. զիրացն պատահումն յիշխանէն արեւելից.*	*«Որոց ագիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*339^{բ}—346^{ա} Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցեմք...բուռն հարեալ էր նորա»:*
IV	*346^{ա}—347^{ա} Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց նորա.*	*«Մինչև ցայս վայր...զանմտութեան մահու»:*
V	չիք	
VI	*347^{ա}—351^{ա} Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է ահն աստուծոյ...վազվազակի ոչ կարէին հաւատալ»:*

VII	$351^{բ}$ —$354^{բ}$ Եւթներորդ յեղանակ. կարգադրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ…ցանկացող գործոց նորա»:
VIII	$354^{բ}$ —$465^{ա}$ Արտաքոյ եւթն եղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.	«Արդ ի վեշտասաներորդի… զքաջամայրն բարեաց»:

Այս ձեռագրի մասին տես ընդարձակ Գ. Տէր-Մկրտչյան, „Zeitschrift für armenische Philologie“, 1904, էջ 269—270. Համմտ. Ագաթանգեղոս, Տփղիս 1909, էջ ԺԵ, Մովսէս Խորենացի, Տփղիս 1913, էջ ԻԱ—ԻԲ և Պատմութիւն Տարօնոյ, հրատ. Աշ. Աբրահամյանի, Երևան 1941, էջ XVII—XVIII

21. Խ ձեռագիրը № 4351

Թերթեր—185+1 բաց թերթ: Մեծությունը—20,5×15: Նյութը—թուղթ: Կազմ—կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ: Գրությունը—միասյուն 14,5×9,5 նոտրագիր: Գրիչ—անհայտ: Ստացող—Յովհաննէս կաթողիկոս Աղուանից: Ժամանակ—ՌՃԼԸ (1689): Հիշատակարան—կազմի առաջին էջի վրա դրոշմված:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

$1^{ա}$ —$105^{բ}$ Մովսէս Խորենացի:
$105^{բ}$ —$185^{բ}$ Եղիշէ:

Եղիշեի վերնագիրը—«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սրբոյ Դաւթայ երիցուէ հայցեալ»:

Վերջանում է՝ «Ի յամենայն ատեանս յիշեցին զանուանս նոցա»… Պակսել է մի քանի տող կիսատ:

Կազմի առաջին երեսին դրոշմված է—«Յիշատակ է պարոն Մնացականին և ծնողացն իւրոց Գրիգորին և մօրն Թագուհէ թուին ՌՃԼԸ»:

Պահպանակի երկրորդ երեսի վրա գրված է—«Ի վայելումն Տեառն Յովհաննէսի սրբազան կաթողիկոսի յամենայն Աղուանից, որ ի սուրբ աթոռն Գանձաս[ար]ու:

Այս ձեռագրի մեջտեղը ծակծկված և փչացած է և շատ տեղ անընթեռնելի է, օրինակ՝ էջ 130—133, 140—149 և այլն: Ձեռագրի մասին տես նաև Մովսէս Խորենացի, Տփխիս 1913, էջ ԽԴ:

Յեղանակների կարգը

I	$105^{բ}$ —$109^{բ}$ անվերնագիր.	«Զբանն…զվճիռ մահու»:
II	$109^{բ}$ —$124^{ա}$ Երկրորդ. գիրոցն պատասխանումն յիշխանէն յարևելից.	«Որոց ոգիքն…երկայնութեամբ ճանապարհին»:
III	$124^{ա}$ —$138^{բ}$ Երրորդ. վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ.	«Թէպէտև ոչ իցեմք…բուռն հարեալ էր նորա»:

IV	$138^{բ}$—$142^{ա}$ Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.	«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»:
V	չիք	
VI	$142^{ա}$—$151^{բ}$ Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ Հայոց կալ պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.	«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատոյ վաղվաղակի»:
VII	$151^{բ}$—$159^{բ}$ Եօթներորդ յեղանակ. կարգադրի դարձեալ տարբինութիւն Հայոց և չարաչարն են երեք անօրէնութիւնն Վասակայ.	«Արդ դարձեալ յայնժամ...ցանկացող գործոց նորա»:
VIII	$159^{բ}$—$185^{բ}$ Արտաքոյ եօթն յեղանակի ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.	«Արդ ի վեշտասաներորդի... և յամենայն աւուրս յիշեցին զանուանս նոցա»:

22. Ծ ձեռագիր № 4584

Թերթեր—*386 (282 համարը մեջ է ալած, 319-ի և 320-ի միջև մի թերթ համար չունի)*: Մեծությունը—*27,5×19,5*: Նյութ—*թուղթ*: Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*: Գրությունը—*երկսյուն 20×6, 20×6,5 և 20×7 նոտրագիր մանր*: Գրիչ—*Աբրահամ*: Ստացող—*Ամթեցի մահտեսի Ղարագոզ և Թարգի խոջա Սահակ*: Ժամանակ—*1668 թ.*: Հիշատակարան և ճիշտակագրություններ—$11^{ա}$, $24^{ա}$, $35^{բ}$, $39^{բ}$, $128^{ա}$, $129^{ա}$, $167^{ա}$, $171^{ա}$, $174^{ա}$, $186^{ա}$, $193^{ա}$, $226^{ա}$, $227^{ա}$, $229^{բ}$, $231^{բ}$, $236^{ա}$, $237^{ա}$:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Խորենացի, Ստեփաննոս Ասողիկ, Արիստակէս Լաստիվերտցի, Եւսեբիոսի Եկեղեցական պատմութիւն, Ագաթանգեղոս, Ներսէս Մեծի տեսիլ և այլն, Զենոբ Գլակ, Բուզանդ Փաւստոս, $218^{ա}$—$238^{ա}$ Եղիշէ, Ստեփաննոս Օրբելեան, Հացունեաց խաչի պատմութիւն, Սոկրատ, Միքայէլ Ասորի, Վարդան, Կիրակոս Գանձակեցի, Թովմա Մեծոփեցի, Սմբատ Գունդստաբլ, ի Պատմութենէ Տեառն Միխայէլի, Ղեւոնդ պատմագիր:

Եղիշեի վերնագիրը.—*«Յիշատակարան և պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և սուրբ վկային Քրիստոսի Աստուծոյ մերոյ»:*

Հիշատակարաններ և ճիշտակագրություններ

$11^{ա}$ *«Ո՜վ ընթերցող սուրբ հայրապետք և աստուածարան վարդապետք, յիշեցէք ի մաքրափայլ աղօթս ձեր զստացող գրոցս զմահտեսի խոջա Աւետիսն և զանարժան Աբրահամ գրիչս տէր ողորմեսցի»:*

$24^{ա}$ *«Յիշեցէք զստացող գրոցս յԱմթեցի մղդեսի Ղարագոզն և զծնողս նորա և մեղապարտուս Աբրահամ գծողս»:*

Էջ $73^{բ}$, Արիստակէս Լաստիվերտցու վերջում.

«Գրեցաւ ձեռամբ Աբրահամ անարժանի ի Տիգրան[ակերտ] քաղաքի ի մատրան սուրբ Սարգսի ՌՃԺԷ [=1668] թուականին: Աղաչեմ յիշել զիս և զծնողքն իմ զտէր Յովհաննէսն և զԹամամն և զուք յիշեալ լիջիք...ամէն»:

էջ 361բ Թովմա Մեծոփեցու վերջում.

«...Մանաւանդ և ինձ տառապելոյ անձինս Ղազար բանասիրի և սակաւ գծագրողի զպատմութիւն քաջ հռետորիս մերում Թովմայ մեծ վարժապետի Զոր սկսեալ ի յարևելեան թագաւորացն ի չար գազանէն Թամուրայ մինչ ի կէտ կոչման գրով եղեալ և հասեալ առ մեզ յետնեալք(ս). զոր ընթերցեալ տեսաք և փափագմամբ նորոգեցաք ի ՌԽԶ [=1597] թուականիս»: Մեջ բերելով այս՝ Ասողիկի հրատարակիչ Ստ. Մալխասյանն ավելացնում է, մեր կարծիքով, իրավացիորեն. «Սակայն համարիմ, թէ այս յիշատակարան՝ հնագոյնի ձեռագրի իցէ, յորմէ գաղափարեալ է Պատմութիւն Մեծոփեցւոյն ի ձեռագրի աստ»:

129ա Հիշատակվում են ստացող Սահակը, հայրը՝ Թորոս, մայրը՝ Մահդասի Թանան, կողակիցը՝ Մագթում, հոգևորդին՝ Գրիգոր սարկավագ, Աբրահամ գրիչը.

167ա Նույնը թարգի Սահակի մասին, ավելանում է դուստրը՝ Սոփին: Նույնպիսի հիշատակագրություններ են վերևում հիշված բոլոր մնացած տեղերում:

Յեղանակների կարգը

I	*218ա—219ա անվերնագիր.*	*«Բանն…ընկալաւ զվճիռ մահու»:*
II	*219ա—222բ Երկրորդ. վերացն պատահումն յիշխանէն Արևելից.*	*«Որոց ոգիքն…երկայնութեամբ ճանապարհին»:*
III	*222բ—226ա Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցեմք…բուռն հարեալ էր նորա»:*
IV	*226ա—227ա Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց նորա.*	*«Մինչև ցայս վայր…զբաժակ դառնութեան մահու»:*
V	չիք	
VI	*227ա—229բ Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է ակն աստուծոյ…վաղվաղակի ոչ կարէին հատանալ»:*
VII	*229բ—231բ Եօթներորդ յեղանակ. կարգադրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ չարին.*	*«Արդ դարձեալ…ցանկացող գործոց նորա»:*
VIII	*231բ—238ա Արտաքոյ եօթն յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայից.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի…զքաղաքամայրն բարեաց»:*

Այս ձեռագիրը այն ձեռագիրն է (որ մի ժամանակ եղել է Կ. Եզյանի սեփականությունը), որից Ստեփան Մալխասյանի աշխատությամբ տպված է «Ստեփաննոսի Տարօնեցւոյ Ասողկան Պատմութիւն տիեզերական» գրքի երկրորդ տպագրությունը, Պետերբուրգ, 1885 թ.:

Ձեռագրի մանրամասն նկարագրությունը տես Ասողիկ, էջ ԼԱ—ԼԹ, մանավանդ ԼԷ—ԼԸ։ Հմմտ. Ագաթանգեղոս, Տփղիս 1909 թ., էջ ԻԵ, Մովսէս Խորենացի, Տփղիս 1913, էջ ԻԴ և Պատմութիւն Տարօնոյ, հրատ. Աշ. Աբրահամյանի, Երևան 1941, էջ XVII.

23. *Կ ձեռագիրը № 573 (524) Կ. 511.*

Գէորգեայ Եզընկացւոյ Բան հակաճառութեան և այլ գիրք ժողոված (մեծ մասամբ դավանաբանական գրվածքներ Քաղկեդոնի ժողովի և երկաբնակների դեմ)

Թերթեր—*483։* Մեծություն—*13×11,4։* Նյութ—*թուղթ։* Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ։* Գրություն—*միասյուն 10×9 և 11×9,5 բոլորագիր։* Ժամանակ—*ժէ դար։*

388r —469r Եղիշէ։
469r —470v Եղիշեի որոշ բառերի բացատրություն։
470v —483r Աստղաբաշխական և էֆեմերաբանական նյութեր։

Եղիշեի վերնագիրը—*«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սուրբ Դաւթի երիցու հարցեալ գրեաց»։*

Յեղանակների կարգը

I *388r —392r անվերնագիր.*	*«Բանն...ընկալաւ զվճիռ մահու»։*
II *392r —408v Երկրորդ. գիրացն պատասխանումն յիշխանէն Արևելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճառապարհին»։*
III *408v—422v Երրորդ. վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցեմք...բուռն նորա հարեալ էր»։*
IV *422v—425r Չորրորդ. երկպառակութիւն իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց նորա.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»։*
V չիք	
VI *425r —435r Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ»։*
VII *436v —443r Յեւթներորդ յեղանակ. կարգադրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարադոյն ևս երևի անօրէնութիւնն Վասակայ.*	*«Արդ դարձեալ...ցանկացող գործոց նորա»։*
VIII *444v—469r Արտաքոյ է յեղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.*	*«Արդ ի վեշտասաներորդի...զքաղաքամայրն բարեաց»։*

24. *Հ ձեռագիրը № 1458 (1660) Կ. 1618*

Թերթեր—*349 (վերջանում է 346-ով. մնացածը բաց թերթեր)*։ Մեծությունը—*19×14*։ Նյութ—*թուղթ*։ Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*։ Գրությունը—*միասյուն 13,5×9 նոտրագիր*։ Գրիչ և ստացող—*Հովհաննես եպիսկոպոս Ղազվինցի*։ Ժամանակ—*1705*։ Տեղ—*Էջմիածին*։ Հիշատակարան—*$193^{ա}$, $228^{բ}$, $346^{ա}$, նաև $1^{բ}$* ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Ագաթանգեղոս, Դաշանց թուղթ, Յաղագս գործոց Սուրբ Լուսաւորչին, տեսիլ Ս. Հայրապետին Ներսեսի, տեսիլ Ս. Սահակայ, $246^{ա}$—$345^{բ}$ Պատմություն Եղիշէի։ Եղիշեի վերնագիրը—*«Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սրբոյ Դաւթեայ երիցու հարցեալ գրեալ»։*

Հիշատակարաններ և հիշատակագրություններ—

$346^{ա}$—^{բ} «Փառք...որ զօրացոյց զներգևեալ մարմինս իմ հասանել ի գրաւմատենիս։ Բայց գրեցաւ ի սուրբ և ի հռչակաւոր վեհարան մեծի երկնահանգէտ աթոռոյս Էջմիածնի և աւարտեցաւ ի թուին ՌՃԾԴ և սեպտեմբերի հինգ ձեռամբ յոգնամեղ և եղկելի և ամենաթշուառ Յոհաննէս վրդ-ի Ղազվինցւոյս»։...Խնդրում է հիշել «զտէր Թադէոս զպարոն տէրն»՝ իր հոգևոր հորը, որ շատ նեղություն ու չարչարանք է կրել, մինչև որ նրան իր չափին է հասցրել։ Մանավանդ ծնողներին՝ տէր Ղուկաս և Մարգարիտ, եղբայրներին՝ տէր Սարգիս, տէր Մարկոս, Մատթէոս, Գրիգոր, Յովսէփ, քույրերին՝ Հոփսիմէ, Գայիանէ, Մարիամ...«Եղև կատարումն սուրբ գրիս ի հայրապետութեան տեառն զտէր Նահապետ կաթողիկոսին, որ յայսմ ամի հանգեաւ ի Քրիստոս... յիշման արժանի առնէք զյամենից նուաստ և յետնեալ զտէր Յովհաննէս վարդապետս Ղազվինցի, գծող և ստացող սուրբ գրքիս»։

$345^{բ}$ «Եղև կատարումն սուրբ պատմագրիս ՌՃԾԴ թվին—սեպտեմբերի Ե-ումն վերջ եղև»։

Ցեղանակների կարգը

I *$246^{ա}$—$251^{ա}$ անվերնագիր.*	*«Զբանն...ընկալաւ զվճիռ մահու»։*
II *$251^{ա}$—$269^{բ}$ Զերկրորդ (!). իրացն պատահումն իշխանէն յԱրևելից.*	*«Որոց ոգիքն...երկայնութեամբ ճանապարհին»։*
III *$270^{ա}$—$288^{ա}$ Երկրորդ(!). վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ.*	*«Թէպէտև ոչ իցիմք...բուռն նորա հարեալ էր»։*
IV *$288^{ա}$—$292^{ա}$ Չորրորդ. վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*	*«Մինչև ցայս վայր...զբաժակ դառնութեան մահու»։*
V չիք	
VI *$292^{բ}$—$305^{ա}$ Վեցերորդ. կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմին(!) թագաւորին Պարսից.*	*«Մեծ է սէրն աստուծոյ...ոչ կարէին հաւատալ վաղվաղակի»։*

VII	*305ա—314բ Եւթներորդ յեղանակ. կարգադրի դարձեալ տարբերութիւն Հայոց և չարագոյն եւ երկի անօրէնութիւն Վասակայ.*	*«Դարձեալ յայնժամ...մի լիցի ցանկացող գործոց նորա»։*
VIII	*314բ—345բ Արտաքոյ եօթն եղանակին ութերորդ. դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն.*	*«Արդ ի մեծատաններորդի...քաղաքամայրն բարեաց» և այլն։*

Այս ձեռագրի մասին տես նաև Ագաթանգեղոս, Տփղիս 1909, էջ ժէ։

25. Զ *ձեռագիր № 1737 (1772)*

Թերթեր—*198*։ Մեծությունը—*20×15*։ Նյութ—*թուղթ*։ Կազմ—*կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*։ Գրությունը—*միասյուն 14×9 նոտրագիր*։ Գրիչ—*Աստր Սեբաստացի*։ Ժամանակ—*անհայտ*։ Հիշատակարան—*170բ* ։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

Պատմութիւն վարուց Յովհաննու աւետարանչին։
Թագաւորք Պարսից։
Նախնիք Հրէից, թագաւորք Յունաց։
Կայսերք Հռոմայ, Հայոց, Բագրատունեաց։
Վկայութիւնք մարգարէից յաղագս Քրիստոսի։
Գրիգորի եպիսկոպոսի յաղագս կաղանդաց և այլն։
Մեկնութիւն տօմարի Անդրէասի։
Պատմութիւն սրբոյ առաքելոյն Թումայի։
Տաղք, մեղեդիք նաղաշ, յԱռաքել վարդապետէ և յայլոց։
Աստեղաբաշխական գիտելիք։
Ի գուրս գալն Թաթարաց (խառնելի թվականները)։

183ա «Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի Հայոց սպարապետի և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ սրբոյ Դաւթի երիցու հարցեալ գրեալ»։
Սկսվում է՝ «Բանն վասն որոյ պատուիրեցեր...»և վերջանում է 184բ «...և արգել զնա ի բազում բարկութենէն»։ Էջն էլ գրված է կիսատ, ուրեմն ընդամենը $3^{1}/_{2}$ էջ։

185ա Յովհաննու Ոսկեբերանի ասացեալ. Կիւրղի. Օգոստինոսի, Ամբրոսիոսի և այլն։

189ա—193ա «Հասարակ վարդապետաց ասացեալ, որոց անուանքն ոչ գտաք»։

26. Դ *ձեռագիր № 5920 (1321) (576)*

Թերթեր—*131*։ Մեծությունը—*18×12.5*։ Նյութ—*թուղթ*։ Անկազմ։ Գրությունը—*միասյուն 15×8,5 նոտրագիր*։ Ժամանակ—*ԺԹ դար*։

«Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին Դաւթի երիցու Մամիկոնի հայցեալ»։

Աշխարհաբար—

«Այն խօսք, զոր նոր պատուիրեցիր, բրի, ով քաջ իշխան, Հայոց պատերազմին համար հրամայեցիր, որուն մեջը քիչերին ավելի շատերը ստաքինի եղան...»։

Բերված է Կտուց անապատից։

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

1ա—126բ Եղիշեի «Պատմություն»։

127ա—131ա Ճառ միանձանց. «Մարդիկներ, որ ի մարմին են և կամքով ինքզինքնին աստուածապաշտութեան տուին, ի սկզբանէ անտի իրենց տղայութենէն ի վեր»...«Որուն մէջ մենք ալ այս ակար գրչութեամբ աշխատեցանք այս միաբանութեան սուրբ ուխտով մէկտեղ վայելենք, մեր տէր Յիսուս Քրիստոսի շնորհօքն, որում փառք յաւիտեանս ամէն»։

Սրանք են Եղիշեի Վարդանանց պատմության ՀՍՍՌ Պետական ձեռագրատանը (Մատենադարանում) գտնվող բոլոր ձեռագրերը։

27. Այս ձեռագրերը, բացի վերջինից, որ աշխարհաբար է, բաժանվում են ըստ իրենց ընթերցվածների հետևյալ հիմնական խմբերին.

ա) ԱՉԷԹԻ ձեռագրերը կազմում են մեկ խումբ։ Բացի ընթերցվածների նույնությունից, այդ բանն ապացուցվում է նրանով, որ այդ բոլոր ձեռագրերն էլ հավասարապես չունեն էջ 124 տող 21-ից մինչև էջ 125 տող 5 հատվածը «և զանխար ակդա—զանկեալսն ի սրայ»։ Հմմտ. նաև էջ 109 տող 5-ից մինչև էջ 110 տող 7 (գրքում սխալմամբ տպված է էջ 108. 109)։

Այս խմբի Թ և Ի ձեռագրերը շատ նման են միմյանց, բայց Ի ձեռագիրը, որ 11 տարի հետո է գրված Թ ձեռագրից, նրանից չէ արտագրված, որովհետև Թ-ի մեջ բացակայող տողերը կան սրա մեջ, օրինակ՝ էջ 58 տող 6 «յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան», ինչպես նաև էջ 73 տող 22 «և անարգօք զմեծամեծ իրս կատարել»։ Պետք է ենթադրել, սակայն, որ այդ երկու ձեռագրերի աղբյուրը մեկ է։

բ) Երկրորդ խումբը կազմում են ԳԵԸԺԹԿՀ ձեռագրերը, որոնք համարյա ամենուրեք նույն կամ նման ընթերցվածներ են տալիս։ Այս խմբի Գ և Ե ձեռագրերը, չնայելով նրանց իրար շատ մոտ լինելուն, միմյանցից չեն արտագրված։ Գ-ն (գրված 1310 թվականին Վանում) պետք է այդ դեպքում լիներ Ե-ի (գրված 1569 թվականին Բաղեշում) աղբյուրը, սակայն Ե-ն անշուշտ Գ-ից չի արտագրված, որովհետև Ե-ի մեջ կան արտահայտություններ, որ չունի Գ-ն, օրինակ՝ էջ 44, տող 3—4 Գ-ն չունի «տասնել զարմանային չարաչարքն» բառերը, իսկ Ե-ն ունի այդ բառերը։ Այստեղ էլ պետք է ենթադրել, որ այդ երկու ձեռագրերի նախօրինակը մեկ է։

գ) Երրորդ խումբը կազմում են ԴԼԾ ձեռագրերը։ Այդ ձեռագրերից Դ-ն համարվում է գրված XIV դարում, Լ-ն գրված է 1678 թվականին, իսկ Ծ-ն 1668 թվականին։ Ծ-ի գրության թվականը պարզվեց հետագայում, աշխատանքի երկար էտապ անցնելուց հետո. սկզբում անորոշ կերպով նրա գրության ժամանակը նշանակված էր XVII դար։ Պարզ չէ նաև այս երկու ձեռագրերի փոխհարաբերությունը։ Բայց որովհետև մենք շատ վաղ նկատեցինք այդ երկու ձեռագրերի բացարձակ նույնությունը, որոշ էջերից հետո սկսեցինք նշանակել նրանցից միայն մեկի՝ Լ-ի այլընթերցվածները և Ծ-ի սակավաթիվ տարբերությունները, ուստի հետագայում, Ծ-ի գրության տարեթիվը հաստատապես որոշելուց հետո, այլևս չփոխեցինք ընթերցվածների աղբյուրը նշող տառերը՝ թյուրիմացություններից խուսափելու և սխալներ թույլ չտալու համար։ Անհրաժեշտ է, ուրեմն, որտեղ միայն Լ է նշանակված, այնտեղ ավելացնել նաև Ծ տառը։

Շատ հավանական է, սակայն, որ այդ ձեռագրերն էլ միմյանցից չլինեն արտագրված, այլ մի ընդհանուր աղբյուրից բխած լինեն, որովհետև Լ-ն ունի այնպիսի նախադասություններ, որ Ծ-ն չունի, և ընդհակառակը. օրինակ՝ էջ 25 տող 9—10 Լ-ն ունի, իսկ Ծ-ն չունի «որպէս զմարդ Որմիզդ արար և զախտս և զհիւանդութիւնս և զմահ Արհմն արար» բառերը։ Իսկ էջ 202 տող 11 Ծ-ն ունի «անկան կործանեցան աղարանք նոցա», այն ինչ Լ-ն չունի այդ բառերը։

գ) Առանձին տեղ է գրավում բոլոր ձեռագրերի մեջ Բ ձեռագիրը (գրված 1297 թվականին և նորոգված 1687 թվականին հայտնի Զաքարիա սարկավագ պատմագրի ձեռքով)։ Այստեղ կարևոր նշանակություն ունի այն հանգամանքը, որ այս ձեռագիրը ութերորդ յեղանակ չի ճանաչել, ինչպես նշեցինք իր տեղում, ձեռագրի նկարագրության ժամանակ։ Սակայն պետք է նշել, որ այս ձեռագիրը հաճախ միանում է երկրորդ խմբի ձեռագրերի հետ, երբեմն էլ երրորդ խմբի հետ։

ե) Մնացած երկու ձեռագրերի (Զ և Ղ) մասին չենք խոսում, որովհետև նրանք զուրկ են մեր նպատակի համար կարևոր նշանակությունից. նրանցից մեկը՝ Զ-ն ունի Եղիշեից միայն 3½ էջ, իսկ մյուսը՝ Ղ-ն աշխարհաբար է։

28. Մի քանի խոսք էլ ասենք Եղիշեի այն ձեռագրերի մասին, որոնք հիշատակվում են զանազան աղբյուրներում, բայց գտնվում են Սովետական Հայաստանի սահմաններից դուրս։

Կարևոր և լավագույն ձեռագրերից մեկը գտնվում է Վիեննայի Մխիթարյանների գրադարանում։ Դա մի ժողովածու է, որ պարունակում է Մովսես Խորենացու և Եղիշեի Պատմությունները և կրում է № Ե. Գ. 200 համարը։ Ձեռագիրը կաշեկազմ է, զարդադրոշմով, մեկ սյունի վրա գրված, նոր բոլորագիր, մեծությունը 18×12½, վերնագրերը կարմիր թանաքով։ Հիշատակարանը Խորենացու Պատմության վերջում, էջ 384։ Գրության թվականը 1660, գրիչը Ալեքսիան, որի եղբայր Կոզմասը նույնպես գրիչ է եղել։ Ընդամենը 334 թերթ կամ 668 էջ։ Մովսես Խորենացի էջ 1—402, որից հետո Եղիշեի Պատմությունը էջ 403-ից մինչև վերջը։ Պահպանված է բավարար։[1] Այս ձեռագրի ընթերցվածները, որոնք ըստ մեծի մասին հարում են մեր առաջին խմբին (ԱԶԷԹԻ), նշանակված են V տառով։

---

[1] Պարտք ենք համարում այստեղ մեր շնորհակալությունը հայտնել ընկ. Գ. Աբգարին, որ Վիեննայից մեր այս աշխատության համար 1946 թվականին բերեց մի քանի կարևոր նյութեր, որոնց մեջ նաև հիշյալ ձեռագրի լուսատիպ նմանահանությունը, դժբախտաբար առանց առաջին 39—40 էջերի, որոնց միայն Խորենացու համեմատությունն է կատարել ինքը։ Չեն նկարահանված նաև վերջին 4 էջը, սակայն մեր նպատակի համար այդ նշանակություն չունի, քանի որ 332 (654) էջից արդեն սկսվում են «ի Պատմութենէ Թովմայի վարդապետի» հատվածները։

Ընկ. Գ. Աբգարի բերած նյութերից առանձնապես կարևոր է Վիեննայի լավ ձեռագրերից մեկի լուսատիպ նմանահանությունը, որը պարունակում է Եղիշեի Պատմության հինգերորդ յեղանակից մինչև ութերորդ յեղանակի վերջը (էջ 182 «աչ խառն ի խուռն ի մի վայր ժողովեցան» այլ բառերը), ՉԸ էջից մինչև ՁԵ էջը, ընդամենը 48 երկսյուն էջ։ Դժբախտաբար, այստեղ էլ չի նկարահանված վերջին էջը։ Հիշյալ ձեռագիրը գրված է 1224 թվականին Թադեոս անուն գրչի կողմից։ Ձեռագիրը Տրապիզոնից ստացել է Խաչատուրցի տեր Հակոբը։ Մխիթարյան վանքը բերել է Վրթանես Ասկերյանը։

Այս ձեռագրի ընթերցվածները, որ մեր աշխատության մեջ նշանակված է հունարեն z տառով, տպագրությամբ լույս են տեսել 1912 թվականին Վիեննայում հետևյալ

Ուշագրավ է նաև Վիեննայի Մխիթարյան միաբանության գրադարանի № 1530 կոչված ձեռագիրը: Այս ձեռագիրը, ինչպես երևում է ընկ. Գ. Աբովի կատարած մոտ 20 էջի համեմատությունից, իր ընթերցվածներով նույնանում է V ձեռագրի հետ: Ձեռագիրն ունի 478 էջ, նախ՝ Մովսես Խորենացու Պատմությունը, ապա 277—472 Եղիշեի Պատմությունը, վերջում հիշատակարանները: Ձեռագրի էջերի մեծությունն է $24^1/_2 \times 18^1/_2$, խորությունը՝ 3,2, կաշեկազմ, դրոշմված, նյութը՝ թուղթ, գրչությունը՝ երկսյուն, կարմրաներկով, լուսանցազարդերով: Պահպանված է լավ վիճակում, գրված է 1664 թվականին Շոռոթում: Անշուշտ այս ձեռագրի հիշատակարանի նմանությունն է, որ գտնում ենք Հ. Ղ. Ալիշանի Սիսականի մեջ (Վենետիկ 1893), էջ 354, և որը հետևյալն է.

Աւարտ եղև յայսմ տառի՝
ի թվականիս Հայկայ սեռի
երկքառական ւերկհարիւ-
րի երկյոբելեան և երկհն-
գեակ ի նոյն յարի և երրեակ
թիւ այլ յարարողի: Ամ-
սեանն յունաց ապրիլէի
հսկեալ հնգեակ և քառակի
և թիւ մի այլ աւելի, երկիրս
Երընջակ առի ի վիճակն սուրբ
Կարապետի. առաջնորդութեան տեառն
յԵսայի հեզահոգի վարդապետի
և կաթողիկոսութեան հայոց սուրբ էջ-
միածնի՝ Յակոբայ բարու-

վերնագրով. «Եղիշէի չորս յիշատակները հնագոյն գրչագրի մը մէջը» աշխատութեամբ Հ. Ղևոնդ Տայեան Մխիթարեան:

Բերում ենք ընկ. Աբովից մեր ստացած մյուս նյութերի վերնագրերը.

ա) Ճառընտրի մի հատված, որ պարունակում է Եղիշեի 100—121 էջերը: Գրության թվականն անհայտ է, գրիչն է Կյուրեղ: Այս ընթերցվածները մեզ մոտ նշանակված են հունարեն β տառով:

բ) Ճառընտրի մի հատված, որ պարունակում է Եղիշեի 98—121 էջերը. սրա ընթերցվածները մեզ մոտ նշանակված են հունարեն γ տառով:

գ) Համեմատություն Փարիզի ազգային մատենադարանի ձեռագրի մը ձեռագրի թիվը և գրության թվականը անհայտ—կատարել է 1853 թվականին «Մխիթարյան մը (անունը անհայտ)»: Մեզ համար արտագրել է Անանն Ճիվանյան:

դ) Համեմատութիւն ի հին օրինակէ խմբէ, որ ի ՌՅՁ թուականին հայոց գրեալ էր յԱրարատեան գաւառի: Մեզ համար արտագրել է Անդրեաս Զոհրաբյան: Համառոտն սա մեր ձեռագիրն է (տես վերևում):

ե) Համեմատություն Աստրախանում ՌՃԿԶ թվին գրված ձեռագրի հետ Կարապետ Ռայյանի ձեռքով: Մեզ համար արտագրել է Գրիգոր Սարգսյան:

զ) Եղիշեի երկու պատառիկ:

Մխիթարյան միաբանության վերևում հիշված երկու անդամներին հայտնում ենք մեր շնորհակալությունը նրանց կատարած աշխատանքի համար: Այդ համեմատություններից մենք չկարողացանք օգտվել, որովհետև մեր համեմատությունները ցույց տվին, որ դրանք ոչ մի աչքի ընկնող այլընթերցված չեն տալիս, որ մեզ հայտնի չլինեին մեր ձեռքին եղած որևէ ձեռագրից: Նույնը պետք է ասենք նաև պատառիկների մասին, որոնք նույնպես արտատպված են Ղևոնդ Տայեանի վերևում հիշված գրքում:

Նապէտի. գծագրեցաւ տա-
ռս ցանկալի՝ ասացեալ Եղի-
շէի թարգմանողի, ի գեօղն
Ծոռոթ վերակոչի ի դուռն
սուրբ աստուածածնի ընդ հովանեաւ
սուրբ Լուսաւորչին։

Ալիշանի կարծիքով (նույն էջ)՝ «Կուսան ծաղկեալ յԱնապատիս՝ Ծուշան՝ թվի ընդօրինակող գրոց պատմչաց մերոց Թարգմանչացն, Եղիշէի և այլոցն»։ Տես նաև Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, աշխատությամբ Մ. Աբեղյան և Ս. Հարությունյան, Տփղիս 1913, էջ ԻԵ։

Եղիշեի երկու ձեռագիր էլ հիշատակում և նկարագրում է Բարգեն Կյուլեսերյանը իր «Եղիշե, քննական ուսումնասիրություն» աշխատության մեջ, Վիեննա 1909 (Ազգային մատենադարան, ԾԷ)։

Այդ ձեռագրերից մեկը «Բաղեշի Ամրտոլ վանքին ձեռագիր Եղիշեն է», գրված ՇՀԹ (1130)-ին (տես նույն հեղինակի «Ծովք», էջ 49—50)... Ձեռագիրը միանիկեր է, սկզբեն և վերջեն, ինչպես նաև մեջեն թուղթեր ինկած են, սկիզբեն մինչ երկրորդ յեղանակին առաջին մասերը բոլորովին պակսին։ Մնացած կրծված երեսը կսկսի «և զդոյն [պատուէր հրամանի առ մեններս]հան ար[կանէր] բառերով։ Ձեռագիրը շատ կրծված է—հազիվ ամբողջական երևներու կհանինք երրորդ յեղանակին մեջ՝ Թէոդոս կայսեր ուղղված հրովարտակին տողերը։

Արտաշատի ժողովի խորագիրն է՝ «Ժողովեցան ի տեղեաց… միաբանութեամբ նախար…նամակին պարսից» (կետագրված տեղերը կրծված են)։

Յեղանակների վերնագրերից մնացել են

Երրորդ *վասն միաբանութեան սուրբ եկեղեցեացն.*

Չորրորդ *վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց.*

Հինգերորդ *կրկին անդամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին.*

Վեցերորդ չիք։ *Ուշագրավ է, որ այս ձեռագրում ուրիշ օրինակների վեցերորդի խորագիրը արված է հինգերորդին մեր Պետական մատենադարանի Դ ձեռագրի նման։*

Ութերորդ *յեղանակին, յորում կարգագրի դարձեալ ապարինութիւնն Հայոց և չարագոյն եւս երեւի անօրէնութիւնն Վասակայ.*

Արտաքոյ երբ յեղանակին ութերորդ—*դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն և այլն մինչև վերջը։ «Իսկ կանայք երանելի առաքինեացն» հատվածի վերջում՝ «Բայց և ինձ յայս ճառ պիտոյ է գալ, եթէ տէր ինքնին կամեսցի»։ (Տես վերոհիշյալ գիրքը, էջ ԺԹ—ԻԱ)։*

Կյուլեսերյանի նկարագրած երկրորդ ձեռագիրը (Կյուլեսերյան, Եղիշե, էջ 45—48) Դպրեվանքի (Արմաշի) ձեռագիրն է, որը գրված է 1671 թվականին Երնջակի Ծառոթ գյուղաքաղաքում։ Ձեռագիրը պարունակում է Մովսես Խորենացու և Եղիշեի պատմությունները, ընդամենը 242 թերթ, 28×15 մեծությամբ։ Կազմը՝ հին կաշեկազմ փայտյա. հանգամանք՝ լավ. գիրը՝ միջակ բոլորագիր։ Եղիշեն գրավում է 135 թերթ (=270 էջ), որին հաջորդում են 3 թերթ Թովմայի հատվածներն ու գրչի հիշատակարանը։ Սկիզբը՝ «Եղիշէի վարդապետի, զոր արարեալ է ի խնդրոյ Դաւթի Մամի-

կոնի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Օգնեա Հոգի սուրբ»: Հինգերորդ յեղանակ չունի, անմիջապես անցնում է վեցերորդին, ավելի ճիշտ՝ հինգերորդ և վեցերորդ յեղանակներն այստեղ կազմում են մի ամբողջություն վեցերորդ յեղանակ անունով, ինչպես Եղիշեի ձեռագրերի ճնշող մեծամասնությունը:

Այս ձեռագրի մասին տե՛ս. նաև Մովսիսի Խորենացւոյ Պատմութիւն Հայոց, հրատ. Մ. Աբեղյանի և Ս. Հարությունյանի, Տփղիս, 1913, էջ ԽԳ № 12-ի տակ:

Հաջորդ ձեռագրերի մասին տեղեկությունները քաղված են, բացի 9-ից և 10-ից, Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի «Ձեռագիրների ցուցակից», որ ներկայումս պահվում է ՀՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Պատմության ինստիտուտում[1]:

1) Երուսաղեմի ձեռագիր № 308, ՌԿԵ—1616 թ., թուղթ, բոլորգիր. գրիչ՝ Գրիգոր, ստացող Կարապետ վարդապետ Մոկացի, մականվամբ Կառենց: Բովանդակությունն է՝ Մովսես Խորենացի, Յաղագս զարմից որդոյն Գրիգորի և տեսիլ Ս. Ներսեսի և այլն: Յառաջաբան տեսլեան Ս. Սահակայ Պարթևի հայոց կաթողիկոսի,—վերջում՝ վասն Ս. Մեսրոպայ որ Մաշթոց կոչեցաւ, Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ... յԵղիշայէ սրբոյ, Դութա երիցու հայցեալ: (Տես Մովսես Խորենացի, Տփղիս 1913, էջ ԽԴ, № 8):

2) Երուսաղեմի երկրորդ ձեռագիրը № 310 բոլորովին նման է նույն տեղի № 308 ձեռագրին: Թուղթ, նոտրագիր, ստացող Անեցի Հակոբ դպիր, գրված է ՌՂԸ—1649 թ.: Հմմտ. Մովսես Խորենացի, Տփղիս 1913, էջ ԽԴ № 9: Երուսաղեմի այս երկու ձեռագրերի մասին այժմ տես Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Հակոբյանց, երրորդ հատոր, կազմեց Նորայր եպիսկոպոս Պողարյան, Երուսաղեմ 1954, էջ 155—156 և 170:

3) Լիմ անապատում մի ժամանակ եղած ձեռագիրը, գրված ՌՃԺԲ=1663 թվականին: Հիշատակարանից հաղորդվում է հետևյալը. «...և արդ, ես մեղաւոր և անարժանս Մուսէս երէց Սպարտկերտցի ցանկացող եղէ այսմ սուրբ տառիս չարչարանաց սուրբ Վարդանանցն, զոր ունէի փափագ ի բազում ամաց. և կամաւ կամեցողին բարեաց զատ բազում աշխատանօք յանձն առի նորոգեցի ի դուռն սրբոյն Գէորգայ զօրավարին ի Լիմ անապատ յիշատակ ծնողաց իմոց տէր Յովսէփին, Ներգզին և կողակցին իմոյ Ամասին և ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց... ի թուականիս Հայոց Ռ և ՃԺԲ ի նահանջն ամսին»:

4) Վարդանգիրք Եղիշէ, գրված ՊԼ (=1381) թվականին «ի քաղաքիս Վան, ընդ հովանեաւ Ս. Վարդանայ», ստացող Նիկողայոս աբեղայ, որ այս գիրքը նվիրել է «Խոտրատայ վանուց Ս. Աստվածածնին»: Այս ձեռագիրը հետո գտնվել է Խարբերդում (տես Գ. Սրվանձտյան, Թորոս աղբար, հատ. II, էջ 334):

5) ԺԱ—ԺԲ դարում գրված մի ձեռագիր Լիմ անապատում: Այս ձեռագրի մասին ասված է միայն հետևյալը. «Ամբողջ. այլ երեք տեղերէ գրցակ(?) թղթեր կարված, հանված: Ձեռագիրս գրված է միջին Մեսրոպ-

---

[1] Շնորհակալություն ենք հայտնում հիշյալ ինստիտուտի գիտնական ընկ. Ս. Երեմյանին, որ մեզ հնարավորություն տվեց այս տեղեկությունները քաղելու Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի «Ձեռագիրների ցուցակից»:

յան տառերով, 18-ական տող, գործը բավական հին, 11—12-րդ դարու գրված կթվի»։ Նկարագրության մեջ ուրիշ տեղեկություն չկա։

6) Նոր Ջուղայի Ամենափրկիչ վանքում ՌՃԻԹ (=1680) թվին գրված մի ձեռագիր, որ պարունակում է պատմություն Եղիշէի, Խորենացւոյ, գրիչ Պետրոս։

7) Շերմազանյանի ցուցակի № 101-ը, ՌՃԽ (=1691) թվին գրված ձեռագիր, որ պարունակում է «Եղիշէի պատմութիւն նահատակութեան Վարդանայ» և «Մեկնութիւն բարձրացուցէք ճառին Դաւթի»։ Թուղթ, քառածալ, 142 թերթ երկսյուն. գրիչ Մկրտիչ քարտուղար։

8) Կոստանդնուպոլսի Ազգային մատենադարանի հ. 136 ձեռագիրը, կաշեկազմ, թուղթ, 346 էջ, նոտրագիր, գրիչ Գէորգ Կոստանդնուպոլսեցի։ «Եղիշէի պատմութիւն քաջին Վարդանայ» յօրինակէ խմբէք հնագունէ, որ էր գրեալ յԱրքայատեան աշխարհի ի թուին Հայոց ՌԺԶ (=1167) յաւուրս հայրապետութեան տեառն Ներսիսի եղբօր տեառն Գրիգորիսի ի Կլայս Հառմէկանն»։ Այս ձեռագրի համեմատ է կատարված Կոստանդնուպոլսի 1823 թվականի տպագրությունը (տես վերևում, էջ 13—14)։

9) Վիեննայի Մխիթարյան մատենադարանում ԺԸ—ԺԹ դարի մի ձեռագիր, № 26 (հին թիվ 182)։ Վիեննայի Մխիթարյան Հակոբոս Տաշյանը հետևյալ կերպ է նկարագրում այդ ձեռագիրը[1].

«Թուղթք՝ այժմ 87, մեծություն՝ 22×16, միասյուն, ժամանակ՝ անծանոթ, հավանորեն ԺԸ—ԺԹ դարից։ Գրիչ, տեղ և տեր՝ անհայտ։ $1^{ա}$ ունի երկու անգամ կնիք «Յովհաննէս Գր. Արծրունի. 1867»։ Կողին ներսի կողմը գրված՝ «1873. եբեր Վ. Հ. Սիմոն Վ.»։

Բովանդակությունն է՝ Եղիշեի պատմություն Վարդանանց, այժմ պակասավոր. I և III եղանակները պակասավոր են, IV-ը բոլորովին պակասավոր է, 3 էջ է մնացել միայն։ V յեղանակի սկիզբը պակասավոր է, VIII յեղանակի վերջն է պակաս։

10) Եղիշեի մի լրիվ ձեռագրի մասին տեղեկություն է հաղորդում «Բազմավեպ»-ի 1931 թ. հունիս ամսի համարում (էջ 265—267) Իրազեկ ստորագրությամբ Հ. Տեր-Հակոբյանը։ Այդ տեղեկությունից քաղում ենք հետևյալը.

Ամբողջ ձեռագիրն ունի 567 երես, մեծությունը՝ 21×16, գրությունը՝ երկսյուն 15×11, երկու սյունակների միջև կարմիր զույգ գծերով լուսանցք։ Գրության ժամանակը՝ ՌՃԽԶ (=1697) թվին։ Տեղը՝ Աստապատ։ Գրիչը՝ Սարգիս։ Ստացող՝ Հովսեփ աստվածաբան վարդապետ։ Գիրքը լավ է պահված, անթերի է. ունի հիշատակարան (էջ 287—288) և հիշատակագրություններ։

Ձեռագրի բովանդակությունն է՝ Ագաթանգեղոս (էջ 1—287), Դաշանց թուղթը (էջ 289—304), Յաղագս զարմից սրբոյն Գրիգորի և տեսիլ սրբոյն Ներսիսի և բովանդակ պատմութիւն ազգին Մամիկոնէից մինչև ցսուրբն Վարդան...(էջ 305—360)։ Յառաջաբան տեսլեան սրբոյն Իսահակայ Պարթևի Հայոց կաթողիկոսի (362—375), Տեսիլ Սահակայ Պարթևի (376—380), Մեկնութիւն տեսլեան սրբոյն Իսահակայ Պարթևի (380—388), Վասն սրբոյն

---

[1] Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Մատենադարանին Մխիթարեանց ի Վիեննա, կազմեց Հակոբոս Տաշյան, Վիեննա, 1895, էջ 146—147։

Մեսրոպայ, որ Մաշտոց կոչեցաւ (389—390)և վերջապես Եղիշէի Պատմությունը, «որի 8 յեղանակները լրիվ կան» (էջ 390—562)։

Եղիշէի վերնագիրն է՝ «Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի, և վկայի Քրիստոսի յԵղիշայէ¹ սրբոյ Դաւթայ երիցու հայցու(!) հայցեալ գրեալ»։ «Լուսանցքներում հաճախ հանդիպում են բնագրում եղած գժվար, մանավանդ պարսկերեն բառերի բացատրությունները կամ թարգմանությունները, օրինակ՝ Զրուան մեծ աստուածն=Կռոնոս կամ Արամազդ. վզրկ (վզրուկ)=մեծ. երան և տաներան=մեծարոյ և պատուական և այլն»։

Էջ 563 «Արդ գրեցաւ Ագաթանգեղոս գիրքս ի թուականութեանս Հայոց ՌՃԶ ի գյուղաքաղաքս Աստապատ, ընդ հովանեաւ սրբոյն Ստեփաննոսի և սրբոց հրեշտակապետացն Միքայէլի և Գաբրիէլի»...։

Պետք է ենթադրել, որ այս ձեռագիրը նույնն է, որ համեմատել է Կարապետ վ. Եզյանը (տես վերև, էջ 47, կետ Ե)։

29. Անցնում ենք այժմ ճառընտիրներին, որոնց մեջ պահված են նաև Եղիշէից խոշոր հատվածներ, մեծ մասամբ հինգերորդ, վեցերորդ, յոթերորդ յեղանակները և ութերորդ յեղանակից Ղևոնդյանց ամբողջ նահատակությունը, ընդամենը 85 էջ (98—183) ընդհանուր 204 էջից։

ՀՍՍՌ Պետական ձեռագրատանը կա մոտ մի հարյուր ճառընտիր և տոնական, որոնցից 28-ի մեջ կան մեր հիշատակած խոշոր հատվածները։ Ստորև տալիս ենք այդ ճառընտիրների համառոտ նկարագրությունը։

Ճ¹ № 3779, ամենալավ ճառընտիրներից մեկը։ Թերթեր՝ 546, մեծությունը 47×31×10, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ, գրությունը՝ 38×9, բոլորգիր, գրիչներ՝ Աստվածատուր, Կարապետ, Ստեփաննոս, Ղազարոս և այլք. ստացող՝ Տուրք. ժամանակ՝ ՈՀԶ=1227, տեղ՝ Դարանաղիք (Ավագ վանք). Հիշատակարաններ և հիշատակագրություններ՝ բազմաթիվ էջերում, օրինակ՝ 52ա, 169ա, 194բ, 215բ, 360ա, 368ա, 370բ, 429բ, 546 և այլն.

985—1043 էջերում գտնվում են Եղիշէի հատվածները։

Ճ² № 6196 (589). թերթեր՝ 611, մեծությունը՝ 50×33×12, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, գրությունը՝ երկսյուն 38×19, բոլորգիր, գրիչ՝ Ղազար (Սարգիս?), ստացող՝ Վարդան վ., 202բ վերջին ստացող՝ Նափառ. ժամանակ՝ ՈՀԶ=1227, տեղ՝ Խլաթ(?), հիշատակագրություններ՝ լուսանցքներում, փոքրերից շատերի վերջում. 611 նորոգողի (Սարգիս գրչի) հիշատակարանը։

Եղիշէի հատվածները գտնվում են 524բ—548ա էջերում։ Ընթերցվածները մեծ մասամբ նման են Ճ¹-ին.

Ճ³ № 4871 (143) (716). թերթեր՝ 542, մեծությունը՝ 32×23×12, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, գրությունը՝ երկսյուն 25×8,5, բոլորգիր. գրիչ՝ Հովհաննես քահանա, ստացող՝ Ստեփանոս և այլք, ժամանակ՝ ԺԴ դար, հիշատակագրություններ՝ 11ա, 65ա, 148ա և այլն։

---

[1] «Բազմավեպում» տպված է «Ցեղի չայէ», անհայտ է թեև՝ տպագրական վրիպակ է, թե ձեռագրի սխալ։

Եղիշեի հատվածները գրավում են 151բ—158ա էջերը։ Խիստ համառոտած, բազմաթիվ էջեր բաց թողնելով, տրվում է նախ Ղևոնդյանց, ապա Վարդանանց պատմությունը։

Ճ4 *№ 4709 (590) (206).* թերթեր՝ *636,* մեծությունը՝ *47,5×33, թուղթ,* կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ.* գրությունը՝ *երկսյուն 36×10, խոշոր բոլորգիր,* գրիչ՝ *Հովհաննես (611բ), Դիոսկորոս (415ա),* ստացող՝ *Էլմելիք,* ժամանակ՝ *ՉՂԳ=1344.* հիշատակագրություններ՝ *բոլոր հատվածների վերջում։*

260ա—271բ Եղիշեից (Ղևոնդյանք) և 276ա—285բ Վարդանանք։ Չունի 110—113 և 122—133 էջերը։

Ճ5 *№ 7443.* թերթեր՝ *609,* մեծությունը՝ *37×26,5×15, թուղթ,* կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ.* գրությունը՝ *երկսյուն 31×9, բոլորգիր.* գրիչներ՝ I *Անտոն քահանա,* II *Մելքիսեդեկ.* ստացող՝ *Քրիստոսատուր քահանա,* վերջին ստացող՝ *Ամիրսեթ,* ժամանակ՝ *ՊԱ—ՊԲ=1352—1353.* տեղ՝ *Ղրիմ.* հիշատակարան՝ I *608բ*, II *288ա*, հիշատակագրություններ՝ *4բ, 9բ, 14բ, 25բ, 29ա, 196ա և այլն։*

66բ—75բ Ղևոնդյանք, 75բ—83ա Վարդանանք։

Բաց է թողնում 122—140 և այլ բազմաթիվ էջեր, մնացածը վերապատում։

Ճ6 *№ 3787.* թերթեր՝ *680,* մեծությունը՝ *40×30×14, թուղթ,* կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ,* գրությունը՝ *37×11, բոլորգիր.* գրիչ՝ *Գրիգոր քահանա,* ժամանակ՝ *ԺԴ դար* (?). հիշատակագրություններ՝ *10բ, 372ա և այլն։*

173բ—196ա Ղևոնդյանք և Վարդանանք։ Չունի էջ 126—140 և այլ բազմաթիվ էջեր, մնացածը վերապատում։ Այս ձեռագրում տրված է նաև Պարսից թղթի պատասխանը։

էջ 24-ի և 25-ի միջև մի թերթ կարված է՝ Քաղկեդոնի ժողովի և նրան հաջորդող պատմության վերաբերյալ. Մարկիանոսի կայսր դառնալուց թվում է մինչև Պրոտերիոսի սպանությունը Ալեքսանդրիայում։ Կարված թերթի տեղը երևում է։

Ճ7 *№ 1524 (930) (918).* թերթեր՝ *931.* մեծությունը՝ *48×31×23, թուղթ,* կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ,* գրությունը՝ *երկսյուն 36×11, բոլորգիր.* գրիչներ՝ *Ավետիս, Հովհաննես քահանա և Հովհաննես կրոնավոր.* ստացողներ՝ *Հայրապետ կրոնավոր և Հովհաննես միակեց.* ժամանակ՝ *ՊԾ=1401.* տեղը՝ *Վարագ։* Հիշատակարան՝ *916բ—921բ*, հիշատակագրություններ՝ *620բ, 676ա, 920բ, 921 և այլն։ 676բ հիշատակարան նոր ստացողի՝ Աղայխալրի և կողակցին Փաշայջանի և որդւոց — թվ. Ջխ=1491։*

էջ 302—313 Ղևոնդյանք, 318—327 Վարդանանք։ Այս ձեռագիրը, ինչպես և նրան հետևող Ճ8—10, 15—16 չունեն էջ 122—133։

Ճ8 *№ 4670 (1) (205).* թերթեր՝ *805.* մեծությունը՝ *51×34. թուղթ,* կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ.* գրությունը՝ *երկսյուն 39×11, բոլորգիր.* գրիչ՝ *Ծերուն.* ստացող՝ *Մանիփանոս կրոնավոր.* ժամանակ՝ *ՊԾ=1401.* տեղ՝ *Ոստան։* Հիշատակարան *812բ—815ա.* հիշատակագրություններ՝ *Ուստա Ավետի —78բ, 82ա, 92, 232բ և այլն։*

Լիակատար ընտիր օրինակ է, բերված է 1916 թվականին Վասպուրականի ձեռագրերի հետ Վանի ս. Պողոս եկեղեցուց: Ընթերցվածներով շատ նման է Ճ^{7}-ին: Հիշատակարանի մի մասը հրատարակված է Փիրղալեմյան, Նոտարք, էջ 13:

280^{ա}—289^{ա} Ղևոնդյանք, 292^{բ}—300^{բ} Վարդանանք:

Ճ^{9} № 1521 (934) (914). թերթեր՝ 460. մեծություն, 62,5×38×13, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ. գրություն՝ երկսյուն, 51×10, բոլորգիր. գրիչ՝ Գրիգորակ. ստացողներ՝ Հովհաննես եպիսկոպոս, Թումա և Ստեփաննոս. ժամանակը՝ 1404 և այլն: Հիշատակագրություններ՝ 18^{ա}, 26^{բ}, 62^{ա} և այլն: 26^{բ} հիշատակվում է «զամենաերջանիկ եպիսկոպոս զտէր Յոհաննէս և զԹարմատար մեղապարտ գծողակս զԳրիգորակս աղաչեմ բարի յիշման արժանիս առնել որոյ մտաւք»:

109^{բ}—111 «Տիկնայք փափկասունք», 137^{բ}—142^{բ} և 145^{ա}—153^{ա} Ղևոնդյանք և Վարդանանք: Կրճատված վերապատում է: Այս ճառընտիրն ունի նաև «Պատմութիւն սուրբ Թարգմանչացն Աբրահամու և Թորէնայ»:

Ճ^{10} № 4802 (588) (1155). թերթեր՝ 816. մեծություն՝ 50×33×19. թուղթ. կազմը՝ կաշեպատ տախտակ. գրություն՝ երկսյուն 38×10, խոշոր բոլորգիր. գրիչ՝ Ստեփաննոս. ստացող՝ Ղազարոս քահանա և Ստեփաննոս կրոնավոր. ժամանակ՝ 1404-ից քիչ հետո. տեղ՝ Աղթամար(?): Հիշատակարան՝ 73^{ա}, 338^{ա}, 572^{ա}, 345^{ա} (Փիրղալեմյանի ձեռքով գրչության ժամանակի մասին. հիշվում է ՊԾԳ). Հիշատակագրություններ՝ լուսանցքներում վերջին ստացողների մասին, ինչպես և Փիրղալեմյանի ծանոթագրությունները:

273^{բ}—276^{բ} Ղևոնդյանք (կիսատ), 284^{ա}—292^{ա} Վարդանանք:

Ճ^{11} № 994 (941) (921). թերթեր՝ 488. մեծություն՝ 30×24. թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ. գրություն՝ երկսյուն 25×7,5, բոլորգիր. գրիչ՝ Դանիել, ստացող՝ Հովհաննես տանուտէր. ժամանակ՝ ՊԾԸ= 1409. տեղ՝ Աղթամար: Հիշատակարան՝ 198^{բ}, Հիշատակագրություններ՝ 19^{բ}, 92^{բ}, 195^{ա}, 487^{ա}:

177^{ա}—189 Վարդանանք և Ղևոնդյանք (ավելի համառոտ խմբագրություն): Բոլորովին չունի էջ 122—140:

Ճ^{12} № 996 (945) (925). թերթեր՝ 567. մեծություն՝ 30×20. թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, գրություն՝ երկսյուն 24×7, բոլորգիր. գրիչ՝ Հովհաննես միայնակեաց. ստացող՝ պարոն Շայուէն. ժամանակ՝ ՊՂԱ=1442. տեղ՝ Սերկեւիլի գյուղ Հոհաննավանքի մօտ՝ Արարատյան երկրում: Հիշատակարան՝ 67^{ա}, 563^{ա}. Հիշատակագրություններ՝ շատ տեղեր լուսանցքներում:

Շատ լավ և բավական լրիվ օրինակ է, ընտիր ընթերցվածներով, բայց չունի էջ 122—140:

252^{ա}—286^{ա} Վարդանանք և Ղևոնդյանք:

Ճ^{13} № 3791 (127). թերթեր՝ 726, մեծություն՝ 36×27×13. թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, դեղնագույն, գրություն՝ երկսյուն 27×9, բոլորգիր. գրիչ՝ Կարապետ, ստացող՝ Հովհաննես. ժամանակ՝ 1453-ից առաջ—ԺԵ դար։ Հիշատակարան՝ 19ա, 103ա, 607ա և այլն. ճիշատակագրություններ՝ 31բ, 589բ (կազմել տվողի), 623բ, 726ա։ Վերջին ստացողի անունն է Խուջայ Խուդայրաշխ։ Էջ 589բ գրված է. «որ վերստին կազմել ետուր» Թվ. ՋԲ=1453 ի վանքս Սղքառ։ Կազմողի անունն է Վարդան, կազմել տվողինը՝ Թումա տանուտեր, որին նախկին ստացող Հովհաննեսը որդեգրել է և գիրքը հանձնել նրան։ Կան նաև հետին ժամանակների ճիշատակագրություններ 1717 և 1732 թվերից։

206բ—217ա Վարդանանք, 217բ—227ա Ղևոնդյանք։

Ձ^{14} № 993 (940) (920). թերթեր՝ 769. մեծություն՝ 34×25, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ, գրություն՝ երկսյուն 28,5×9,5 բոլորգիր. գրիչ՝ Մատթէոս. ստացող՝ Թադէոս և Ստեփան եղբայրներ. ժամանակ՝ ՋԵ=1456, տեղ՝ Վերին Նորավանք (Վայոց ձոր)։ Հիշատակարան՝ 767ա—768բ։

232ա—252ա Եղիշեի համապատասխան յեղանակները։ Ամբողջական օրինակ է, համարյա անկրճատ, բացի 3—4 բաց թողած էջից Ղևոնդյանց վկայաբանության մեջ։

Այս ճառընտրի առանձնահատկությունն այն է, որ «Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ» բառերը չունի, առհասարակ ութերորդ յեղանակ չի ճանաչում և մեր այժմյան ութերորդ յեղանակի փոխարեն հետևյալ վերնագիրն ունի. «Եւթներորդ յեղանակ դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն և կատարումն վկայութեամբ ի տէր»։

Ձ^{15} № 4869 (141) (769). թերթեր՝ 1343, մեծություն՝ 32×20×14, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ զարդարուն, գրություն՝ 25×7, բոլորգիր. գրիչ՝ Հովհաննես քահանա, ստացող՝ Հովհաննես քահանա, ծաղկող՝ Մինաս. ժամանակ՝ ՋԼԱ=1482, տեղ՝ Կտուց։ Հիշատակարան՝ 1336, 1344. ճիշատակագրություն՝ 1341—1342 (վերջին ստացողի՝ կարևոր պատմական տեղեկություններով ՋԾԹ=1510 թվականի դեպքերի մասին)։

709—729 Ղևոնդյանք, 736—753 Վարդանանք։ Պետք է նշել, որ Ձ^{8}, ^{9}, ^{10} և ^{15}, մասամբ նաև Ձ^{16} լիովին հետևում են Ձ^{7}-ին։

Ձ^{16} № 4822 (1019). թերթեր՝ 470, մեծություն՝ 31×21×14. թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ. գրություն՝ երկսյուն 24×7, բոլորգիր. գրիչ՝ Մովսես և Հակոբ. ստացող՝ պարոն Խալիֆ. ժամանակ՝ ՋԽ=1491, տեղ՝ Արծկե։ Հիշատակարան՝ 468ա—469 (պատմական կարևոր տեղեկություններով). ճիշատակագրություն՝ 470ա (վերջին ստացող Գուլիջանի ՌԾԷ=1608 թ., նույն ժամանակ կազմել և նորոգել է Հովհաննես անունով մեկը)։

215բ—224ա Վարդանանք, 224բ—231բ Ղևոնդյանք։

Ձ^{17} № 1523 (937), թերթեր՝ 757, մեծություն՝ 46×32×20, թուղթ. կազմը՝ կաշեպատ տախտակ. գրություն՝ երկսյուն 36×10, բոլորգիր. գրիչ՝ Ավետիս և Հովհաննես (էջ 73ա, 90բ, 182ա, 209ա, 480ա և 509բ). ստացող՝ Մելիք, Մովսես կրոնավոր (73ա). ժամանակ՝ ԺԴ—ԺԵ դար։ Հիշատակարաններ՝ 10(5ա), 73ա, 90բ, 167ա, 182ա, 209ա. ճիշատակագրություն՝ 484ա (ձեռագրի նորոգման և Եղեգաց գետի կամրջի շինության մասին). վերջինս գրել է Գրիգոր գրիչը. $513^{բ}$ նույնը ասում է, որ ինքը մի քանի տետր ճառընտիր է գրել, Տեղ-տեղ համառոտ վերապատում, չունի 110—113 և 122—133 էջերը: Սրան են հետևում ձ^{18} և ձ^{19} ձեռագիրները, վերջինս միայն մասամբ: Ունեն նույն կրճատումները:

$272^{ա}$—$283^{ա}$ Ղևոնդյանք, $286^{ա}$—$294^{բ}$ Վարդանանք:

ձ^{18} № 4929 (201) (766). թերթեր՝ 250, մեծությունը՝ 26×18×5,5. թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ մեջքը քայքայված, գրությունը՝ երկսյուն 21×6, բոլորգիր. գրիչ՝ Բարսեղ սարկավագ. ստացող՝ տանուտեր Բերսամ Կարապետ. ժամանակ՝ ԺԵ դար (ըստ Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի): Հիշատակագրություններ՝ ճառերի վերջում, օրինակ՝ 250, 251 և այլն: Ձեռագիրը բերված է Կտուց անապատից, ընտիր օրինակ է:

$210^{ա}$—$224^{բ}$ Վարդանանք, $225^{ա}$—$238^{ա}$ Ղևոնդյանք:

ձ^{19} № 5406 (720) (767), թերթեր՝ 367, մեծությունը՝ 27×18,6, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ, գրությունը՝ երկսյուն 21×6, բոլորգիր, գրիչ՝ Խաչատուր քահանա, ստացող՝ Ներսես քահանա, ժամանակ՝ ԺԵ դար (ըստ Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի). Հիշատակագրություններ՝ ճառերի վերջում: Բերված է, ինչպես նախորդը, Կտուց անապատից:

$145^{ա}$—$153^{ա}$ Ղևոնդյանք, $153^{ա}$—$163^{ա}$ Վարդանանք:

Այս ճառընտիրն իր ընթերցվածներով հետևում է ձ^{17}-ին:

ձ^{20} № 4676 (7) (813). թերթեր՝ 666, մեծությունը՝ 48×30, թուղթ, կազմը՝ կաշեպատ տախտակ, գրությունը՝ երկսյուն 40×10, բոլորգիր, գրիչ՝ Հովհաննես, Ստեփանոս, ստացող՝ Հովհաննես և Հակոբ կրոնավորներ, ժամանակ՝ ԺԵ դար: Ունի սակավաթիվ հիշատակագրություններ ներքևի լուսանցքներում:

$211^{բ}$—$215^{ա}$ Ղևոնդյանք, $219^{ա}$—$227^{ա}$ Վարդանանք: Բոլորովին ջնջված է հարցաքննությունը՝ էջ 159—176, 180—181, չունի 99—104, ինչպես նաև 110—113, 122—133 և այլն: Առհասարակ համառոտ վերապատում է:

ձ^{21} № 2782 (485). թերթեր՝ 392. մեծությունը՝ 25×17,5, թուղթ, կազմը՝ քայքայված, գրությունը՝ երկսյուն 22×6, բոլորգիր, գրիչ՝ Զաքարիա սարկավագ, ստացող՝ Խերանշա. ժամանակ՝ ԺԵ—ԺԶ դար: Հիշատակարան՝ $28^{ա}$, $31^{ա}$, $34^{բ}$, $157^{բ}$. Հիշատակագրություններ՝ $95^{բ}$, $96^{ա}$, $206^{ա}$:

Էջ $205^{ա}$ միայն մի էջ Եղիշեից. «... ցան սատանի հարուածովքն թըշնամիք նորա—և մի լիցի ցանկացող գործոց նորա»: Ձեռագրից ընկել է, ուրեմն, ամբողջ Վարդանանց պատմությունը, հավանորեն նաև Ղևոնդյանց վկայաբանությունը: $205^{ա}$—$205^{բ}$ հիշատակագրություններ:

ձ^{22} № 4803 (96) (1231). թերթեր՝ 258, մեծությունը՝ 53×33, թուղթ, կազմը՝ կիսակաշի յաթակապ (նոր ժամանակի), գրությունը՝ երկսյուն 42,5×11, բոլորգիր, գրիչ՝ Գրիգոր, ստացողներ՝ պարոն Պնդու, կինը Խութլու խաթուն, ապա՝ Զաքարիա տանուտեր, վերջը՝ պարոն Միրաք. ժամանակ՝ ԺԵ—ԺԶ դար(?): Հիշատակագրություններ՝ ամեն գլխից հետո:

$87^{ա}$—$88^{բ}$ Վարդանանք—երեքշաբթի,

$90^{բ}$—$92^{ա}$ Ղևոնդյանք—հինգշաբթի:

Ուշագրության արժանի է օրերի դասավորությունը։ Բերված տեսանք Եղիշեինը չէ, այլ մի շատ համառոտ վերապատում է։

Ճ^{23} № 4774 (81) (1353). թերթեր՝ *497*, մեծություն՝ *28×18*, *թուղթ*, կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ*, գրություն՝ *երկսյուն 22,5×7*, *բոլորգիր*, գրիչ՝ *Գրիգոր*, ստացող՝ *Հովհաննես արեղա*, ժամանակ՝ *ԺԶ դար*։ Հիշատակագրություններ՝ *ճառերի վերջում*։

186^{բ}—192^{բ} Վարդանանք, 195^{բ}—201^{բ} Ղևոնդյանք։

Ճ^{24} № 4789 (614) (1066), թերթեր՝ *510*, մեծություն՝ *37×25,5*, *թուղթ*, կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*, գրություն՝ *երկսյուն 28×9*, *բոլորգիր*, գրիչ՝ *Ստեփաննոս արեղա (173^{ա})*, ստացող՝ *տանուտեր Մկրտիչ*, ժամանակ՝ *ԺԶ դար (ըստ Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի)*։ Հիշատակարան՝ *510^{բ} (վերջը պակասում է)*։

Ձեռագիրը բերված է Վարագից։

275^{բ}—282^{ա} Վարդանանք, 285^{բ}—292^{բ} Ղևոնդյանք։

Ճ^{25} № 4677 (8) (645). թերթեր՝ *443*, մեծություն՝ *46×29*, *թուղթ*, կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ*, գրություն՝ *երկսյուն 38×10*, *բոլորգիր*, գրիչ՝ *Խաչատուր*, ստացող՝ *Դանիել կրոնավոր*, ժամանակ՝ *ԺԶ դար*։ *Բազմաթիվ հիշատակագրություններ հոդվածներից հետո։*

126^{ա}—134^{ա} Վարդանանք, 136^{բ}—143^{բ} Ղևոնդյանք։

Այս ձեռագրում 141 թերթն իր տեղում չէ, պետք է լինի 143-ից հետո։ Բացի այդ՝ Ճ^{24} և ^{25} հետևում են Ճ^{23}-ին։ Ճ^{25} տալիս է հինգշաբթի Ղևոնդյանք, երեքշաբթի Վարդանանք, ինչպես Ճ^{22}։

Ճ^{26} № 3772. թերթեր՝ *527*, մեծություն՝ *29×22*, *թուղթ*, կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*, գրություն՝ *երկսյուն 24×7 բոլորգիր*, գրիչ *Թումա*, ստացող՝ *Հովհաննես*, ժամանակ՝ *ԺԶ դար (ըստ Մեսրոպ Տեր-Մովսիսյանի)։ Լավ ձեռագիր է, ընտիր ընթերցվածներով։ 228^{ա}—242^{ա} Վարդանանք և Ղևոնդյանք (համառոտված վերապատում)։ Չունի 135^{2}—139^{13}, 140^{10}—143^{15}, 167—174, 203^{17}—209^{25}, 212—220 և այլն։*

Ճ^{27} № 7441 (79). թերթեր՝ *439*, մեծություն՝ *42×29*, *թուղթ*, կազմը՝ *խավաքարտ քրքրված*, գրություն՝ *երկսյուն 38×10*, *բոլորգիր*, գրիչ՝ *Աբրահամ քահանա*, ժամանակ՝ *1322 թ.։ Հիշատակարան չունի*, հիշատակագրություններ՝ *բազմաթիվ հոդվածների վերջում։ Ընտիր ձեռագիր է, ճիշտ ընթերցվածներով։ 396^{բ}—407^{ա} Ղևոնդյանք, 407^{ա}—415^{բ} Վարդանանք։*

Ճ^{28} № 992 (914) (894). թերթեր՝ *508*, մեծություն՝ *29×20*, *թուղթ*, կազմը՝ *կաշեպատ տախտակ դրոշմազարդ*, գրություն՝ *երկսյուն 23×7*, *նոտրգիր*, գրիչ՝ *Մաղաքիա*, ստացող՝ *Ոսկան վաճառական Նախիջևանցի*, ժամանակ՝ *ՌՃ=1651*. հիշատակարան՝ *241^{բ}, 503^{ա}։ Համառոտ վերապատում է Վարդանանց և Ղևոնդյանց մասին 303^{ա}—315^{բ}։*

Առհասարակ, բացի մեծ մասամբ վերապատում լինելուց, Ճ$^{23-28}$ չունեն 122—134 մեծ հատվածը։

Սրանք են այն բոլոր ճառընտիրները, որոնք եղել են մեր ձեռքի տակ և որոնց աչքի ընկնող ընթերցվածները նկատի ենք առել Եղիշեի բնագիրը կազմելու ժամանակ։ Այս 28 ճառընտիրների վրա ավելանում են Վենետիկից բերված այն ճառընտիրների լուսատպությունները, որոնց մասին խոսք եղավ վերևում։

Հակոբոս Տաշյանը Վիեննայի Մխիթարյանց մատենադարանի ձեռագրերի ցուցակում (Վիեննա 1895), էջ 577—578 հիշատակում է ՊՀԷ= 1428 թվականին գրված մի ճառընտիր-տոնական, № 224 (հին թիվ 8), որի մեջ $209^{\text{ր}}$ «Պատմութիւն սրբոց Վարդանանց զօրականացն ի մեծ պատերազմին» մինչև $213^{\text{ր}}$, սակայն 210 թերթը պակասում է։ $216^{\text{ա}}$—$222^{\text{ա}}$ «Պատմութիւն և վկայաբանութիւն սրբոց Ղևոնդեանց քահանայիցն»։ Տաշյանը ասում է. «Մէջը դուրս թողված մասեր ալ կան և առանց փոխարէն ծայրը փոքրիկ կտոր մը աւելցված է՝ սոսկ Եղիշէէն»։

Երուսաղեմի վանքի մատենադարանում ևս երեք ճառընտիր կա, որոնք ունեն Եղիշեի հիշատակված հատվածները։ Դրանք են՝ ճառընտիր № 1 (1419 թվականի), ճառընտիր № 154 (1737 թվականի) և ճառընտիր № 173 (1512 թվականի)։ Այս ճառընտիրների մասին տես Մայր ցուցակ ձեռագրաց սրբոց Հակոբեանց, հատ. I, կազմեց Արտավազդ արքեպիսկոպոս Սուրմեյան, տպագր. Վենետիկ 1948, էջ 3 և 14—15. հատ. II, կազմեց Նորայր եպիսկոպոս Պողարյան, Երուսաղեմ 1953, էջ 21, 39—40, 113 և 117։

30. Մենք ցանկանում էինք մեր նպատակի համար օգտագործել նաև ՀՍՍՌ Պետական Մատենադարանում գտնվող «Հայսմավուրքները», և դրա համար ընտրեցինք մոտ 260 «Հայսմավուրքներից» 48 հնագույն և լավագույն օրինակները (1296 թվականից մինչև 1561 թվականը)։ Սակայն հետագա համեմատությունները մեզ ցույց տվին, որ «Հայսմավուրքները» մեզ Եղիշեի անփոփոխ տեքստը չեն տալիս, այլ միայն համառոտ վերապատումներ, սաստիկ կրճատումներով և երբեմն ավելորդ հավելումներով։ Թեև այդ վերապատումները խարսխված են Եղիշեի և Ղազար Փարպեցու վրա, բայց այնքան են հեռու մեզ համար անհրաժեշտ տեքստից, որ նրանց օգտագործումը լոկ ժամանակի հսկայական կորուստ կլիներ և ոչ մի շոշափելի արդյունք չէր տա։ Այդ պատճառով էլ մենք բավականացանք միայն Եղիշեի լրիվ ձեռագրերով և ճառընտիրներով, որոնք բովանդակում են, ինչպես ասացինք, Եղիշեի բնագրի մոտ կեսը։

31. Մի քանի խոսք մեր աշխատանքի հանգամանքների մասին։ Եղիշեի Վարդանանց Պատմության քննական տեքստը կազմելու համար անհրաժեշտ ձեռագրական համեմատությունների աշխատանքը մենք սկսեցինք 1945 թվականի սկզբից որպես ՀՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Գրականության ինստիտուտի ավագ գիտական աշխատող և հին ու միջին դարերի գրականության սեկտորի վարիչ։ Այդ թվականին մենք կարողացանք ուսումնասիրել Եղիշեի բոլոր լրիվ ձեռագրերը, մեր պետական ձեռագրատան մոտ 100 ճառընտիրների միջից առանձնացնել այն 28 ճառընտիրները, որոնց մեջ հատվածներ կան Եղիշեից, աչքի անցկացնել բոլոր մոտ 260 Հայսմավուրքները և ջոկել նրանցից լավագույններն ու հնագույնները, այլև կատարել երկու ձեռագրի լրիվ համեմատությունը Եղիշեի տպագրված տեքստի հետ։

Այնուհետև, 1946 և 1947 թվականին համեմատեցինք ևս 14 ձեռագիր, ինչպես նաև ճառընտիրների մոտ կեսը։ Իսկ մյուս կեսը՝ մնացած ճառընտիրների և ձեռագրերի համեմատությունը, ձեռագրական նշանակության ունեցող մի քանի տպագրիների համեմատությունը, ընթերցվածների հրակայական մասսայի համախմբումը (ամենածանր և հոգեմաշ աշխատանքը) և բնագրի կազմումը, ինչպես և առաջաբանը գրելն ու անվանացանկ կազմելը մենք կատարեցինք 1949—1952 թվականների ընթացքում։

Համեմատությունների համար հիմք ենք ընդունել Եղիշեի Վարդանանց պատմության այսպես կոչված Անձևացյաց օրինակը, որպես մեզանում ամենից ավելի տարածված տեքստը (Տփխիս, 1913)։ Ձեռագրիների և ճառընտիրների մի մասի համեմատության ժամանակ մեզ (մինչև 1947 թվականի հոկտեմբեր ամիսը) օգնել է մեր վաղեմի ընկեր, այժմ հանգուցյալ Հովսեփ Գրիգորյանը, որն իր ուշադիր և բարեխիղճ աշխատանքով շատ է նպաստել այլընթերցվածները երևան բերելու գործին։ Մնացած բոլոր աշխատանքները կատարել ենք մենք միայնակ և գործի ամբողջ պատասխանատվությունն ընկնում է բացառապես մեզ վրա։

Ավելորդ ենք համարում այստեղ խոսել ընդհանրապես գործի դժվարությունների, համեմատությունների ժամանակ զանազան պատճառներով սպրդած սխալների, տեքստի կազմության այլևայլ հանգամանքների և այլնի մասին, որովհետև այդ հանգամանքները բավականաչափ հայտնի են բանասերներին Ագաթանգեղոսի և Խորենացու գիտական հրատարակությունների առաջաբաններից, որ գրել են Գ. Տեր-Մկրտչյանը (Միաբանը) և Մ. Աբեղյանը, և մենք պետք է այստեղ միայն կրկնեինք նրանց ասածները։ Կարևոր ենք համարում միայն շեշտել, որ մենք շատ ավելի հաճախ ենք օգտագործել մեր տեքստի մեջ ընդունած ընթերցվածները ձեռագրիների հիշատակությամբ հաստատելու նպատակով, քան արել են մեր նախորդները։

Գրքի վերջում դրված մատենագիտության լիակատար ցուցակը հատուկ խնամքով կազմել է ընկ. Հ. Անասյանը, որին և դրա համար հայտնում ենք մեր շնորհակալությունը։

Հայտնում ենք մեր խորին շնորհակալությունը նաև Պետական Մատենադարանի դիրեկտոր ընկ. Լ. Խաչիկյանին, որը, համաձայնության գալով ՀՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի Հրատարակության խորհրդի հետ, հնարավոր դարձրեց այս գործի հրատարակությունը և միևնույն ժամանակ որպես խմբագիր իր արժեքավոր դիտողություններով օգտակար եղավ շատ տեղերում ճշտելու Եղիշեի բնագիրն ու բազմաթիվ այլընթերցվածները։

Ե. ՏԵՐ-ՄԻՆԱՍՅԱՆ

Հոկտեմբեր, 1955 թ.

II

ԳՈՐԾԱԾՎԱԾ ՏԱՌԱՆԻՇՆԵՐԻ ՑՈՒՑԱԿ

Տ¹ Եղիշեի առաջին տպագրությունը, Կոստանդնուպոլիս 1764։
Տ² Եղիշեի Կոստանդնուպոլսի երկրորդ տպագրությունը 1823։
Տ³ Եղիշեի Վենետիկի առաջին տպագրությունը 1828։
A Եղիշեի այսպես կոչված Անձևացյաց օրինակը, Թեոդոսիա 1861։
Ա Ձեռագիր № 1890 (1687), ՈԻԳ=1174 թ.։
Բ » № 1888 (1685), ՈԾԶ=1207 թ.։
Գ » № 4809 (1003), ՉԾԹ=1310 թ.։
Դ » № 1886 (1683), ԺԴ դար (?)։

Ե Ձեռագիր № 1920 (1657), ՌՃԸ=1569 թ.։
Զ » № 2559 (615), ԺԵ—ԺԶ դար։
Է » № 1882 (1662), ՌԿԸ=1619 թ.։
Ը » № 1862 (1667), ՌՂ=1641 թ.։
Թ » № 1404 (1381) (1345), ՌՃԺԳ=1664 թ.։
Ժ » № 2639 (611), ՌՃԻԱ=1672 թ.։
Ի » № 1889 (1686) (1644), ՌՃԻԴ=1675 թ.։
Լ » № 1482 (1611) (1619), 1676—1678 թ.։
Խ » № 4351, ՌՃԼԸ=1689 թ.։
Ծ » № 4584, 1668 թ.։
Կ » № 573 (524) (511), ԺԷ դար։
Հ » № 1458 (1660) (1618), 1705 թ.։
Ձ » № 1737 (1772), ժամանակն անհայտ, միայն $3^1/_2$ էջ։
Ղ » № 5920 (1321) (576), ԺԹ դար, աշխարհաբար
V Վենետիկի № 200 ձեռագիրը, 1660 թ.։
Ճ^{1} Ճառընտիր № 3779, ՈՀԶ=1227 թ.։
Ճ^{2} » № 6196 (589), ՈՀԶ=1227 թ.։
Ճ^{3} » № 4871 (143) (716), ԺԴ դար։
Ճ^{4} » № 4709 (590) (206), ՉՂԳ=1344 թ.։
Ճ^{5} » № 7443, ՊԱ—ՊԲ=1352—1353 թ.։
Ճ^{6} » № 3787, ԺԴ դար(?)։
Ճ^{7} » № 1524 (930) (918), ՊԾ=1401 թ.։ Վարագ։
Ճ^{8} » № 4670 (1) (205), ՊԾ=1401 թ.։ Ոստան։
Ճ^{9} » № 1521 (934) (914), 1404 թ.։
Ճ^{10} » № 4802 (588) (1155), 1404-ից քիչ հետո։
Ճ^{11} » № 994 (941) (921), ՊԾԸ=1409 թ.։
Ճ^{12} » № 996 (945) (925), ՊՂԱ=1442 թ.։
Ճ^{13} » № 3791 (127), ԺԵ դար (1453-ից առաջ)։
Ճ^{14} » № 993 (940) (920), ՋԵ=1456 թ.։
Ճ^{15} » № 4869 (141) (769), ՋԼԱ=1482 թ.։
Ճ^{16} » № 4822 (1019), ՋԽ=1491 թ.։
Ճ^{17} » № 1523 (937), ԺԴ—ԺԵ դար։
Ճ^{18} » № 4929 (201) (766), ԺԵ դար։
Ճ^{19} » № 5406 (720) (767), ԺԵ դար։
Ճ^{20} » № 4676 (7) (813), ԺԵ դար։
Ճ^{21} » № 2782 (485), ԺԵ—ԺԶ դար։
Ճ^{22} » № 4803 (96) (1231), ԺԵ—ԺԶ դար (?)։
Ճ^{23} » № 4774 (81) (1353), ԺԶ դար։
Ճ^{24} » № 4789 (614) (1066), ԺԶ դար։
Ճ^{25} » № 4677 (8) (645), ԺԶ դար։
Ճ^{26} » № 3772, ԺԶ դար։
Ճ^{27} » № 7441 (79), 1322 թ.։
Ճ^{28} » № 992 (914) (894), ՌՃ=1651 թ.։
α Վենետիկի ճառընտիր, 48 երկսյուն էջ, 1224 թ.։
β Վենետիկի ճառընտիր, թվականն անհայտ։
γ Վենետիկի ճառընտիր, թվականն անհայտ։

ԵՂԻՇԷԻ

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՑ ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ՎԱՍՆ ՎԱՐԴԱՆԱՅ
ԵՒ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ԴԱՒԹԻ ԵՐԻՑՈՒ ՄԱՄԻԿՈՆԻ ՀԱՅՑԵԱԼ

Զբանն վասն որոյ պատուիրեցեր՝ արարի, ո՛վ քաջ. վասն Հայոց պատերազմին հրամայեցեր, յորում բազումք սատակեցան քան զպակաւս:

Ահա նշանադրեցի յայսմ եւթն յեղանակիս,
5 *Առաջին՝ զժամանակն:*
Երկրորդ՝ զԻրացն պատահումն յիշխանէն արևելից:
Երրորդ՝ զՄիաբանութիւն ուխտին եկեղեցւոյ:
Չորրորդ՝ զԵրկպառակութիւն ոմանց բաժանելոց ի Նմին ուխտէ:

ԲԳԴԵԶԷԹԺԻԽԿՀՁՏ² ունեն հետևյալ վերնագիրը.— *Պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի (ԷԽՏ² սորատեղատի) և վկայի Քրիստոսի յեղիշայէ սրբոյ (Ի չիք սրբոյ) Դաւթայ (Տ² ի Դաւթայ) երիցու (ԲԽՏ² երիցուէ) հայցեալ (Կ հարցեալ) գրեաց (ՁՏ² չիք գրեաց):*

ԷV *Եղիշէի վարդապետի զոր արարեալ է (Է էր) ի խնդրոյ Դաւթի Մամիկոնի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին (Է և Վարդանայ և Հայոց պատերազմին):*

ԼԾ *Յիշատակարան և պատմութիւն սրբոյն Վարդանայ քաջի և Հայոց սպարապետի և վկային (Ծ սուրբ վկային) Քրիստոսի աստուծոյ (Ծ աստուծոյ մերոյ):*

Տ¹ *Օգնեա տէր. Պատմութիւն Նահատակութեան Վարդանայ քաջի՝ Հայոց սպարապետի՝ սրբոյ վկային Քրիստոսի աստուծոյ մերոյ արարեալ մեծին Եղիշէի՝ գիտնական վարդապետի աշակերտի սրբոց թարգմանչացն մերոց Սահակայ և Մեսրոպայ:*

Տ³ *Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին Դաւթի երիցու Մամիկոնի հայցեալ:*

Ի Վերնագրից հետո՝ *«Օգնեա աստուած»:*

Գ Վերնագրից հետո կարմիր թանաքով՝ *«Յիշատակարան սրբոյն Վարդանայ Հայոց զորավարին»:*

Կ Վերնագրից հետո՝ *«օգնեա Յիսուս ռաբբի»:*

1 *ԱԲԳԴԵԶԷԹԺԻԽԿՀՁՏ² զԲանն վասն որոյ Տ³ Բանն վասն որոյ ՃՎԺան. Բանն զոր ով քաջ, արարի ԴԼԾՏ¹ որ վասն* 2 *ԷՁՏ² զոր հրամայեցեր ԴԼ յորոց ԾՏ¹Վժան. որոց Հ սրում ԱԲԷԹԻԽՀՁ քան թէ ռահու ԴԺԼԾՏ¹Տ² քան թէ ռահուք Ե քան թէ ռահուս* 4 *Ի նշանադրեցից ԵԹԺ յեւթն ԱԳԴԺԻԽ յեղանակի ԲԷԹԼՁ եղանակի Ծ յեղանակ Կ եղանակիս Հ նշանակի փխ յեղանակիս* 5 *ԹԻԿՀՁ առաջինն ԱԳԴԵԷԹԺԻԼԽԾԿՀՁՏ² զժամանակն* VA *զժամանակն Ի զժամանակս* 6 *Լ զԻրաց Ի չիք պատահումն ԱԵԹԻՀՁ իշխանէն յԱրևելից Ի յիշխանացն յԱրևելից ԴԾ Արևելեաց* 7 *Հ երրորդն ԱԳԵԷԻՏ² զմիաբանութիւն ուխտի ԻԹ ուխտի եկեղեցւոյն ԴԼԾՏ¹ զմիաբանութիւն եկեղեցեացն (Լ եկեղեցեաց)* 8 *ՁԷV երկպառակութիւն Ի բաժանելոյ Գ բաժանեցելոց ԴԼԾՏ¹ չիք ոմանց բաժանելոց ԴԼ ուխտէն:*

Հինգերորդ՝ զՅարձակումն արեւելեայց։

Վեցերորդ՝ զԸնդդիմանալն Հայոց պատերազմաւ։

Եւթներորդ՝ զՅերկարումն իրացն խռովութեան։

Յայսմ յեւթն գլուխս կարգադրեալ և եդեալ ծայրալիր պատարմամբ զսկիզբն և զմիջոցն և զկատարումն, զի հանապազորդ ընթեռնուցուս, լսելով զառաքինեացն զքաջութիւն, և զյետս կացելոցն զվատթարութիւն. ոչ յանձին կարօտութիւն երկրաւոր առատ գիտութեան լրման, այլ այցելութիւն երկնաւոր տնտեսութեան, որ մատակարարէ յառաջգիտութեամբ զհատուցմունս երկոցունց կողմանցն, որ երեւելեօքն զաներեւոյթն դուշակէ։

Այլ դու, ո՛վ մեծդ ի գիտութեանն Աստուծոյ, առ ի՞նչ արդեւք հրամայեցես, քան եթէ հրամայիցիս լուագունացն։ Որպէս երեւի ինձ և քեզ և այնոցիկ, որ դեգերեցին յիմաստասիրութեան, երկնաւոր սիրոյ է նշանակս այս և ոչ երկրաւոր փառասիրութեան. որպէս և ասացին իսկ ոմանք ի քաջ պատմագրացն. «Զուգութիւն է մայր բարեաց և անզուգութիւն ծնող չարեաց»։

Որպէս և մեր իսկ հայեցեալ ի սուրբ սէր քոյոյ հրամանիդ՝ ոչ ինչ դանդաղեալ վեհերեցաք հայեցեալ ի մեր տգիտութիւնս։ Քանզի բազում ինչ է սրբութիւն՝ սատար լինել անօսրութեան, որպէս աղօթք գիտութեան, և սէր սուրբ՝ միաբան օգտից։

Զոր և մեր ընդ հրամանին քում ընկալեալ՝ յօժարութեամբ ձեռնարկեցաք զայս ինչ, որ է մխիթարութիւն սիրելեաց և յոյս լուսացելոց, քա-

---

1 Բ յարուցումն փխ յարձակումն ԱԳԵԸԻԼԾԿՏ¹Տ² արևելից ԲԵԹԽՀՁ յարեւելից 2 ԲԹ զնդդիմանալն ԴԼԾ վեցերորդն դիմանալ զհայոց պատերազմէն 3 ԱԲԴԸԹԻԼԽ ԾՁՏ¹Տ² զերկարումն ԼԾ իրաց Ի խռովութեանց 4 ԱԲԵԹԻՀՁ գլուխս Դ գլուխն Լ եօթներորդ գլուխն Ծ եօթերորդ գլուխն ԲԸԺԻԽՀՁ կարգադրեալ Ձէ գրեալ փխ կարգադրեալ ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁՏ² պատարմամբ A պարապմամբ 5 ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁ զկատարումն փխ զկատարածն A և այլք զկատարածն Բ հանապազ Դ զի որք ընթեռնուցուն ԼԾ զի որք հանապազորդ ընթեռնուցուն 6 Ե զառաքինոյն Բ քաջութիւն և զյետ ՁէV յետս ԴԼԾՏ¹ զվատութիւն 7 ԱԳԸԻՁ կարութիւն ԲԵԷԹԺ կարօտութիւն (Ժ կարօտութիւն) քա առ ագիտութեան զալ լրման A գիտութեանց Կ չիք այլ 7—8 ԱԲԳ ԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁՏ¹Տ²Տ³ այցելութիւն A յայցելութիւն 8 A տնտեսութեանն ԴԼԾՏ¹ տնօրէնութեանն փխ տնտեսութեան Ձէ չիք որ ԴՏ¹ չիք որ մատակարարէ յառաջգիտութեամբ 9 ԴԼԾՏ³ զհատուցումն Ձէ յառաջգիտութեան զհատուցումն A երեւելեօքս զաներեւոյթսն 11 ԴՁէ զնեյով փխ դու ով ԱԲԳԵԹԺԻԿՀՁ մեծդ ԸԽ ով մեծիդ 11—12 ԱԵԻՀՁ չիք հրամայեսցես քան եթէ ԴԼԾ թէ 12 Բ հրամայիցես լուագունիցն է լուագոյնիցն Թ չիք քան եթէ հրամայիցիս Տ² հրամայիցես քան թէ հրամայիցիս A չիք քեզ և 12—13 ԱԲԳԵՁԷԸԹԺԻԽՀՁ որպէս երեւի ինձ և քեզ և այնոցիկ յորդեցրեցին (Խ որ դեգերեցին) յիմաստասիրութեան ԴԼԾ դեգերեցին ԴԼԾՁէ յիմաստութիւն A յիմաստասիրութիւն Կ յիմաստութեան 13—14 ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁ նշանակս այս A ի քեզ այս նշանակ ԴԼԾ սիրոյս փառասիրութիւնս 14 ԱԲԳԵՁէԸԹԺԻԿՀՁ որպէս և A քանզի և ԴԼԾ որպէս ասէին իսկ Ձէ չիք իսկ 15 Ձ պատերազմագրացն Ի պատգամագրացն ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁ զուգութիւն Լ չիք է ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁ և անզուգութիւն 16 Ը չարաց √18 ԴԼԾՏ¹ վերջացաք փխ վեհերեցաք ԱԲԳԵՁէԸԹԺԻԽԿՀՁ հայեցեալ A հայելով Ձէ ի մերս գիտութիւնս Ձ տկարութիւնս փխ տգիտութիւնս 19 Ձ նրբութիւն փխ սրբութիւն ԴԼԾՏ¹ տկարութեան փխ անօսրութեան Է չիք անօսրութեան որպէս աղօթք գիտութեան 19—20 Ժ անօսրութեան (վերևում՝ տկարութեան) ԳԸԽԿ աղօթք՝ արնութեան ԵԹ արնութիւն փխ գիտութեան Ա աղօթք՝ արնութիւն ԲԻՀՁ ադնութիւն 21 ԴԸԼԾՏ¹ բստ հրամանի (Ը բստ հրամանին) Ա ընդունեալ 21—22 Բ ի ձեռն արկաք Ձէ ձեռին արկեցաք 22 ԱԲԳԴԵԸԹԺԼԾՀՁ զայն ինչ Լ ձեռագրի ստորին լուսանցքում՝ «Եղիշէի պատմագրի յաղագս Վարդանայ» և այսպես մինչև վերջը։

ջալերութիւն քաջաց, կամակարութեամբ յարձակեալ ի վերայ մահուան, յառաջոյ տեսանելով զզօրագլուխն յաղթութեան, որ և ոչ ումնք առնհար լիցի թշնամութեամբ, այլ ամենեցուն ուսուցանէ զիւր անպարտելի զօրութիւնն։ Եւ ահա ո՛ ոք կամեսցի՝ ընդունի իբրև զնահատակ առաքինի։ Եւ քանզի բազմադիմի է նահատակութեանդ անուն, և նա բազմադիմի շնորհս բաշխէ ամենեցուն. զոր և մեծ իսկ քան զամենայն՝ սէր սուրբ յաննենգ մտաց գիտեմք։

Այս պարզութիւն զվերնոյն բերէ զնմանութիւն. զոր և մեր ի քեզ տեսեալ, մոռացաք զմեր բնութիւնս։ Եւ ահա վերաբերիմք ընդ քեզ ճախրելով, և իբրև բարձրաթռիչս եղեալ՝ զամենայն վնասակար մրրկածին օդովք անցանիցեմք, և փոքր ի շատէ ծծելով յանապական վերին օդոցն՝ աննուցումք զգիտութիւն ի փրկութիւն անձանց և ի փառս ամենայաղթ եկեղեցւոյ։ Ուստի և բազում սուրբ պաշտօնեայքն զուարթութեամբ կատարեսցեն զսպաս վիճակին իւրեանց, ի փառս Հօրն բոլորեցուն. ուր ընդ նմին սուրբ Երրորդութիւնն ցնծացեալ բերկրիցի յանտրտմական յիւրում էութեանն։

Արդ որովհետև ընկալաք զհրաման պատուիրանի յաննախանձ քոյոց բարուց բնութեանդ, սկսցուք ուստի արժան է սկսանել. թէպէտ և ոչ յօժարիցեմք զթշուառութիւն ազգիս մերոյ ողբալ։ Ահա ոչ ըստ կամաց արտօսրալիր ողբովք ճառագրեմք զբազում հարուածս՝ յորում պատահեցաք և մեք իսկ ականատես լինելով։

---

1 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԿՀՋՏ^{2} և քաջալերութիւն ԸԽ քաջալերութիւնք ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՋՏ^{2} բռնութեամբ փխ կամակարութեամբ ԳԿ բռնաւորութեամբ ԴԺ յարձակել ԱԲԹԺԻԽԿՀՋ մահու 2 ԴՁԷԺԼ առաջի ԱԲԹԻ յառաջոյ ԲԼ զօրագլուխն 2—3 ԱԲԳԴԵԹԻԽԿՀՋ և ոչ ումեք է ումեքէ առնահար 3 ԱԲԳԴԵԹԻԽՀՋՏ^{2} լիցի A լինի ՁԷ անդ փխ ամենեցուն ԼԾ չիք ամենեցուն ԱԲԳԴԵՁԸԹԺԻԼԽԾԿՀՋՏ^{1}Տ^{2} ուսուցանէ Է անդ ուսուցանէ A ցուցանէ 3—4 ԱԲԳԴԸԹԺԻԽՀՋՏ^{2} զիւր զանպարտելի զօրութիւն 4 ԱԲԻՋ որք որ Դ ո ոք որ ԵՀ որ կամեսցի ՁԷ ոք և ԸԹԺԿԽՏ^{2} ոք որ ՁԷ չիք իբրև զնահատակ առաքինի ԴԼԾՏ^{1} զառաքինի նահատակ 5 Բ նահատակութեան ԴԼԾՏ^{1} առաքինութեանց փխ նահատակութեանդ Է նահատակութիւնդ ՁԷ բազմադիմի է 6 ԱԳԵԸԻԽԿՀՋՏ^{2} բաշխէ ԲԹ և նա և բաշխէ ԴՁԷԺԼԾA բաշխեաց է զոր և մեք իսկ ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՋՏ^{2}Տ^{3} սէր A Վ 1852 զսէր 7 ՀՋ աննենգ Ի գիտեմ 8 ԴԺԼԾՏ^{1}Տ^{2} զի այս փխ այս ԲԳԴԼԾԿՏ^{1} զվերնոցն ԱԲԵԻՀՋ մեք փխ մեր 8—9 ԴԼ տեսաք 9 ԱԲԳԴԸԹԺԻԼԽԿՀՋՏ^{2} բնութիւն։ Վերաբերիմք 9—10 Է ճախրելով 10 ԱԲԳԴԵԹԺԻԽԿՀՋՏ^{2} իբրև ի բարձրաթռիչս ԱԵԸԹԺԻԽՀՋՏ^{2} օդովք Բ օդով ԴԼԾՏ^{1} օդովքն ԳA օդովքդ ՁԷՏ^{2} օդովքս 11 Տ^{3} անցուցանիցեմք ԱԲԳԴԸԹԺԻԽԿՀՋՏ^{2} և փոքր ի շատէ ծծելով A ծծելով փոքր ի շատէ ԴԼԾՏ^{1} ծածկելով փխ ծծելով ԴՁԷԼԾ յանպականս վերին օդոյն ԿՀ օդոյն 12 ԱԲԳԴԸԺԻՀՋ գիտութիւն ԱԷԹ ի փրկութեան Դ փրկութիւն անձանց մերոց Ը գիտութիւն անձանց մերոց ԼԾ զգիտութիւնն փրկութեան անձանց մերոց Տ^{2} զգիտութիւն 13 ԴՁԷԼԾՏ^{3} չիք և (բազում) Ի բազումք ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՋՏ^{2} պաշտօնեայք ԴԼԾ պաշտօնեաք սուրբք ՁԷ կատարեսցեն զսպասս 14 ԴԼԾ վիճակի ԱԲԳԴԸԹԺԻԽԿՀՋՏ^{2} հաւատոյ փխ հօրն ԴԼԾ բոլորեցունց ԴԼԾ որ փխ ուր 15 ԲԳԴԵՁԸԹԺԼԽԾԿՀՋՏ^{2} երրորդութիւնն A երրորդութիւն ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՋՏ^{1}Տ^{2} բերկրի ԴԼԾ բերկրեսցի ԴԷԼԾ իւրում 16 ԱԲԳԴԵԸԹՀՋՏ^{2}Տ^{3} պատուիրանին 17 ԺԻԼԽԾՏ^{1} բնութեանցդ ԱԲ արժանի է ԵԹԻՀՋ արժանի 18 ԴԺԷԼՋ յօժարիցիմք ԱԻ յազգիս մերոյ ԲԳԴԵԸԹԺԼԽԾԿՀՋՏ^{2} ազգիս մերոյ AՏ^{3} մերոյ ազգիս է ողբալ զհայոց Ջ ոչ ըստ կամաց մերոց 19 Դ արտօսրալի ՁԷՏ^{3} արտասուալից ԸԽՀ արտասուալիր ԼԾՏ^{1} արտասուալի ԱԲԳԵՁԷԸԺԻԿՀՋՏ^{2}Տ^{3} հարուածս A հարուածն 20 ԲԵԸԹԺԻԽՋՏ^{2} ականատես ԴԼԾՏ^{1} ականատես եղեալ ԱԳՁԷA ականատեսք

Յառաջին յեղանակ

ԺԱՄԱՆԱԿՆ

Քանզի ի բառնալ ազգին Արշակունեաց, տիրեցին աշխարհիս Հայոց ազգն Սասանայ պարսկի, որ վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք մոգուց. և բազում անգամ մարտնչէր ընդ այնոսիկ՝ որ ոչ ընդ նովին օրինօք մտանէին, սկիզբն արարեալ յամացն Արշակայ արքայի որդւոյն Տիրանայ, և կռուէր մինչև յամն վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հայոց, որդւոյն Վռամշապհոյ։ Եւ իբրև զնա ևս մերժեաց ի թագաւորութենէն, ի նախարարսն Հայոց անկանէր թագաւորութիւնն. զի թէպէտ և զանձն յարքունիս Պարսկաց երթայր, սակայն այրուձին Հայոց բովանդակ ի ձեռն նախարարացն առաջնորդէր ի պատերազմի։ Վասն որոյ և աստուածպաշտութիւնն բարձրացելոյ կամակարութեամբ երևելի լինէր յաշխարհին Հայոց, ի սկզբան տէրութեանն Շապհոյ արքայից արքայի մինչև յամն երկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի՝ որդւոյ Վռամայ, զոր եգիտ սատանայ իւր գործակից, և զամենայն մթերեալ թոյնսն թափեաց ի բաց, և ելից զնա իբրև զպատկանդարան դեղեալ նետիւք։ Եւ սկսաւ եղջեւր ածել անօրէնութեամբ, գոռոզանայր, և գոռալով հողմն հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի, և թշնամի և հակառակորդ երևեցուցանէր իւր զհաւատացեալքս ի Քրիստոս, և նեղեալ տագնապէր անխաղաղաւէր կենօք։

ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁՏ^{1} վերնագիր չունեն (Է նույնիսկ նոր տողով չի սկսվում) Տ^{2} Նախաբանից հետո՝ *Գլ. Ա. առաջին զժամանակն* Տ^{3}Ա *առաջին յեղանակ ժամանակըն* 1 ԱԲ *«Քանզի»* նոր տողով և մեծատառով Ե ծաղկագրով և 3 տող կարմիր թանաքով Տ^{2} դնում է նախ՝ *Գլ. Ա. առաջին զժամանակն* ՁԷՏ^{3} *աշխարհին* 1—2 Դ *Հայոց Սասանա* 2 ԱԻ *զիւր զիշխանութիւն* ԵԷ *իշխանութիւն* Զ *զիշխանութիւնն* ԱԲԳԵԸԹԺԽԿՀՁՏ^{2} *մողուց* ԱՏ^{3} *մողուցն* Զ *մոգացն* Է *մոգոցն* 3 ԴԼԾՏ^{1} չիք *և* ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՁՏ^{2}Տ^{3} *օրինօք* ԱՎ^{1852} *օրինօքն* 4 Ա *յամաց* 4—5 ԱԻՀՁ *Տիրանայ Տրդատայ* ԲԹՏ^{2}Տ^{3} *Տիրանայ թոռորդւոյն Տրդատայ* Վ^{1852} չիք *թոռորդւոյն Տրդատայ* ԴԵՁԷԸԺԽԿ *Տրդատայ* փխ *Տիրանայ* (Ե լուսանցքում այլ գրով՝ *Տիրանա* «*Տրդատայ*»-ից առաջ) (Ժ լուսանցքում՝ *Տիրանայ*) 5 ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԽԿՀՁՏ-Տ^{3} *յամն* Բ չիք *յամն* Դ *ի յամս* Լ *ամս* ԾՏ^{1} *յամս* Վ*1852 ցամն* ԱԳԵԸԹԺԻՏ^{2} *որդւոյ* ԴԴՁԼԾ *Արտաշեսի* 6 Բ *Վռամշապուհոյ* ԴԼԾՏ^{1}Տ^{3} *Վռամշապհոյ* ՁԷ *Ըռամհաշապհոյ* ԴԼԾ չիք *և* ԱԲԳԵԹԺԻԽԿՀՁՏ^{2} չիք *ես* 6—7 ԱԲԳԵԸԹԺԻԽՀՁՏ^{2} *ի նախարարս* Կ *նախարարացն* 7 Է չիք *զի* ԴԼԾՀ չիք *և* ԴԼԾ *յարքունիսն* 7—8 Է *յարքունիս երթայր Պարսկաց* 8 ԴԼԾՏ^{1} չիք *Պարսկաց* ԴԸԼԽԾՏ^{1} չիք *Հայոց* Կ չիք *բովանդակ* 8—9 ԴԼԾՏ^{1} *նախարարացն Հայոց առաջնորդէր ի պատերազմին* 9 ԽՏ^{2} *ի պատերազմին* ԲԵԹԻ *աստուածպաշտութեամբ* Լ *աստուածպաշտութիւն* 10 ԴԼԾ *բարձրեցելոյ* Կ *կամակարութեամբ* ԴԼԾՏ^{1} *երևեալ լինէր* Է *աշխարհին* ԴԼԾ *յաշխարհին* 10—11 Ա *ի սկզբանց* Զ *ի սկզբանն* 11 Բ *Շապուհոյ* Ա *ցամն* Զ *ցամն երկրորդի* Տ^{2} *յամս երկրորդ* 11—12 ԴԼԾՏ^{1} չիք *մինչև յամն երկրորդ Յազկերտի արքայից արքայի որդւոյ Վռամայ* Դ *որդոյն* 12—13 ԴԼԾ *իւր գործակից սատանայ* 13 Ա *միաբանեալ* Զ *մթարեալ* Լ չիք *մթերեալ* ԴԼԾՏ^{1} *և զամենայն զթոյնսն ի նա թափեաց* ԲԹ *թոյնս* 14 Տ^{3} *զպատկանգարան տեղւոյ* ԴՁԷԼԾՏ^{1} *դեղով* փխ *դեղեալ նետիւք* 15 ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՁՏ^{2} *և գոռոզանայր* Խ *անօրէնութեան* ԴԴՁԷԼԾԿՏ^{1}Տ^{3} չիք *գոռոզանայր* ԱԲԳԵԸԹԺԻԽՀՁՏ^{1}Տ^{2} *հոգւոյն հանէր* ԴՁԷԼԾԿԱՏ^{3} *հող հանէր* (Ծ-ում նոր գրված է *հոգի*) 16—17 Ա *երևեցուցանէր զհաւատացեալսն ի Քրիստոս* Բ *հակառակորդէր և ցուցանէր զհաւատացեալսն ի Քրիստոս* Դ *ևս* փխ *իւր* ԴԼԾ *իւր ցուցանէր զհակառակորդս ի Քրիստոս* ԵԹԺԻԽՀՁՏ^{2} չիք *իւր* ԳԵԷԸԹԺԻԿՀԽՏ^{2} *զհաւատացեալսն* Տ^{1} *իւր ցուցանէր* 17 ԱԲԺԻԽՀՁԸՏ^{2} *և նեղէր* ԴԴԵՁԷԸԼԽԾԿՀՁՏ^{1}Տ^{3} *խաղաղաւէր* (!) ԱՏ^{2}Վ-ին (*1852, 1893 և այլն*) *անխաղաղաւէր* Ժ *խաղաղաւէր*

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա խաղաղութիւն և արիւնհեղութիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր, եթէ յո՞ թափեցից զզաւնութիւն թիւնաւոր, կամ ու՞ր բացատրեցից զրազմութիւն նետիցն։ Եւ առ յոյժ յիմարութեան իբրև զգաղան կատաղի յարձակեցաւ ի վերայ աշխարհին Յունաց, եհար մինչ ի քաղաքն Մծբին, և բազում գաւառս Հոռոմոց աւերեաց ապատակաւ, և զամենայն եկեղեցիս հրձիգ արար. կուտեաց զաւար և զգերի, և անհարեկ արար զամենայն զօրս աշխարհին։

Իսկ երանելին Թէոդոս կայսր, քանզի էր խաղաղասէր ի Քրիստոս, ոչ կամեցաւ ընդ առաջ նորա ելանել պատերազմաւ. այլ այր մի Անատոլ անուն, որ էր նորա սպարապետ արևելից, առաքեաց առ նա բազում գանձիւք։ Եւ արք պարսիկք, որք փախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան և էին ի քաղաքի կայսեր, կալաւ և ետ ի ձեռս նորա։ Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա, և արգել զնա ի բազում բարկութենէն, և դարձաւ անդրէն ի քաղաքն իւր Տիզբոն։

Եւ իբրև ետես անօրէն իշխանն, եթէ յաջողեցաւ չարութիւն նորա, սկսաւ այլ ևս խորհուրդ յաւելուլ, որպէս ոք զի ի հուր բորբոքեալ յաւելու բազում նիւթս փայտից։ Քանզի ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ. վասն այնորիկ դրդուեցոյց զբազումս ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից, էր՝ զոր բանիւք սպառնալեօք, էր՝ զոր կապանօք և տանջանօք, էր՝ զոր չարաչար մահուամբ վախճանէր։ Յափշտակութիւն առնէր ընչից և արարոց, և մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենե-

---

1 ԱԲԵԹԺԻՀՁ արեան հեղութիւն ԳԿ արիւնհեղութեան ԴԼԾՏ¹ և արիւնհեղութիւն ԸԽՏ² արեան հեղութեան A չիք և 2 ՁԷՏ³ տարբերէր Ա. թէ յո՞ Բ թէ յո՞ թափիցէ Զ թէ ո՞ ԴԵԸԹԺԻԽ թէ 2—3 ԱԲԳԵԸԺԻԹԽԿՀՁՏ² թիւնաւոր (ԲԹՁ թունաւոր) ԴԼԾՏ¹ զթոյնս զաւնութեան AS³ զգաւնութիւն թիւնից 3 ԲԵԸԹԺԻԽԿՀՁՏ² և կամ ԴԼԾՏ¹Տ² բացատեցից ԴԼԾ նետից 3—4 ԱԲԵՁԷԹԻՁՏ³ յիմարութեան ԳԴԸԺԼԽԾԿAS² յիմարութեանն 4 ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁ զգաղան կատաղի ԴԼԾՏ¹ չիք կատաղի AS² մի կատաղի 5 ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՁՏ² և ենար մինչև ԴԼԾՏ¹ աշխարհիս Հայոց և Յունաց և եհար ԾՏ¹ չիք եհար Դ Մծբին Կ Նծբին ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՁՏ² և զբազում քաղաքս ԳԴԷԼԾԿՏ²Տ³ զբազում Դ աւերեաց 6 է ամենայն ԱԲԳԵԹԺԿՁՏ² եկեղեցիս երկրին Խ և զբազում եկեղեցիս երկրին Դ եկեղեցիան Ը և զբազում եկեղեցիս ԵՀՁ չիք հրձիգ 6—7 ԴԼԾՏ¹ չիք կուտեաց զաւար և զգերի 7 ԲԹ զարս փխ զօրս 8 ԴԼԾ իսկ Թէոդոս կայսր երանելի Ժ կայսրն Լ Թէոթոս A խաղաղասէր էր 9 AS³ ելանել ընդ առաջ Ե չիք ընդ առաջ ԳՁԷԿՏ³ Անատող ԴԼԾ Անատողի (ԾՏ¹ Անատոլի) 10 ԴԼԾՀ յարեւլից 11 ԱԴԵԺԿՀՁ որ 11—12 ԱԲՁԷԸԹԻԽԿՁՏ² և կային ի քաղաքին կայսեր ԳԵՁԷԸՀ կէին 12 ԴԺԼԾՏ¹ ի քաղաքն ՁԷԸԻ 13 Գ ձեռագրից այստեղ թերթ է ընկած. վերջանում է «բստ կամ[աց]» բառերով, վերսկսվում էջ 8 տող 10 «եկեալ հասեալ էշ» բառերով 14 A դարձայց AS³ յիւր քաղաքն Բ Տիգրոն ՁԷ Տիգրոմն Հ Տիպոն ԱԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀ Տիպոն Զ ձեռագիրը վերջանում է այստեղ «ի բազում բարկութենէն» բառերով 15 ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ² եւ իբրև անսանէր ԴԼԾ աջողեցաւ ԱԲԵԸԹԺԻԽԿՏ² թէ ոչ յաջողեցաւ չարութիւն է յաջողեաց Հ որ ոչ յաջողեցաւ AS³ չարութիւնն 16 ԴԼԾՏ¹ սկսաւ այնուհետև (Դ այնուհետև) ԴԼԾ չիք այլեւ ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ² որպէս ոք ԼԾ իբրև ոք A իբր ոք Տ¹ իբրև թէ ոք Բ զի հուր 16—17 ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ² յաւելու... փայտի ԴԼԾՏ¹ յաւելուցու ի բազում... փայտի ԿՏ¹ յաւելու զբազում A յաւելլով 17 ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ² սակաւ մի կասկածէր... հաստատէր ԴԼԾՏ¹ կասկած ունէր 18 ԱԲԵԸԹԺԻՀ զրդեցոյց Խ զգրդեցոյց 19 Բ էր ոք ԱԲԵԸԹԺԻՀ և էր զոր 20 A չիք և Բ չիք և տանջանօք ԴԼԾՏ¹ էր զոր բանիւք և էր զոր սպառնալիւք և էր զոր կապանօք տանջէր Բ էր զոր չարչարանօք մահուամբ վաղճանէր։ Դ և զոր է վաղճանեաց 21 ԱԲԹԻ յընչից ԴԼԾՏ¹ աստացուածոց փխ արարոց ԲԹ զամենեսեանն։

սեանս։ Եւ իբրև եռեն՝ եթէ վայրատեալ ցրուեցան ի բազում կողմանս, ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձախակողմանն, որք կապեալ էին ի կռապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք. վառեալք և ջեռեալք իբրև զհնոց առ այրել զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ։

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ ի կեանս իւրեանց իբրև ի թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք ի մարմնի իբրև զկենդանի ի գերեզմանի, յորս ամենևին չծագէ նշոյլ սուրբ լուսոյն Քրիստոսի։ Նա և արք օրհասականք ընդ վախճանել շնչոցն հզօրագոյնք կուին. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին ի նոցանէ։ Այսպիսի իմն եկեալ հասեալ է վախճան տէրութեանն. եթէ հարկանին՝ չզգան, և եթէ հարկանեն՝ չիմանան, և իբրև ոչ գտանի արտաքին թշնամի, ընդ անձինս իւրեանց մարտ եդեալ կուին։ Ի դէպ իսկ ելանէ բան մարգարէին ի վերայ նոցա, «Այր, ասէ, առ քաղցի իւրում շրջեսցի և կերիցէ զկէս անձին իւրոյ»[*]։ Սմին նման և Տէրն ինքնին ասէ. «Ամենայն տուն և թագաւորութիւն՝ որ յանձն իւր բաժանի, ոչ կարէ կալ հաստատուն»[**]։

Արդ զի՞ կոծիս, զի՞ մրցիս, զի՞ այրիս, զի՞ բորբոքիս, զի՞ չշիջանիս. զի՞ կոչես ի խորհուրդ զայնոսիկ, որոց զոգիսն ձեր ի ձէնջ քաղեալ՝ հանեալ է զանապականութիւն, և զապականելի մարմինդ գէշաքարշ արարեալ իբրև զազիր մեռելոտի ի բաց ընկեցեալ։ Ապաքէն զայդ կամիս, զի ծածկեսցի խորհուրդ ամբարշտութեանդ. տեսցիր յորժամ յայտնեսցի, ապա դիտասցես զելս կատարածի դորա։

[*] Եսայի Թ 20։

[**] Մատթ. ԺԲ 25, Մարկ. Գ 24—25, Ղուկ. ԺԱ 17։

---

1 ԱԲԵԸԹԻԽՀՏ^{2} վայրավատեալ ցրուէին ի բազում կողմանց (ԲԹ չիք բազում Տ^{2} վայրավատնեալ) ԴԺԼՇՏ^{1} վարատեալ Կ վարավատեալ ԱԲԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^{2} կոչեաց 2 ԴԼՇՏ^{1} զձախակողմեան զպաշտօնեայսն ԵԸԺ ձախակողմեանն ԲՏ^{2} կապեալք ԱԲԴԵԹԺԻԼՇԿ ի կռապաշտութիւն ՁԷԸՏ^{3} A կռապաշտութեան 3 ԴԼՇՏ^{1} անլուծանելի կապանօք Ա հանգոյցիւք Բ վառեցեալք ԴԼՇՏ^{1} ջեռուցեալք ԱԲԴԵԸԹԺԻԼԽՇՀՏ^{2} առ ի յայրել 4 Կ զուխտս Բ զուխթ Կ եկեղեցւոյն 5 ԴԼՇՏ^{1} են իսկ փխ էին իսկ 5—6 ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ^{2} իբրև թէ ի 6 Հ հողիքն ԱԲԵԸԹԺԻԽՀ արգելեալ ի մարմինն ԴԼՇՏ^{2} ի մարմինսն 7 ԴԼՇՏ^{1} ոչ ծագէ 8 Խ օրհասարակ նորա Հ նաև արք քաջք աւարհասականք ԱԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^{2}Տ^{3} շնչոցն հզօրագոյնք (Տ^{3} շնչոյն) Բ շնորհացն հզօրագոյնք ԴԼՇՏ^{1} հզօրագոյն ԴԼՇՏ^{1} չիք և ՁԷ վախճանեալք A շնչոյն հզօրագոյնս 8—9 Բ որոց և իմաստունն 9 ԴՁԷԼՇՏ^{3} իմաստունք Տ^{1} տուեալ ԴԼՇ ի նոցանէն Է փաղչէին 10 ԱԲԳԴԵԹԺԼՇՏ^{2} հասեալ էր վախճան տէրութեանն Ը ի վախճան ԱԳԴԶԷԺԻԼԽՇԿՏ^{1} չզգան (Ա ձեռ. ուղղված է «չհողան») ԲԹԻՏ^{2} չհողան ԴԼՇՏ^{1} և եթէ զոք հարկանեն Է հարկանին 11 ԷԽ չյիմանան ԱՏ^{3} և իբր ԲԴԼՇՏ^{2} չիք և Զ իբր 12 ԴԼՇՏ^{1} մարտեալ ԼՇ բանս 13 ԲԹ ի քաղցի ԴԼՇ չիք առէ ԷԻ խմում փխ իւրում ԴԼՇ և կերիցէ, ասէ 13—14 ԱԲԳԵՁԸԹԽԻԿՀՏ^{2} սմին նման և տէր (ԲԹ տէր ինքն) AՏ^{3} նման սմին Է նման է սմին տէր Ժ սմին նման և տէրն իսկ Վ.1852 տէրն Դ իսկ փխ ինքնին Դ չիք որ Է անձ իւր 15 ԱԲԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^{2} բաժանեսցի 14—15 Դ բաժանիցի ԴԼՇՏ^{1} յանձն իւր բաժանեալ ԴԼՇՏ^{1} ոչ կա ՁԷԸԽ կեայ 16 Ի և մրցիս Խ չիք զի՞ մրցիս, զի՞ այրիս ԱԲԳԵՁԷԸԹԺԻԽԿՀՏ^{3} զի՞ չխջանիս ԴԼՇՏ^{1}Տ^{2} Վ.1852 չչիջանիս A ոչ չիջանիս 17 ԴԼՇ ի խորհուրդս ԱԲԴԵԸԹԻԺԽՀՏ^{2} չիք քաղեալ 17—18 ԴԼՇՏ^{1} որոց զոգիս ձէնջ հանեալ և քաղեալ է զանապականութիւն ՁՏ^{3} որ փխ որոց Ժ զոգիս Հ զհոգիս 18—19 ԴԼՇՏ^{1}Տ^{3} զիշաքարշ Է չիք արարեալ 19 ԱԳԵԺՀ զզազիր Դ զազարի ԴԼՇՏ^{1} մեռելոտիս Է չիք իբրև զազիր մեռելոտի Է զէշաքաց ընկեցեալ 20 ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^{2} Վ.1852 խորհուրդ ամբարշտութեանց ԴԼՇՏ^{1} ծածկեսցես զխորհուրդս A խորհուրդն ամբարշտութեան ՁԷՏ^{3} զի ծածկես զխորհուրդ ամբարշտութեան ԸԽ յայնժամ փխ յորժամ 21 Խ կատարածի փխ կատարածի։

Ասեն մոգքն. «Արքայ քաջ, աստուածքն ետուն քեզ զտէրութիւնդ և գյաղթութիւն. և ոչ ինչ կարօտ են նոքա մարմնաւոր մեծութեան, բայց եթէ ի մի օրէնս դարձուցանես զամենայն ազգս և ազինս, որ են ի տէրութեան քում. յայնժամ և աշխարհն Յունաց հնազանդեալ մացէ ընդ օրհնօք քովք։ Արդ զմի բան զմեր վաղվաղակի կատարեա դու, արքայ. զօր գումարեա և գունդ կազմեա. խաղա գնա դու յերկիրն Քուշանաց. և զամենայն ազգս հաւաքեա և անցո ընդ Պահ դուռն ի ներքս. և դու անդէն արա քեզ բնակութիւն։ Յորժամ արգելուս և փակես զամենեսեան ի հեռաւոր օտարութեան, կատարին խորհուրդք կամաց քոց. և որպէս երևիս մեզ ի դենիս մերում, տիրես դու և երկրին Քուշանաց, և Յոյնք իսկ ոչ ելանեն ընդ քո իշխանութիւնդ։ Բայց միայն զաղանդ քրիստոնէից բարձ ի միջոյ»։

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն թագաւորին և մեծամեծացն, որ էին ի նմին բանի. հրովարտակս գրէր, ընդդեսպանս արձակէր յամենայն տեղիս տէրութեան իւրոյ։ Եւ այս է պատճէն հրովարտակին.

«Առ ամենայն ազգս տէրութեան իմոյ՝ արեաց և անարեաց, բազմացի ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան մերոյ. դուք ողջ լերուք, և մեք մեզէն ողջ եմք դիցն օգնականութեամբ։

«Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնելոյ խաղացաք գնացաք յերկիրն Յունաց, և առանց գործոյ պատերազմի սիրով մարդասիրութեամբ նուաճեցաք զամենայն երկիրն մեզ ի ծառայութիւն։ Դուք զբարի զմտաւ ածէք, և

1—2 ԲԹԿՏ^{2} գյաղթութիւնդ ԴԼԾՏ^{1}Տ^{2} զտէրութիւնդ զայդ և գյաղթութիւնդ Զէ զտէրութիւն Տ^{3} զտէրութիւն և գյաղթութիւն 2 ԱԲԳԵՋԷԸԹՏ^{3}Տ A կարօտեն ԺԻԽԿՀ կարօտ են Տ^{1} կարօտին է մեծութիւն 3 Ը չիք ի ԲԹ զարձուցես 3—4 ԴԼԾՏ^{1} զազինս որ են ընդ տէրութեամբ քո 4 ԳԴԼԾՏ^{1} չիք և ԱԲԹԻ հնազանդեալ լինի Գ եղիցի փխ մացէ ԴԼԾՏ^{1} չիք հնազանդեալ ԵԸԺԽՀՏ^{2} հնազանդեալ եղիցի Կ մտանէ 5 ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ^{2} Արդ զմի բան զմեր չիք զայսօսիկ ԳԿ զբան մի զմեր զայս ԴԼԾՏ^{1} զբանս մեր. չիք զայսօսիկ AՏ^{3} զբանս զայսօսիկ ԴԼԾ չիք դու 6 Հ չիք և զունդ կազմեա ԱԹ չիք դու ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀ Տ^{1}Տ^{2} յերկիրն AՏ^{3} յաշխարհն 7 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} հաւաքեա AՏ^{3} ժողովեա փխ հաւաքեա ԲՏ^{2} ընդ Պահ դուռն ԴԼԾՏ^{1} ընդ Պահլա դուռն 7—8 ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ^{2} և դու անդէն արքայ արա ԴԼԾ և դու քեզ անդրէն արա 8 Ը ի բնակութիւն ԴԼԾ չիք քեզ ԴԼԾ փակես և արգելուս 8—9 ԱԲԳԵԹԺԻԽ ի հեռաւորութեանն. չիք օտարութեան 9 ԴԼԾՏ^{1} օտարութիւն ԸԺԿՏ^{2} ի հեռաւորութեանն Հ ի հեռաւորութիւն Բ չիք քոց և ԲԴԼԾ խորհուրդ չիք և Զէ խորհուրդքն— երևի մեզ ԴԼԾ երևիս դու 9—10 ԾՏ^{1} որպէս երևիս դու երկրին Քուշանաց. չիք մեզ ի դենիս մերում՝ տիրես դու և 10 ԱԲԵԹԻՀ տիրեսցես դու յերկրին Քուշանաց (Բ և դենիս լուսանցում՝ «հաւատոյս») ԴԾ չիք և Տ^{2} դենիս մերում, տիրեսցես ԱԲԳԵԹԺԻԿՀ չիք իսկ ԴԼԾ և ոչ յոյնք ելանեն 11 ԱԲԳԴԵԹԺԻԿՀ իշխանութեանդ ԲԴԹԼ զաղանդն Հ զողանդ (!) ԸՏ^{2} քրիստոնէից 12 ԴԼԾՏ^{1}Տ^{2} եւ հաճոյ ԱԵԻՀ խորհուրդ ԴԼԾ բանն փխ խորհուրդն ԴԼԾՏ^{1} ի նմին զբանն փխ ի նմին բանի 13 ԱԻ հրովարտար ԲԵԹԼՀ հրովարտակ Զէ հրովարտաքս Բ ընդդեսպան ԴԼԾՏ^{1} հրովարտակ գրէր, ընդդէմ դեսպան արձակեաց Զէ ընդդէմ դեսպանս տաքէր Տ^{2} ընդդէմ դեսպանս Տ^{3} ընդդեսպանն տաքէր 14 Գ տէրութեանն ԴԼԾՏ^{1} կողմանս փխ տեղիս ԴԼԾՏ^{1} և այս էր հրովարտակին պատճէն ԷԻ հրովարտաքին 15 Ա ազգ տէրութեան իմոց ԳԵԸԹԺԻԽՀ ազգ 15—16 ԱԵՏ^{2} բազմացի ձեզ ԴԼԾ առ ձեզ 16 ԹԺԻ չիք ի (ձեզ) է մարդասիրութեանն ԱԲԹԿ իմոյ փխ մերոյ Զէ չիք մեք Ի չիք մերոյ ԴԼԾ և դուք 18 ԴԼԾ ինչ զձեզ ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^{2} աշխատելոյ փխ աշխատ առնելոյ Խ գնացի ԱԳԵ ի յերկիրն 19 Տ^{3} գործոց Է չիք սիրով մարդասիրութեամբ 20 Է չիք զամենայն երկիրն ԱԲԵԸԹԺԻԽՀՏ^{2} ի ծառայութիւն մեզ Կ ի հնազանդութիւն փխ ի ծառայութիւն ԴԼԾ և դուք ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^{2} բարի է մտաւ անապատ լերուք յուրախութեան. բայց զայս բան կատարեցէք վաղվաղակի, զոր ասեմ։

«Մեք ի մտի եդաք անվրէպ խորհրդովք խաղալ գնալ յաշխարհն արևելից, աստուածոցն օգնականութեամբ դարձուցանել ի մեզ զտէրութիւնն Քուշանաց. դուք իբրև զհրովարտակս զայս տեսանէք, անխափան վաղվաղակի այրուձի գումարեցէք առաջոյ քան զիս, յանդիման լինիջիք ինձ յԱպար աշխարհին»։

Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ եհաս յաշխարհն Հայոց, ի Վրաց և յԱղուանից և ի Լփնաց, ի Ծաւդէից և ի Կորդուաց, յԱղձնեաց և բազում այլ տեղեաց հեռաւորաց, որոց ոչ էին օրէնք երթալ զայն ճանապարհ յառաջ ժամանակաւ։ Գունդ կազմէր ի Հայոց Մեծաց զաղատ և զազատորդի, և յարքունի տանէ զոստանիկ մարդիկ. ըստ նմին օրինակի ի Վրաց և յԱղուանից և յաշխարհէն Լփնաց, և որ այլ ևս ի կողմանց կողմանց հարաւոյ մերձ ի սահմանս Տաճկաստանի և ի Հոռոմոց աշխարհն և ի Կորդուաց և ի Դասն և ի Ծաւդէ և յԱրզնարզին, որք էին ամենեքեան հաւատացեալք և մկրտեալք ի մի կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցի։

Եւ անմեղութեամբ ոչ գիտացեալ զերկդիմի միտս թագաւորին՝ խաղացին գնացին յիւրաքանչիւր աշխարհաց լրջմտութեամբ և տիրասէր խորհրդովք, կատարել զպաս զինուորութեան աներկբայ հաւատովք։ Բարձին ևս ընդ իւրեանս զաստուածային զսուրբ կտակարանսն բազում պաշ-

---

1 Զէ յուրախութեանն ԱԲԹԻS^2 զայս բան ԴԼԾS^1 զբանս զայս AS^3 բան զայս 2 ԱԴԵԸԺԻԽԿՀ զոր ասեմ ԲԹS^2 ասեմս AS^3 ասեմքս 3 ԴԼԾ և անվրէպ խորհրդով ի մտի եդաք ԼS^1 չիք գնալ 3—4 ԲԷԻ աշխարհն յարևելից 4 ԴԼԾS^1 չաստուածոցն Զէ օգնութեամբ 4—5 ԱԵԷԹԻ զտէրութիւն ԷV զհրովարտաքս 5 ԲS^2 տեսանիցէք Է անխափան 6 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀS^2 այրուձի AS^3 այրեձի ԴԼԾS^1 յառաջ AS^3 առաջի ԱԴԵԹԺԻԿՀ և յանդիման լինիջիք Բ և յանդիման լինիք ինձ ԴԼԾS^1 լինիցիք ԸԽS^2 և յանդիման լիջիք ԶէS^{3}A լերուք 7 ԱԴԵS^2 աշխարհի ԲԹԻ յԱպր աշխարհի Է յաշխարհին 8 ԴԼԾ հրովարտակն Է հրովարտաք ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԽԿՀS^2 եհաս և ի (Բ չիք ի) Հայոց աշխարհն 9 ԱԲԵԸԹԺԻԽԿ և Լփնաց և Ծոդէից և Կորդուաց և Աղձնեաց (Ա յԱղձնեաց) և այլ բազում Գ չիք ի (Լփնաց)։ և ի Ծաւդէից—և ի յԱղձնեաց 9—10 ԴԼԾS^1 և ի Ծաւդէից, ի Կորդուաց, յԱղձնեաց և ի բազում յայլ տեղիս հեռաւորս S^2 յայլ բազում տեղիս հեռաւորս Զէ և յԱղձնեաց (Է ի յԱղձնեաց) ԶէԴ յայլ Ըժ տեղաց Ե չիք այլ 10 Դ ոչ էր օրէն ԱԲԵԸԷԹԺԻԽԿՀS^2 զայն ճանապարհ երթալ (Է երթեալ) 11 ԱԴԵԸԹԺԻԽՀS^2 զունդս S^2 չիք զաղատ Ժ զազատորդիս 12 ԱԲԳԴԵԶէԸԹԺԻԼԽԾԿՀS^1 զոստանիկ AS^{2}S^3 զոստանիկ 13 Լ յաշխարհին Բ Լփնաց ԴԼ և որ ևս յայլ կողմանց ԴԼԾVS^1 և մերձ ի կողմանց Զէ ի կողմանս Խ չիք կողմանց 14 ԴԼԾS^1 և ի հռոմայեցոց աշխարհէն Ա յաշխարհն 14—15 չիք և ի Կորդուաց և ի Ծաւդէ ԳԵԴԹԺԼԾԿՀ չիք և (ի Կորդուաց) ԲԹԻ և ի Հռոմոց աշխարհն, ի Կորդուաց և ի Ծոդէ և յԱղնարզուն Ա և յԱղնարզուն ԴԼԾS^1 Դթաց, Ծաւդէից և յԱրզնարզուն Զէ յԱրզնարզիուն Է Զօդէիցն ԶէAS^3 Դզացն փխ Դասն ԱԲԹԻ չիք ի Դասն և AVS^3 յԱրզնարզին 15 ԴԵԸԺԽԿՀS^2 ի Դասն և ի Ծաւդէ և յԱղնարզուն Խ չիք ամենեքեան 15—16 ԱS^2 հաւատացեալք և մկրտեալք ի մի կաթողիկէ և ԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀS^1 հաւատացեալք և մկրտեալք ի կաթողիկէ և A չիք և մկրտեալք 16 ԱԻ և յառաքելական ԳԵԹԺԽԿՀS^2 և առաքելական A չիք և 17 Խ ոչ իմացեալ 18 Է խաղացին գնացին Ը յաշխարհաց AS^3 և անարատ խոհութեամբ (և տիրասէր) ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾՀS^{1}S^2 չիք և անարատ խոհութեամբ 19 Լ խորհրդով ԱԲԳԴԵԸԹԺԼԽԿՀS^2 կատարել A կատարեալ S^3 կատարեալք ԶէV կատարեալք զպաստպինութեան (Է փոխ ուղղված է զպաս զինուորութեան) ԲԴԼԾS^1 զպարտս փխ զպաս ԳԿԸS^2 զինուորութեանն Բ վարուք Դ վստահութբ AS^3 վստահութեմբ փխ հաւատովք ԱԲԴԸԹԺԻԼԾԽԿՀS^{1}S^2 հաւատովք 20 Դ և փխ ևս A չիք զաստուածային ԱԲԴԵԸԶէԹԺԻԼԾԽՀS^{1}S^2 զաստուածային զսուրբ (ԲԴԸԽS^2 սուրբ) կտակարանսն Կ զաստուածային կտակարանսն A կտակարանս V բազում սուրբ

տօնէիք և քահանայիւք: Բայց հրաման տուեալ աշխարհի՝ ոչ իբրև յանկնկալութիւն կենաց, այլ իբրև ի վճարումն վախճանի, յանձն առնելով միմեանց զոգիս և զմարմինս: Զի թէպէտ և խորհուրդ թագաւորին չէր յայտնեալ նոցա, սակայն կարծիք ի մտի էին ամենեցուն. մանաւանդ իբրև բնկեալ տեսանէին զզօրութիւնն Յունաց առաջի նորա, յոյժ հարեալ խոցեցան ի խորհուրդս իւրեանց:

Բայց քանզի պատուիրանապահք էին սուրբ կտակարանացն Աստուծոյ, հանապազ յիշէին զպատուիրեալսն ի Պաւղոսէ, եթէ «Ծառայք, հպատակ լերուք տերանց ձերոց մարմնաւորաց. մի՛ սուտակապաշար և առաչս աչառելով. այլ սրտի մտօք ծառայեցէք իբրև Աստուծոյ և մի՛ իբրև մարդկան. քանզի ի Տեառնէ է հատուցումն արդար վաստակոց ձերոց»*:

Եւ այսու ամենայնիւ բարեմտութեամբ յուղարկեալք յաշխարհէ և յանձն եղեալք սուրբ Հոգւոյն, յանդիման լինէին՝ փութով կատարել զհրամանն, և զամենայն արարեալ ըստ կամաց նորա: Յոյժ ուրախ լինէր թագաւորն, իբր այն եթէ կատարեցան կամք կարծեաց նորա. և ահա առնէր ընդ նոսա զայն ինչ, զոր պաշտօնեայքն ամբարշտութեան նորա խրատեցին:

Ապա իբրև ետես թագաւորն զամենայն կազմութիւն և զբազմութիւն գնդին բարբարոսաց, որք սրտի մտօք եկեալ էին ի վաստակ արքունի, առաւելապէս ևս ուրախ լինէր առաջի մեծամեծացն և ամենայն բազմութեան զօրաց իւրոց: Ի վերին երեսս թարուցանէր զկամս մտաց իւրոց, և ակամայ առատապէս պարգևէր զնոսա: Խաղաց գնաց միանգամայն ի վերայ տէրութեան Հոնաց աշխարհին, զոր Քուշանս անուանեն. և զերկեամ

* Կողոս. Գ 22, հմմտ. Եփես. Զ 5:

---

1 ԲԴԶ բազմագունդ քահանայիւք AS^2S^3 բազմագոյն քահանայիւք Դ բազմագոյն (այս Դ ձեռագիրը գրում է նաև սուտակայապաշար, նորայ, նոցայ, նորայ: Այլևս չենք նշանակում): Լ յաշխարհի 2 ԲԴ ակնկալութիւն ԸԽ չիք յակնկալութիւն կենաց, այլ ԴԶԷV չիք ի հ զվճարումն 3 ԲԴ չիք միմեանց Է զմիմեանց ԱԴԵԸԺԻԿՀS^1S^2 զոգի և զմարմին ԹԼԾ զհոգի և զմարմինս ԲԴ զհոգիս ԴՀ չիք և (խորհուրդ) AS^3 զոգիս և զմարմինս 4 ԲԴ կարծիքն ԱԵԸԹԺԻ ունէին փխ էին 5 Դ էր փխ էին ԲԴԶԷԿAS^3 տեսին ԱԲԻ զզօրութիւն Դ զզօրութիւն յունաց 6 ԸԽ խոցան ԲԴ ի սիրտս փխ ի խորհուրդս 7 Դ զի փխ քանզի S^3 պատուիրանապահք ԴԸ ի սուրբ Բ կտակարանաց 8 ԱԴԵԸԹԻԺԼԾԿՀ թէ փխ եթէ 9 ԱԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀS^1S^2 հպատակ լերուք AS^3 հնազանդ լերուք ԱԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀS^2S^3 սուտակապաշար ԲԴ սուտակապաս աչառելով A սուտակապաս 10 ԱԴԸԹԺԻԼԽԾԿՀS^1S^2 ծառայեցէք ԱՆS^3 ծառայել ԵՀ ծառայեցեր (!) ԱԸԹԺԻԽՀ իբրև յԱստուծոյ ԶԷ չիք իբրև (Աստուծոյ) 11 ԵԸԹԺԻԼԽԾՀS^1S^2 զի փխ քանզի ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀS^1S^2 արդար վաստակոց ձերոց AS^3 չիք արդար 12 ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀS^2 Եւ այսու (Հ զայսու) ամենայնիւ AS^3 և ամենայնիւ այսու 13 Բ յղարկեալք և յանձնեալ Դ յանձնեալք ԲԴ լինելով փխ լինէին ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀS^1S^2 կատարել AS^3 կատարեալ 14 ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԾԿS^2 չիք և Բ և զամենայնն ԸԽ յայնժամ փխ յոյժ 15 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀS^2 իբրև ԱԳԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀS^2 թէ Է կամքն Բ կարծեացն ԲԴ չիք ահա 16 ԱԸԹ պաշտօնեայք ամբարիշտութեան էին և նորա խրատեցին ԳԵԸԹԺԼԽԾS^2 պաշտօնեայք (Դ ամբարշտութեանն) 17 ԲԴԼԾS^1S^2 խրատեցին զնա 18 A Աւրդ փխ Ապա Դ կազմութիւնն ԸԽ չիք կազմութիւն և 19 A գնդի ԲԴ բարբառայոյն 20 A չիք ես AS^3 ուրախ եղև Խ մեծացն 20–21 Ն բազմութիւն Է զամենայն բազմութիւն 21 ԲԴԹ զօրացն ԱԲԳԴԵԶԷԸԺԻԼԽԾԿՀS^2S^3 մտաց AՎ 1852 մտացն 22 ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀ$S^1S^2S^3$ առատապէս A առաւելապէս ԲԴ պատուէր զնոսա և ի վերին երեսս թարուցանէր զկամս մտաց իւրոց 23 A տէրութեանն Հոնաց փխ հոնաց ԲԳԴ Քուշանս ԳԼ անուանէին:

մի կռուեալ՝ ոչ ինչ կարաց ազդել նոցա։ Ապա արձակեաց զմարզիկսն յիւրաքանչիւր տեղիս, և զայլս փոխանակ նոցա առ իւր կոչեաց նովին պատրաստութեամբ։ Եւ այսպէս ամ յամէ սովորութիւն կարգեաց, և իւր անդէն քաղաք բնակութեան շինեաց, սկսեալ ի չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ մինչև յամն մետասաներորդ թագաւորութեանն։

Եւ իբրև եւես, եթէ հաստատուն կացին Հռոմք յուխտին իւրեանց, զոր եդին ընդ նմա, և դադարեցին խայլնդուրք ելանել ընդ պահակն Ճորայ, և յամենայն կողմանց խաղաղութեամբ բնակեաց աշխարհ նորա, և ի նեղ ես էարկ զթագաւորն Հոնաց, քանզի աւերեաց զբազում գաւառս նորա և յաջողեցաւ տէրութիւն նորա, աւետաւորս առաքեաց ընդ ամենայն աշխարհս իւրոյ. ցլուք սպիտակօք և գիաւոր նոխազօք առատացոյց զզոհս կրակի, և խիտ առ խիտ թանձրացոյց անդուլութեամբ զպաշտօն պղծութեան իւրոյ. պատիւօք և պատուովք մեծարեաց զբազումս ի մոգաց և զբազմագոյնս ի մոգպետաց։ Ետ ես հրաման յափշտակել զամենայն ինչս քրիստոնէից և զատուցուածս, որք էին ի մէջ Պարսկաց աշխարհին։

Եւ այսպէս հպարտացաւ բարձրացաւ ի միտս իւր, ի վեր քան զմարդկային բնութիւն ընդվզեալ ապարթանէր ոչ միայն յիրս մարմնական պատերազմացն, այլ մեծ ոմն զինքն կարծէր քան զբնութիւն հայրենի կարգին. վասն այնորիկ կեղծաւորութեամբ թագուցանէր զինքն ըստ կարծեացն, և որպէս երևէր իմաստնոցն, յանմահից իմն կարգի դնէր զինքն։ Եւ յոյժ էր

---

1 Բ ազդ առնել փխ ազդել Լ արձակեաց ԱԴԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ^1 զմարգիկան ԳՁVՏ^3 զմարձիկան ԲԷA Վ.1852 զմարզիկան 2 Դ և զայլսն առ իւր կոչել փոխանակ նոցա ՁԷVՏ^3 և զայլսն փոխանակ նորա առ իւր կոչէ Դ տեղիսն A և զայլսն ի նոցա տեղիս փոխանակ առ իւր կոչեաց Բ կոչել 3 ՁԷ չիք եւ Հ եւ այնպէս 4 ՁԷV անդրէն Բ շինեաց բնակութեան Դ քաղաք շինեաց բնակութեամբ Ե բնակութեանն ԱԵԷԸԻԼԽԾՏ^2 տէրութեան 5 ԲԴ ամի չիք թագաւորութեանն է ամն ԳՁԷV թագաւորին փխ թագաւորութեանն Կ թագաւորութեան Հ չիք իւրոյ 6 ԸԽՏ^2 թէ V Հռոմք Խ Ռոմք ԱԷԻ ուխտին Թ ուխտին իւր 7 ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԾԿՀ հայել ընդ ուրուք Բ դադարեցին ի դուրս ելանել փխ Խայլնդուրք ՁԷ Խայլընդուրք (Է խայլընդուրք. Ենթ ավելացրած է՝ «ուրք») Դ ի դրունս ելանել Տ^1 դադարեցին հայել ընդ պահակն Տ^2 դադարեցին հայել ընդ ուրեք 8 Է ամենայն ԲԴԺ աշխարհն ԴՏ^3 արկ Ի չիք ի Է բաղում Հ յունաց (!) 9—10 ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 գաւառս նորա և յաջողեցաւ տէրութիւն նորա (Է յաջողեաց) 10 A չիք և յաջողեցաւ տէրութիւն նորա ՁԷVՏ^3 աւետիս ԳԿ աւետարանս ԲԴ արձակեաց Ի առաքեցաւ ԲԴ ընդ ամենայն աշխարհս տէրութեան իւրոյ առ առրուշանս սպիտակ ցլուք (Դ ցլովք) ՁVԷ ցլուք սպիտակաւք Հ չիք իւրոյ 11 Բ նախագիւք 12 ԱԲԳԴԵՁԸԻ զօհս ԲՁՏ^{2}Տ^3 կրակին Անձն. օրինակի Թիֆլիսի 1879 թ. տպագրությունը և նրան հետևելով ուրիշները խիստ փխ խիտ առ խիտ ԱԵԸԹԺԻԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 անդուլութեամբ ԲՏ^2 անդադար յորդութեամբ ԷՁՏ^3 անդադար AՎ^{1852} անդադարութեամբ Է չիք և 12—13 ԱԹԺԻԼԽԾՀՏ^2 զպաշտօնն պղծութեան իւրոյ ԲԴԵԷԸ զպաշտօնն պղծութեան 13 A պղծութեանն ԵԸԼ պատուօք ԱԲԴԵԸԹԺԻԼԽԾՏ^{1}Տ^2 ի մոգուց (ԲԴԹԻ ի մոգուցն) 14 ԱԳԵ զբազմագոյնսն ԱԵԸԹԺԻԽԿՀՏ^2 և հրաման ետ եւ ԳԷՏ^3 ետ եւ հրաման ԼԾՏ^1 և ետ հրաման եւ A չիք եւ 14—15 ԱԳԵԸԷԹԺԻԼԽԾՀՏ^2 յափշտակել զամենայն ինչս քրիստոնէից AՏ^3 յափշտակել քրիստոնէից զինչս Դ զգանձս փխ զինչս 16 ԲԴ չիք բարձրացաւ V չիք ի միտս 16—17 ԱԵԸԹԺԻԽՀ ի վեր քան զմարդկան բնութիւն ընդվզեալ ապարթանէր (լուսանցքում՝ «հպարտանէր») 17 ԲԴՏ^2 բնութիւնս անդր վազեալ ընթանայր ԳՁԷԼԾԿՏ^1 անդր վազեալ ապարթանէր ԵԻ զմարդկան ՁԷՏ^3 բնութիւնս Վ.1852 բնութիւն A ապարատանէր ԲԴՁԷVՏ^3 յիւր փխ յիրս ՁԷVՏ^3 ի մարմնական Վ.1852 յիրս 18 ԲԴ չիք ոմն Դ զբնութիւնն 19 Դ այսորիկ ԲԴ չիք կեղծաւորութեամբ Ա թագուցանէր Դ ընդ փխ ըստ Խ չիք զինքն 19—20 Բ ընդ կարծեացն որպէս երեւի 20 ԱԳԵԸԹԺԻԽՀՏ^2 իմաստնոց Ի չիք երեւէր իմաստնոցն ԳՁԷ չիք և Զ յանմահի ԲԴ յանմահի կարգ իմն դնէր զինքն V յանմահից հիմն կարգի դնէր զինքն Զ յիմն ԸԽ չիք կարգի ԲԴ և յոյժ ցասուցեալ էր։

ցատուցեալ ընդ անունն Քրիստոսի, յորժամ լսէր՝ թէ տանջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ և թաղեցաւ։

Եւ իբրև այսպէս օր ըստ օրէ ի սոյն միտս ցնորեալ դանդաչէր, մի ումն մանկագոյն ի նախարարացն Հայոց ընդդէմ բանս եդ և ասէ. «Արքայ քաջ, դու ուստի՞ գիտես զայդպիսի բանս խօսել զՏեառնէ»։ Եւ պատասխանի Թագաւորն և ասէ. «Իմ իսկ առաջի ընթերցան զգիրս մոլորութեան ձերոյ»։ Եւ պատասխանի անդրէն պատանեակն և ասէ. «Ընդէ՞ր, արքայ, ցայդ վայր միայն եսուր ընթեռնուլ. այլ յառաջ ես մատո զկարդացումն, և լսես անդ զյարութիւնն, զյայտնութիւնն առ բազումս, զվերացումն յերկինս, զնստելն ընդ աջմէ Հօր, զխոստումն երկրորդ գալստեանն՝ զհրաշակերտ յարութիւնն առնելով բոլորեցունց. զհամառօտ հատուցմունսն արդար դատաստանին»։ Իբրև լուաւ զայս Թագաւորն, ի խոր խոցեալ՝ վեր ի վերոյ ծիծաղեցաւ և ասէ. «Այդ ամենայն խաբէութիւն է»։ Եւ պատասխանի զինուորն Քրիստոսի և ասէ. «Եթէ հաւատարիմ են քեզ մարմնաւոր չարչարանքն նորա, հաւատարմագոյն ես լիցի քեզ երկրորդ ահաւոր գալուստն նորա»։

Եւ զայս լսելով Թագաւորին՝ բորբոքեցաւ իբրև զհուր հնոցին ի Բաբիլոն, մինչ և իւրքն իսկ անդէն զեռ ես իբրև զքաղդէացին այրեցեալ լինէին։

Յայնժամ զբոլոր բարկութիւն սրտմտութեանն եհեղ յայրն երանելի, որում անուն էր Գարեգին։ Կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք զերկեամ մի տուաւ ի չարչարանս, և հանեալ ի բաց զտէրութիւնն ի նմանէ՝ ընկալաւ զվճիռ մահու։

---

1 Ձէ չիք էր ԲԴ ընդ անուն քրիստոնէութեան Գ անուն ԼԾ ընդ անուանն 1–2 Ձէ թէ Քրիստոս տանջեցաւ — և մեռաւ թաղեցաւ ԲԴ տանջեցաւ Քրիստոս, խաչեցաւ, մեռաւ, թաղեցաւ և յարեաւ Ի չիք մեռաւ և Լ և թաղեցաւ և յարեաւ Ծ չիք յարեաւ Հ չիք տանջեցաւ 3 ԲՏ³ չիք Եւ ԱԹԻ իբրև օրըստօրէ այսպէս ի սոյն միտս Դ չիք օր ըստ օրէ Դ ի նոյն ԱԵԸԹԺԻԽՀ դանդաչէր (լուսանցքում՝ «երկրայէր») ԲԴ իբրև այսպէս ի նոյն միտսն ցնորեալ դանդաչէր օր ըստ օրէ 3–4 ԲԴ մի ումն ի մանկանցն 4 ԲԴ չիք Հայոց ԲԴ եդ ընդդէմ բանս 5 ԲԴ չիք դու ԲԳԴԽՏ² այդպիսի ԱԸԹԺԿ այդպիսի բանք ՁVՏ³ այսպիսի բանս Վ¹⁸⁵² զայդպիսի ԺԼԾՀԽ այդպիսի բանս Թ խօսել 5–6 ԿԹ Եւ պատասխանի և ասէ թագաւորն 6 ՁV զգիրսն A մոլորութեանն 7 ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԾՀՏ² անդէն ԲԴ չիք անդրէն ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ¹Տ²Տ³ պատանեակն A պատանին 7–8 ՁԷVՏ³Վ¹⁸⁵² ընդէ՞ր ցարդ վայրի արքայ 8 ԲԴ այլև յառաջ մատո Թ և այլ յառաջ ես ԲՁՏ³ զկարդացումն 9 ԱԵԷԻ զյարութիւն, զյայտնութիւնն ԲԴԹՏ² և զյայտնութիւնն Գ և զյայտնութիւն ԼԾ և զյայտնութիւնն և զվերացումն V յարութիւն 10 Ի զնստելոյն ԼԾ և զնստելն Ա ընդ յաջմէ ԱԵԳԴԵՁԷԹԺԻԿՀՏ¹Տ²Տ³ զալստեանն A զալստեան 11 ԵԹԻՀ յարութիւն ԳՁԷԿ չիք բոլորեցունց Թ զբոլորեցունց ԱԳԵՑԸԺԻԼԾՀՏ²Տ³ հատուցմունսն ԲԻԷ զհատուցումն Գ չիք զհամառօտ V առնելով զհամառօտ հատուցմունսն A հատուցմանն 12 ԱԳԵԹ ԺԻԼԾԿ իսկ իբրև լուաւ 12 13 ԲԴ ի խոր խոցեցաւ վեր ի վայր ծիծաղելով ասէ ՁէVՏ³ խոնարհեալ վեր ի վայր Թ խոցեցաւ. ծիծաղեալ ՁէԹԿVՏ³ չիք և Վ¹⁸⁵² ի խոր խոցեալ վեր ի վերոյ 13 AՏ³ ամենայն այդ 14 ԲԴ չիք քեզ ԳԸԼԾՏ² հաւատարիմք 15 A չարչարանք Տ² չիք նորա ԳԵԸԺԼԽԾԿՀՏ¹Տ² չիք ահաւոր 15–16 ԳԴԸ գալուստ 17 Ի լսեալ թագաւորն Կ թագաւորն 17–18 ԱՁԷԹԻԿՏ³ ի Բաբիլոն ԳԵ ԸԺԽՀՏ² ի Բաբելոն ԴՎ¹⁸⁵² Բաբելոնի A ի Բաբիլոնի 18–19 Ի մինչև ինքն իսկ անդէն իբրև զքաղդեացիսն այրեցեալ լինէր Գ մինչև ԴԼԾՏ¹ ինքն իսկ ԴԼԾՏ¹ չիք զեռևս ԴԼԾՏ¹ այրեալ լինէր ԹԻ մինչև ինքն իսկ անդէն զեռ ես Թ լինէր 20 ՓԵԷԼԽԾՀ սրտմտութեան Ի ի յայրն ԵՀ երանելին 21 Ձ անունն ԲԴԼԾՏ¹Տ² եւ հրաման կապեալ ոտիւք և կապեալ ձեռօք 22 ԲԳԴԵԸԺԼԽԾԿՀՏ¹Տ² տուեալ ԲԷՀ զտէրութիւնն Դ ի նմանէն ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԻԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³ ընկալաւ A ընդունէր 23 Ը վճիռ Կ մահուն։

Երկրորդ յեղանակ

ԻՐԱՑՆ ՊԱՏԱՀՈՒՄՆ ՅԻՇԽԱՆԷՆ ԱՐԵՒԵԼԻՑ

Որոց ոգիքն Թուլացեալ են յերկնաւոր առաքինութենէն՝ յոյժ ընդ ահիւ անկեալ է բնութիւն մարմնոյ. յամենայն հողմոյ շարժի, և յամենայն բանէ խռովի, և յամենայն իրաց դողայ. երաշագէտ է այնպիսին ի կեանս իւրում, և յանգիտս կորուստ յուղարկի ի մահուան իւրում: Որպէս և ասաց ոմն ի հնումն, մահ ոչ իմացեալ՝ մահ է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է: Որ զմահ ոչ գիտէ, երկնչի ի մահուանէ. իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ երկնչի ի նմանէ:

Եւ այս ամենայն չարիք մտանեն ի միտս մարդոյ յանուսմնութենէ: Կոյր զրկի ի ճառագայթից արեգական, և ագիտութիւն զրկի ի կատարեալ կենաց: Լաւ է կոյր աչօք քան կոյր մտօք: Որպէս մեծ է ոգի քան զմարմին՝ այսպէս մեծ է տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմնոց:

Եթէ որ կարի առաւելեալ իցէ աշխարհական մեծութեամբ, և մտօքն աղքատագոյն, այնպիսին ողորմելի է քան զբազումս. որպէս և տեսանեմք իսկ՝ ոչ միայն ի չափաւոր մարդիկ, այլ և յոր մեծն է քան զամենայն: Թագաւոր եթէ ոչ ունի զիմաստութիւն աթոռակից իւր, ոչ կարէ

Վերնագիր — *ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀ*V*Տ²Տ³ Երկրորդ՝ գիրացն պատահումն յիշխանէն արեւելից (Բ ի յիշխանէն ԶԷԸԽ յարեւելից ԸԽ իշխանէն ԶԷ յերկրորդ Հ իրացն իշխանէն յԱրեւելից Տ³*Λ *իրացն) Տ¹ *Դլուխ Բ. Երկրորդ՝ գիրացն պատահումն յիշխանէն արեւելից* 1 *Է ոգիք Ա Թուղացեալ են ԲԴԹԷՏ¹Տ² Թողացեալ* 2 *Բ անկեալ է Դ մարմնոյն ի մարմնաւոր ԲԴ հոգմոց ԱԶԷԹ*V *չարժին* 3 *ԱԶԷԹ*V *խառմբն ԴԵԺԼԽԿՀ չիք և Բ դողա* 4 *ի անգիտս ԱԶԷ կորուստ Բ յղարկի ի մահուանն է յուղարկի ԴԼ ի մահուանն ԵԺՏ² մահուանն* 5 *Դ չիք և ԲԴԵԶԷԸԺԽ ի հնումն ԱԹԻ ի հնոյն Լ ասաց ի հնումն Հ ի հնում Տ¹ չիք ումն* Λ *ի հնոցն ԲԴ և մահ Հ չիք մահ է, մահ իմացեալ* 6 *ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² ի նմանէ փխ ի մահուանէ Ը երկնչի ի նմանէ* V *ի մահուանէն Կ զմահն Կ ոչինչ երկնչի* 7 *ԱԶԻ ի մահուանէն փխ ի նմանէ ԲԴԵԸԹԺԻԼԽՏ¹Տ²Տ³ ի մահուանէ ԿՀՎ¹⁶⁵²*Λ *ի նմանէ* 8 *Է չարիքս Ա մտան փխ մտանեն Բ ի սիրտ փխ ի միտս Դ ի սիրտ մարդոյն ԶԷ մտանի (է ուղղված Լ՝ մտանեն) Տ² մարդկան Բ յանուսմնութենէ* 9 *Կ ագիտութիւնն ԽՏ² գրկէ ԲԴ չիք կատարեալ* 10 *ԳԵԷԸԺԽԿՏ² կենացն ԲԷ գկոյր ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԿՀՏ¹Տ² ոգի* Λ*Տ³ հոգի* 11 *ԲԴ այնպէս ԲԴ տեսութիւն փխ տեսաւորութիւն Կ տեսութիւնն Բ զմարմնոյ Դ զմարմնոյն Դ մարմնոց* 12 *ԲԴԿ կարի որ Թ և եթէ կարէ որ ԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք կարի* 13 *ԲԴ աղքատագոյն է, ողորմելի է այնպիսին քան զբաղումս ԵԺԸԼԽՀՏ¹Տ² չիք այնպիսին ԳԵԸԼԽՏ² մտօք* 14 *Դ մարդիք ԵՀ մարդիկք ԱԲԳԴԵԶԷԹԺԻՏ² այլև որ Է և որ Բ մեծ Դ մեծ է* 15 *ԱԹԻ*V*Տ³ որ փխ եթէ Է թագաւոր որոյ չունի* ի վիճակին իւրում վայելուչ գոլ: Իսկ եթէ առ մարմնաւորս այսպէս, ո՛րչափ ևս առաւել առ հոգևորն:

Բոլոր մարմնոյս հոգի է կենդանութիւն, իսկ մարմնոյ և հոգւոյ միտք են կառավար. և որպէս առ մի մարդ՝ այսպէս առ բոլոր աշխարհս: Թագաւոր ոչ զիւրն միայն տացէ պարտիս, այլ և որոց եղև պատճառ ի կորուստ:

Բայց մեք թէպէտ և ոչ ունիմք հրաման բամբասել զիշխանս, և ոչ գովողք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ աստուածամարտն լինիցի: Այլ զանցս իրացն պատմեմ, որ ի նմանէ ընդ սուրբ եկեղեցիսն էանց, և ոչ զանդաղիմ. ոչ բամբասանէր մտօք, այլ ճշմարտութեամբ զևլս իրացն ասելով ոչ յանցից: Ոչ ի կարծ ընդոստուցեալ, և ոչ ի լուր զարթուցեալ. այլ ես ինքնին անձամբ անդէն ի տեղւոջն պատահեցի և տեսի և լուայ զձայն բարբառոյ յանդգնաբար խօսելով. իբրև զհողմ սաստիկ՝ զի բախիցէ զծով մեծ, այնպէս շարժէր և տատանէր զամենայն բազմութիւն զօրաց իւրոց: Եւ հանդէս առնէր ամենայն ուսմանց, և ընդաձէր զմօղութիւնն և զքաւղէութիւնն և զամենայն ուսմունս աշխարհին իւրոյ: Արկանէր ի ներքս և զքրիստոնէութիւն կեղծաւորութեամբ, և ասէր զայրացեալ մտօք. «Հարցէք, քննեցէք, տեսէք. թող որ լաւն է՝ ընտրեալ կալցուք»: Եւ փութայր որ ինչ ի մտին էր, զի վաղվաղակի կատարեսցէ:

Իսկ ի կողմանց կողմանց քրիստոնեայքն, որ ի զօրուն էին, իմացան զհուրն որ ի ծածուկ վառեալ բորբոքէր, և կամէր հրդեհել զևրինս և

---

1 Բ խւր փխ իւրում Դ ի վիճակին իւր վայելուչ կայ ԼՏ¹ կալ ԱՁԷԹԻVՏ³ երկրաւորս Ը չիք առ ժ մարմնաւոր Բ այսպէս է 2 ԱԵՁԷԸԹԺԻԼԽՀՏ¹Տ²Տ³ հոգևորն ԲԴՎ1852 ի հոգևորսն ԳԿ հոգևորս A առ հոգևորսն 3 ԳԿ մարմնոյ Դ մարմնոյն ԵԸԼԽՀ մարմնոյն հոգին է Տ² մարդոյն հոգին Կ կենդանութիւնն ԲԴՀ հոգւոյ և մարմնոյ ԹԺ մարմնոյ և հոգւոյն ԵԸԺԽՀ միտքն 4 Բ կառավարք Դ չիք մի ԳԴԵԸԺԼԿՀՏ² այսպէս և 4—5 ԸԺԼԽՏ² թագաւորն ԱԲԳԴԵՁԷԹԻԼԽԿՀVՏ³ ոչ միայն գիւրն միայն տացէ (ԲԳԴԵԼԽ չիք միայն) ԵՀ զպարտիս ԳԵԸԼԽԿՀՏ² Վ¹⁸⁵² A գիւր 5—6 Բ եղեն պատճառս կորստեան ԴԵԸԺԼԽՀՏ² եղեն Դ պատճառ կորստեան 7 ԲԴՏ² չիք մեք ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ² չունիմք ԲԴՏ² իշխանութիւն փխ հրաման ԲԴ գիշխանոն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ²Վ¹⁸⁵² գիշխանս A գիշխանոն բայց (և ոչ գովողք) 8 ԱԵԴՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ¹Տ²Տ³ աստուածամարտ լինին (ԳԷԿ լինի) ԲԴ աստուածամարտն կամիցն լինել (Դ աստուածամարտքն) Բ արդ փխ այլ 9 ԱԹԻ զանցս իրացս Հ զանցսափրացն ԱԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ²Տ³ պատմեմ Վ¹⁸⁵² A պատմեմք Դ ի նմանէն Տ² որ յիւրմէ փխ որ ի նմանէ ԱԲԴՁԷԹԻVՏ³ անցանէր ԲԴ չիք և Դ չիք ոչ Լ զանդաչիմ փխ զանդաղիմ Տ¹ զանդաչեմ 10 Բ բամբասանէր փխ ոչ բամբասանէր ԱՁԹԻ զկնն 10—11 ԲԴ առել զևյս իւրացն ոչ յանցից Դ չիք ասելով 11 ԵՀ յանցի Թ ընդոստուցեալք Բ և ի յուր փխ և ոչ ի լուր Դ չիք և ոչ ի լուր 12 Տ³ չիք անձամբ Տ¹ չիք և տեսի V անձամբ ի տեղւոջն ԱԲԴՁԷԹԻ չիք անդէն ԲԴ պատահեցա 13 ԵԸԺԼԽՏ² բարբառոյն ԴՏ² խօսելոյ ԱԵԸԺԼԽՏ¹ գհոգմն ԴԴԿ հոգմ Դ որ փխ զի ԵԴԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² բախեցէ 14 Խ ամենայն ԲA զօրացն 15 ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ²Տ³ ընդաձէր A անդաձէր ԱԲԴՁԷԹԻՏ³ զամենայն մօղութիւնն A զմօղութիւն և զքաւղէաութիւն ԴԸԺԼԽԾԿՀA չիք զամենայն 15—16 ԼՏ¹ չիք և զքաւղէաութիւնն 16 ԲԴ և արկանէր Ա ի ներքս 17 ԴԴԷԸԺԼԿՏ² զքրիստոնէութիւնն Հ չիք «և զամենայն ...զքրիստոնէութիւն» 18 ԲԴ տեսէք քննեցէք Ի չիք տեսէք Բ լաւ է՝ ընտրեալ Ի և կայցուք 19 Բ և փոյթ ի մտի կայր Դ որ ի մտին կայր ԱՁԷ թէ փխ զի ԱԴԵՁԷԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³ կատարեսցէ ԲA Վ1852 կատարեսցի Թ թէ փաղփաղակի կատարեցէ 20 ԲԴ իսկ քրիստոնեայքն որ ի կողմանց կողմանց Ե քրիստոնեայքն 21 Վ¹⁸⁵²A զխորհուրդն փխ գհուրն A ծածուկ Թ բորբոքիւր:

զդաշտս առհասարակ։ Ջեռան և նոքա անծախական հրովն, և սաստկապէս պատրաստեցան առ ի փորձութիւն գաղտնի մեքենայիցն։

Սկսան այնուհետև բարձր բարբառով, սաղմոսիւք և երգովք հոգևորօք և մեծապայծառ վարդապետութեամբ յայտ յանդիման մեծի բանակին զպաշտօնն ցուցանել. և աներկիւղ առանց զանգիտելոյ՝ ո՛ որ և երթայր առ նոսա, ուսուցանէին կամակար։ Եւ Տէր յաջողէր նոցա նշանօք և արուեստիւք. քանզի բազում հիւանդք ընդունէին զբժշկութիւն ի հեթանոսական զօրուէն։

Իսկ անօրէն իշխանն իբրև գիտաց եթէ յայտնեցաւ խորամանկութիւն խորհրդոյն, և պատրաստեալ հուրն՝ մինչև ուրուք ի նա փչեալ՝ վառումն նորա յայտնի իմացաւ երկիւղածացն Աստուծոյ, սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել զմիտս իւրոյ չարութեանն. և անբժշկական վէրս յոգիս և ի մարմինս տեսանէր։

Մերթ շանթէր զայարէր իբրև զօձ թիւնաւոր, մերթ պարզէր դոչէր իբրև զառիւծ զայրացեալ. գեղոյր, գլորէր, տապալէր երկիդիմի մտօք և զխորհուրդս կամացն կամէր կատարել։ Քանզի ձեռն արկանել և ունել ոչ կարէր,— վասն զի ոչ էին համագունդ ի միում վայրի առ նմա,— սկսաւ այնուհետև յառաջ կոչել զկրօնս յաւագաց և զանարգս ի պատուականաց և զոգէտս ի գիտնոց և զանարիս ի քաջ արանց. և զի՞ մի մի թուիցեմ, այլ զամենայն զանարժանն յառաջ մատուցանէր և զամենայն զարժանաւորսն յետս տանէր. մինչև զհայր և զորդի քակէր ի միմեանց։

Թէպէտ և ընդ ամենայն ազգս առնէր զանկարգութիւնս զայս, առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարտնչէր. քանզի տեսանէր զնոսա ջերմագոյնս յաստուածպաշտութեան, մանաւանդ որք էին յազգէ նախարարացն

---

1 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չեռուին ԱԲԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^3 հրովն A հրով 2 ԱԶԷԹԻՏ^3 ի փորձութիւն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1652} առ ի փորձութիւն Դ փորձութիւնսն A չիք ի 3 ԱԹԻ չիք և (երգովք) 4 ԲԴԷ չիք և (մեծապայծառ) Դ բանակին մեծի 5 ԱԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 զպաշտօնն ցուցանէին A ցուցանել ԲԴ կատարել փխ ցուցանել ԲԴԸԺՏ^1 չիք և ԵԸԼԽՀՏ^2 աներկիւղ և Դ որք փխ ո՛ որ Է և ո որ Հ որ երթայր 6 ԴԻ աջողէր Ի նշանիւք 7 ԲԴ հիւանդք և ախտամէտք 7—8 ԱԳԵԶԷԸԹԻԼՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 ի հեթանոսական զօրուէն Թ զօրութենէն փխ զօրուէն ԲԴՎ^{1652}A զօրուն 9—10 Դ խորամանկութեան Լ խորամանկութիւնն 10 ԱԶԸԹԻԽՏ^3 խորհրդոցն ԲԴ նորա խորհրդոցն Վ^{1652}A խորհրդոյն ԱԹ պատրաստել 11 ԱԴԷV երկիւղածայ 12 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չարութեան իւրոյ 12—13 ԱԶԷԻԹV ի հոգիս և ի մարմինս Բ ի յոգիս Գ ի մարմինսն 13 Թ տեսանեմ 14 Բ մերթ թշնամանէր մերթ զայրէր ԱԲԳԵԶԸԺԻԼԽՀՏ^{2}Տ^3 թինաւոր A թունաւոր Խ զայրէր փխ դոչէր 15 ԱԶԷԹԻՏ^3 գեղոյր գլորէր տապալէր Բ գեղոյր տապալէր Դ գլորէր տապալէր AՏ^{2}Վ^{1652} գեղոյր և տապալէր 16 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և զխորհուրդս A չիք և (զխորհուրդս) ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^3 կատարել կամէր 17 ԴԿ չկարէր փխ ոչ կարէր ԲԴ քանզի փխ վասնզի Հ ի մի վայրի Դ առ նա 18 ԱԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽՏ Տ^3 զկրօնս ԲԳA զկրօնս յաւուրցն ի աւագաց 19 ԲԴ ի գիտնականաց 19—20 ԲԴ թուեցից ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 թուեմ (Լխ թրեմ) 20–21 Բ չիք այլ ԱԶԷԹԻՏ^{3}այլ զամենայն զանարժանն յառաջ մատուցանէր և զամենայն զարժանաւորսն յետս տանէր Բ անարժանս արժանաւորս յետս մատուցանէր ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 անարժանս արժանաւորս (Տ^2 զանարժանաւորս) (Ըխ արժանաւորս) A չիք զանարժանն յառաջ մատուցանէր և զամենայն 22 ԱԴԵԶԷԸԹԺԼԽԿՀՏ^{2}Տ^3 թէպէտ և A և թէպէտ ԲԴ չիք և Ըխ չիք ամենայն ԲԴ զայս անկարգութիւնս, տաւել ևս Թ զանարգութիւնս ԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 բայց տաւել ԲԳԴԵԸԹԺԼԽԿՀՏ^2 ցերմագոյն 24 ԳԴ յաստուածպաշտութեան ԵԸԺԼԽՀՏ^2 յաստուածպաշտութիւնն ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք մանաւանդ A նախարարաց

Հայոց, և անմեղութեամբ ունէին զսուրբ քաղցրութիւն առաքելոցն և զմարգարէից: Պատրէր զոմանս ի նոցանէ ոսկւով և արծաթով, և զբազումս այլով ևս առատ պարգևօք. իսկ զոմանս ագարակօք և մեծամեծ գեղօք, զոմանս պատուովք և իշխանութեամբք մեծամեծօք: Եւ այլ ևս անոտի յոյս ոգւոց առաջին դնէր. և այսպէս հրապուրէր և յորդորէր հանապազ. «Եթէ միայն, ասէ, զօրէնս մոգութեան յանձին կալջիք, և զձեր մոլորութիւնդ սրտի մտօք դարձուցջիք ի ճշմարտութիւն երևելի մերոց դից օրինացս, ի մեծութիւնս և յաւագութիւնս հասուցից հաւասար իմոյ սիրելի նախարարացս, և առաւել ևս զանցուցից»: Եւ այսպէս կեղծաւորութեամբ խոնարհեցուցանէր զինքն առ ամենեսեան, խօսելով ընդ նոսա ի պատճառս սիրոյ, զի խորամանկութեամբ որսալ մարթասցէ զնոսա ըստ առաջին խորհրդականացն խրատուց: Եւ զայս առնէր սկսեալ ի չորրորդ ամէն մինչև մետասաներորդ ամն իւրոյ տէրութեանն:

Եւ իբրև ետես եթէ ոչինչ յաջողեցաւ ծածուկ հնարագիտութիւնն, այլ ընդդէմն յոլովագոյն զօրէին,— քանզի տեսանէր զքրիստոնէութիւն, որ օր քան զօր յորդեալ տարածանէր ընդ ամենայն կողմանս հեռաւոր ճանապարհին ընդ որ ինքն անցանէր,— սկսաւ հաշել և մաշել և հառաչելով յոգւոց հանել: Յայտնեաց ակամայ զծածուկ խորհուրդսն. ետ հրաման բարձր բարբառով և ասէ. «Ամենայն ազգ և լեզուք՝ որ են ընդ իմով իշխանութեամբ՝ զաղարեսցեն յիւրաքանչիւր մոլոր օրինաց, և միայնոյ եկեսցեն յերկրպագութիւն արեգական, զոհս մատուցանելով և աստուած

1—2 ԲԴ ունէին զքրիստոնէութիւնն, զսուրբ քաղցրութիւնն զսուրբ առաքելոցն և զմարգարէիցն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ² զքաղցրութիւն չիք զսուրբ ԳԵԸԺԼԽՀՏ² առաքելոց և մարգարէից ԷԹ զմարգարէիցն 2 ԱԻԳԴԵՁԷԺԾԿՀ պատրէր ԹԻ պատուէր ԸԽ պարտէր Լ պարտատէր Ծ պատրէր 3 ԲԴ այլովք առատ Դ չիք ևս ԸԽ այլևս 4 ԱԴԸԹԿՏ¹Տ² գեղիւք: չիք զոմանս ԲԴԵԸՀ պատուով և իշխանութեամբ ԴԸԹԿ իշխանութեամբ ՁԷԹԻԿ չիք զոմանս ԸԹԼԽՀՏ² և զոմանս ԴԵԸԺԼԽՏ¹Տ² մեծամեծիւք Ե պարգևօք և մեծամեծիւք և այլ ևս անոտի իսկ զոմանս ագարակօք 5 ԱԻԳՁԷԹԻVՏ³ անոտի յուսովք ոգւոցն Վ.1852 ոգւոց ԲԴ և այսպէս հրապուրելով յորդորէր Խ չիք և (յորդորէր) Հ չիք և այսպէս 6 Դ ասէ՝ եթէ միայն Ի զօրէնսն Կ մոգութեանս Դ կալէք Խ և զձեր սրտի մոլորութիւնդ 7 ԱԻԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³ դարձուցջիք A Վ.1852 դարձուցանիցէք Դ դարձուցէք Ա երևելի ԲԴԴԵԸՁԷԸԹԺԻԼԿՏ²Տ³ յերևելի մերոյ 7—8 ԱԻՁԷVՏ³ դից օրինացս Դ դիցն օրինացն Թ դիցն օրինաց Ի դից օրինացն Հ դիցապաշտական ԳԵԸԺԼԽԾԿAՏ³Վ.1852 դիւցապաշտական փխ դից 8 ԵԸԼԽՀՏ² ի մեծութիւն Դ չիք և ԵԸԺԼԽՀՏ² հասուցից զձեզ 8—9 Բ յաւագութիւնս հաւասար իմոց սիրելեացդ հասուցից և առաւել ևս Դ հաւասար իմոց սիրելի նախարարացն հասուցից 11 Բէ խորամանկութեամբ ԲԴ կարասցէ փխ մարթասցէ Լ մարթեսցէ ԱՁԷԹԻՏ³ չիք զնոսա 12 ԱՁԹԻVՏ³ խորհրդեան խրատուցն ԲԴ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ²Վ.1852 խորհրդական խրատուցն Է խորհրդոյն խրատուցն ԱԻԳՁԷԹԻVՏ³ չիք սկսեալ 13 ԱՁԹԻ ամի ԲԴ ցմետասան ամ (Դ ամին) Է ամ ԸԼԽՏ² մետասան A տէրութեան 14 Դ չիք Եւ ԴԿ թէ Բ յաջողեաւ Ե հնարագիտութիւն 15 ԱՁԹԻՏ³ ընդդէմ Դ ընդդէմ ԲԴ յոլովագոյնք ԴԴԺ զքրիստոնէութիւնն ԷԸ քրիստոնէութիւնն 16 ԸԺԼԽՏ¹Տ² յորդորեալ Բ հեռաւորս 17 Բ հալել մաշել հառաչելով Դ չիք և: և 18 Թ ոգւոց Խ հոգւոց Հ հոգոյ ԲԴ ապա յայտնեաց Թ յակամայ ԲԵԸԺԽՏ² զծածկեալ խորհուրդսն Հ զծածկեալ խորհուրդն Դ խորհուրդս 18 19 ՁԷV չիք ետ հրաման բարձր բարբառով (Է ներս ամփոփված է) Բ չիք և (ասէ) ԱԲԻԴՁՆԹԻԿ ազգք ԵԺԼԽՀ լեզու ԹՁԷԻՏ³ չիք են 19—20 ԱԲԴ որ ընդ իմով իշխանութեամբ ԲԴ էք փխ են ԵԸԺԼԽՀՏ² իշխանութեամբ իմով 20 ԱԲԻԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՏ²Տ³ զաղարեսցեն A զաղարեսցին 20—21 ԲԿԴ ԸԼԽԿՀՏ¹Տ² մոլար օրինացն և միոյն է երկրպագութիւն 21 ԴԹ արեգականն է չիք և աստուած անուանելով ԸԽ աստուածս Լ չաստուածս:

Гос. Библиотека ՀՍՍՀ—Арм.ССР им. А. Мясникяна

անուանելով, և սպաս ունելով կրակի. և ի վերայ այսր ամենայնի և զմոգութեան օրէնս կատարելով, զի մի՛ ինչ ամենևին պակաս առնիցեն։

Զայս ասելով քարոզ կարդայր ի մեծի կարաւանին, և պատուէր սաստիւ ի վերայ դնէր ամենեցուն. և դեսպանս ստիպաւ արձակէր յամենայն ազգս հեռաւորս, զզոյն պատուէր հրամանի առ ամենեսեան արկանէր։

Արդ ի սկզբան երկոտասաներորդ ամի թագաւորութեան իւրոյ գունդ կազմէր անհամար բազմութեամբ, յարձակեալ հասանէր յերկիրն Իտաղական։ Զայս տեսեալ թագաւորին Քուշանաց՝ ոչ հանդուրժէր նմանել ընդ առաջ նորա պատերազմաւ. այլ խոյս տուեալ ի կողմանս ամուր անապատին, թաղստեամբ ապրէր հանդերձ ամենայն զօրօքն իւրովք։ Իսկ սա ասպատակ արձակէր զաւառաց, տեղեաց, վայրաց. առնոյր զբազում բերդս և զքաղաքս, և կուտէր զգերին, զառ և զապուռ և զաւար, ածէր հասուցանէր յերկիր իւրոյ տէրութեանն։ Եւ անդ այնուհետև յընդունայն եղեալ ի նոյն խորհուրդս՝ հաստատէր ի կարծիս մոլորութեան, ասելով ցպաշտօնեայս ամբարշտութեանն. «Զի՞նչ հատուցանիցուք մեք աստուածոցն փոխանակ այս մեծի յաղթութեանս, որ ոչ ոք կարաց նմանել ընդդէմ մեր պատերազմաւ»։

Յայնմ ժամանակի առ հասարակ մոգք և քաւդեայք բարձին զձայնս իւրեանց միաբան և ասեն. «Աստուածքն որ ետուն քեզ զյաղթութիւն և

---

1 ԶԷԹԻՏ^{3} չիք և (ի վերայ)   2 ԿՏ^{3} և զմոգութեան ես ԱԲԳ դես օրէնս ԶԷԹԻ ես օրէնս Գ կատարել ԱԳԵԶԷԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} զի մի՛ ինչ A չիք զի Բ զի մի՛ ամենևին ինչ Գ չիք զի մի՛ ինչ ամենևին պակաս առնիցեն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} չիք ամենևին ԹԻ զմի ինչ   3 ԳԵԸԼԽՀ առնելով փխ ասելով ԲԿՀ մեծ ԳԵԸԼԽՏ^{2} ի մեծ   3—4 ԲԳՏ^{1} սաստիկ Կ և պատուիրէր սաստիւ   4 ԸԽՏ^{2} դնէր ի վերայ Բ ամենեցուն դնէր։ Ստիպով առաքէր ԳԵԸԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ընդ ամենայն ԵԷԸԺԽԿՀ դեսպան Ժ ստիպաւ արձակէր ընդ ամենայն   5 ԲԳ և զզոյն Ի զոյն փխ զզոյն Կ զդոյն պատուիրէր և հրաման Բ ակնարկէր Գ առաքէր ԸԽՏ^{2} արձակէր փխ արկանէր   6 ԱԶV երկոտասաներորդի ամի թագաւորութեանն ԲԳՏ^{3} երկոտասան Տ^{3} թագաւորութեանն ԲԳ երկոտասան ամի տէրութեան Բ գունդս   7 ԱԲԳԴԵ ԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} կազմէր AՎ1852 գումարէր ԲԳ անհնարին փխ անհամար   7—8 ԱԲ ԶԷԹՏ^{2}Տ^{3} խաղական ԳԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1} խալական (Ժ այլ գրչով սկզբից ավելացված է «Թ») Գ հաղխական A թխաղական   8—9 ԱԲԳԹԺԻՏ^{2}Տ^{3} նմանել ընդ առաջ նորա ԵԶԷԸԼԽԿՀ նմանել ընդ յառաջ նորա ԳՎ1852 ընդ առաջ նորա նմանել A ընդ առաջ նմանել նորա   9 ԳԵԺ այլև   10 Ա թարստեամբ ԲԳՎ1852 ապրէր ամենայն զօրօքն հանդերձ VՏ^{3} չիք հանդերձ   11—12 ԱԻԾԼ վայրաց և զքաղաքաց կուտէր զգերին ԲԳ զաւառաց և վայրաց և տեղեաց Թ չիք զբազում Հ բազում ԲԳԶԷԹԻ չիք առնոյր զբազում բերդս և (Է-ում նաև ավելացված է)   12 ԳԵԸԺԼԿՀՏ^{2}Տ^{3} չիք և (կուտէր) Ե զգերի Գ զբաղոքս առեր կուտէր Զէ և զքաղաքաց կուտէր զգերին Բ զբաղոքս ածէր կոտորէր զգերին և զառ ԱՏ^{2} զապուր ԳԵ զաւարն   13 ԲԳ ածեալ Զէ ածէր և հասուցանէր ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զաւարն հասուցանէր ածէր ԱԲԳԶԷԹԻՏ^{2}Տ^{3} յերկիրն ԵԸԺԼԽՀՏ^{2} տէրութեան իւրոյ   13—14 ԲԳ ընդ նոյն եղեալ զնոյն խորհուրդ հաստատէր   14 ԳԵԺԿՀՏ^{1} եկեալ փխ եղեալ ԼԾ ընդունայն եղեալ   14—15 ԲԳԴԸԹԺԻԽՎ1852 մոլորութեանն։ ցպաշտօնեայսն   15 ԵԺ ամբարշտութեան ԲԳ չիք մեր   15—16 Ի չաստուածոցն Լ աստուածոց   16 A փոխարէնս ԳՎ1825 փոխարէն այսմ Կ այսմ մեծի յաղթութեան Տ^{3} կարէ Վ1852 կարաց   16—17 Ա ընդդէմ Գ ընդդէմ մեր նմանել   18—19 Ա յայնժամ ժամանակի միաբան մոգքն և քաւղեայքն բարձին զձայնս իւրեանց միաբան և տեսն ԲԳ յայնժամ միաբան մոգքն և քաղդեայքն ամբարձին զձայնս իւրեանց և ասեն ԹԻ միաբան փխ առհասարակ Վ1852 առհասարակ VՏ^{3} մոգքն և քաւղեայքն ԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} քաղդեայք չիք միաբան VՏ^{2} չիք միաբան Է զձեռս փխ զձայնս   19 ԲԳ տեսն արքայ Գ աստուածք ԳԵԸԺԼԽՀ զաւրութիւնք զայց Տ^{3} տէրութիւն ԲԳ զաւրութիւնք

զյաղթութիւն ի վերայ թշնամեաց քոց, ոչ ինչ են կարօտ խնդրել ի քէն յերկնի պատուականացս, այլ զի բարձցես զամենայն ուսմունս մոլորութեան մարդկան, և ի մի դարձուցես օրէնս կրապաշտական պատուիրանինս։

Հաճոյ թուէր բանն առաջի թագաւորին և ամենայն մեծամեծացն, մանաւանդ որ էին առաջակայք օրինացն։ Խորհուրդ ի մէջ առեալ յաղթէր խրատն։

Անդէն ի ներքոյ Պահ դրանն արգելոյր զբազմութիւն այրուձիոյն Հայոց և զՎրաց և զԱղուանից, և զամենեցուն՝ որ էին հաւատացեալ ի սուրբ աւետարանն Քրիստոսի։ Եւ հրաման սաստիւ դռնապանացն առնէին, եթէ որ յարևելս առ մեզ գայցէ՝ թողցեն, իսկ յարևելից յարևմուտս անանց լիցի ճանապարհ։

Եւ իբրև արգել և փակեաց զնոսա յամուր և յանել զառադիղն,— և յիրաւի ասացի ամուր և անել, քանզի չիք անդ տեղի փախստի և թաքստի, վասն զի շուրջանակի թշնամիք են բնակեալ,— յայնմ ժամանակի ձեռն արկանէր ի նոսա, և մեծաւ չարչարանօք և պէսպէս տանջանօք վատթարէր զբազումս ի նոցանէ, և ստիպէր ուրանալ զճշմարիտն աստուած, և խոստովանել զերևելի տարերս։ Իսկ զօրականքն առ հասարակ գնդեցին խորհրդով, քաջապէս զօրութեամբ միաբան աղաղակէին և ասէին. «Վկայ են մեզ երկինք և երկիր, որ ոչ երբէք հեղգացեալ եմք յարքունի վաստակս, և ոչ խառնեալ վատութիւն ընդ արութիւն քաջութեան. ի զուր և անօգուտ են հարուածքս ի վերայ մեր»։

Եւ բազմանայր գոչումն աղաղակի նոցա, մինչև ինքնին թագաւորն

---

1 ԲԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և զյաղթութիւնդ է յաղթութիւն ԱԲԳԴԵՋԷԸԹԼԽԿՀՏ^{2}Տ^3 ոչինչ կարօտ Λ Վ^{1852} ոչինչ կարօտ են 2 ԲԳ չիք յերկնի Դ ի պատուականացս Լ պատուականս ԲԳ ուսումն 3 ԸԽ մարդկանն Զ չիք ի Դ դարձուցանես ԱԶԷԸԹԻ զօրէնս յօրէնս ԲԳԴԺԼԿՏ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} կրապաշտական ԵԽՀ կրապաշտական (լուսանցում՝ բուն բառ կամ կարևոր ունի) Ը կրապաշտական (լուսանցում՝ բուն բառ կամ կարևոր ունի) Թ կրապաշտական (լուսանցում՝ բուն բառ կ) 5 ԱԶԷԹԻՏ^3 թուեցաւ ԲԳ չիք առաջի 6 ԱԶԷԸԻVՏ^3 և մանաւանդ Թ չիք մանաւանդ Թ չիք որ էին ԱԶԷԸԹԻVՏ^3 առաջիկայք ԲԳ որք էին յառաջակայք ԲԳ չիք օրինացն 7 Խ խրատուն Տ^2 խրատուն 8 ԲԳ և անդէն ԸԽ չիք զբազմութիւն 8—9 ԲԳ այրուձիոյ զՀայոց 9 Ա Հայոց և զՎրաց ԳԵԸԺԼԿ և (զՎրաց) ԶԷԻVՏ^3 Վրաց ԹՀ Վրաց և Աղուանից Դ և զԱղուանից Թ ամենեցուն ԶԷԹԻՏ չիք ի Կ ի մի 10 ԱԶԷԹԻՏ^3 սուրբ աւետարանին ԲԳ զամենեսեան որք հաւատացեալ էին յաւետարանն ԲԳ չիք և (հրաման) ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և սաստիւ հրաման ԲԳԶԷԹ սաստիկ ԶԷԹՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 ի վերայ դռնապանացն ԱԻ սաստիւ ի վերայ դռնապանացն 11 ԱԲԳԸԹ թէ Ի թէ որ յարևելից ԱԲԳԶԷԽՏ^3 գայցեն Դ իսկ որ Ը արևմուտս 12 ԲԳ մի լիցի ճանապարհ 13 ԲԳ փակեաց և արգել զնոսա յամուրսն Դ արգել փակեաց ԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (փակեաց) ԳԵԸԺԼԽՀՏ^2 անել և ամուր ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 չիք և (յանել) ԲԳ զառադիղն (Գ յետ ուղղած զառադիղն) ԶԷV զառադեղն Գ զամադիղն 14 Տ^3 որ ի յիրաւի Λ Վ1852 և յիրաւի Կ տեղի անդ 15 ԲԳ շուրջ Թ էին ԱԴ բնակել փխ բնակեալ ԲԳ յայնժամ 16 ԱԲԳԴԶԷԸԹԺԻԼԽԿՏ^{2}Տ^3 և մեծաւ Λ չիք և ՀԵ և մեծամեծ փխ մեծաւ Դ չիք և պէսպէս տանջանօք 17 Դ ի նոցանէն Ի զճշմարիտն աստուած է խոստովանէր 18 ԱՏ^3 տարերս ԵԸԺԼԽՀՏ^2 տարերքս 19 Ը խորհրդովք ԲԳ քաջապէս աղաղակէին միաբան և ասէին VՏ^{2}Տ^3 վկայեն 20 Տ^2 չիք մեզ ԲԳ զի ոչ ԶԷԹԻԿՏ^3 չիք որ Դ հեղգացեալ մեք։ չիք եմք է յարքունիս ԵԸԺԼԽՀ վաստակ 21 ԲԳ ոչ խառնեալ զքաջութիւն ընդ վատութիւն ԱԷԶԹ ընդ արութեան քաջութեան Գ արութիւնս է արդարութիւն փխ արութիւն Ա ի զուր անօգուտ են Ե զի զուր Կ զի զիւր(!) 22 ԳԵԸԺԽՏ^2 հարուածս 23 Դ գոչիւն է կոչումն և աղաղակ։

ակնատես լինէր իւրոյն յանդիմանութեան, և անդէն վաղվաղակի երդմամբ հաստատէր և ասէր. «Ոչ թողացուցից ձեզ, մինչև կատարեսջիք զամենայն կամս հրամանաց իմոց»։

Եւ ահա իշխանութիւն առեալ չարասէր սպասաւորացն, զի զչորս զինուորսն ի բուն աւագացն մատուցեն ի փորձութիւն տանջանացն։ Եւ պառաջեալ դատեալ բաղում հարուածովք, նովին կապանօք անցուցին ի տեղիս արգելանին։ Իսկ այլոցն խարէութեամբ առ ժամանակ մի թողութիւն արարեալ, և զամենայն վնասուն պատճառս արկանէր զկապելովքն. և զայս առնէր սատանայական խրատուն։

Եւ յետ երկոտասան աւուր հրաման տայր ընթրիս գործել առատութեամբ և աւելի քան զաւուրց սովորութիւն, և կոչէր զբազումս ի զինուորական քրիստոնէիցն։ Եւ ի ժամ զահուն պատրաստութեան զիւրաքանչիւր տեղի շնորհէր նոցա զբազմականին. և սիրով խոնարհութեամբ խօսէր ընդ նոսա ըստ առաջնում կարգին, զի թերևս հաւանեսցին ուտել զմիս զոհեալ, զոր ոչ էր երբէք օրէն ուտել քրիստոնէից։ Իբրև ոչ կալան յանձին ամենեքին, ոչ ինչ կարի ստիպեաց, այլ հրամայեաց մատուցանել նոցա զսովորական կերակուրն, և առնել գինեօքն յաւելոյր ի տաճարին զխրախութիւն։

Եւ անտի ի դուրս ելեալ ի սրահն արքունի, արգելին զոմանս ի նոցանէ ձեռս յետս կապելով, և զխոնջանումն կնքելով և զգուշութեամբ պահելով՝ էր որ զերկուս աւուրս, և էր որ զերիս։ Բազում և այլ

---

1 և իւրաց ԲԴ չիք վաղվաղակի 2 ՁԷVՏ^{3} թուլացուցից (Տ^{3} թուղացուցից) ԱV կատարեսջիք զկամս 2—3 ԲԴ զձեզ, մինչև կատարիցէք զկամս իմոյ հրամանաց (Դ հրամանացս) 3 ՁԷԹԻ չիք զամենայն ԹԼԿՏ^{1}Տ^{2} զձեզ։ կատարիջիր 4 ԳԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2} չարասէր ԱՁԷԹԻՏ^{3}A չարաչար ԲԴ չար ԱԲԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} զի զչորս A չիք զի 5 Բ զինուորս ԲԳԵԼԽ յաւագացն ԳՀԸԺԼԽՀՏ^{2}Տ^{3} մատուցեն Բ մատուցանէ Դ մատուցանէին A մատուցին ԱԲԳՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀ ի փորձութիւն տանջանացն ԴՆ ի փորձութիւն տանջանաց A ի փորձութիւնս տանջանաց ԴՁԷԹԻՏ^{3} չիք և 6 ԴՁԷ պառաջալ ԱՁԷԹԺ դատել Խ զամենայն փխ բաղում ԴՁԷԹԻ և նովին ԱՁԷԹԻՏ^{3} կապանօք անցին Բ կապանօք անցանէին յարգելարանին 7 ԲԴ չիք խարէութեամբ ԱԳՁԷԹԻՏ^{3} առժամանակն 7—8 ԵԸԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} թուլութիւն փխ թողութիւն Դ առ ժամանակ մի խաղաղութեամբ թողութիւն արարեալ 8 Բ զվնասուն պատճառս արկանէր զկապեալսն 9 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} խրատոյն Է խրատոյն 10 A Իսկ յետ ԱՁԷԹԻVՏ^{3} կազմել փխ գործել 11 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} չիք և Բ զաւուրցն սովորութիւնն ԴԸԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զայլ աւուրցն Ե այլ զաւուրցն Թ սովորութիւնն Բ կոչէր զբազմութիւն զինուորական 12 ԱՁԷԹՏ^{3} քրիստոնէից ԱԲԳԴԵՁԷԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^{3} զահուն A զահու ԱԲԴԵՁԷVՏ^{3} պատրաստութեամբ 13 ԲԴ տեղիս բազմականին շնորհէր նոցա ԱԴԵՁԷԸԺԻԽԿՏ^{2}Տ^{3} տեղիս ԸԽՏ^{2} ի բազմականին Բ խաղաղութեամբ փխ խոնարհութեամբ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} և սիրով և խոնարհութեամբ 14 ԲԻ առաջին ԲԴ զմիսն 15 Դ զոր չէր օրէն ԲԴ չիք երբէք ԳԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} ոչ երբէք օրէն էր Թ օրէն երբէք Կ երբէք էր օրէն Հ երբէք զօրէն էր Բ քրիստոնէիցն ԼՏ^{1}Տ^{2} չիք քրիստոնէից Հ ընկալան Ը յանձն 16 ԲԴ ամենեքեան ԱԳՁԷԹԿ հրամայեաց նոցա մատուցանել Դ հրամանեց Բ չիք մատուցանել 17 Բ կերակուրսն ԱՁԷԹԻԿՎ^{1852} այլ առնել զգինեօքն (Ձի առնել է զգինեօքն ճիշտ է ավելացրած) Տ^{3} այլ առեալ փխ առնել 17—18 ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք և առնել — զխրախութիւն ԲԴԿ խրախութեան (Բ խրախութեանն) Թ զխրախութիւնն 19 ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} և անտի ի դուրս ելեալ A և անտի իբրև ի դուրս ելին Լ անդէն փխ անտի Է արքունիս 20 Դ զխոնճանումն ԵԺԼԽՀ չիք և (զգուշ...) է ճիշտ ավելացրած է՝ և զխոնջանումն կնքելով և զգուշութեամբ պահէին 21 ԱԵՁԸԹԺԻԼԽՀՏ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} պահելով ԲԴ պահէր Տ^{1} պահեալ A պահէին ԲԴ երկուս ԲԴ չիք էր որ զերիս ԵԸԺԹԼԽՀ զերիս աւուրս Տ^{2} և էր որ զերեք աւուրս ԱՁՀՏ^{3} Եւ բազում Բ չիք բազում ԴԷԸ Եւ բազում այլ ևս Կ Եւ բազում այլև։

և յանարժան հարուածս չարչարէին, զոր և ոչ ընդ գրով խսկ արժանի համարեցաք արկանել։ Եւ զոմանս ի նոցանէ հեռացուցին և քարշեցին յաղնուական պատուոյն անարգեալ։

Եւ զունդս զունդս դարձեալ գումարէին ի նոցանէ յերկիր հեռաւոր՝ յամուրս անապատին՝ ի մարտ պատերազմի թշնամեացն արքայի. և բազմաց խսկ անդէն հասանէր վախճան մահու սրով։ Եւ զամենեցուն զկարգեալ թոշակն նուազեցուցանէին, և քաղցիւ և ծարաւով տառապեցուցանէին զնոսա, և ձմերոցի տեղիս զզմնեալ վայրսն հրամայէին նոցա. և անարգս և վատթարս յաչս ամենեցուն զնոսա ցուցանէին։

Իսկ նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ խնդութեամբ ընդունէին զամենայն չարչարանսն վասն մեծի յուսոյն, որ առաջի պատրաստեալ կայ պատուիրանապահ համբերողացն։ Որչափ չարութիւն զանարգութիւն բազմացուցանէր, նոքա ևս քան զևս զօրանային ի սէրն Քրիստոսի. մանաւանդ զի բազումք ի նոցանէ զգիրս սուրբս ուսեալ էին ի մանկութենէ, զանձինս մխիթարէին և զընկերս քաջալերէին, և իբրև աշտարակ յուսոյ զպաշտօնն ունէին և բազմացուցանէին։

Վասն որոյ և բազումք ի հեթանոսաց, որոց հեշտ և ցանկալի ձայնքն թուէին, քաջալերէին զնոսա, և սէին բանս մխիթարութեան, իբրև թէ լաւ իցէ մարդոյ մահու չափ ճգնել՝ քան յայդպիսի օրինաց ուրանալ։

---

1 Դ անարժան հարուածովք չարչարէին զնոսա Բ անարժանս չարչարէին զնոսա Տ² չարչարէին զնոսա ԱԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽՏ²Տ³Վ¹⁸⁵² զոր և ոչ Բ զոր և ոչ խսկ ընդ գրով Λ զոր ոչ 2—3 ԱԲՁԷԹԻՀՏ³ ի նոցանէ հեռացուցին և քարշեցին յաղնուական (Բ և յաղնուական) պատուոյն անարգել (Տ³անարգեալ) ԳԵԸԺԼԽՏ¹ ի նոցանէ հեռացուցանէին յաղնուական պատուոյն զարշեցուցանէին (Ը քարշեցուցանէին) անարգեալ Դ ի նոցանէ հեռացուցին և քարշեցին և յաղնուական պատուոյ ընկեցին ԿՎ¹⁸⁵² ի նոցանէ հեռացուցանէին և զարշեցուցանէին յաղնուական պատուոյն անարգեալ Տ² ի նոցանէ հեռացուցին և քարշեցին, և յաղնուական պատուոյն զարշեցուցանէին անարգեալ Λ և զոմանս ի նոցանէ ընդ քարշ վարէին յօտարութիւն յաղնուական պատուոյն անարգեալ 4 Բ և զունդս զունդս ի նոցանէ զումարէին յերկիր հեռաւորս ի յամուրս Դ ի նոցանէ զումարէին 4--5 ԱՁԷԹԻVՏ³ յերկիրն ի հեռաւոր յամուրս Դ չիք դարձեալ ԵՀ դարձուցեալ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² Վ¹⁸⁵² հեռաւոր Λ հեռաստան 5 ԵԸԺ թշնամեաց 6 ԱԹԻ և բազմաց խսկ և խսկ անդէն ԵԸԺԻԼԽԾՀՏ² անդէն խսկ ՁԷՏ³ խսկ և խսկ ԲԴ վճիռ փխ վախճան Հ չիք վախճան Լ չիք մահու ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀՏ²Տ³ զամենեցուն Λ զամենեցունց 7 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² թոշակն ΛՏ³ թոշակօն ԲԴ նուազեցուցանէր 8 ԲԴ ձմերոցի տեղիս հրամայէին զզմնեալ վայրս (Դ տեղի) ԳԵԸԺԼԽԿՀ զձմերոցի տեղիսն ԱՁԷԹՏ³ զվայրսն 9 ԱՁԷԹԻV վատթար 10 Է չիք սէրն (Ծ ունի սէրն) 11 ԲԴ չարչարանս ԱՁԷԹԻ յուսոյն Քրիստոսի որ առաջի պատրաստեալ կայ պատուիրանապահք համբերողացն ԲԴ յուսոյն Քրիստոսի որ առաջի կայր պատրաստեալ պատուիրանապահացն և համբերողացն VՏ³ վասն անուանն Քրիստոսի և մեծի յուսոյն, որ առաջի պատրաստեալ կա պատուիրանապահ համբերողացն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²Վ¹⁸⁵² յուսոյն որ ի Քրիստոս, որ առ յապա պատրաստեալ կա պատուիրանապահ համբերողացն ԳԿ յուսոյն ի Քրիստոս Λ առաջոյ պատրաստեալն 12 ԲԴ երջափ ԳԵ ԸԺԼԽՏ¹Տ² որչափ դչարութիւն ԱԲԴՁԷԹԻԿՏ³ չարութիւն զանարգութիւն (ԲԴ չարութիւնն) Հ դչարութիւն և զանկարգութիւն ԳԵԸԺԼԽՏ¹Տ² և զանարգութիւն ΛՎ¹⁸⁵² չարութեամբ զանարգութիւնն 14 Դ ասէր ՁԷ ունակք Բ մանգութենէ Գ ի մանկութեան 15 ΛՎ¹⁸⁵²ոյնու (զանձինս) ԱԲԳԴԵՁԷԹԺԻԼՀ զընկերս (ԱԷԹԻԼ զնկերս Ե զընդերս) Λ զընկերսն 15—16 ԲԴԼՏ¹Տ² և իբրև աշտարակ յուսոյ զպաշտօնն առնէին ի բազմացուցանելն (Տ² աշտանակ Տ¹ չիք յուսոյ) ԱՁԷԹԻV աշտարակ ԳԵԸԺԿ աշկարակ Λ աշկարայ ԳԵԸԺԽԿՀ չիք ունէին Դ առնէին 17 ԱԷԹԻVՏ³ չիք բազումք Զ ի նոցանէ փխ բազումք ԲԴ վասն որոյ հեթանոսք որ յաէին հեշտ 18 Է մխիթարական ԱՁԷԹԻՏ³ իբր ԱԳԵՁԷԸԹԻԼԽԿՀՏ³ թէ Λ եթէ ԲԴ չիք իբրև 18--19 ԲԴ թէ լաւ է մարդոյ մահու ճգնել 19 Թ ճգնիլ ՁԷ այգպիսի օրինացն։

Բայց սակայն թէպէտ և նորա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ զուարթութեամբ խնդային ըստ ներքին մարդոյն, արտաքին տեսիլն կարի ողորմ էր յօտարութեան։ Այնպիսի պատուական զինուորութիւն հասեալ էր ի չարաչուք անարգութիւն, և հայրենի ազատութիւնն չարաչար կայր ի ծառայութեան մարդախոշոշ բռնաւորին, որ և ընդ հեթանոսաց օրէնս անցանէր արիւնհեղութեամբ, և ամենևին չկարծէր՝ թէ գուցէ այսր ամենայնի վրէժխնդիր յերկինս։

Նա և ոչ զերկրաւոր վաստակս ուրուք յիշէր. և որ մեծն քան զամենայն է ըստ մարմնաւոր կարգի, քանզի գոյին ոմանք ի նախարարացն. որոց զեղբարս նորա սնուցեալ էր մայրենի կաթամբն իւրեանց, առաւել ևս քան զամենեսեան զնոսա զատէր։

Եւ յայսր ամենայնի վերայ այլ ևս չարութիւն խորամանկեաց։ Զմի ոմն ի հաւատարիմ ծառայից իւրոց ի գործ առաքէր յերկիրն Հայոց՝ որում անունն էր Դենշապուհ. որ եկեալ հասեալ հրամանաւ արքունի, զողջոյն բերեալ զմեծ թագաւորին, և խաղաղական կեղծաւորութեամբ աշխարհագիր առնել ամենայն երկրին Հայոց ի թողութիւն հարկաց և ի թեթևութիւն ծանրութեան այրուձիոյն։ Թէպէտ և ի վերին երեսս կեղծաւորէր, այլ ի ներքոյ խորհուրդք չարագոյն ցուցանէին։

Առաջին, զազատութիւն եկեղեցւոյն արկանէր ի ծառայութիւն։

Երկրորդ, միայնակեաց քրիստոնեայք որ բնակեալ էին ի վանորայս, ընդ նովին աշխարհագրով էարկ։

Երրորդ, զհարկ աշխարհին առաւել ծանրացոյց։

---

1 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք առ սէրն Քրիստոսի 1—2 Բ նորա յոյժ զուարթութեամբ էին ի ներքին մարդոյն ՁԷԹՏ^3 զօրութեամբ փխ զուարթութեամբ 2 Դ էին փխ խնդային ԲԴՏ^2 ողորմելի էր 3 Λ յօտարութեանն ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 այնպիսի Λ այսպիսի ԲԴ սեփական փխ պատուական ԳԴԸԺԼԽ զինուորութիւնն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հասանէր 4 ԲԴ չարաշշուկ Ե ազատութիւն 4—5 ԵԸԺԼԽՀ ի ծառայութիւն 5 ԻԹ մարդախոշխոշ ԲԴ չիք և Թ թէ փխ և ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 ընդ Λ ըստ Հ չիք ընդ Դ հեթանոսացն Դ հեթանոսաց օրէնսն 5—6 Բ անցուցանէր 6 ԱԹԻՏ^3 արհնահեղութեամբ ԵԾՀ արհնհեղութեամբ ԸԼԽ արեան հեղութեամբ ԲԴ եթէ Բ այսմ ԵԸԺՏ^{1}Տ^2 որ և ամենևին 7 ԱՁԷԹԻVՏ^3 վրէժխնդիր գոյ յերկինս ԳԵԸԺԼԽՀՏ^2 վրէժխնդրութիւն Ը երկնից ΛՎ^{1952} գուցէ այսր ամենայնի վրէժխնդիր յերկնից 8 Դ զվաստակս ԲԴ յիշեաց ԲԴ չիք և ԴԸ որ մեծ է քան զամենայն ԵԹԺԼԽՀՏ^2 մեծն է 9 Բ զի փխ քանզի 10 ԱՁԷԹԻΛ (նախարարացն) Հայոց ԴԵԺԼԽ որոց ԴԷ զեղբարս ԲԴ նոցա փխ նորա ԱԲԴՁԹԻՏ^3 կաթամբ է կաթամբ իւրոց ԱԲԳԴՅՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^3 առաւել ևս ԲԴ առաւել ևս զնոսա զատէր: չիք քան զամենեսեան Λ չիք ևս 12 ԷԹՀ այսր Բ այլ և ած զմտաւ խորամանկութեամբ Դ այլ ածէր զմտաւ խորամանկութեամբ 13 ΛՎ^{1952} ծառայից Դ առաքէր ի գործ ԼՏ^1 չիք ի գործ Է զերկիրն 14 ԱԲԳԴԹ անուն ԱԹ Դենշապու Գ Դենշապուրհ ԲԴ հասեալ յերկիրն հրամանաւ արքունի ԱՁԷԹԻVՏ^3 զողջոյն 15 Ե զմեծն Կ արքային 16 ԲԴ առնել աշխարհին Հայոց Λ առնելով ամենայն երկիրն ԲԴ չիք ի 16—17 ԱՁԷԻV և ի թեթևութիւն այլ և ձիոյ 17 ԲԳՁԷԹԻՏ^3 չիք ծանրութեան ԲԴԹ այրուձիոյ ԱՁԷԹԻ թէպէտ ԱՁԷV երեսն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զայս կեղծաւորէր (Կ զայդ) 18 ԲԴ խորհուրդս չարագոյնս ԵԸԺԼԽՏ^2 խորհուրդքն է խորհուրդ Հ խորհուրդն ԲԴԹ ցուցանէր 19 ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^3 եկեղեցւոյն ԴΛ եկեղեցւոյ Բ եկեղեցոյ ԱՁԷԹԻVՏ^3 արկանէր ընդ ծառայութեամբ 20 ԱՁԷԻ երկրորդք Հ երկրորդն ԱԲԳՁԷԻԺԹԾՏ^3 միայնակեացք ԵԸԺԼԽՏ^2 չիք քրիստոնեայք Բ վանորեայս Կ վանորայսն 21 ԱՁԷԹԻԿVՏ^3 ընդ նովին աշխարհագրաւ արկանէր ԲԴ ընդ նովին աշխարհագրաւ առնէր Ը արկ 22 Հ երրորդն ԱԹ զհարկս Բ առաւել զհարկ աշխարհին ԳԵՁԷԸԺԼԽԿՀV չիք զհարկ Լ զհարկն: չիք աշխարհին Ծ զհարկ աշխարհին:

Չորրորդ. զնախարարեանն բանսարկութեամբ արկ ընդ միմեանս, և յամենայն տան արար խռովութիւն:

Եւ զայս ամենայն առնէր՝ թերևս զմիաբանութիւնն քակեսցէ, և զուխտն եկեղեցւոյն ցրուեսցէ, և զմիայնակեացսն փախուսցէ, և զշինականսն վտանգեսցէ. և առ յայժ աղքատութեանն՝ ակամայ դիմեսցեն յօրէնս մոգուց:

Եւ ե՛ւս չարագոյն հինգերորդն. քանզի որ հազարապետն էր աշխարհին, իբրև զհայր վերակացու համարեալ էր աշխարհականաց քրիստոնէից. զրգռեաց յարոյց զամբաստանութիւն ի վերայ նորա, և հանեալ զնա ի գործոյն՝ փոխանակ նորա պարսիկ ած յաշխարհն, և մեւս ևս մոգպետ՝ դատաւոր աշխարհին, զի զեկեղեցւոյն փառսն աղաւաղեսցեն:

Բայց սակայն թէպէտ և ամենայն գործքս այս գժնեայ էին, չև էր ուրուք ձեռն արկեալ յայտնի յեկեղեցին. վասն այնորիկ և ոչ ոք ընդդիմացաւ նմա, թէպէտ և էր ծանրութիւն հարկացն: Քանզի ուստի արժան էր առնուլ հարկս զահեկանաւ չափ, կրկին առնուին. նոյնպէս և եպիսկոպոսաց և երիցանց դնէին, ոչ միայն շինաց, այլ և աւերակաց: Նա և ընաւ ո՞վ իսկ կարէ պատմել վասն ծանրութեան մաքսից և սակից, բաժից և հասից լերանց և դաշտաց և մայրեաց: Ոչ ըստ արքունի արժանաւորութեանն առնուին, այլ հինարար յափշտակելով, մինչև ինքեանք իսկ մեծապէս զարմանային. թէ ուստի այս ամենայն գանձ եղանի՝ զիա՞րդ չէն կայցէ աշխարհն:

Եւ իբրև տեսին՝ թէ այսու ամենայնիւ չկարացաք ձանձրացուցանել,

---

1 Հ չորրորդն ԱԳՁԷԹԻԼԿՏ^{3} բանսարկութեամբ զնախարարեանն էարկ (Տ^{3} արկ) ԲԴԾԸԽ բանսարկութեամբ արկ զնախարարսն (ԸԺ զնախարարսն էարկ Խ էարկ զնախարարսն) ԵՀՏ^{1}Տ^{2} բանսարկութեամբ զնախարարս էարկ 3 ԲԴA զի թերևս ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^{3} չիք զի ԱԲԵՁԷԸԹԻԺԼԽՀՏ^{2}Տ^{3} քակեսցէ AՎ^{1852} քակտեսցէ 4 ԱԷԸՁ և զուխտ ԲԴ զուխտ Ի չիք և զուխտ եկեղեցւոյն ցրուեսցէ Բ ցրեսցէ զմիայնակեացսն ցրուեսցէ և փախուսցէ 4—5 Ե զշինականս 5 Բ զի և ընդ յայժ Դ զի փխ և Դ աղքատութիւնն է աղքատութեան 6 ԲԴ մոգութեանն ԳԵԹԺԼԽՏ^{2} մոգուցն 7 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} հինգերորդն ևս չարագոյն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} հազարապետ աշխարհին էր 8 ԲԴ որպէս հայր ԳԴԸՀ հայր Տ^{2} իբր ԱԲԳՁԷԹԻԿՏ^{3}Վ^{1852} աշխարհականացն և քրիստոնէիցն ԳV աշխարհականաց և քրիստոնէից A աշխարհականացն 9 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} զրգռեալ է զազռեաց ԲԴ յարոյց ի վերայ ամբաստանութիւն և հանեալ զնա 10 Թ էած Հ եհաց փխ էած Դ ի յաշխարհն Դ չիք ևս 11 Բ զի զեկեղեցւոյն զփառսն աղաւաղեսցեն Դ զեկեղեցոյն փառսն աւաղեսցեն A զեկեղեցւոյ փառս 12 Խ չիք թէպէտ ԼՏ^{1}Տ^{3} չիք այս ԲԴ այս ամենայն գործք ՁԷ գժնեայ 13 ԲԴ չև ուրուք յայտնի ձեռն արկեալ էր Տ^{3} ձեռնարկեալ ԵԸԺԼԽՀVՏ^{2} յեկեղեցին յայտնի ԲԴ այնորիկ ոչ ոք ԱՁԷԹԻՏ^{3} չիք և (ոչ ոք) 13—14 ԳԿ և ոչ ընդդիմացաւ ոք նմա Լ ամա փխ նմա 14 Դ հարկաց ԱՁԹ արժանն 15 ԱԲԴՁԷԹԻԿՏ^{3} զահեկանաւ չափ կրկին առնուին Գ զահեկանու չափ կրկնէին ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զահեկանի չափ կրկնէին և առնուին A զահեկան, նոյնչափ կրկնէին և՛ առնուին A նոյնպէս 15—16 Բ սոյնպէս եպիսկոպոսաց Գ եպիսկոպոսացն Դ չիք և (եպիսկոպոսաց) ԹԻՏ^{3} նոյնպէս և ԵԺԼԽԿՀ եպիսկոպոսացն և երիցանցն 17 ԲԴԼ նա և ընաւ իսկ ո՛վ Գ և ո՛վ իսկ է նա և ԺԽԿՀ ընաւ և ո՛վ իսկ ԱԵՁԸԹԻA չիք և (ընաւ) ՁԻ ծանրութեանն Տ^{1} չիք ծանրութեան ԱՁԷԹԻV զսակից 18 ԳԵ հարկաց փխ հասից ԸԺԽԿՀ բաժից և հարկաց Լ հասից և հարկաց Ծ և բաժից և հասից և հարկաց Տ^{1} և հարկաց լերանց Տ^{2} բաժից և հարկաց լերանց ԱԲԳՁԷԹԻV չիք արքունի 18—19 Ե արժանաւորութեան 19 ԱՁԷԹԻV բինարար (Է ներս ուղղված է՝ հինարար) ԲԴ առնոյր յափշտակութիւն առնելով մինչ ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} յափշտակէին Է յինքեանք ԸԽՏ^{2} չիք իսկ 19—20 ԲԴ չիք մեծապէս 21 ԵԷՀ կացցէ A աշխարհն Հայաստանեայց 22 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք և ԲԴ եթէ փխ թէ Խ չկարացին V չկարաց Տ^{2} չկարացան

յայնժամ յայտնապէս հրաման ետուն մոգաց և մոգպետաց նամակ մի գրել ըստ ձախողակի դենին իւրեանց։ Եւ է պատճէն նամակին այս.

«ՄԻՀՐՆԵՐՍԵՀ ՎԶՈՒՐԿ հրամատար Էրան և Անէրան. Հայոց մեծաց ողջոյն շատ

«Դուք գիտասջիք, ամենայն մարդ՝ որ բնակեալ է ի ներքոյ երկնի, և ոչ ունի զօրէնս դենի մազդեզն, նա խուլ է և կոյր, և ի դիւաց Հարամանոյ խաբեալ։

«Քանզի մինչ չև էին երկինք և երկիր, Զրուան մեծն աստուած յաշտ առնէր չհազար ամ և ասէր. «Թերևս լիցի իմ որդի Որմիզդ անուն, արասցէ զերկին և զերկիր»։ Եւ յղացաւ երկուս յորովայնի. մի վասն յաշտ առնելոյ՝ և զմեւսն ես ի թերևսն ասելոյ։ Իբրև գիտաց, եթէ երկու են յորովայնի, «Որ վաղ եկեսցէ, ասէ, նմա տաց զթագաւորութիւնս»։

«Իսկ որ էր ի թերահաւատութենէն յղացեալ՝ պատառեաց զորովայնն և ել ի դուրս։ Ասէ ցնա Զրուան. «Ո՞վ ես դու»։ Ասէ. «Որդին քո եմ Որմիզդ»։ Ասէ ցնա Զրուան. «Իմ որդին լուսաւոր է և անուշահոտ, դու խաւարային ես և չարաւէր»։ Եւ իբրև կարի դառնապէս լայր, ետ ցնա զթագաւորութիւնն հազար ամ։

---

1 Դ չիք յայտնապէս Բ մոգացն Է մոգուց մոգպետաց Թ մոգուց Տ^{3} մոգացն և մոգպետացն 2 Է ծախողական փխ ձախողակի ԲԴԼՏ^{2}Վ^{1852} էր փխ է Ի չիք է ԸԽ չիք և է պատճէն նամակին այս 3 ԲԴԵԼԽ Միրհներսեհ ԺՀ Մեհրներսեհ Ջ Վիհրներսեհ ԱԲՁԷԹ ԻՏ^{3}Վ^{1852} Վզրուկ ԼԽ Վզրրկ (Խ լուսանցում՝ մեծ) ԸՀ Վըզրկ (լուսանցում՝ մեծ) ԵԺ Վզրկ (լուսանցում՝ մեծ) ԾՏ^{1} Վզըրիկ ԱՋԷԻV հրամատար Դ հրամայտար ԲԴՏ^{2} ի հարմատա ԵԸԹԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{3}A հրամանատար ԱԲԴԵՋԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} Տանէրան (Բ Տանըերան) Դ Տարերան (ԵԸԺ լուսանցում՝ մեծարոյ և պատուական) ԽԸ մեծար և պատուական Թ մեծատուն պատուական Հ մեծարգոյ և պատուական) A Աներան 5 Բ բնակեալ են ի ներքոյ երկնից և ոչ ունին զօրէնս մազդեզանց Հ բնակեալ է ի վերայ ամենայն երկնի Դ են փխ է Դ երկնից ՋԷԹ յերկնի 6 ԴԼՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} մազդեզանց Թ դենի մազդեզն (լուսանցում՝ հաւատոց հաւատ) ԵԷԺԽ մազդէն (լուսանցում՝ հաւատոյ հաւատ Հ դնի մազդէն (լուսանցում՝ հաւատոյ հաւատ) ԴԵԷԽԿՀAՏ^{3}Վ^{1852} չիք ի ԴԲ Խարամանեաց ՋV Հարամայնոյ Է Հրամայնոյ ԴԵԸ Խարամանոյ (ԵԸ լուսանցում ավելացրած է՝ պատրողաց) ԺԽՀ Խարաւմանոյ (Հ Խարամանոյ) (լուսանցում պատրողաց) ԼԿ դիւաց Խարաւմանոյ Տ^{1}Տ^{2} Խարամանւոյ 8 ԵԸԺԹԽՀ Զրուան (լուսանցում Կռոնոս կամ Արամազդ) ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{2} մեծ աստուածն Թ յաշտ առնէր (լուսանցում՝ ներգործէր) ԵԸԺԽՀ յաշտ (լուսանցում՝ ներգործէր կամ սահգծագործէր) 9 ԲԴՏ^{2} լինիցի իմ որդի մի Դ «որդի մի» բառերից հետո բերր է ընկել. պակասում է մինչև էջ 27 տող 1 «առնենս» Կ ինձ որդի մի ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} որդի մի Որմիզդ (լուսանցում՝ անդրանիկ) ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} անուն նորա, որ արասցէ զերկինս և զերկիր 10 Բ յուղացաւ ԲԴՏ^{2} մի յաշտ առնելով ԵԸԺԼՀ մին Թ յաշտ առնելոյ (լուսանցում՝ ներգործելոյ) 11 Ա ես թերևսն ԲԴՏ^{2} միւսն թերևս ասելով ՋԷԹԻՏ^{3} չիք ի Է զմիւս. ասելով ԸԼԽԿ չիք ես ԻVՏ^{2} թերևսն ասելով Թ ասելոյն Լ ի թերևսն յասելոյն ԵԸՀ միւսն ԴԵԸԽԿ թէ Ի չիք եթէ 11—12 ԲԴՏ^{2} յորովայնին, ասէ, որ վաղ եկեսցէ, նմա տայց ԵԸԺԽԿՀ յորովայնի, ասէ ԷԼՏ^{1} յորովայնէ Լ չիք ասէ 12 ԼԽՏ^{1} տացէ 13 Տ^{2} չիք էր ԲԴՏ^{2} իսկ որ ի թերահաւատութենէն յղացեալ էր 13–14 ԱԹ զորովայնս 14 ԲԴՏ^{2} արտաքս փխ ի դուրս Դ և ասէ ԴԸ ասէ ցնա ԲԴ ցնա Զրուանն՝ ո՞ ես դու ԱԴՋԷԻԿՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} Զրուանն ԵԺԽԸ Զրւանն (լուսանցում՝ Արամազդ) Թ Զրուանն (լուսանցում՝ Կրօնոս) 15 Ը Որմիզդ (լուսանցում՝ Արամազդ) Թ Որմիզդ (լուսանցում՝ անդրանիկ հարազատ) Խ Որմիզդին Կ Արհն փխ Որմիզդ ԱԲԴՋԷԹԺԻԿՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} Զրուանն ԵԼԽ Զրւանն ԲԴ չիք և 17 ԱԲԴԵՋԷԸԹԺԻԼԽՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} զհազար։

«Իբրև ծնաւ զմեւս ևս որդի, անուանեաց զնա Որմիզդ. եհան զթագաւորութիւն յԱրհմնէ, և ետ ցՈրմիզդն և ասէ ցնա. «Յայժմ ես քեզ յաշտ արարի, արդ դու ինձ արա»: Եւ Որմիզդ արար զերկինս և զերկիր. իսկ Արհմն ընդդէմ չար գործեաց:

«Եւ այսպէս բաժանին արարածքս. հրեշտակք Որմզդի են, իսկ դեւքն Արհմնոյն, և ամենայն բարիք, որ յերկնից և այսր լինին՝ Որմզդի են, և ամենայն վնասք, որ անտի և այսր գործին՝ զայն Արհմն արար: Սոյնպէս յերկրիս որ ինչ բարի է՝ զայն Որմիզդն արար, և որ ոչն է բարի՝ զայն Արհմն արար. որպէս զմարդ Որմիզդ արար, և զախտս և զհիւանդութիւնս և զմահ Արհմն արար: Եւ ամենայն թշուառութիւնք և պատահարք որ լինին, և պատերազմունք դառնութեան, չարին մասին արարածք են. իսկ յաջողութիւն և տէրութիւնք և փառք և պատիւք և առողջութիւնք մարմնոյ, գեղեցկութիւնք դիմաց և ճարտարութիւնք բանից և երկայնակեցութիւնք ամաց, այդ ի բարւոյն առնուն զգոյացութիւն. և ամենայն որ ոչ այդպէս է, ի նա չարին արարած խառնեալ է:

«Եւ ամենայն մարդիկ մոլորեալ են, որ ասեն՝ եթէ «Զմահ Աստուած արար, և չար և բարի ի նմանէ լինին»: Մանաւանդ որպէս քրիստոնեայք ասեն՝ թէ «Աստուած նախանձոտ է. վասն թզոյ միոյ ուտելոյ ի ծառոյն՝

---

1 Բ Եւ իբրև ԱԴՁԷԸԹԺԻԽՎ^{1852} որդին ԲԴՏ^{1}Տ^{2} միւս որդին ԵԼ զմիւս որդին ԸԺԼԽՀ չիք ևս ԴԵԸԺԼԽՀՏ^{2} զանուն նորա Բ անուանեաց անուն նորա Որմիզդ Թ Որմիզդ (յուսանցում՝ անդրանիկ) 1–2 Բ թագաւորութիւնն ԱԴՁԹԺԻՏ^{3} զթագաւորութիւնն 2 ԲԴ յԱրհմէն Ե յԱրհմրնէն Տ^{2}յԱրհմնէն Բ յՈրմիզդ ԴՏ^{2} ցՈրմիզդ 3 Բ յայշտ Թ յաշտ արարի̄ (յուսանցում՝ ներգործեցի) ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{3} դու արա արդ ինձ է չիք Եւ Դ Որմիզդն Վ^{1852} զերկին 4 Վ^{1852} զչարն 5 ԱԹՏ^{3}Վ^{1852} բաժանին ԲԴ բաժանէին արարածք Տ^{2} բաժանէին Թ Որմզդին (յուսանցում՝ հարազատին) 5—6 Բ և դեք Արհնոյ Դ և դեք Ահրմոյն ԵԺԼԽՏ^{2} և դեք Արհմնոյ (Խ Արհրմնոյ) 6 Կ Արհմին հրմնոյ. Ը Արմնոյ Վ^{1852} Խարամանւոյն ԸԿՀՏ^{1} և փխ իսկ ԱՁԷԹԻ բարիքն ԲԴ չիք և այսր ԵԺ ի յերկնից և այսր լինի Թ Որմզդի (յուսանցում՝ անդրանիկին) 7 Ա անդի V անդր և այսր գործին Բ Արհն Ի և այնպէս 7–8 Թ նոյնպէս յերկինս ԾՏ^{1} սոյնպէս և յերկինս Հ երկիրս ԾԸԺԼԻԽՎ^{1852} յերկրիս ՁԷVՏ^{3}A յերկիրս ԲԴ սոյնպէս որ ինչ յերկրիս բարի է Ե սոյնպէս երկիրս 8 Բ Որմիզդ արար և որ չէ ԴԽ Որմիզ Ե Որմիզդ ԵԽՀ չիք և որ ոչն է բարի, զայն Արհմն արար 9 Բ Արհն Թ Որմիզդն ԿՏ^{1} չիք որպէս զմարդ — Արհմն արար (տող 9–10) Տ^{2} սոյնպէս և որ ինչ յերկրիս բարի է, զայն Որմիզդ արար, և որ չէ բարի, զայն Արհմն արար ԱՁԹԻV զախտ Դ զհիւանդութիւն 10 Բ Արհն է և զամենայն թշնամութիւնք արար և ԵԸԹԼԽՀՏ^{1} թշնամութիւնք փխ թշուառութիւնք Դ չիք և պատահարք Ծ չիք որպէս զմարդ Որմիզդ արար և զախտս և զհիւանդութիւնս և զմահ Արհմն արար (Լ ունի այս) Բ չիք որ 11 Կ արարածք են Արհմին V չարին և մասին արարածք են Տ^{2} չարի մասինն Բ մասինն ԲԴ չիք են: չար մասինն 12 ԱՁԷԹԻV իսկ յաջողութիւնք մարմնոյ գեղեցկութիւն դիմաց և տէրութիւնք և փառք և պատիւք և առողջութիւնք մարմնոյ ճարտարութիւնք բանից Դ աջողութիւնք Դ չիք և (երկայն...) 13 Դ ճարտարութիւն խօսից ԵԸՀՏ^{3}A յաջողութիւնք: պատիւ: առողջութիւն ԾՏ^{1} ճշմարտութիւնք Տ^{2} խօսից փխ բանից Թ գեղեցկութիւնք Բ իսկ յաջողութիւնք մարմնոյ, գեղեցկութիւնք դիմաց և ճարտարութիւն խօսից և երկայնակեցութիւն ամաց Դ չիք և տէրութիւնք և փառք և պատիւք և առողջութիւնք Ը և երկարութիւնք ամաց ԺԽՏ^{2} պատիւ Խ յերկարութիւն ամաց Ի երկայնակեցութիւն 14 ԱՁԷԸԹԼՏ^{1} այդք Ե այդր բարւոյն ԲԴ զգոյացութիւնն է որչափ փխ որ ոչ Լ չիք ոչ Հ որ ինչ փխ որ ոչ 15 ԱԲԴԵՁ ԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1,2}Տ^{3}Վ^{1852} չարին արարած խառնեալ է (ԴԽ արարածք ԹԻ չիք է) A չարի մասն Կ տող 9—10 որպէս զմարդ — Արհմն արար դնում է այստեղ 16 ԴԽ մարդիկք Բ որք ասեն ԲԴ չիք եթէ Թ թէ 17 ԲԴԼԽՏ^{2} լինի ԲԴՏ^{2} քրիստոնեայքն ԵԺԽՀՏ^{1}Վ^{1852} քրիստոնեայքդ է քրիստոնեայք 18 Դ չիք աստուած ԲԴ թզոյ միոյ ի ծառոյ ուտելոյ Ե թուզ մի ուտելոյ ԸԽՏ^{1} և վասն թուզ մի ԺԼԿ թուզ Հ վասն թուզ մի ուտելոյն Տ^{2} թուզ մի ի ծառոյ ուտելոյ Վ^{1853}Տ^{3} թզոյ A վասն թզի միոյ:

*Աստուած զմահ արար, և զմարդն էարկ ընդ այնու պատուհասիւ**: *Զայգպիսի նախանձ և ոչ մարդ առ մարդ ունի, թո՛ղ թէ Աստուած առ մարդիկ. զի որ զայս առէ՝ նա խուլ է և կոյր, և ի դիւաց Հարամանոյ խաբեալ:*

*«Դարձեալ մեւս ևս այլ մոլորութիւն. «Աստուած որ զերկինս և զերկիր արար՝ եկն, ասեն, և ի կնոջէ ումեմնէ ծնաւ՝ որում անուն էր Մարիամ, և առն նորա Յովսէփ»****: Այլ ճշմարտութեամբ՝ Բանթուրակայ ուրումն եղեալ նա որդի յանկարգ խառնակութենէ: Եւ զՀնա այսպիսի մարդոյ մոլորեալ են բազումք:*

«Եթէ աշխարհն Հռոմոց առ յոյժ չիմարութեան ազխտարար մոլորեալ են և զրկեալ ի կատարեալ զենէս մերմէ, յանձանց պարմայեն զմնաւն իւրեանց. զուք ևս ընդէ՞ր զՀնա նոցա մոլորութեանն ցնորիք: Այլ զոր օրէնս տէրս ձեր ունի, զնոյն և դո՛ւք կալարուք. մանաւանդ զի և առաջի Աստուծոյ վասն ձեր համարս ունիմք տալ:

«Մի՛ հաւատայք առաջնորդացն ձերոց, զոր նածրացիս անուանէք. բանզի յոյժ են խաբեբայք. զոր բանիւք ուսուցանեն, գործովք ոչ առնուն յանձն: «Միս ուտել, ասեն, ոչ են մեղք», և ինքեանք ուտել ոչ կամին. «Կին առնել արժան է», բայց ինքեանք և հայել ի նա ոչ կամին. «Կարասի որ ժողովէ, ասեն, մեղք են յոյժ», բայց զաղքատութիւն առաւել քան զյոյժ զովեն: Յարգեն զթշուառութիւն, և պարսաւեն զյաջողուածս. ծաղր

* Հմմտ. Եղ. Ի 5. Բ Օրէնք Ե 9. Ելք ԼԴ 14 և այլն. տես նաև Ծննդ. Բ 16—17 և Գ 19

** Հմմտ. Գաղատ. Դ 4

---

1 ԱԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1} էարկ ԲԴ արկ Գ կցոված բներբեր ԵԵ Բ չիք ընդ Խ պատուհասիս Գ այնմ Հ ընդ մահու պատուհասի 1—2 Է զայսպիսի 2 ԴԽ մարդիկք 3 ԸԽ և որ փխ զի որ Դ չիք նա Կ կոյր Է և խուլ Խ խոյլ: չիք ի ԱՁԹԻ ի դիւաց է Արհամնոյն ԲՎ^{1852} Խարամանոյ Դ Խարամայնոյ: ԵԸԺԼԽՀ Խարաւամանոյ (լուսանցում՝ ի զատրողայ) Է Խարհամանոյն Լ Խաւարմանոյ Ծ Խարմանոյ (ուղղված է, եղել է Խաւարմանոյ) Կ Խարամանոյ է V ի դիւաց Արհամնոյն Տ^{1}Տ^{2} Խարամանւոյ է ԵԸԺԽԼՀ խաբելոյ 4 ԱԲՁԸԹԺԽԿՀՏ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} այլ մոլորութիւն ասեն Դ զարձեալ և այլ մոլորութիւն ասեն 5 ԵԼ ասեն զաստուած... ԷԻՏ^{1} ասեն աստուած, ասեն ԱՁԹԿՏ^{3}Վ^{1852} աստուած, ասեն, որ ԷԸԺԻԹԼԽԿՀ չիք ասեն Բ զերկին արար Խ զերկիրս ԲԴ չիք եկն ասեն և ԼՏ^{1} չիք և ՁV անունն ԸԺԼԽԵ ան անուն Հ անն անունն Դ անն 6 Ժ Յովսէփ: 6—7 Միայն A-ն է «Յովսէփ» բառից հետո ավելացնում՝ «Այլ ճշմարտութեամբ Բանթուրակայ ուրումն եղեալ նա որդի յանկարգ խառնակութենէ» Դ ձեռագրից այստեղ թերթ է ընկած Ի այնպիսի փխ այսպիսի 9 ԼՀ Հռոմոց 10 ԱՁԷԻԿՏ^{3}Վ^{1852} զրկեալ են Դ չիք և զրկեալ 9—11 ԲԴ առ յոյժ մոլորութեան ազխտութեան մոլորեալ են ի կատարեալ զենէս մերմէ զի անմիտ է իւրեանց զուք ընդէ՞ր ես 10 ԵԸԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք մերմէ ԸԹԺԽ զէնէս (լուսանցում՝ հաւատոյս) ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} պարմաւեն ԱՁԷԹԻVΛ պայմանեն Դ կցոված բներբեր ԵԵ 11 ԹԺ չիք ես Ի զեք փխ զուք Դ զՀնա մոլորութեան նոցա ԵԷ մոլորութեան 11—12 ԲԴ այլ զօրէնս զոր տէրն ձեր 12 ԵԸԺԼԽՀՏ^{2} օրէնք Բ զայն ԲԴ չիք զի և 13 ԵԸԺԼԽՀՏ^{2} համարս ունիմք տալ վասն ձեր (Ժ տալոյ) Բ տալոյ Դ տալոց 14 Դ հաւատար ԲԴԵԺԽՏ^{2} առաջնորդաց ԲԿ նամրացիւք Դ նազաւրեցին ԵԼՀՏ^{1} նազօրեցիւք Է նայծրացիւք ԸԺ նածարեցիւք (լուսանցում՝ նազօրեցի) Թ նածրացիւք (լուսանցում՝ քրիստոնեայ) Խ նածարեցիւք (լուսանցում՝ նազօրեցիւք) Տ^{2} նաժարեցիւք 15—16 ԱՁԷԹԻՏ^{3} գործովք ոչ կարեն յանձն առնուլ ԲԴԿՎ^{1852} գործովք ոչ կամին յանձն առնուլ 16 ԲԴՀՏ^{2} ոչ է փխ ոչ են Տ^{3} միս ուտել ոչ ասեն մեղք Խ չիք ուտել 17 ԲԴ կին ասեն առնել Լ առնելն Վ^{1852} կին առնել ասեն արժան է Բ չիք և ԵԿՀ չիք ի նա Դ և ինքեանք ի նա ոչ կամին հայել Թ հայել 17—18 ԲԴԵԺԼԽՀՏ^{2} կարասի ասեն, որ ժողովէ յոյժ մեղք են (ԲԴ որ ժողովեն) Է ժողովի ԿՏ^{1}Վ^{1852} յոյժ մեղք են Այս հատվածն [illegible] աղավաղված է. բառացիորեն պետք է լինի՝ «չեն ինչ մեղք» (Ն. Ակինյան) ԲԴ և փխ բայց միայն բոլոր ձեռագրերը՝ բայց 19 Թ զովեն (լուսանցում՝ մեծարեն) Բ զաղքատութիւն առաւել զովեն Դ չիք զյոյժ ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք բան զյոյժ ԸԽ աղքատութիւն ԱՁԷԹԻV պյաջողութիւն ԵԸԺԼԽ պաջողուածս Է պաջողուածս Հ պյաջողուածս:

առնեն զանուն բախտի, և զփառաւորութիւն յոյժ այպանեն. սիրեն զանջրութիւն հանդերձից, և յարգեն զանարգս քան զպատուականս. գովեն զմահ և պարսաւեն զկեանս. անարգեն զծնունդս մարդոյ և գովեն զանորդութիւն: Եւ եթէ լսէ ոք գոցա և ի կանայս ոչ մերձենան, աշխարհի վախճան վաղվաղակի հասանէ:

«Այլ ես ոչ կամեցայ զամենայն բանս մուսանց ընդ գրով արկանել առ ձեզ. զի բազում այլ ինչ է, զոր խօսին զորս: Որ չարագոյն ևս է քան զոր գրեցաքդ, զԱստուած ի խաչ ելեալ ի մարդկանէ քարոզեն, և զնոյն մեռեալ և թաղեալ, և ապա յարուցեալ և վերացեալ յերկինս: Ո՞չ ահա ձեզէն իսկ արժան էր անդէն զատաստան առնել վասն այսպիսի անարժան ասմանց: Դուք որ չարք էք, ոչ ըմբռնիք և տանջիք ի մարդկանէ, թո՛ղ թէ Աստուած արարիչ ամենայն արարածոց. զոր ձեզ ամօթ է ասել, և մեզ կարի անհաւատալի բանք:

«Արդ երկու իրք կան առաջի ձեր. կամ արարէք բան առ բան նամակիդ պատասխանի, և կամ արիք ի Դուռն եկայք, և յանդիման լերուք մեծի հրապարակին»:

ԱՆՈՒԱՆՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱՑՆ,

որք ժողովեցան յԱյրարատեան գաւառն և արարին
նամակին պատասխանի

ՅՈՎՍԷՓ եպիսկոպոս Այրարատոյ.
ՍԱՀԱԿ եպիսկոպոս Տարօնոյ.
ՄԵՂԷՏ եպիսկոպոս Մանազկերտոյ.
ԵԶՆԻԿ եպիսկոպոս Բագրեւանդայ.

---

1 ԱՁԷԻ չիք և ԼԽ փառաւորաւն ԳԵԸԺՏ^{1}Վ^{1852} զփառաւորաւն (Ե զփառօրօն) Հ գիտաւորան 1—2 ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1} զանշրեղութիւն 2 ԲԴ չիք և ԱՁԷԹV զանարգն թ յարգեն (յաւանցման՝ պատուէն) Խ զանարգանս (!) Թ զատուականն 3 ԲԴՎ^{1852} զծնունդ կանանց և յարգեն զանորդութիւն ԴԿ և յարգեն փխ և զովեն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} և յարգեն զանորդիութիւն 4 ԱԳԵՁԷԹԻԺԿՀՏ^{3}Վ^{1852} եթէ լսէ որ գոցա Λ եթէ լսէք գոցա ԲԴԼ եթէ լսէք նոցա ԴԻՏ^{2} չիք և ԱԳԵՁԸԹԺԻԽԿՀՏ^{2}Տ^{3} մերձենան Բ չմերձենայք է ի կանայս որ ոչ մերձենան Λ մերձենայք ԱԲԴԳԵՁԷԸԹԺԻԾՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} աշխարհի Λ աշխարհից 5 ԴԽԼՏ^{1} հասանի ԵԸԺԽԿ հասանէ վաղվաղակի 6 ԲԴ զամենայնն 7 ԴԿ չիք առ ձեզ ԼԽՏ^{2} արկանել զոր խօսին զորս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք առ ձեզ զի բազում այլ ինչ է ԱԳԷԿՏ^{3}Վ^{1852} այն փխ այլ ԲԴ ինչ այն է որ խօսին զորս 8 ԲԴ գրեցաքն Տ^{2} գրեցար ԲԴՎ^{1852} խաչեալ Բ չիք և (ապա) 9 Բ ապա յարուցեալ յերկինս համբարձեալ Դ յարուցեալ և յերկինս համբարձեալ 10 ԱԵՁԷԸԹԺԻԽ անզգէն Բ ո՞չ առ այդ ձեզէն իսկ արժան է այդրէն Դ ո՞չ առ այդ արժան է ձեզէն այդրէն զատաստան առնուլ ԺՏ^{1} պատասխան առնել Տ^{2} անդրէն պատասխանի առնել Բ առնուլ ԵԼՀ պատասխան փխ դատաստան ԸԽ պատասխանի Դ անօրէն փխ անարժան 12 ԲԴ աստուած որ արարիչ է Հ չիք աստուած Դ ամենայն ԲԴ որ փխ զոր ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽVՏ^{1}Վ^{1852} լսել փխ ասել 13 ԲԴ չիք կարի Ա ԲԴ չիք իրք 14—15 ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} նամակիդ ԲԴ չիք նամակիդ Λ նամակիս ԲԴ չիք և (կամ) 15 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} եկայք ի Դուռն ԲԴԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք ի (յանդիման) Ի չիք արիք 16 ԲԴ հաղորդակցիս փխ հրապարակին ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} ի մեծի հրապարակիս (ԸԽԿ չիք ի) Տ^{1} ի մեծի հրապարակի 17 Վերնագիր. Բ անուանք եպիսկոպոսացն, որք ժողովեցան յԱյրարատ գաւառն ԴԼԾՏ^{1}Տ^{2} որք ժողովեցան յԱյրարատ գաւառն (ԼԾՏ^{2} գաւառին) և արարին նամակին պատասխանի ԳԵԸԺԽԿՀ 18 չիք որք — պատասխանի և եպիսկոպոսաց ԱՁԷԹԻ Λ որք պատասխանեցին նամակին 19 ԱԲԴԳԵՁԷԸԹԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} Այրարատոյ Է յԱյրարատոյ Λ Այրարատայ 21 ԱԳԵՁԷԸԹԺԽՀVՏ^{3}Վ^{1852} Մեղէտ ԲԴԾ Մեգիտէ ԻԿ Մեղէտ ΛՏ^{2} Մեկիտէ ԳԵԸԺԽՀ Մանազկերտի 22 ԱՁԷԹԻVՏ Եզնակ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Վ^{1852} Բագրաւանդայ Տ^{3} Բագրեւանդոյ:

ՍՈՒՐՄԱԿ եպիսկոպոս Բզնունեաց.
ՏԱՃԱՏ եպիսկոպոս Տայոց.
ԹԱԹԻԿ եպիսկոպոս Բասենոյ.
ՔԱՍՈՒ եպիսկոպոս Տուրուբերանոյ.
ԵՐԵՄԻԱ եպիսկոպոս Մարդաստանի.
ԵԻՂԱԶ եպիսկոպոս Մարդոյաղւոյ.
ԱՆԱՆԻԱ եպիսկոպոս Սիւնեաց.
ՄՈՒՇԷ եպիսկոպոս Արծրունեաց.
ՍԱՀԱԿ եպիսկոպոս Ռշտունեաց.
ԲԱՍԻԼ եպիսկոպոս Մոկաց.
ԳԱԴ եպիսկոպոս Վանանդայ.
ԵՂԻՇԱ եպիսկոպոս Ամատունեաց.
ԵՂԲԱՅՐ եպիսկոպոս Անձաւացեաց.
ԵՐԵՄԻԱ եպիսկոպոս Ապահունեաց.

Այս ամենայն եպիսկոպոսք և բազում քորեպիսկոպոսք և պատուական երիցունք ի տեղեաց տեղեաց հանդերձ սուրբ ուխտիւ եկեղեցւոյ՝ միաբանք և միահաւանք, միահամուռ ժողովեալք ի թագաւորանիստ տեղին յԱրտաշատ, հաւանութեամբ մեծամեծ նախարարացն և ամենայն բազմութեամբ աշխարհին արարին նամակին պատասխանի։

«ՅՈՎՍԷՓ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ,

հանդերձ ամենայն միաբանելովքս ի մեծամեծաց մինչև ցփոքունս. Միհրներսեհի մեծի հազարապետի Արեաց և Անարեաց՝ բազում խաղաղաւէր մտօք բազմացի ողջոյն առ քեզ և ամենայն մեծի սպահից Արեաց.

«Ի նախնեաց ունիմք սովորութիւն աստուածատուր պատուիրանաւ՝ աղօթս առնել ի վերայ կենաց թագաւորի, և անձանձրոյթ խնդրել յԱս-

---

1 ԲԳԴԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 Սորմակ ԵՀ չիք Սուրմակ եպիսկոպոս Բզնունեաց Խ չիք Բզնունեաց Դ ի Բզնունեաց 4 ԳԵԸԺԻԼՀՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} Թառու ԱԶԷԹV Թաատու ԲՏ^2 Թատկու Դ Թարկու Խ Մատու Կ թատատուն Λ Թատուն ԲԳԵԶԸԹԺԻԼԽՀՃ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} Տորուբերանոյ ԲՏ^2 Տուրքերանոյ Է Տարոյրերանոյ ԴԼ Տուրքերունոյ Կ Տրուբերանոյ Տ^1 Տուրրուբինունոյ Տ^{3}Վ^{1852} Տարուբերանոյ ΛՏ^2 Տուրուբերանոյ 6 ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} Եւղաղ Տ^2 Եւլաղ Բ Ղազաղ Դ Ղաղ Λ Եւլալի ԱԳԵԺԿ Մարդայաղեայ ԲԴ Մարդոյաղեայ ԷԹ Մարդայաղիոյ V Մարդոյաղիոյ Հ Մորդաւղանոյ Կ Մարդաաղեայ ԸԻԽՏ^{2}Վ^{1852} Մարդաղեայ ԼՏ^1 Մարդուղոյ 7 ԲԴ Սիւնեաց մեծաց Ի Սունեաց 8 ԱԶԷԻV Մուշեա Տ^3 Մուշեայ 9 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ ըԹըշտունեաց 10 Դ Բասիղ ԴԼՏ^1 Բարսեղ ԵԽՀ Վասիլ ԾՏ^1 Ճոխ Բարսեղ Մոկացւ տպա Սահակ ըԹըշտունեաց Հ Մոգաց 11 Բ Գադէ Է Գաղ Թ Գատ Բ Խաղ Բ Վանընդայ ԸԹԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 Վանանդոյ 12 ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԾԽԿՀՏ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} Եղիշա ΛՏ^2 Եղիշէ 13 ԳԵԸԺԽԿՀ Անձաւացեաց (Ե Անձօացեաց) ԱԶԷ Անձաւացոյ Թ Անձաւացւոց Ի Անձևացոյ Տ^{3}Վ^{1852} Անձևացւոց Λ Անձևացեաց 14 ԱԶԷԹԻՏ^{3}Վ^{1852} Երեմիա 15 Դ ամենեքին փխ ամենայն Վ^{1852} այսք ամենեքին ԲՏ^2 և բազում եւ այլք Դ բազում և այլք Հ եպիսկոպոսունք ԲԴ չիք քորեպիսկոպոսք 16 Հ երիցունք ԵԸԺԼԽՀ տեղաց տեղաց Հ չիք հանդերձ ԲԴ^2 ուխտիւն 17 Ի միաբան ԲԴ ժողովեալ 17—18 ԲԴ Թագաւորանիստ տեղին յԱրտաշատ ԸԽ Արտաշատ Լ ի թագաւորական տեղին Հ տեղւոյն ԳԵԸԺԽԿՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} տեղին Տ^2 ի յԱրտաշատ Λ քաղաքն փխ տեղին 18 ԲԴ չիք մեծամեծ 19 ԲԴ^2 բազմութեան Բ պատասխանի Պարսից 21 ԱԳԹԻ ի փարուն 22 ԲԳԴԵԽՀ Միհրներսեհի հազարապետի (Դ Միհրներսեհի ԵՀ Միրներսեհի ԺԽԿ Միրներսեհի) ԸԺ չիք մեծի ԸԺԼՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} հազարապետի ԱԶԷԹԻ Λ հազարապետից ԲԴ չիք և անարեաց 23 Դ ողջոյն մեր առ ձեզ ԱԶԷԹԻV առ ձեզ Ճ^6 չիք առ քեզ ԲԴՏ^2 և ամենայն մեծամեծաց (Դ չիք մեծամեծաց) սեփականաց արհաց Դ չիք ԵԸԹԺԽՀ սպահից (յուսանցքում՝ հեծելոց) ԸԹԺԽՀ հեծելոց Է բազմաց 24 Է ի նախնեաց ԱԶԷԹԻV պատուիրանաց ԲՏ^2 պատուիրանսն փխ պատուիրանաւ Դ պարգևօքն 25 ԱԶԷԻV ի վերայ կենաց թագաւորաց ԲԴ թագաւորին Խ խնդրել։

տուծոյ վասն երկայն ժամանակաց զորս, զի խաղաղութեամբ վարեսցէ զանեղերական իշխանութիւնդ, զոր աւանդեալ է դմա յԱստուծոյ. զի ի զորս յերկար խաղաղութեանն և մեր առողջութեամբ և աստուածպաշտութեամբ կատարեսցուք զկեանս մեր։

Վասն նամակին որ քո ի մեր աշխարհս առեալ էր՝ առաջ ժամանակաւ մի ումն ի մոգպետաց, որ կատարելագոյն էր ի դենիդ ձերում, և զոր առաւել քան զբնութիւն մարդկան ի վեր համարէիք զնա, հաստատ նա յԱստուած կենդանի՝ յարարիչն երկնի և երկրի, և բան առ բան նոյժ և իմացոյց ձեզ զօրէնս ձեր։ Եւ իբրև ոչ կարացին բանիւ զդէմ ունել նորա, քարկոծեալ մեռաւ յՈրմզդէ արքայէ։ Եւ եթէ հաւատարիմ համարիցիս զմեր բանս լսել, ի բազում տեղիս այդր աշխարհիդ ձերոյ գտանին գիրք նորա. ընթերցիր, այտի տեղեկանաս։

«Այլ վասն օրինացս մերոց, ոչ ինչ աներևոյթ են, և ոչ յանկեան ուրեք աշխարհի քարոզի, այլ համատարած ընդ ամենայն երկիր, ընդ ծով և ընդ ցամաք և ընդ կղզիս. ոչ միայն ընդ արևմուտս, այլ և ընդ արևելս, այլ և ընդ հիւսիս և ընդ հարաւ և ի միջոցս լի է հոծութեամբ։ Ոչ ի մարդ ապաստան՝ եթէ վերակացուաւ տարածեսցի ընդ աշխարհս. այլ ինքն յինքենէ ունի զհաստատութիւն։ Ոչ առ այլովք վատթարօքն վեհ երևի. այլ ի վերուստ յերկնուստ ունի զանսուտ օրէնսդրութիւնն. ոչ միջնորդաւ, զի մի է Աստուած, և չիք այլ որ բաց ի նմանէ, ոչ երիցագոյն և ոչ կրսերագոյն։

«Ոչ սկիզբն առեալ յումեքէ լինել Աստուած, այլ ինքն ինքեամբ

---

1 Դ երկայնութեան 2 ԳԽԸԺԼԽԿԾ^{6}Տ^{2} իշխանութիւնս Հ իշխանութեամբս ԲԴ չիք է. է չիք ի 3 Թ երկար ԲԴ չիք յերկար ԲԴ խաղաղութեանդ Ե խաղաղութեան Հ առողջութեամբ փ|խ առողջութեամբ 3—4 ԴԾ^{6} չիք և աստուածպաշտութեամբ 4 ԲԾ^{6}Տ^{2} վարեսցուք փ|խ կատարեսցուք 5 ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2}Ս^{3} որ ԼՏ^{1} որոյ Λ զոր Բ չիք քո 5—6 ԲՏ^{2} ժամանակաց 6 ԲԴ մոգպետացն Թ կատարելագոյնն Թ դենիդ (լուսանցում՝ հաւատոյդ) 7 ԸԽ չիք ի վեր ԲՏ^{2} համարեալ էիք Թ համարէք 8 ԲՀ արարիչ ԳԽԺԼԿ յարարիչ ԷԹ յերկրի Թ արարիչն երկնի 9 Բ չիք ձեզ ԳԿԾ^{3} կարաց ԵՀ կարէցիք ԸԺԼԽ Տ^{1}Տ^{2} կարացիք ԳԽԸԺԼԽԿՀՏ^{2} զդէմ նորա ունել ԲԴ զնորա դէմ ունել 10 ԲԳԴԽԸԺԼԽ Տ^{1}Ծ^{6} մեռաւ քարկոծեալ V յՈրմիզդէ ԲԴ համարեսցես ԳԴԺԸԼԽՏ^{2} համարեսցիս ԵՀ համարեսցի Ծ^{6} չհամարիցիս 11 ԲԴ զիմ բանս ասել այդրէն ի բազում Աի յաշխարհիդ Բ չիք այդր. չիք ձերոյ ԳԽԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} այդրէն յաշխարհիդ ձերում ԼՀ անդրէն ԳԼԾ^{6} ձերում 12 Ա անդի տեղականաս ԲՎ^{1852} անտի ԳԴԽԺԸԼԽՃՏ^{1}Տ^{2}Ծ^{6} և անտի ԶԷԹԻ անդի ԿՀ և անդի ԽՃ տեղականաս Լ տեղեկանա 13 ԲԴ օրինաց Լ այլ օրինացս մերոցս ԲԴ չիք ինչ Ծ^{6} չիք ոչ ԱԶԷԹԻV ուրուք ԲԴ չիք ուրեք 14 ԱԷԹԻV յաշխարհի ԳԽԺԼԿ ՀՏ^{2}Վ^{1852} աշխարհիս ԸԽ յաշխարհիս ԳԽԸԺԼԽԿՀՏ^{2} քարոզին ԹV չիք քարոզի Ծ^{6} քարոզեցին է ընդ ծովս 15 ԲԴ չիք և ընդ կղզիս ԲԳԴԽԺԼԽԿՀԾ Տ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} յարեւմուտս փ|խ ընդ արեւմուտս. յարեւելս փ|խ ընդ արեւելս 16 ԳԶԷԹԼԽԿՀԾ^{6} չիք այլ և ընդ ԱԷ և ընդ հիւսիսի և ի հարաւ Բ արեւելս և ի հիւսիսի և ի հարաւ Գ ի հիւսիսի և ի հարաւ ԼԽԿՀ ի հիւսիսի և ի հարաւ Տ^{1} ի հիւսիս ԳԺՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} յարեւելս և ի հիւսիս և ի հարաւ Զ հիւսիսի և ի հարաւ Ի և ընդ հիւսիս և ի հարաւ Ը ի յարեւելս ի հիւսիսի և ի հարաւ ԲԳՃՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} միջոցս լի հոծեալ ԵԸԽԺԽՀ հոծութեամբ (լուսանցում՝ ստուգութեամբ Թ չափութեամբ) 15—17 ԲԴՀ և ոչ ի մարդ ապաստանէ ԳԽԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} ոչ է ԳԽ ընդ աշխարհ ԺԿՀ աշխարհ 18 ԲՏ^{2} յինքեան փ|խ յինքենէ Տ^{2} զհաստատութիւնն ԱԲԳԶԷԹՏ^{3}Վ^{1852} այլովքն (ԲԴ այլաւքն) 19 Բ ի յերկնից Դ յերկնից ԲԽ չիք զանսուտ ԱԶԷԻ օրէնսդրութիւնդ Բ զօրէնսդրութիւնն Ե օրէնսդրութիւն Խ չիք ոչ 20 Ծ^{6} չիք Աստուած ԱԲԳԴԶԷԸԹԻԽ Բ որ այլ Տ^{3} բայց փ|խ բաց Դ չիք ոչ (երից...) 21 ԱԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{2} կրսերագոյն Տ Λ Վ^{1852} կրտսերագոյն 22 Խ այլ փ|խ ոչ ԵՀ լինել Դ ինքն ինքեան Թ յինքեամբ։

մշտնջենաւոր. ոչ ի տեղւոջ ուրեք, այլ ինքն ինքեան տեղի. ոչ ի ժամանակի իմիք, այլ ժամանակք ի նմանէ գոյացան. և ոչ միայն քան զերկինս երիցագոյն, այլ և քան զկարծիս մտաց մարդկան և հրեշտակաց: Ոչ ձեւանայ ի տեսիլ տարրեղէն, և ոչ անկանի ընդ տեսլեամբ ական. և ոչ միայն ձեռին չզննի, այլ և ոչ ընդ միտս ուրուք հարկանի, ոչ միայն ընդ մարմնականաց, այլ և ընդ անմարմին հրեշտակացն. բայց եթէ ինքն կամի, իւրոց արժանաւորացն մտաց իմանի, այլ ոչ աչաց տեսանի. և մտաց՝ ոչ երկրաւորաց, այլ որ յԱստուած են հաստատեալ ճշմարտի:

«Եւ անուն նորա Արարիչ երկնի և երկրի. իսկ յառաջ քան զերկին և զերկիր, որպէս ինքնագոյ՝ ինքնանուն է: Ինքն անժամանակ է, իսկ արարածոցս յորժամ կամեցաւ՝ սկիզբն արար լինելոյ, ոչ յընչէ՝ այլ յոչընչէ. զի ինչ՝ նա միայն է, և այլս ամենայն ի նմանէ ընչացաւ: Ոչ եթէ իբրև յետոյ իմացաւ և արար, այլ մինչ չև արարեալ էր նորա՝ ի կանուխ գիտութեանն իւրում տեսանէր զարարածս. որպէս և այժմ մինչ չև է գործեալ մարդոյ բարի ինչ կամ չար, Աստուծոյ յայտնի են գործք մարդկան: Սոյնպէս և յայնժամ մինչ չև էր արարեալ, ոչ խառն ի խուռն ինչ ճանաչէր զաննեղան, այլ կարգեալ և յարմարեալ կային առաջի նորա իւրաքանչիւր մասանցն տեսակքն. իսկ մարդկան և հրեշտակաց՝ և տեսակքն և որ ի տեսակին լինելոց էին:

«Եւ քանզի արարող զօրութիւն է, ոչ կարէր խափանել զնորա բարերարութիւնն մեր չարութիւնս. որպէս և եղև իսկ, և ունիմք դատաւոր

---

1 Հ յինիլ մշտնջենաւոր Բ տեղոջէ Թ յինքեան Ի չիք ինքն V ինքն յինքենէ 2 ԲԳ ԴԵԸԺԼԹԿՀՏ² և ոչ Ա ոչ փխ և ոչ Ի զերկին 3 Հ երիցագոյն ԲԳ չիք և Բ չիք մտաց Գ զհրեշտակաց 4 Բ անզանի 5 ԲԳ ական ոչ ձեռաց զննի այլ Տ² ի ձեռաց Կ զննի փխ չզննի ԲԳ ի միտս ԵԸԺԼԹՀՏ¹ չիք ընդ (մարմնականաց) Ը արկանի 6 ԳԵԼՀՏ² մարմնականաց ԲԳՁէ մարմնաւորս Գ մարմնաւորացս ԸԺԹ ի մարմնականաց Կ մարմնականացն այլ և ոչ ԱԲԳՁէԹՎ¹⁸⁵² այլ և ոչ ընդ Ի այլև ոչ անմարմին ԳԵԸԺԼԹՀ հրեշտակաց Ի չիք եթէ 7 Թ չիք կամի ԳԵԼԹ արժանաւորաց ԲԳՏ² չիք մտաց Թ մտացն Բ այլև Գ այլ և ոչ աչաց Չ չիք ոչ Գ ոչ մտաց 8 ԲԳ ոչ երկրաւորաց, այլ որ յաստուածն ԴԵԸԺԼԹՀՏ² երկրաւորաց Գ այլև 9 ԳԵԼԿՀ անուն է ԸԹ անուն էր ԺՎ¹⁸⁵² անուն է նորա 9—10 ԲԳ չիք իսկ յառաջ քան զերկին և զերկիր Ի առաջ ԴԵԸԺԼԹԿՀ զերկինս 10 Բ որպէս ինքնագոյ է, նոյնպէս ինքնագոյ է ինքնաժամանակ է ԳԸԿՏ²Վ¹⁸⁵² ինքնագոյ է, նոյնպէս և ինքնանուն է ԵԹ որպէս ինքնագոյ է, նոյնպէս և ինքն անանուն է Գ ինքնագոյ է՝ նոյնպէս ինքն նոյն է ԺՏ¹ ինքնագոյ է՝ նոյնպէս և ինքն անանուն է Ծ ինքն անանուն է ԼՀ որպէս ինքնագոյ է, նոյնպէս և ինքնանուն է Գ ժամանակ է փխ անժամանակ է Տ² ինքնաժամանակ է 11 ԲԳՏ² զարարածս ԲԳՏ² լինել ԳԵԴԺԹՀ յոչէ Լ ոչ ինչ է 12 ԵԸԺԼԹՀՏ¹Տ² այլքս Թ չիք ամենայն Ի ինմանէ ցացաւ(!) 12—13 Վ¹⁸⁵² ոչ իբրև եթէ 13 ԲԳՏ² չիք իբրև ԵԸԺԼԹՀ յետոյ իբրև Ի մինչ մինչ չև Տ² մինչ չև էին արարեալ 13—14 ԲԳ մինչ չև էին արարեալ, կանխագիտութեամբ իւրով տեսանէր զարարածս (Գ նորա արարեալ) 14 է Վ¹⁸⁵² գիտութեան ծ իմում փխ իւրում 15 ԱԳՁէԺ էր փխ է Գ չիք է ԱՁ մինչչև էր գործել ԲԳ մինչ չև մարդոյն ինչ գործեալ բարի կամ չար, յաստուծոյ V մինչ չև էր գործեալ Տ² մարդոյն գործեալ Ի յաստուծոյ ԱԸԾ⁶ գործք Ա է անգործք ՁէԹԻ են գործք (է ճեռո ջնջած է անգործք) 15—16 ԲԳ չիք գործք մարդկան Տ¹ անգործ մարդոյն Տ² անգործք մարդոյն 16 ԳԵԸԺԼԹԿՀ մարդոյն Ի այնժամ 16—17 ԲՏ²Վ¹⁸⁵² մինչ չև էր արարեալ ԳԵԸԺԼԹ մինչ չև էր արարեալ զանեղանս չիք ոչ խառն ի խուռն ինչ ճանաչէր Գ մինչ չև էր արարեալ, ոչ խառն Ա չիք արարեալ ԿՀ մինչ չև էր արարեալ զանեղանս այլ կարգեալ 17 ԲԳՏ² չիք ինչ Գ զեղեալսն փխ զանեղսն Ծ⁵ արարեալ զանեղսն է արմարեալ Թ գոյին 18 Հ յիւրաքանչիւր ԱԳՁԹՏ³Վ¹⁸⁵² տեսակքն Ա տեսակք 18—19 Բ մասանց տեսակքն իսկ մարդկան և հրեշտակաց տեսակքն Գ և հրեշտակացն ԳԵԸԺԹՀ չիք և (տեսակքն) 19 ԱՁ էԹ որ և փխ և որ Ի չիք որ V որ և ի տեսակին Գ լինելոցք 20 ԲԳ չիք Եւ Տ¹ զօրութեան Տ¹ չիք է ԳԵԸԼԿ կարէ 20—21 է ոչ կարէ խափանել զնորա բարերարութիւն ԲՏ² բարութիւնն Ե բարերարութիւն 21 ԱՁէԹԻ և որպէս Գ եղեն իսկ ԱՁէԹԻV և որ ունիմք դատաւոր:

զաջն արարիչ։ Ձեռք որ զերկինս և զերկիր հաստատեցին, նոյն և տախտակս քարեղէնս փորագրեցին եւ ետուն մեզ գրութիւն, որ ունի զօրէնս խաղաղականս եւ փրկականս. զի գիտասցուք զմի Աստուած արարիչ երեւելեաց եւ աներեւութից. ոչ այլ և այլ, իբր թէ սմն բարի եւ սմն չար. այլ մի եւ նոյն համակ բարի։

«Բայց եթէ թուիցի քեզ չար ինչ գոլ յարարածս Աստուծոյ, ասա՛ համարձակ, զի թերեւս ուսցիս զճշմարիտն բարի։ Զդեւս չար ասացեր. գոն և դեւք բարի, զոր և դուք և մեք հրեշտակս անուանեմք. եթէ կամին՝ և դեք բարի լինին, և եթէ կամին՝ և հրեշտակք չար լինին։ Այդ և ի մարդիկ երեւի, և առաւել ի միոյ հօր որդիս. է որ հնազանդ և հպատակ է հօրն. և է որ չարագոյն քան զսատանայ։ Նա և ինքն իսկ մարդն առանձին յերկուս բաժանեալ տեսանի, երբեմն չար և երբեմն բարի. և որ բարին էր՝ նոյն և չարացաւ, դէպ եղև, զի դարձեալ անդրէն ի բարին շրջեցաւ. և բնութիւն մի է։

«Բայց այն որ ասեսն, եթէ վասն թզոյ միոյ մահ արար Աստուած. վատթարագոյն է պատառ մի մագաղաթ քան զթուղթ. ապա եթէ բան թագաւորին նկարի ի նմա, ո պատառէ զնա, մահու ընդունի զպատուհաս։ Իսկ արդ չար արժա՞ն է ասել թագաւորին. քաւ, ես ոչ ասեմ, այլ խրատ ի գործ արկեալ զայլս ուսուցանեմ։ Յա՛յնժամ էր Աստուած նախանձոտ, թէ չէր պատուիրեալ չուտել ի ծառոյ անտի. ապա եթէ յառաջագոյն զգուշացաւ, զգութ բնական սիրոյն իւրոյ յայտնեաց ի նմա։ Իսկ արհամարհելով մարդ՝ ընկալաւ զպատիժ մահուան։

«Բայց այն զոր ասացեր՝ եթէ Աստուած ի կնոջէ ծնաւ, յայդմ չէր արժան քեզ խորշել և փախչել. զի ահաւասիկ Արհմն և Որմիզդ ի հօրէ

---

1 ԱԶԷԹԻ զաջն արարչին ԳԵԺԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^{2}Վ^{1852} նոյնք Բ չիք և   1—2 ԲԴՏ^{2} զտախտակս   2 Դ գգրութիւն ԵԸԺԼԽՀ գրութիւնս Հ որ ունէր Բ զօրէնսգրութիւն Տ^{2} զօրէնսգրութիւնս Դ զօրէնս գրութեան   3 Ի չիք և փրկականս ԲԴ գիտեմք փխ գիտասցուք Դ չիք արարիչ   4 Թ յաներեւութից ԲԳԴԵԸԼԽՀ իբրև թէ   5 ԵԴԺԼԽԿՃ^{6} և համակ   6 ԴԸԺԽԿՀ թէ Ը թուեսցի Հ թուիցէ Ճ^{6} ձեզ է յաստուծոյ   7 ԲԵԺԼԽՏ^{2} զճշմարիտ բարին Դ զճշմարտութիւն փխ զճշմարիտն բարի Ճ^{6} բարիք ԴԿ չարս   8 Թ չիք և (զուր) ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1} թէ Զ բարին ԱԲԴԴԶԹԻԿ չարք ԵԺԼՀ չիք և եթէ կամին՝ և հրեշտակք չար լինին   9 Բ չիք և (եթէ) ԸԽ չիք և եթէ կամին է չիք ի Վ^{1852} այլ փխ այդ   9—10 Բ ի մարդկանէ առաւել Դ արդ և ի մարդկանէ երեւին ԺԽ երեւին Տ^{2} ի մարդկան երեւի ԼԽԿ մարդիկք Ծ մարդիկ երեւին   10 Դ չիք և Դ առաւել ի միում ԵՁՏ^{3} երեւին   11 ԲՏ^{2} չիք իսկ ԳՏ^{1} չիք ինքն Դ նաև ինքն մարդ ԵԸԺԼԽՀ նաև մարդն իսկ առանձինն Վ մարդիկն առանձին ԲԴՎ^{1852} առանձինն   13 ԲԴ չիք զի ԴԺ բարի փխ ի բարին ԱԲԵԻ ի բարի շրջեցաւ Դ յայլ բարս շրջեցաւ   14 ԴԸԺԼԽԿՏ^{2} բնութիւնն   15 ԱԶԹ ասէն փխ ասեսն ԲԴ ասէք Է ասես Ի ասեն ԴԴԵԺԿՀ թէ   16 Դ թէ   17 Ճ^{6} նկարագրի փխ նկարի ԵԸԺԼԽՀՏ^{2} ով փխ ո ԲԴ նկարի ի վերա նորա որ պատառեսցէ նա մահու պատուհաս ընկալաւ ԱԶԷԹԻՎ զպատուհասն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} մահու պատուհաս ընդունի   18 ԴԵԺԼԽ էր փխ է Կ քա՛ւ լիցի և ես   19 ԲԴ զայս փխ զայլս Λ և զայլս ԱԴԵՁԷԸԹԺԻԽԿՀՎՃ^{6} ուսուցանէ Բ Աստուած էր   20 Խ ուտել (!) Դ անդի ԴԵԸԿԽ թէ   20—21 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զգուշացոյց զբնական զգութ սիրոյն իւրոյ   21 ԴԵԺԸԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} նմա   22 ԲԴ մարդոյն ԴԿՃ^{6} մարդն Ը չիք իսկ արհամարհելով մարդ ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} իսկ մարդն արհամարհելով՝ ընկալաւ զպատիժ մահուան (Տ^{2} մահուն) Λ զպատիժս մահուն ԲԴ զպատիժ պատուհասին   23 ԱԶԹԻ այնմ ԲԸԽՏ^{2} չիք այն Դ զի փխ զոր ԴԴԵԸԺԽԿ թէ ԲԴ յայդմանէ Ի չիք յայդմ   23—24 ԵԸԺԼԽՀՏ^{2} չէր քեզ արժան   24 ԲԴ չիք քեզ ԱԶԷԹԻՎ խորշեալ փխ խորշել ԲԴ չիք զի ԲԴ անհատանիկ Արհմն և Որմիզդն ԴԵԸԺԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^{2} չիք ահաւասիկ Կ Արհն Թ Որմիզդն (յուսանցում՝ հարազատ)։

ծնան և ոչ ի մօրէ. որում եթէ քաջ միտ դնես, և ոչ դու յանձն առնուս: Եւ մեւս ես այլ ծաղրագոյն քան զայդ, Մի՞ր աստուած ի կնոջէ ծնանի, եթէ որ ընդ իւրում ծնողին անկցի:

«Այլ սակաւիկ մի եթէ ի բաց թողացուցանէիր զփքումն տէրութեանդ, և ընկերաբար դայիր ի պայքար, գիտեմ զի իբրև այլովք ամենայնիւ յոյժ իմաստուն ես, և վասն ծննդեան Տեառն մերոյ ի սուրբ Կուսէն՝ ոչ անյարանութիւն համարէիր, այլ առաւել քան զարարչութիւնն յոչընչէ զաշխարհս մեծագոյն զվերջին փրկութիւնն իմանայիր, ազատութեան մարդոյն զյանցաւորութիւնն գնէիր, և բարերարութեանն Աստուծոյ՝ զազատութիւնն ի ծառայութենէ:

«Քանզի յորժամ լսես եթէ յոչընչէ արար Աստուած զամենայն աշխարհս բանիւ ծնունդ իմացիր զարարածս: Իսկ քանզի Աստուած, որ զայս մեծ մարմին առանց չարչարանաց ծնաւ, ապաքէն իբրև զհայր զութ ունի ընդ սմա: Զի որ ինքն անապական է, և զարարածս առանց ապականութեան ծնաւ. իսկ սա կամօք գլորեալ ապականեցաւ, և անձամբ ես ոչ կարէր կանգնել կալ ի վերայ ոտից: Վասն զի էր ի հողոյ, անձամբ անձին արարեալ՝ անդրէն ի նոյն բնութիւն դարձաւ. և իբրև ոչ եթէ յօտար զօրութենէ չարի ինչ ընկալաւ ուրուք զպատիժս պատուհասին, այլ ի յիւրմէ հեղգութենէն չլսել բարերար պատուիրանին, խրատեցաւ ծառայական մասնն մահուամբն, զոր կրեաց յանձն իւր:

---

1 ԲԳԵԸԺԼԽ թէ ԲԴ չիք ոչ: Եւ 2 Բ չիք այլ ԱԲԳԴԵԶէԹԺԻԼԿՀՃ⁶Տ¹Տ²Տ³Վ¹⁸⁵² ծաղրագոյն ԸA ծանրագոյն Խ ծայրագոյն ԳԵԺԼԿՀ Մի՞ր ԳԵԸԺԼԽԿՀՃ⁶Տ¹Տ² ծնանի Տ³AՎ¹⁸⁵² և այլք ծնաւ 4 ԲԴ առ սակաւ մի թէ ԳԵԼԽՀ թէ ԴԿ չիք եթէ Ի չիք ի բաց ԲԴ բառ քում փխ զփքումն 5 Հ կայիր փխ դայիր Թ պայքար (լուսանցում՝ հակաճառ) Բ որդէօ փխ զի իբրև Լ այլովք 6 ԲԴԵ ծննդեանն ԲԴ չիք մերոյ 6—7 Հ առաւելարանութիւն Խ զարարչագործութիւնն Եէ զարարչութիւն Դ յոչընչէն Թ յոչինչ 7—8 ԳԿ զաշխարհ Հ աշխարհս 8 ԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² մեծագոյն փրկութիւն զվերջինսն ԱԶէԹԻԿՃ⁶Տ³ փրկութիւնսն Բ փրկութիւնս 8—9 ԲԴ զազատութիւն մարդոյն ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² ազատութիւն մարդոյն 9 է զյանցաւորութիւն Ծ յանցաւորութիւնն Տ¹Տ² ի յանցաւորութենէ գնէիր ԵԸԹԽ զանցաւորութիւնն ԴԵԸԹԽՀ գնէր Բ գնէ ի բարերարութեանն աստուծոյ Ե բարերարութեան 9—10 Եէ զազատութիւն ԸԽ զազատութեանն ի ծառայութիւն 10 ԲԴ ծառայութենէն 11 ԵԸԺԼԽ թէ Ճ⁶ չիք աստուած զամենայն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՃ⁶Տ¹ չիք զամենայն 11—12 ԲԴԵԸԹԺԼԽՀ զաշխարհս ԳԿ զաշխարհ Թ զաշխարհս ամենայն 12 ԲԴ բանիւ զարարածս իմացիր ծնունդ Դ քան փխ քանզի Դ չիք քանզի 12—13 Բ իսկ աստուած որ զաշխարհս մեծամարմին ԵԺԼՀ մեծ մարմին աշխարհս Թ մեծ մարմինս ԸԽ զայս մեծ մարմին աշխարհիս է զայդ Տ¹Տ² մեծամարմին աշխարհս 13 ԴԿ ապա փխ իբրև Դ հայրն փխ զհայր ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² որդէօ զհայր է լուսանցում նույն ավելացված է՝ զթութիւն 13—14 Բ ապաքէն ապա և հայրն զութ ունի ընդ սմա 14 Դ անապականն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² որդէօ փխ որ ԵԸԺԼԽՀՏ² չիք զարարածս 15 Կ ծնաւ բանիւ ԲԴ գլորեցաւ Ի գոլորեալ(!) ԱԶէԻ չիք և ԲԴ ապականեալ անձամբ և ոչ ես Թ չիք և անձամբ Խ ոչ ես 16 Թ կառուցանել Հ կանգնել և կալ ԸԽ չիք կալ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² յառից վերայ Ծ ի հողոյ է հողմոյ(!) ԱԳԵԶէԸԺԻԼԽԿՀՃ⁶Տ² և անձամբ 17 ԱէԹԻ անդէն ԱԶէԹ բնակութիւն ԲԴ չիք բնութիւն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (իբրև) ԸԺ ԼԽՀՏ¹Տ² իբր ոչ եթէ Ի օտար 17—18 ԲԴ յօտարութենէ փխ յօտար զօրութենէ 18 Դ չար ինչ ումեք ընկալաւ զպատիժ ԱԴԵԶէԸԹԺԻԼԽԿՀV ուրուք ընկալաւ ԳԵԸԺԼԽՀՏ² զպատիժ Բ չար ինչ յումեքէ զպատիժս ԶէԸԽV չար ինչ ԱԴԶէԻԽ չիք ի 19 ԵԸԺԼԽՏ¹ չլսել Դ բարերարին ԵԸճԼԽՀ բարերարի Տ² բարերարին պատուիրանի Տ¹ խուսափեցաւ փխ խրատեցաւ 20 ԲԳԴԵՏ² մասն ԱԲԳԴԵԶէԹԺԻԽՀՏ²Տ³Վ¹⁸⁵² մահուամբն A մահուամբ ի անձն

«Արդ եթէ զմահ չար աստուածն արար, զի՞նչ գոյացութիւն երեւի մահու ի միջի. և ո՛չ ինչ։ Բայց զբարի Աստուծոյ զարարածսն խանգարեաց։ Եթէ այդ այդպէս է, նմա և բարի իսկ ասել ոչ մարթի, այլ կիսագործ ապականացու։ Եւ որոյ աստուծոյ արարածքն ապականելիք են և եղծանելիք՝ նմա անեղծ Աստուած չմարթի ասել։ Տի՛ օն անդր թողէք զյիմարութեան զբարբանջմունսդ։

«Միոյ աշխարհի երկու դեհապետք ոչ լինին, և ոչ միոյ արարածոյ երկու աստուածք։ Եթէ ժպրհեսցին և լինիցին երկու թագաւորք միոյ աշխարհի, աշխարհն եղծանի և թագաւորութիւնքն խանգարին։

«Աշխարհս նիւթեղէն է, և նիւթքս որիշ որիշ են և ընդ միմեանս հակառակ. մի է արարիչ հակառակորդացս, որ ածէ զսոսա ի սիրելութիւն հաւանութեամբ. որպէս մալեալ կակղէ զջերմութիւն հրոյն՝ օդոյս հովութեամբ, և զապառումն բրտութիւն օդոյն՝ հրոյն եռանդմամբ. սոյնպէս և զմանրամաղ փոշիացեալ հողս՝ ջրոյն խոնաւութեամբ զանգանէ, իսկ զ՚ի վայր ծորելի բնութիւն ջրոյն՝ սալայատակ տրամացեալ հողոյն կափմամբ։

«Զի եթէ միաբանէին տարերքս, գուցէ ոք ի կարծամտաց և Աստուած անապական զսոսա կարծէր, և թողեալ զարարիչն՝ արարածոցս զերկըր-

---

1 Դ չար արար աստուած ։ ստացուածն փխ աստուածն   1—2 ԳԵԸԺԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^2 զի՞նչ է գոյացութիւն մահու երեւի ի միջի (ԸԼԽԿՀ ավելացնում են՝ «և ոչինչ») ԲԴ մահու երեւի   2 ԵԸԺԼԽՀՏ^2 բայց զի զբարոյ Խ չիք աստուծոյ ԲԴ արարածս ԳԵԸԺԼԽՏ^2 զարարածն Կ արարուածն   2—3 ԱԴ խանկարեաց   3 ԳԺԿ թէ ԳԵԿ չիք այդ ԵԸԼԽՀՏ^2 թէ այդպէս է Ժ թէ փխ եթէ այդ ԲԴ նմա և ոչ բարի ասել մարթի ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ոչ մարթի ասել   4 ԲԴ և ապականացու Թ և որ փխ որոյ Ճ^6 որոց ԲԳԵԷԺԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^2 չիք ապականելիք են և   5 ԲԳԵԸԺԿ եղծանելիք են Դ արարածքն եղծանելիք են։ չիք ապականելիք ԵԸԺԼԽԿ նմա և ։ չիք նմա ԱԶԹ յանեղծ ԲԴ անեղծանելի ԳՃ^6 և անեղծ ԲԴՏ^2 չիք տի՛ ԳԵԺԽ տիր է ի բաց թողէք Կ տիր ածն անդր ի բաց թողէք   6 ԱԶԷԹԻ զբարբաջմունսդ ԲԴՏ^2 բարբաջմունս ԳԿԽ բարբաջմունս ԵԸԺԼ բարբանջմունս Տ^{3}Վ^{1852} զբարբանջմունսդ   7 ԲԴ մի փխ միոյ ԱԶԷԻ դահապետք ԳԼԿՃ^{6}Տ^{1}Տ^2 դեհպետք ԵԸԺԽ դեհպետք (լուսանցում՝ գլխաւորք) ։ թեհպետք (լուսանցում՝ գլխաւորք) Թ դահպետք (լուսանցում՝ թագաւոր) V դահապետք Դ վեհպետք ոչ կարեն լինել Թ լինի ԵԽ մի փխ միոյ Զ միոյ միոյ ԱԲԳՏ^{3}Վ^{1852} արարածոց   8 ԲԴԼ և եթէ   8—9 ԱԶԷ թագաւորութիւնն Բ մի աշխարհի երկու թագաւորք Դ թագաւորք Թ ժպրհեսցի ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 լիցին ԳԵԸԺ աւերի (Ե օերի) փխ եղծանի   9 Բ աշխարհ ԱԴԷV խանկարին ԳԵԸԺ եղծանին փխ խանգարին ԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 աշխարհն աւերի և թագաւորութիւնքն եղծանին   10 ԳԵԺԼԽԿՀՏ^2 աշխարհ ԲԴ և նիւթն Լ նիւթս Խ նիւթք   ԲԴ չիք են ԱԶԷԹՏ^{3}Վ^{1852} ընդ միմեանց Ե և հակառակ ընդ միմեանց ԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և հակառակ ընդդէմ միմեանց (Տ^2 հակառակք) Կ և ընդդէմ միմեանց հակառակ ԳՃ^6 ընդդէմ միմեանց   11 ԲԴ և մի է Բ հակառակորդացն։ զսոսա ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ի լինելութիւն փխ ի սիրելութիւն   12 ԲԵ հաւանութեան Բ կակղեալ Դ մոլեալ կակղեալ ԱԶԷԻVՏ^3 չիք հրոյն ԱԹԻԼԽՏ^3 հաւանութեամբ ԲԴԵԸԺԿՀՏ^2 հրոյ օդոյն հաւանութեամբ Դ հրոյ առոյ օդոյն հաւանութեամբ ԶԷ Ճ^{6}Տ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} հաւանութեամբ   13 ԾՏ^3 զապառումն ԸԼԽ զապառնումն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}Վ^{1852} բրտութեան ԱՏ^3 սնդութեան հրոյն եռանդմամբ ԶԻ սնդութեան Է սնդութեամբ (լուսանցում՝ օդոյն) ԱԻ չիք օդոյն   14 ԱԲԳԶԷԺԿՏ^{3}Վ^{1852} մանրամաղ ։ մանդրամաղ Դ չիք փոշիացեալ Խ և զփոշիացեալ ԱՏ^{3}Վ^{1852} զանգանի Բ խոնաւութեանն զանգէ Դ խոնաւութեամբն զանգէ Խ կանանութեամբ (!) փխ խոնաւութեամբ ԶԷԹԻ զանկանի   15 ԱԻV ծորեալի ԲԴ իսկ զի ի վայր ծորեալ բնութիւնն ի ջրոյն ԸԽ ջրին ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} տրամացեալ (։ տրամացեալ!) Λ տրամացուցեալ ԲԴ տրամացեալ հողմոյն   17 Ճ^6 չիք աստուած   18 Դ անապական փխ անապական ԲԴ զսա Լ զզսսա Մ զնոսա Բ չիք և (թողեալ) ԲԳԴԵԷԸԺԽՄԿՀՃ^{6}Տ^1 արարածոցս Լ արարածոց ԱԶԷԹԻΛ արարածոյս   18—19 ԳԵԸԺԼՏ^3 երկրպագութիւն։

պագութիւն մատուցանէր. վասն այնորիկ որ արար զսա՝ զգուշացաւ յառաջագոյն, զի հայեցեալ մարդիկ ի յանդիմանութիւն ապականացու տարերցս՝ անապական միայն զկառավար սորա իմասցին, զմի և ոչ զերկուս. զնոյն արարիչ չորեկին նիւթոցս, յորմէ ամենայնքս ծննդագործին հրամանաւ արարողին իւրեանց։

«Եւ շրջագայութեամբք չորիւք յեղանակօք կատարեալ գործեն զտարևոր սպասաւորութիւնն. և չորեքեան հային կամաց ակնարկելոյ արարչին իւրեանց, և անզգայութեամբ լծեալ են ի գործ հարկաւորութեան, չյափշտակելով զկարգ պատուոյն ի միմեանց։

«Եւ ահա պարզաբար ասացեալ դիւրատար լուսաւորութիւն յականջս ամենեցուն։

«Զի այն որ հուրն է, գոյացութեամբ և զօրութեամբ խառնեալ է յերիս եւս մասունս. իբրև գտանի ջերմութիւնն յոլովագոյն ի քարինս և յերկաթս, և սակաւագոյն ի յօդ և ի ջուր, և ինքն առանձին ուրեք ոչ երևի։ Իսկ ջրոյ բնութիւն գոյ առանձինն, գոյ և ի խառնուածսն երից եւս մասանց, յոլովագոյն ի հողաբոյսս և սակաւագոյն ի յօդ և ի հուր։ Իսկ օդն թափանցանց է ընդ հուրն և ընդ ջուրն, և ի ձեռն ջրոյն ընդ կերակուրս աճեցականս։

«Եւ այսպէս խառնեալ են տարերքս այս, և գոյացեալ իբրև զմի մարմին, և ոչ կորուսեալ զիւրաքանչիւր բնութիւնս, և ոչ երբէք զկայան առեալ

---

1 Բ որ արար զնոսա ԴԼՏ^{1}Տ^3 զնոսա 2 ԲԴ զյանդիմանութիւն ԱԳԻԿՃ^6 ապականութեան 2–3 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^2 տարերցս A տարերացս 3 ԶԷԹԽ ապականութիւն փխ անապական ԳԿ զկառավարն ԵԸԺԼԽՀՏ^2 միայն անապական զկառավարն սորա ի երկուս 4 ԴԵԸԺԼԽՀ և զնոյն ԲԴ չորից նիւթոցս ՀՏ^2 չորեքին նիւթոցս ԴԵԸԺԼԽԿՏ^1 նիւթոցս ԱԶԷԹԻA նիւթոյս Հ չիք յորմէ Կ զոէր և ոչ զերկիրս(!) փխ զմի և ոչ զերկուս ԲԴ յորմէ ամենայն արարածք ծննդագործին: Մյուս բոլոր ձեռագրերը՝ ամենայնքս 5 Տ^2 արարչին 6 ԱԲ^2*ԵԶԸԺԻԼԽԿՃ^{6}Տ^{1}Տ^2 չորիւք յեղանակօք Դ չորիւք յեղանակիւք Տ^{3}A չորեք յեղանակք ԲԴԷԹՀ շրջագայութեամբ չորիւք եղանակօք ԱԶԷԻ կատարեալք ԲՏ^3 կատարելագործեն Տ^{3}Վ^{1852} կատարեալք գործեն Դ գործէին 7 ԱԵԶԷԻ սպասաւորութիւն ԵԸԺՏ^2 չորեքեանն ԲԴՏ^2 ի կամս ԵՀ կամացն 8 ԱԶԷ անզգայութեամբ ԲԴՏ^2 յանզգայութեան ԴԵԽԿՀՃ^6 զգայութեամբ(ն) ԸԺԼ ազգայութեամբ(ն) Տ^1 ակայութեամբն(!) ԱԲ^{2}ԴԵԶԷԸԺԻԼ հարկաւորութեան A հարկաւորութեանն ԲԴՏ^3 գործս հարկաւորութեամբ 9 Դ ոչ յափշտակելով 10 ԱԲ^{2}ԴԶԻԼԽԿ պարզաբար ասացեալ դիւրատար լուսաւորութիւնն (Բ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} ի դիւրատար) ԲԴՏ^2 դիւրատար լուսաւորութեամբ յականջս ամենեցուն Ճ^6 պարզաբար դիւրալուսաւորութիւն A պարզաբան: չիք ասացեալ: դյուրատար ի յականջս 12 ԶԷ միայն փխ զի այն Բ չիք է Դ յերկինս փխ յերիսն ԲԵԺԼԽՏ^2 յերիս 12–13 է յերկինս և մասունս A յերիսն եւ Ճ^6 յերեսին եւ մասունս 13 Դ և փխ իբրև A զի գտանի ԵԺԼԽ ջերմութիւն ԲԴԿ յոլովագոյնս ԴԿ յերկաթ 14 ԲԳԴԵԸԺԿ չիք ի (յօդ) ԲԴՏ^2 ինքեանք առանձինն երբէք (Դ չիք երբէք) ոչ երևին Դ առանձինն ԵԸԼ առանձին ԴԵԺԽԿՀ երեքին Լ երեքկին փխ երևի Ծ երևին ԱԲ^{2}ԵԶԷԹV ի ջրոյն ԸԽ ջրին ԲԴԻԼՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} ջրոյն 15 ԲԳԴԼՏ^2 բնութիւնն ԱԲ^{2}ԳԵԶԷԹԻԽԿՃ^{6}VՏ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} խառնուածսն ԲԴՏ^1 խառնուածս A խառնուածն ԴԺԼՀ գոյ եւ ի խառնուածս (Դ չիք եւ) ԲԴԶԷԻVՏ^{1}Տ^3 մասանցն ԱԲ^2 երիցն եւ մասանցն 16 Դ ի հողս ի բոյսս Ե ի հողաբոյս ԱԲ^{2}ԶԷ և ի հողաբոյսս Ա յօդ ԱԳԵԺԼ չիք ի Բ^2 յօդ և ի ջուր ԲԴ ի հուր և յօդ ԶԷV ի ջուր փխ ի հուր 16–17 Բ^{2}ԸԹԽՃ^6 թափանցէ ԲՏ^2 թափանցանց ընդ ջուրն և ընդ հուրն Գ թափանցայ Դ չիք է ԱԲ^{2}ԳԴԵԶԷԺԻԼԽՀՃ^{6}VՏ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} ընդ ջուրն AԹ ի ջուր ԷV կերակուրն 19 ԲԴ և այնպէս: չիք այս Տ^2 և այնպէս խառնեալ են տարերք և գոյացեալք 20 Ճ^6 կորուսանէ Վ^{1852} բնութիւն ԲՏ^2 զկայ առեալ են:

* Բ ձեռագրում սկզբից երկու թերթ կա, որոնք պարունակում են Եղիշեի մի հատված: Այդ հատվածի առաջին և երկրորդ թերթի ընթերցվածները նշանակում ենք էջ 34, 35, 36, 40, և 41 Բ^2 տառով:

հակառակութեամբ, հայելով ի մի իշխանն յանխառնն, որ զխառնուածսն յարմարեալ կազմէ առ ի բնակութիւն կենդանեաց ամենեցուն, և տեղութիւն յարակայութեան բոլոր աշխարհիս։

«Իսկ եթէ առ անբան աշխարհս այսպէս հոգ տանի Աստուած, ո՛րչափ ևս առաւել առ բանաւոր աշխարհս՝ մարդս։

«Զոր և ձեր ումն քաջ յիմաստնոցն ասաց, եթէ Միհրն աստուած մայրածին էր ի մարդկանէ, և թագաւոր աստուածազաւակ է, և համհարզ քաջ ուխտեերորդաց աստուածոց։ Եւ եթէ հաւատալ արժան է առասպելաբանութեանդ,— զոր դուք և գործովք խոկ կատարեալ ցուցանէք ի դենիդ ձերում,— մեք ոչ ևս առաքելայցն հաւատամք, այլ աշակերտք եմք մեծին Մովսիսի մարգարէին, ընդ որում Աստուած խօսեցաւ ի մորենւոջն ի Սինէ, և դէմ յանդիման օրէնս գրեաց և ետ նմա. և ծանոյց զնիւթեղէն աշխարհս իբրև զարարածս, և զիւր աննիւթ էութիւնն՝ արարիչ նիւթոց յոչընչէ. և զերկիրս երկրաւորօքս և զերկինս երկնաւորօք ծանոյց նմա, զի գործք ձեռաց նորա են։ Բնակիչք երկնի՝ հրեշտակք, և բնակիչք երկրի՝ մարդիկ. բանաւոր՝ մարդ և հրեշտակ միայն, և Աստուած ի վեր քան զերկինս և զերկիր։

«Եւ ամենայն արարածք անրանութեամբ կատարեն զհրամանս պատուիրանի նորա, և ոչ երբէք անցանեն ըստ եդեալ սահմանն իւրեանց.

---

1 ԱԲ^{2}ԳԴԵԶԷԸԺԻԼԽԿՀԾ^{6}Տ^{1} անհակառակութեամբ VՏ^{2}Տ^{3}A հակառակութեամբ Թ առնալ անհակառակ ԲԳԿՏ^{2} հայելով ի մխախաննն Բ^{2} իշխումն ԸԼԽԾ^{6} չիք իշխանն ԱԲ^{2}ԳԴԵԶԷԸԹԺԻՏ^{1}Տ^{3}Վ^{1852} մի խառնն ԼԽԾ^{6} խառնն Հ զմի խառնն ԴԵԸԺ զխառնուածս A յանխառնն 2 ԲԴ ամենայն կենդանեաց և առ ի ԳԵԺԼԽԿՀՏ^{2} կենդանեացս Տ^{2} և առ ի 2—3 է տեղութիւն փխ տեղութիւն 3 ԱԲ^{2}ԷԶԹԻV յարակայութեան կենդանեաց բոլոր աշխարհիս ԲԴՏ^{2} ընու. փխ բոլոր Խ չիք բոլոր ԵԺԼԽՏ^{1} աշխարհիս է ԿV աշխարհիս խոկ է 4 ԱԴԿV խոկ է եթէ Կ չիք խոկ է առ աստուած ԸԻԽ չիք առ 5 ԴԿԾ^{6} չիք առուել Բ աշխարհ Ծ^{6} չիք աշխարհս: բանաւորս ԱԲԲ^{2}ԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} մարդս A մարդն Հ և մարդս 6 ԱԲ^{2}ԶԷԻV ձերումն փխ ձեր ումն Բ^{2}Ի իմաստնոցն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զոր և ումն ի ձերոց իմաստնոցն: չիք քաջ Ի չիք ասաց ԸԽ չիք եթէ Հ թէ ԴԻ Միհր 6-7 ԲԴ մայրածին մարդկան էր Խ մարդածին փխ մայրածին Կ մայրածին է 7 Բ և թագաւոր աստուածոցն զաւակ է Դ աստուածոցն զաւակ ԼՏ^{1} չիք և թագաւոր աստուածազաւակ է Տ^{2} և թագաւոր և աստուածոցն զաւակ 7–8 Բ և համահարց զքաջ ուխտեերորդացն աստուածոցն ԾՏ^{1}Տ^{2} համհայր ԸՏ^{1}Տ^{2} զքաջ 8 Դ ուխտեերորդացն աստուածոցն ԴԵ աստուածոցն ԲԴԴԵԺԼԽԿՀՏ^{2} չիք Եւ (եթէ) 9 ԴԵԸԼ զոր և զուք Դ զործով ԺՀՏ^{2} և զուք զործով խոկ ԲԴ ցուցանէք կատարեալ Թ ի դէնիդ (լուսանցում՝ հաւատոյ) 10 ԲԴ մեք ոչ հաւատամք առաքելայցդ Դ առաքելոց ԵԸԺԼԽ առաքելեաց Հ յառաքելեաց Տ^{2} առաքելայցդ Ծ^{6} զի փխ այլ 10–11 ԲԴ այլ մեք աշակերտ եմք Մովսեսի մեծի ԷԸԺԼԽՀՏ^{2} մեծի մարգարէին Մովսեսի ԵԺ աշակերտ 11 Ի Մօսէսի Զ Մովսէսի Ծ^{6} չիք մարգարէին Դ մարգարէի Ը չիք ընդ ԱԲԲ^{2}ԳԸԹԺԻՀVՏ^{3}Վ^{1852} ի մորենուջն ի Սինէ ԵԸԹԺԼՀՏ^{1} Սինա(յ) ԲԴԽ Ծ^{6}Տ^{2} Սինեա A և ի Սինէ 12 է չիք և (ծանոյց) VՎ^{1852} աշխարհն 13 Ի և իւրև Դ արարածս ԵԸԺԼԽՀ արարած Ծ^{6} զարարած ԲԴ աննիւթութիւնն Բ արարչին նիւթոց յոչընչէ ԳԴ նիւթոց Ծ^{6} նիւթոյ 13—14 ԹՏ^{1} չիք և զերկիրս երկրաւորօքս 14 ԱԲ^{2}ԳԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀVԾ^{6}Տ^{1}Վ^{1852} ծանոյց նմա A եցոյց փխ ծանոյց ԲԴՏ^{2} երկնաւորօքն ծանոյց մեզ Ե երկնաւորօքն ծանոյց մեզ նմա Ժ երկնաւորօքն Կ չիք և զերկինս երկնաւորօք 15 ԴԺԼԽԿՀԾ^{6}Տ^{1}Տ^{2} իւրոց փխ նորա Ե իւրոց են Ը իւրեանց ԴԲ հրեշտակք բնակիչք երկնի և մարդիկ բնակիչք երկրի ԱԲ^{2}ԶԹԻԽV մարդիկք Խ չիք բնակիչք երկնի հրեշտակք և 16 ԲԴ բանաւոր միայն մարդ և հրեշտակք Բ^{2} հրեշտակ և մարդիկք միայն ԵԸԺԼԽՀ հրեշտակք Ծ^{6} հրեշտակ և մարդ 16—17 ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} և ի վեր քան զերկինս և զերկիր աստուած 18 է չիք Եւ: անրանութիւն ԲԴՏ^{2} չիք անրանութեամբ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} անրաւութեամբ Դ զհրաման բանի նորա Բ բանի փխ պատուիրանի ԳԿ զհրաման պատուիրանին ԵԸԺԼԽԿՀ զհրաման 19 ԱԲ^{2}ԳԵԶԷԹԻԼԽԿՀV չիք և ԲԸԾ^{6}Տ^{2} ընդ փխ ըստ ԲԴՏ^{2} սահմանս:

բայց մարդ և հրեշտակ ազատ թողեալ ի կամս անձին, քանզի մտաւորք են, եթէ կայցեն ի հրամանի նորա, անմահք են և որդիք Աստուծոյ։ Զբոլոր արարածս տուեալ է ի ծառայութիւն, զերկիրս՝ մարդկան, և զերկինս՝ հրեշտակաց. ապա եթէ ստունգանիցեն և անցանիցեն զպատուիրանաւ, զընդդէման գործեսցեն Աստուծոյ, յիւրաքանչիւր պատուոյն զանարգանս ընկալցին. զի երևեսցի տէրութիւնն անբամբաս, և յանցաւորք յանցանացն ամօթալից։

«Իսկ եթէ դու ի տգիտութեան վրիպեալ ես, ես որ հաստատունս գիտեմ, ոչ կարեմ գալ զկնի քո մոլորութեանդ։ Եթէ աշակերտիմ անուսումնութեանդ, երկոքեանս յանգիւտ կորուստ մատնիմք, թերևս ես չարագոյն քան զքեզ, քանզի վկայ ունիմ ինձ զինքնասաց ձայնն Աստուծոյ. «Ծառայ, ասէ, որ ոչ գիտէ զկամս տեառն իւրոյ, և արժանի գանի ինչ գործ գործէ, ըմպել ըմպէ գան, այլ սակաւագոյն»[*] իսկ որ տեղեկագոյն է կամաց թագաւորին, և յանցանէ ինչ առաջի նորա, առանց բարեխօսի բազմապատիկ տանջի։

«Արդ աղաչեմ զքեզ և զամենեսեան, որ ընդ քոյով իշխանութեամբ են. մի՛ դու ընդ իս բազմապատիկ տանջիր, և ոչ ես ընդ քեզ սակաւագոյն. այլ ես և դու և ամենայն բազմութիւնդ հանդերձ արի թագաւորաւդ այնպէս աշակերտեսցուք աստուածային կրոց, զի ի տանջանացն ապրեսցուք, և զդժոխս արհամարհեսցուք, և յանշէջ հրոյն զերծանիցիմք, և

[*] Ղուկ. ԺԲ 47 - 48

---

1 ԲԴԸԺՃԽ հրեշտակք Տ^{2} և հրեշտակք (փակագծով՝ և մարդիկ) ԹՀ զկամս փխ ի կամս ԼՏ^{1} չիք «բայց—անձին» Խ չիք բայց մարդ և Հ ազատ թողեալ զկամս անձանց իւրեանց Ճ^{6} անձին իւրեանց ԴԵԸԺԽՀՏ^{2} անձանց իւրեանց ԱԲԲ^{2}ԳԶԷԹԻԿVՏ^{3}Վ^{1852} անձին իւրոյ 2 Բ^{2}Դ կայցեն ԲԴՏ^{2} եւ զրոյր 3 Տ^{3} տանել է փխ տուեալ է ԱԲԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀ զերկիր 4 Ա ստունկանիցեն և անցանիցեն ըստ հրամանս Բ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} անցանիցեն ըստ հրամանս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} ստուզանեսցեն և անցցեն ԵԺԽՀՏ^{2} զպատուիրանաւն ԶԷԹԻV ըստ հրամանս 4—5 ԲԴ ստունզանեն և անցցեն (Դ անցանեն) զպատուիրանս նորա և ընդդէմս (Դ ընդդէմ) Աստուծոյ գործիցեն 5 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} Աստուծոյ գործեսցեն Տ^{2} և զընդդէմն Աստուծոյ գործիցեն ԲԴՏ^{3} պատուոյ ԵԸԺԼԽՀՃ^{6} պատուայն ԱԲ^{2}ԹԻ զանարգսն ԶԷV զանարգս 6 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} ընկալցին զանարգանս ԲԴ զի տէրութիւնն անբամբաս երևեսցի ԵՀ տէրութիւն 6—7 ԱԲ^{2}ԳԶԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} յանցաւորքն ամօթալից յանցանացն ԲԴ և յանցաւորքն յամօթ լիցին Կ յամօթալից յանցանացն ԵԻՀ և անցաւորքն Է յանցօրքն Ճ^{6} չիք յանցանաց 8 ԳԵԸԺԼԽԿՃ^{6}Տ^{1}Տ^{2} տգիտութեամբ ԲԴ զի դու տգիտութեամբ մոլորեալ ես Հ տիգութեամբ(!) Ա վրիպեալ իցես Է հաստատուն 9 Ա որ փխ ոչ ԱԳԵԹԺԻԼԽԿՀՃ^{6} քոյոյ փխ քո 9—10 ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1} չիք եթէ աշակերտիմ անուսումնութեանդ ԲՃ^{6} քո անուսումնութեանդ ԶԷ անյուսմնութեանդ 10 ԲԴ երկոքեանս ԵԺԼԽԾ և երկոքեանս ԲԴ չիք յանգիւտ ԲԴ ի կորուստ ԲԴ և թերևս ԵԿԼ ես Հ թերևս և ես 11 Ճ^{6}Տ^{2} չիք ինձ Ճ^{6} ունիմ վկա VՏ^{3} ձայն 12 ԲԴԸԽ չիք ասէ ԵԺԼՀՏ^{3} ձայնն Աստուծոյ որ ասէ Ը չիք Աստուծոյ ԲԴ գիտիցէ Բ զանի ինչ արժանի գործէ ԳԿ ինչ զանի գործ գործէ Դ զանի ինչ գործել Ճ^{6} չիք ինչ ԸԽՏ^{2} չիք գործ 13 Հ ընդեկով ընդէ ԱԶԷ այս փխ այլ ԱԳԵԶԷԸՀ տեղեկագոյնն Բ չիք է 14 Բ թագաւորին է Դ թագաւորին կամօքն Զ յայնցանէ(!) Ի անցանէ ԲԴ չիք ինչ Լ Աստուծոյ փխ նորա Ճ^{6} չիք առաջի նորա ԱԳԵԶԷԸԹԺԽԿՀV և առանց 16 ԼՀ աղաչեմք Կ զամենեսին ԸԽ որ են Ճ^{6} չիք ընդ ԲԴ քո Դ քով Ճ^{6} ձերով փխ քոյով 17 Ը չիք են ԲԴ չիք դու Ե ընդ յիս Թ չիք իս 18 Դ չիք և (ամենայն) Դ բազմութեամբդ 19 Ճ^{6} չիք այնպէս ԵԸԺԼԽՀ աշակերտիմք ԲԴ աստուածեղէն Ե ի տանջանաց ԳԺՏ^{2} տանջանաց 20 ԳԵԺԼԽԾԿՏ^{2} և զդժոխսքն Հ և զդժոխքն ԲԴՏ^{1}Ճ^{6} չիք և զդժոխս արհամարհեսցուք Ա առ ոտն կոխեսցուք փխ արհամարհեսցուք Է անշէջ Ճ^{6} զերծանիմք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զերծցուք։

զարքայութիւնն ժառանգիցեմք, և անցաւոր կենօքս զանանց մեծութիւնն անվախճան ունիցիմք։

«Բայց յորմէ դուդ զարհուրեալ ես՝ դիւրահաւան լեր, և վաղվաղակի աշակերտիս ճշմարտութեանն։

«Մին ի հրեշտակաց յանմահիցն գնդէն ստամբակեալ և ի բաց գնացեալ յերկնից, և ի մեր աշխարհս եկեալ՝ պատիր բանիւք և սուտ խոստմամբ զանլինելի յոյսն առաջի դնէր՝ իբրև տղայ մանկան՝ անփորձ և անկիրթ նորաթեք մարդոյն, ի վեր հայեցուցանելով զմիտս նորա, ուտելով ի պտղոյ ծառոյն,— յոր հուպն չհրամայեաց երթալ,— զի լիցի աստուած։ Իսկ նորա մոռացեալ զպատուիրանն Աստուծոյ, խաբեցաւ զկնի մոլար խաբէութեանն, կորոյս զոր ունէր զփառս անմահութեանն, և չհաս երազայոյս կարծեացն։ Վասն որոյ և մերժեալ ի կենաց տեղւոյն, ընկեցաւ յապականելի աշխարհս, յորում և դուք էք բնակեալ այժմ, և ցնորեալ մոլորիք զկնի նորին խրատուի. ոչ ես ուտելով ի պատուիրեալ ծառոյն, այլ զարարածս աստուած ասելով, և անխօս տարերցս երկիր պագանելով, և անորովայն դիւաց կերակուր մատուցանելով, և յարարչէն բոլորեցունց ի բաց լինելով։

«Ոչ յաղի չար խրատուն, այլ կամի, զի քան զինքն չարագոյնս արասցէ։ Քանզի դեւքն ոչ եթէ բանարար զոր վարեն ի կորուստ, այլ զմեղս քաղցրացուցանեն ի կամս մարդոյն, և ողորմանօք որսան զանուսմունս ի խաբէութիւն, որպէս բազում մարդիկ զընկերս իւրեանց ի գողութիւն և յաւազակութիւն. իբր ոչ եթէ բռնի ինչ վարելով, այլ պատիր խաբէութեամբ տան գործել բազում չարիս, զոմանս ի կախարդութիւն, և

---

1 ԵԷ զարքայութիւն ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹ ժառանգեցուք ԱԲԳԴԵՁԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ² կենօքս A կենօք է կենացս ԵԷ մեծութիւն 2 ծ⁶ անսուցումք փխ ունիցիմք 4 ԳԿ ճշմարտութեամբ Ն ճշմարտութեան 5 ԲԴՏ² յանմահ ԳԵԸԺ գնդէ ԱԳԴՁԷԸԺԽՀV չիք և VՏ³Վ¹⁸⁵²A և ի բաց գնաց A չիք և (ի բաց) 6 Թ ի մեր աշխարհս եկեալ ԳԵ աշխարհ 7 ԱԲԳԵՁԷԸԺԽՀՏ¹Տ² խոստմամբք ԲԴ զյոյսն ԳԺԽԿ յոյս ԳԽԿ դնել ծ⁶ եղեալ Տ Կ նորաթայ(!) Ի և վեր 8–9 ՁԷV չիք զմիտս նորա, ուտելով Ի ուխտելով փխ ուտելով A ուտել 9 ԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² հրամայեաց չերթալ ծ⁶ յոր հուպ լինել չհրամայեաց։ չիք երթալ 10 ԱԴՏ² խաբեալ 10—11 ծ⁶ չիք զկնի մոլար խաբէութեանն 11 Ե խաբէութեան ԲԴՏ²ծ⁶ կորոյս զանմահութեան զփառսն զոր ունէր ԳԿ փառս ԵԷԸՀ անմահութեան 12 ԲԴ և երազայոյս կարծեացն չեհաս Ը երազայոյս կարծեացն ԲԴ չիք և Ե ի կենացն 13 Խ անկաւ ԲՏ արտաքս անկաւ Դ արտաքս անկեալ Ի ապականելի Կ կենացս փխ աշխարհս ԱԳՁԷԹԻVՎ¹⁸⁵² դուքս ԵԺԽ չիք և ԲԴՏ² այժմ բնակեալ էք ծ⁶ չիք այժմ 14 ԾՏ¹ մոլիք փխ մոլորիք (Տ¹ մոլիք զկնի նորա) Դ ցնորիք մոլորեալ Դ (նորին) խրատուի ԵԸԺԼԽՀՏ¹ (նորին) խրատուն ՁԷԹԻV խրատուի ԲԴՏ² խրատու Դ ոչ ուտելով ես Թ ուտել 15 ԳԵԸ ծառոյ ԱԳՁԷԹԻԿ աստուածս ծ⁶ խոստովանելով փխ ասելով ԹՀ տարերցս 15—16 V երկրպագանելով 16 Ը յորովայն փխ անորովայն ԲԴԴ կերակուրս 16—17 ԵԸԺԼԽԾՏ¹ և յամենեցուն արարչէն ի բաց մերժելով Հ ամենեցուն յարարչէն Դծ⁶ ի բաց երանելով ԳԿծ⁶ ամենեցունց Կ երանելով փխ լինելով A և յարարչէն բոլորեցունց ի բաց մերժելով 18 ԲԴՏ² որ ոչ յաղի չար խրատուն ԵՁԸԺԻԼԽՀV Տ¹ խրատուն է խրատոյն Թ խրատատուն ԳԿՎ¹⁸⁵² չարագոյն 19 ԲԴ դեք ԲԴՏ² ոչ զոր բանարար վարեն ի կորուստ Դ չիք եթէ A վարեն զոր 20 ԳԵԸԺ զմեղսն ԲԴ մարմնոյն փխ մարդոյն 20—21 ԱՁԷԹԻV զանուսումս Դ զանուսմունսն 21 ԳԵԸԺՀՏ² որպէս և ԴԹ մարդիկք Ը զիւեանս փխ զընկերս 22 Ի աւազակութիւն ԲԴՖՏ² իբրև Ի և իբր ծ⁶ չիք ինչ 22—23 Ե խաբէութեան 23 ԲՏ² անբաւ ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹ անթիւ փխ բազում ծ⁶ և յայլ բազում չարիս ծ⁶ չիք էջ 37 տող 23—էջ 38 տող 2 «տան գործել —պահեցութեանն»։

զոմանս ի պոռնկութիւն, և զոմանս յանթիւ ի բազում յայլ իրս աղտեղութեան։ Եւ արդար դատաւորօք վրէժ առնուն մահու չափ. իբր ոչ եթէ բարի Աստուծոյ դատաւորք իցեն բարեգործ, և չարին չարագործ. զի բազում անգամ է՝ զի ի բարի մարդկանէ չարք լինին, և յետոյ ի չարագունից անտի կատարելագոյն բարիք։

«Եւ դատաւորք սոսյգ, որք դատին զչարագործս, ոչ եթէ չարք անուանին և չարչարիչք, այլ յոյժ բարիք և բարեգործք. և բնութիւն մի է, և ոչ երկու. բայց ի մէջէ անտի գործք երկուութեան երևին, ոմանց սատակիչք, և ոմանց պարգևատուք։ Եւ եթէ առ մարդիկ այս պաշտի ի ձեռն թագաւորական վիճակին խրատուն խնամ տանել իւրում իշխանութեանն, ո՞րչափ ևս առաւել Աստուծոյ բոլոր աշխարհս, որ ընդ ամենեցուն կեանս կամի և ոչ զմահ։ Եւ ահա ուր բազմացաւ յանցաւորութիւն, տանջեաց զամենեսեան մահուամբ. բայց ուր եղև ունկնդրութիւն հնազանդութեան, շնորհեաց զպարգևս անմահութեան։

«Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բոլորեցունց մեր արարիչ, զոր դու անհրաժանակ արձակ բերանով անահ աներկիւղ համարձակութեամբ հայհոյես։ Թողեալ զՅիսուս Քրիստոս զփրկական անունն՝ Փանդուրակայ որդի անուանես, և մարդ մոլորեցուցիչ կարծես. և զերկնաւոր փրկութիւնն աղաւաղես և անարգես ի կորուստ անձին և բոլոր աշխարհիս։ Զոր տալոց և հատուցանելոց ես զանանցական վրէժ տանջանացն յանշէջ հուրն

---

1 Հ չիք ի պոռնկութիւն, և զոմանս յանթիւ Տ^{2} և զոմանս բազումս ԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1} չիք յանթիւ ԱԵԶԷԹԽ այլ ԲՏ^{2} չիք իրս ԲՏ^{2} աղտեղութիւն Դ և զոմանս ի բազում աղտեղութիւնս 2 ԲԴΛ դատաւորք ԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1} մահուամբ չափ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} իբրև 3 ԱԶԷԻ բարեգործք ԲԴՃ^{6} դատաւորքն իցեն արարածք ԳԵԸ արարուածք փխ բարեգործ ԺԽԾԿՏ^{1}Տ^{2} արարածք ԲԴ և չարի չարագործքն ԱԳԵԶԷԺԻԿՀՃ^{6} չարագործք ԲԴՏ^{2} բազում այն է որ ի բարի 4 ԸԿՀ և փխ զի (ի բարի) ԳԵԺԽ անգամ և ի բարի ԳԵԸԺԽԿՀ յետոյ և 5 ԲԴՏ^{2} կատարելագոյնք լինին բարիք 6 ԲԴ և սոսյք դատաւորք որ Տ^{2} և սոսյգ դատաւորք Հ դատեն Դ զչարագործսն ԸԽ չիք և 7 ԲԴ չիք և չարչարիչք ԲԴ չիք բարիք և ԲԳԴԼԽԿՏ^{2} բնութիւնն 8 Կ ի մէջոյ փխ ի մէջէ ԲԳԸԺԼԽՃ^{6}Տ^{1} երկու փխ երկուութեան ԳԿ երկուութիւն ԵՀ չիք բայց ի մէջէ անտի գործք երկուութեան Տ^{2} երկու երևի Ճ^{6} երկու բնութիւն 8–9 ԵԸԺԼԽՏ^{1} սատակիչ 9 ԵԺԸԼԽՏ^{1} պարգևատու Տ^{2} և ոմանց պարգևիչ ԲԳԴԸԺԼԽԿՀՃ^{6}Տ^{1}Տ^{2} ի մարդիկ ԲԳԸԽՏ^{2} պաշտաւնի փխ պաշտի 10 ԲԴ խրատուն վիճակին հրաման տալ ԳԵԺՏ^{2} խրատու է խրատոյն Ե իշխանութեան Հ յիւրում իշխանութեան 11 ԳԿ առաւել ևս Ճ^{6} չիք առաւել ԲԴ չիք բոլոր Բ որում փխ որ ընդ Ճ^{6} զամենեցուն Դ որում ամենեցուն 12 ԲԴ մահ ԳԵԼԿ ընդ մահ ԱԲԳԴԵԶԸԹԺԻԼԽՃ^{6}Տ^{1} բայց ուր է բայց որ ԿՀ բայց փխ և ահա է բազմացէ V բայց ուր բազմաց է Տ^{2}Տ^{3}Վ$^{1-52}$ բայց ուր բազմացաւ 13 Դ մահուամբք ԲԴ հնազանդութեանն 14 ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԽԿՀՃ^{6}Տ^{1} զպարգևս Λ պարգևս 15 ԳԵԸԺԽԿՀ բոլորեցուն ԲԴՏ^{1} չիք մեր Դ զուն 15–16 ԱԳԶԷԼV անհրեստանակ Թ անհրեստանակ (լուսանցում՝ սանձ) 16 Ճ^{6} չիք արձակ Հ սանձ սանձի անհրեստանակ Տ^{3}Λ համարձակ 17 ԵՀ զՅիսուսի Քրիստոսի ԴԽՀ փրկական ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀVՃ^{6}Տ^{1}Տ^{3}Վ$^{18-2}$ Փանդուրակայ ԲԴ Փանթուրակայ որդոյ Տ^{2} Փակթուրակոյ (ԵԺՀ լուսանցում՝ հրեան ԹԽ հրեաևան Ը հեևան) Λ Բանթուրակայ 18 Ճ^{6} անես փխ անուանես ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} զերկնից ԵԷ փրկութիւն 19 Ա աղաւաղես Կ անձինդ Ճ^{6} աշխարհի Λ աշխարհիդ 20 Ճ^{6} չիք և հատուցանելոց Ճ^{6} չիք զանանցական ԱԳԵԸԹԺԻԼԽՃ^{6}Տ^{2} վրէժս Կ վրէժսն Հ զվրէժս ԲԳԴԵԸԺԼԽՀ տանջանաց ԲԻՏ^{2} յանշէջ ուր։

սպառնացեալ գեհենին, հանդերձ ամենայն գործակցօք քովք, առաջնովք և միջնովք և վերջնովք։

«Այլ մեք այսպէս գիտեմք զԱստուած, և ի սոյն հաւատամք յանեբկբայս։

«Աստուած, որ արար զաշխարհս, նոյն եկն և ծնաւ ի սուրբ կուսէն Մարիամայ, յառաջագոյն նկատելով մարգարէիցն, առանց իրիք պատճառանաց մարմնաւոր կարգի։ Որպէս յոչընչէ արար զայս մեծ մարմին աշխարհս, սոյնպէս առանց իրիք մարմնական միջնորդի առ զմարմինն յանփորձ կուսէն ճշմարտիւ, և ոչ ստուերագիր երևմամբ։ Էր Աստուած ճշմարտիւ, և եղև մարդ ճշմարտիւ. ոչ ի լինելն մարդ՝ կորոյս զաստուածութիւնն, և ոչ ի կալ մնալն Աստուած՝ աղաւաղեաց զմարդկութիւնն, այլ նոյն և մի։

«Այլ քանզի ոչ կարէաք տեսանել զանտեսանելին և մերձենալ յանմերձենալին, եկն եմուտ ընդ մերով մարդկութեամբս, զի և մեք մտցուք ընդ նորա աստուածութեամբն։ Ոչ անարգանս ինչ համարեցաւ զգենուլ զիւր ստեղծուած մարմինս, այլ մեծարեաց իբրև զաստուածաստեղծ զիւր գործ։ Ոչ առ սակաւ սակաւ շնորհեաց ինչ սմա զանմահութեան պատիւն՝ իբրև զանմարմին հրեշտակաց, այլ միանգամայն զբոլոր բնութիւնն մարմնով, շնչով և հոգւով ղգեցաւ, և միաբանեաց ընդ աստուածութեանն. միութիւն, և ոչ երկուութիւն. և այսուհետև մի գիտեմք զաստուածութիւնն, որ յառաջ էր քան զաշխարհս, նոյն և այսօր։

«Այս Յիսուս Քրիստոս, որ յիւր մարմինն փրկեաց զբոլոր աշխարհս, սա եկն կամաւ ի մահ. և որպէս ինքն աստուածութիւնն գիտէ՝ թանձրացաւ յանարատ կուսէն, և ծնաւ և պատեցաւ ի խանձարուրս և եդաւ ի

---

1 ԲԴՏ^{2} գեհենին ԲԴ չիք սպառնացեալ ԳԵԸԺԼԽ հուր սպառնալեաց ԲԴՏ^{2} գեհենին յանսպառ տանջանքն Ճ^{6} սպառնալեաց Ճ^{6} գործովք փխ գործակցօք A բոյովք փխ քովք ԱԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} բովք 1—2 Բ առաջնաւքն, միջնովք Ճ^{6} չիք «առաջնովք — վերջնովք» 2 ԳԴԵԺԽԿՀ չիք և (միջնովք) ՁԷԻV չիք և վերջնովք 3—4 ԸԽ անեբկբայս VՏ^{3}A ի յանեբկբայս 5 A եւ փխ Աստուած Ձ զոր փխ Աստուած որ Բ արբոյ 6 ԱՁԷԹԻV զուշակելով փխ նկատելով ԲԴՏ^{2} աւելով փխ նկատելով ԵԺ մարգարէից 6—7 ԲԴ առանց և ոչ մի (Դ միոյ) իւիք մարմնաւոր կարգի պատճառս Տ^{2} առանց և ոչ մի իրիք պատճառաց 7 Տ^{1}Ծ չիք արար Տ^{2}Տ^{3}A մեծամարմին 7—8 ԲԴ մեծ մասն աշխարհիս Դ մեծ զմարմին Հ զաշխարհս 8 ԲԴ չիք իրիք Բ մարմնականի Ի և առ Բ զմարմին ԱԳԴԷԹV Ճ^{6} էառ զմարմին(ն) ԵԷԸԺԼԽԿՀՏ^{1} էառ մարմին Տ^{2} առ զմարմին 9 Ի անփորձ ԱՁԷԻV Ճ^{6}Տ^{2}Տ^{3}Վ^{1852} և ոչ աստուերագիր երևմամբ ԳԺԼԽ ստուերագիր (տողամիջին՝ «առ աչօ») Դ չիք և ոչ ստուերագիր ճշմարտիւ (բայց հետո ավելացրած լուսանցքում) Թ չիք և ոչ ստուերագիր երևմամբ 10 Բ չիք և եղև մարդ ճշմարիտ ԵԸԺԽԾՀՏ^{2} ճշմարիտ ԲԴ ոչ ի մարդն լինել 11 ԱԲՁԷԹV մնալ ԳԵԺԸԼԽՀՏ^{1} չիք «և ոչ զմարդկութիւնն» 12 Խ այլ մի և նոյն 13 ԲԴ չիք այլ Կ զի փխ քանզի ԵԸԺԼԽՀ որ կարէ Տ^{1} ոչ որ կարէր 14 Բ մերում փխ մերով ԴԺԽԿՀՃ^{6} չիք և 15 Ե աստուածութեամբ A անարգս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1} ոչինչ անարգանս ԲԴՏ^{2} ոչինչ անարգութիւն Ճ^{6} ազնուեալ 16 ԲԴՏ^{2} արարած փխ ստեղծուած Կ զմարմինս A աստուածաստեղծ ԲԴ աստուածաստեղծագործ փխ զաստուածաստեղծ զիւր գործ Ի և իբրև 18 ԲԴԳԵ բնութիւն 19 Դ մարմնովն Տ^{2} և շնչով ԱՁԷԻV ոգեցաւ (Է ոգեցօ) Ե աստուածութեան 20 ԲԷ երկութիւն ԲԴ չիք և 21 ԲԴՏ^{2} չիք էր ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} որ էր յառաջ A այսօր և յաւիտեան ԳԿ նոյն է և այսօր 22 Դ իւրով մարմնով ԵԸԺԼԽՀ մարմնով իւրով Տ^{1} որ մարմնով փրկեաց 23 ԲԴՏ^{2} սա եկն ինքնին կամաւ A կամօք ԲԴ չիք և Ե աստուածութիւն Ճ^{6} չիք աստուածութիւնն 24 ԵԸԺԽ չիք և (ծնաւ)։

մուր, և շարժեաց էած զմոգսն յարևելից յերկրպագութիւն. սնաւ իբրև զտղայ կաթամբ, աճեաց և մեծացաւ ամս երեսուն, մկրտեցաւ ի Յովհաննէ ի յամլորդւոյն ի Յորդանան գետ։ Արար նշանս մեծամեծս և արուեստս ի մէջ Հրէից. մատնեցաւ ի քահանայից, դատապարտեցաւ ի Պիղատոսէ Պոնտացւոյ։ Խաչեցաւ, մեռաւ, թաղեցաւ, յարեաւ յաւուր երրորդի. երևեցաւ երկոտասան աշակերտացն և այլոց բազմաց աւելի քան զհինգ հարիւրոցն։ Եւ շրջելով ընդ նոսա զաւուրս քառասուն՝ վերացաւ ի լեռնէն Ձիթենեաց յերկինս յանդիման իւրոց աշակերտացն, ել և նստաւ ի հայրենի աթոռն։ Խոստացաւ երկրորդ անգամ գալ ահաւոր զօրութեամբ յարուցանել զմեռեալս, նորոգել զբոլոր աշխարհս, առնել դատաստան արդար ի մէջ արդարոց և մեղաւորաց, տալ զպարգևս արժանաւորաց, և հատուցանել պատիժս չարագործաց, որ այսմ ամենայնի բարերարութեանց ոչ հաւատան։

«Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք կարէ խախտել, ոչ հրեշտակք և ոչ մարդիկ, ոչ սուր և ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամենայն զինչ և են դառն հարուածք։

«Ամենայն ինչք և ստացուածք մեր ի ձեռս քո, և մարմինք մեր առաջի քո կան. ըստ կամաց քոց արա զինչ և կամիս։ Եթէ սովին հաւատովք թողուս, ոչ յերկրի այլ տէր փոխանակեմք ընդ քեզ, և ոչ յերկինս այլ Աստուած փոխանակեմք ընդ Յիսուսի Քրիստոսի, որ չիք այլ Աստուած բաց ի նմանէ։

«Ապա եթէ յետ այսր մեծի վկայութեան այլ ինչ հարցանես, աւասիկ կամք զբոլոր մարմինս տուեալ ի ձեռս քո. վաղվաղակի արա զինչ և կամիս։ Ի քէն տանջանք և ի մէնջ յանձնառութիւնք. սուր քո՝ և պարանոցք մեր։ Չեմք ինչ լաւ մեք քան զառաջինսն, որ յայսր վկայութեան վերայ եդին զինչս և զստացուածս և զմարմինս իւրեանց։

---

1 ԲԳ չիք և (շարժեաց) Տ^{2}Տ^{3}A ած Դ ատուած փխ էած ԲԳ յարևելից զմոգսն A յարևելից կողմանցս 1—2 ԲԳ սնաւ կաթամբ իբրև զտղայ Ճ^6 աճեաց ըստ մարմնոյ. 2—3 է ի յորովայնէ փխ Յովհաննէ ԵԺԽՃ^6 չիք ի (յամլ...) ԲԳՏ^2 ի սուրբ Յովհաննէ ամլորդոյն մկրտեցաւ ի Յորդանան գետ Թ Յորդան գետ ԳԿ ի սուրբ Յովհաննէ յԱմլորդէ 4 ԱԳՁԷԻԿVՏ^3 զարուեստ ԲԳ զօրութիւնս փխ արուեստս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և արուեստս մեծամեծս ԳԵԺ Հրէից ԲԳԺԼԽՏ^{1}Տ^2 չիք մատնեցաւ ի քահանայից ԸՀ մատնեցաւ քահանայից 4—5 ԲԳԴԵԸԼԿԽՀՏ^{1}Տ^2 դատեցաւ ի Պիղատոսէ (Բ Պեղատոսէ) 5 Ճ^6 չիք պոնտացւոյ 6 ԱՁԷԹԻV և երևեցաւ Բ աւելի են 7 ԲԳՏ^2 հարիւրոց ԲԳ չիք Եւ ԵԸԺԼԽՀ երևէր նոցա ցանկ փխ և շրջելով ընդ նոսա Ի և շրջեալ ԲԳ աւուրս 8 A յերկինս ի լեռնէն Ձիթենեաց է ի լեռնէն Հ չիք յերկինս ԲԳ չիք իւրոց Ժ աշակերտացն իւրոց 8—9 ԲԳ ել նստաւ 9 ԲԳՏ^2 խոստացաւ գալ երկրորդ անգամ 12 ԳԹ չարագործացն ԲԳՏ^2 այսր փխ այսմ ԲԳՏ^2 ամենայն 12—13 ԲԳԸԽՏ^2 բարութեանց Ճ^6 չիք բարերարութեանց 14 Դ հաւատոյ է նախատել փխ խախտել Ճ^6 ի մերոց հաւատոյս խախտել զմեզ ոչ կարէ ԳԵԺԽ չիք և (ոչ մարդիկ) 14—15 Դ մարդիկք, ոչ սուր ոչ հուր ՁԷԹԽV մարդիկք Լ ոչ մարդիկ և ոչ հրեշտակք 15 ԲԳԵԺ չիք և (ոչ հուր) է և ոչ ջուր և ոչ Տ^1 ինչ և են Ճ^6 չիք ոչ ջուր: չիք զինչ և են Ի և ոչ ջուր և ոչ ամենայն ԲԳ տանջանք փխ հարուածք է չիք ամենայն զինչ և են դառն հարուածք 16 ԱԲ^{2}ՁԻՇ և ամենայն ինչք ԼԽ ինչ Ճ^6 չիք մեր 17 Ճ^6 չիք կան Ի չիք քոց Ճ^6 արա զոր ինչ կամիս ԲԳՏ^2 արա ըստ կամաց քոց ԲԳ հաւատով 18 ԲԳԴԵԺԽԿՀՏ^2 ի յերկրի ԲԳ ընդ քո ԲԳԴԵԺԽԿՀՏ^2 ի յերկինս Թ չիք այլ 20 VՏ^3 բայց 21 Դ ապա եթէ ի վերայ այսր Կ ԹԼ Թ այս փխ այսր ԸԽ վկայութեանս ԲԲ^{2}Գ ահաւասիկ 22 ԱԲԲ^{2}ԳԴՁԷԹԻԿ մարմինս A մարմին ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մարմինս մեր Ճ^6 մարմինք մեր ԲԳ տամք Տ^2 տամք փխ տուեալ ԲԳ արա վաղվաղակի 23—24 ԲԳԵԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 պարանոց 24 ԲԳ չիք ինչ ԵԸԺԼԽՀՏ^1 մեք լաւ Խ որ այս վկայութեան ի վերայ 25 ԲԳՃ^6 եդին զանձինս իւրեանց և զստացուածս Ճ^6 չիք և զստացուածս և զմարմինս իւրեանց Բ չիք իւրեանց։

«Զի եթէ անմահք իսկ էաք, և մարթ էր մեզ մեռանել վասն սիրոյն Քրիստոսի, արժան էր. քանզի և նա անմահ էր, և ա՛յնչափ սիրեաց զմեզ, մինչև մահ ի յանձն էառ, զի և մեք նորա մահուամբն յաւիտենական մահուանէն ապրեսցուք։ Եւ եթէ նա զիւր անմահութիւնն ոչ խնայեաց, մեք զի կամօք եղաք մահկանացուք, կամօք մեռցուք վասն սիրոյ նորա, զի կամօք յանձն առցէ զմեզ զիւր յանմահութիւնն. մեռցուք իբրև զմահկանացուս. զի ընկալցի զմեր մահն իբրև զանմահից։

«Այլ դու յետ այսր ամենայնի այլ զմեզ մի՛ հարցաներ. զի ոչ եթէ ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց, եթէ պատրիցիմք իբրև զտղայս. այլ անլուծութեամբ ընդ Աստուծոյ, որում չիք հնար քակել և ի բաց ելանել, ոչ այժմ և ոչ յապա, և ոչ յաւիտեանս, և ոչ յաւիտենից յաւիտեանս»։

Ի սմին մեծի հաւանութեան ամենայն բազմութիւնն միաբանեաց ի մեծամեծաց մինչև ցփոքունս. անսուտ երդմամբ եդին վկայութիւն՝ կենօք և մահու ի նմին կալ հաստատուն։

Եւ իբրև եհաս նամակն յարքունիս, և ընթերցան ի մեծի խոնաստանի յանդիման ամենայն բազմութեան կարաւանին, բազումք այնոքիկ էին, որ իբրև լսէին՝ զովէին զպատասխանիսն։ Թէպէտ և երկնչէին յահէ տէրութեանն, սակայն ի ծածուկ առ միմեանս զնոյն վկայութիւնս զովութեանց տային. առաւել քան ընդ ճարտարաբանութիւնն՝ ընդ համարձա-

---

1 Բ զի թէ ԳԺԽԿՀ և անմահք Դ անմահ ԵԼ և անմահ ԲԴՃ^{6} չիք մեզ ԳԿՏ^{2} մեռանել մեզ Բ^{2}Թի մեռանիլ 1–2 Ճ^{6} վասն սիրոյն Քրիստոսի մեռանել ԵԺԼԽՀ մարթ էր և մեռանել մեզ Ի մեք Տ^{1} զի եթէ և անմահ իսկ էաք, մարթ էր և մեռանել մեզ վասն սիրոյն Քրիստոսի 2 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք արժան էր Ե չիք և նա Խ չիք և (նա) Դ չիք քանզի և նա անմահ էր է այնչափ ԲԴԳԵԺԼԽԿՀՏ^{1} չիք և (այնչափ) Դ զմեզ ատտուած Ճ^{6} զմեզ սիրեաց 3 ԲԴԵԺԽԿՀ զմահ յանձն առ (ԺԽ էառ) ԳԵ չիք ի ԾՏ^{2} զմահ Λ զի մեք 3–4 ԲՃ^{6} ի յաւիտենականն ի մահուանէն ԴԺԿ ի յաւիտենականն V յաւիտենականէն 4 ԲԴ չիք նա ԱԶԷՏ^{3}Վ^{1852} յանմահութիւնն Խ անմահութեանն 5 Դ եղեաք Հ մեռօք փխ եղաք Խ չիք եղաք մահկանացուք կամօք Ճ^{6} կամաւ 6 ԳԴԺԵԼԽ անմահութիւնն է յանմահութիւն 6–7 Բ մահկանացուք Դ զմահկանացուք 7 Ի զանմահութիւն փխ զանմահից 8 VՏ^{3}Ա այլ դու յայսր ամենայնի ԲԴՏ^{2} այլ բանիւք զմեզ ԳԿՃ^{6} զմեզ բանիւք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} զմեզ բանիւ այլ մի՛ հարցանեք 9 ԲԴԸԻԼԽՃ^{6} պատրեցիմք 10 ԲԴ անլուծութեամբ եմք Տ^{2} եմք ընդ աստուծոյ ԲԴՏ^{2} չէ փխ չիք V որ ոչ ունիմ չիք փխ որում չիք Ճ^{6} որև չէ իսկ հնար ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} քակել Թ քակտել 11 ԲԴԵԸԺԼԽՀ առ յապա ԸԽ չիք և ոչ յաւիտեանս Է չիք յաւիտենից ԲԴ և ոչ յաւիտեանս յաւիտենից 13 Դ ի նմին Ե բազմութիւն 14 ԶԷVՏ^{3} մինչ ԳԿ ի փոքրկունս ԵՀԼՏ^{1} ի փոքունս ԸԽ չիք ի մեծամեծաց մինչև ցփոքունս 15 Դ մահուամբ 16 ԵԸԺԽՀ չիք Եւ (իբրև) ԳԴԵԺ յարքունիսն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} ընթերցեալ 16–17 ԱԲԹԻ խոնաստանի (լուսանցքում՝ երախանի) ԳԵԼ խոնաստանին ԳՏ^{1} խորստանին Ի երախանի խոնաստանի ԿՃ^{6} հնաստանին 17 ԶԷV ամենայնի Դ չիք բազմութեան Դ կարաւանին և յանդիման ամենայն զօրուն ԾՏ^{1} չիք յանդիման կարաւանին ԲԴՏ^{2} բազում փխ բազումք 17–18 Դ այն էին փխ այնոքիկ էին 18 Բ չիք իբրև ԲԻՎ^{1852} զպատասխանին Է չերկնչէին(!) Դ ի յահէ 19 Ե տէրութեան ԳԵԽ չիք ի Հ չիք ի ծածուկ Դ զնոյն տային վկայութիւն 20 Խ չիք ընդ Բ ճարտարութեանն Դ ճարտարութիւն բանիցն Թ ճարտարութիւնն է ճարտարաբանութիւն Ը ճարտարաբանութեան Ժ ճարտարաբանութեանն և Խ զճարտարաբանութեանն ի ընդ։

կութիւն աներկիւղութեանն զարմանային։ Եւ բազումք՝ ահարեկեալք սկսան զրահել պնդապէս, և զնոյն շշնչիւն լսէին յամենայն շրթանց։

Իսկ չարասէր մոգպետն հանդերձ մեծ հազարապետաւն շնչեաց չարախօսութիւն, և բորբոքեաց զթագաւորն իբրև զհուր անշիջանելի։ Եւ սկսաւ կրճտել զատամունսն իբրև զօրհասական վիրաւոր. և յայտ յանդիման ձայն արձակեաց առ մեծ հրապարակն և ասէ. «Գիտեմ ես զչարութիւն բազմութեան մարդկանս, որ թերահաւատեն ի մերոց օրինացս, և զկնի կախարդութեան մոլորեալ են անդարձութեամբ։ Եւ իմ եդեալ է ի մտի, թէ ոչ ումեք թողացուցից ի մեծամեծ հարուածոցն, մինչև ակամայ ի բաց կացցեն յայնպիսի վրիպական օրինաց. եթէ ոք կարի ի մերձաւորաց իցէ, զնոյն անցս և ընդ նա անցուցից»։

Յայնժամ ծերն դառնացեալ բանս ի ներքս ընկէց, և ասէ ցթագաւորն. «Առ ի՞նչ է քո այդ մեծ տրտմութիւնդ. զի եթէ կայսր չելանէ ըստ քո հրաման, և Հոնք կան քեզ ի ծառայութեան, ո՞ր մարդ է յերկրի, եթէ կարող է ընդդէմ դառնալ քում հրամանիդ։ Տիրաբար հրաման տուր ի ներքս, և ամենայն որ ինչ և ասես՝ վաղվաղակի կատարի»։

Եւ անդէն թագաւորն ի ներքս կոչեցեալ զդպրապետն, հրամայէր գրել հրովարտակ. և ոչ ևս ըստ սովորութեանն, այլ բանս զայրագինս իբր առ ատելիս և անպիտանս, չյիշելով ամենևին զմեծամեծ վաստակս տիրասէր մարդկանն. այլ միայն կոչել հրաման տուեալ յականէ յանուանէ զարս, զոր ինքն ճանաչէր, որոց անուանքն են այս։

Ի տոհմէն Սիւնեաց ՎԱՍԱԿ անուն։

---

1 Եւ անհրկիւղութեան Տ^{2} աներկեղութեանն Դ չիք Եւ էՀ բազում Λ յահարեկեալց Բ յահարեկեալք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ահարեկեալ 2 Դ սկսան խիզախել Բ շնչիւն Դ շշնջէին և ասէին յամենայն շրթանց 3 Խ հազարապետիւն 4 ԸԽ չարախօսութեամբ Դ իբրև զհուր անշէջ զթագաւորն Ճ^{6} զթագաւորն ի բարկութիւն 5 Դ կրճել ԳԵԺ զատամունս ԸԽ զատամունս իւր Բ հրր Հ հասարական(!) փխ զօրհասական 5—6 ԱԲԳԶԷԿԹV յանդիմանութեամբ ի յանդիմանութիւն 6 ԸԽ ձայնս արձակեաց Տ^{3}Վ^{1852} ձայնարկեաց Λ ձայն արկեալ ի մեծ հրապարակին ԴՏ^{3}Վ^{1852} հրապարակին V հրապարին(!) Դ հազարապետն փխ հրապարակն 7 Դ մարդկանն Բ թերահաւատին Է ի մերոյ Դ արդար օրինացս 8 V չիք կախարդու (բաց տեղ է թողած, երևի օրինակը փչացած է եղել) Դ և զկնի մոլորութեան կախարդութեան վրիպեալ են Դ չիք անդարձութեամբ Է անդարձակութեամբ(!) Դ ի մտի եղեալ է ԷV չիք և իմ եդեալ է 9 ԲԵԸԹԺԼԽ եթէ Դ ոչ երբէք ԵԸԺԼԽՀՏ^{2} չիք ումեք ԴԵԷԸԹԽՀՏ^{1}Տ^{2} մեծամեծաց հարուածոց ԲԹ յակամայ Դ չիք ակամայ 10 ԱԵԶԷԺԻԼԽՃՀVՏ^{3}Վ^{1852} կայցեն Բ այնպիսի ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} վրիպակ Դ օրինացն 10—11 ԱԲԶԷ ի կարի մերձաւորաց ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} և եթէ կարի ոք Ի չիք ի Դ չիք «եթէ ոք—անցուցից» 11 VՏ^{3}Λ նաա փխ նա 13 Դ արդ քո Ի չիք քո Բ մեծութիւնդ փխ մեծ տրտմութիւնդ ՁV ուէրութիւնդ Է տէրութիւն ԳԿ արտմաւութիւնդ Դ չիք եթէ Բ կայսրն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} ոչ ելանէ ԱԲՁԹԻ ընդ փխ ըստ 14 Դ ընդ քո հրամանաց Է հրամանդ(!) Հ յոյնք փխ հոնք Խ ո՞վ Դ իցէ յերկրի եթէ կարէ 15 Դ կամաց քոց փխ քում հրամանիդ 16 ԱԲԳԶԷԹԻV զինչ ԴԺԽ զոր ինչ ասես ԵԸԼՏ^{2} և զամենայն որ ինչ ասես ԺԽ զամենայն Դ լինի փխ կատարի Խ կատարես 17 ԱԲԶԷԹԻ թագաւորն վաղվաղակի ի ներքս ԵԸԺԼԽՀՏ^{2} և թագաւորն անդէն (ԵՀ անդրէն) Բ կոչեաց Λ կոչեալ Դ և անդէն թագաւորն զդպրապետն ի վաղվաղակի ի ներս կոչէր Բ և հրամայէր Խ հրամայէ 18 ԴԸԼԽԿՀՏ^{2} չիք և (ոչ ես) ԵԸԺԼԽ ոչ փխ և ոչ ևս Եւ սովորութեան Տ^{2} հրովարտակ ոչ ըստ սովորութեան ԳԴԵԷԼԽԿՀՏ^{2} իբրև 19 Դ չիք զմեծամեծ Դ զվաստակս 20 ԲՏ^{2} մարդկան ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} կոչելոյ հրաման տայր ԷՏ^{1} չիք զարս 21 ԴԵԺԽԾԿՀՏ^{2} զորս ԱԲԶԷԹԻԿVՏ^{3}Վ^{1852} որոց անուանքն (Բ անուանք) են այս ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} որոց անուանք են այսոքիկ Λ և այս անուանք են նախարարացն 22 ԳԼԾՏ^{1} դնում են նախ ի տոհմէն Արծրունեաց, ապա՝ ի տոհմէն Սիւնեաց։

Ի տոհմէն Արծրունեաց ՆԵՐՇԱՊՈՒՀ անուն։
Ի տոհմէն Ռշտունեաց ԱՐՏԱԿ անուն։
Ի տոհմէն Խորխոռունեաց ԳԱԴԻՇՈՅ անուն։
Ի տոհմէն Մամիկոնէից ՎԱՐԴԱՆ անուն։
Ի տոհմէն Մոկաց ԱՐՏԱԿ անուն։
Ի տոհմէն Ապահունեաց ՄԱՆԷՃ անուն։
Ի տոհմէն Ամատունեաց ՎԱՀԱՆ անուն։
Ի տոհմէն Վահեւունեաց ԳԻՒՏ անուն։
Ի տոհմէն Անձևացեաց ՇՄԱՒՈՆ անուն։

Զայս նախարարքս յականէ յանուանէ կոչեցին ի դուռն արքունի, և կէսքն առ նմա խոկ էին ի կարաւանին, և այլքն ի կողմանց հիւսիսոյ ի Հոնաց պահակին. Թողեալ էր զամենս ի նախարարացն անդէն յաշխարհին Հայոց։

Արդ թէպէտ և ոչ համագունդ ի միոջ վայրի գտեալ էին ամենեքեան, սակայն յառաջագոյն դիտացեալ զխորհուրդս չարաբարոյ բռնաւորին, և զհեռաւորսն ես իբրև զմերձաւորս ի միոջ վայրի առ միմեանս համարէին։

Եւ ի ձեռն սրբոյն Յովսեփու եպիսկոպոսի նովին ուխտիւ հաստատեալ՝ խաղացին գնացին յիւրաքանչիւր տեղեաց ի դուռն արքունի։ Եւ յոյժ փութային վասն եղբարց և որդեաց և սիրելի դայեկասնունդ բնակացն, որ չարաչար կային ի մեծի նեղութեան։ Վասն որոյ և նորա զանձինս ի մահ մատնեցին՝ ոչ ինչ զանգիտելով իբրև զանարի վատասիրտս. այլ յոյժ քաջութեամբ պնդեցին զանձինս, զի թերևս կարասցեն փրկել զնոսա ի մեծամեծ հարուածոցն։

Եւ իբրև հասին ի դուռն արքունի, ի մեծի շաբաթու զատկին յանդիման լինէին թագաւորին։ Բայց թէպէտ և տեսանէին զեղբարս իւրեանց ի

---

1 ԱԳՁԷԻԿV Մերշապուհ Բ Մերշահ 2 ԳԵՁԺԼԽԿՀՏ¹Տ² Ըռշտունեաց Արտակ Տ² Արտակ (Ըռշտունեաց վերը գրված է՝ Մոկաց) 3 ԱԳԵՁԷԸԹԺԼԽԿՀVՏ¹Տ²Տ³Վ¹⁸⁵² Գադեշո(յ) ԲԻ Գադեշ Դ Գադիշ A Գադիշոյ Դ Ցանկ՝ Խորխոռունեաց, ապա՝ Ռշտունեաց 4 ԱԳՁԷԻV Վ¹⁸⁵² Մամիկոնենից 5 Դ չիք ի տոհմէն Մոկաց Արտակ անուն 6 Դ Ամատունեաց փխ Ապահունեաց Դ Մանաճիհ 7 Դ Ապահունեաց փխ Ամատունեաց Դ Սահակ փխ Վահան 8 ԱԲԳՁԷԹԻԿVՎ¹⁸⁵² Գիտ 9 ԱԲԳՁԹVՏ¹Վ¹⁸⁵² Անձևացւոց ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² Անձաւացեաց Է Անձևացոյ Ի Անձևացիոց 10 Խ այս ԱՁԷԻV նախարարք ԳԿ նախարարս 11 Դ և կէսքն խոկ առ նմա Կ առ նմին ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ² անդէն ի կարաւանին, և այլք Դ ի դրան Արքունի փխ ի կարաւանին Հ ի կարաւանի Դ ի կողմանս հիւսւսոյ ՁԷԿ հիւսւսոյ 12 ԲԴ չիք էր 13—14 Դ յաշխարհէն Ի աշխարհին 14 ԳԵԺԼԽԿՀ չիք և Բ չիք ոչ Դ ի միջոց վայրի Ե ի միջ վայր ԼԽ վայր 15 ԱՁԷVՏ²Վ¹⁸⁵² զխորհուրդան ԳԵԸԺԼԽՀ զխորհուրդ Թ զխորհուրդն Դ անօրէն փխ չարաբարոյ Զ չարայբարոյ 16 Բ զհեռաւորս Է հեռաւորսն Ե Խ զհեռաւորսն Ա ԲԳԵԸԺԼՀ չիք ես A զմերձաւորսն Տ² զմերձաւոր ԸԹ ԽՏ¹ ի միջոց վայրի ԲԴ իւրեանս փխ միմեանս Զ առ ի միմեանս 18 ԲԳԵԸԺՀՏ¹Տ² սրբոյն Յովսէփայ ԼԽ սրբոյն Յովսէփ A Յովսէփու մեծի եպիսկոպոսի Դ ուխտին 19 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² խաղային գնային 20 Տ¹ յայնժամ փխ յոյժ Բ որդւոց ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² որդւոց ԳԵԸԺԽԿՀԼՏ¹ դայեկասուն 20—21 A բարեկամացն փխ բնակացն ԲԳԼՏ¹Տ² բնակչացն Է բնակացս 21 ԱՁԷԹԻ և փխ որ ԱԷԻ կեին ՁԷԹ կէին V կեաին(!) Ե նեղութեան 22 ԲԴ մատնելով ԲԴ զանդիտեցին 23 VAՏ³ պնդէին Հ պնդեցին ԲԴ զանձինս իւրեանց 25 ԱԲԳԴԵՁԹԺԻԼԽՀVՏ¹ և ի մեծի Կ և ի մեծ Է չիք շաբաթու զատկին յանդիման լինէին 26 ԱՁԹԻVՏ²Վ¹⁸⁵² մեծի թագաւորին ԲԴ չիք բայց Դե զեղբարսն Դ զեղբայրս ԸԹՀ զեղբայրսն Խ չիք և Դ չիք իւրեանց։

մեծամեծ վիշտս տառապանաց, որ վասն անուանն Քրիստոսի ճգնեալք էին պնդապէս, ոչ ինչ տրտում և տխուր զերեսս ցուցանէին հրապարակին։ Եւ որչափ նորա զուարթագին երևէին ամենեցուն, առաւել զարմանային չարաւէրքն։

Եւ զի օրէնք էին յառաջ ժամանակաւ, յորժամ ի Հայոց աշխարհի ի դուռն երթայր ի ձեռն պատուաւորի զօրագլխի ուրուք, այր ընդ առաջ յղէր, և հարցանէր զողջոյն և զխաղաղութիւն Հայոց աշխարհին, և երկիցս և երիցս անգամ զնոյն առնէր, և զհանդէս զնդին ինքնին տեսանէր և յառաջ քան ի գործ պատերազմին հասանել զգայն իսկ առ նա՝ մեծ շնորհակալութիւն համարէր, և առաջի աթոռակցացն իւրոց և ամենայն մեծամեծացն՝ զովութիւն մատուցանէր ամենեցուն, և յիշէր զնախնեացն զվաստակս, և զառն առն քաջութիւն պատմէր նոցա։

Իսկ այն օր և ոչ մի ինչ յայսցանէ ամենեւին ինչ ոչ յիշեաց. այլ իբրև զշարագն մի՝ ոչ դադարէր յուզել և շարժել զբուք ձմերայնոյ։ Որպէս և նմանեալ իսկ էր ծովածուփ ալէկոծ խռովութեան, ոչ զուղղաբեայ վեր ի վերոյ, այլ անդատին յանդնդոց բարձրանայր փրփրեալ կոտակեալ, միջապաձայն որոտալով, գազանաբար գոչելով առհասարակ զողացուցանէր զտիեզերական զիւր իշխանութիւնն, որպէս զի փչեալ տարածանիցի համատարած ամենայն ի վերայ լերանց, խորոց, ձորոց՝ ապականել միանգամայն զպայծառութիւն զաշտացն վայելչութեան։

Մանչելով բարբառ արձակեալ և տալ. «Երդուեալ իմ յարեգակն, ի մեծն աստուած, որ ճառագայթիւքն իւրովք լուսաւորէ զամենայն տիե-

---

1 ԲԴԵԺԼՀՏ¹Տ² ի մեծ ըն ի մեծ վշտի Բ որք 2 Կ չիք ինչ 2—3 ԲԴ հրապարակին ցուցանէին 3—4 ԱԴՉԷԹԻԿV չիք առաւել զարմանային չարաւէրքն ԲԴ նոքա առաւել արհամարհէին զնոսա փխ առաւել զարմանային չարաւէրքն 5 ԱԲԴԴՁ ԷԻԿV չիք Եւ ԴԽ չիք ի (Հայոց) Դ աշխարհին 6 ԲԴ երթայր ի դուռն ԲԴԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ Տ² պատուաւոր Բ առն փխ այր ԲԴ չիք ընդ առաջ ԴԵԻ յառաջ 7 Դ ուրուք առն յղէր ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² աշխարհն Հայոց 8 ԲԴ չիք անգամ ԲԴ ինքն ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² տեսանէր ինքնին Λ տեսանէր թագաւորն 9 Տ³ գ՝ ի գործ Λ զգործ Դ պատերազմի Ծ չիք խակ ԲԴ չիք առ նա 9—10 ԲԴ մեծ շնորհակալ լինէր Λ մեծի շնորհակալութեան 10 ԲԴԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² առաջի թագաւորացն փխ աթոռակցացն ԲԴԼՏ¹Տ² չիք իւրոց ՀԾ չիք ամենայն 10—11 ԲԴ մեծամեծաց 11 ԱՁԷԹԻVՏ³Վ¹⁸⁵² ամենեցուն զովութիւն մատուցանէր ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք ամենեցուն ԲԴ զնախնեաց է նախարարացն փխ նախնեացն 11—12 ՏԵԺԼԽԿՀ վաստակս 12 ԲԴ քաջութիւնս 13 ԱՁԷԹԻVՏ³Վ¹⁸⁵² և ոչ մի ԲԴ և ոչ մի ինչ յիշեաց յայսցանէ Λ չիք և Բ չիք ամենևին ինչ ոչ Դ չիք ամենևին ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² և մի ինչ ԴԵԸԺԼԽԿՀ ամենևին յայնժամանէ ոչ յիշեաց Տ¹Տ² յայնժամանէ 14 ԱՁԷԻԿV զշար զն մի Թ չարագն ԱՁԷԹԻԿVՏ³Վ¹⁸⁵² ոչ եա Դ ոչ եւ դադարէր ՁԷ ի շարժել ԲԴ շարժել և յուզել 15 Է չիք և ԸԽ ալեկոծութեան ԲՏ² խռովութեանց ԸԽ չիք խռովութեան VՏ³Վ¹⁸⁵² և ոչ Բ զուղղաբեայ Դ զաղնաբեայ 16 ԱՁԷԹԻV չիք անդատին Դ յանդնդոցն ԱԹԻVՏ³Վ¹⁸⁵² բարձրանալ, փրփրել, կոտակել ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ բարձրանայ փրփրայ կոտակել Դ փրփրեալ կոտակել 17 Λ և (միջապա...) Խ որոտալով ԲԴ չիք գազանաբար գոչելով Է կոչելով 17—18 ԱԲԴՁԷԹԻV զողացուցանելով 18 Λ չիք զիւր Ա յուսանցսում զիւր (իշխան...) Խ ոչ զի փխ որպէս զի Λ որպէս թէ Տ³Վ¹⁸⁵² չիք զի 18—19 ԱՁԷԻV տարածանեսցի Բ տարածանիցէ 19 ԲԴ չիք ի վերայ ԱՏ² և խորոց ձորոց ապականել Λ խորոց և ձորոց Խ ձորոյ ԴՁԷԹԻV ապականեալ 20 ԴԺԽԿՏ¹Տ² և զպայծառութիւն Ի և յայնութիւն ԲԴ զաշտաց ԱԲՁԹԻՎV վայելչութիւն 21 ԲԴ արձակէր ԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² արձակեաց Բ և ասէր Դ չիք և տալ Խ եմ փխ իմ 21—22 ԲԴ յիմ աստուածն արեգակն Դ յիմ արեգակն ԱՁԷԹԻV Տ³Վ¹⁸⁵² երդուեալ իցէ իմ ՁԷԹԻVՏ³Վ¹⁸⁵² ի մեծ աստուածն 22 ԲԴԿ ճառագայթիւք։

ղերս, և ջերմութեամբն կենդանածնել զամենայն գոյացեալսն, եթէ ոչ վաղիւ ընդ առաւօտն, ընդ երեւումն սրանչելւոյն, ընդ իս իւրաքանչիւր ծունր նմա ոչ կրկնեսջիք՝ խոստովանելով զնա աստուած, ոչ ինչ թողացուցից ձեզ՝ զամենայն ներութիւնս չարչարանացն ի վերայ ածելով, մինչև ակամայ կատարիցէք զկամս հրամանաց իմոց։

Իսկ հաւատացեալքն հաստատեալք ի Քրիստոս՝ ոչ ի սաստմանեաց ձմերայնւոյն հովանային, և ոչ ի տապոյ խորշակին ջեռուցին, և ոչ յահագին ձայնէն սարսէին, և ոչ ի սպառնալեաց տանջանացն զանգիտէին. այլ ի վեր հայեցեալք՝ զզօրութիւնն Քրիստոսի յօգնութիւն եկեալ տեսանէին, և զուարթագին դիմօք և համեստ բանիւք յառաջ մատուցեալ՝ տային պատասխանի թագաւորին.

«Խնդրեմք ի քէն, արքայ քաջ, ունկն դիր սակաւ բանից մերոց, և քաղցրութեամբ լուր զոր ասելոցս եմք։

«Քանզի յիշեցուցանեմք քեզ զժամանակն Շապհոյ արքայից արքայի, որ էր հայր հաւուն քո Յազկերտի, և ետ նմա Աստուած զերկիրն Հայոց ի ծառայութիւն սովին օրինօք, որով և մեք իսկ վարիմք այժմ. և հարքն մեր և հաւք հարցն մերոց կային նմա ի ծառայութեան վաստակս, և սիրով կատարէին զամենայն հրաման բանի նորա, և բազում անգամ ի նմանէ մեծապարգևք լինէին։ Եւ յայնց ժամանակաց մինչև ի քո հայրենի աթոռդ՝ և մեք զնոյն ծառայութիւն ծառայեցաք. բայց թերևս քեզ յաւագոյն քան զառաջնոցն։

Զայս ասելով ցուցանէին զքաջութիւն արութեանցն յաւագոյն քան զառաջնոցն ըստ զինուորութեան կարգի։ Իսկ զմտից և զսակից, և որ այլ ևս էին հարկ աշխարհին, բազմագոյն քան առ հարքն նորա երեւայր յարքունիս։

---

1 ԲԳԴԵԸԺԽԿ ջերմութեամբ ԲԴ իւրով կենդագործէ Դ զարարածս փխ զգոյացեալսն ԲԳԸԺԽԿԵ գոյացեալս ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք ոչ 2 ԳԺԿՀ առաւօտս Դ ընդ վաղիւ ընդ առաւօտն Ե վաղիւն ընդ առաւօտս ԲԴ երեւումն նորումն սրանչելեացն Է սքանչելեացն ԹԺ զիւրաքանչիւր 3 ԲԴ նմա ոչ կրկնեսջիք զծունր Բ խոստովանել Դ խոստովեալ Բ չիք ինչ 3—4 ԲԴ չիք ձեզ Դ ոչ թողացուցանեմ 4 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ² չարչարանաց 5 ԱԲԴՁԷԹԻVՏ³Վ¹⁸⁵² կատարեսջիք ԲԴ զբան փխ զկամս 6 ԲԴ և հաստատեալքն Ի չիք հաստատեալք 7 ԴԷ ձմերայնոյ Դ խորշակի 8 ԲԴ ի սպառնալեացն ԲԴ չիք տանջանացն 9 ԲԴ հայեցեալ և զզօրութիւն Խ զօրութիւն ԱԲՁԷԹԻԿVՏ³Վ¹⁸⁵² յօգնականութիւն Դ զօգնականութիւնն աստուծոյ 9-10 Է տեսանիցեն 10 Է չիք և (զուարթագին) Ի և փխ և (զուարթագին) 11 ԲԴ պատասխանի և ասէին ցթագաւորն 12 ԲԴ թագաւոր քաջ ԲԴ չիք սակաւ ԳԾՏ¹ սակաւիկ մի Կ սակաւիկ բանից մերոց ԵԸԺԼԽՀՏ² սակաւ մի ՅՁԷԹԻVՏ³ սակաւ բանից մերոց 13 A յուիցես ԹԺԼ ասելոց 14 ԲԴ զժամանակս Հ զժամանակն ԴՀ Շապուհոյ և Շապոյհոյ 15 Ի հաւու ԳԴԺԿՏ¹Տ² հաւոյ ԸԹ հաւատոյ փխ հաւուն Հ հաւատար(!) հօր քո Յազկերտի ԱԲՁԷԻV Ազկերտի 16 Հ չիք Հայոց VՏ³A ի ծառայութիւն փխ ի ծառայութիւն Բ օրինակաւ Դ օրինակաւ Ի օրինակօք ԲԴԽ չիք և ԵԸԺԽ ԼՀՏ² չիք իսկ ԲԴ վարիմքս Տ¹ եմք մեք և վարիմք այժմ 17 ԲԴ հարք ԱՁԷԹՏ³Վ¹⁸⁵² հաւքն ԳԵԸԼԽԺՏ¹Տ² հարանց ԴԷ կային Ի չիք նմա 18 ԲԴ կատարեցին ԴԼԽՏ² հրամանս Է հրամանք Բ զամենայն բանս հրամանի նորա 19 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² մեծապատիւ փխ մեծապարգևք ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀVՏ¹Տ²Տ³Վ¹⁸⁵² լինէին A կալանէին 20 ԲԴ ի հայրենի քո Ի չիք մեր 21 ԱԴՁԷԹԻԿ առաջնոցն 22—23 ԲԴ բայց առաւել քան զառաջնոցն քեզ ցուցանէին ըստ զինուորութեան կարգի (Դ կարգին) Կ չիք «զայս ասելով — զառաջնոցն» ԳԵ արութեանց 23 ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զինուորական ԳԵԸԼԽՏ¹Տ² կարգին Բ զոր 24 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ են փխ էին ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² հարկք ԱԷ բազմագոյնք Դ չիք քան ԲԴ քո փխ նորա 24—25 ԲԴ այժմ երեւայ յարքունիս։

«Նա և ի սուրբ եկեղեցւոյն, որ էր ազատ ի Քրիստոս ըստ կարգի նախնեացն մերոց ի սկզբանէ, և դու ընդ հարկաւ եդիր. և մեք առ սէր քոյոյ տէրութեանդ ոչ ինչ ընդդիմացաք բնաւ։ Արդ վասն է՞ր յուզեալ իցէ ցասումնս այս ի վերայ մեր. առա դու մեզ զպատճառս վնասուն. եթէ օրէ՞նքն մեր պատճառք իցեն անվաստակ լինելոյ առաջի քո»։

Իսկ չարաղէն լի ամենայն նենգութեամբ՝ զերեսս ի մի կոյս դարձուցեալ և ասէ. «Վնաս համարիմ ընդունել ի գանձ արքունի զհարկս աշխարհին ձերոյ, և անօգուտ զքաջութիւն արութեան ձերոյ. քանզի ազատաբար մոլորեալ էք ի ճշմարիտ օրինացս մերոց, և զաստուածս անարգէք և զկրակ սպանանէք և զջուրս պղծէք, և զմեռեալս ի հող թաղելով զերկիր ապականէք, և քրպիկար* չառնելով ոյժ տայք Հարամանոյ. և որ մեծ քան զամենայն, զի հանապազ ի կանայս ոչ մերձենայք. և մեծապէս լինի դիւաց խնդութիւն, չխառնելով ձեր և չպահելով զամենայն կարգս մոգաց։ Տեսանեմ զձեզ իբրև զխաշինս ցրուեալս և վայրատեալս յանապատի, և յոյժ զեղջ է մտաց իմոց, թէ գուցէ աստուածքն բարկացեալ վասն ձեր՝ ի մէնջ վրէժս առնուցուն։ Այլ դուք եթէ կամիք կեալ և կեցուցանել զանձինս ձեր և մեծարանօք անդրէն յուղարկիլ, զոր ասացի՝ վաղվաղակի կատարեցէք»։

Յայնժամ երանելի նախարարքն առ հասարակ զձայնս իւրեանց բարձին և ասեն յանդիման ամենեցուն. «Մի՛ դու, արքայ, և մի՛ դայդ այլ առ մեզ ասեր. քանզի ոչ է եկեղեցի շինուած մարդոյ, և ոչ տուրք արեգական, որպէս դուդ այլ ընդ այլոյ կարծես՝ թէ աստուած իցէ. ոչ

---

1 ԶԷԹԻV չիք և Բ և սուրբ եկեղեցի որ ազատ էր Դ և եկեղեցի որ ազատ էր ԶԷ յազատ 2 Լ նախնեաց V չիք ընդ ԲԵԹԺԼՀՏ¹ եդեր 3 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք բնաւ ԲԴ յուզեցաւ 4 ԱԴԵԶԷԸԺԻԼԽՀՏ¹Տ² ցասումս այս ամենայն (ԴԼ ցասումն Տ² ցասումնս) ԲԴ ցասումն սրտմտութեանս այս (Դ սրտմտութեանցս) ԴԵԸԼԽՀՏ² զպատճառ ԶԷV զպատճառան ԲԴ վնասուդ 5 ԱԲԴԴԵԹԺԼԽԿՀ օրէնք ԲԴ են ԵԸԺԼԽՀՏ¹ իցեն պատճառք Տ² իցեն պատճառ ԲԴ լինել Բ ի մէջ նոցա փխ առաջի քո 6 Բ կողմ փխ կոյս ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ի միւս կողմն 7 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ² չիք և Բ ի գանձն արքունի ԲԴԵԸԼԽՏ¹Տ² զհարկ 8 ԸԽ արիութեան 9 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² մեր ճշմարիտ օրինացս ԲԴ օրինաց ԵԸԺԼԽ չիք և ԲԴ զաստուածան Լ զաստուած 10 Ե զկրակս Թ չիք և զկրակ սպանանէք ԲԴ զջուր Բ չիք և զմեռեալս 11 ԴԼՏ¹Տ² թաղեալ Ե քրպիկար ԱԲԴԴԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿV քրպիկար Հ քրպիկայք ԵԸԹԺԽՀ լուանցման՝ «լուացումն ի փոր չառնելով մուտ տայք դիւաց և հառայ դարձութեան» A քրպար* ԱԶԷԹԻV յոյժ փխ ոյժ Հ չիք չառնելով ոյժ տայք ԱԶԷԹԻԿ Հարամանոյ (Է Հրամանոյ) ԲԴԵԸԼԽՀՏ¹Տ² Խարամանոյն Դ Հարմանայ 12 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² մեծն ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք զի ԲԴ է քան զամենայն՝ ի կանայս չմերձենալով լինի ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ոչ մերձենալով ԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք և 13 ԴԵԽ դիւացն 13—14 Բ կարգ մոգուցն Դ կարգ մոգացն 14 Խ մտաց(!) փխ մոգաց Ը տեսանեմք Ի խաշինս ԴԽ ցրուեալ Բ վարանեալս ԴԿ վայրավատեալ ԵԸԺԽՀVՏ¹Տ²Վ¹⁸⁵² զվայրատեալս ԴԹԼՏ¹ վարատեալս 15 ԲԴԴԸԺԼԽԿՏ¹Տ² եթէ 16 ԲԴ վրէժ առնուն ի մէնջ ԴԶԷԹԻԿV Տ³Վ¹⁸⁵² վրէժ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² թէ 17 Բ յղարկել յաշխարհն ձեր զոր ասացի Դ անդրէն դառնալ յաշխարհն ձեր ԴԿ անդրէն ի նոյն յուղարկիլ ԱԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾՀVՏ³A անդրէն յուղարկիլ Դ ասացին Տ² վաղիւն ԲԴ չիք վաղիւ 18 Դ կատարեցէք 20 Բ ամենեցուց ԱԴԹԻԿ դայդ բան ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² և մի՛ դու դայդ բանդ 21 A այլ ես ԷԹԽ չիք այլ ԲԴԴ շինած մարդկան ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² մարդկան ԺԽՏ² տուրբ(!) փխ տուրք 21—22 ԼՏ¹ չիք և ոչ տուրք արեգական 22 ԲԴ չիք դուդ ԲԴ կարծէք ԱԵԶԷԸԹԺԻԼԽՀՏ² թէ նա ԴԿ եթէ նա Տ¹ թէ արեգակն աստուած է ԵԸԺԼԽՀՏ² է փխ իցէ:

* Ուղղում ենք «քրպիկար», որ նշանակում է «վարձատրության արժանի բարի գործել»: «Քրպիկար» անշուշտ աղավաղված է «քրպիկար» բառից. տե՛ս Հ. Աճառյան, Արմատ. բառարան, հ. VI, էջ 1556—1557 և Միքայէլ Փորթուգալ փաշա, Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին և ծանոթութիւնք, Վենետիկ, 1903, էջ 252—253:

միայն զի աստուած չէ, այլ և կենդանի չէ: Այլ եկեղեցիք ոչ են պարգեւք թագաւորաց, և ոչ արուեստ ճարտարութեանց, և ոչ գիտք իմաստնոց, և ոչ աւար քաջութեան զինուորաց, և ոչ պատիր խաբէութիւնք դիւաց. նա և բնաւ իսկ ամենեին զինչ և ասասցես յերկրաւորացս, կամ ի վեհից կամ ի վատթարաց, բնաւ ուրեք եկեղեցի ի նոցանէ ոչ գոյր: Այլ շնորհք են մեծին Աստուծոյ, ոչ միում ումեք ի մարդկանէ տուեալ, այլ ամենայն բանաւոր ազգաց, որք վիճակեալ են ի բնակութիւն ի ներքոյ արեգականս: Հիմունք նորա եղեալ են ի վերայ հաստատուն վիմի. ոչ ներքինք շարժել կարեն. և ոչ վերինք դրդուեցուցանել: Եւ զոր երկինք և երկիր ոչ դողացուցանէ, մի՛ ոք ի մարդկանէ խրոխտասցի յաղթել նմա: Հա՛յա, որով օրինակաւ զինչ կամիս առնել, կատարեա. պատրաստ եմք ամենեքեան առ ամենայն մեքենայս հարուածոցն տանջանաց, զոր սպառնացար. ոչ միայն ի չարչարել, այլ և ի մեռանել: Եւ եթէ դարձեալ ևս զնոյն բանս հարցանես, ի միջէ միջէ լուիցես առաւել քան զդոյն պատասխանի:*

Յայնժամ դառնացեալ քան զլեղի թագաւորն՝ փլուզանէր անդէն ի փորին զծով կամաւոր մաղձոյն իւրոյ. և ընդ քիթսն և ընդ բերանն առ հասարակ գոլոշի ջերմախառն ելանէր, իբրև ի սաստիկ հնոցէ ծուխ թանձրացեալ: Եւ առ չհանդուրժել սրտին իւրոյ՝ կոտորէր զզօրութիւն մարմնոյն, և ծակոտէր զբազմամթեր աման խորհրդոյն, ցրուէր և վատնէր զամենայն խորհումն նենգութեան: Եւ զոր ոչ երբէք կամէր իւրոց սիրելեացն յայտնել, ակամայ առաջի ծառայիցն Քրիստոսի մերկանայր և դնէր զամենայն կարգաւ:

Երեքկնէր և չորեքկնէր զանսուտ երդումն յարեգակն, և ասէր այս-

* Հմմտ. Ղուկ. Զ 48

---

1 *ԱԲԳԴԵԶԷԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ² այլև ոչ կենդանի Ը և այլ ոչ ևս կենդանի ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²* փխ *այլ (եկեղեցիք) Դ եկեղեցի ԲԴ* չիք *են* 2 *ԷԼՏ¹Տ²* չիք *և ոչ (արուեստ) ԲԳԴԵԶԷԹԺԻԼԿՏ² արուեստք ♦ արհեստք ԲԴԼ ճարտարութեան VՏ³ գիտք* 3 *ԲԴԼՏ¹Տ²* չիք *և ոչ (աւար) Ի* չիք *և ոչ աւար քաջութեան զինուորաց ԲԴԵԼԽ խաբէութեան ԴԸԺ գիւթոց* փխ *դիւաց* 3–4 *ԲԴ նաև բնաւ զինչ ասիցեն (Դ ասեն) յերկրաւորացս* 4 *ԼՏ¹ ասես ՁԻVՏ³Վ¹⁸⁵²Λ յերկրաւորացն* 5 *ԲԴԵ ոչ ուրուք ի նոցանէ դատնի եկեղեցի ԴԸԺԼԽՀՏ²* ի *նոցանէ եկեղեցի ոչ գոյր ԴԸԺԼԽՏ¹Տ² ուրուք* փխ *ուրեք ♦ շնորհօք* 6 *ԲԴ* չիք *մեծին ԲԴ ի նոցանէ* փխ *ի մարդկանէ Բ տուեալ է նա Դ տուեալ են ԸԽ* չիք *ումեք ի մարդկանէ տուեալ Է* չիք «*այլ*»—48 էջ տող 1—2 «*որում ցանկացեալ էր*» *ԵՀ* չիք *ամենայն* 7 *ԲԴ բանաւոր մարդկան անզգայ ԲԴ վիճակեալ են Բ ներքոյ արեգականն ԴԵԽՏ² արեգական Դ երկնաւոր արեգականն* 8 *Բ եղեալ են ԴԽ ներքին* 9 *Խ վերին ԴԵԺԿՀՏ¹Տ² դրդուեցուցանեն Դ երկիր և երկինք ԹԻ երկին ԱԹԻ ոչ կարեն դողացուցանել* 9—10 *ԲԴ դողացուցանեն ՁV* չիք *և զոր երկինք և երկիր ոչ դողացուցանէ* 10 *ԵԸԺԽՀ Հայա* (լուսանցքում՝ *անա զի կայք*) *ԲԴ արա և կատարեա* 12 *ԲԳԴԵԼԽՏ² հարուածոց Դ* չիք *հարուածոց ԲԴ տանջանացն* 13 *ԲԴ ի չարչարել Բ ի մեռանել ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²* չիք *ևս* 13—14 *ԲՏ² և եթէ դարձեալ զնոյն բան հարցանես* 14 *ԴԵԼԽԺ բան ԱԴԵԶԸԺԻԼԽԿՀՏ¹ հարցցես Դ միջէ առնել պատասխանի տան Բ միջէ զնոյն լուիցես Բ* չիք *առնել բան զդոյն պատասխանի* 15 *Դ դառնացու ԵԸԺԼԽՏ² թագաւորն բան զլեղի Զ զլեղի ♦ զառնացեալ թագաւորն Դ փլուզէր ԲԴԼ անդրէն* 15–16 *ԲԴԵՏ² ի փորի* 16 *Բ մաղձոյ Դ մաղձին ԹԻVՏ³ մաղձուն ԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² և ընդ բիթն* 17 *Դ գլորչի ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² գոլորշի ԲԴ ջերմեռանդն* փխ *ջերմախառն* 18 *ԱՉԻԿV չհանդարտել ԲԴ ի չժուժել ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²* չիք *իւրոյ Λ զզօրութիւնս* 19 *ԲԴ մարմնոյն իւրոյ Դ* չիք *և Բ* չիք *և ծակոտէր Բ զբազմամթերական Բ* չիք *աման ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² խորհրդոյն* 20 *ԱՁԹԻV խորհումն* փխ *խորհուրդն ԲԴ խորհուրդս ԴԵԺ խորհուրդ ԱԲԴՁԹԻ նենգութեանն Դ զորս* 20—21 *ԲԴ ոչ երբէք իւր սիրելեացն կամէր ասել՝ առաջի ծառայիցն Քրիստոսի ակամայ Դ սիրելեաց* 21 *Ի ծառայից Դ մերկենայր* 23 *Դ երգմունսն:*

պէս. «Ոչ կարէք աւերել զանխախտ ամուրս իմ. և ոչ որում ցանկացեալդ էք՝ վաղվաղակի տամ զատանել ձեզ. այլ զամենեսեան զձեզ և որ ի գնդիս են՝ չարաչար կապանօք ի Սագաստան տամ անցուցանել ընդ անճանապարհ տեղիս, որ և բազումք ի ձէնջ ի խորշակէ յերթային սատակիցին, և մնացեալքն անկցին ի բերդս ամուրս և ի բանդս անելս: Եւ ի ձեր աշխարհն առաքեցից զօրս անթիւ հանդերձ փղօք, և զկին և զորդիս ի Խուժաստան տամ խաղացուցանել. և զեկեղեցիս և զոր անուանէք վկայարանս՝ քակեցից, քանդեցից և յապականութիւն դարձուցից. և եթէ ոք ընդդէմ դարձեալ գացի, կոխան եղեալ գազանաց՝ անողորմ մեռանիցի: Եւ զամենայն սասցեալս արարից և կատարեցից առ մնացորդս աշխարհին»:

Եւ վաղվաղակի հրամայէր զպատուական նախարարսն հանել մեծաւ անարգանօք յերեսաց իւրոց. և զգուշութեամբ հրաման տուեալ դահճապետին՝ առանց կապանաց յիւրաքանչիւր վանս պահել, և ինքն զառածեալ անդրէն դառնայր անմխիթար տրտմութեամբ զօթևանս ագանէր:

Իսկ հաւատացեալքն ճշմարտութեամբ ի Քրիստոս՝ ոչ ինչ երկմտութեամբ թերահաւատէին յառաջին խրատուէ սուրբ վարդապետացն իւրեանց. այլ տակաւին ի խնդիր էին հնարիցն, թէ ո՛րպէս զանձինս և զսիրելիս հանցեն ի մեծ նեղութենէն: Եւ բազում անգամ ջանալով, և մեծամեծացն՝ որ օգնականք էին նոցա ի Դրանն արքունի՝ խոստմունս մեծամեծս առաջի դնէին նոցա առ ի յոյս կարասւոյ, և ոչ սակաւ գանձս առ ժամայն ծախէին նոցա:

Եւ իբրև յամենայն կողմանց եկն փակեցաւ անել արգելան նոցա, յայնժամ զխորհուրդն Աբրահամու ի մէջ առեալ՝ աղաղակէին և ասէին ի սիրտս իւրեանց. «Ամենեցուն մեր նուիրեալ և եղեալ զեղբարս և զորդիս

---

1 Խ ոչ կարէք զուր ԱԳԶԵԸԹԺԻԼԿՀՏ¹Տ² աւերել զուք զանխախտ ԲԴ ցանկացեալ էք Ե ցանկացեալքդ 2 Դ չիք զձեզ և Բ զամենեսեան որ ընդ իս են 3 ԴԶԵԹԻV Սակաստան 4 ԲԴ չիք և ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ուր և ԲԳԴ յերթային ի խորշակէն սատակեսցին ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² սատակեսցին յերթային 5 ԲԴՏ² ի բանդարգելս անելս 5—6 Բ աշխարհս 6 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² բազում փղօք Դ փղովք 7 ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ² չիք տամ Բ անցուցանել փխ խաղացուցանել 7—8 ԲԴ վկայարանս անուանէք, քանդեցից քակեցից ԳԵ անուանէքն 8 ԲԴ չիք և (եթէ) 9 ԵՀ կոխ եղեալ ԲԴ գազանացն 9—10 ԲԴԳԵԸԺԼԽԿՀ մեռցի 10 ԳԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² և ես ԱԶԷԺԻ սասցեալս ԵՏ² սասցեալս Խ չիք սասցեալսդ և ես զամենայն արարից 10—11 ԲԴ առ մնացեալ աշխարհին 11 ԳԵԺԽՀՏ² աշխարհիս 12 ԲԴԿ հրամայէր հանել ԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² հրամայեաց հանել ԳԵԼԽՀ չիք հանել ԲԴ չիք մեծաւ 14 Խ առանց կապանօք ԲԴ տեղիս փխ վանս ԸԽ չիք վանս 15 Խ դառնայր դարձուցանէր ԱԲԳԴԵԶԸԹԺԻԼԽԿՀV Տ²Տ³Վ¹⁻⁵² զօթևանս ագանէր (Տ² յօթևանս) Է զօթևանս անարգէր Ծ յօթևանս անկանէր Λ յօթևանան անկանէր 16 ԲԴ ի Քրիստոս ճշմարտութեամբ 17 ԲԴ թերանային փխ թերահաւատէին ԼՏ¹Տ² չիք երկմտութեամբ ԱԴԶԻԿV խրատուէն ի սուրբ ԲԴՏ³Վ¹⁻⁵² խրատուէն ի սուրբ Է խրատուէին ի սուրբ Թ խրատուէն ի սուրբ ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² խրատու ԲԴՏ³Վ¹⁻⁵² վարդապետէն 18 ԱԴԵԶԷԸԹԺԻԼԿՀՏ¹Տ² ի խնդիր էին ԲԴԻ հնարս իւրայն զանձել ԺԼԽ չիք իւրայն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² հնարիցն փխ հնարս իւրայն ԽVΛ խնդրէին հնարս իւրայն 18—19 Դ զսիրելիսն 19 ԶԷV նեղութենէ ԲԴ չիք անգամ 19—20 չիք և (մեծամեծացն) 20 ԱԲԳԴԶԷԹԻV որք ԲԴԵԺԼԽՀՏ¹Տ² օգնական Ի օգնականքն Բ դրան Ե խոստումն 20—21 ԱԶԷԻV մեծ փխ մեծամեծս 21 Ը դնէին առաջի նոցա Λ չիք նոցա Դ կարասւ ԵՀ զանձ 22 ԲԴ նոցա ծախէին ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ի նոսա 23 ԲԴ արգելանաց նոցա ԳԵԸՏ² արգելանն 24 ԲԴ զխորհուրդն ԷԹ խորհուրդն Բ ի միտ առնուին փխ ի մէջ առեալ Դ չիք և ասէին 25 ԲԴ չիք և ԳԵԷԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք և եղեալ ԲԴ եղեալ է ԶԷV զեղբայրս:

և զամենայն սիրելիս ընդ կապանօք իբրև զԽաւհակ ի վերայ սուրբ սեղանոյն, ընկալ, Տէր, զկամաւոր պատարագս մեր, և մի՛ տար զեկեղեցի քո յայպն կատականաց անօրէն իշխանիս այսորիկ»:

Մի ոմն ի ներքին խորհրդակցացն արքայի ի ծածուկ ունէր զանբաւ սէրն ի Քրիստոս, քանզի մկրտեալ իսկ էր յաւազանն կենդանի, և մեծապէս հոգ տանէր հնարից կենաց վշտացելոցն: Եւ իբրև ստուգեաց ճշմարտիւ, եթէ զոր սպառնացաւ թագաւորն զամենայն չարիսն՝ կամի անցուցանել ընդ աշխարհն Հայոց, թէպէտ և ոչ ամենեցուն՝ այլ սակաւուց ի նոցանէ ուսոյց զխրատ հնարից, զի առ անգամ մի ի նեղութենէ անտի զանձինս ապրեցուսցեն:

Եւ մինչդեռ գունդ կազմէին, որ զնոսա չկօթակ արասցեն յանդարձ տարութիւն, որպէս զբազում նախարարսն ի Վրաց աշխարհէն արարին, ի նմին ժամանակի գուժկան հասանէր ի կողմանցն Քուշանաց, եթէ գունդ հատաւ ի թշնամեացն, որ եկին աւերեցին զգաւառս բազումս արքունի: Եւ այս լինէր մեծ օգնականութիւն նոցա յերկնից: Եւ անօրէնն ճեպեալ տագնապէր զայրուձին յառաջ արձակել, և ինքն փութով առէպ զհետ երթայր. և ի խոր խոցեալ զխորհուրդսն՝ ցրուէր զառաջին հաստատուն երդումն:

Իսկ երկիւղածացն Տեառն զայս տեսեալ՝ մեծաւ յուսով աղօթս առնէին և ասէին միաբան. «Դու Տէ՛ր ամենայնի, որ գիտես զծածկեալս սրտից մարդկան, և յայտնի են առաջի քո ամենայն աներևոյթք խորհրդոց, և ոչ ինչ խնդրես վկայութիւն յերևելեացս, որպէս զի և զանգործս մեր տեսանեն աչք քո, արդ առաջի քո հեղումք զխնդրուածս մեր: Ընկալ,

---

1 ԲԴ Խաւհակ S³A զՍահակ 2 ԳԵԸԺԽԿՀS¹S² զրանաւոր փխ զկամաւոր ԲԴ չիք մեր ԵԺԽ մի տայ 3 ԲԴ այպն 4 ԱԲԴՋԷVS³Վ¹⁸⁵² մի ումն ի ներքին խորհրդակցացն Գ ի ներքենի Թ մի ումն ի ներքինի խորհրդակցացն Ի մի ումն ի ներքին խորհրդականացն Կ ի ներքինի խորհրդականացն Հ ներքենի ի խորհրդակցացն ԸԽ չիք ի ԵԺԼԾAS² մի ումն ներքինի ի խորհրդակցացն ԲԴ արքունի փխ արքայի Բ որ և ի ծածուկ Դ և ծածուկ 5 Բ սէրն որ ի Քրիստոս ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS¹S² Քրիստոսի Ա կենդանի ԲԴ չիք և 6 ԱՋԷԹԻVS³ խնամից փխ հնարից ԲԴ չիք կենաց 6—7 ԱԻVS³ ճշգրտիւ Հ ճշտիւ ԱՋԷԹԻVS³A թագում (սպառնացաւ թագաւորն) Ը չիք զամենայն ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀVS¹S²S³Վ¹⁸⁵² զամենայն չարիսն A չարիս՝ զամենայն ԲԴ անցուցանել կամի 8 ԲԴ թագմաց փխ ամենեցուն 9 ԱՋԷԹԻԿVS³Վ¹⁸⁵² ուսոյց զխրատ հնարից ԵԸԺԼԽԾA խրատ եա և ուսոյց եյս հնարից Ա չիք եա և եյս Գ չիք խրատ եա և ԲԳԴ ի նոցանէ ուսոյց զխրատ հնարիցն Դ չիք եյս Դ զի առ անկամի ԲԳԵԸԺԼԽS¹S² չիք անտի 9—10 Բ զանձինս ի նենգութենէն Դ զանձինս ի նեղութենէն 10 ԲԴ ապրեցուցանիցեն Կ ապրեցուցանեն Խ ապրեցուցեն զանձինս 11 Կ իբրև փխ մինչդեռ ԲԴ զգունդն ԳԿ չկարթակ Դ չկաւթակն ԵԸԹԺԽՀ չկօթակ (Թ չկօթակս) (յուսանցում՝ տարաշխարհիկ) 12 ԳԵԽԿS² որպէս և ԸԺՀ և գրագում Լ և բագում ԲԳԴԵԺԼ նախարարս V աշխարհին 13 ԲԺ կողմանց ԵԺԼԽՀS² թէ 14 ԱՋԷԹԻV հասաւ փխ հատաւ ԲԴ ի թշնամեաց որք ԳԵԸԺԼԽՀS² եյին ասերել ԲԳԵԸԺԼԽՀS¹S² զբագում զաւտաս Կ չիք բագումս 15 ԲԴ և այս լինէր նոցա Թ չիք մեծ Ը և այսպէս ԵԸԺԼԽՀS¹S² օգնութիւն Բ չիք նոցա Լ երկնից 16 A արձակեալ ԲԴ զայրուձին արձակէր Է չիք տագնապէր զայրուձին յառաջ արձակել ԱԳՋԷԸԹԺԻԽԾԿVS¹S²S³ փութով առէպ (Ը սրտիւ) զհետ երթայր ԲԴ փութով զհետ երթայր ԵՀ փութով առէպ երթայր Լ փութով տախպէր զհետ երթայր A փութայր տախպաւ զհետ երթայ 17 ԱՋԷԹԻԿVS³Վ¹⁸⁵² զխորհուրդսն ԳԼS¹S² զխորհուրդն ԵԺԽՀ զխորհն ԲԴ զխորհուրդս A ի խորհուրդսն ԲԴ և զառաջին 18 ԱԴՋԷԹԻ երդումն ԳԵԸԺԼԿՀS¹S² երդմունսն Խ զերդմունսն 19 Դ ագաւթ AS³ աղօթելով ասէին 20 ԲԴ չիք ամենայնի ԲԳԵԸԺԼԽՀS¹S² զծածուկս 22 VS³A յերևելեաց ԲԴ չիք զի և 23 ԲԳԴ չիք մեր Ի տեսանին VS³A տեսին ԲԴ չիք արդ Թ զխորհուրդս փխ զխնդրուածս ԵԸԺԼԽԿՀS¹S² չիք մեր:

Տէր, զծածկութիւն աղօթից մերոց, և կատարեա զմեզ ի հաճոյս պատուիրանաց քոց, զի ամաչեսցէ չարն, որ խրոխտացեալ մարտնչի ընդ մեզ իշխանութեամբ անօրէնին։ Շարժեա, Տէր, զկամակոր խորհուրդս նենգաւորին, և խափանեսցո զկամս ամբարշտութեան նորա, և դարձո զմեզ խաղաղական խորհրդով անդրէն ի սուրբ եկեղեցին. զի մի՛ յանկարծակի յափշտակեալ աւերեսցի չարաչար ի թշնամեացս։

Եւ անձամբք իւրեանց զայս ուխտ եդեալ անքակութեամբ ընդ Աստուծոյ, զի հաստատուն կացցեն ըստ առաջին խորհրդոցն, պատգամ ի ներքս յղէին զնոյն խրատտուն իւրեանց, իբր թէ կատարեսցին կամք անօրէնութեան նորա։

Զայն իբրև լուաւ թագաւորն՝ յոյժ ցնծացեալ բերկրեցաւ, կարծեցեալ զդիսն հաւանել նմա յօգնականութիւն, շրջեալ և աւերեալ զհաստատուն խորհուրդս ծառայիցն Աստուծոյ. և ահա մատուցանէին երկրպագութիւն արեգական, պատուեալ զնա զոհիւք և ամենայն օրինօք մոգութեանն։

Եւ զայն ոչ կարաց իմանալ ցնորեալն, եթէ անստուեր լոյսն արեգականն արդարութեան սպառէր և մաշէր զխաւարային խորհուրդս նորա, և եղծեալ ապականէին զամենայն խեղաթիւր կամս նորա։ Եւ կուրացեալ ի ճշմարիտ յայտնութենէն՝ ոչ ինչ իմացաւ զպատրանս խաբէութեանն, որով վրիպեացն։ Հեղոյր արկանէր առաջի նոցա զպարգևս երկրաւորս, և վերստին ամենեցուն զպատիւս և զգահս նորոգէր, յառաջ մատուցանելով և երևելի առնելով ընդ ամենայն տիեզերական իշխանութիւնն։ Եւ անբաւ առատութեամբ ագարակս և աւանս միում միում նոցա

---

1 Բ զաղաչանս մեր ծածկութեան աղօթիցս Դ զաղաչանս ծածկութեան աղօթից ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զծածուկ աղօթս մեր է մեզ 2 ԲԴ և փխ զի Թ ամաչեսցի ԵԸԺԼՀՏ^{1}Տ^2 խրոխտեալ 3 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 անօրինին ՁԷVՏ^{3}Վ^{1852} խորհուրդսն 3—4 ԲԴ թագաւորին փխ ննդաւորին 4 ԲԴԵԸԹԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և խափանեա (Տ^2 խարտնեա) ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք նորա 5 ԵԸԺԼԽՃՀՏ^{1}Տ^2 խաղաղական խորհրդով VAՏ^3 խաղաղութեամբ խորհրդոցն ԱԲԳԴՁԷԹԻԿ խաղաղութեամբ խորհրդով Դ եկեղեցին Խ չիք մի ԲԴ չիք յանկարծակի 6 ԱՁԷԹԻV աւերեսցին Լ չիք չարաչար Բ ի թշնամեացն Է չիք ի 7 Է չիք Եւ ԵԸԺԼԽՀՏ^2 անձամբ Դ անքակ միաբանութեամբ 8 ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք զի Դ կացին ԱՁԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} կայցեն ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 կային ԲԴ կարգին փխ խորհրդոցն Բ պատգամս 8—9 Բ ի ներքս Բ ըստ առաջին խորհրդոցն իւրեանց փխ զնոյն խրատտուն իւրեանց Դ խրատտուին Դ պատգամս առաքէին ի ներս ըստ առաջին խորհրդոյն իւրեանց 9 ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 խրատտուին ՁԷԹԻV խրատուն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 իբրու թէ 9—10 ԲԴ անօրէնութեան նորա կամքն 11 ԲԸԿ զայս ԲԴԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 չիք թագաւորն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 զայն իբրև լուաւ՝ յոյժ ցնծացեալ բարձրացաւ թագաւորն ԲԴՏ^2 բերկրեցաւ թագաւորն 12 ԲԴ չիք նմա ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 յօգնութիւն Հ օգնութիւն Է յօգնականութեան Թ օգնականութիւն ԱԻ շրջել և աւերեալ ԳԴԵԸԹԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 շրջել և աւերել ԲԴ չիք զհաստատուն 13 Դ զխորհուրդսն A զի փխ և ԲԴ չիք և 14 Դ արեգականն ԱԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԿՀVՏ^2 պատուել ԲԴԵԷ մոգութեան 15 ԲԳԴԵԸԺԼԿՀ և զայս Լ կարացար(!) Ի ցնորեալ ԵԺԼԽ թէ ԲԴ անստուեր փխ անստուեր ԲԴԵՏ^2 լոյս 16 ԲԴՃՏ^{1}Տ^2 զխաւար խորհուրդս 16—17 ԲԴԴԵԸԺԼԽԿՀ զխաւար խորհրդոց նորա 17 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ապականէր A ամենայն A կամք 17—18 Հ և կուրացեալ 18 A ի ճշմարտին յայտնութենէ ԳԿ իմացեալ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ոչ իմացեալ Տ^{1}Տ^2 չիք ինչ Դ զպատիր 18—19 ԲԷ խաբէութեան 19 Դ վրիպեաց Լ վրիպեցան ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք արկանէր Լ նորա Բ զպատիւս փխ զպարգևս 19—20 Դ երկիրաւոր Խ երկնաւորս 20 ԵԺԼԽՀ չիք ամենեցուն ԲԴ զահս և պատիւս ԵԺԼԽՀ զպատիւ և զգահս A զգահսն 21 ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք և Դ երանելի փխ երևելի ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 առնել 21—22 և իշխանութիւն Տ^1 իշխանութեանն 22 V յագարակս ԸԽ չիք և ԲԴ ի միում միում ԲԴ ի նոցանէ փխ նոցա։

յարքունուստ շնորհէր․ սիրելիս և բարեկամս կարդայր զնոսա, և առ հպարտ յանդգնութեան մասայն կամակորութեան՝ կարծէր եթէ փոխանակեցի ճշմարտութիւնն ընդ ստութեան։

Եւ զայս արարեալ, բազում այրուձի գումարէր ընդ նոսա, և ի մոգուցն ոչ սակաւս, աւելի քան զեւթն հարիւր վարդապետս յղէր ընդ նոսա, և զմեծ ոմն իշխան մոգպետ կացուցանէր ի վերայ նոցա։ Խնամարհէր և աղաչէր պատուիրելով, թէ մինչ ես ի պատերազմէս դարձեալ դայցեմ խաղաղութեամբ, ձեր արարեալ և կատարեալ իցէ զամենայն ըստ կամաց իմոց։ Եւ այսպէս շքով և պատուով առաջնորդէր նոցա զերկայնութիւն ճանապարհին անդրէն յերկիրն Հայոց։ Եւ ինքն աւետիս խնդալից առաքէր յաղթուշանս բազումս, գրէր և ցուցանէր մոգաց և մոգպետաց և ամենայն մեծամեծաց կողմանց կողմանց աշխարհաց՝ ո՛րպէս զիցն օգնականութեամբ զգործ քաջութեան իմոյ յառաջ մատուցեալ։

Իսկ խոհերականքն այնուհետև յարուցեալ յիւրաքանչիւր խաւարային զաւանացն՝ իղձք լինէին վաղվաղակի զհրամանն կատարել. ձայն արարեալ յաշխարհս հեռաւորս՝ միանգամայն խաղալ գնալ յերկիրն արևմտից։ Եւ մինչ չև հասեալ էին ի մեծ աշխարհն Հայոց, փայտ ընկենուին և վիճակս արկանէին, թէ ո՛ր լեզու որո՛ւմ դասու հասցէ յաշակերտութիւն։ Զի առհասարակ հրաման առեալ էր յարքունուստ, որպէս Հայոց աշխարհին, նոյնպէս և Վրաց և Աղուանից և Լփնաց, Աղձնեաց և Կորդուաց և Ծաւդէից և Դասն և որ այլ եւս ուրեք ուրեք ի ծածուկ յիշխանութեանն Պարսից ունէին զքրիստոնէութիւն։

Եւ անզգայ յարձակմամբ յաւարի առնուլ փութային զգանձս սուրբ եկեղեցեացն, և իբրև զգևս այնուհետև միմեանց պատահէին։ Եւ լինէր գունդ զօրաց բազմաց, և չարաւէրն սատանայ իբրև զօրավար ի մէջ նո-

---

1 ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{2} և սիրելիս   2 ԲԴ հպարտութեանն ԲԴ չիք կամակորութեան ԼԹ չիք մասայն կամակորութեան ԻV կամակարութեան ԳԵԸԺԼԽԿՀ ԲԷ   2—3 ԲԴԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} փոխանակեացի Թ փոխանակ լեցի   3 ԵԼՀ ճշմարտութիւն ԱՁԻՏ^{3}Վ^{1852} ընդ ստութեանն   4 Դ զնոսա՞ Բ զկնի նոցա փխ ընդ նոսա   4—5 ԱԲԴՁԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} ի մոգույն ԳԿ մոգայ ԵԺԽՀ մոգուց   5 Դ ոչ սակաւ ԳԻ վարդապետ ԲԴ յղարկէր   6 ԲԴ չիք և   7 Կ պատուիրէր ԲԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} եթէ Կ չիք թէ ԲԴԹ ի պատերազմէն Կ դառնամ   8 ԸԽ և հաստատեալ փխ կատարեալ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} իցէք   9 ԱՁԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} զերկարութիւն   10 Թ անդէն Բ խնդալից աւետիս արձակէր Տ^{2} աւետիս Դ խնդալից արձակէր   11 Բ յաղթուշանս (լուսանցում՝ կրակարան)   12 ԳԵԸԺԼՀՏ^{1}Տ^{2} մեծամեծ ԸԿ չիք կողմանց Դ աշխարհէն Դ դէց   13 ԱՁԷԹԻV մատուցէց ԲԴ մատուցի   14 ՁԷV խորհրդականքն Ը խոն հերականքն(!) ԸԺԽՀՏ^{2} յարուցեալք Ե յարուցեալքն ԲԴ չիք խաւարային   15 ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{2} զաւանացն Ա իղձ Դ վաղվաղակի   15—16 ԲԴ ձայն արկեալ   16 ԲԴԿ հեռաւորս և մերձաւորս ԲԴԹԻ արևելից փխ արևմտից ՁԷV յերկիրն յարևելից   17 ԲԴ չիք ի մեծ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} յաշխարհն մեծ Հայոց Ա յաշխարհն ԱՁԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} յերկիրն փխ ի մեծ աշխարհն ԲԴԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} փայտ ԲԴ չիք և   18 ԵԼԽԿՀ եթէ Է չիք տարկանէին —որում   19—20 ԱԲԴՁԷԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} որպէս աշխարհին Հայոց   20 ԴԵԽ չիք և (Վրաց) V Լփանաց ԸԽ Փյնաց   21 Դ չիք և (Ծաւդէից) ԲԴԼԾՏ^{1}Տ^{2} Ծաւդէից և Ասաան ԵՀ և Դարան Տ^{3}Վ^{1852} Դասան Ա Դարսան ԱԳՁԷԸԹԺԻԽԿV և Դասն Դ չիք այլ ԼԽԾ և այլ որ եա Դ ուրուք փխ ուրեք ուրեք Բ ծածուկ փխ ի ծածուկ Բ ի յիշխանութեանն Ե յիշխանութեան   22 ԲԴԳԺԽ զքրիստոնէութիւն   23 ԱՁԷԹVՏ^{3}Վ^{1852} և յանզգայ Խ զանզգա Բ չի յարձակմամբ Դ փութային առնուլ   24 Դ եկեղեցուլ Բ եկեղեցեաց ԲԴ չիք և Ը չիք եւ իբրև զգես ԲԴ միմեանց հանդիպէին Է միմեանց պահէին ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} միմեանց պատահէին իբրև զգես Ա առ միմեանս հասանէին   25 ԴԵՁԹԺՀ զզօրավար Է զզօրաւար(!)։

Վ ցա երեէր, և անդադար յորդորելով զամենեսեան ձեռնել փութացուցանէր։ Կէտ եդեալ զժամանակն՝ զամիսն վեցերորդ, տաղնապէին և ստիպէին արքունի հրամանաւ։

«Մինչև ի նաւասարդէ ի նաւասարդ, աւէ, յամենայն տեղիս՝ որ իցեն ընդ իշխանութեամբ թագաւորին մեծի, բարձցին կարգք եկեղեցւոյ, փակեսցին և կնքեսցին դրունք սուրբ տաճարացն, գրով համարով տացին նուիրեալ սպասքն յարքունիս, լռեսցեն ձայնք սաղմոսացն և դադարեսցեն ընթերցուածք անսուտ մարգարէիցն։ Քահանայք մի՛ իշխեսցեն ի տունս իւրեանց ուսուցանել զժողովուրդս, և հաւատացեալքն ի Քրիստոս՝ արք և կանայք, որ բնակեալ են յիւրաքանչիւր մենանոցս, փոխեսցեն զհանդերձս իւրեանց ըստ աշխարհական կարգաց։

«Դարձեալ և կանայք նախարարացն կալցին զուսումն վարդապետութեան մոգացն։ Ուստերք և դստերք ազատաց և շինականաց կրթեսցին ի հրահանգս նոցուն մոգաց։ Կարճեսցին և արգելցին օրէնք սուրբ ամուսնութեան, զոր ունէին ի նախնեաց ըստ կարգի քրիստոնէութեանն. այլ փոխանակ ընդ կնոջ միոյ՝ բազում կանայս արասցեն. զի աճեսցեն բազմասցին ազգք Հայոց։ Դստերք հարանց լինիցին, և քորք՝ եղբարց. մարք մի՛ ելցեն յորդւոց, այլ և թոռունք ելցեն յանկողինս հաւուց։

«Պատրուճակք մի՛ մեռցին անյաղ, եթէ յօղեաց իցէ և եթէ յայծեաց և եթէ յարջառոց և եթէ ի հաւուց և եթէ ի խոզաց։ Հուրք առանց փանդամի մի՛ զանգցին. ծիւք և քակորք ի կրակ մի՛ եկեսցեն. ձեռք առանց գոմիզոյ մի՛ լուասցին. շնչրիք և աղուէսք և նապաստակք մի՛ մեռցին։

---

1 ԲԴ լինէր փխ երեէր Թ երեիւր Զ զամենեսեայն 2 ԲԴ ժամանակ ի զամիսս 2–3 ԲԴ տաղնապէին ստիպով 4 ԱԶէԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} ի նաւասարդէ նաւասարդ ԵԸԿՀ մինչև ի նաւասարդ, աւէ Գժ ի նաւասարդ նաւասարդ ԸԿՀ չիք ի նաւասարդէ Խ չիք ի նաւասարդ ԲԴԼԾ մինչև ի նաւասարդէ ի նաւասարդ ԱԲԴԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} ուր փխ որ 5 ԴՏ^{3}Վ^{1852} կարգ 6 ԲԴ չիք և կնքեսցին ԳԵԺԽՏ^{2} տաճարաց ԵԸԼԽ համարեսցին Տ^{1}Տ^{2} գրո համարեսցին ԵԸԺԼԽՏ^{2} չիք տացին 6–7 ԺՀ համարեսցին նուիրեալ 7 Բ սպասն Դ սպասն ԲԴէԸԿ լռեսցին ԱԳԴԵԺԻԽԿՀ սաղմոսաց 7–8 ԲԴէՀ դադարեսցին 8 Բ մարգարէից է մի յիշեսցեն 9 Բ զժողովուրդսն ԱԲԴԴԵԶԸԹԻԽՀՏ^{1}Տ^{2} հաւատացեալք 10 ԲԴ մենաստանս ԳԿ միայնանոցս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} մենարանս 11 է ըստ աշխարհականաց կախարդաց(!) 12 Դ նախարարաց Զ նախարացն(!) ԴԸ կալցեն 12–13 ԱԶV վարդապետութիւն ԲԴ զվարդապետութեան ուսումն մոգացն 13 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} մոգաց ԲԴ չիք և դստերք V կրթեսցեն 14 ԱԵԶէԹԺԻԼԽՏ^{1}Տ^{2} ի հրահանգս (Տ^{2} հրահանգս) VՏ^{3}A ի հրապարակս փխ ի հրահանգս Տ^{2} մոգացն Խ նոցին մոգուց ԺԿՀ նոցուն մոգուցն ԳԵԸԼԿՏ^{1} մոգուց ԲԴԴէԸԿՀ նոցին մոգացն 14–15 ԲԴ ամուսնութեանն 15 Տ^{1} ունին ԲԴԵԼ ի նախնեացն ԳԵՀ քրիստոնէութեան 16 ԱԲԶէԺԻԼԽԿ ընդ միոյ կնոջ ԳԴԵԸԹՀՏ^{1}Տ^{2} փոխանակ միոյ կնոջ Ծ արասցեն ազգք Հայոց ԲԴ կալցին փխ արասցեն Տ^{1} արասցին 17 ԲԴ ազգն Թ ազգ V ազգք(!) ԲԴԵԸԹԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} հարց ԲԴԵՀ լիցին ԱԳԴԶէԻV քորք Բ քվերք ԴԼ և մարք ԵԶէԸԺԽՀ և մայրք 18 ԲԴ չիք այլ ԶԻV հաւուց է հաւատոց(!) 19 ԱԹԻ անյաղ մի՛ մեռցին ԲՏ^{2} անյաշտ մի մեռցին ԳԿՏ^{1} անյաղք մի մեռցին ԴԵԸԺԽՀ պատրուճակք անյաղք մի մեռցին Ծ անյաղք(!) ԶէV անյաչ(!) ԳԴԵԸԺՏ^{1}Տ^{2} չիք իցէ և 19–20 Ա յայծեաց եթէ յարջառոց 20 A յարջառոյ Բ եթէ յարջառոց, եթէ ի հաւուց եթէ ի յաւղեաց, եթէ ի յայծեաց, եթէ ի խոզից ԴԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} խոզից է խոզոց է հայք(!) Հ չիք առանց 20–21 Բ փաղամի Դ փաղանի Կ փաղամի Տ^{2} փարամի ԵԸԹԺԽՀ փանդամի (ԵՀ փանդանի) (լուսանցում՝ կողպատ երկաթն) Λ փանամի 21 ԱԲԴԴԵԸԺԼԽՀՏ^{2} ծիւք (Ա այլ թանաքով ուղղված է՝ ծիւղք) Դ ծիւք ԶէԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} ծիւղք Կ ծիւրք Տ^{1}Λ ծիրաք ԲԴՏ^{2} մի այրեսցին փխ մի եկեսցեն Ի մի ձանեցին 22 ԱԶէԹԻVՏ^{3}Վ^{1852} գումիզոյ մի լուասցեն ԲԴ գմիզի Հ կումիզոյ Տ^{1} կոմիզոյ Տ^{2} քումիզի Թ գոմիզոյ (լուսանցում՝ շողան) ԵԸԺԽՀ գումիզոյ (լուսանցում՝ աղբան խառն է) Բ շնճրիք։

Օձք և մողէսք, գորտք և մրջմունք, և որ այլ ևս խառնափնդոր բազմածնիք են, մի՛ կայցեն, այլ վաղ թուով համարով ի մէջ բերցեն ըստ արքունի չափոյն։ Եւ որ այլ ևս ինչ սպասք իցեն, կամ զոհից կամ սպանդից, ըստ տօնական կարգին՝ տարևոր թուականին, և ըստ կայծաթիւ մոխրաչափ կարգին։

«Զայս ամենայն զոր ասացաք՝ առ ժամանակ մի մինչև ի գլուխ տարւոյ կատարեսցեն ամենեքեան. և զայլն ամենայն առ յապա պատրաստեսցեն»։

Իսկ զայս ամենայն հրաման պատուիրանաց առեալ մոգաց և մոգպետաց, զտիւ և զգիշեր փութային հասանել յաշխարհն Հայոց. և առ յոյժ խնդութեանն ոչ երբէք յագէին երկայնութեամբ ճանապարհին։

---

1 ԱԲԴԿՏ³Վ¹⁻⁶² մողէզք ԳԵԺԼԽՀՏ¹Տ² մողիզք Դ մողէզք և գորտք Խ մողիզք և գորտք ԳԴԵԸԺՀԼՏ¹ խառնարնդոր Թ խառնափնդորք 2 Բ ձձիք Դ ճիճիք ԲԴ չիք մի կայցեն այլ A մի կայցեն ԲԴ չիք համարով ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ չիք վաղ Է վաղղ թուով(!) ԵԸԺԽԾՀՏ² այլ թուով և համարով A բերցին 3 ԱԶԷԹԻV չափուն ԲԴ և որ այլ ևս արքունի սպասք են 4 Ի օգնական փխ տօնական Է տօնականին Տ¹ ըստ տօնականին ԷՏ¹ չիք կարգին՝ տարևոր թուականին Գ տօնականին փխ թուականին Ե կարևոր տօնականին և ընդ ԸԺԽՀ կարևոր տօնականին ԲԴ չիք ըստ ԳԿ ընդ փխ ըստ 4—5 Զ մոխրաչափին 6 Տ³A որ փխ զոր 7 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² տարոյն ԳԴ ամենեքեան Զ ամենեքեայն 7—8 ԹԽ կատարեսցեն փխ պատրաստեսցեն ԵՀՏ³ պատրաստեսցին Կ պատրաստեն 9 ԲԴ չիք Իսկ A մոգացն 10 Խ փութանային ԸԽ չիք հասանել Տ¹ չիք առ 11 ԵԷԽՀ խնդութեան Տ² խնդութենէն Բ յագէին ԲԴ երկայն ճանապարհաւն Ի երկայնութիւն Խ երկայնութեանն։

Երրորդ յեղանակ

ՎԱՍՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ

ՍՈՒՐԲ ՈՒԽՏԻՆ ԵԿԵՂԵՑՒՈՅ

Թէպէտ և ոչ իցեմք բաւական առնել զամենայն չարիսն, որ անցք անցին անդէն ի կարաւանին ընդ գունդն Հայոց, սակայն և ոչ լռել կամիմք՝ ծածկելով զվիշտս նեղութեանն. այլ ասասցուք փոքր ի շատէ, զի ձայնակիցք լիցուք այնոցիկ, որք դառնապէս՝ զմեզ ողբային. զի և դու իբրև լուիցես՝ ոչ սակաւ արտասուս հեղուցուս ի վերայ ազգիս թշուառութեան։

Զի ահա անդէն ի մեծ բանակին Պարսից՝ յազգաց ազգաց որք էին հաւատացեալ ի սուրբ աւետարանն Քրիստոսի, իբրև տեսին զչար յանձնառութիւնն Հայոց, յոյժ հարան ի միտս իւրեանց, և կործանեցան անկան ի վերայ դիմաց իւրեանց։ Բազումք ի նոցանէ թաղծեալ ի սուգ ծանրութեան, հարեալ յոգիս և դառնացեալ յարտասուս, եկին և յանդիմանեցին զնախարարեանն, և յոյժ դարովեցին զուխտ քահանայութեանն։

Զզուէին զամենեսեան և ասէին. «Զի՞ առնիցէք զսուրբ կտակարանսդ, և կամ յո՞ տանիցիք զսպաս տէրունեան սեղանոյն. մոռանայցէ՞ք արդեւք զհոգևոր օրհնութիւնսդ, և կամ լսել դադարիցէ՞ք ի մարգարէական ձայնիցդ։ Կափուցէք զաչս յընթերցուածոց, և խցէք զականջս ի լսե-

---

Վերնագիր ԱԲԳԴԵԶԹԻԾԿVՏ¹Տ² Երրորդ՝ (V Երկրորդ) (Տ³Λ Երրորդ յեղանակ) վասն միաբանութեան սուրբ ուխտին եկեղեցւոյ (Բ հաւատոյ փխ եկեղեցւոյ) Է Երրորդ վասն միաբան ուխտին եկեղեցւոյ ԸԺԽՀՏ² Երրորդ վասն միաբանութեան ուխտի սուրբ եկեղեցւոյ Լ Երրորդ վասն միաբանութեան վասն ուխտին եկեղեցւոյ Տ¹Տ² Գլուխ Գ. (Երրորդ վասն...) 1 V իցեմ ԸԽ չարիս Թ որք Λ չիք անցք 2 Տ² անդրէն Բ անդստին է այլ գունդքն Հայոց 2—3 ԲԴ ոչ լսեմք փխ ոչ լռել կամիմք 3 ԵԷ նեղութեան 4 ԵԸԽԿՀ ձայնակից Դ այժմիկ փխ այնոցիկ Թ որ Բ որ զմեզ դառնացուցին Λ զմեզն Դ որ զմեզ դառնապէս յաջին 5 ԲԴ յարժամ լսիցես փխ իբրև լուիցես ԲԴ արտասուր ԵԸԼԽՀՏ¹Տ² հեղուս ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ազգիս Λ ազգին 5—6 ԽՏ¹Տ² թշուառութեանն 7 Ի անդրէն Հ ռամիկին փխ բանակին Է յազգաց ազգս ԺԽ յազգաց յազգաց Հ չիք յազգաց Դ ազգաց ազգաց Տ³Λ են 8 ԲԴԸԽ հաւատացեալք ի Քրիստոս ԻԿ չիք տեսին 8—9 ԵԷ յանձնառութիւն 9 ԲԴ չիք և 10 ԲԴԼՏ¹ ի վերայ երեսաց Կ չիք իւրեանց Թ բազում ԱԳԶԷԹԿՏ³ թաղծեալք ԲԴ թախծեալք 11 ԲԴ հարեալք ի յոգիս իւրեանց և դառնացեալք ԵԸԺԼԽՀ հարեալք Տ² յարեալք 11 ԹԻ յոգիս Հ հոգիս ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք և Ի անդիմանեցին 12 ԲԴԸՓԺԻԼԽՏ¹Տ² զնախարարսն ԵՀ զնախարարսն ԳԴԹԻ զրավեցին է զուխտ Ե քահանայութեան 13 ԲԴ զզվեցին 14 ԲԳԴԸԺԼԽՀՏ² չիք կամ ԴԸԺԼԽԿ VՏ³Վ¹⁸⁵² տանիցէք ԸԽ զսպաս ԲԴԿ տէրունական ԲԴ մատացայք 15 ԵԷԺԼԽՏ¹Տ² օրհնութիւնդ Ի օրհնութիւնս ԲԴ դադարեցէք 16 ԲԴ ձայնիցն է ձայնից ԱԸ ընթերցուածոց Բ ընդերցուածոց Ը լսելոյ:

լոյ. միթէ զմտացդ անմոռացութիւն ո՞չ յիշիցէք։ Զի՞նչ առնիցէք զպատուիրեալսն ի Տեառնէ. «Որ ուրասցի զիս առաջի մարդկան, յուրաստ եղէց և ես զնմանէ առաջի Հօր իմոյ, որ յերկինս է, և հրեշտակաց սրբոց»*։

«Վարդապետք էիք առաքելական քարոզութեանն. արդ աշակե՞րտք լինիցիք մոլար խարէութեանն։ Ուսուցիչք էիք ճշմարտութեանն, արդ ուսուցանիցէ՞ք զպատիր խաբէութիւն մոգաց։ Քարոզք էիք արարչական զօրութեանն, արդ զտարերս աստուա՞ծս խոստովանիք։ Յանդիմանիչք էիք ստութեան, արդ և քան զսուտն ստագո՞յնք լինիցիք։ Ի հուր և ի հոգի էիք մկրտեալք, արդ ի մոխիր և յաճի՞ւն թաթաւիցիք. կենդանի մարմնով և անմահ արեամբ էիք սնեալ, արդ ի ճենճե՞ր զոհից և ի շարաւս աղտեղի՞ս մրճոտիցիք։ Տաճար էիք Հոգւոյն սրբոյ, արդ զոհարան դիւա՞ց լինիցիք. քրիստոսազգեացք էիք ի մանկութենէ, արդ մերկացեալք ի փառացն՝ դիւարար արեգակա՞ն կաքաւիցէք։

«Ժառանգք էիք արքայութեանն, արդ անձամբ զանձինս արարէք ժառանգ գեհենին։ Նոցա՛ է պատրաստեալ հուրն անշէջ, ընդէ՞ր դուք ընդ նոսա այրեցեալ տոչորեցայք. նոցա՛ պարարի որդն անմահ, իսկ արդ դուք պարարիցէք զմարմինս ձեր նմա ի կերակուր. խաւարն արտաքին նոցա՛ թանձրացեալ պահի, դուք լուսազգեստք՝ ընդէ՞ր յաղարկեցայք ընդ նոսա ի նոյն խաւար։ Նոքա ի վաղնջուց հետէ էին իսկ կուրացեալք, դուք զի՞արդ զկնի կուրացն կուրացարուք։ Նոցա՛ էր փորեալ զխորխորատն, դուք ընդէ՞ր լցէք յառաջագոյն։ Ե՞րբ ուսանիցիք զբազմաթիւ

Մատթ. Ժ 33. Ղուկ. ԺԲ 9

---

1 Ի ի մտացդ ԲԴ մի՞թէ զմոռացութիւն (Դ մոռացութիւն) ոչ յիշեցէք ԳԵԸԺԼԽ ո՞չ յիշեցէք Է ոչ յիշէք 1—2 A զպատուիրեալն ԲԴ արդեօք զպատուիրեալսն 2 Է յուրացայ 3 Տ^{3}A չիք զնմանէ ԳԵԺԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք որ Բ յերկինսն ԳԵԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} չիք է 5 Խ վարդապետ ԲԴ մարգարէական փխ առաքելական ԵՀ քարոզութեան VՏ^{3}A քարոզութեանցն 6 ԲԴ լինիր Հ լիցիք Ե խաբէութեան Դ զմոլար խաբէութիւնն ԳԸԹԼԽ խաբէութիւնն Է չիք արդ աշակերտք լինիցիք մոլար խաբէութեանն ԵՀ ճշմարտութեան 7 ԱՁԷԹԻVՏ^{3} ուսուցանէք ԲԴԿ ուսանիցիք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ուսանիք Բ խաբէութիւնս մոգացն ԵԸԹԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} մոգուց 8 ԱՁԷԻV զօրութեանցն ԵՀ զօրութեան Խ զտարերս ԳԴԵԸԻԼԽԿՀ աստուած ԲԴ խոստովանիցէք ԳԿ խոստովանիցիք 9 ԲԳԴԸԽ ստութեանն ԳԷԸԽ չիք և ԱԲԹԻԿ զսուտն Բ ստագոյն եւ Դ ստագոյն 10 Բ մկրեալ փխ մկրտեալք ԳԽ մկրտեալ Բ թաթաւիցէք ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} թաւալիցիք ԲԴՏ^{2} կենդանական փխ կենդանի ԲԴՏ^{2} մարմնովն 11 ԲԴՏ^{2} և անմահական արեամբն Դ և անմահութեամբ Քրիստոսի փխ անմահ արեամբ ԵԺԼԽՀՏ^{1} անմահութեամբ Դ չիք ի ԲԴԵԾՀՏ^{1}Տ^{2} ճենճերս ԵԺԼԽՀՏ^{1} չիք զոհից 11—12 Դ աղտեղս 12 ԲԴ սուրբ հոգւոյն 13 Ա քրիստոսազգեցք ԲԳԵԺԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} քրիստոսազգեստք ԴՀ քրիստոսազգեստ Լ քրիստոսազգեացք ԳԴԵԷԸԺԽԿՀ մերկացեալ 13—14 ԳԵԸԺԿՀ ի փառաց 14 V արեգակն (!) Բ երկիրպագանէք փխ կաքաւիցէք Դ երկիրպագէք ԳԻ կաքաւիցիք 15 Տ^{3}A ժառանգ ԳՉ ժառանգք Տ^{1} որդիք և ժառանգ Տ^{2} որդիք և ժառանգք ԵՀ արքայութեան ԱՁԷԹԻVՏ^{3} արկէք ի ժառանգ 16 Դ ժառանգ ԸՀ գեհենի ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} էր ԳԵԺԽՏ^{1}Տ^{2} հուրն ԲԴ և դուք 17 ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԽԿՀVՏ^{2}Տ^{3} տոչորեցայք ԼՏ^{1} տոչորիք Λ տոչորիցիք ԲԴՏ^{2} նոցա էր պատրաստեալ փխ նոցա պարարի Դ որդնն ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1} անքուն փխ անմահ Դ չիք իսկ Է չիք պարարի որդն անմահ, իսկ արդ դուք 18 Տ^{2} պատրաստիցէք փխ պարարիցէք Դ պարարեցէք ԲԴՏ^{2} զանձինս փխ զմարմինս. չիք ի Բ դուք պատրաստիցէք զանձինս ձեր նմա կերակուր Դ նորա փխ նմա 19 Բ պահէր Դ պահիր ԵԸԺԼԽՀ պահի նոցա ԳԵԺԼԽՀՏ^{1} լուսազգեստդ V լուսազգեստ Բ յղարկեցայք ԱԳԴԵ յուղարկեցայք 20 Խ չիք նոյն ԲԴ ի խաւարն ի նոյն ԵԺՀ խաւարն ԲԴ չիք իսկ ԳԴԸԺԼԽՀ չիք հետէ ԳԵԸԿ իսկ էին ԲԴ կուրացելոցն կուրացայք Դ կուրացեալ 20—22 բոլոր ձեռագրերն անխտիր տալիս են վերի դրված դասավորությունը, բացի A-ից, որը նախ դնում է՝ «Նոցա էր փորեալ...» և ապա՝ «Նոքա ի վաղնջուց հետէ էին...» ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զկնի կուրացն և դուք կուրացայք ԱՁԷԹԻV կուրացարուք 21—22 Բ խորխորատն Դ խորխորատն Թ լցիք 21 ոչ մի ձեռագիր չունի զիարդ բառը, որ ունի A-ն 22 ԱԲԴՁԷԹԻV զբազմութիւն ԳԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{3} զբազմաթիւ։

անուանս աստուածոցն նոցա, այն որ չիք ուրեք ի միջի և ոչ մի։ Թեթևացեալք ի ծանր բեռանց՝ անձամբ անձին առէք զբեռն ծանրութեան. ազատեալք ի ծառայութենէ՝ չարաչար մտէք յանազատելի ծառայութիւնն։

«Եթէ գիտէիք և երևէր ձեզ յայտնի, սուգ առին երկինք ի վերայ ձեր, և թաղծեցաւ երկիրս ի ներքոյ ոտից ձերոց։ Հրեշտակք ի վերուստ են ձեզ բարկացեալք, և ի յերկրէս մարտիրոսքն են ձեզ ցասուցեալք։ Ողորմի՜մ, ողորմիմ սիրելեաց ձերոց, և բազում անգամ ողորմիմ անձանց ձերոց։ Զի թէ մարդոյ փրկեալ էր զձեզ ի ծառայութենէ, և դուք անձամբ զանձինս այլում ի ծառայութիւն արկանէիք, ի մեծ բարկութիւն բրդէիք զառաջին տէրն ձեր. իսկ արդ զի՞նչ առնիցէք զաստուածաաստ հրամանն. «Ես եմ Աստուած, և չիք այլ ոք բաց յինէն, և ոչ զկնի իմ այլ ոք լիցի Աստուած. Աստուած նախանձոտ եմ ես, հատուցանեմ զմեղս հարց յորդիս մինչև յեւթն դար»*։ Իսկ եթէ որդիքն արդարք՝ վասն հարցն մեղաց ընդունին զպատուհասն, յորժամ ինքեանք որդիքն իսկ մեղիցեն, ո՞չ ահա միանգամայն զանձանց և զհարց տայցեն ի միասին։

«Դո՛ւք էիք մեր ամուր պարիսպ ապաստանի. յորժամ աստի փտանգ հասանէր, առ ձեզ յանդորր ելանէաք. արդ մեծ ամուրդ այդ հիմն ի վեր տապալեցաւ։ Դո՛ւք էիք մեր պարծանս առ թշնամիսն ճշմարտութեան, արդ դուք էք մեր նախատինք առ նոյն թշնամիս։ Ցայժմ վասն ձերոյ ճշմարիտ հաւատոցն և ի մեզ փոքր ի շատէ խնայէին. և արդ ի պատճառս ձեր և զմեզ անողորմ դատին։ Ոչ միայն զանձանց դատաստան տալոց էք առաջի ահեղ ատենին Աստուծոյ, այլ և բազմաց ամենեցուն՝ որ ի ձեր պատճառս և զնոսա ես չարչարեսցեն»։

Զայս և առաւել քան զսոյն խօսեցան ընդ մեծամեծս աւագանւոյն,

* Ելից Ի 5. Բ. Օրինաց Ե 9

---

1 ԱԳԵՉԼԸԹԺԻԼԽԾԿՀVS^3 անուանս ԲԴ անուանց ԳԽԺՀ աստուածոց Դ չաստուածոցն ԲԴ չիք նոցա այն ԸԽ չիք ուրեք 1—2 ԲԴ թեթևացեալ էիք 2 ԲԺԻ յանձին Դ յանձինս VS^3 անձին անձամբ Ը առնէք Թ առիք Λ բեռն 3 Դ ազատեալ էիք Հ ազատեալք ԳԵԹԺԻԾԿS^1S^2 ազատեալքդ VS^3Λ ի մանկութենէ փխ ի ծառայութենէ Դ ընդ անազատելի ԱԲԵՉԼՀ ծառայութիւն 4 ԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 գիտէիք դուք և Խ չիք և Թ երևիւր 5 ԲԴ չիք և թաղծեցաւ երկիրս ի ներքոյ ոտից ձերոց ԵԸԺԼԽ երկիր 6 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀ բարկացեալ ԲԴԸS^1S^2 չիք ի ԳԵԺ և յերկրէս ԱԲՉԻ մարտիրոսք ԲԳԴԵԺԼԽՀ ցասուցեալ 7 Է չիք և բազում անգամ ողորմիմ անձանց ձերոց 8 ԲԳԴԵԸԼԽԿՀS^1S^2 զի եթէ 9 Բ արկանէիք ի ծառայութիւն այլում Դ ի ծառայութիւն արկանէիք այլում ԳԵԸS^1 բարկութեան Ը բերդէիք (!) 10 ԲԴԺS^2 զաստուածաստ Է զաստուածասէ 11 ԲԳԴԼԸԻԼԽԿV բայց փխ բաց ԳԵ չիք ոչ ԸԺԼԽՀS^1 չիք ոք ԲԴ լինիցի 12 չիք աստուած (նախանձոտ) Է այլ (նախանձոտ) փխ աստուած 13 ԴՀ ցեւթն S^1 ցը եօթն ԾS^1S^2 դարս S^2 որդիք ԱԹԻ արդար ԲԴ արդարք են և վասն հարցն մեղացն Խ հարց մեղաց Թ մեղացն ՉԼV չիք իսկ եթէ որդիքն արդարք 14 ԱԼԹԻ ընդունէին ԲԳԴԵԸԺԻԼԽS^1S^2 չիք իսկ ԴԸԺԼԽԿՀ ինքեանք իսկ որդիքն Ե իսկ որդիքն ԱՉԼԹԻVS^3Λ իսկ յորժամ ինքեանք որդիքն իսկ Բ չիք ոչ 15 ԲԴ ահա զանձանց և զհարց տայցեն վրէժս Բ չիք միանգամայն ԳԴԵԸԺԿՀ զհարցն ԸԽ զանձանցն և զհարցն ԴԵԸԹԺԽՀ տացեն Կ տարցեն 16 ԲԳԴԵԸԺԽԿՀS^1S^2 չիք պարիսպ Դ առ փտանկ 17 ԵԸԺԼԽՀS^2 հասանէր մեզ Դ և արդ 18 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^2 պարծանք 19 ԲԴ չիք մեր Հ մեզ ԵԸԺԼԽՀS^1S^2 դուք եղէք մեզ նախատինք (S^2 դուք եղեաք) ԲԳԵԸԹԽԿՀ թշնամիսն 20 ԲԴ հաւատոցդ ԳՉԼV խնամէին փխ խնայէին ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (արդ) Բ ի պատճառս 21 Է մեզ V չիք ան(ողորմ) ԲԴԹ դատեն Է զանանց փխ զանձանց 22 ԲԴԿ Քրիստոսի փխ Աստուծոյ ԱԲԳԴՉԼԹԺԽԿ զբազմաց Դ չիք ամենեցուն 23 ԴԼ չիք և (զնոսա) Թ չիք և զնոսա ես ԲԴԿ զնոսա չարչարեսցին 24 Դ զսոյն ԲԳԵԸԹԺԽՀS^2 մեծամեծ։

և յաւելին ցաւս ի վերայ ցաւոց: Յայտնել և ցուցանել նոցա զխորհուրդն ոչ կարէին, լսել և չառնել պատասխանի անհնար էր. հեղձամղձուկ եղեալ մեծապէս յարտասուս հարկանէին: Ընդ նոսին դառնացեալ լսողք և տեսողք յանմխիթար սուգ լինէին ամենեքեան:

Յայնմ ժամանակի քահանայքն որ անդէն ի զօրուն էին, առ չժուժել սրտիցն բարկութեան՝ քակեալ որոշեցան ի նախարարացն և յամենայն բազմութենէն. և զմի ոմն դեսպան ձիով փութապէս առաքեցին յաշխարհն Հայոց: Գոյժ ի բերան առեալ և զօձիս պատառեալ, հասեալ ի ժողովս եպիսկոպոսացն, մեծապէս յարտասուս հարեալ, կայր և պատմէր զամենայն անցս չարչարանացն. այլ ոչ յայտնէր նոցա զծածկութիւն խորհրդոցն:

Յայնմ ժամանակի սփռեցան եպիսկոպոսքն յիւրաքանչիւր իշխանութիւնս, և առաքեցին զքորեպիսկոպոսս ի գեօղս և յագարակս և ի բազում ամուրս լեռնային գաւառացն: Դրդեցին ժողովեցին զբազմութիւն արանց և կանանց, շինականաց և ազատաց, զքահանայից և զմենակեցաց. խրատեցին, պնդեցին և արարին զամենեսեան զինուորս Քրիստոսի:

Եւ յառաջին բան խորհրդին այս հաստատեցաւ. «Ձեռն եղբօր հարազատի ի մերձաւոր իւր լիցի, որ անցեալ իցէ ըստ ուխտ պատուիրանին Աստուծոյ. և մի՛ խնայեսցէ հայր յորդի, և մի՛ ակն առնիցէ որդի հօր պատուոյն: Կին կռուեսցի ընդ առն ամուսնոյ, և ծառայ դարձցի ընդդէմ տեառն իւրոյ: Օրէնք աստուածայինք կացցեն թագաւոր ի վերայ ամենայնի, և ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս պատապարտութեան»:

Եւ իբրև այս այսպէս հաստատեցաւ կազմեցաւ, երևեցան ամենեքեան

---

1 Ի ցաւ Բ ցաւս ցաւոց ի վերայ ԳԴԵԺԼԽԿՀS^1S^2 ցաւս ի ցաւոց վերայ Ը ցաւս ի ցուցց ի վերայ ԴԵՀ չիք նոցա ԱՁԷԹԻV նմա փխ նոցա Բ չիք նոցա 1—2 Բ ցուցանել զխորհուրդ ոչ կարէին 2 ԱԳՁԷԹԻVA ոչ կամէին ԲԳԵԸԺԼԽՀS^1S^2 ոչ կարէին 3 Դ չիք մեծապէս Ը ի յարտասուս Դ ընդ նոցայ ԲԴ չիք լսողք 3—4 Բ և տեսողքն անմխիթար Գ չիք և տեսողք 4 Բ չիք սուգ Դ ամենիքեան 4—5 Կ ամենեքեան քահանայքն որ էին 5 Հ որ էին ԱԳԵՁԷԸԹԺԼԽV$S^1S^2S^3$ որ էին անդէն ի զօրուն ԲԴՁԸԹԼԽS^2 առ ի չժուժել VS^3 չժուժեալ 5—7 Ի չիք «յայնմ ժամանակի—բազմութենէն» 6 Ե ամենայն. 7 VS^3A առաքեցին փութապէս 7—8 ԲԴ արձակեցին յաշխարհն Հայոց փութապէս (Դ յարձակեցին) Հ ձիով փութով առաքեցին 8 Դ գում Հ չիք ի բերան առեալ ԲԴ չիք և 8—9 ԲԴ և ի ժողովս եպիսկոպոսացն հասեալ 9 ԲԴ մեծապէս հարեալ կայր յարտասու և պատմէր 10—11 ԲԴ զծածուկ խորհուրդսն ԴԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 խորհրդոյն 12 ԲԴ եպիսկոպոսունքն 13 ԱԻ զքորիսկոպոս (!) ԼS^1 չիք և առաքեցին զքորեպիսկոպոսս ԲS^2 զքորեպիսկոպոսունքն Դ զքորեպիսկոպոսքն Բ ի գեօղս 14 ԲԴ լեռնային Ժ գրգեցին փխ դրդեցին 15 ԵԸԺԼԽՀS^1 զշինականաց և զազատաց Կ զազատաց ԲԴԼS^1S^2 զմիայնակեցաց Դ զամենայնեցաց (!) Ձ զմենակեցայց Է զմիականեցայց ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 խրատեցին 16 Թ և պնդեցին ԲԴ զամենայն փխ զամենեսեան Ձ զամենեսեայն ԴԷԸS^1 զինուորս 17 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼS^1S^2 առաջին Խ առաջի 18 Դ չիք ի ԱԴՁԷԹԻV չիք խոր Բ ի ձեռն եղբօր հարազատի մերձաւոր մի՛ լիցի ԲԳԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2 է փխ իցէ ԲԴ պատուիրանաւն 19 ԳԵԺԼԽԿՀS^1S^2 չիք և (մի՛ խնայեսցէ) ԲԴ ազգէ 19—20 ԲԴ ի հօր պատուոյ 20 ԴԵԸԺS^1 պատուոյ ԼS^1 չիք կռուեսցի ընդ առն ամուսնոյ ԲԴS^2 ամուսնոյ իւրոյ Ի ընդ ամուսնոյն 21 ԲԳԴԵԸԹԼԽԾԿS^1S^2 աստուածայինք ԱՁԷԺԻԾVS^3A աստուածային ԱՁԷԹԻV կացցեն 21—22 Դ թագաւորք ամենայն Խ ի վերայ ամենայն երկրի Բ չիք ի վերայ 22 ԳԵԺԽԿ յանցաւորքն ԳԴԵԸԺԼԽԿS^1 զպատիժ 22—23 Ը զպատապարտութեանն 24 V չիք այս ԲԴ հաստատութեամբ կազմեցաւ Ձ ամենեքեայն:

զինեալք և սաղաւարտեալք, սուր ընդ մէջ և վահան ի ձեռին՝ ոչ միայն արանց քաջաց, այլ և կանանց առնականաց:

Իսկ զունդն Հայոց ամենայն օգնականօքն հանդերձ և մոգացն բազմութեամբ յամսեանն չորրորդի եկին հասին յաշխարհն Հայոց, ի գիւղաքաղաք մի մեծ՝ որում անուն էր Անգղ: Բանակեցան, բոլորեցան, ղեռնղեցան, և յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան, և էին անթիւ բազմութիւն:

Եւ եղև յետ աւուրց քսան և հնգից մոգպետն ինքնին մոգօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ՝ քակել զդրունս եկեղեցւոյն յաւուր միաշաբաթուն. զփորձ առնուլ կամէր զառաջարկութեան գործոյն: Իսկ սուրբն Ղևոնդ երէց միաբանութեամբ առաջին խորհրդակցօքն և բազում ուխտիւ ի տեղւոջ անդ պատրաստական դիպեցաւ: Թէպէտ և ոչ էր տեղեկագոյն մտաց ամենեցուն նախարարացն, և ոչ զօրութեան ուժոյ մոգպետին, ոչ ինչ եկաց մնաց ամենայն եպիսկոպոսացն, և ոչ առ սակաւ մի համբերէր անօրէն իշխանին թողացուցանել. այլ բազում ամբոխ աղաղակի զօրացն և մոգացն հասուցանէր: Քանզի վիրգս ի ձեռն առեալ՝ զկառափունս մոգացն և մոգպետին ջարդեցին. փախստական յիւրաքանչիւր վանս արկանէին, և ինքեանք զպաշտօնն բարձրացուցեալ յեկեղեցւոջն՝ ուխտադրական կանոնն կատարէին, մինչև ի նոյն միաշաբաթին անդադար լինելով:

Եւ յետ այսր տագնապի խռովութեան՝ յամենայն կողմանց յաշխարհէն Հայոց բազմութիւն արանց և կանանց ի տեղին հասանէին: Եւ

---

2 ԲԳՏ^2 քաջ արանց ԱՁԻVՏ^3 կանաց ԲԳԺՏ^{2}Λ առնականաց   3 Հ չիք ամենայն Ի չիք հանդերձ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և ամենայն մողուցն (Տ^2 մողացն)   3—4 Է բազմութիւն ԲԳ բազմութեամբն ի յամսեանն   4 Ձ յամսեայնն Բ ի յաշխարհն   4—5 Բ ի գեղաքաղաքաղեաղ (!) Է գեղաքաղաք   5 ԵԸԺԼԽՀՏ^1 չիք մեծ Բ Անդ ԴԹԼԽ Անկղ Ե բնակեցան փխ բանակեցան   5—6 ԲԳ չիք դեռնեղեցան   6 ԳԵԸԺԼԽԿՏ^1 չիք և Թ չիք և յամենայն կողմանց անդր ժողովեցան ԲԳ չիք և էին ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 և եղէն փխ և էին   8 Գ բանեհինգ ԲԳ չիք ինքնին   8—9 ԼՏ^1 չիք հանդերձ   9 ԱՁԻVՏ^3 զզրունան ԲԳ սուրբ եկեղեցւոյն   10 ԲԳ միաշաբաթաշ Գ միաշաբաթւոյ ԲԳ առաջարկութեան ԱՁԷԹԻV զառաջարկութիւն   11 ԲԳ խորհրդոյն փխ խորհրդակցօքն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 խորհրդովն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (բազում)   12 Բ ի տեղւոջն դիպեցաւ Գ ի տեղւոջն հանդիպեցաւ Խ ի տեղւոջն անդր Ը անդր ԲԳՏ^2 չիք անդ պատրաստական ՁԷV պատրաստակ ԱՁԷԹԻVՏ^{0}Λ դիպեցաւ ոչ եա թող   12—13 Բ տեղեակագոյն   13 ԱԳԵՁԹԺԻVՏ^3 մնացն ԲԳ ամենայն ԱՁԷԹԻV զօրութիւն ուժոյ (!)   13—14 ԲԳ և ուժոյ մողպետին զօրութեանն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 և ոչ ուժոյ մողպետին զօրութեան   14 ԵԸԺԼԽՀՏ^1 չիք ինչ Խ չիք առ Տ^{1}Տ^2 առ սակաւիկ   14—15 ԲԳԺԼԽԿ սակաւիկ մի փխ առ սակաւ մի Գ և ոչինչ սակաւիկ մի   15 ԲՏ^2 համբերել ԴԼՏ^1 համբերելով V օրէն փխ անօրէն ԵԸԺԼԽՀՏ^1 թուլացուցանել ԲՏ^2 թողացուցանէր ԱԳԵՁԷԹԺԻՏ^3 ամբոխ Λ ազմուկ փխ ամբոխ ԸԽԿ բազմամբոխ (!)   15—16 Հ բազում ամբոխ վաղվաղակի ԲԳՏ^2 բազում ամբոխիւ ազդակ Λ մողոց   16 Է վիրոյ փխ վիրգս ԳԵԺԼՏ^{1}Տ^2 ի ձեռս Ի ի ձեռին   17 ԲԳ մողպետացն ջարդէին և Գ մողաց ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 ջարդէին ԵԸԼԽՏ^2 զմողպետին Գ զկառափմուեան մողպետացն ԹՀ զմոգպետացն Է մողուցն   18 Բ զպաշտօն ԲԳ բարձրացուցանէին   18—20 Բ յեկեղեցւոջ՝ ուխտատական կատարէին Է չիք և ինքեանք—կատարէին   19 Գ ուխտադրական չիք կանոնն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զանուանի ԸԽ կանն (!) Λ յեկեղեցին փխ ի նոյն Խ ի սոյն ԱԳԵՏ^2 միաշաբաթի (Ե միաշաբաթ)   20 Տ^2 լինելոյ   21 ԼԽ չիք յետ ԱԹԻՏ^3 այս փխ այսր ԲԳ և ի յայսմ տագնապ նեղութեան (Գ չիք ի) ԴԺԿՏ^2 և յայս տագնապ խռովութեան (Տ^2 խռովութեանց) ՁՏ^3 խռովութեանն ԵԸՀ և այս ԺԼԽՏ^{1}Տ^2 յայս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 տագնապ խռովութեանց   22 Ա կանաց ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ի տեղւոջն:

անդ էր տեսանել զմեծ աղէտ տարակուսին. ոմանք զդերարտօսր արձակելով իբր յաղբերականց հոսէին յաչաց իւրեանց. այլքն բարձրաճիչ աղաղակաւ՝ իբր այն թէ զերկինս դողացուցանէին, իսկ կէսքն խիղախելով և ի գլխս ընթանալով՝ զմահ քան զկեանս ընտրէին։ Իսկ ոմանք ի սուրբ ուխտէ եկեղեցւոյն՝ զաւետարանն ի ձեռն առեալ, աղօթիւք առ Աստուած կարդային. և այլք ըղձանային զպատառումն երկրին, զի անձանց լիցի գերեզման։ Եւ այսպէս շատաց տագնապի ի վերայ մօղպետին հասուցանէին։ Բազում անգամ աղաչէր զօգնականսն իւր, զի ի մահուանէ կարասցեն զնա ապրեցուցանել, և ողջանդամ անդէն յարքունիս հասուցանել։

Այլ վասն գործոյն յոր եկեալն էր՝ ստիպէր զնոսա և ասէր. «Թող գրեմ և ցուցանեմ մեծ թագաւորին, զի ի բաց թողցէ զայսպիսի իրաց տառաշարկութիւն. զի եթէ և ինքեանք աստուածքն եկեսցեն մեզ յօգնութիւն, չէ հնար օրինացս մոգութեան ի Հայս առնուլ զհաստատութիւն, որպէս զփորձ առի զմխարանութեան ուխտին եկեղեցւոյ։ Զի թէ էին զօրք աշխարհիս մօղք, ոչ ինչ խնայէին սորա ի նոսա սատակմամբ՝ ոչ միայն զարտաքինսն, այլ և զեղբարս և զորդիս և զամենայն մերձաւորս իւրեանց, նաև ոչ զանձինս իւրեանց։ Մարդք, որ ոչ ի կապանաց զանգիտեն, և ոչ ի տանջանաց երկնչին, և ոչ ի սրացուածոց պատկառին, և որ չհամի չար է քան զամենայն չարիս՝ զմահ քան զկեանս ընտրեն, ո՞վ է, որ կար՝ նոցա զիմակայց լինել։

1 ԲԴ աղէտս տարակուսանաց 1—2 ԱԲԴԴԹ արձակելով յաչաց իւրեանց (Դ չիք իւրեանց) իբր (ԲԴ իբրև) յաղբերականց հոսէին (Դ յաղբերաց ակնաց ԲԴ հոսեալ) Դ զդերարտօսր արձակէին Տ¹ զարտօսրն ԳԵՁVՏ³ զդերարտօսրն ԵԸԺԿՀՏ¹Տ² զդերարտօսրն արձակելով յաչացն իբրև յաղբերականց հոսէին (Տ¹Տ² աղբերականց) Ի զդերարտօսրն արձակելով յաչաց իւրեանց որ յաղբերականս հոսէին 2 ԼԹ չիք յաչաց իւրեանց ՁԷVՏ³ չիք արձակելով A այլք 3 ԲԴԴ իբրու այն եթէ ԵԸԺԼԹՀ իբրու այն Կ իբրու եթէ Դ զերկինս Դ չիք իսկ 3—4 ԲԴ խիղախելով ի գլխս ընթանային 4 ԴԵԺԹԿՀ ի գլուխ Դ չիք և 5 Դ ուխտ 6 Ի այլքն ԵԸԺԻԼԹՏ¹Տ² ըղձային Հ ըղձային (!) 8 Ի զօգնականսն 9 Դ զնա կարասցեն ԲԴ ապրեցուցանել զնա 9—10 ԲԴԴԵԸԺԼԿՀՏ¹ և անդէն յարքունիսն (ԳԵԸԼԿՀՏ¹ յարքունիս) ողջանդամ հասուցանել Թ և անդէն ողջանդամ Թ յարքունիսն 11 Հ որ V ուր որ փխ յոր Դ ասէր փխ ստիպէր 11—12 ԲԴ թող գրեմ մեծ թագաւորին և ցուցանեմ 12 ԱՁԷԻ թողացուցէ Ի թողու ԳԵԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ² թողցէ Դ թողուցու Թ թողացուցէ VA թողացուցանէ Ի յանդի 13 ԲԴԵԷԹԺՏ³ չիք և ԱՁԻ զի թէ ինքեանք ԳԵԸԺԹԿՀ ինքեանք իսկ Դ ինքեանքն ԳԵԺԼՀՏ¹ աստուածքն մեր Թ չաստուածքն ԲԴԳԵԸԼԹԿՀՏ² եկեսցեն մեզ ԱՁԷԹԻՏ³A չիք մեզ 13—14 Դ յօգնականութիւն մեզ 14 ԲԴ չէ հնար ի Հայս օրինաց մոգութեանն ԳԵԼԹԿՀՏ² օրինաց Թ օրինացն Կ մոգութեանն 15 Դ որպէս եւ է զփորձութիւն ԱՁԹV ի մխարանութիւն ԵԻ մխարանութիւն ԺԹԿՀՏ³ մխարանութեան Լ մխարանութեանն Է չիք զմխարանութեան ԴԽԹԿՀ ուխտի ԲԴԴԵԺԼԹԿՀ եկեղեցւոյն ԲԴԿ զի եթէ Դ զի եթէ և ԵԼՀ զի թէև էին Լ և էին 16 Ի ինչ ոչ խնայէին սորա Դ նորա ԵԸԺԼԹՏ¹Տ² չիք սորա Ի և նոցա փխ ի նոսա ԱՁԻV ոչ ինչ միայն 17 Դ յօտարս փխ զարտաքինսն Ձ յեղբարս Է եղբարս Ի ոչ միայն յօտարս, այլ և զորդս և յեղբարս և յամենայն մերձաւորս իւրեանց Դ այլ և յորդիս և յեղբարս ԵԸԺԼԹՀՏ¹Տ² զեղբարս և զորդիս Թ չիք իւրեանց 18 ԲԴ յանձինս իւրեանց խնայեն Ի մարդիկ Դ մարդիք ԱՁԷԹVՏ³ որք 19 Թ կապանաց փխ տանջանաց ԲԴ չիք և (ոչ) ԴԿ պատկառեն 20 ԴԵԺԼԹԿՀ չարն ի ինչ չարն է ԱՁԷԹԻV մահ փխ զմահ 20—21 ԲԴ ո՞վ է որ զոցա զիմաղարձ (Դ զիմակաց) կարէ լինել ԴԵԺԿՀՏ¹ ո՞ ըն ո՞ կարէ 21 ԴԵԺԼԹԿՀՏ¹ զացա Դ ընդդիմակաց Ե զիմակաց

Ծանոթագրություն.—Դ ձեռագրում նախ պետք է կարդալ 55-րդ թերթը, ապա 54-րդը. թերթերը խառնված են:

«Վուեալ իսկ էր իմ ի նախնեաց մերոց, եթէ յաւուրս Տապհոյ արքայից արքայի, իբրև սկսաւ ուսումն այդ աճել և բազմանալ և լնուլ զամենայն երկիրն Պարսից, և ևս անդր յարևելս հասանել, իսկ որ վարդապետքն էին օրինացն մերոց՝ յորդորեցին զթագաւորն, զի մի՛ բնաւ ամենևին բարձցին օրէնք մոգութեան յաշխարհէն, եւ հրաման սաստիկ, զի լռեալ դադարեսցէ քրիստոնէութիւն։ Եւ որչափ նա կարճելով արգելուլ կամեցաւ, նորա ևս քան զևս աճեցին և բազմացան, և հասին մինչև յաշխարհն Քուշանաց, և անտի ի հարաւակողմն մինչև ի Հնդիկս տարածեցաւ։

«Եւ այնպէս աներկիւղ և համարձակք էին յաշխարհին Պարսից, մինչև յամենայն քաղաքս աշխարհին եկեղեցիս շինեցին, որ զանցուցանէր պայծառութեամբ զթագաւորարանսն արքունեօքն։ Տիրէին և վկայարանս իմն անուանեալս, և զնոյն զարդ եկեղեցեաց զարդարէին, և յամենայն տեղիս անապատս միայնանոցս շինէին։ Եւ իբրև ոչ ինչ երևէր յայտնի օգնութիւն ուստեք, աճելով աճէին և բազմանալով բազմանային, և մարմնաւոր մեծութեամբք մեծանային։ Զպատճառս հարստութեանն մեր ինչ ոչ գիտէաք, բայց այսչափ ինչ ճշգրտիւ իմանայաք, զի տիեզերք ամենայն զկնի ուսմանց նոցա գնային։

«Թէպէտ և էարկ ի նոսա թագաւորն զձեռն իւր խստութեամբ, և զբազումս կալաւ և չարչարեաց ի նոցանէ, և զևս բազումս մահուամբ սատակեաց, դառնացաւ և ձանձրացաւ յանձն իւր, և զնոսա ոչ կարաց նուազեցուցանել ի բազմութենէն։ Դարձեալ թէպէտ փակեաց և կնքեաց զդրունս եկեղեցեացն ընդ ամենայն աշխարհն Պարսից, նորա զամենայն տուն եկեղեցի արարին, և յամենայն տեղւոջ զխորանս օրէնսն կատարէին, և զանձինս իւրաքանչիւր վկայարանս համարէին, և լաւագոյն զշինուածս

---

1 ԲԴ յուեալ իսկ է իմ նախնեացն ԳԵԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 իսկ էր իմ ԸԹ յուեալ իսկ իցէր իմ ԱՁԷԹԻVՏ^{3}Λ յուեալ իսկ իմ էր Թ յուեալ իսկ է մեր ԳԵԺ նախնեացն ԳԵԺԹ յաւուրսն 2 ԱՁԷԻV ուսումդ ԲԴ ուսումն այս 2—3 ԲԴ չիք զամենայն 3 Դ զերկիրն Դ չիք յարևելս ԷV այդր փխ անդր ԲԳԵԸԺԼԹԿՀՏ^{1}Տ^2 անցանել փխ հասանել Λ չիք իսկ Թ որք Դ վարդապետք 4 Գ օրինաց ԳԵԸԺԼԹԿՀՏ^1 չիք ամենևին 5 ԲԴ մոգութեանն ԲԴ չիք յաշխարհէն Գ յաշխարհէս Ը լռեսցէ Թ զի լռեսցեն 6 ԱԲԴԻ դադարեսցի ԱԲԴՁԻVՏ^3 քրիստոնէութիւնն ԸԹ զքրիստոնէութիւն Զ կարճելով կամեցաւ Է կամեցաւ կարճելով արգելուլ VՏ^{3}Λ կամեցաւ արգելուլ: չիք կարճելով 7 Λ չիք նորա Թ մինչ 7—8 Է չիք «յաշխարհն—մինչև» 8 Թ ի հարաւակողմ 9 ԲԴԼ այսպէս Տ^{1}Տ^2 և այսպէս ԲԴ աներկիւղք Բ և փխ մինչև 10 ԲԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ^{1}Տ^2 եկեղեցիս մեծամեծս Λ եկեղեցի ԲԴ զանցանէր 11 Բ զթագաւորականն արքունեաւքն Դ արքունովքն Զ վկարանս 12 ԳԴԵԺԼԹ անուանեալ ԲԳԴԵԺԼԹ եկեղեցեացն 12—13 ԲԴ տեղիս՝ անապատս մենանոցս շինէին Տ^2 և յամենայն տեղիս անապատս միայնանոցս 13 Տ^{3}Λ յապատս և յանապատս ԱՁԷԹԻV և յանապատս միայնոցս ԳԵԸԺԹԿՀ շինեցին ԲԳԴԵԸԺԼԹԿՀ չիք և (իբրև) Թ երևիւր ՀՏ^1 չիք յայտնի 14 ԱՁԷԹV օգնութիւնք ԳԻԿ օգնականութիւնք ԲԴԵԸԺԼԹՀՏ^{1}Տ^2 օգնականութիւն (ԹՀ յօգնականութիւն) ԵԸԺԼԹՀՏ^{1}Տ^2 ուտիք յայտնի 15 ԲԴԵ մեծութեամբ Բ հաստութեանն փխ հարստութեանն Դ հաստատութեանն 16 ԴԹ զիտեմք ԲԴ բայց միայն այնչափ զիտեմք (Դ զիտեմ) ճշմարտութեամբ ԴՁԷԹԻԿVՏ^3 ճշմարտիւ Հ ճշկրտիւ 17 Տ^1 ուսման ԲԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ^1 գնացին 18 ՁԷԹԻ չիք և Λ արկ ԲԴ թագաւորն ի նոսա ձեռն խստութեամբ ԳԺԼԹԿՏ^{1}Տ^2 զձեռս ԵՀ ձեռս Դ չիք իւր 19 ԲԴԵԸԺԼԹՀ կալաւ ի նոցանէ և չարչարեաց ԲԴ և զբազմագոյնս փխ և զևս բազումս 20 ԲԴ դառնացեալ ձանձրացաւ Գ ՏՏ^3 յանձն իւր թագաւորն V չիք կարաց 21 ԱԳԴԵՁԷԻV նուազեցուցանել ԲԼ թէպէտև Լ չիք փակեաց 22 ԳԵԺԿ եկեղեցեաց 23 ԲԴ տունս Կ չիք և Բ օրէնս Դ զօրէնսն ԵԸԺԼԹՏ^{1}Տ^2 օրէնսն ԵԸԺԼԹՀՏ^{1}Տ^2 կատարեցին 24 ԲԴ չիք և զանձինս իւրաքանչիւր վկայարանս համարէին

մարդկեղէնս քան զհողեղէնսն հաշուէին։ Սուրբ սպանողացն բթեցան, և նոցա պարանոցքն ոչ ձանձրացան. աւարառուք ստացուածոց նոցա աշխատեցան, և աւարն օր քան զօր աճեցեալ բազմացաւ։ Արտմեալ էր թագաւորն, և յոյժ դառնացեալ դահճք բարկութեանն. իսկ նոքա արթունք և զուարթունք, և խնդալից ընդունէին զամենայն հարուածս տանջանացն, և սիրով տանէին զամենայն յափշտակութիւն ընչից իւրեանց։

«Իբրև ետես թագաւորն, եթէ զոռ տալով դիմեցին ի մահ իբրև խաշինք սուրբք յաղն երկնաւոր, արգել և կարճեաց ի նոցանէ զհարուածս տանջանացն. և հրաման ետ մոգաց և մոգպետաց, զի մի՛ ամենեքին որ խաւսեսցէ զնոսա, այլ հաստատեալ կայցեն աներկիւղութեամբ յիւրաքանչիւր ուսմունս, մոգն և զանդիկն և հրեայն և քրիստոնեայն, և որ այլ բազում կեշտք են ի կողմանս կողմանս աշխարհին Պարսից։ Եւ ապա էառ երկիրն զխաղաղութիւն հաստատութեամբ, և լռեալ դադարեցին ամենայն խռովութիւնք յուզմանց։ Քանզի ընդ մերոյ աշխարհին շարժման՝ և արևմուտք ևս մեծապէս շարժեցան, և ամենայն Տաճկաստան ընդ նոսին խռովեցան։

«Զայն ասեմ ի լսելոյ գիտեմ. բայց այս որ ես ինձէն աչօք տեսի, թուի ինձ՝ թէ մեծագոյն ևս լինի քան զառաջինն։ Արդ դու որ մարդպանդ ես աշխարհիս, պարտ է քեզ փոյթ յանձին ունել, գրել և ցուցանել յարքունիս զմիաբանութիւն բանութեանս, ո՛րպէս աներկիւղութեամբ առ ոչինչ համարեցան զհրամանս արքունի։ Եւ եթէ չէր մեր աճապարեալ և ի փախուստ դարձեալ, միաւմ ի մէնջ ոչ տային ապրել։ Եւ եթէ անգէն մարդիկ

---

1 ԲԴԽ մարմնեղէնս Լ մարմնեղէն ԵՁէԹV Տ^3 զհողեղէնս ԳԵ զհողեղէնսն Դ զհողեղէնս Դ ըժեցան փխ բթեցան ։ բթացան ԹԻ բդեցան ՁէV դրդեցան 2 ԲԴ պարանոցն ի աւարառուք 2—3 Զէ յաշխատեցան 3 ԲԳԴ աճեալ ԲԳԵԼԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 բազմանայր ԲԴ չիք էր 4 ԲԴԼ բարկութեամբ A դահճքն բարկութեան 5 ԲԴ խնդալից Դ չիք և ԳԴԵԺԼԿՀՏ^1 տանջանաց 6 ԲԴ ընդունէին փխ տանէին ԲԴ չիք զամենայն ԲԴ զյափշտակութիւն Թ յափշտակութիւնն ԳԿ ընչիցն 7 Լ և իբրև Դ թագաւոր ԵԼԽԿ թէ ԳԴԺ զոռ Կ զօրթ ՀՏ^2 զրա ԲԴ դիմեալ Գ ի մահն 8 ԱԴ սուրբ է յաղեղնաւոր (!) ԼԽ չիք յաղն երկնաւոր ԲԴՏ^2 կարճեաց զնոսա ի չարչարանացն Գ ի նոցանէն ԵԼԺԼԽՏ^1 ճախեաց փխ կարճեաց 9 ՁէV հրամանաւ փխ հրաման ետ A մոգպետացն ԲԴ մի՛ որ ամենեքին 10 ԱՁէԹԻV խաւսեսցէ ԲԴ խօսեսցուսցէ ԵԼԽՀ խօսեսցէ ԲԹ կացցեն Դ կայցեն ։ զայցեն 10—11 Բ յիւրաքանչիւր ուսումն աներկիւղութեամբ Դ իւրաքանչիւր ուսմունս աներկիւղութեամբ 11 Բ զանդիկն Տ^1 անդիկն (!) Թ զանդիկն (լուսանցքում՝ սղատաոր) Դ հնդիկն փխ զանդիկն ԲԴ չիք և (հրեայն) ԳԵԼԺԼԽԿՀՏ^1 հայն փխ հրեայն է հրեայքն 12 ԳԿ կէշք ԵԹԺՀ կեշտք (լուսանցքում՝ կրաւնք ։ կրօն) ՁէV չիք կողմանս ԲԴ Պարսից աշխարհին Լ յաշխարհին Տ^{2}Տ^{3}A առ 13 ԲԼԽՏ^{1}Տ^2 հաստատութեան Դ չիք հաստատութեամբ է լռեալ փխ լռեալ 14 ԲԴՏ^2 խռովութեանցն յուզմանցն (Տ^2 յուզմանք) ԳԵԺՀՏ^1 յուզմանցն ԴՀ մերոյ փխ մերոյ Տ^1 ընդ մեր ԲԴ աշխարհի ԱԳՁԹԻԿVՏ^3 շարժմանն 15 ԲԴ շարժեցան մեծապէս 15—16 ԲԴ ընդ նմին խռովեցաւ 17 ԲԴ բայց զայս փխ զայն ասեմ ԲԴ չիք ասեմ ԱՁէV ի լսելոյ Դ գիտեմ ԵԺԽԿՀ զոր ԳԵԺԿՀ աչօքս Բ չիք տեսի 18 ԵԺԿՀ եթէ Դ լինի ։ մարդպանդ 19 ԲԳԴԵԼԺԼԽԿՀ պարտ էր քեզ ԱՁէԹԻV հոգ փխ փոյթ Բ հոգի (!) Տ^3 հոգ յանձին Դ հոգս յանձին առնել 19—20 Բ ի յարքունիս 20 ԲԴ չիք բանութեանս ԵՀ թէպէտ փխ որպէս ԼԹԼԽՏ^{1}Տ^2 թէ որպէս Ժէ աներկիւղութեամբ ԲԴ չիք առ 21 ԲԴԹԻ զհրաման Դ զհրամանս թագաւորին ԲԳԴԵԼԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք և (եթէ) ԲԴ ոչ էր փխ չէր է ճարպեալ(!) փխ աճապարեալ 22 Դ ոչ էին տուեալ Թ ապրել ԲԴ այնպէս ԳԼԺԿ մարդիկդ ԵՀ մարդիկք Թ մարդկերդ

Ծանոթագրություն.—Դ ձեռագրում նախ պետք է կարդալ 57-րդ թերթը, ապա 56-րդը. թերթերը խառնված են: Տե՛ս նաև էջ 59:

այդպէս բռնացան, եթէ յանկարծ զխնամս ես ընդ ինքեանս միաբանեսցեն, ո՞ կարիցէ կալ առաջի դոցա յանդուգն յարձակմանց։

«Ես աՀա անտեղեակ էի անքակ ուխտի եկեղեցւոյդ ի միմեանց. զի ա՛յլ է՝ զոր լուէ մարդ, և այլ է՝ զոր տեսանէ Հաստատուն իւրովք աչօք։ Դու որ ի մանկութենէ յայդմ օրէնս սնեալ էիր, և ճշմարտեալ գիտէիր զպնդութիւն մարդկանց, եթէ առանց բազում արիւն Հեղլոյ դորա մեզ ոչ տան ձեռն արկանել յեկեղեցիսդ, ընդէ՞ր զայդ ամենայն Հաւատեաւ յանդիման չասացեր ցթագաւորն։ Քանզի ամենայն նախարարացն աւագ դու էիր, և զրոյց աշխարՀս քեզ յանձն արարեալ էր մարզպանութեամբ. ընդէ՞ր ոչ մեծապէս Հոգ տարար յանձն քո։ Զի յայլ ժամս իմաստուն էիր, և ես գիտէի. զայս գործ ոչ իմաստութեամբ գործեցեր։ Ապա եթէ ոչ, յայտ է եթէ և դու ի նոցա բանի ես, և քոյով խորՀրդով անցուցին զայս անցս ընդ իս և ընդ զօրս։

«Արդ եթէ այդ այդպէս է, և քեզ կամք չէ ունել զմոգութիւն, մի՛ ինչ պատկառեր դու երկիւղիւ յարքայէ. ես գրեմ և ցուցանեմ ի դասն մովպետան մովպետի և դարանդարձապետի և մեծ Հազարապետին, զի ածցեն զարքայ ի Հաւանութիւն, որպէս զի ի բաց թողացուսցէ բառ առաջին Հրամանին, և ի կամս մարդկան ապաստան արասցեն, զի առ սակաւ սակաւ ընդելցին ընդ օրէնս մոգութեան. զի որք կալցին՝ սիրով երկեսցին կատարեալ զՀրամանն արքունի։ Քանզի մարդ է աշխարՀս. դուցէ

---

1 ԲԴ այնպէս Տ¹ բռնեցան Դէ զխնամս Ը անզարծ (!) զզխնամսն 1—2 ԲԴ եթէ զզխնամս ես ընդ իւրեանս յանկարծ միաբանեսցեն ԵԺԼԽԿՀ զզխնամսն Կ չիք ես ընդ Լ ինքեան Ծ ինքեանս Կ յինքեանս ԱՁԷԹԻVՏ³Λ միաբանեսցուցանեն ԳԵԺԼԿՀՏ¹ միաբանեցուցեն ԸԽՏ² միաբանեսցեն 2 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ո՞ կարէ ԸԽԿ կեալ ԲԴ նոցա Դ յանդուգն Զ յանդուգն ԲԴՏ² յարձակմանն 3 Բ անտեղեակ իսկ էի անքակութեամբ ուխտից եկեղեցւոյ Դ անքակութեան ուխտից եկեղեցւոյ ԲԴ չիք ի միմեանց զի 4 Թ որ Դ իւր աչաւքն Թ իւրով 5 ԲԴ չիք որ ԲԴ լեալ փխ սնեալ 6 Տ³ զպնդութիւնդ ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² արեան ԲԴ նոքա ԲԴ չտան մեզ Ը չիք մեզ 6—7 Ը ոչ տան մեզ 7 Դ յեկեղեցի Խ զեկեղեցիսդ Λ ընդէ՞ր ոչ Թ այդ 7—8 ԲՏ²Λ չասացեր յանդիման թագաւորին (Λ յանդիման չասացեր) Դ զի փխ քանզի 9 ԲԴՏ² քեզ աւեալ էր և յանձն արարեալ մարզպանութեամբ Կ յանձնեալ էր Դ չիք էր 10 է Հոգս ԲԴ զի ցայժմ փխ յայլ ժամս 10—11 ԲԴ և ես գիտեմ. բայց զայս գործ իմաստութեամբ առնել ոչ գիտացեր (Դ իմաստութեամբ ոչ գործեցեր) Λ չիք գործ Թ զայս գործ իմաստութեամբ ոչ գիտէիր ԱՁԻVՏ³ զայս գործ իմաստութեամբ (VՏ³ իմաստութեան) ոչ գործեցեր է զայս ոչ իմաստութեամբ գործեցեր ԳԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զայս գործ ոչ իմաստուն գործեցեր ՁԷԸԹԼԽՀVՏ³ ապա թէ ոչ Ի ապա ոչ 12 ԵԺԼԽՀ թէ փխ եթէ ԱԴՁԹՏ³ չիք և Բ յայտ է եթէ ի նոցա բանի ես զու ԲԴ և քո խորՀրդից Դ և քո խրատով ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² և քո խորՀրդովդ Կ քո ԲԴ անցուցին նոքա Թ զայս բանքս Կ չիք անցս 14 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ չիք այդ ԳԵԸԺԼԽԿՀ չէն ԲԴ և քեզ կամք են յունել է կամք ոչ ունել ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զմոգութիւնդ Զ զմոգութիւնն 15 Թ չիք դու Դ չիք երկիւղիւ Դ չիք դասն 15—16 ԲԴ մովպետին, ԵԸԺԽՀ մովպետան մովպետի (յուսանցքում՝ պարսկաց պարսնի) Թ մովպետան մովպետի (յուսանցքում՝ իշխանաց իշխանի) 16 Բ դարանդարձպետին ԴԼ դարանդերձպետին Ե դերանդարձապետի (յուսանցքում՝ փառաց) ԸԺՀ դերանդերձապետի (յուսանցքում՝ փառաց) Տ¹Տ² դերանդերձապետի Թ դարանդարձապետի (յուսանցքում՝ փառաց առաջնորդի) Ծ դերանդարձապետի (յուսանցքում՝ պարսկաց պարսնի. փառացի) Ի և ի դարձապետի(!) 17 Թ արքայ Ծ զարքայն ԲԴ ի Հաւան Ե չիք ի 18 ԲԴ չիք և ԲԴՏ² արասցէ Հ արասցես Ի չիք առ 19 ԲԴՏ² ընտելեսցին ԵԷ ընդելցեն Բ մոգութեանն Λ մոգութեան 20 ԲԳԴԵԸԺԽԿՀՏ¹Տ² կատարել Ժ զՀրաման VՏ³Λ զՀրամանս ԲԴԾՏ¹Տ² Քանզի ի մեր ձեռն է փխ քանզի մարդ է ԸԽΛ մարդ փխ մարդ Թ մարդ (յուսանցքում՝ Հարկ կամ առ)։

յորժամ վնաս ինչ առնիցեն, և ինքեանք ցրուեալ վատնեսցին յօտարութիւն։ Իսկ յորժամ աշխարհս թափուր լինիցի ի մարդկանէս, յայնժամ և քեզ զկնովին մեծապէս վիշտ հասանէ յարքունուստ»։

Եւ պատասխանի մարզպանն մոգպետին, և ասէ. «Ամենայն բանք խրատուդ զոր ասացեր՝ ճշմարիտ են. բայց զառաջինն զոր չիմացեր՝ տեսեր, և մեծապէս զղջացայք այժմ։ Բայց դու արդ զոր ասեմս արա, և բարիոք թուեսցի քեզ. սակաւիկ մի երկայնամիտ լեր և զխորհուրդս քո արգել ի բազմաց. բայց արանց՝ որոց ես ասեմ՝ նոցա յայտնեա, մինչև ես ինձ այժ ժողովեցից՝ զօր ի թիկունս ածելոյ, և զուխտ եկեղեցւոյ թերևս կարացից երկփեղկել։ Եւ եթէ զայդ այդպէս արարից, գիտեմ ապա թէ և զհրամանն արքունի կարող եմ կատարել»։

Եւ անդէն հրոս հանեալ ի Սիւնեաց աշխարհէն, զիւր զունդն սատարացոյց ի թիկունս օգնականութեան մոգաց և մոգպետին։ Եւ ապա սկսանել։ «Աղէ դու անգամ մի հրովարտակ ի դուռն տուր վասն այրուձիոյն՝ որ յԱղուանս է տասն հազար, զի ի ձմերոց ի Հայս եկեսցեն. և յորժամ զնոսա ի ձեռին ունիցիմք, չիք որ որ եղծանել կարէ զհրամանն արքունի»։

Պատասխանի ետ մոգպետն և ասէ ցմարզպանն. «Այդ խորհուրդ դարձեալ իմոց բանիցս ընդդէմ է. քանզի մեք յորժամ բռնութեամբ կռուեսցուք ընդ աշխարհիս, աշխարհս ի բաց քանդի. և մեք ի պատուհասէ չապրիմք. անձանց վնաս, և արքունի մեծապէս զեանս»։

Եւ ոչ ինչ կամեցաւ ամենևին ունկն դնել նմա մարզպանն, զի սրտի մտօք կալեալ էր զպարսկական օրէնսն։ Սկսաւ այնուհետև պատրել զոմանս կարասեաւ և զոմանս ողորական բանիւք. զամիկն ամենայն՝ ահեղ բանիւք սպառնացեալ սրտաթափ առնէր։ Հանապազորդ առատացոյց

---

1 A նոցա առնիցեն ԸԹ առնեն Ի ոչ առնիցեն (!) ԲԴ վատնեալ ցրուեսցին Թ ցրուեալք ԳԵԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 վատնիցին 1—2 Դ յօտարութիւն և աշխարհս 2 ԳԵԸԺԼԹ ԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք Իսկ Լ թարօր Ծ թափոր ԲԴ և աշխարհս թափուր մնասցէ ի մարդկանէ Բ չիք յորժամ Դ չիք Իսկ յորժամ Է լիցի ԳԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 լինի ԵՓՀ ի մարդկանէ 2—3 Բ և քեզ Իսկ ԵԸԺԼԹՀՏ^2 քեզ Իսկ փխ և քեզ 3 ԱՁԷՓԻVՏ^{3}A վնաս փխ վիշտ Փ հասանի 4 ԲԴ մարզպանն և ասէ ցմոգպետն 5 Փ խրատոյդ ԵԸԺԼԹՀՏ^{1}Տ^2 զոր դու ԲԴ ոչ իմացար 6 ԲԴ չիք դու ԵԸԺԼԹՀ բայց արդ դու Ժ չիք արդ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք արա և 7 Բ եթէ բարիոք Փ բարուոք 8 ՁԷV որոց փխ արգել Կ բաց յարանց ԲԴ պատուիրեմ փխ ասեմ Ժ մինչ չև 9 ԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 ինձէն ԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք այժ Դ այն (!) ԷՓ յայժ փխ այժ ԲԴ մինչև ես զօր ի թիկունս ժողովեցից և զուխտ Թ ինձէն ժողովեցից զօր 10 Ե կատարեցից փխ կարացից Բ երկփեղկեալ ԵԺԾ այսպէս Լ այնպէս ԲԴ չիք ապա 11 ԲԴ զհրաման ԲԴ կարացից փխ կարող եմ 12 Գ չիք անդէն ԱԳԵԷԺ հանել ԲԴՏ^2 աշխարհն փխ աշխարհէն 13 ԳԿ մոգացն Դ մոգպետաց ԳԵԸԺԼԽԿ ՀՏ^1 չիք ապա 14 ԲԴ անգամ (Դ անկամ) մի դու ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 առ անգամ մի ԵԸԺԼԹՀ Տ^{1}Տ^2 ի դուռն արքունի է այրուձիուն 15 Դ յԱղուանս ԲԴ զի ձմերոց Դ զի ձմերոցի Տ^{3}A Հայոց 16 ԲԴԵԸՓԺԻԼԹԿՀՏ^{1}Տ^2 ունիմք փխ ունիցիմք Գ չիք որ Դ եղծել ԱԲԴՁՓԻV զհրաման 18 ԲԴ չիք դարձեալ ԸԻԹ իմոցս Դ խորհրդոցս փխ բանիցս Լ բանից ԸԻԹ չիք բանիցս ԲԴԳԵԸԺԹԿ յորժամ մեք ԼՏ^1 չիք մեք 18—19 ԲԴ կռուիմք 19 Հ չիք աշխարհս ԳԿ չիք և 20 ԲԴ վնաս է ՁԷV զեայն Փ զեան (յաւանցրուս՝ վնաս) Փ չիք և 21 ԲԴ կամեցաւ մարզպանն ունկն դնել նմա Բ չիք ամենևին V պարզպանն (!) 22 ԳԵԸԺԼԹ ԿՀՏ^1 ընկալեալ էր Է պարտել 22—23 ԱՁՓԻVՏ^3 կարասւով ԵՀ զոմանս ողորական (Հ ողոքական) բանիւք և զոմանս կարասեաւ 23 ԲԴ չիք և ԲԴՏ^2 զորկ (Դ ողորկ) փխ ողորական ԲԴ և զամիկն ԵԺԼԹՏ^{1}Տ^2 զամիկոն Է զամեկն Հ ամիկոն 24 ԳԴԿ սրտաթափս ԵԸԺԼԹՀՏ^{1}Տ^2 առատացուցանէր։

զոռճիկսն տաճարին, և յերկարէր զնուագն ուրախութեան, մաշելով զերկայնութիւն գիշերացն յերգս արբեցութեան և ի կաքաւս լկտութեան, բաղդրացուցանէր ոմանց զկարգս երաժշտական և զերգս հեթանոսականս. մեծապէս զովութիւն մատուցանէր օրինաց թագաւորին: Բերեալ էր և յարքունուստ բազմութիւն կարասւոյ, և միում միում կաշառ գաղտ խոթէր ի պատճառս պարգևի և պատուոյ. և բազում նենգութեամբ զանմեղ մարդիկ հրապուրէր և յինքն արկանէր:

Իսկ զայս ամենայն իբրև տեսին սուրբ եպիսկոպոսունքն, ևս բաջ գրգեալ յորդորեցան ի նոյն միաբանութիւն. և հնարագէտ իմաստութեամբ ընդ երկուս բաժանեցին զբանակն: Մանաւանդ իբրև հաստատեալ գիտացին ի միտս իւրեանց, եթէ անօրէն իշխանն Սիւնեաց զօրհասական վէրան ի յոգին ընկալեալ էր, խորշեցան մերժեցան և ի բաց փախեան ի նմանէ:

Խորհուրդ արարեալ ի գիշերի միում ամենայն ուխտին բազմութեամբ՝ կոչեցին և զպարապահսն զօրուն ի խորհուրդն, հարցին և քննեցին և ի վերայ հասին մտացն անշարժութեան, որոյ ոչ և առ սակաւ մի թերացեալ էր ի սիրոյն Քրիստոսի: Եւ միաբան աղօթս արարեալ ի վերայ նորա, վերստին ընկալան զնա յառաքինութիւն: Եւ նովաւ որսացան զբազումս ի նոյն միաբանութիւն, որք ոչ էին քակեալ յառաջին միաբանութենէն. եկին և ժողովեցան գունդ զօրաց բազմաց: Եւ ևս առաւել հեռագոյն զատան ի մոգացն և ի մոգպետէն և յանօրինէն Վասակայ:

Իսկ նա այնչափ յիմարեցոյց ափշեցոյց զմիտս մոգպետին, մինչև չետ նմա իմանալ զելս իրացն: Սկսաւ բաշխել մօգս ի տունս նախարարացն և մեծամեծ ռոճիկս կարգել, զոհել պատրուճակս, և բռնաբար կրօնաւոր մարդկանն տալ ուտել միս յաղածոյ, և երկիր պագանել արեգա-

---

1 ԲԴԵԽՀ զոռճիկս ԴԿ զոռճիկ Թ երկարէր ԱԲԴԴԵԽԿ զնուագս ԱԴՁԸԿ ուրախութեանն 2 ԲԴ գիշերոյն ի յերգս 3 ԱԴՁԷԹԻԿV չիք երաժշտական և զերգս ԲԴ չիք երաժշտական և զերգս հեթանոսականս Դ զկարգս հեթանոսաց 4 ԱԲԻV զոհութիւն ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զովութիւնս Խ զօրինաց ԵԸԷՀ չիք էր 5 Լ զբազում կարասոյ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 կաշառաբար 6 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 պատուի և պարգևաց Դ մարդիկք 7 ԲԴՏ^2 պատրէր փխ հրապուրէր 8 Դ չիք Իսկ Բ չիք իբրև Դ իբրև զայս ամենայն ԲԴԴԵԸՏ^{1}Տ^2 եպիսկոպոսքն Դ բան փխ բաջ 8—9 ԴԼ բաջարգեալ յորդորեցան 9 Տ^1 յորդեալ յորդորեցան Դ միաբանութիւնն 9—10 Դ իմաստութեամբն յերկուս բաժանեալ 10 Բ յերկուս փխ ընդ երկուս Բ բաժանեալ փխ բաժանեցին Դ բաժանեցան Բ իբրև յարժամ 11 ԲԴՏ^2 Սիւնեաց Վասակ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 իշխանին 12 ԲԴ զվէրան ԴԵՏ^1 չիք ի Բ ի յոգիս Դ յոգին ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 յոգին Դ ընկալեալ փխ ընկալեալ ԲԻ խորհեցան փխ խորշեցան ՁԷ փախեայն 15 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զպարապետս զօրուն ԱԴՁԷԹԻԿVՏ^{3}A զօրաց 16 Բ մտացն Դ անշարժութեանն ԲԴ որ ոչ ԴԵԼԽԿ ոչ ևս փխ ոչ և ԱԲԹԻ չիք և ՁԷVՏ^3 չիք և առ Դ սակաւիկ մի 16—17 Խ վերացեալ էր (!) 17 ԲԴԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և (միաբան) 18 Թ չիք զնա ԴՁԷՏ^{3}A որսացեալ 19 ԲԴ զի փխ որք 20 ԲԴՏ^1 չիք և ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 չիք առաւել 20—21 ԲԴ զատան հեռացան փխ հեռագոյն զատան Դ զատեցան ԵԺԼԽՀՏ^1 զատեան 21 Լ ի մոգուցն Դ ի մոգաց ԲԴԼ յանօրէն ԴԵԺԾԿՀՏ^1 յանօրէնն Խ ի Վասակայ յանօրինէն 22 Տ^{3}A յիմարեցոյց և ափշեցոյց ՁԷԻ յափշեցոյց V յարմարեցոյց փխ յիմարեցոյց Թ մինչ 23 ԲԴՏ^2 ոչ ետ Դ ետ նմա ԲԴՏ^2 սկսաւ այնուհետև ԲԴԴԿՏ^2 մօգս բաշխել 23—24 ԱՁԷԹԻV չիք սկսաւ բաշխել մօգս ի տունս նախարարացն 24 Զ կարգէր ԵԸԺԽՀ պատրուճակս (յուսանկցրան՝ ոչխար ՝ ոչխարն) ԲԴ ընտուր փխ բռնաբար 24—25 Դ կրօնաւորս մարդկան 25 ԸԺ տան փխ տալ ԲԴՏ^2 յաղածոյ միս տալ ուտել Է տրածոյ փխ յաղածոյ ԴԵՏ^{1}Տ^2 արեգականն:

կանն։ Իբրև սկսաւ բազմանալ ընդ ամենայն աշխարհն այնպիսի պղծագործ խառնակութիւն, յանդգնեցան և ևս կանայք փշտիպանացն յաւուր կիւրակէի անցուցանել զհրապարակս եկեղեցւոյն և պատառել զհանդերձս հաւատաւոր կանանցն։

Զայս գուժկան ազմկի իբրև տեսին միաբան սուրբ եպիսկոպոսքն, զաւետարանն ի ձեռն առեալ հասին և անկան առանց հարցանելոյ ի վանս սպարապետին, ուր ժողովեալ էին զօրքն Հայոց։|

Համբարձին զձայնս իւրեանց և ասեն. «Աղաչեմք զձեզ զամենեսեան սուրբ աւետարանաւս. եթէ ձերով խորհրդիւ գործեն զայն անօրէնութեան չարիս մարզպանն և մոգպետն, նախ զմեր պարանոցս հատէք, և ապա յեկեղեցին ձեռնարկեցէք։ Ապա թէ առանց ձեր կամաց նոքա զայն չարիսն գործեն, այսօր խնդրեսցի վրէժ այդ ի նոցանէ»։

Իսկ որք էին ի ներքս ի վանս սպարապետին՝ յառն կացին, միաբան համբարձին զձայնս իւրեանց առ Աստուած և ասեն. «Դու Տէր սրտագէտ ամենեցուն, ոչ ինչ պիտի քեզ վկայութիւն ի մարդկանէ. եթէ խոտորեալ իցեմք ի քէն սրտի մտօք, զայն դու ինքնին քաջ գիտես. այսօր իսկ դատեա զմեզ ըստ մեղաց մերոց։ Ապա եթէ հաստատուն կամք յուխտի սուրբ աւետարանիս, դո՛ւ Տէր, լեր մեր օգնական այսօր, և տուր զթշնամիսն ճշմարտութեան ի ձեռս մեր, զի արասցուք ընդ նոսա ըստ կամաց մերոց»։

Զայս իբրև ասացին, ամենեքեան զգլուխս զգետնի հարկանէին, և ողջունեցան յաւետարանէն և յեպիսկոպոսացն։

---

1 ԲԴ եւ իբրեւ ԱԹ աշխարհս ԳԵԺԼՀՏ¹ այսպիսի 1—2 ԲԴ այնպիսի (Դ այսպիսի) պղծ խառնակութիւն ընդ ամենայն աշխարհն Է չիք «իբրեւ սկսան—յանդգնեցան» 2 Թ ԼՏ² չիք և ԲԴՏ² չիք ևս ԳԵԸԺԽԿՀ ևս և ԴԿ փուշտիպանացն Թ փշտիպանացն (լուսանցքում՝ մարմնապահ կանայք մայոց) ԵԸԺԽՀ փառիպանացն (լուսանցքում՝ մարմնապահ(ք) կանայք մայուցն Ժ արքունապահ) ԵԺԼ յաւուրն 3 Բ կիւրակէին Դ կիրակէին ԼՏ³ կիրակէի Դ զհրապուռնան ԲՏ² եկեղեցեացն Բ չիք և ԱԻԽ պատառել Դ զհանդերձ Ի զհանդերձն 4 Լ հաւատար փխ հաւատաւոր ԲԴԿՏ¹Տ² կանանց 5 V յայս փխ զայս Ա ԲԴՁԹՏ³ զայժ V զօշ Ե զուժական Ի զուժ է յայժ փխ զուժկան ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք ազմկի ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² միաբանեալ ԲԴ միաբան եկեալ սուրբ եպիսկոպոսքն ԳԵԸՏ¹Տ² եպիսկոպոսքն 6 ԲԴ չիք և Բ առանց ուրուք 6—7 Դ անկան ի վանս սպարապետին առանց ուրուք հարցանելոյ 7 Բ ամբարապետին փխ սպարապետին Ի Է փխ էին Դ զօրք 8 Է ազաչեմ 9 ԵԸԼԽՀՏ² գործեն ԱԳԴՁԷԹԺԻԿVՏ³Λ գործէ Ժ գործէն Դ խորհրդով Ը չիք զայն Ե անօրէնութիւն Ը զանօրէնութեան 9—10 Բ խորհրդովք գործեն զանօրէնութիւն և զչարիսն Դ զայն անօրէնութիւնն և զչարիսն 10 Թ չարիք Լ պարանոցն 11 ԲԳԴԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ² յեկեղեցին ԴԷԿ ձեռն արկէք Խ ձեռնարկիցէք ԲԴ ձեռն արկանէք ԲԴ ապա եթէ նորա առանց ձեր կամացդ ԳԵԸԺԼԽՀՏ² ապա եթէ Ի ձերոց ԱԲԴԹԻ չարիս ԳԵԸԺԼԿՀՏ² չարիսն Խ չարիքն Λ չարն 12 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² գործեցին ԳԵԸԺԼ ԽԿՀ այսօր իսկ 13 ԳԵԺԿՀ որ Դ ինէրս Բ ապարապետին ԲԴՏ² յառն կացին ամենեքեան ԲԴԸԽՏ² չիք միաբան 13—14 ԵԺԼՀՏ¹ համբարձին միաբան 14 ԲԴԸ չիք առ Աստուած է արտաց գէտ 15 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² պիտոյ է ԱԳՁԷԹԻԿVՏ³Λ պիտի Բ ի մարդկանէ վկայութիւն Դ մարդկան Խ խոտորեալք 16 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² սրտիւ և մտօք Բ զայդ Բ ընքնին ԵՀ չիք «քաջ գիտես—այսօր իսկ» Դ չիք իսկ ԸԺԼԽՏ¹Տ² զու ինքնին գիտես 17 ԴԿ վասն փխ ըստ Բ ի յուխտի ԲԴ չիք սուրբ 18 ԲԴ ակէր աստուած մեր, օգնական լեր այսօր ԸԽՏ² մեզ փխ մեր Ը չիք այսօր Ի չիք լեր ԱՁԷԹԻV զթշնամին ԴԿ զթշնամիս 19 Է ճշմարտութեամբ Λ ըստ կամաց քոց որրոց 20 Դ զայս ասէին ամենեքեան ԲԴ զգլուխան ԳԵԺԽԾԿՀՏ¹Տ² զգլուխս Թ զլուխ Լ զլուխս Դ գետնի ԻԾԿՏ¹ ի գետնի 21 ԱԴՁV յաւետարանն Լ աւետարանէն Դ յաւետարանն և յեպիսկոպոսն V յաւետարանն Ի աւետարանն ԹԼ եպիսկոպոսացն։

Իսկ մի ոմն ի նախարարացն որ անդր դիպեցաւ, էր ի նոցա խորհրդի. և ոչ միաբանեաց ընդ նոսա ի մեծ վկայութիւնն. և անդէն առ ժամայն ի նոցունց ի տեղւոջն քարկոծեցաւ, և ահ մեծ անկաւ ի վերայ ամենեցուն:

Յայնժամ ամենեքեան ի նախանձ բարկութեան բրդեցան, մինչև ամենայն տեսողացն երիկամունքն դողային, որք առ ոչ ինչ համարեցան զպարգևս արքունի, և առ ոտն հարին զհրամանս ահագինս· Ընթացան վաղվաղակի ի զէնս խրեանց, վառեցան կազմեցան զգիշերն ամենայն, և ընդ ծագել արեգականն զգունդն յերիս մասունս բաժանեալ ի բանակն արկանէին· Գունդն առաջին յարևելից կուսէ, և գունդն երկրորդ յարևմտից կողմանէ, և գունդն երրորդ ի հիւսիսոյ կողմանէ, շուրջանակի ի մէջ առեալ փակեցին զբազմութիւն բանակին. և զբազումս կոտորեցին, և զևս բազմագոյնս կապեցին զերևելի մարդիկ, և արկին ի բերդս ամուրս ընդ խրեանց իշխանութեամբ: Եւ զառ և զապուռ և զաւար բանակին ի մի վայր ժողովեալ պահէին իբր հրամանաւ արքունի:

Իսկ զմարզպանն ձերբակալ արարեալ, և միաբանէր ընդ նոսա երդմամբ՝ հաստատուն կալ յուխտին, զղջանայր զառաջին թակումն ի նոցանէ: Անկանէր ապաշխարութեամբ յոտս սուրբ եպիսկոպոսացն, և աղաչէր խաղապատելով՝ զի մի՛ մերժեալ ընկեսցի առ ի նոցանէ: Կրկնէր և երեքկնէր զանսուտ երդումն առաջի բազմութեանն ի սուրբ աւետարանն, գրէր և կնքէր զերդումն և կալէր զաւետարանէն. և աղաչէր՝ զի յԱստուծոյ խնդրեսցի վրէժխնդրութիւնն, և մի՛ նոքա մարդկաբար սատակեսցեն զնա:

Իսկ նոքա թէպէտ և հաստատեալ գիտէին զնենգաւոր կեղծաւորութիւն

---

1 ԲԴ չիք ոմն Բ անդն ԽԸԺԼԽՀՏ^2 անդ ԲԴ էր ի Վասակայ խորհրդին ԳԽԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 որ էր ի նորա խորհրդի 2 ԲԴ ի մեծի վկայութեանն Ե վկայութիւն 2—3 Ը չիք «և ոչ միաբանեաց—ի տեղւոջն» 3 Թ ի տեղւոջս Տ^2 չիք ի տեղւոջն ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 քարկոծեցաւ ի նոցունց Է քարկոծեցան Ը կոծեցաւ փխ քարկոծեցաւ ԱԲԴՁԻV ամենեցունց Գ նոցա ամենեցուն Խ չիք ի վերայ 4 Բ նախանց ԼՏ^1 գրգեցան 5 ԱԻ երիկամունքն ԳԵԼԽ երիկամունք Բ դողացան Գ դողացին ԲԴ չիք առ 6 Խ զպարգևսն ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հարկանէին փխ հարին Ը առ ոտն արկանէին Դ ահագին ԼՏ^1 ընթացեալ 6—7 ԲԴ վաղվաղակի ի զէնս (Դ զէնսն) իւրեանց ընթացան 7 Ի ի զէն Ի չիք իւրեանց Ի ի գիշերն 8 ԲԴ արեւուն Դ ընդ երիս Թ երիս Ի չիք բաժանեալ ԱՋԹԻV զբանակն 9 ԲԴ կողմանէ փխ կուսէ 10 ԲԴԿ չիք կողմանէ ԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 կուսէ փխ կողմանէ Է չիք և գունդն երրորդ ի հիւսիսոյ կողմանէ Գ հիւսիսո ԴԵ հիւսւսոյ 11 ԲԴ չիք առեալ ԲԴ ԴԿ չիք և (զբազումս) ԽԸԺԼԽՀ չիք և զբազումս կոտորեցին 12 Բ և զբազմագոյնս Գ բազմագոյնսն Գ և զբազմագոյն Բ մարդիկն Գ մարդիկ, արկանէին 13 Գ և զառ զապուռ զաւար Գ չիք զապուռ ԽԼԿՀ չիք (և զապուռ) Տ^2 զապուռ Λ չիք և (զաւար) 14 ԳԽԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 արքունի հրամանաւ 15 Է զմարզմանն (!) Հ մարզպանն Բ և նա միաբանեալ Գ և նա Տ^2 և նա միաբանէր 15—16 ԲԴ երդմամբ և խօսէր ընդ նոսա հաստատուն կալ 16 ԱԲԴՁԷԹԻV զղջանալ ԴԿ և զղջանալ ԽԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և զղջանայր ԲԴԵԹ ԺԼԽՀՏ^2 բակումն 17 ԲԴ ապաշխարանօք Բ ի յոտս ԴԽԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք սուրբ Է եպիսկոպոսին 18 ԲԴ չիք առ 19 ԲԴՏ^2 զսուտ փխ զանսուտ Բ երդումնն Դ երդմունսն ԸԽ չիք և երեքկնէր Ե բազմութեան Դ աւետարանին 20 ԱՋԷԹԻV դնէր փխ գրէր ԱԲԴՁԷԹԻ զերդումնն ԸԽՏ^2 կալէր ի սուրբ աւետարանէն Դ չիք և (աղաչէր) 20—21 ԱԴ ՁԷԹԻԿ յԱստուծոյ յայտնեսցի Բ չիք զի ԲԴ աստուծոյ յանձն լիցի վրէժխնդրութիւնն ԽԸԺ ԼԽՀՏ^{1}Տ^2 աստուծոյ վրէժխնդրութիւնն (ԽՀՏ^1 վրէժխնդրութիւն) 21 ԲԴ մարդկաբար նոքա ԷՏ^1 մարդաբար 21—22 ԹԻ կատակեսցեն (!) 23 ԲԽԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հաստատուն Λ նենգութիւն կեղծաւորութեանն Դ զնենկաւոր Թ զնենգաւոր ԲԴԴԽԷԸԹԺԻ կեղծաւորութիւն:

նորա, եթէ խարէութեամբ ղառնայ անդրէն ի հին մոլորութիւնն, ոչ ինչ փոյթ առնէին ձեռն արկանել ի նա վասն առաջին յանցանացն, այլ սուրբ աւետարանին թողին ի դատապարտութիւն։

Իսկ որք եկեալ էին յաւարի առնուլ զսուրբ զանձս եկեղեցւոյն, ակամայ եղին զանձինս և զաւար խրեանց առաջի սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն զօրացն. և եղծաւ ապականեցաւ հրաման թագաւորին։ Եւ յաջողեալք զօրութեամբն Աստուծոյ՝ աղաղակէին և ասէին զոհանալով արք և կանայք և ամենայն ռամիկ բազմութիւնն. «Պատրաստ եմք ի հալածանս և ի մահ և յամենայն նեղութիւնս և ի չարչարանս վասն սուրբ եկեղեցեաց, զոր աւանդեցին հարքն մեր առաջինք՝ զօրութեամբ գալստեանն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որով վերստին ծնաք ի մի յոյս հաւատոցն մկրտութեամբ ի Քրիստոս Յիսուս. ըստ նմին նմանութեան կամիմք չարչարանօք և արեամբ նորոգել զանձինս։ Քանզի հայր մեր զսուրբ աւետարանն գիտեմք, և մայր՝ զառաքելական եկեղեցի կաթողիկէ. մի՛ որ չար անջրպետ ի մէջ անկեալ՝ զմեզ քակեսցէ ի սմանէ»։

Ոչ երևէր այնուհետև տեսանել տէր քան զծառայ, և ոչ ազատ փափկացեալ քան զգեղջուկ վշտացեալ, և ոչ ոք քան զոք նուաղեալ ի յարութենէ։ Մի սիրտ յօժարութեան ամենեցուն արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց և ամենայն միաբանելոց ի Քրիստոս։ Քանզի առ հասարակ զմի զինուորութիւն զինուորեցան և զմի ագան զրահս հաւատոյ պատուիրանին Քրիստոսի. միով զօտեաւ ճշմարտութեան պնդեցին զմէջս արք և կանայք։

Ընկեցեալ կայր այնուհետև ոսկի, և ոչ ոք առնոյր իւր առանձինն արծաթ, և արհամարհեալ առանց ագահութեան, անարգեալ պատուական հանդերձք առ ի զարդս մեծարանաց։ Նա՝ իւրաքանչիւր ստացուածք ոչ ինչ համարէին յաչս ստացողաց իւրեանց։ Տեսանէին զանձինս իւրեանց

---

1 ՁԷՏ^3 և թէ Λ և եթէ Դ չիք եթէ խարէութեամբ ղառնայ անդրէն ի հին մոլորութիւնն ԲՏ^2 սովորութիւնն Ե մոլորութիւն 2 ԸՏ^{1}Տ^2 ձեռնարկել ԱԳՁԷԹԻԿV չիք ի նա Ի անցանացն 3 Բ թողային ԳԿՏ^2 թողուին ԲԴԼՏ^{1}Տ^2 զկրէժխնդրութիւնն փխ ի դատապարտութիւն 4 ԲԴԺԽ զզանձս սուրբ եկեղեցեացն (ԺԽ եկեղեցւոյն) Հ զանձս յեկեղեցւոյն ԷΛ զանձն 4—5 ԲԴ ակամայ զանձինս և զաւարն (Դ զաւար) իւրեանց եղին 5 ԳԵԸԺԼԽԿՀ չիք և զաւար 6 ԱՁԷԹԻVΛ եղծեալ Խ եղծաւ և ապականեցաւ ԲՏ^2 չիք և 7 ԲՏ^2 յաջողեալ Դ աջողեալ 8 Հ ռամիկ Ե բազմութիւն V բազմութեանն 8—9 ԱԲԴՁԷԻVՏ^3 ի հալածել և ի մեռանել Թ ի հալածիլ և ի մեռանիլ 9 Բ յամենայն ի չարչարանս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և ի չարչարանս Դ չիք նեղութիւնս և ի 10 ԲԴ եկեղեցեացն 10—11 ԱԴԷ զալստեամբ 11 ԵՀ չիք տեառն մերոյ 12 Դ հաւատոյ ԵԺԼԽ հաւատոց ԲԴ նմանութեանն 13 Խ արեամբն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զանձինս մեր Տ^1 չիք քանզի 14 ԼՏ^1 սուրբ զաւետարանն գիտեմք մեզ հայր ԵԸԺԼԽՀՏ^1 կաթողիկէ եկեղեցի սուրբ ԲԴ և մայր զկաթողիկէ զառաքելական եկեղեցի ԴԹ մայր մեր ԼՏ^1 և զառաքելական կաթուղիկէ եկեղեցի սուրբ մայր ԹԻ կաթուղիկէ 15 Բ ի մէնջ յեալ փխ ի մէջ անկեալ Բ չիք զմեզ Բ քակեսցի 16 Թ երևիւր ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 այնուհետև երևէր Բ ոչ էր փխ ոչ երևէր Թ չիք տեսանել Λ տէրն 17—18 Λ նուազեալ յարութենէ ՀՏ^{1}Տ^2 ի յարիութենէ ԲԴ ի քաջութենէ 18 ԲԴ այլ մի սիրտ ԺԼԽ յօժարութիւն էր Ա կանայց ԵԸՀ էր ամենեցուն 19 ԲԳԴԵԿ չիք և (ամենայն) ԳԷ միաբանելոցն 20 Բ զինեցան ԲԴՏ^2 զմի զրահ զգեցան ԺԽ զզրահս ԲԴՏ^2 զհաւատոյ 21 ԳԵԸԺԼԽԿՀ և միով ԲԴ զօտով ԲՏ^2 ճշմարտութեանն Դ ճշմարտութեամբ պնդեալ 23 Բ առնէր ԲԴ չիք և Գ առանձին 25 ԲԴ հանդերձ ԲԴ ի զարդ ԲԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 Նաև ԵԺԽՀՏ^{1}Տ^2 իւրաքանչիւր ումեք Լ յիւրաքանչիւր ԲԴ ստացուած 26 ԱՁԹԻ ստացողին իւրեանց VՏ^{3}Λ իւրեանց ստացողին ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ստացազաց իւրեանց ԳԿ ստացողացն իւրեանց Դ տեառցն փխ իւրեանց ստացողին ԲԴ տեսին Դ չիք իւրեանց։

իրրև զմեռեալ զիակունս, և զիւրաքանչիւր զերեզմանս ինքեանք փորէին, և կեանք իւրեանց ի մահ համարեալ էին, և մահք իւրեանց անշուշտ կեանք:

Բայց այս բարբառ ստէպ ստէպ ընթանայր. «Քաջութեամբ միայն մնացուք, զանուն և զոգիս ևեթ ժառանգեսցուք, զի կենդանի իցէ ի մեզ Քրիստոս, որում զիւրին է միաբանդամ նորոգել զմեզ ի հողոյ և զամենայն զյառաջագոյն զննջեցեալսն, և հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ գործս իւրեանց»:

Զայս և առաւել քան զայնս խօսելով, և մխիթարելով զանձինս և զմիմեանս, դարձեալ միաբանդամ զինուորքն պատրաստեցին զզէնս իւրեանց, և աղօթականքն անդադար լինէին յաղօթսն իւրեանց, և պահողքն ճգնէին ի պահս իւրեանց: Ձայնք պաշտօնէիցն ի տուէ և ի գիշերի անհատ էին ի սուրբ սաղմոսսն. ընթերցուածք աստուածային կտակարանացն ոչ երբէք առնուին դադարումն յամենայն ժամ. սոյնպէս և մեկնիչքն ի մխիթարութիւն երկնաւոր վարդապետութեանն:

Յայնմ ժամանակի դարձեալ յարձակեցան ի վերայ բերդիցն և աւանաց, զոր ունէին Պարսիկքն ի տեղիս տեղիս, յամրոցս աշխարհին. տապալէին քանդէին զբնակութիւնս նոցա: Առաջին զմեծն Արտաշատ հանդերձ աւանօք իւրովք. և առնուին զանմատոյց ամուրն՝ զԴանի քաղաքն, զԱնին, զԱրտագերս և զաւանս իւրեանց. զԵրկայնորդն և զԱրխնին և զաւանս իւրեանց. զԲարձրաբերդն, զԽորանանիստն, զՄախանիստն,

---

1 ԲԴ որպէս մեռեալ Դ մեռեալ ԵԺԼԽՀՏ^1 մեռեալ զիակունք ԲԴՏ^2 զերեզման Ա Նորեանք (լուսանցքում՝ ց=ինքեանց) Դ ինքեանց 2 Բ նոցա փխ իւրեանց Դ նոցա արհամարհեալ էին փխ իւրեանց ի մահ համարեալ էին ԼՏ^1 համարէին ԱԼԿՃ մահ 3–4 ԲԴ զանշուշտ կեանս ԵԸԺԽՀ անշուշտ (լուսանցքում՝ անսուտ) 4 Դ ստէպ փխ ստէպ ստէպ ԲԴԸ չիք միայն 5 Բ զոգի ԴԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 զհոգիս Դ չիք ևեթ ԲԴ է փխ իցէ 6 ԲԴԴ զմեզ ի հողոյ զմեզ և զյառաջագոյն զամենայն ԼԽՏ^{1}Տ^2 ի հողոյ զմեզ ԵԸԺԿՀ զմեզ և զամենայն 7 Թ զառաջագոյն Դ չիք զյառաջագոյն ԱԲԴՁԷԹԻՃՏ^3 ըստ իւրաքանչիւր ԱՁԸԹՀՃՏ^3 զգործս 7—8 ԲԴ գործոց իւրեանց Ժ գործս իւր Ի զգործս իւրեանց 8 ԵՁԼԽՀՏ^{1}Տ^2 իւր Թ իւրեանց 9 ԱԲԴԹԻԼ զայն Դ խօսելով 10 ԱՁ զինուորքն Բ զինուորքն միաբանդամ է և զինուորքն ԲԴՏ^2 պատրաստէին 11 ԲԴԴ ԺԼԽԿՀ յաղօթս 11—12 Դ պահողքն պահէին զպահս 12 ԲԴՏ^2 և ձայնք ԴԵԼ պաշտօնէից 13 Դ լինէին փխ էին ԲԴ չիք սուրբ ԲԴ ի սաղմոսս ԱՁԽՃՏ^{1}Տ^3 սաղմոսն ԼՏ^1 պահս և ի սուրբ սաղմոսն 13—14 Դ կտակարանաց 14 Բ առնոյին Դ զաղաք 14—15 ԲԴ մեկնիչք մխիթարութեան ԴԵԸԺԼԽԿՀ մեկնիչք 15 Ե վարդապետութեան 16 ԲԴ յայնժամ յարձակեցան: չիք դարձեալ ԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 յարձակէին Հ արձակէին ԲԴ ԴԵԼԿ բերդից 16—17 Թ աւանաց 17 ԵԺՏ^{1}Տ^2 զոր առեալ էին ԲԴԴԵԺԻԼԿՀՏ^{1}Տ^2 պարսիկք ԲԴ չիք պարսիկքն ԲԴ ի յամուրս 18 ԵԺԼԽԾՀՏ^1 զբնակութիւն Լ զբնակութիւն իւրեանց է Արշատ ԲԴ չիք հանդերձ 19 ԴԵԼԽ աւանօրն (Ե օանօրն) Կ աւանօրն իւրեանց Բ առնոյին 19—20 ԲԴ զանմատոյց ամուրն զԴանի և քաղաք զԱնի ԱԹ ամուրն զԴանի քաղաք ԴԴՁԻԿՃ ամուրն ԵԺԼԽ քաղաք է զԴանի(!) Տ^2 և զքաղաք զԱնի 20 ԵՀ զԱնի ԲԴ զԱրտաքերս ԵՀ զԱրտագերանն և զաւանն իւր Է զԱրտագերս Ը զԱրտագերան և զաւանս իւր ԺԼԽ զԱնի, զԱրտագերան և զաւանն իւր Տ^{1}Տ^2 իւր 20—21 ԱՁԷԹԻՃՏ^{3}Δ զԱրհնին ԲԴԴԵԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 զԱրխնին ԵԺԼԽՀ չիք և (զԱրխնին) Կ զԱրզնին ԸԺԼԽՀ զԱրխընին և զաւանն (Հ զաւարն) իւր ԵԼԽՏ^{1}Տ^2 իւր 21 ԱԲԴԴՁ ԷԹԻԿՃ զԲարձրաբերդն ԵԸԺԼԽԾՏ^{3}Δ զԲարձրաբերդն Կ զԽորանանիստն ԱԴԵՁԷԹԺԻԼԿՀՏ^{1}Տ^2 զՄախանիստն (Դ զՄախայնիստն է զԾախայնիստն) Δ զՄխանիստն ԸԽՃ չիք զՄախանիստն:

զանկասկածելի Ողականն, և ընդ նոսա և զաւանս իւրեանց. զԱրփանեայն, զՎանն աւան, ընդ նմին և զաւանսն իւր. զԴոնեայն և զԿապոյտն, զՍրատն և զՎաշակաշատն։

Զամենեսին զայս իւրաքանչիւր գեղիւք և ագարակօք, զորօք և զօրագլխօք ի նմին ամի առեալ տապալեցին, և ի գերութիւն վարեցին զարս և զկանայս ընչիւք և ստացուածովք, հանդերձ պատուական գանձիւք և նոցին սպասուք։ Տապալէին քանդէին զշինուածս նոցա, և այրէին կիզուին զատուն պաշտաման կրակի։ Սրբէին զպղծութիւն կռապաշտութեանցն, և առնուին զկահ և զկազմածս տարրուշանացն, բերէին և դնէին ի սուրբ եկեղեցւոջն, և ի ձեռն սուրբ քահանայիցն նուիրէին ի սպաս տէրունական սեղանոյն։ Եւ փոխանակ մնոտի պաշտամանցն, զոր տապալեցին յամենայն տեղիս հեթանոսացն, զփրկական խաչն Քրիստոսի կանգնէին, զամենասուրբ սեղանն ուղղէին, և զկենդանարար խորհուրդն կատարէին սրբութեամբ. պաշտօնեայս և քահանայս ի տեղւոջն կացուցանէին։ Յուսով համատանեալ խնդայր ամենայն երկիրն առ հասարակ։

Եւ մինչդեռ յայսմ մեծի առաքինութեան կատարեալ գործէին զգործ նահատակութեանն, երևէր իմն ի վերայ ամենեցուն աստուածային շնորհք. քանզի առանց հրամանի ի զօրացն Հայոց, յարևելից կողմանէ աշխարհին յարձակեցան ոմանք յԱտրպատական աշխարհն, և ի տեղիս տեղիս բազում մնաս արարին՝ առնլով և աւերելով և քանդելով զբազում տարրուշանս։

---

1 Ծ զՍղականն Տ¹ զՍղականն ընդ նմին ԱՉԷԹԻV Ոզորկանն Բ Ոզոկանն Գ Ոզկանն և ընդ նմին զաւանս ԲԼԹ և ընդ նմին զաւանս ԵԺՀ Ոզականն ընդ նմին և 1—2 ԱՉԹԻԿ և զԱրփանեայն և զՎանն աւան և ընդ նոսին Գ զԱրփնեայն և 2 ԴԷ և ընդ նոսին Գ ընդ նոսին ԵԼԹՀՏ¹Տ² իւր փխ իւրեանց ԸV չիք «զԱրփանեայն—զաւանսն իւր» ԱԳԴՁԿ և զաւանս իւրեանց ԴԴԵԺԼԹԿՀ չիք և (զԿապոյտն) Տ² զԴոմեայն, զԿապոյտ 2—3 ԾՏ¹ զԴոնեայն, զԿապոյտն, զՍրատն, զԱրփանեայն, զՎանն աւան, ընդ նմին և զաւանսն իւր ԲԴ իւրեանց Դոմեայն, զԿապոյտ և զաւանս իւրեանց, ընդ նոսին զՍրատն ԹԻ իւրեանց փխ իւր ։ զաւարսն(!) 3 ԱԳՁԷԹԻԿV զՎաշակաշատն ԲՏ² զՎաշակաշտն ԴՏ¹ զՊաշտակաշտն A զՎաստկաշատն ԴԵԺԼԹԿՀ չիք և 4 ԲԴԴՀ զամենեսեան ԵԸԺԼԹՀՏ¹Տ² զսոսա փխ զայս Բ զեզանք Գ զեզամք 5—6 ԲԴ զարս և կանայս ի գերութիւն վարեցին Գ ի գերութեան 6 ԴԻ ընչօք Գ զանձուք 7 ԲԴ սպասիւքն Ի և ի նոցին սպասուք ԼԿՀ սպասիւք Բ տապալեցին ԴԵԺԼԹ չիք և Թ կիզուին 8 ԹԻ զատունն Գ պաշտման ԱՉԷԻԹVՏ³ A պաշտօնարկի և պաշտաման ԲԴԴԵ կրակին ԲԴԴԵԺԼԹԿՀՏ¹Տ² և սրբէին ԲԴԴԸԺԼԹՏ¹Տ² կատարապաշտութեանն ԱՉԷԹԻVAՏ³ կատապաշտութեանցն ԵԿՀ կատապաշտութեան 9 ԴԵԸԺԹԿՀ առնուին եւ ԴԴԵԺԹԾԿՀՏ¹Տ² զկազմած Լ զկազմուած Հ զկահ և զկազմ Թ տարրուշանացն (յուսանցում՝ կրակարանաց) ԲԴ բերէին դնէին 10 ԲԴ ի ձեռն ԱԳԵՉԷԸԹԹԿՀ քահանայապետիցն Լ քահանայից ԱՉ և ի սպաս ԴԵԸԺԼԹԿՀ սուրբ փխ տէրունական ԾՏ¹ ի սպաս սուրբ եկեղեցւոյն 11 ։ պաշտամանցն ԲԴ տապալեալ էին ԴԵԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ² տապալէին 12 Գ հեթանոսաց ԲԴ զխաչն Գ չիք Քրիստոսի 12—3 ԲԴՏ² և զամենասուրբ Գ չիք զամենասուրբ սեղանն ուղղէին 13 ԸԺԼԹԾՀՏ¹ զկենարար (Լ զկենարարն) 14 Ե պաշտոնեայս 14—15 Գ չիք յուսով համատանեալ 15 Գ համատակ ԵՀ համատութեամբ ԸԹ համատատնով ԼՏ¹ համատանելով Ժ հաւատով փխ համատանեալ ԲԴՏ² և խնդալը 16 ԴԵԺԼԹՀ յայս Ը առաքինութեանս է կատարեալ էին 17 ԲԴԴԵԺՀ նահատակութեան ԱԴՉԷ և երևէր Թ և երևիւր Է չիք իմն 18 Գ շնորհքն Լ շնորհ ԱԲ ԴՉԹԻV չիք ի 19 ԲԴ չիք յարձակեցան ամանք յԱտրպատական աշխարհն և Է յԱտրպատական աշխարհին Ե աշխարհ ԴԴԵԸԺԼԵԿ չիք և Է և ի տեղիս 20 ԴԴԵԸԺԹԾՀ մնաս ԲԼՀ տանելով A չիք և (քանդելով) Հ և զրազում 21 Է տարտաւանս Թ տարուշանս (յուսանցում՝ կրակարանս)։

Իսկ որ ի մեծ ամուրսն անկանէին՝ խաչանշան արարեալ՝ ի վերայ զօրուն յարձակէին. որ և երկու մեծամեծ բերդացն պարիսպքն առանց ուրուք մերձենալոյ անկեալ կործանեցան. մինչև ամենայն բնակչաց երկրին զաՀի Հարեալ ի մեծ նշանէն, ինքեանք ինքեանց ձեռօք զկրակատունսն այրէին. ուրանալով զօրէնս մոգութեանն՝ խոստովանէին ի սուրբ աւետարանն։

Եւ այլ մեծամեծ աջողութիւնք կատարէին ի ձեռն զօրականին. քանզի ուր ոչ էր ակնկալութիւն, եթէ զանուն Աստուծոյ ոք յիշեսցէ, արՀաւիրք մեծ անկանէին ի վերայ նոցա, և ամենայն մարդ պատմէր ընկերի իրում տեսիլս նորս և զարմանալիս։ Սոյնպէս և աստեղք ի յերկինս երևէին յոյժ յուսալիր պայծառացեալ, զոր ոչ ունէին յառաջին բնութեանն։ Եւ ամենայն տղայք աշխարՀին իբրև զարս պատերազմողս խիզախէին։

Եւ աՀա յետ աւուրց բազմաց եկն եՀաս Հազարապետն Ադրուանից սուրբ եպիսկոպոսաւ աշխարՀին, մեծաւ տագնապաւ փութացուցանէր զզօրսն ասելով. «Գունդն Պարսից, որ էր ի կողմանս աշխարՀին Հոնաց, դարձաւ այսրէն, եկն եմուտ յաշխարՀս մեր. և բազում են և այլ այրուձի որ ի դրանէ եկն։ Եւ թող զայս ամենայն, այլ երեք Հարիւր մոգ վարդապետ ածեալ ընդ իւրեանս, պառակտեցին զաշխարՀն, և զոմանս ոմանս յինքեանս արկին, և կամէին յեկեղեցին ձեռն արկանել. և Հրամանաւ թագաւորին ստիպէին զամենեսեան և ասէին. «Եթէ կամօք յանձն առնուք զօրէնսն, պարգևս և պատիւս գտանէք ի նմանէ, և թողութիւն Հարկացն յարքունուստ լիցի ձեզ, ապա թէ կամօք զայդ չառնէք, Հրաման ունիմք ի գեօղս և ի քաղաքս շինել ատրուշանս, և զվռամական կրակն ի ներքս

---

1 ԳԷ ամուրս ԲԴ և խաչանիշս Դ խաչնշան 1—2 ԱԶԷԹԻV ի վերայ զօրուն անկանէին (է արկանէին) յարձակելով 2 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք որ ԲԴ երկուց մեծամեծաց պարիսպքն բերդիցն ԳԿ և երկուց Է բերդոյն Հ բերդիցն պարիսպն Դ պարիսպ ԵԸԺԼԽ Տ^{1}Տ^2 բերդից 3 Դ բնակիչք 4 Բ և իւրեանց ձեռօքն Թ յինքեանց Դ և իւրեանց ձեռօքն Է մեռօք փխ ձեռօք 4—5 A զկրակատունս 5 ԲԳԴԿ ուներէին փխ այրէին Ե մոգութեան 5—6 Է ի սուրբ աւետարանին 7 ԲԴ և այլ բազում զօրութիւնք կատարէին ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զօրութիւնք և յաջողութիւնք ԳԿ յաջողութիւնք Դ զօրականացն 8 Ե զանունն ԳԿ յիշիցէ ԼԽ իշխեսցէ (!) 10 ԲԴ տեսիլ նոր զարմանալեացն ԳԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 տեսիլս Դ զզարմանալիս Դ չիք և (աստեղք) ԳԴԵԸԺԿ չիք ի Հ աստեղս յերկինս ԶԷV երևին 10—11 ԲԴ յերկնից յոյժ յուսալիր պայծառացեալ երևէին 11 ԲԴ չունէին Տ^1 յառաջ ի բնութենէ Դ յառաջ բնութեանն ԺԽՏ^2 յառաջ ի բնութեանն 13 ԲԴ եւ աՀա ԲԴ չիք բազմաց 14 ԳԵԸԼԽՏ^1 եպիսկոպոսապետաւ ԱԲԶԷԹԻVՏ^{2}Տ^{3}A եպիսկոպոսաւ ԺԾ եպսպաւ (եպիսկոպոսապետաւ?) ԲԴ փութացուցանէին 15 ԲԴ զզօրսն և ասէին ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 և ասէր ԱԶԷԹԻVՏ^3 գունդ ԲԴ չիք էր Հ յունաց (!) 16 Դ և եկն ԲԴ յաշխարՀն Բ չիք և (բազում) ԲԳԵԽՏ^2 չիք և (այլ) 16—17 ԲԴ այրուձի այլն որ եկն ի դրանէ թող զառաջինսն 17 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 և թող զերկուսեան փխ և թող զայս ամենայն Թ զայլ փխ զայս A այլև Դ մոգք 17—18 ԲԴ մարզպետն փխ վարդապետ Կ վարդպետ մոգ ածեալ էր 18 ԲԳԴ ածեալ էր ԹԻ առեալ է ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ածեալ են Ա ածեալ (ուղղված է՝ առեալ) ԲԴ և պառակտեցին ԲԴ չիք ոմանս Ե զոմանս 19 Թ ինքեանս ԲԴԻ յիւրեանս արկին ԲԴ կամէին և յեկեղեցի ԳԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 կամին յեկեղեցիս(ն) ԳԵԹԺԼԽՀԿՏ^1 ձեռնարկել 20 ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ստիպեն ԳԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 և ասեն Բ առնույք 21 ԲԴԵԺԽ զօրէնս Բ չիք և (թողութիւն) ԴԺ Հարկաց ԲԴ թողութիւն Հարկաց լինի ձեզ 22 ԳԴ չիք յարքունուստ ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 արքունի ԱԵԶԸԹԺԻԿՀ լինիցի Տ^2 լինի ԲԴ ապա եթէ կամօք զայն չառնէք ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զայդ չառնէք ԱԶԷԹԻVՏ^{3}A չիք զայդ Դ չառնիցէք զայդ Դ Հրամանս 23 Բ ի գեաւղս Դ գիւղս ԶԷ ի գեղս Թ ատրաշանս (յուսանցքում՝ կրակարանս) Հ Վռամկական (!) ԲԴ զկրակն Հ չիք կրակն Դ ի ներս։

ընել, և կացուցանել մոգս և մոգպետս օրէնսդիր ամենայն աշխարհի։ Եւ եթէ ստամբակեալ ոք ընդդէմ դարձցի, ինքն մահու պատուհաս ընդունի, և կին և որդիք այնպիսւոյն անաշխարհիկ եղեալ՝ յարքունիս երթիցեն»։

Իսկ զունդն Հայոց իբրև լուաւ զայս գոյժ դառնութեան, ոչ ինչ թուլացեալ լքան ի քաջութենէն. այլ դարձեալ համագունդ ժողով լինէր ամենայն աշխարհին վասն գուժարեր հրեշտակացն, որ հասին առ նոսա։ Եւ միաբան քաջալերս տուեալ՝ արձակեցին զնոսա, զի առ ժամանակ մի գնոսա պատիր խաբէութեամբ կալցեն, զի խափանեսցին ի չար կամացն՝ չձեռնարկել ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն իւրեանց. և ինքեանք զօրութեամբն Աստուծոյ խորհուրդ ի մէջ առեալ՝ հնարիւք եւս իրացն խնդրէին։

Յայնմ ժամանակի զմի ոմն ի մեծ նախարարացն ի տոհմէն Գնունեաց՝ Ատոմ, ճեպով առաքեցին յերկիրն Արեմտից, ցուցանել զայս ամենայն խորհուրդ պչարիմաց Թագաւորին Արեւելից, միանգամայն և պատմել զկուրեանց քաջութիւն արութեանցն, զոր գործովք կատարեցին՝ առ ոտն հարկանելով զհրամանն ահեղ, և մեծապէս սաստկումն ի վերայ մոգացն հաստուցանել, խնդրել ի նմանէ օգնականութիւն սատարութեան, և եթէ նա կամեսցի՝ նմա խսկ մտանել ի ծառայութիւն։

Եւ այս է պատճէն հրովարտակին, զոր գրեցին առ Թէոդոս կայսր.

«ՅՈՎՍԷՓ եպիսկոպոս բազում եպիսկոպոսակցօք իմովք և ամենայն զօրօք Հայոց, Վասակ մարզպան և Ներշապուհ Ռմբոսեան հանդերձ սպարապետաւս և ամենայն մեծամեծ նախարարօքս առ մեծանունդ Թէոդոս կայսր, բազմացի ողջոյն մեր առ քեզ և ամենայն զօրաց քոց, որ խաղաղասէր մարդասիրութեամբ ձեռով տիրէք ծովու և ցամաքի, և չիք ոք յերկրաւորացս, որ ձեռամբ անարգել տէրութեանդ ընդդէմ դառնայցէ։

---

1 Դ ընել ԲԴ օրէնս ընել ԳԿ օրէնսդիրս Ի յօրէնսդիր ԲԳԵԼԽԿՀՏ¹Տ² աշխարհիս Դ աշխարհին 2 Լ ոք ստամբակեալ 3 Բ չնաշխարհիկս ԳԵԺԿՏ² անաշխարհիկք Դ յանաշխարհիկս 3—4 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ երթայցեն Դ երթայցէ 5 ԲԴ լուան է յայժ փխ գոյժ 5—6 ԼՏ¹ թուլացուցեալ 6 ԳԵԺԽԿՀՏ¹ քաջ արութենէն ԲԴ ժողովէին 7 Բ չիք աշխարհին Դ աշխարհի Դ չիք ամենայն աշխարհին Բ գայժարեր 8 ԵԸԺԼԽՀՏ¹ առեալ փխ տուեալ 9 A պատիր խաբէութեամբ գնոսա ԴԴԵԺԼԽԿՀ կալցին ԱԳՋԹԻV խափանեսցեն է խարանեսցեն 10 ԱՁԷV չձեռնարկեալ ԲԴ չարկանել ձեռն Գ եկեղեցւոյ և իւրեանց ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք իւրեանց ԴԿ եկեղեցւոյ ԱՁԷԹԻVՏ³A եկեղեցւոյն իւրեանց Տ¹ և ինքեան ԱՁԷԹԻVՏ³A չիք ինքեանք 11 ԱՁԷԻԹVՏ³A իւրացն հնարիւք եւս խնդրէին 12 Լ չիք մեծ ; մի զամն 12—13 Լ Գունեաց ; Կնունեաց 13 ԱԲԳՋԷԹԻV չիք Ատոմ Դ ճեպելով ԲԴԴԵԿ առաքէին ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² առաքէին ճիպով Ի յԱրեմտից 14 ԱԲ ԳՋԷԹԻV չարիմաց Ի յԱրեւելից ԲԴ Պարսից փխ արեւելից 15 ԳԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ² պատմել և ԲԴ չիք միանգամայն և պատմել ԲԴ և զկուրեանց քաջութիւն արութեանն ԲԴ չիք գործովք 16 Լ առ ստս համարելով Ծ առ ոտս հարկանելով ԲԴ չիք ահեղ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զահեղ հրամանն Տ¹Տ² զմեծապէս 16—17 ԲԴ մողուցն ի վերայ հաստուցանել Տ² ի վերայ մողուց հաստուցանել 17 A հաստուցանելով ԵԸԺԼԽՀ մողուցն Տ¹Տ² մողուց ԲԴ ի նմանէ էէ օգնութիւն 18 ԲԴ նա խսկ կամեսցի ; նախ փխ նա ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք խսկ (մտանել) ԲԴ նմա մացեն 19 ԴԴԿ և այս պատճէն Դ հրովարտակին է հրովարտակ ԲԴԿ առ երանելին Թէոդոս ԲԴ չիք կայսր ԵԸԺԼԽՀՏ² երանելի կայսր (Ե երանելին) ԾՏ¹ Թէոդոս երանելի կայսրն 20 Բ Յովսէփ ԲԴ խւրովք փխ իմովք 21 ԱԳՋԹԻVՏ³ զօրք Բ մարզպանն ՁԻ մարձպան է մարզպան ԱԲԳԴՋԷԹԻV և Ներշապուհ Կ Մերշապուրհ ԲԴ Ռոսրեան ԴԵԷ ըՌըմբոսեան 22 Բ սպարապետուն միայն A սպարապետաւս Վարդանաւ Բ մեծ փխ մեծամեծ Բ նախարարօքն Լ նախարարքս ԲԴ մեծանուն 22—23 ; Թէոդոս 23 ԲԴԴ ձեզ փխ քեզ ԲԴ զօրաց Հայոց փխ զօրաց քոց 25 ԲԴ չիք անարգել ԲԳԴԵԺԼԿՀՏ¹ զառնայ։

«Որպէս մեք իսկ ունիմք զանսուտ յիշատակարանսն զառաքինի նախնեացն ձերոց, ունելով զԵւրոպէ՝ անցին և տիրեցին և Ասիացւոց կողմանցն ի սահմանացն Սէիրայ մինչև ի կողմանս Գադերովնի, և ոչ որ գտաւ ստամբակեալ և ելանել ընդ ձեռն նոցա։

«Եւ յայնչափ մեծ իշխանութեան՝ դաստակերտ մեծ և սիրելի զՀայոց աշխարհս անուանէին։ Վասն որոյ և նախնին մեր Տրդատիոս յիշելով զառաջին սէրն ձեր, որ ի տղայութեան փախուցեալ ի հայրասպան մարդախողխող հօրեղբարցն իւրոց՝ ապրեալ սնաւ յերկրիդ Յունաց, և ի ձէնջ թագաւորեալ տիրէր հայրենի աշխարհիս, սոյնպէս և զհաւատսն որ ի Քրիստոս՝ ընկալեալ ի սուրբ եպիսկոպոսապետէն Հռովմայ, լուսաւորեաց զխաւարային կողմանս հիւսիսոյ. զոր և այժմ կամին ի մէնջ կորզել հանել խաւարասէր որդիքն արևելից։

«Եւ մեք ի ձեր քաջութիւն արութեանդ խիզախեալ, էր ինչ, որ ընդդէմ դարձաք նոցա հրամանացն, և բազում այն է, որ արդ առաջի պատրաստեալ եմք։ Ընտրեցաք զմահ աստուածպաշտութեամբ քան զկեանս ուրացութեամբ. եթէ դուք եւս ի ձեռն առջիք զմեզ, ահա կրկին կենաց դիմեցաք և ոչ մի անգամ մահու։ Եւ եթէ սակաւիկ մի հեղգայք, գուցէ բազում և այլոց աշխարհաց հասանիցէ տապ բոցոյ սորա»։

Եւ իբրև յանդիման եղեն մեծի թագաւորին, և ընթերցան զգիր պատգամաց Հայոց աշխարհին և զյիշատակարանս նախնեացն, բազում մատեանք ի մէջ եկեալ ընթերցան, որ զնոյն ուխտ հաստատութեան ի ներքս տանէին։

Եւ մինչդեռ երանելին Թէոդոս հարցանէր զամենայն սինկղիտոսն, և հնարս իրացն կամէր գտանել խաղաղութեամբ, և հոգ տանէր մեծաւ

---

1 ԲԳԴԵԸԺԼԿՀՏ^{1} որպէս և ԲԴ չիք իսկ ԲԴ յիշատակարանս Է զառաքինութիւն 2 Ա եւ զրոպէ ԶԷԹԻV եւ զրոպէ Դ զեւրոպ ԵԸԼԽՀ զրոպէ ԳԿ Զևրոպէ Բ զեւրոպայեցին Տ^{3} զեւրոպէ ԲԳԴԼ չիք և (Ասիացւոց) Ի Ասիացւոցն 3 ԱԶԷԹԻVՏ^{3} Սէիրայ Բ Սեերայ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} Սերայ Դ Սեերեա A Սերայ ԲԴ ի սահմանս փխ ի կողմանս ԲԴ Կադիրովնի Դ Դեղերովնի ԵԹԺ Գադերոնի Տ^{2} Գադիրոնի ԲԴ չիք որ 4 Դ ստամբակել ԵԸԺԽ և ելեալ Հ և եկեալ ԳԵԸԺԽԿՀ ընդ փխ ըստ ԱԶԷԻV նորա ԵԸԺԽՀ չիք նոցա 5 Ի այնչափ ԺԽՀՏ^{1} դաստակէ որ (!) Ե Հայոց 6 ԵՀ չիք և 7 ԲԳԴ չիք որ ԲԴՏ^{2} ի տղայութեան հասակին Ը ի տղայութենէ 8 ԲԴ հօրեղբարց V նստաւ փխ սնաւ Ե ի յերկրէդ 9 ԵԸԼԽՀՏ^{1} թագաւորեցուցեալ Թ չիք տիրէր ԲԴ աշխարհիս հայրենի ԸԽ չիք հայրենի Բ զհաւատս 10 Ե Քրիստոսն ԲԴՏ^{2}A եպիսկոպոսէն ԳԵԸԼԽԿՀՏ^{1} ի Հռովմէ (ԵԸԺԽՀ ի Հռոմէ) 10—11 ԱԲԴԶԷԹԻV որ լուսաւորեաց 11 Բ չիք զխաւարային ԲԴ զկողմանս հիւսիսոյ Գ հիւսըսոյ Դ հիւսիսու Ե հիւսուսոյ 11—12 ԲԴ զոր այժմ կամին կորզել հանել ի մէնջ Գ մերժել և հանել Տ^{2} կորզել հանել ի մէնջ Խ կորզել և խանել (!) ԵԸԺԼՀՏ^{1} կորզել և հանել 12 ԱԲԳԴԶԷԹԻԿV խաւարային փխ խաւարասէր ԻՀ յարևելից 13 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀԿ և մեք Բ ի ձեր քաջութիւնդ արութեամբ Դ ի քաջութիւնդ ձեր խիզախեալ 14 Դ չիք հրամանացն Դ չիք և ԲԴ չիք արդ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} առաջոյ 16 Է ուրախութեամբ փխ ուրացութեամբ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} և եթէ Կ և փխ եթէ Խ չիք ի ձեռն Բ յանձն առնույք Դ յանձն առնուք 17 ԲԴ հանդիպեցաք ԲԴՏ^{2} և մահու և ոչ մի անգամ 18 ԲԳԴԿ և այլոց ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} գուցէ և այլոց աշխարհաց բազմաց ԱԶԷԹԻVՏ^{3}A բազում և այլ աշխարհաց ԱԶԹԻV հասանիցի Կ բոցոյս ԲԴ նոցա փխ սորա 19 ԲԴ եղև ԲԴՏ^{2} զգիրս 20 ԳԵԸԺԼԽՀԿՏ^{1}Տ^{2} աշխարհին Հայոց ԲԴ չիք և Ե յիշատակարանսն ԶVՏ^{3} զյիշատակարանսն ԲԴՏ^{2} նախնեաց իւրոց Խ ի նախնեացն ԲԴ և բազում 21—22 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1} ուխտ տանէին հաստատութեամբ Դ ի ներս ԸԼԽԿՀ չիք ի ներքս 23 Ճ Թէոդորոս Հ Թէոթոս ԱԶԹԻV սինկղիտոսն Է սնկղիտոսն Դ զսինկղիտոսնն ԸԺԽ զսիւնկղիտոսն Ե զսինկղիտոսն ԳՃԿ զսիւնկղիտոսն ԲՀ սինկղիտոսն Լ զսիւնկղեփիտոսն 24 ԼՏ^{1} հնար։

յօժարութեամբ, զի մի՛ եկեղեցիքն արևելից յափշտակեսցին յանօրէն հեթանոսացն, ի նմին ժամանակի անդէն վաղվաղակի հասանէր վախճան կատարածի կենաց նորա, և կարի չար խափանումն լինէր գործոյն օգնականութեան։

Եւ թագաւորէ փոխանակ նորա Մարկիանոս կայսր, և ի ձեռն վատթար արանց խրատտուաց իւրոց ծառայից, Անատոլեայ՝ որ սպարապետն էր, և Եղփարիոս ասորի, երկոքեան անարգք և վատթար արանց, միանգամայն և անաստուածք, ի նոցա բանս եկեալ թագաւորն, ոչ կամէր անսալ միաբան ուխտին Հայոց, որ ամենայն ուժովն իւրեանց ընդդէմ կացեալ էին չարութեանն հեթանոսաց։ Իսկ անարիս այս լաւ համարէր պահել զուխտն հեթանոսաց վասն մարմնական խաղաղութեան՝ քան պատերազմակից լինել ուխտին քրիստոնէութեան։ Վասն այսորիկ փութացաւ արձակեաց զեսպանս առ թագաւորն Պարսից զնոյն Եղփարիոս, և եմուտ ընդ նմա յուխտ հաստատութեան՝ ձեռնթափ լինել ի զօրացն Հայոց զօրու և զինու և ամենայն օգնականութեամբ։

Եւ իբրև այս այսպէս հաստատեցաւ, և հատաւ օգնականութիւն յուսոյ նոցա ի մարդկանէ, դարձեալ սուրբ եպիսկոպոսքն քաջալերել սկսան զանձինս և զօրսն Հայոց։ Թէպէտ և հայէին յիրեանց սակաւութիւնն և յերկոցունց թագաւորացն միաբանութիւն, ոչ ինչ վատասրտեալ դողային, այլ ըստ առաջին ուխտին խիզախէին և ասէին. «Պատրաստ եմք ի սպանանել և ի մեռանել. դիւրին է Աստուծոյ սակաւուք զբազմաց գործ գործել, և անարգօք զմեծամեծ իրս կատարել»։

Թէպէտ և ոչ ունէին թագաւոր առաջնորդ, և ոչ արտաքուստ օգնական զոր յուսային, սակայն անձանց առաքինութեամբ և սուրբ վարդապետացն

---

1 ԲԴ զի եկեղեցիք արևելից մի՛ (Դ եկեղեցիքն) Է յարևելից 2 ԳԴԵԽԿՀ հեթանոսաց Լ անդրէն VՏ³ հա անդէն վաղվաղակի 3 ԲԴ չիք կատարածի ԱԳԵԶԷԹԺԻVՏ³ խափան լինէր (ԶV խափանելինէր Է խարանելինէր) Հ չարախափան 4 Ի օգնականութեանն 5 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ թագաւորէր Տ¹ Մարկինոս 6 Λ խրատուացն Հ խրատուած Տ¹ խրատատուաց Թ խրատատուացն ԲԴ չիք իւրոց ԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ծառայից՝ իւրոց ԱԳԶԷԹVՏ³ Անատողեայ ԵԸԺԼԽՀ Անատոլայ Ի սպարապետն 7 ԱԳԶԷԹԻԿVՏ²Տ³ Եղփարիոս Ի Եխփարի Դ Եփխարիս ԵԸԺԼԽՀՏ¹ Եփլարիոս Λ Փղրենախոս ԲԵԸԼԽ երկոքեանն ԲԴ վատթարք յարանց ԴԵԸԺԼԽԿՏ¹ ի վատ Հ անարգ և ի վատ արանց 8 ԲԴՏ² ի նոցա բան ԺԼՏ² եկեալ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² թագաւորին ԲԴ կամեցաւ 9 ԲԴ միաբանութեան ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² միաբանել ԱԶԷԹԻVՏ³ հաւատոց փխ Հայոց ԲԳԴԵԺԼԽ ուժով 10 ԲԴԵԾ չարութեան հեթանոսացն Լ չիք չարութեանն ԲԳԴԵԸԼԽԿՀՏ² չիք Իսկ 10—11 ԲԴ համարեցաւ զուխտ հեթանոսացն պահել ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² զուխտն հեթանոսաց պահել (Տ² զուխտ հեթանոսացն պահել) 11 Ի խաղաղութեանն 12 Զ քրիստոնէութեանն ԲԳԴԵԸԺԾԿՏ² վասն այնորիկ 13 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ զեսպան ի զօրն ԱԳԶԷԹԻԿVՏ²Տ³ Եղփարիոսն Ի Փղարիոսն Դ Եփղխարիսն ԵԸԺԼԽՀՏ¹ Եփլարիոսն Λ Փղրենախոսն 14 Ի ընդ նոսա փխ ընդ նմա ԹԻ ուխտ ԲԴ և ձեռնթափ լինէր Գ ձեռնթափս (!) Դ չիք ի 15 ԳԿ և զօրու 16 Λ չիք այս Է հատաւ փխ հատաւ ԱԶV օգնականութեան 17 Կ նորա փխ նոցա Դ եպիսկոպոսն քաջալերել սկսաւ 18 ԲԴ և զամենայն զունդն փխ և զօրսն Կ զզօրսն ԵԸԺԼԽՀՏ² և զզօրսն ամենայն Տ¹ զօրսն ամենայն ԵԼԽՀՏ¹Տ² չիք Հայոց Դ հային փխ հայէին Ե սակաւութիւն 18—19 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² և յերկուց 19 ԲԵ թագաւորաց միաբանութիւնն Դ չիք և յերկոցունց թագաւորացն միաբանութիւն 20 Հ խիզախէին (յուսանցում՝ համարձակէին) Թ չիք և ասէին 20—21 ԲԴ չիք ի սպանանել և ԹՀ ի սպանանել և ի մեռանել 22 ԲԸԼԽ անարգանաւք Դ և զմեծամեծաց Թ չիք «և անարգօք—կատարել» 23 Կ թէև Հ թագաւոր և առաջնորդ Կ թագաւորս ԱԶԹԻV յարտաքուստ ԲԴ չիք արտաքուստ 23—24 ԲԴ և ոչ յուսային զոր օգնական Կ զօգնական որ 24 ԱԶԷԹԻV վարդապետաց։

մխիթարութեամբ՝ համագունդ ամենայն նախարարքն զօրօքն իւրեանց յիւրաքանչիւր տանէ ի մի վայր գային հասանէին վաղվաղակի. բազում և այլ այրուձի, որ յարքունի տանէ անտի էր։

Եւ զամենայն զօրսն յերիս գունդս բաժանէին։

Զգունդն առաջին տային ցՆերշապուհ Ռմբոսեան, և գումարէին զնա պահապան աշխարհին, մերձ ի սահմանս Ատրպատական աշխարհին։

Եւ զգունդն երկրորդ տային ի ձեռն Վարդանայ զօրավարին Հայոց՝ անցանել ընդ սահմանս Վրաց ի վերայ մարզպանին Ճորայ, որ եկեալ էր աւերել զեկեղեցիսն Աղուանից։

Իսկ զգունդն երրորդ տային ի ձեռս Վասակայ իշխանին Սիւնեաց, որ ոչ ի բաց կացեալ էր յուխտէն հեթանոսաց ըստ ներքին խորհրդոցն իւրոց։

Ընտրեաց և էառ ընդ իւր՝ զորոց գիտէր զթուլութիւն հաւատոց նոցա.

Զիշխանն Բագրատունեաց զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Խորխոռունեաց զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Ապահունեաց զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Վահեւունեաց զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Պալունեաց զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Գաբեղենից զօրօքն իւրովք։
Զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւրովք։

Եւ զայլ բազում զօրս յարքունի տանէն արկ յինքն, և զսեպուհս ոմանս յայլմէ տոհմէ։ Եւ խորամանակ խաբէութեամբ դարանամուտ լինէր յամուրս իւրոյ աշխարհին, ի պատճառս կեղծաւորութեան՝ եթէ ընդ ճապուկ անցս անցանէ ի վերայ գնդին Պարսից՝ հալածականս առնել յաշխարհէն Աղուանից։

---

1 ԱՋԷԻ զօրք նախարարացն ԳԹԿՏ³ զօրօք(ն) նախարարացն 1—2 Բ զօրօքն Հայոց փխ նախարարքն զօրօքն իւրեանց Դ զօրքն Հայոց ԱԲԳՋԷԹԻԿVՏ³ չիք իւրեանց V զօրօք նախարարացն յիւրաքանչիւր տանէ 2 Դ չիք մի Հ կային փխ գային 3 ԲԴ տանէ էին փխ տանէ անտի էր 4 Դ զզօրսն Թ երիս գունդս Ա բաժանեցին 5 Բ ցՄերշապուհ Ռոսբեան Դ ցՄերշապուհ Ռբոսեան Կ Ներշապուհ Դ Ըռմբոսեան Խ Ըմբոսեան 6 Դ չիք աշխարհին (մերձ) Բ Ատրպատականի փխ Ատրպատական աշխարհին Հ Ատրպատական (յուսանցքում՝ Հղբքջան) 7 ԻՀ գունդն ԼՏ¹Տ² չիք և 8 Խ սահմանն Հ մարզպանին Ջորայ 9 ԱՋ աւերեալ Բ աւարել ԳԽԼԽԿ զեկեղեցիս 10 ԲԴԽԺԼԽՀ ի ձեռն 11 ԽԺԼՀ որ ոչ էր ի բաց կացեալ ԽԺԼԽ չիք էր Ի ուխտին ԲԳԴԽԼԽԿՀ խորհրդոց 13 Ա առ նա ընդ իւր փխ էառ ընդ իւր ԳԽԸԺԼԽԿՀՏ² ընդ իւր զորս Բ և ընտրեաց առ իւր զորս զոր Դ և ընտրեաց առ ընդ իւր զորս զորոց ԼԽԿՀ զորոց Տ² ընտրեաց և առ ընդ իւր զորս որոց Դ հաւատոյն Դ չիք նոցա 14 Ա Բագարատունեաց Հ Պագրատունեաց ԲՏ² զօրօքն Կ զօրօք 15 ԲՏ² զօրօքն Կ զաւրօք V չիք զիշխանն Խորխոռունեաց զօրօք իւրովք 16 ԱՋԻԺՏ² զօրօքն Է զօրօք Թ զօրօքն իւրեանց ԲԴ չիք զիշխանն Ապահունեաց զօրօք իւրովք 17 Բ Վահանունեաց ԳԽԸԺԽԿՀ Վահաւունեաց զօրօք ԼՏ¹ Վահունեաց ԴՏ¹ զօրօք Թ իւր 18 ԳԴԽԸԹԺԼԽԿՀ զօրօք 19 ԲԽ Գաբեղինից ԳԿ Գաբաղենից ԱՋԻ զօրօքն ԷԿ զօրօք 20 ԳԽԸԺԼԽԿՀՏ¹ չիք զիշխանն Ուրծայ զօրօքն իւրովք Դ զօրօք 21 ԱԹՏ³ զայլս Ի այլ ԲԴ զօրս բազումս Թ արքունի ԲԳԴԽԺ տանէ ԱՋԷԹՀV էարկ ԲԳԴԽԸԺԼԾԿ արկ Ի էարք (!) 22 Դ ոմանս Խ յայլ ԲԴ տանէ փխ տոհմէ Բ դարանամուտ 23 ԲԴ ի յամուրս իւրոյ իշխանութեանն 24 ԲԴ հալածական Թ առնելով ԽԿ առնէր 25 Դ Աղուանից (!)։

Իսկ նա յամբարձածուկ հաւալացէն ձեռովն դեսպանս արձակէր առ զունդն Պարսից. «Ահաւասիկ քակեցի զմիաբանութիւն ուխտին Հայոց, և ընդ երիս կողմանս զգունդն քակեալ բաժանեցի։ Զգունդն առաջին հեռացուցի ի կողմանս Հերայ և Զարևանդայ. և գունդս երկրորդ ընդ իմով ձեռամբ է, որոց ոչ ինչ տամ մնաս առնել զօրաց արքունի։ Եւ զայլ ամենայն, որ այր կռուոյ յաշխարհի աստ գտանէր, ցանեցի ցրուեցի ընդ ամենայն միջոցս աշխարհիս։ Բայց զգունդն երրորդ արարի ընդ Վարդանայ յԱղուանս՝ սակաւաձեռն և ոչ բազմաթիւ։ Ե՛լ համարձակ ընդ առաջ նորա, և մի՛ ինչ զանգիտեր ամենևին աստ պատերազմ. գիտեմ՝ զի ի պարտութիւն մատնին առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ»։

Զայս գրեաց և եցոյց մարզպանին՝ որում անունն էր Սեբուխտ։ Իսկ նա իբրև լուաւ զայս ամենայն դրաշալերս ի Վասակայ, և ստուգեալ հաստատեաց ի միտս իւր, եթէ սակաւաձեռն գնդաւ զայ սպարապետն Հայոց ի վերայ նորա, ոչ եկաց մնաց ի կողմանս ճորայ, այլ կոտեաց զամենայն բազմութիւն զօրու իւրոյ, և փութանակի անցանէր ընդ մեծ գետն Կուր անուն, և պատահէր նմա մերձ ի սահմանս Վրաց հանդէպ Խաղխաղ քաղաքի, որ ձմերոց էր թագաւորացն Աղուանից։ Անցանէր բաւանդակէր ամենայն զօրօք իւրովք. ապա արարեալ զբոլոր մեծութիւն դաշտին ի ներքս փակէր. զինեալք և վառեալք ամենայն պատրաստութեամբ ի մարտ պատերազմի ընդդէմ գնդին Հայոց։

Իսկ քաջն Վարդան և ամենայն զօրքն, որ ընդ նմա էին, իբրև տեսին զբազմութիւն պատրաստութեան գնդին հեթանոսաց, հայեցան և յիւրեանց

---

1 Գ առ փխ նա ։ ամբարձածուկ ԳԴԿ դեսպան ։ դիսպանս(!) ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² առաքէր փխ արձակէր 1—2 ԲԴՏ² առ զունդն Պարսից և առէր 2 ԲԴ ահաւասիկ ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ² ահաւադիկ A ահա աւադիկ ։ թէ աւասիկ Կ զմիաբանութիւնս ԱԳԵԹԺԼԿՀVՏ³ ուխտիս Բ հաւատոց փխ հայոց Դ հաւատոյ 3 Բ և յերիս Կ զգունդս A գունդս գունդս փխ զգունդն Գ զգունդս բաժանեալ քաքանցի Դ և յերիս մասունս զգունդն քաքանալ ԲԵԸԺԼԽԾԿՀ քայքայեալ ԼԽ քաքայեալ Բ բաժանեցի ԲԴԵԻԼՏ² և զգունդն ԸԺԽԿՀ գունդն 4 ԲԴ Զարևընդա Դ Հերայ և Զարաւանդայ ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ Խերայ և Զարաւանդայ (Ժ Զարանդայ) ԶԷԹԻVՏ³ Զարաւանդա(յ) (Ի Զաւանդայ) 5 Բ ձեռամբս Դ ձեռօքս Բ չիք է ԵԸԼԽԿՀՏ² ոչինչ մնաս տամ Ժ չիք տամ ԲԴԵԽԿՀ զօրացն Դ առնել մնաս զօրացն Ժ մնաս տամ առնել զօրացն ԵԼԽԿՀ չիք մնաս 5—6 Խ և այլ զամենայն 6 ԱԶԹԻV որ է այր կռուոյ ԲԴՏ¹Տ² որ այր կռուոյ զատնէր յաշխարհիս ցանեալ ԴԼ զատնէր յաշխարհի առա Ծ չիք առա ԵԸԺԼԽՀ զատնիւք 7 ԲԴՀ չիք ամենայն ԴԵԹԺԿՀ միջոց ։ Եւ փխ Բայց 8 ԲՏ² բազմաւ փխ բազմաթիւ ԴԼՏ¹ և ոչ բազկաւ փխ և ոչ բազմաթիւ ԵԸԺԽԿՀ ընդ առաջ եկ նմա համարձակ 9 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² և մի՛ ինչ ԱԶԷԹԻVՏ³A չիք ինչ ԵԸԺԽՀ զանգիտել ամենեքին 10 ԲՏ² մատնեցի ԴԼ մատնեցի Խ մատնիցի (!) Դ տէրութեանց փխ զօրութեանց ԼՏ¹ տէրութեան 11 Ի յորում ԱԳԵԶ անուն ԴԼՏ¹Տ² մարզպանին Սեբուխտայ Բ Սեբուխտ ԵԽԿՀ Սեպուխտ 12 Դ իբրև զայս ամենայն լուաւ Դ զայն ԳԴԼ չիք ամենայն ԲԴ դրաշալերս ԵԸԺԽԿՀ Իսկ նա իբրև զայս ամենայն դրաշալերս լուաւ ի Վասակայ Կ չիք դրաշալերս Թ չիք ի 12—13 ԲԴԼՏ¹Տ² գիտաց փխ հաստատեաց 13 Ի չիք իւր ԳԵԸԺԽԿ թէ ԴԾ գնդին Բ սպարապետն Բ չիք Հայոց 14 ԵԸԺԽՀՏ² ի սահմանս փխ ի կողմանս է ճորոյ 15 Բ զբազմութիւն զօրացն փխ բազմութիւն զօրու իւրոյ Դ զօրացն: չիք իւրոյ Թ զօրոց իւրոց Բ անցանել 16 ԲԴ չիք անուն Խ պատահէր նոցա Թ չիք հանդէպ ԲՀ Խաղաղ 17 ԱԶԷԻV թագաւորաց ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² թագաւորութեանն Աղուանից ԲԴՏ² բովանդակ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ բովանդակէր ԱԶԷԹԻVՏ³ A բաւանդակէր 18 ԲԳԴԵԸԺԽԿ զօրօքն 18—19 ԲԴ դաշտին մեծութիւնն ի ներքս փակեալ 19 ԲՏ² զինեալ և վառեալ ԼՏ¹ չիք և վառեալք 20 ԲԴՏ² Վարդանայ փխ Հայոց 21 ԲԴ չիք էին Ի չիք տեսին 22 Դ զպատրաստութեան բազմութեանն ԲԴ չիք գնդին հեթանոսաց ԹԻ իւրեանց:

սակաւութիւնն. թէպէտ և կարի յոյժ նուաղունք էին քան զնոսա, ոչ ինչ զանգիտեցին առ ի յոյժ բազմութենէն, այլ առ հասարակ միաբան համբարձին յերկինս զձեռս իւրեանց, աղաղակէին և ասէին.

«Դատեա, Տէր, զայնոսիկ, որք դատին զմեզ. մարտիր ընդ այնոսիկ, որ մարտնչին ընդ մեզ. զինու և ասպարաւ բուռն օգնեա մեզ*: Շարժեա և դողացո զգնդագունդ բազմութիւն անօրինացս. ցրուեա և վատնեա զչար միաբանութիւն թշնամեաց քոց առաջի քոյոյ փրկական մեծի նշանիս, և տուր ի ձեռն սակաւուցս զքաջութիւն յաղթութեան ի վերայ անհնարին բազմութեանս: Ոչ ի պարծանս անտի փառասիրութեան անօգուտ վաստակոց ինչ աղաչեմք, կամ յագահութիւն ընչասիրութեան զանցաւոր մեծութիւն կալանելոյ, այլ զի ծանիցեն և գիտասցեն ամենեքեան այնոքիկ, որ ոչն հնազանդին սուրբ աւետարանին քարոզութեան. եթէ դու ես Տէր կենաց և մահու, և ի ձեռն քո է յաղթութիւն և պարտութիւն: Եւ մեք պատրաստ եմք ի մեռանել վասն քո սիրոյդ. և եթէ սպանանել ես հասանէ զնոսա, եղիցուք վրէժխնդիրք ճշմարտութեանն»:

Եւ զայս ասելով՝ խումբ արարեալ յարձակէին, և զաջ թեւն բեկեալ՝ զձախոյ կողմանցն արկեալ, որոյ ճարակ զամենեսեան տային ընդ երեսս դաշտին, և փախստական անկէին մինչև յամուր տեղիս մայրեացն առ խորագոյն դարիւքն Լոփնաս գետոյ: Ուր ընդդէմ դարձեալ թագաւորազանց ոմանց Բաղասականն արքայի, ընկեցին զամն ի ձիոյ ի նախարարացն Հայոց, ի զնդէն Դիմաքսենից զՄուշ սպանին, և զԳադրիկ վիրաւորեցին:

* Սաղմ. ԼԴ 1—2

---

1 Եւ սակաւութիւն ԲԳ չիք կարի ԲԳԴԵԿ նուազք Ը նուազ ԺԼԽՀՏ^2 նուազ 2 Եւ զանգիտացին ԶԹԻVՏ^3 չիք ի ԱԲԳԵէԸԹԺԻԼԾՀՏ^{1}Տ^2 առհասարակ ԳԶVՏ^{3}Ա հասարակ ԱԶէԹԻ VՏ^3 միաբանեցին և ԲԳԴԿ միաբանեցան և 3 Բ ի յերկինս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 զձայնս փխ զձեռս Բ աղաղակեցին և ասեն 4 ԲԳէ որ փխ ոյք ԳԵԺԼԽԿՀ որ (հ որք) դատին ընդ մեզ ԷԹԾՏ^1 դատեն ԸՏ^1 ընդ մեզ փխ զմեզ ԳԵԸԺԼԽՀ և մարտիր ընդ սոսա 5 ԲԳ մարտնչին է մարտնչին զմեզ Գ զինու քո ԶէԹV ասպարօք Բ քոյով ԶէV չիք բուռն Թ քո Խ չիք մեզ 6 Գ զգունդ բազմութեան ԱԶ զբազմութիւն ԲԳ անօրինացն 6—7 Բ զչարութիւն փխ զչար միաբանութիւն Գ վատնեա զզօրութիւն թշնամեացն առաջի քո փրկական նշանիս Բ քո փխ քոյոյ Տ^2 չիք և վատնեա 7 ԳԸ թշնամեացս Գ փրկական քոյոյ նշանիս մեծի ԵԺԼԽԿՏ^2 թշնամեացս քոց ԾԿՀՏ^1 չիք քոց 8—9 ԲԳ այսչափ բազմութեան փխ անհնարին բազմութեանս 9 Ի բազմութեանն ԱԶէV փառաւորութեան 10 ԱԲԳԶէ ԹԻVՏ^3 չիք կամ ԳԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 և ոչ փխ կամ Ե ընչասիրութիւն Հ ինչասիրութիւն 11 ԲԳ չիք զի 12 ԱԳԵԶէԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^3 չիք ոչն ԲԳ չիք այնոքիկ ԳՏ^2 ոչ ԲԳ քարոզութեանն ԳԵԺԼԽԿՀ թէ 13 ԱԲԳԴԶէԹԻԿVՏ^3 ի ձեռս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 և ի քո ձեռս է Ի չիք է 14 Թ ի մեռանել Բ սիրոյդ քո Գ վասն անուան քո փխ վասն քո սիրոյդ ԸՀ և թէ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՏ^1 հասցէ 15 ԲԳէԸԼԽՏ^{1}Տ^2 վրէժխնդիր ԵէՀՏ^1 ճշմարտութեան միայն Ա ոչ եթէ մեզ ինչ, այլ ճշմարտութեանն եղիցուք վրէժխնդիրք 16 ԲԳԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ասացեալ Ը և զայս ասացեալ ԲԳ յարձակէին ի վերայ նոցա է չիք և Ժ բեկեալ փխ բեկեալ 17 Գ և զձախոյն է ձախու ԱԶէV և որոյ ճարակ ԲԳՏ^2 զձախակողմանցն արկանէին և ԳԹԻԿVՏ^3 և որոյ ԵԸԺԼԽՀՏ^1 արկանէին և որոյ Ե երես 18 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և ԳԵԸԺԽԿՀ փախստականս Խ չիք անկէն 19 ԲԳ զարիւք ԵԼԽ զարուքն Հ տարուքն ԲԳԹ Լփնաս ԳԵԸԺԼԽԿՏ^1 Լոռնաս Հ Լոռնայ Է Լուփնաս Տ^2 Լրնաս ԲԳ որ փխ ուր 20 Բ Բաղասակա ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ընկեցին ի ձիոյ զամն 20—21 VՏ^3 ի նախարարաց 21 ԵԺԼԽՀ Դիմաքսեան զՄուշն և սպանին ԳԿՏ^2 զՄուշն Գ Դիմաքսենից ԸԺ Դիմաքսեան Բ զՄուշկանն Գ զՄուշկանն ԳԵԸ ԼԽԿՏ^2 զԳադրիկն Գ զԳադրիկանն 21—22 ԲՏ^2 զԳադրիկ անդր վիրաւորեցին:

Յայնմ անգուչ զէտակն ի վեր ամբառնայր Արշաւիր Արշարունի, գոչէր առիւծաբար և յարձակէր վարազաբար, հարկանէր և սատակէր զԿուրկն բաց զեղբայր թագաւորին Լփնաց, և զբազում համհարզս նորին ընդ նմին սատակէր: Եւ այնպէս ամենեքեան առհասարակ այր զախոյեան իւր յերկիր կործանէր: Եւ առ յոյժ յանդուգն յարձակմանն յոյովագոյն այն էր զոր գետամայնս առնէին քան զանկեալսն որոյ ի ցամաքի: Եւ ի բազմութենէ զիականցն անկելոց՝ յատակ ջուրք գետոյն յարին զտանային, և ոչ գտանէր որ ամենեւին ի նոցանէ ապրեալ և թագուցեալ յանտառախիտ մայրիս դաշտացն: Բայց մի ումն ի զօրականէ թշնամեացն՝ զինու հանդերձ ելեալ ի նիւս երիվարին անցանէր ընդ մեծ գետն, մազապուր պրծեալ ի պատերազմէն՝ գոյժ տանէր ի մնացեալ բուն բանակն, որք փախստական անկանէին ի մեծ շահաստանն:

Յայնմ ժամանակի զօրքն Հայոց կատարելով զմեծ գործ պատերազմին՝ զիակապատ դաշտայն, ժողովէին զբազում աւար բանակին, և կողոպտէին զանկեալ զիակունսն. և կուտէին բազում արծաթ և ոսկի, զզէնս և զզարդս զարդ արանց և զբաշ երիվարաց:

Դարձեալ յարձակէին ոչ սակաւ քաջութեամբ ի վերայ բերդիցն և քաղաքաց, զոր ունէին Պարսիկքն յաշխարհին Ասորւոց. հզօրապէս մարտնչելով այրէին զամուրս արգելանաց նոցա, և զերամս երամս մոգացն, զոր պատրաստական ածեալ էին աշխարհին զայթակղութիւն, ու՛ր և գտանէին յամուրս ամուրս վայրացն, որոյ ճարակ տուեալ՝ դնէին զէշ թռչնոց երկնից և գազանաց երկրի: Սրբէին զտեղիսն յամենայն պղծագործ զոհիցն, և փրկեալ ազատէին զեկեղեցիսն յանհնարին նեղութենէն:

---

1 ԲԴ յայնմամ փխ յայնմ անգուչ ԲԴ զիտակն Է զիզակն Հ համբառնայր ԲԴԵԺԽԿՀ Արշաւիրն Դ Արշարունեաց 2 Է յարկանէր (!) ԿՀ արձակէր ԵՀ վարզանման ԸԺԽ վարազանման Լ չիք վարազաբար հարկանէր ԲԴ չիք և Ծ չիք սատակէր Տ¹ չիք վարազաբար հարկանէր և սատակէր 3 ԲԴ զԿրուկն ԲԴ և զեղբայր ԱՁԷՎՏ³ թագաւորին Լփնեաց արքային ԲԴ զԼփնաց արքային ԴԿ Լփնաց արքայի Թ թագաւորին Լփնաց արքային Ի Լափնեաց արքային Բ չիք և զբազում Դ զհամհարզս 3—4 ԲԴ համհարզս զօրս ընդ նմին սատակէր 4 Դ սատակեաց Է և այսպէս 4—5 ԲԴ չիք «Եւ այնպէս — յերկիր կործանէր» Դ զահոյեան իւր 5 Հ անդութն փխ յանդուգն 6 ԱՁԷԹԻՎ գետամնացս Բ գետասոյց Դ գետոցայց ԴԿ գետամացսն Լ գետամայան (!) Ծ գետամայնն Դ զանկեալսն Ի ի որոյ Տ² որով 7 ԱՁԷԹԻՎՏ³ չիք և Բ անդելոցն Ե յատակ փխ յատակ 7—8 Դ ջուր յարին զտանայր 8 Բ չիք և ԲԴ և ոչ որ ի նոցանէ ամենեւին գտանէր ԴԿ ապրեալ և ԱԴՁԷԹԻԿՎ թագուցեալ 8—9 Ա յանտառախիթ ԵԺԽՀ յանտառախիտ մայրից դաշտացն 9 Բ ի զօրականէն ԵԸԺԼԽՀՏ¹ ի զօրաց 10 ԲԴ զինուն ԲԴԵԺԼԽԿ ի նուս ԸՀ Տ¹Տ² ի յուս Դ երիվարին իւրոյ Դ ընդ գետն մեծ Է մեծագետն 11 Դ գոյժ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² գոյժ արկանէր ԲԴԾ չիք մնացեալ 11—12 ԲԴ ի բուն բանակն 12 Բ անկան Դ անկան ԷՏ² արկանէին 14 Λ ի զիակապատսն ՀՏ¹ չիք զիակապատ դաշտայն ԲԴ զբազմութիւն փխ զբազում 14—15 ԲԴ չիք և կողոպտէին զանկեալ զիակունսն 15 Դ չիք բազում ԲԴ արծաթ և ոսկի բազում յոյժ, զէնս և զարդս զանկելոցն 16 Ե զարդս Ժ զզէնսն Տ² զզարդս զանկելոցն զարդ արանց Դ զզարդս անկելոցն զարդ ԲԴ և զերիվարացն 17 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ յարձակէր Ի արձակէին ԲԴ չիք ոչ սակաւ ԲԴԴԵԺԽԿՀ բերդից 18 ՁԷԹԻՎՏ³ քաղաքացն Դ որ ԴԺԻԽԿՀ պարսիկք 19 ԲԴԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² այրէին ԱՁԷԹԻՎՏ³Λ և այրեալ ԱՁԷԹՎ արգելոց Ի արգելեաց Դե արգելանացն 19—20 ԵԸԺԼԽՀ մոգուցն 20 ԲԴ զորս պատրաստականս ԲԴ ածեալ էին առ ի յաշխարհին Λ չիք էին Ի յաշխարհին Է զայթագղութեան ԵԸԺԼԽՀՏ¹ ի զայթակղութիւն 21 ԲԴ մայրեացն փխ վայրացն ԱԴԵԸԹԺԻԽԾԿՀՏ¹Տ² զէշ դնէին (Հ տային՝ զէշ դնէին) 21—22 ԲԴ արարեալ՝ զէշ տուեալ թռչնոց 22 Է թռչնոցն ԲԴ և սրբէին զտեղիս Ի ամենայն 23 ԲԴ յամենայն նեղութեանց փխ յանհնարին նեղութենէն:

Եւ բազումք ի նախարարացն Աղուանից և յամենայն շինականացն, որք վասն անուանն Աստուծոյ ցրուեալ և վատնեալ էին յամուրս լերանց Կաւկասի, իբրև տեսին զաջողութիւն գործոյն, զոր կատարէր Աստուած ի ձեռն գնդին Հայոց, գային ժողովէին և նորա, և խառնէին ի զօրս նոցա, և միաբանք և հաւասարք կցորդք լինէին գործոյն նահատակութեան: Խաղային գնային այնուհետև ի վերայ պահակին Հոնաց, զոր ունէին բռնութեամբ Պարսիկքն. առնուին քանդէին զպահակն, և կոտորէին զզօրսն, որ ի ներքս բնակեալ էին, և զգունդն տային ի ձեռն Վահանայ, որ էր յազգէ թագաւորացն Աղուանից: Եւ յայսր ամենայն քաջութեան վերայ ոչ որ անկեալ վիրաւորեցաւ ամենևին ի նոցանէ, բայց ի միոյ երանելւոյ, որ կատարեցաւ նահատակութեամբ ի մեծ պատերազմին:

Եւ անդէն ի նմին տեղւոջ զայրն՝ որում զգունդն յանձն արարին՝ զնոյն զեսպան արձակեցին յաշխարհն Հոնաց, և ի բազում յայլ ազգս բարբարոսաց, որ համագործք էին Հոնաց աշխարհին, բանս դնել ընդ նոսա և ուխտ հաստատել՝ անքակութեամբ ունել զմիաբանութիւնն: Իսկ նոքա իբրև զայն ամենայն լուան, փութապէս վաղվաղակի հասանէին ի տեղին, և ականատեսք լինէին գործոյն յաղթութեան: Եւ ոչ ինչ յապաղեցին երդմամբ յուխտ մտանել ըստ կարգի իւրեանց օրինաց, յանձն առին և զերդումն քրիստոնէից՝ պահել ընդ նոսա հաստատութեամբ զմիաբանութիւն:

Իսկ իբրև զայս կատարեցին և արարին իւրեանց մեծապէս հաստատութիւն, և դեռ անդէն ի տեղւոջն զետեղեալ էին խաղաղութեամբ, գուժկան հասանէր յաշխարհէն Հայոց, զճակատ հարեալ և զօձիս պատառեալ վասն ապստամբին Վասակայ. «Յետս կացեալ յուխտէն քրիստոնէութեան և աւերեալ զբազում տեղիս Հայոց աշխարհին, մանաւանդ զձմերոցս

---

1 Ի ամենայն 2 ԲԴ ցրուեալ էին և վատնեալ Ի չիք լերանց 2—3 ԳԵԸԺԼԽԿՀ Տ¹ լերանցն կապկոխի ԲԴ լերանցն Կովկաս 3 Տ² Կովկասայ ԲԴ և իբրև տեսանէին ԼՏ¹Տ² իբրև տեսանէին ԵԸԺԽԿՀ տեսանէին զյաջողումն ԱՁԴՏ² զյաջողութիւն Է զյաջողութեան ԸԺԽ գործոյն 3—5 Կ չիք «զոր կատարէր — գործոյն» 5 ԲԴ և միաբանութեամբ կցորդ ԳԻ կցորդ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² և միաբան հաւասարեալ կցորդ Բ լեալ փխ լինէին ԲԴ գործոյ նահատակութեանն Դ գործոյ Ծ գործոց ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² գործոյ նահատակութեան նոցա 6 Բ խաղացին գնացին 7 ԲԳԴԵԿՀ Պարսիկք ԱՁԷ զպահակն Հ չիք և 8 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² զզօրսն որք (ԼՏ¹Տ² որ) բնակեալ էին ի նմա Դ ներս ԱՁԷԹԻV և զգունդն փխ զգունդն ԲԳԺԿ զգունն Դ տայր ԴԿ ի ձեռս 9 Խ յայսմ Հ այսր Բ ամենայնի Դ քաջութեանց 10 Բ մի փխ միոյ 11 Λ կատարեցաւն 12 ԲԴ չիք ի նմին տեղւոջ ԱԲԳԴՁԷԹԻԿVΛ զգունն 13 ԱՁԷԹԻVՏ³ դեսպանս ԲԴ առաքեցին փխ արձակեցին Հ Յոնաց ԱԲԴՁԷԹԻV չիք ի 14 ԱՁԷԹԻV և որ համագործ Լ էին համագործ ԵԸԺԽՀՏ¹Տ² էին համագործք Λ համագործքն 15 Դ ուխտ ԱԲԳԵՁԹԻԿՀ զմիաբանութիւն 16 ԱԻ զայս Թ չիք զայն Թ զամենայն Ի չիք ամենայն ԲԴ փութով փխ փութապէս 16—17 ԲԴ ի տեղին հասանէին 17 ԴԵԸԺԼԽՀ ականատես ԲԳԿ յաջողութեան Դ աջողութեան փխ յաղթութեան ԵԸԺԼԽՀ ամենայն աջողութեան գործոյն Տ¹Տ² ամենայն յաջողութեան գործոյն ԲԳԴԵԸԹԺԽԾԿՀՏ² չիք և 18 ԲԴ ուխտ հաստատել Թ ուխտ Ի չիք յուխտ ԲԳԴԵ օրինացն Բ յանձն առնուին ԴԵԸԺԽԾՀՏ² առնուին 19 ԲԴ չիք ընդ նոսա Ի ընդ նոսին 19—20 ԲԴ քրիստոնէիցն պահել հաստատութեամբ զմիաբանութիւնն ԳԴԺԼԿ զմիաբանութիւնն 21 Խ զայս ամենայն ԲԴ արարին և կատարեցին ես արարին 22 ԴԿ ի տեղւոջ ԲԴ չիք զետեղեալ Ը զանեղեալ 23 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² յերկրէն փխ յաշխարհէն Է զանձիւս փխ զօձիս 24 ԲԴ ապստամբին ԳԵԺԼԿՀ ապստամբն ԾՏ¹ ապստամբութեանն Ե յուխտէ ԲԴ յետս կացելոցն Կ յետս զարձեալ 21—25 Ա քրիստոնէութեան ԲԴ քրիստոնէից 25 Դ և աւերեալ Բ զձմերանոցն ԳԴԵԸԺԼԿ զձմերոցսն Հ զձմերնոցսն:

արքունի, որ կայանք զօրացն էին, զԳառնին և զԵրամանս և զԴրասխանակերտն՝ զմեծ դաստակերտն, զՎարդանաշատն և զամուրն Օշական, զՓառախոտն, զՍարդևանսն, զՁողակերտն աւան և զբերդն Արմաւրի, զԿուաշն աւան, զԱրուճն, զԱշնակն և զամենայն տուն Արագածու, ի զնահանգն Արտաշատու և զԱրտաշատն ինքնին գլխովին, և զամենայն գեղս և զաւանս, որ շուրջ զնովաւ էին, առեալ աւերեալ և հրձիգ արարեալ, և զամենեցուն ձեռ զընտանիս փախուցեալ մերժեալ յիւրաքանչիւր բնակութենէ։ Ձեռն արկեալ և ի սուրբ եկեղեցիսն, տարեալ և զսուրբ սպաս եկեղեցւոյն սեղանոյ. գերի վարեալ զընտանիս քահանայից, և զնոսին կապեալ և եդեալ ի բանդի. և ինքն սփռեալ տարածեալ ասպատակաւ աւերէ զերկիրն ամենայն։ Եւ զունդն, որ էր ի կողմանս Ատրպատականի, ոչ ժամանեաց ձեռն տալ ի մէջոց աշխարհին։ Եւ զօրքն, որ անդ մնացեալ էին, խոյս տուեալ յանօրինէն մերժեցան յեզր աշխարհին, և զեռ պահեն ընդ ձեռ զուխտ միաբանութեան սիրոյն Քրիստոսի։ Բայց այն որ ընդ նմայն էին՝ են ոմանք, որ փախեան յիւրաքանչիւր տեղիս, և բազումք այն են, որ զհետ մոլորեցան նորա ամբարշտութեանն։

Զու արարեալ ի տեղւոջէ անտի՝ դառնալ անդրէն յաշխարհն Հայոց

---

1 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ուր ԳԵԸԺԽԿՀ զԱռնին և ԱՁԷԹԻV զԵրամաւանս ԲԳԵԸԺԽՀՏ²Տ³ զԵրամաւնս Կ զԵրամանս ԴԼ զԵրամայինս Λ զԵրամայիս 1—2 ԱԳԴԵՁԷԿՀ չիք և (զԴրասխանակերտն) ԱՁԷԹԻVՏ³ զԴրսհանակերտն ԲՏ² չիք զԴրասխանակերտն Ժ զԴրախանակերտն, զՎարդանաշատն, զՓառախոտն ԳԵԼԿ զԴրախանակերտն Ը զԴրոնակերտն Թ զԴրօնակերտն Հ զՏրախանակերտն ԵԸԼԹՀ չիք զմեծ դաստակերտն Բ զդաստակերտն մեծ, զՎարդանաշատն Դ զդաստակերտն մեծ զդաստակերտն Կ զՎարդաշատն ԳԵԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ² «Ոսչական» զնում են Արմաւրից հետո 3 ԱՁԷԹԻV զԱրդեանխան, զՋողակերտ (ՁԷԻV զՁողկերտ(ն)) ԼԹ զԱրդեօնան, զՁողակերն Գ զԱրդեւանան, զՁողկերն Դ զՍարդեւան, զՁողակերտաւն Կ զԱրդեանան զՁողկերն աւան Հ զԱրդեօնան, զՁողակերն Բ Սարդեւան, զՁաւդակերտան, զբերդն Ամուր և զամուրն Օշական Λ զՑոլակերտն Թ Արմօրի 3—4 ԳԵԸԼԹԿ Արմարուիր և զամուրն Օշական, զԱրուճն և զԱշնակն, զԿուաշն աւան և Գ զբերդն Ամուր և զամուրն Օշական, զԱրուճն և զԱշնակն, զԿորչ աւան և Ժ զԱրդեօնան, զՁողակերն աւան և զբերդն Արմաւիր և զամուրն Ոսչական, զԱրուճն և զԱշնակն, զԿուաշն աւան և զամենայն տունն Արագածու և զնահանգն Արտաշատու և զԱրտաշատն Հ Արմարուիր: չիք զԱրուճն և զԱշնակն Տ² զՍարդեօան, զՁողակերտ Տ³ զԱրդեանան, զՁողակերտն 4 Բ չիք զԿուաշն աւան Բ զԱշնակն, զԿորչն աւան և Գ տունն Բ Արագածոյ 5 Բ զԱրտաշատ Գ Արտաշատ Գ ինքն փխ ինքնին 6 Բ զգեաւղս ԱՁ գեղ Կ գեղս Գ զնովաւն ԲԳ առեալ և աւերեալ 7 Գ փախուցեալ և մերժեալ 8 Գ ձեռնարկել 8—9 ԲԳ և տարեալ զսպաս սուրբ եկեղեցւոյն ԳԿ չիք և ԵԸԺԼԹՀ և տարեալ զսպաս սուրբ սեղանոյն 9 Է չիք սպաս Բ չիք սեղանոյ Կ սեղանոյն ԳԴԿ եկեղեցիս Հ յեկեղեցիս ԳԼԹԿ չիք եկեղեցւոյն ԲԳԴ քահանայիցն 10 Տ¹Տ² զնոսա ԲԳ և ինքեանք 10—11 Է ասպատակեալ 11 ԱԳԴԵՁԷԹԿՀ աւերէր Բ աւերեն Գ աւերել Թ զունդն ԲԳ չիք էր ի կողմանս 11—12 Է Ատրպատականի ԲԳ որ յԱտրպատականի 12 ԵԸԺԹՀ ի մէջոցս Թ որք ԳԵԺԼԹԿՀ անդէն 12—13 ԲԳ և զօրքն որ ընդ նմա մնացեալ էին 13 Բ կացեալ փխ մնացեալ Ա յեզերս ԲԹ եզերս Է յեզրս V յեզրս. ԳԿ չիք և 14 Է պահէին Բ ընդ ջեռ փխ ընդ ձեռ ԱՁԷԹԿV ուխտ Գ ընդ մեզ ուխտ Բ ուխտ միաբանութեամբ ԲԳ չիք այն ԵԸԺԹՃՀՏ¹Տ² այնք 15 ԵԺԹՃՀ նմա 15—16 ԲԳԹ բազում 16 ԲԳ մոլորեցան զհետ ԵԸԺԼԹՀՏ¹Տ² նորա ամբարշտութեան մոլորեցան ԸԹ չիք նորա 17 ԲԳՏ² Զայս լուեալ ԲԳ զու արարեալ ԳԵԸԺԼԹՀՏ¹Տ² զու արարին Բ գնալ փխ դառնալ Բ չիք անդրէն Բ յաշխարհ Գ գնայր յաշխարհն Հայոց:

մեծաւ սախրով և բաղում աւարաւ և անչափ մեծութեամբ, և անսպառ ուրախութեամբ երգս ի բերան առեալ և ասէին ձայնիւ. «Խոստովան եղերուք Տեառն, զի քաղցր է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա. որ եհար զազգս մեծամեծս և սպան զիշխանս հզօրս, զի քաղցր է, զի յաւիտեան է ողորմութիւն նորա»*: Եւ զայս սաղմոս երգելով մինչև ի վախճան կատարեալ աղօթիւք փառատրութիւն սուրբ Երրորդութեանն մատուցանէին: Անդ յանձանձէր ամէր զօրավարն զկաց և զմնաց զօրականին առաջապահօք և վերջապահօք, կողմապահօք աջ և առողջ հասուցեալ յաւուրս երեսուն մերձ ի սահմանս Հայրենի աշխարհին:

Այդ եղև ուրացելոյն Վասակայ և իշխանացն որ ընդ նմա էին՝ քաջութիւն նահատակութեան զնդին Վարդանայ յաշխարհին Աղուանից, և միաբանութիւնն ևս Հոնաց: Մինչև յանդիման եղեալ էին միմեանց, զգիշեր մի օգնական գտեալ նորա՝ փախստեալ անկանէր յամուրս իւրոյ աշխարհին. և այնպէս տագնապաւ մերժեցաւ, զգերի և զաւարն զոր առեալ էր յԱյրարատ գաւառէ, ակամայ զիւրն ևս ի վերայ եթող և փախեաւ:

Եւ բանզի ժամանակ ձմերայնոյ հասեալ էր, և զռոճիկս՝ թշնամեաց զնդին հարեալ էր, ոչ կարէր զմիով տեղեաւ համագունդ զօրսն զարմանել.
այլ սփռէր տարածանէր ընդ գաւառս գաւառս աշխարհին առ ի հանգիստ
Ժ ձմերոցին: Պատուէր հրամանի տայր պատրաստական լինել կազմութեամբ
առ ժամանակ գարնայնոյն: Եւ զատկաւ ի զնդէն յաւուր նախարարացն գործակից իւր թողեալ, բանակայր ի վերայ՝ ունելով զթագաւորանիստ տեղին:

* Սաղմ. ճԺէ: 1 հմմտ. Սաղմ. ճլե 1. 17—18

---

1 Տ¹ մեծութեամբ փխ մեծաւ սախրով ԳԵԸԺԿՀ չիք և Լ չիք մեծաւ սախրով և բաղում աւարաւ և անչափ Տ¹ չիք և բաղում աւարաւ և անչափ մեծութեամբ ԳԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (անսպառ) 1—2 ԲԳ մեծաւ աւարաւ և բաղում փառօք և ուրախութեամբ երգս Թ չիք և անսպառ ուրախութեամբ 2 ԳԵԸԺԼԽՀ չիք և Բ ասէին փխ և ասէին ձայնիւ Խ երգէին փխ ասէին 3 ԲԳ քաղցր է փխ քաղցր է ԱԳ ողորմ փխ ողորմութիւն Լ չիք ողորմութիւն նորա ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² որ փխ ո ԱԳԻ հար 4 ԲԳԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² բազումս փխ մեծամեծս Թ էսպան ԲԳ չիք և սպան ԲԳԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² մեծամեծս փխ հզօրս ԲԳ չիք զի քաղցր է 4—5 ԱԳ ողորմ Լ չիք ողորմութիւն նորա 5 ԱԳԵՁԸԺԻԼԽԿՀՏ³ սաղմոս ԳԾ վախճանն 6 Գ չիք աղօթիւք Թ սրբոյ ԲԳԾ սրբ փխ անդ 7 ի անձանձէր ԲԳ չիք ամէր Ե զզօրավարն V առաջապահօք 8 ԲԳԵԼՏ¹ չիք և վերջապահօք ԳԸԺԽՀ չիք և ԳԵԸԺԽ կողմնապահօք է չիք և վերջապահօք կողմապահօք Կ կողմապահօք վերջապահօք ԲԳ հասուցանել է յաւուրս Հ աւուրս 10 է այդել (!) Թ սա փխ այդ ԲԳ ուրացողին ԵՀ ուրացելոյն Խ ուրացելոյն Վասակայ և ամենայն իշխանացն ԱԳՁԷ նմայն Գ չիք էին 12 ԱԳԳՁԹԻԿV զմիաբանութիւնն Բ զմիաբանութիւնն Հոնաց է և զմիաբանութեանն ԵԸԺ ԼԽՀՏ² ևս և ԲԳԵԸԺԽՀVՏ² չիք ևս Լ Հայոց փխ Հոնաց Հ Ցոնաց Բ եղեալ միմեանց Գ չիք էին 13 ԲԳ նմա փխ նորա ԱԳՁէԹԻԿV փախստական Գ չիք անկան[էր] (մնացել է միայն էր-ը) V արկանէր Կ յամուրն 14 Թ մերձեցաւ Գ և այսպէս տագնապաւ մերժեցաւ զի զգերի ԲԳ զի զգերի և զաւար ԳԵ աւարն Կ չիք և 15 Գ յԱյրատ (!) Բ յԱյրարատեան Թ ակամա և Գ զիւր V չիք ի վերայ 16 ԲԳԵԻԿՀ ժամանակն ևս Գ ժամանակն ձմերայնոյ Տ² ժամանակ ևս Բ և ռոճիկս Կ զռոճիկսն 16—17 Գ չիք «և զռոճիկս—հարեալ էր» 17 ԲԳԹԻՏ² հասեալ փխ հարեալ ԲԳ ոչ կարէր համագունդ զմիով տեղեաւ զզօրսն զամարել (Գ զամարեալ) ԵՀ ոչ կամէր ԵԼԽՀ միով ժ միով տեղեաւ ԳԿ զզօրն 18 ԲԳ սփռեալ Լ տարածէր Գ ընդ ամենայն աշխարհին Բ ընդ ամենայն գաւառս աշխարհին Հ աշխարհիս 19 Լ ձմերայինն Թ ձմերոցն Λ ձմերոցի Գ և պատուէր առնել Բ չիք հրամանի ԲԳ կազմ փխ պատրաստական Ի լինել Բ չիք կազմութեամբ Ե կազմութեան 20 ԲԳ առ ի ժամանակ ԳԵԾ գարնանայն Լ գարնանայինն ԲԳ առկաւ ի յաւուր նախարարացն էՀ առկաւ ԲԳ չիք ի զնդէն 21 Գ առ իւր մաղովեալ գործակից ԱԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² առ իւր Բ առ իւր գործակից մաղովեալ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² թողոյր փխ թողեալ Ը բանակայր (!) Գ չիք ունելով 21—22 ԲԳ բանակայր ի վերայ թագաւորանիստ տեղեացն:

Եւ գունդս գունդս արձակէր յաշխարհն Սիւնեաց. տանոյր և աւերէր զբազում գաւառս. և այնպէս ի նեղ արկանէր զնա և զամենայն զօրսն որ ընդ նմա էին, զի դէշս և գձիս մեռելոտիս առ սովոյն վտանգի անխտիր ուտէին։ Եւ բազում հարուածս հասուցանէր ի վերայ ուրացելոյն. մինչև ժողով սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն ուխտ քահանայութեանն զառնաղէս արտասուս խցուցանէին ի վերայ չարաչար վշտացելոյն, որ բռնի և հեռի վարէին զարս և զկանայս փափկասունս, և բազում աղայք զբարի հարեալ ընկեցան յանդս ճանապարհաց։

Իբրև այս ամենայն աջողութիւն լինէր երկիւղածացն Աստուծոյ, ամենայն եպիսկոպոսունք և երիցունք պատուէր հրամանի տուեալ աշխարհին, զաղջոյն ամփոփ Քաղաց պահօք և աղօթիւք տանել խնդրուածս առ Աստուած. և զտօն պատերազմացն յաղթութեան խառնել ի սուրբ տօն յայտնութեանն Քրիստոսի, զի անխափան կացցէ մեծ յիշատակարանս այս ընդ աստուածային անանց տօնին։

Եւ զսոյն զայս ամենայն այցելութիւնս Աստուծոյ, որ ի վերայ աշխարհին Հայոց մեծապէս երևեցաւ, գրեցին սուրբ եպիսկոպոսունքն և հասուն տանել յաշխարհն Յունաց ի մեծ քաղաքն առ սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն. զի և նոքա աղօթս տանելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ, որպէս սկսաք ի նմին և կատարեսցուք։

Եւ զմին յառաջին կալելոցն Պարսկաց լուծեալ և ածեալ զառաջեաւ նախարարացն, խօսէին ընդ նմա և ցուցանէին զամենայն վնասն որ եղև, կամ աշխարհացն աւերել, կամ զօրացն արքունի հարկանել, և կամ որ այլ իրք առաջոյ լինելոց էին։ Եւ իբրև զայս ամենայն բաժանդակ ցուցին նմա, միաբան լինէր ամբաստանութիւն երկոցունց կողմանցն՝ զաւարինեացն և զյետս կացելոցն. ո՞րպէս զուր և տարապարտուց նեղեաց զնոսա

---

1 Դ և գունդ ի գունդս յարձակէր ԲԴ ի յաշխարհն 2 Դ զօրս 3 Հ որբ ԲԴՏ³ ընդ նմայն ԱԴՁԷԹVՏ³ էր փխ էին Ի չիք էին Դ դէշ և գձի Ե էշս Λ մեռելոտի ԱV վտանգի 4 Λ հասուցանէին Բ անցուցանէր Դ անցուցանէ Λ ուրացելոյն ԲԴՏ² ուրացելոյն Վասակայ 5 ԲԴ չիք սուրբ է ուխտի Ե քահանայութեան 6 Բ փառնդելոյն Դ փառնկելոյն Թ վշտացն փխ վշտացելոյն 7 է հեռեակ Հ յետխառ Դ զայրս ԱՁԷԻV զփափկասունս Թ աղայս 8 Ի հարեալք ԵԸԺԼԽՀՏ¹ ընկեցեալ 9 Դ և. իբրև Բ և. իբրև այս ամենայն յաջողեցաւ Դ աջողացաւ ԳԾԿ յաջողութիւն Թ աջողութիւնք 10 ԱԴԵՁԷԸԹԻՏ¹Տ² եպիսկոպոսք Բ ամենայն երիցունքն և եպիսկոպոսունքն Դ եպիսկոպոսն Հ իրիցունք 10—11 ԲԴ չիք պատուէր հրամանի տուեալ աշխարհին 11 Խ Քաղաց ԲԴԵԸԺԽԿՀՏ² մեծապէս խնդրուածս Լ մեծամեծ խնդրուածս 12 ԳԸԺԼԽԿՀՏ¹ յառուածոյ ԲԴ յաջողութեանն Դ աջողութեանն ԵԸԺԼ աջողութեան ԽԾԿՏ¹Տ² յաջողութեան փխ յաղթութեանն ԲԴ խառնէին Թ ի տոն սուրբ Դ տոնն 12—13 Հ չիք «« յաղթութեանն — քրիստոսի զի» 13 ԵԷ յայտնութեան Ժ չիք զի Բ կացցէն 14 ԲԴ բաս փխ ընդ չիք անանց Կ չիք տօնին 15 Դ սոյն Կ չիք զայս Կ զամենայն ԱԵՁԷԹԺԿ զայցելութիւնս 16 Բ Հայոց աշխարհիս ԳԴԵԸԺԽԿՀՏ² Հայոց աշխարհին ԼԾՏ¹ Հնաց(!) աշխարհին ԱԲԳԴԵՁԷԹԻՀՏ² եպիսկոպոսքն 17 Թ տանիլ 17—18 Բ և սուրբ եկեղեցիսն Դ ի սուրբ եկեղեցիսն 18 Բ արարեն խնդրելով 18—19 Բ զի որպէս սկսար Դ զի որպէս կամք Ծ որպէս և 20 Տ³ կալելոց Դ պարսկացն ԲԴ յուծեալ ածեն առաջի Տ¹ առաջի 21 ԲԴ ցուցանէին նմա ԵԸԺԽ վնասն ԲԴ որ եղեն 22 ԱԲԴՁԷԹVՏ³ ամեքեան ԳԵԸԺԼԽԾԿՀՏ¹Տ²Λ ավերել: հարկանել Ի աշխարհաց ուերքին ԳԵԸԺԽԿՀ և կամ զօրացն ԱՁԹԻVՏ³ հարկանելն ԲԴ չիք կամ զօրացն· արքունի հարկանել 23 ԲԴ առաջի ԲԴ լինելոց էր Դ զոյն ԵԸԺԼԽԵՏ¹ չիք զայս ԵԸԽ զամենայն ԲԴ չիք բաժանդակ ԲԴՏ² ցուցանէին 24 Թ չիք նմա է ամբաստանութեան (!) Կ ապստամբութիւն ԲԴՏ² ամբաստան գերկացունց կողմանցն ԳԵԸԺԼԿՀ գերկոցունց 24—25 Λ տարբինեայն և յետս կացելոց 25 ԲԴ չիք զուր Λ նեղեցան:

ի Հայրենի օրինացն յետս կալ, և զխաբէութիւն ապստամբին Վասակայ, որպէս Հայոց բանիւ խաբեաց զթագաւորն, յանձն առնուլ զմոգութիւն. իբրև չէր ուրուք ընդ նմա բանս եդեալ, նա յանձնէ սուտակապատ լինէր։

Իբրև լուաւ զայս ամենայն իմացուցին, արձակեցին զնա հրեշտակութեամբ յաղերս ապարանութեան և ի հնարս հայթայթանաց, թերևս կարասցեն զեղբարս իւրեանց ի նեղութենէն զողանալ։

Այլ առ նա՝ անօրէնն Վասակայ գումկանքն յառաջագոյն հասեալ էին, պատմել զաղէտս տարակուսանացն, զոր անցուցեալ էր ընդ զօրսն արքունի. և ամենայն ամբաստանութիւնն ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն կըրթեալ էր։ Քանզի այն խիկ կամք էին անօրինին, եթէ զմիաբանութիւն եպիսկոպոսացն քակեսցէ ի նախարարացն. և զայս ոչ էր տեղեկացեալ տակաւին, եթէ հոգի և մարմին բաժանեցին առ ժամանակ մի՝ զոյ տեսանել ի բնութեանս, այլ որ սիրովն Աստուծոյ յուխտ մտեալ է՝ այնմ անհնար է լինել։

Արդ երթեալ այրն ի տեղի ձմերոցին, պատմեաց զայս ամենայն յականջս թագաւորին, շարժեալ զողացոյց, որ և յամենայն զօրութենէն պակասեալ գտաւ. մանաւանդ զի յարևելից պատերազմէն կորակոր և ոչ բարձրագլուխ էր դարձեալ։ Իբրև ստուգեալ հաստատեաց ի վերջին հրեշտակէն, որ եհաս առ նա, զամենայն վնաս զիր գործոցն զխորհրդակցօրն արկանէր։ Եւ անդէն շիջանէր ի բազմարոց բորբոքմանէն. քանզի խցաւ բերան չար խրատտուացն, որ անդադար յորդորէին զնա ի գործ դառնութեան։ Խոնարհեցաւ ի բարձր հպարտութենէն, և զվայրենացեալ սիրտն դարձոյց ի մարդկային բնութիւն. հայեցաւ և ետես զինքն լի տկարութեամբ. գիտաց եթէ զամենայն զոր կամի առնել՝ ոչ կարէ կատարել. վասն

---

1 ԲԴ կացուցանել փխ կալ ։ յետս կացեալ Բ և խաբէութիւն ապստամբութիւնն Դ և խաբէութեամբն ապստամբութեամբն Վասակա թէ ԱԹ ապստամբ ԳԵԺԼԽՀ ապստամբն 2 V խաբանեաց(!) ԲԳԴԿ զմոգութիւնն Ժ մոգութիւնն 3 ԳԿ ընդ նոսա ԲԴ ուրուք բանս եդեալ ընդ նմա՝ այլ նա ԳԿ սուտապատանակ Ե սուտակապատանակն ԸԺԼԽՀ սուտապատանակ Թ սուտապատ Տ¹ սուտապատանակ լինել 4 Դ իբրև զայս ամենայն ծանուցին ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² և իբրև ԵԸԺԼԽՀՏ² իմացուցին նմա 4—5 ԲԴՏ² հրեշտակութեամբ յաղերսապանութիւնս 5 ԱԶԷԸԹԻV յաղերսարանութեան ԳԵԺԼԽԾԿՀՏ³Λ յաղերս ապարանութեան ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք և Կ հայթայթանաց 6 ԴԷԸԼԽ զեղբայրս ԲԴՏ²Ի մեծ նեղութենէն ի զողանալ ի նեղութենէն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ի նեղութենէն զողանալ զեղբարս իւրեանց 7 Բ յանօրէն Դ այլ յանօրինէն Վասակա գումկանք հասեալ էին յառաջագոյն Ի անօրինին Խ հասեալ էին յառաջագոյն 8 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² պատմելով ԵԸԺԼԽՀՏ¹ որ անցեալ էին ԲԴՏ² զոր անցուցեալ էին Դ զօրս 9 ԵԺՀ ամբաստանութիւն Կ ապստամբութիւնն ԲԴ եկեղեցին փխ ուխտ եկեղեցւոյն 9—10 ԲԴ կրթէր 10 ԸԽ չիք քանզի Ժ չիք այն խիկ Դ չիք խիկ ԵԼԽՀ քանզի կամք անօրինին այն խիկ էին ԲՏ² կամք էին ամէ անօրինին ԸԺՏ¹ կամք անօրինին այն խիկ էին ԳԵԸԺԿՀ թէ 11 Λ քակեսցէ ԲԴՏ² քակել կարասցէ ԲԳԴԸԺԼԽԿՀՏ² և զայն ԱԶ անգակացեալ ԸՀ անգեկացեալ նորա 11—12 ԵԸԺԼԽՀ նորա առկաւին 12 Բ և եթէ ոգի Ի չիք հոգի ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ոգի Բ բաժանեալսն ԴԵ բաժանեալսին 13 Բ ի բնութիւնս Դ զբնութիւնս Ը բնակութեանս (!) Դ չիք որ Գ չիք Աստուծոյ Թ ուխտ 14 Ի լինիլ 15 ԲԴ զայն 16 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք որ Դ զօրութենէ 17 ԲԴՏ² կորեկոր 17—18 ԲԴ ոչ բարձրգլուխ դարձեալ էր 18 ԲԴ և իբրև 19 Բ ի նա փխ առ նա Ա զվնաս ԳԿ վնաս ԲԹ իւր ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² իւրոյ գործոյն 20—21 Դ խցան բերանք 21 Խ խրատուացն Բ չարախրատտուացն ՀՏ² խրատտուացն Թ խրատուացն (!) Λ խրատուցն 21—22 ԴԸԺԿ դառնութեանն 22 Է խոնարհեցաւ փխ խոնարհեցաւ է զվայրենացեալ 23 Բ բնութիւն ԲԴ հայեցեալ ետես 23—24 ԲԴ ի տկարութեան փխ լի տկարութեամբ է լիակատարութեամբ (!) 24 Դ գիտացեալ ԲԴՏ² զոր ինչ Դ ոչ կամի փխ ոչ կարէ Դ կամի առնել՝ ոչ կատարեալ կարասցէ։

այնորիկ և զաղարեաց յանդուգն յարձակմանէն, և լռեցոյց զմոլեգնատաբար գոչումնն։

Եւ որ մեծաձայն բարբառով որոտայր, և ևս ահագին հրամանօքն զհեռաւորս և զմերձաւորս զդողացուցանէր, սկսաւ քաղցր և աղերս բանիւք խօսել ընդ ամենեսեան և ասել. «Զի՞նչ ինչ վնաս գործեալ է իմ, և զո՞ր յանցս յանցուցեալ կամ առ ազգս կամ առ լեզուս կամ առ անձն իւրաքանչիւր։ Ո՞չ ահա բազում ամօք են յաշխարհիս Արեաց, և իւրաքանչիւր պաշտամունք յայտնի են. ո՞ երբէք նեղեաց պնդեաց զարձուցանել ի մի օրէնս մոգութեան. մանաւանդ վասն օրինաց քրիստոնէութեանն, որպէս հաստատուն և ճշմարիտ կացեալ են յիւրեանց դենին, նոյնպէս և առ մեզ լաւագոյն քան զամենայն կեշտան նոքա երևեալ են։ Եւ բիծ իսկ ոչ կարէ որ դնել ընտրել օրինաց նոցա. այլ զոյգ և հաստատ համարիմ դենիս մազդեզանց, որպէս և յարգեալ իսկ էին նոքա առ նախնեօքն մերովք, զոր ես ինձէն իսկ յիշեմ առ հօրն իմով, որ նստէր ի մեծ գահոյս յայսմ։ Յորժամ սկսաւ անդաձել և քննել զամենայն ուսմունս և հաստատութեամբ ի վերայ եհաս, առաւել վեհ գտանէր զօրէնս քրիստոնէից քան զամենեցուն. վասն այսորիկ մեծարեալք շրջէին ի Դրան արքունի, և առատաձեռն պարգևօք երաշխիկք լինէին ի նմանէ, և համարձակութեամբ շրջէին ընդ ամենայն երկիր։ Նա և որ գլխաւորքն էին քրիստոնէից, զոր և եպիսկոպոս անուանեն, ընծայից և պատարագաց արժա-

---

1 ԳԵՂՃԺԹՏ¹Տ² այսորիկ ԲԴ չիք և ԲԴԵՂՃԺԼԹԿՀՏ² ի յանդուգն ԶV յանդուգն է յանդուգքն(!) 1—2 ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² զմոլեգնաբար գոչումն 2 ԲԴ զգոչումնն ԳԻ գոչումն V գոչմունն 3 ԲԴ չիք և ԵՂԺԼԽՀՏ¹Տ² մեծաբարբառ ձայնիւ ԲԳԴԿ բարբառովն ԲԴ չիք ևս Բ հրամանաւ Դ հրամանաւն 4 ԵՂԺԼԽՀՏ¹Տ² ամհասարակ զողացուցանէր Դ աղերսարքանութեամբ 5 Ի խօսիլ ԼՏ¹ չիք խօսել ԲԴ և ասէ ԲԳԴԵՂԺԼԽԿՀՏ² չիք ինչ ԱԶԷԹ ԻVՏ³Λ զինչ ինչ ԳԵՂԺԼԽՀ էր փխ է ԳԵԺԼԽՀ չիք իմ 5—6 ԱԴՋԷԻV և կամ և զոր 6 Թ չիք և (զո՞ր) Տ² յանցուցեալ է իմ Բ և կամ զո՞ր վնաս և զանցս յանցեալ է իմ V անցուցեալ ԹԵՋԷ յանցանս Ի և կամ զո՞ր յանցանս յանցուցեալ Դ և կամ զո՞ր վնաս և զյանցանս անցեալ ԵԺ ԳԵԺԼԽԿՀ յանցանս յանցուցեալ էր 6—7 ԲԴ և կամ առ անձն 7 Ղ անձին Ղ Այրեաց ԶԹԻV չիք են 8 ԲԴ ուսմունք փխ պաշտամունք ԲԴ ո՞վ Տ² չիք երբէք 9 Ե մոգութեանն 9—10 ԲԳԴԵԺԿՀ քրիստոնէութեան 10 ԴԿ չիք և ԲՏ² չիք են 10—11 ԲԴ ԳԵՂԺԼԽԿՀՏ² սոյնպէս 11 ԳԵՂԺԼԿՀՏ¹Տ² զայլ փխ զամենայն ԵՀ կեշտն (յուսանցում՝ կրօնն) ՂԺԽ կեշտան (յուսանցում՝ կրօնն) Թ կեշտան (յուսանցում՝ կրօնք) ԲԴ նոքա լաւագոյն են Բ քան զայլ կեշտս Λ երևեալն Դ չիք նոքա երևեալ են 12 ԴԺ ոչ որ կարէ դնել Կ չիք որ ԲԴ և ոչ որ կարէ բիծ դնել ԵՂԼԽՀՏ¹Տ² ոչ որ կարէ Բ ընտրութեան փխ ընտրեալ 13 ԵՂԹԺԽՀ մազդեզանց (յուսանցում՝ ԵՀ հաստատ հաստատուն ՂԺ հաստատ հաստատս Թ հաստատս հաստատ Խ հաստատ հաստատ) Դ կարգեալ փխ յարգեալ Բ չիք իսկ 14 ԲԴԼ զոր և Դ և ես իսկ ինձէն ԵԺԽՀ և ես ԲԴ չիք մեծ 15 Բ ի գահոյս յայսմ Դ ի գահոյս յայս Դ գահուս Կ այսմ ՂԽ այս փխ յայսմ ԵԺԼԽՀ գահիս յայս Տ² գահիս յայսմ Տ¹ ի մեծ գահս յայս Հ յայնժամ ԲԴՏ² ընդաձել 16 ՂԽ չիք առաւել 17 ԲԳԴԵՂԺԽԿՀՏ² այնորիկ ԱԲԶԷԹԻVՏ³ մեծարեալք և պատուեալք շրջէին ի դրան արքունի ԵԺ մեծարեալ շրջէին Դ մեծարանօք և պատուովք շրջէին ի դրան արքունի Հ շինէին փխ շրջէին Λ երթէին փխ շրջէին 18 ԲԴ և առատաձեռն լինէին պարգևօք ի նմանէ նոցա ԱԶԷԹԻԼVՏ³ երաշխիկք ԳԵՂԺԽԿ երախիք Ծ երագհք Բ չիք երաշխիկք Λ երաշք 19—20 ԱԳԴԶԷԿ քրիստոնէիցն 20 ԳԴԽ չիք և ԲԴ զոր եպիսկոպոսքն ասեն Դ եպիսկոպոս ԴՀ եպիսկոպոսք ԵԺԿ եպիսկոպոսն է անուանեցին ԴԼՏ¹ պարգևաց փխ պատարագաց ԲԳԴԽԿ արժանի Ա արժանին։

նիս առնէր զնոսա։ Եւ իբրև հաւատարիմ ոստիկանս յանձն առնէր նոցա զհնաւուր մարդն, և ոչ երբէք սխալ լինէր ի մեծամեծ իրացն արքունի։

«Եւ դուք զմի դայն երբէք ոչ յիշեցէք, այլ հանապազօր ձանձրացուցէք զլսելիս իմ, խօսելով զնոցանէ զամենայն չարութիւն։ Տեսէք՝ զի 5 հասուր զործել ինձ զոր ինչ ոչ կամէի, և եղեն վնասք մեծամեծք ի սահմանսն ի մէջ երկուց անհաշտ թշնամեաց։ Եւ մեք դեռ ի հեռաւոր ճանապարհի, և ոչ մի ինչ գործ պատերազմիս ի գլուխ երթեալ, և դուք առաւել յիմում տանս յարուցէք ի վերայ իմ պատերազմ, որոյ չարագոյն ևս լինելոց է կատարածն քան զարտաքին թշնամեացն»։

10 Զայս ամենայն և առաւել քան զայն խօսէր ընդ ամենայն ասպատանին, և զվնաս յանցանացն արկանէր զմոգպետաւն և զմոգօքն։ Եւ ամենայն վզուրկքն և պատուական նախարարքն, որ նստէին յատենին և ունկն դնէին յեղյեղուկ լեզուի նորա, ամաչեցեալ կորանային և ընդ երկիր պշնուին, և զգլուխ ի վեր ոչ կարէին համբառնալ։

15 Բայց սակաւք ի նոցանէ զմիտս հաճելով՝ ասէին զայս. «Այո, արքայ քաջ, այդ այդպէս է որպէս ասացերդ, և արդ կարես զամենայն ուղղութեամբ նուաճել. չիք ինչ այն որ ըստ քո կամաց արտաքս կարէ կեանել. զի տուեալ է քեզ աստուածոցն, զի զամենայն զոր և կամիս՝ կարես առնել։ Մի՛ նեղեալ տագնապիր յանձն քո և հարկաներ զմիտս մեր ամե- 20 նեցուն. թերևս և դիւր իցեն հնարք իրացն կատարածի։ Երկայնամիտ լեր, և համբերութեամբ թողացո մարդկանդ անդրէն զքրիստոնէութիւնն, և զորօք զատամբակոն ածցես ի հաւանութիւն»։

---

1 ԵԼԿՀ եւ իբրև ԷԹԻԱ չիք եւ Λ իբր ԸԽ և յանձն առնէր ԸԽ չիք իբրև հաւատարիմ ոստիկանս ԵԸԼԽՀ չիք նոցա 1—2 ԲԳԵԼԽԿՀ մարդն Դ մարձն Թ մարդոն (լուսանցքում՝ հասն կամ հարկն) ԺՏ¹Տ² արժանի առնէր զնոսա և իբրև հաւատարիմ ոստիկանս յանձն առնէր զհնաւուր մարդն 2 Դ սխալ ԲԳԴԵԺԼԿՀՏ² չիք ի Խ չիք ի մեծամեծ 3 ԲԴ չիք երբէք Ը ոչ երբէք է յիշէք Խ ոչ յիշեցէք երբէք ԲԳԴԺ հանապազ 3—4 Ի ձանձրացուցիք 4 Բ զլսելիքս է զնմանէ ԲԴԸԼԽԿՏ¹Տ² տեսանէք Ի տեսիք ԵՀ տեսանէք զի 5 Դ գործել զամենայն: չիք ինձ ԵՀ հասուր ինձ գործել ԸԺԽԾՏ² ինձ գործել ԽՏ² եղէն ինձ մեծամեծ վնասք ԵԸԺԼԽՀ մեծամեծ վնասք 6 ԲԴ և ի մէջ ԲԴԵ ԺԽ թշնամեացն 6—7 ԲԴ ճանապարհի էօր 7 ԴԿ մեծ գործ Λ ի պատերազմիս Բ ի գլուխ չէր երթեալ Դ երթեալ է 7—8 ԸԽ չիք և դուք առաւել յիմում տանս ԹԻ յարուցիք 8 Λ չիք իմ 9 ԲԴ կատարած ԲԴ չիք իւր Դ կատարածն իւրաքանչիւր 10 ԵԸԺԼԽՀ զայնս 11 ԲԳԴԽԿ զվնաս Դ զմոգպետուն ԼՏ¹ զմոգօքն և զմոգպետաւն 11—12 ԸԽ չիք ամենայն ԵV զամենայն 12 ԱՁԻԼՀVՏ¹Տ³ վզրուկքն ԲԴԷ վզրուկ Թ վզրուկքն (լուսանցքում՝ մեծ) ԵԺՀ վզուրկքն (լուսանցքում՝ մեծքն) Λ նախարարք ԲԴ որք 13 Ը յեղուկ ԴԵԸԺԽԿՀ ամաչեալ Բ չիք և 14 Դ գլխոյ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² և զգլուխս ԱԲՁԷԹԻVՏ³Λ զգլուխ Դ ոչ իշխէին ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ամբառնալ 15 Բ բայց սակայն սմանք ի նոցանէ ԲԴԵԺԼԽՀ զմիտսն ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք զայս ԲԴ չիք այս 15—16 Λ արքայ քաջ, արքայից արքայ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² այո, քաջ և մեծ արքայ 16 ԲԳԴԵԸԺԿՀ զոր փխս որպէս է, այսպէս է զոր Խ որ այդպէս է ԽՏ¹Տ² զոր ասացերդ ԲԴ բայց և արդ ԲԴ զամենայնն 17 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² վճարել փխս նուաճել ԵԸԺԼՀՏ¹Տ² այն որ փխս ինչ այն Խ չիք ինչ ԴԵԸԺԻԽԾԿՀՏ¹Տ² կամս Ձ կամսս (!) 17—18 Դ կարէ կեանել արտաքս Ժ ըստ քո կամս արտաքս կեանել կարէ 18 Տ¹Տ² յաստուածոցն ԲԳԴԵԺԼԽՀՏ² չիք զի (զամենայն) Դ զոր ինչ փխս զոր և ԲԳԵԸԺՀ չիք և Դ կարող ես Դ չիք կարես 18—19 Կ տուեալ է քեզ աստուածոցն՝ զամենայն ուղղութեամբ վճարել և զամենայն զոր կամիս՝ կարես առնել 19 Դ մի՛ նեղիս տագնապել Դ չիք մեր 20 Բ թերևս դիւրին իցեն Դ թերևս դիւրին իցէ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² թերևս դիւրին են իցեն Թ դիւրը ԱԳԵԺԻԼԽԿՀ իրացը 21 ԱՁԷVՏ³ զքրիստոնէութիւն ԲԴ անդէն (Դ անդրէն) թողացո զքրիստոնէութիւն մարդկանն (Դ մարդկան) և այլոցիւք ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² անդրէն թողացո (Տ² թողացոյ) զքրիստոնէութիւն մարդկանդ 22 ԱՁԷԹԻVՏ³ զապստամբան ԵԸԺԽՀ զատամբակոն (լուսանցքում՝ զանհրաւան) ԵԸԺԼԿՀՏ¹Տ² ածես։

Հաճոյ թուեցաւ բանն առաջի թագաւորին. և անդէն վաղվաղակի կոչէր զառաջեաւ յամենայն ազգացն որ ունէին զքրիստոնէութիւնն, որ ի զօրու նորա էին, և բռնաբար արգելեալ էր զնոսա, զի մի՛ ոք իշխան լիցի յանդիման պաշտել զԱստուած։ Քանզի որ ընդդէմ կային, չարչարեաց և արգել ի նոցանէ զյայտնի պաշտօնն, և ոմանց ոմանց ակամայ երկիր ետ պագանել արեգական, և նստոյց ի սուգ տրտմութեան զամենայն զօրականսն։

Իսկ այն օր հրամայէր անդրէն համարձակութեամբ ըստ առաջին կարգին հաստատուն կալ յօրէնս քրիստոնէութեանն։ Իսկ որք յանցաւորքն էին, ոչ կամէին վաղվաղակի առանց մեծի ապաշխարութեան գալ և խառնել ի կարգ քրիստոնէութեան, հրամայէր թագաւորն՝ զի բանի կայցին և տարցեն յեկեղեցին իւրեանց։ Եւ երիցանցն համարձակէր, որպէս զկարգ և գիտիցեն՝ ըստ կարգին իւրեանց արասցեն։ Եւ զհատեալ ռոճիկն կարգէր անդրէն իւրաքանչիւր, և զարգելեալ բազմականսն ի նոցանէ՝ ի տեղի հրամայէր մատուցանել, և հանապազորդ յարքունիս մտանել ոչ արգելույր զնոսա. և զամենայն որ զկարգ և կարգեալ էին յառաջագոյն՝ անդրէն յօրինէր։ Խոնարհէր և խօսէր ընդ նոսա սիրով ըստ առաջին սովորութեանն։

Եւ իբրև զայս ամենայն արար և կարգեաց, յանդիման նոցա թագութեան հրովարտակս առաքէր ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան տէրութեան իւրոյ վասն քրիստոնէից։

«Եթէ ի կապանս ոք կայցէ, արքունի հրամանաւ արձակեալ լիցի. և եթէ ինչք ուրուք յափշտակեալ իցեն, դարձցին անդրէն։ Նոյնպէս և երկիրք, եթէ հայրենիք, եթէ պարգևականք և եթէ քաակագինք, և հանեալ ուրուք իցէ, հրամայեցաք զի դարձցին»։

---

1 ԲԴԵՐԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} և. հաճոյ թուեցաւ բանն Λ թուեցան բանքն 2 Դ չիք առաջի Դ զառաջնու ԲԻ ազգաց Դ յազգաց ազգաց փխ յամենայն ազգացն Ա զքրիստոնէութիւն 2—3 ԵՐԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ազգացն որ ի զօրուն էին և ունէին զքրիստոնէութիւնն 3 ԳԿ չիք և Կ որ ի զօրուն էին նորա Է իցեն փխ էին ԲԴ նեղէր փխ արգելեալ էր Ի իշխօղ 3—4 ԲԴ իշխեսցէ փխ իշխան լիցի 4 ԲԴ քանզի որք ընդդէմ կային ԵՐԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} քանզի և որք ընդդիմացան 5 Դ պաշտօն 6 ԵՐԺԼԽՀՏ^{2} եւ երկիրպագանել Կ չիք ետ ԱԳԶԷԹԻVՏ^{3} արեգականն 7 Ի զօրականն 8 Դ չիք անդրէն ԵՐԺԼԽՀ անդէն Ե համարձակութեան 9 Հ կալ հաստատուն Է յօրէնսն քրիստոնէութեան ԱԶԷ քրիստոնէութեանն ԳԴԵԺԼ որ փխ որք 10 Դ կարէին փխ կամէին Հ ապաշխարութեամբ VՏ^{2}Λ ապաշխարութեանն 10—11 ԵՐԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} խառնել 11 Ի ի կարգս ԱԶ քրիստոնէութեան Բ քրիստոնէութեանն ԲԴ և հրամայեաց ԲԹԻՀ կայցեն 12 ԴԵՐԺԼԿՏ^{1}Տ^{2} տարցին Կ յեկեղեցիս ԴԾ երիցանցն Դ համարձակարար 13 ԲԴ գիտասցեն ԲԻԿ և արասցեն Դ զզատեալ փխ զհատեալ Ե ռոճիկն 14 ԷԻ բազմականս Ը ի տեղիս 14—15 Գ հրամայէր ի տեղի 15 ԲԴ հանապազ Դ մատնելոյ 15—16 Գ արգելուլ 16 Բ և զամենայն զինչ և կարգք ԳԵՐԺԼԽԿ զկարգ ինչ և կարգք ՀՏ^{1}Տ^{2} զկարգ ինչ և կարգ Դ և զամենայն ինչ որ կարգ էին յօրինէր 17 ԲԴ չիք և ԲԴ չիք սիրով 17—18 Ե սովորութեան 19 ԲԴԻՏ^{2} և կատարեաց փխ և կարգեաց 20 ԲԴԵԺԼԽՀՏ^{1} հրովարտակ (Դ հրովարտար) Դ երկիրն 20—21 Գ իշխանութեան և տէրութեան 21 ԱԶԷ քրիստոնէից ԲԴ քրիստոնէութեան 22 ԲԴ եթէ կապեալ ոք իցէ ԵՀ կայցէ ԳԵՐԺԼԽԿՀ յարքունի հրամանէ ԾՏ^{1}Տ^{2} յարքունի հրամանէն 23 Ե յափշտակեալք Դ իցէ Կ տացեն փխ դարձցին Տ^{3}Λ Այնպէս և ԳԴԵՐԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք և 23—24 ԲԴ երկիր Ը երկիրս 24 ԱԳԵԶԷԹԺԻՀ չիք և ԳԿ ռակագինք Թ հանեալք 24—25 ԲԴ հանեալ ուրուք իցէ և կամ թէ քաակագինք Բ շնորհեցէք զի անդրէն դարձցին 25 ԳԴԵՐԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} շնորհեցաք փխ հրամայեցաք Դ անդրէն դարձցին

Եւ իբրև այսպէս ամենայնի զնոսա անդեակս առնէր, խնդրէր ի նոցանէ վկայութիւն հաւատարմութեան յերկիրն Հայոց, և երդմամբ յուխտ մատնէր առաջի նոցա՝ հաստատութեամբ ամենայն մեծամեծաց իւրոց, եթէ «Ոչ ինչ յիշեցից ամենևին զքէն վրիժուցն խնդրելոյ։ Որպէս ունէիք յառաջ ճշմարտութեամբ զօրէնս ձեր, այսուհետև առնել կայցէք. բայց միայն ի ծառայութենէ մերմէ մի՛ նկանէք»։

Զայս ամենայն գրէր և ցուցանէր յերկիրն Հայոց և ի բազում յայլ աշխարհս, որ ունէին զօրէնս քրիստոնէութեան. և ինքն դաղտ խորամանկեալ փութացեալ ցնդաանս առաքէր առ Մարկիանոս կայսր։ Եւ իբրև առուցեալ ճշմարտեաց, եթէ Հոռմք ի բաց կացին ձեռնտու լինել քրիստոնէութեանն ոչ զօրու օգնականութեամբ և ոչ այլ իրօք, դարձեալ անդրէն ի նոյն յառաջին կարծիս մոլորութեանն շրջեցաւ։ Զի զյաջողութիւն իրացն ի ձեռն իւրոց պաշտօնէիցն հրամայէր. և այնպէս ածէր զմտաւ, եթէ ըստ առաջին կարծեացն կատարեսցեն զամենայն։

Իսկ Հայք թէպէտ և ընկալան զգիրն խարեբայ ողորմանաց թագաւորին, որ ի վերայ ունէր զաւետիս կենաց և ի ներքոյ զգաղանութիւն մահու, զարմացեալ ընդ թերի խարհուրդն՝ ասէին ցմիմեանս. «Քանի՜ լիրբ է խորամանկ խաբէութիւն նորա, զի երկիցս և երիցս զփորձ առեալ կըշտամբեցաւ և ոչ ամաչէ։ Եւ անգետ եղեալ մերոյ անբակ միաբանութեանս, տակաւին լրբի և լինի. զհետ մտեալ՝ կամի զմեզ լքուցանել։

«Իսկ հաւատացո՞ւք անհաստատ հրամանի նորա. զո՞ր բարեգործութիւն տեսաք առ ամենայն եկեղեցիս, որ են յաշխարհին Պարսից։ Զի որ ինքն իւր չար է, այլում բարի ոչ կարէ լինել. և որ ինքն ընդ խաւար գնայ, այլում ոչ առաջնորդէ ճշմարտութեան լուսովն։ Որպէս զի չիք

---

1 ԱԶԹV այս ԲԴ այսր է զայս (!) Ի այսու ԲԴ չիք զնոսա ԱԶԷԹԻVՏ³Λ անդեակ ԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ² և ի նոցանէ 2 ԲԴՏ² հաւատարմութեամբ ԵԺԼԽՀՏ¹ հաստատութեան փխ հաւատարմութեան է երկիրն ԾՏ¹ երկրին Ի ուխտ 2—3 ԱԷԹԻV մատնել ԲԴ մատնէր նոցա հաստատութեամբ առաջի մեծամեծաց իւրոց և 3 ԲԴ չիք ամենայն 4 ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք ինչ 4—5 Թ առաջ 5 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² առնել այսուհետև ԲԴ առնել եւ այժմ կայցէք 6 ԳԵԺԼԽԿՀՏ² ի ծառայութենէն է չիք մի՛ 7 ԷԽՀ երկիրն VՏ³Λ յերկրին 7—8 ԲԴ և յայլ բազում աշխարհս որք 8 ԵԺՀՏ² աշխարհ է գոր (!) ԱԶ քրիստոնէութեան ԲVՏ³ քրիստոնէութեանն 9 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² փութացեա ԳԿ ցնսցան ԳԵԸԺԼՀՏ¹Տ² արձակէր փխ առաքէր Կ կայսրն 10 VՏ³ Հոռմք ԲԴ ձեռնտու ի լինել 11 ԵՀ քրիստոնէութեան ԱԻՏ² ողնակնութեան ԲԴ և ոչ զօրու օգնականեցն ԱԲԳԴԶԷԹԻԿV չիք և ոչ այլ իրօք ԵԸԺԽՀ այլ ինչ իրօք 12 Բ անդէն ԲԴԵԸԼԽՀՏ¹Տ² չիք յառաջին Թ առաջին 12—13 ԱԶԷԹVՏ³ Զի յաջողութեան ԲԴ և զաջողութիւն ԳԸԺԻՑԿ զի յաջողութիւն Տ² և զյաջողութիւն Λ զանյաջողութիւն 13 Λ հանդպէր փխ հրամայէր Ը չիք և 14 Խ ուրոց (!) փխ ևթէ Կ չիք առաջին է կարծանեացն փխ կարծեացն է կատարեացին ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹ կատարեցեն Λ կատարեցից 15 ԲԴ իսկ Հայք իբրև յասն է հայք փխ Հայք է չիք և Բ չիք թէպէտև ԲԴ խարազ փխ խարխայ է զի փխ ոչ ԲԴ ի վեր փխ ի վերայ ԲԴ գրանութիւն փխ գդանութիւն 17 ԲԴ և զարմացեալ ընդ ԱԶԷԹԻVՏ³Λ զարմացեալ էին ԷԸԺԼԽԿՀՏ¹ բանդի փխ բանի 18 ԲԴ խորամանկութիւն փխ խորամանկ խարէութիւն ԲԴ չիք խարէութիւն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չարութիւն փխ խարէութիւն ԲԴ դերկից և գերից 19 ԵԸԺԼԽՀՏ² նա և (անգէտք) ԲԴ չիք և (անգէտք) ԲԴ մերոց 20 ԲԴ և զնա մահու 21 ԲԴ իսկ այդ զխո՞րդ ԲԴ անհաւատ փխ անհաստատ Ի իսկ զի՞ հաւատացուք ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² իսկ մեք մի՛ հաւատասցուք Գ ապա ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զի զո՞ր 22 ԲԴ եկեղեցիան ԳԵԸԽՀ էին փխ են Թ աշխարհին 23 է ինքն իւրարանչիւր չար է (!) Գ այլոց Ի լինել Թ չիք և Գ չիք որ 24 ԲԴ ճշմարտութեամբ: չիք լուսով:

յանիրաւութենէ արդարութիւն, այսպէս և ոչ ի ստութենէ ճշմարտութիւն, սոյնպէս և ի խռովասէր մտաց՝ ակնկալութիւն խաղաղութեան։

«Այլ մեք ապրեալքս զօրութեամբն Աստուծոյ, և հաստատեալք հաւատովքն ի յոյսն Քրիստոսի, որ եկն և էառ ի սուրբ կուսէն զմարմին մերոյ բնութեանս, և միացեալ անբաժանելի աստուածութեամբն՝ ընկալաւ զչարչարանս մերոյ մեղաց ի յիւր մարմինն, և նովին խաչեցաւ և թաղեցաւ և յարուցեալ երևեցաւ բազմաց, և վերացաւ յանդիման աշակերտացն առ Հայր իւր, և նստաւ ընդ աջմէ զօրութեանն, զորն հաւատամք Աստուած ճշմարիտ, և նմին ակն ունիմք, որ փառօք Հօր և զօրութեամբ գայ յարուցանել զամենայն ննջեցեալս, և նորոգել զհնութիւն արարածոց, առնել համառօտս յաւիտենից ի մէջ արդարոց և մեղաւորաց։

«Ոչ պատրիմք իբրև զտղայս, և ոչ մոլորիմք իբրև զանտեղեակս, և ոչ խաբիմք իբրև զոգէսս, այլ պատրաստ եմք ամենայն փորձութեանց։ Եւ աղաչեմք զԱստուած, և անդադար խնդրեմք ի բազում ողորմութենէ նորա, զի յորում սկսաք՝ ի նմին և կատարեսցուք քաջութեամբ, և ոչ վատութեամբ։ Զի արդ արևելք և արևմուտք գիտացին զձեր աստուածամարտ լինել, և զմեզ ի զուր սպանանել ի վերայ ամենայն վաստակոցն մերոց։ Վկայեն մեզ երկինք երկնաւոր և երկիր երկրաւոր, եթէ չեմք ինչ մեղուցեալ ի միտս մեր անգամ. և ի վերայ պարգևաց և բարիս առնելոյ մեզ՝ զճշմարիտ կեանս կամիք հանել ի մէնջ, որում չիք հնար, և այլ մի՛ լիցի։

«Իսկ արդ հաւատացո՞ւք անարժան բերանոյ նորա, որ ստիպէր չարաչար յուրացութիւն, և այսօր առանց մի ինչ բարիս գործելոյ լինիցի՞

---

1 ԲԴ յանօրէնութենէ փխ յանիրաւութենէ Ի չիք և Հ չիք այսպէս Տ^1 չիք այսպէս և Ա այսպէս ի ստութենէ Ե և ի ստութենէ ԵԸԺԼԽՏ^2 չիք այսպէս և ոչ ԶԷԹԻVՏ^3 չիք և ոչ 2 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 սոյնպէս և ոչ ի ԳՀԿ չիք ոչ ԲԴ և ոչ ի խռովութենէ մտաց փխ սոյնպէս և ի խռովասէր մտաց ՁԷV չիք ի (խռովասէր) 3 ԲԴՏ^2 ապրեալք 3—4 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 հաստատեալքս հաւատովն ԲԵԼԽՀ հաւատով ԳԴԿ հաւատովք 4 ԵԸԼԽՀ Քրիստոս Բ մարմին ի սուրբ կուսէն բստ ԸԾՏ^{1}Տ^2 սրբոյ ԵԸԼԽՀ մարմին 4—5 Դ էառ մարմին ի սրբոյ կուսէն բստ մերում բնութեանս ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 բստ մերոյ Հ բստ միոյ (!) 5 ԲՏ^2 և մնացեալ փխ և միացեալ Բ անբաժանելի Դ և ընկալաւ 6 Բ չարչարանս Հ զչարչարանս վասն մեղաց մերոց ի մարմինն իւր և նովին մարմնով ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 մեղաց մերոց ԲԴ մեղացս իւրով մարմնովն ԳԿ չիք ի ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 ի մարմինն իւր ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 նովին մարմնովն 6—7 ԲԴ չիք և (թաղեցաւ) 8 ԲԴ չիք իւր ԲԴ զօրութեանցն Ե զօրութեան ԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զնոյն 9 ԲԴ յաստուած ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 չիք որ ԳԵԽ չիք և 10 ԲԳԴԺՀՏ^2 գայ Բ զննջեցեալսն ԴԹ ննջեցեալսն ԵԸԺԼԽՏ^2 արարածոցս 11 ԲԴ համառօտ ԳԿ և ի մէջ մեղաւորաց Ե չիք և 12 ԱՁԷԹԻV ոչ խաբիմք ԲԴ արդ ոչ պատրիմք (!) A զոզայ ԱՁԷԹV որպէս զանտեղեակս 12—13 ԲԴ և ոչ որպէս զոգէսս խաբիմք 13 Է չիք ամենայն Գ փորձութեան 14 Դ այլ աղաչեմք ԲԴ և խնդրեմք անդադար Է չիք և Ը զթութիւն փխ ողորմութենէ 15 Է որում ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 սկսար ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ի սմին 15—16 Գ վատթարութեամբ 16 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 բանզի ԲԴԵ ԸԹԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զձեզ աստուածամարտս Գ զաստուածամարտս ԱՁԷԻVՏ^{3}A զձեր աստուածամարտ Թ զձեր աստուածամարտս 17 Ի լինիլ ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԻԿՀ չիք ի (զուր) ԲԴԵԺՀ վաստակոց 18 ԱԲԳՁԷԹԻ երկինքն երկնաւորքն V երկինքն երկնաւորք Հ երկնաւորքս ԲԳԴԵԸԺԽԿՀՏ^2 և երկիրս երկրաւորքս ԷՀՏ^1 չիք և երկիր երկրաւոր 19 ԳԵԺԼԽԿՀ և ի (միտս) Բ մեղուցեալ և ոչ ի միտս մեր անգամ Դ և ի միտս անկամ Տ^2 և ոչ ի միտս ԲԴ բարի 20 Բ զկեանսն Դ կեանսն ԳԿ կեանս կամին ի մէնջ հանել ԵԸԺԼԽՀՏ^2 կեանս մեր կամին ի մէնջ հանել Ը ի մէնջ հանել ԽԿՀ չիք հանել ի մէնջ Դ և մի՛ այլ լիցի 21 ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 իսկ արդ մի՛ հաւատասցուք Ի չիք իսկ արդ Ի զի՞ հաւատացուք 22 ԲԴ ուրացուցանել ԸԽՏ^2 լիցի։

նա քարոզիչ ուսանեաց։ Եւ որ հայհոյէրն զՔրիստոս, և ուրացուցանէր ի նմանէ զհաւատացեալս, այսօր ակամայ խոստովանութեանն ոչ կարեմք վաղվաղակի յանձն առնուլ։ Եւ որ երդնոյրն ի սնոտի պաշտամունս իւրոյ մոլորութեանն՝ անցուցանել զամենայն չարչարանս ընդ պաշտօնեայս եկեղեցւոյ, արդ եկեալ զղջանալով գոհութիւն մատուցանէ, և այնու կամի զամենայն չարութիւն իւր ի մեզ հեղուլ։ Ոչ այժմ հաւատամք, և ոչ զսուտ հրամանդ յանձն առնումք»։

Իսկ նա իբրև գիտաց, եթէ ոչ կարեմ քակել զհաստատութիւն միաբանելոցն, յայնժամ քակեաց յինքենէ զծերն լի դառնութեամբ, յորում հանգուցեալ էր սատանայ զօրութեամբ իւրով, և բազում գործեալ էր նորա նախճիրս. որոյ կերակուր կամաց իւրոց էր ի մանկութենէ անառակ մարմին սրբոց, և ըմպելի անյագութեան նորին՝ արիւն անմեղացն։ Յաւելոյր ևս ի վերայ չարութեան նորա և գիր մահաբեր հրամանն. զունդս զունդս յամենայն աշխարհացն զումարէր ընդ նմա, և բազում երամակս փղաց յղէր ընդ նմա։

Հասեալ մերձ ի սահմանս Հայոց՝ մտանէր ի քաղաքն Փայտակարան, և զզօրսն ամենայն սփռէր տարածանէր շուրջ զքաղաքաւն առ ի զգուշութիւն պատրաստութեան իւրոյ չարահնար խորհրդոցն։ Եւ յամուր որջն մտեալ հին վիշապն չարաթոյն, և բազում կեղծաւորութեամբ զինքն թաքուցանելով յաներկիւղութիւն, հեռաւորացն ահագին ձայնիւ սաստէր. և ի մերձաւորսն իբրև զօձ սողալով փչէր։ Սա էր իշխան և հրամանատար ամենայն տէրութեանն Պարսից, որում անուն էր Միհրներսեհ, և չէր որ ամենեին, որ իշխէր ըստ ձեռն նորա ելանել։ Եւ ոչ միայն մեծամեծք և փոքունք, այլ և ինքն թագաւորն հրամանի նորա անսայր. որոյ և ձախող իրացն իսկ բուռն հարեալ էր նորա։

---

1 Կ օրինաց փխ ուսանեաց ԵԸԺԼԽՀ չիք և ԱՁԷԹԻ ուրացուցանէրն 2 ԵԺԽԼՀ Տ^{1}Տ^2 զամենայն հաւատացեալս; ԵՀ խոստովանութիւն Է խոստովանութեան 3 ԲԳ չիք վաղվաղակի ԳԻՀ երդնոյր ԲԵՀ պաշտամունսն VՏ^3 պաշտամունս Տ^2 իւր ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 չիք իւրոյ 4 ԲԳԵԸԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ընդ սուրբ Թ պաշտօնեայսն 5 ԲԿ եկեղեցւոյն Գ սուրբ եկեղեցւոյ ԲԳ զղջութեամբ փխ զղջանալով Բ զղջութիւն փխ գոհութիւն Գ գովութիւն Ը մատուցանէր ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք այնու Է այնուհետև փխ այնու 6 ԲԳԴԺԿ չարութիւնն ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք իւր Բ չիք ոչ (զսուտ) 6—7 ԳԵԸԽԾԿՀ սուտ հրամանիւս(!) ԼՏ^1 սուտ հրամանիդ 7 Գ հրամանաց Ժ հրամանիդ 8 Խ չիք նա ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ետես փխ գիտաց ԸԺԻ թէ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ոչ կարաց Գ կարէր Բ քակտել Գ խախտել փխ քակել 10—11 ԲԳՏ^2 և բազում ոճիրս գործեալ էր նովաւ 11 ԲԳ ի մանկութենէ էր Խ չիք էր 12 ԲԳԴԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 մարմինք ԲԳԴԿ սրբոցն Թ անյագութիւն ԲԳ չիք նորին ԲԳԵԸ ԺՀ անմեղաց 12—13 Լ չիք նորին՝ արիւն անմեղացն յաւելոյր 13 Է չիք վերայ ԲԳԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 նորա չարութեանն ԵՀ նորա չարութեան ԲԳԸԺԼԽՀԿՏ^1 հրամանն և Գ հրամանս 14 ԲԳ աշխարհաց 14—15 ՁԷV չիք և բազում երամակս փղաց յղէր ընդ նմա 15 ԱԹԻ երամս Գ փղեաց 16 ԲԳ մինչև ի սահմանս ԲԳ և մտանէր ԱՁԷV Փայտակարանն 17 Հ զզօրս Է չիք և ԲԳ չիք ամենայն ԲԳ և զզօրսն տարածանէր և սփռէր Խ տարածէր 18 Թ խորհրդոյն 19 ԲԳ մտանէր ԲԳ չարութեան փխ չարաթոյն ԳԴԵԸ ԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և 20 ԱՁԻVՏ^3 յաներկեղութիւն ԳԸԿՀՏ^{1}Տ^2 յաներկիւղութեան ԵԺԼ յաներկեղութեան Խ յաներկիւղութեամբ 21 Թ չիք ի ԲԳ և մերձաւորացն սողելով (Գ սողալով) իբրև զօձ փչէր ԱԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 սողելով իբրև զօձ փչէր ԳԵԺԼԿՀՏ^1 չիք և Գ հրամանատու Ի հրամատար 21—22 Ը իշխան ամենայն հրամանատար 22 ԵԷՀ տէրութեան ՁՏ^{3}V անունն ԳԵԸԺԽԾԿՀՏ^2 Միհրներսեհ Է Միրհներսեհ ԸԽ չիք որ փխ չէր որ 23 Բ որ ամենեին իշխէր ընդ նորա ձեռն ելանել Գ որ իշխէր ամենեին ըստ նորա ձեռն ելանել Է իշխան էր փխ իշխէր ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^3 չիք և 24 Ե ինք իսկ ԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ինքն իսկ Λ հրամանի բերանոյ նորա ԲԳ լսէր փխ անսայր ԳԵԸԺԽԿՀ զձախող 24—25 ԲԳ որոյ զձախողակի իրացն։ չիք իսկ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 բուռն նորա հարեալ էր։

Չորրորդ յեղանակ

ՎԱՍՆ ԵՐԿՊԱՌԱԿՈՒԹԵԱՆ ԻՇԽԱՆԻՆ ՍԻՒՆԵԱՑ ԵՒ ԸՆԿԵՐԱՑ ԻՒՐՈՑ

Մինչև ցայս վայր ոչ ինչ կարի զանգիտէի պատմել զհարուածս ազգիս մերոյ, որ յարտաքին թշնամեացն ճշմարտութեան չարաչար յարեաւ ի վերայ մեր. որք սակաւագոյնք հարին զմեզ, և յոլովագոյնք հարեալ գտան ի մէնջ, քանզի դեռ ևս միաբանք և հաւասարք էաք։ Թէպէտ և ոմանք ի ծածուկ ունէին զերկմտութիւն նենգութեանն, սակայն յայտ արտաքնոցն ահաւոր երևէր միաբանութիւնն. որպէս յերկուս և յերիս անգամ ոչ կարացին կալ առաջի։

Արդ յայսմ հետէ և անդր, ուր սպրդեալ անկանի երկպառակութիւն ի ներքս, ընդ քակել միաբանութեանն՝ և երկնաւոր առաքինութիւնն հեռանայ. և անձնընտիրք լինելով՝ յոյժ բազմանայ յաւումն ազգայս։ Քանզի հատեալ անկեալ անդամքն, որ յառաջագոյն սորուն սուրբ մարմնոյ էին, դառնայ մարդ յարտասուս առաջի մերձակայ դիականն. ևս առաւել լինի դառնութեամբ ի վերայ այնորիկ, որ յոգի և ի մարմին առ հասարակ

Վերնագիր ԱՋԹԻVՏ³ Չորրորդ յեղանակն (Տ³ յեղանակ) վասն երկպառակութեանն իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց (Զ չորրորդ Ի յեղանակ: Երկպառակութեան) Թ նորա ԲԳԴԵԺԿՀ Չորրորդ վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց իւրոց (ԳԿ նորա) ԷԸ Չորրորդ յեղանակն վասն երկպառակութեան (!) իշխանին Սիւնեաց և անօրէն ընկերաց իւրոց (Ը չիք յեղանակն Է չիք անօրէն) ԼԽԾ Չորրորդ վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց նորա (Խ իւրոց) Տ¹Տ² Գլ. Դ. Չորրորդ՝ վասն երկպառակութեան իշխանին Սիւնեաց և ընկերաց նորա Λ Չորրորդ յեղանակ երկպառակութիւն բաժանելոյն ի սուրբ ուխտէն   1 ԱՋԹԷԻ մինչ է յայս Է այս V զինչ այս Հ չիք կարի ԲԳՏ² կամէի փխ կարի ԲԳԼՏ¹Տ² զանգիտել և   1—2 է յազգիս   2 ԳԵԸԺԿՀ թշնամեաց ԱԳԸԹԺԻԿVՏ³ ճշմարտութեանն ԲԳ որ չարաչար   3 Գ սակաւագոյն Է թէև հարին Է չիք և ԵԽ յոլովագոյն ԲԳ հարան ԳԿ հարեալք   4 Տ¹ գտանին   5 ԲԳ զերկպառակութիւն փխ զերկմտութիւն և նենգութեան ԱՋԷԹԻV սակայն և   6 ԹԻ երևիւր Ը որպէս և ԲԳԴԺԽԿ անգիտն   7 ԽԿ կեալ   8 ԲԳ ուր և անդր Գ չիք և անդր ԵԺԽՏ¹ երկպառակութիւնս   8–9 ԲԳ անկաւ ի ներքս երկպառակութիւնն   9 ԱԲԳԴԹ քակեալ Ի քակել ԵԺԽԾԿՀ ընդ հակել փխ ընդ քակել ԳԵԺՀ միաբանութեանս Ե առաքինութիւն   10 Ի յանձնըմտիր ԳՏ² անձնընտիր Ը բարձրանայ փխ բազմանայ ԲՏ² ազգոյ Գ ազգաց   11 ԵԸ անգեալ Λ անկան Թ հակեալ անկեալ ԲԹՏ² նորուն Գ նորոյ Ի սորին ԲՏ² մարմնոյն ԱԹԻ մարմնոց ԳԵԸԺԽԾԿՀՏ¹ մարմնոցս ԳՋԷV մարմնոցն   12 Λ վասն որոյ (դառնայ) Գ դառնայ յարտասուս Գ չիք մարդ Ը դիակն մերձակաց   13 Ի լինին Ը այնորիկ որ ի հողի և ի մարմին Գ այնորիկ որ ի յոգի Հ ոգի և ի մարմին Λ հոգի VՏ³Λ չիք ի (մարմին) ԲԳ չիք առհասարակ:

դիպականայ։ Եւ եթէ ի վերայ միոյ անձին այսպէս, ո՞րչափ ևս առաւել ի վերայ ողջոյն ազգի միոջ։

Այլ յայսմ տեղւոջ ոչ միայն ի վերայ միոյ ազգի է ողբումնս մեր, այլ ի վերայ ազգաց և աշխարհաց. զոր և յառաջ մատուցեալ ասացից ըստ կարգի, թէպէտ և ոչ խնդութեան մասօք։ Ահա ակամայ ճառագրեմ զբաղումս որպէս կորեան ոմանք ի ճշմարիտ կենացն իւրեանց, և պատճառք եղեն բազմաց կորստեանն, ոմանց՝ երեւելեացս միայն, և այլոց երեւելեաց և աներեւութից։ Եւ այն՝ եւս չար է քան զամենայն. դուռն՝ զոր բացին կորստեան, Աստուծո՛յ միայն կարողութիւն է փակել զնա. այլ ըստ մարդկան սահման՝ ահա անցեալ է հնար։

Այս անօրէն Միհրներսեհ, քանզի յառաջագոյն ստուգեալ գիտէր զամբարշտութիւնն Վասակայ, և յայնմ ժամանակի ևս յղէր և կոչէր զնա առ ինքն։ Որպէս նորա իսկ յառաջագոյն զատեալ և որոշեալ էր ի միաբանութենէն Հայոց, եկն և յանդիման եղև. և ստուգէր զիւր հաւատարմութիւնն և զՀայոց անիրաւ ապստամբութիւնն։ Յաւել և պատմեաց ևս ստեղծաբանութեամբ զոր ինչ ոչ էր գործեալ Հայոց, և կամէր ընտանեբար ընդ միտ մտանել անօրինին։

Բայց նա թէպէտ և ի ներքոյ յոյժ զարովէր զնա, այլ արտաքին դիմօք մեծարեաց, և եդ առաջի նորա զմեծամեծ պարգևս երկրաւորս։ Եւ խոստացաւ նմա իշխանութիւն աւելի քան զոր ունէրն, և հայեցոյց զնա ի կարծիս մտախս, որ ի վեր էր քան զիւր տէրութիւնն. իբր թէ անկ իցէ նմա հասանել մինչ ի թագաւորական վիճակն. բայց միայն հնարս իրացն խնդրեսցէ, թէ ո՛րպէս քակեսցի միաբանութիւն ուխտին Հայոց, և թագաւորին կամքն կատարեսցին յաշխարհին։

---

1 Թ դիպականայ Գ ապա ո՛րչափ ևս 1—2 Կ որչափ ևս առաւել ընդ զանութեամբ ողջոյն ազգի միոջ 2 ԱԶԷԹԻ միոյ ԲԳ ազգի ողջոյն միոջ V մերայ փխ միոջ 3 Գ յայսր ԲԳ ի վերայ ազգի միոյ է ԱԵԶԷV ողբումս Ի ողբալս Խ ողբումս այս Խ չիք մեր 4 ԲԳՏ² ևս փխ և 5 Է չիք ոչ ԲԳ խնդութեամբ Գ այլ ակամայ Ի յակամայ Տ² չիք ակամայ A նշանագրեմ փխ ճառագրեմ 6 ԴԵԺԼԽԿՀ բազումս A որ կորեան A չիք ոմանք ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ² առ ի (ճշմարիտ) ԴԵ կենաց 7 A և այլոց (բազմաց) ԴԵԶԷ կորստեան Բ ոմանք փխ ոմանց ԲԳՏ² երևելեացն 8 ԴԵԺԽԿՀՏ¹ դուռն Բ որ 9 Տ³ կորստեանն ԲԳԴԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ³ միայն է (կարողութիւն) Գ փակել զնոսա փխ փակել զնա 9—10 ԲԳՏ² այլ ըստ մարդկան հնարս ահա անցանէ 10 ԵԸԺԻԼԽՏ¹ սահմանի ԴԵԼԽԿՀՏ¹ չիք ահա ԴԵԸԺԻԼԽԿՏ¹ հնարս 11 ԴԵԸԺԽԾԿՀ Միհրներսեհ Գ գիտաց 12 Գ զամենայն ամբարշտութիւնն և զամբարշտութիւն Թ զապստամբութիւնն ԲԳ չիք ևս ԲԳ չիք և ԲԳԴԵԸԹԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք զնա 13 ԲԳԴԵԺԼԽԾԿՀ որպէս և ԵԺԽԾՏ¹ յառաջն ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զատեալ և հատեալ էր (Կ հատուցեալ էր) Գ հատուցեալ փխ որոշեալ 14 ԲԳ չիք և (յանդիման) ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ստուգէր նմա 14—15 Ե հաւատարմութիւն 15 Բ ապստամբութիւն Գ ապստամբութիւնն 16 ԲԳ գործեալ էր Գ զատմէր փխ կամէր 16—17 ԶՏ³ ընդանեկար 17 ԶԷԹԻV ընդ միտս 18 Գ թէև Կ չիք և ԱԹԿ զրաւէր Բ զարմեաց Գ զարմեաց զնաս ԴԿ չիք այլ 18—19 ԲԳ դիմօքն ԴԿ դիմօքս ԶԷV չիք այլ արտաքին դիմօք մեծարեաց և 19 ԱԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³ մեծարեաց զնա ԱԲԳԹԻ չիք և ԸԹԽ մեծամեծ Հ չիք ևս 20 ԲԳ առաւել փխ աւելի 21 ԴԽՀ է փխ էր Գ քան զամենայն տէրութիւն իւր ԴԴԿ իբրև թէ ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² իբրու թէ Տ¹ յանկ Տ² չիք անկ իցէ Ա իցեն փխ իցէ 21—22 ԴՏ² ասցէ նմա Բ իբրև եթէ ասցէ նմա հասանել 22 Կ հասանել նմա մինչև ԲԳԴԵԸԺԼԽՀ մինչև ԲԳ հնարս արասցէ իրացն ԴԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ² իրացն հնարս Գ բայց միայն թէ Հ չիք իրացն 23 Կ և թէ Գ եթէ Գ չիք թէ որպէս Գ քանտեսցի (!) Հ քակեսցի ԶԷԻV քակեսցէ Թ քակեսցեն Գ քակել զուխտ միաբանութեանն Հայոց 23—24 Թ չիք «միաբանութիւն—կատարեսցին» 24 Գ կամք ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² և կամք թագաւորին կատարեսցի ԲՏ² յաշխարհին Հայոց Գ չիք յաշխարհին։

Եւ իբրև յանձն էառ զամենայն ինչ՝ երթալ զկնի կամաց նորա, զիտաց և ծերն զառնացեալ. եթէ թմբրեալ և ցնորեալ և քահեալ է ի հաստատութենէ միաբանելոցն. յոյժ մխիթարեցաւ ի միտս իւր տրտմեալս, և էած զմտաւ՝ թէ և զամենեսեան այսպէս կարծիցեմ որպէս յանզգամ հօրաւան: Եւ խրոյ հնարագիտութեանն տայր զիմաստութիւնն. և այնմ ոչ էր տեղեակ, թէ նա խրատի զիւր անձն զատեալ և որոշեալ է ի սուրբ եկեղեցւոյն, հեռացեալ և օտարացեալ ի սիրոյն Քրիստոսի:

Քանզի մոռացօնք եղեն նմա զալուստ որդւոյն Աստուծոյ, և ոչ յիշեաց զբարերարութիւն սուրբ աւետարանին, և ոչ ի սպառնալեացն զանգիտեաց, և ոչ յաւետիսն մխիթարեցաւ: Ուրացաւ զաւազանն՝ որ յղացաւ զնա, և ոչ յիշեաց զընկալեալ սուրբ հոգին՝ որ ծնաւ զնա: Անարգեաց զմարմինն պատուականն՝ որով սրբեցաւ, և առ ոտն եհար զարիւնն կենդանի՝ որով և քաւեցաւ ի մեղաց: Ջնջեաց զգիր որդէգրութեանն, և խորովք ձեռօք խորտակեաց զհաստատուն կնիք մատանւոյն: Եւ ի թուոյ երանելեացն, և ապստամբեցոյց ընդ իւր զբազումս:

Զնոյն էարկ կամակորութեամբ և եմուտ յորդէգրութիւն դիւապաշտութեանն, և եղև ամուն չարին, և ելից զնա սատանայ ամենայն խորամանկութեամբ: Ի ձեռն էառ իբրև զվահան, և ագաւ զնա իբրև զզրահ, և եղև իբր զինուոր կատարեալ կամաց նորա: Մարտեաւ հնարիւք ընդ իմաստունս, և յոյժ խորագիտութեամբ ընդ գիտունս, յայտնի ընդ անմեղս, և ի ծածուկ ընդ խորհրդականս. ձեռն էարկ և եհան զբազումս ի գնդէն Քրիստոսի, և խառնեաց ի գունդս դիւաց: Եւ ի բազում յայլ տեղիս զօրաբար սողեցաւ և եմուտ իբրև զօձ ի մէջ ամբարելոցն. և խրամ հաւանեալ յափշտակեաց և էառ և եհան յայտնութեամբ զբազումս յազատաց և զբազմագոյնս ի շինականաց, և զայլ ամենայն յանուանեալ քահանայից:

---

1 Հ չիք ինչ Դ երթեալ ԲԴ զհետ փխ զկնի ԸԽ նոցա 2 A թմբրեալ է չիք և (ցնորեալ) Դ ցնորեալ է և քահեալ է ԲԾՏ¹Տ² և քահեալ 3 Դ միաբանութեանցն ԴԵԽՀԻ միտսն ԳԵԸԺԼԽՀՏ¹ չիք իւր ԱՁԷԹԻV տրտմեալսն 4 A ած ԳԴԵԺԼԽ եթէ Բ չիք թէ և VՏ³A կարծեցեմք Բ այսպէս եթէ կարծեցէ որպէս Տ² կարծեցէ Դ կարծեմ 4—5 ԳԽ հօրուտ 5 Ե չիք և Ե հնարագիտութեան ԵԷԿՀ զիմաստութիւն A զանիմաստութիւն առնն փխ զիմաստութիւնն է և այնմ 6 ԵԸԺԼԽԿՀՏ² եթէ ԱՁԷԹԻV թէ նա որ ԳԿՏ² եթէ նորա ԲԴ նորա խրատին ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ³A նա խրատի Դ անձնն Բ զատեալ և որոշեալ է զանձն իւր Դ էր Լ չիք է 7 ԱՁԷԹԻV օտարացեալ է Դ ի Քրիստոսէ 8 ԴԼԿ մոռացօնք Ե մոռացօնք (ներ-ը ջնջված է՝ վրան գրված է՝ ուժն) Հ մոռացումն Խ մառացօք(!) ԼՏ¹ չիք և 9 Է զպայուստ փխ զբարերարութիւն ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք և 10 Դ զաւետարանն փխ զաւազանն 10—11 ԲԳԵԺՏ² որ ծնաւն զնա փխ որ յղացաւ զնա 11 ԲՏ² որ յուսացոյցն զնա փխ որ ծնաւ զնա Դ զընկալեալ ԺԼԽԿՀՏ¹ ծնաւն 12 Դ սրբեցաւ 13 ԲԴ ԴԵԺԼԿՀՏ¹Տ² չիք և (քաւեցաւն) Դ քաւեցաւ 13—14 ԴԻ խորով 14 ԴԹ ձեռօքն Թ նոցզօր Եէ մատանւոյն 15 Զէ զընդ իւր 16 AՏ²Տ³ արկ ԲԴ կամակորութեամբ 16—17 ԲՏ² դիցապաշտութեան ԳԴԵ դիւապաշտութեան Ժ դիւապաշտ մոլորութեանն 17 ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք և Դ եղև նա Բ չարի Դ չիք և 18 Դ եհար փխ էառ Հ չիք իբրև Ի չիք զնա ԲԴVՏ²Տ³ զրահս Դ զզրահ 19 ԲԷԹ իբրև ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ չիք իւր Բ և մարտեաւ 20 ԲԵԸՀ խորամանկութեամբ ԺԼԽՏ¹Տ² խորամանկութեամբ 21 Բ չիք ի ԳԵԹԺԼԽՀՏ¹ ի գունդն 22 ԳԴԵԼԽԿՀՏ¹Տ² և յայլ Ե և ի բազում և յայլ Դ չիք և Խ ի յայլ 22—23 Բ և յայլ բազում տեղիս սողացաւ և եմուտ ԲԽ չիք զօրաբար 23 Տ² սողացաւ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք իբրև զօձ ԲՏ² և խորամանկեաց Դ խորամանկեալ է խրամ հաւանեալ 24 Դ յափշտակեաց առաւել յայտնութեամբ ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ յափշտակեաց էառ և եւ յայտնի (Կ յայտնութեամբ) ԲԴ չիք և (էառ) Դ չիք և էառ և եհան Դ եւ փխ եհան Խ յազատաց անտի և զայլսն 25 Դ զբազմագոյն ԵԸԺԼՀՏ¹ զայլագոյնս Խ ի շինականաց անտի ՁԷVՏ³ իշխանաց փխ ի շինականաց ԳԵԸԺԼԽՏ¹ և զայլս:

Որոց անունքն են այս՝ գործակցաց նորա.

Իշխանն Ռշտունեաց՝ Արտակ անուն.
Իշխանն Խորխոռունեաց՝ Գադիշոյ անուն.
Իշխանն Վահեւունեաց՝ Գիւտ անուն.
Իշխանն Բագրատունեաց՝ Տիրոց անուն.
Իշխանն Ապահունեաց՝ Մանէճ անուն.
Իշխանն Գարեգէնից՝ Արտէն անուն.
Իշխանն Ակէոյ՝ Ընջուղ անուն.
Իշխանն Ուրծայ՝ Ներսեհ անուն.
Իշխանն մեւս եւ Պալունեաց՝ Վարազշապուհ անուն.
Սեպուհ մի Ամատունեաց Մանէն անուն.

Բազում և այլ ազատ մարդիկ, զոր ստանիկսն անուանեն՝ յարքունի տանէ։

Եւ բովանդակ գիր բոլոր աշխարհն ապստամբեցոյց յարքայութենէն, ոչ միայն ըստ աշխարհական բազմութեանն, այլ և զրագումս ի սուրբ ուխտէ եկեղեցւոյն. մանաւանդ սուտ երիցամբքն՝ որով գործէր զչարիսն. երէց մի Ջանգակ անուն, երէց մի Պետրոս անուն, սարկաւագ մի Սահակ անուն, սարկաւագ մի Մուշի անուն, զորս յղէր առ անմեղ մարդիկ, խաբէր և պատրէր. սուրբ ուխտապահսն երդնուին և ասէին, եթէ «Ի Թագաւորէն շնորհեցի ամենեցունց թողութիւնդ»։ Եւ այսպէս խորամանկ խաբեութեամբ հանէին զրագումս ի սուրբ միաբանութենէն, ածէին և խառնէին ի գունդս ուրացողացն։

Եւ ժողովեաց զամենայն գայթակղութիւն, և արար գունդ զօրաց բազմաց. գրեաց և եցոյց զրագումս ի նոցանէ յականէ յանուանէ մեծ հազարապետին, և զիր քաջութիւն արութեանն, մեծապէս պարծելով՝ ո՛րպէս

---

1 ԲԴ անուանք ԳԴԷ գործակցացն 2 ԳԴԵՃԹ Ըռշտունեաց Դ Աստակ 3 ԲԴ Գադեշ ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ Գադեշոյ 4 ԴԵԸԺԼԽԿՀ Վահեւունեաց ՃՏ¹ Վահունեաց ԱԳԴՋԵԹ ԻՃԿՎՏ³ Գիտ ԲԵԸԺԼԽՀΛ Գիւտ 4–5 ԲՏ² Չորրորդ տողին հետևում է «Իշխանն Ամատունեաց Մանաճիհ անուն» 5 ԲՏ² Տիրան է Տիրոյ 6 Բ չիք Իշխանն Ապահունեաց Մանէճ անուն Դ Մանաճիհ 7 Դ Գարադենից ԵԺԼԽՏ¹Տ² Գարեգինեաց Ը Գարեգինեաց Հ Գարեգինեաց Դ Արտակ եՀ Արտէ 8 ԱՋԵԹԻՎՏ³ Ակեայ (ՋԵ Ակէայ) ԳԴԵԸԺ ԽՃԿ Ընճուղ 9 Բ Արծրունեաց փխ Ուրծայ է Ուրծոյ Խ Ուրծոյ ԿԴ Ներսեհ 10 Դ իշխան Բ չիք մեւս եւ ԳԴԵԺԼԿՀՏ¹ Վարազշապուհ ԸԽ Վարազշապուհ 11 Բ յԱմատունեաց Դ Ամատունի Հ Մանուն 12 Λ որ ԴՋԵՎ չիք ազատ ԹԼԽ մարդիկք ԱՋԵԹԻԽՎ ստանիկանն ԳԵԺԼՃԿՀՏ¹Տ²Տ³Λ ստանիկսն ԲԴԸԽ ստանիկանս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² անուանէին 14 ԲՏ² և գիր աշխարհն բովանդակ ԵԸԺԼԽՀՏ¹ և բոլորովին ԵԸԺ չիք բոլոր 14–15 է չիք «ապստամբեցոյց—աշխարհականն» 15 ՎՏ² ըստ աշխարհին Λ աշխարհին ԲՏ² կարգին փխ բազմութեանն ԲԴ չիք և 15–16 Λ յուխտէ փխ ի սուրբ ուխտէ 16 Դ երիցամբք Հ երիցամբն ԵԸԺՀ որովք Դ զչարութիւն 17 ԸԹԽ էրէց Դ Ջանկակ ՋԵՎ չիք երէց մի Պետրոս անուն 18 ԲՏ² սարկաւագ մի Մուշի անուն միւս բոլոր ձեռագրերը չունեն այս) Դ մարդիկք 18–19 Բ և խաբէր 19 Բ չիք և ասէին Դ թէ 20 Բ շնորհեցեն զթողութիւնն Բ չիք ամենեցունց ԳԵԸԼԹ ամենեցուն զթողութիւն Տ² ամենեցուն թողութիւն ԺԿՀ զթողութիւնն 20–21 ԲԳԴԵԸԺ ԼԽԿՀՏ¹Տ² խորամանկ խաբէութեամբ (ԲՀ խորամանկ) ԷԹԻՎՏ³Λ խորամանկութեամբ ԱՋ խորամանկութեամբ 21 Բ չիք զրագումս Հ ի սուրբ ուխտէն և միաբանութենէն 22 ԸԹ խառնեէին ԳԴ ի գունդ Դ ուրացելոցն 23 ԵԸԺԼԽՀՏ¹ չիք եւ ԲՏ² զգայթակղեալս ԱՋԵԹԻՎՏ¹Տ³ գայթակղութիւն ԳԵԼԽԿՀ գայթագղութիւնս ԴԸԺ գայթակղութիւնս Դ գունդս 24 Բ չիք յականէ 24–25 Բ եցոյց մեծ հազարապետին զրագումս ի նոցանէ յանուանէ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² մեծ հազարապետին զրագումս ի նոցանէ յականէ և յանուանէ (Դ չիք և ԺԼ չիք մեծ ԸԹ չիք յականէ յանուանէ) 25 Ի արութեան Տ² արիութեանն ԲՏ² արդէօք

աշակերտեաց ի մոլորութիւն խաբէութեան. և բաժանեալս և երկփեղս երկեցոյց զզօրսն Հայոց:

Եւ իբրև այս ամենայն չարիք յաջողեցան նմա, բաժանեաց և զմիաբանութիւն աշխարհին Վրաց ի Հայոց, և Աղուանիցն ոչ եա յառաջ խաղալ. և զաշխարհն Աղձնեաց ըստ նմին իսկ օրինակի յետս կալաւ: Գրեաց հրովարտակ և աշխարհին Յունաց, ցուցանելով նոցա այլ ընդ այլոյ ստութեամբ, առ այր մի, որոյ Վասակ անուն էր, յազգէ Մամիկոնենից՝ որ կայր ի ծառայութեան Յունաց: Եւ ի թշնամութեան ժամանակին այրն այն ապարապեալ էր Սպարին Հայոց, և հաւատարիմ զօրացն Հռոմայ ի սահմանին Պարսից, և արտաքոյ էր օրինացն Աստուծոյ գործովք իւրովք: Եղեւ այս Վասակ զայն Վասակ իւր գործակից ի մեծամեծ չարիսն՝ զոր միաբանեցին երկոքեանն:

Գրէր նա և ցուցանէր հանապազորդ, իբր թէ ամենայն Հայք ընդ իւր միաբանեցին: Եւ զնոյն գիր մեծաւ զգուշութեամբ ներքին Վասակն տայր տանել ի Թագաւորանիստ քաղաքն կայսեր. մինչև զսուրբ եպիսկոպոսացն զմիտս եա ուծացոյց ի նոցանէ, և զամենայն զօրսն Յունաց յերկբայս արար յուխտէն:

Մանաւանդ զի ի ձեռն սուտ քահանայիցն պատրէր և խաբէր իբրև ճշմարիտ մարգարէ. աւետարան հանդերձ խաչիւ տայր տանել, և գիր զամենայն սատանայական ստութիւնն նոքօք ծածկէր: Դնէր զինքն յաստուածպաշտութեան կարգի և զամենայն կարգ ուրացելոյն. տալով զինքն հաստատէր հաստատուն քան զամենայն զօրսն Հայոց. երդնոյր և

---

1 ԲՏ² աշակերտեացն ի մոլար խաբէութիւնն ԴԿ խաբէութեանն Բ և բաժանեալ երկփեղս 2 Է զզօրն 3 Թ չարիքս ԲՏ² յաջողեցաւ Դ աջողեցան Է չիք և 4 Բ և զՎրայոց և զԱղուանից և ոչ եա Դ Աղուանից Է ոչ յեա 5 Դ չիք իսկ Բ ըստ նմին օրինակի և զաշխարհն Աղձնեաց Բ չիք յետս կալաւ ԹԽ յետս ընկալաւ 5—6 ԶԿ հրովարտակս ԵԸԺԷԽՀՏ¹Տ² գրեաց և հրովարտակս և յղեաց (Է գրեցաւ) ԲԴԻ գրեաց և հրովարտակ (Դ հրովարտակս) 6 ԷԽՀ աշխարհն ԱԲԳԵԹԺԾԿՏ¹Տ² յաշխարհն ՁՁV յաշխարհին Բ չիք նոցա 6—7 Բ չիք ստութեամբ 7 Դ որ Դ չիք որոյ ԵԺԷԽԿՀՏ¹ որում ԵԺԷԽԿՀ անուանիւր Տ³ անուանէր ԾՏ¹ անուն Վասակ ԲԴՏ² որոյ անուն էր (ԴՏ² չիք էր) Վասակ Մամիկոնեան որ կայր ԴԴ ազնց ԵԸԺԻԷԽՀ Մամիկոնէից 8 ԴԻ ի ծառայութիւն է թշնամութեան փխ թշնամութեան ԵԸԺԷԽԿՀՏ¹ յստութեան 9 Բ ապարապեալս Բ հաւմրին փխ ապարին Դ երկրին փխ սպարին ԳԴԵԸԺԻԷԽՀՏ¹Տ² հաւատարիմ էր է զօրացն Հռոմայ ԻԾՀՏ¹ Հռոմոց 9—10 Բ ի սահմանս 10 ԳԴԵԸԺԻԷԽՏ¹ արտաքին էր ԿՀ արտաքին Բ չիք էր Ե օրինացն յԱստուծոյ ԸԽ նոցա փխ աստուծոյ Թ չիք իւրովք 11 Դ այս Վասակս մյուս բոլորը՝ այս Վասակ ԱԲՁԷԻԹV (զայն) Վասակն ԳԴԵԸԺԻԷԽԾԿՀՏ¹Տ²Տ³ զայն Վասակ Բ ի մեծ չարիսն Դ չարիս Λ յար 11—12 ԲԴՏ² միաբանեցին երկոքին Դ միաբանին 12 Կ երկոքեան 13 ԱԴԵՁԸԹԺԻԷԽԿՀVՏ¹Տ³ հանապազորդ նա Բ գրէր և ցուցանէր հանապազ որպէս Տ² գրէր և ցուցանէր հանապազ իբրու ԽԿՀՏ³ գրէր և ցուցանէր ԵԸԷԽ իբրու թէ ԴԿ իբրև Դ նաև փխ իբր թէ 12—13 Է չիք «երկոքեանն—միաբանեցին» 14 Ը չիք իւր Խ նորա փխ իւր ԲՏ² միաբանեցան Բ Վասակ 16 ԱԹԻVՏ³ Դ եա զմիտս ԵԸԷԽՀՏ¹ զմիտսն ԲԴԵԸԺԷԽՀՏ¹ չիք եա Բ զզօրսն 17 Կ երկրպայս ԲՏ² ի սուրբ ուխտէն 18 Բ չիք զի Ը չիք սուտ ԴԵԸԺԷԽԿՀՏ¹Տ² չիք և խաբէր 19 Դ աւետարան և խաչ տայր տանել ՁV աւետարանն 19—20 ԴԵԸԺԷԽԿՀՏ¹Տ² և զամենայն գիր Բ և զամենայն գիր սատանայական խարդաւանքն Դ և զամենայն գիր զսատանայականն ստութիւնն 20 Ե ստութիւն Տ² խարդաւանքն փխ ստութիւնն Բ չիք նոքօք Ե զինք 21 ԱՁԷԹԻV ի կարգ Դ կարգն Դ յամենայն կարգն ԵԸԺԽՀՏ¹ և քան զամենայն կարգն 21—22 Տ² կարգն ուրացելոյն ինքն հաստատէր՝ տալով քան զզօրսն Հայոց 22 Դ զինքն հաստատէր քան ԱԲԳԴՁԷԽԿՀ հաստատէր ԸԹԺԻVՏ¹Տ³ հաստատուն ՏԳԵԸՄ զզօրսն ԵԺԼԽՀՏ¹ քան զզօրսն ամենայն Հայոց Բ զօրէնս փխ զզօրսն:

հաստատէր, ևս և զամենայն հրամանս թողութեան յարքունուստ ցուցանէր։

Այն էին և կամք Տանուց աշխարհին, յանել զայն ախորժութեամբ. այլ ի ձեռն նորա առաւել ևս ի նոյն յեղեալ տապալեցան։

Այնպէս առնէր և ընդ ամենայն կողմանս ամրականաց աշխարհին, ի Տմորիսն և ի Կորդիսն, յԱրցախ և յԱղուանսն, ի Վիրս և յաշխարհն Խաղտեաց. յղէր սինդէր, զի աստիճանականութեան որ արժանի մի՛ արասցէ։

Եւ ըստ մեծի չարութեան նորա առաւել ևս ժամանակն երեր նմա զյաջողութիւն իւրայն. զի ամենեկին արտաքուստ օգնական որ ոչ գտաւ գնդին Հայոց, բայց յայնց Հոնաց, որոց բանս եղեալ էր։ Սակայն և վասն նոցա կռուեաց զրպարտ այրուձին Արեաց, արգել և փակեաց զդրանս ելին նոցա։ Քանզի ոչ տայր զադար ամենեկին Թագաւորին Պարսից, այլ յղէր և կոչէր զզունդս բազումս ի պահակն Ճորայ, և զՎրաց աշխարհն բոլոնդակ անդ գումարէր, զզօրսն Լփնաց և զՃղբաց, և զՎատն, զԳաւն և զԳգուարն և զԽրասնն և զՀեճմատակն, զՓասխն և զՓոսխն, և զՓիւրատն և զամենայն զօրսն Թաւասպարանն, զլեռնայինն և զդաշտայինն, և զամենայն ամրակողմն լերանցն։ Էր զոր կարասեաւ, մեծաւ պարգևօք և առատաձեռն բաշխելով զգանձսն արքունի, և էր զոր հրամանաւ Թագաւորին սաստիւ տագնապէր։

Զայս ամենայն իբրև արար և կատարեաց ըստ հրամանի Թագաւորին, որ ըստ օրէ գրէր և ցուցանէր մեծ հազարապետին Պարսից, որ զօղեալ

---

1 Ը չիք զամենայն ԲՏ² հաստարմացուցանէր զամենայն հրամանս արքունի ԳԴ թողութեանն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² թագաւորութեան փխ թողութեան 1–2 Բ չիք ցուցանէր 3 ԵԸԺԽ չիք այն ԲԳԼԿՏ¹Տ² էին էին Հ էին և կամք Դ չիք և Գ կամք և Բ աշխարհին Տանուց ԲՏ² զամենայնն փխ զայն Դ զայն ամենայն ԲՏ² ախորժելով 4 ԵԸԺԽՃՀՏ¹ առռա փխ նորա ԵՁԷԹԻՎ և փխ ես Դ չիք ես ի նոյն յեղեալ ԵԸԺԼԽԿ չիք ի նոյն ԸԺԽՃ եղեղեալ ԲՏ² յեղելով Տ¹ տաւել ես յեղեղեալ 5 Բ չիք առնէր ԴԿ կողմանսն ԲՏ² ընդ ամենայն կողմն աշխարհին ամրականացն առնէր Բ Աարդատականաց փխ ամրականաց 6 ԱԷԻՎ Տղմորիսն Բ ի Տմորիս, ի Կողիր, յԱրձախ, յԱղուանս Դ չիք և ի Կորդիսն Դ Կորդուխսն Տ² Կորդրիսն ԵԸԺԼԽՀՏ¹ Կողրիսն ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹ յԱրձախն Կ յԱրձաղն Դ չիք և (յԱղուանսն) ԵԺԼՀՏ¹ և ի Վիրս Խ և ի Վիրն Կ ի Վիրսն 7 Կ Խախտեաց Տ² Խաղտեաց ԲՏ² յղէր և սինդէր ԲԳԿՏ² զի և է մի փխ զի ԲՏ² զոր Դ չիք արժանի ԲՏ² արասցեն 8 ԱՁԹԻ չարութեանն Բ մեծութեան չարութեան ԲԴ չիք ես Բ չիք նմա 9 ԴԵԸԺԽՃՀ յաջողութիւն Դ զաջողութիւն է զբաջաւթիւն փխ զյաջողութիւն Բ ոչ որ 10 ԲԳԴԵԷԹԺԽՎՏ³ բայց փխ բաց ԲԴ յայնմ փխ յայնց ԳԴԵԺ Հոնացն Խ Հոնաւոցն Դ բանսն ՁԷՎ չիք էր Դ չիք և 11 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² այրուձի բազում Արեաց 12 ԱԳԴԵՁԷԸԹԺԼԽՃԿՀՎՏ³ ելին ԲՏ² ելից ԻΛ ելի ԱՁԷԹԻՎ և բանզի ԲԻՏ² ամենեկին զադար Դ չիք Թագաւորին 13 Տ³Λ զզունդս Դ Ճորայ Դ չիք և Հ ի Վրաց ԳԴԵԿ աշխարհն 13–14 ԱԲԸԹԺԻԼԽՏ¹Տ² աշխարհն բոլոնդակ անդ գումարէր (Բ անդր գումարեաց) Λ զՎրաց աշխարհին բոլոնդակ գումարէր 14 ԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ² անդր ԲԽ զզօրս Դ զզօրն ԵԸԼՃՀՏ¹Տ² Լբնաց Խ Լբնաց Բ զճղփաց ԲԴ չիք և (զՎատն) Բ զԳգուարն, զԳաւն է զԳաղուարն Տ² զԳգուարն 15 ԲՏ² զԽաբասախարանն փխ զԽրասնն Բ զՀերճմատակն Տ² զՀեճմատակն ԱԷԹԻՎ զՀեճմատանն Բ չիք զՓասխն ԲԳԸԺԼԿՏ¹Տ² զՓախսն ԴԷ զՓախսն Ե Փախսն Թ զՓարխին է չիք և զՓոսխն Խ Փոզսն Ա զՓիւրախեան Բ զՓիւրատնն Դ Փիրանեակն ԴԵԹԺԼԿՀՏ¹Տ³ զՓիւրատեան ՁԷՎ զՓիւրախեան ԸԽ զՓիւրբօնան Ի զՓիւրայինան 16 Բ զԹաւափարանն ԳԿԿ զԹաւապարանն է Թուասպարանն ԸԺԼԽՀՏ¹ Թապարանն Տ² Թաւախարանն Դ զլեռնայինն Դ լեռնայինն և դաշտայինն ԵԸԺԼԽԿՀ լեռնայինն և դաշտայինն 17 ԲԴ ԼՃ լերանց (Ճ լերանցն) ԲԴ և մեծամեծ փխ մեծաւ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք և 18 Բ զգանձս ԸԽ չիք և 19 ԲԴՏ² սաստիկ Բ տագնապէին 20 Դ չիք իբրև է չիք և ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² կամաց Բ զկամս փխ ըստ հրամանի Դ զուգեալ:

և թարգմանեալ էր ի քաղաքն Փայտակարան։ Համարձակեցաւ այնուհետև և նա ցուցանել զինքն բազում ազգաց, էր՝ որոց ահ արկանէր, և էր՝ որոց սիրով պարգևս բաշխէր։ Կոչէր առ ինքն զՎասակ, և որք ընդ նմա իշխանքն ամենեքեան, բազում պարգևս շնորհէր նոցա յարքունուստ, և զօրացն՝ որ ի նորա բանի էին։ Տանէր զառաջեաւ և զուրացեալ երիցունն. ցուցանէր, հաստատէր և յայտ առնէր, եթէ սոքօք որսացայց զնոսա՝ քակտել ի միաբան ուխտէն։ Իսկ հազարապետն իբրև զայն լսէր՝ յոյժ շնորհակալ լինէր երկոցունցն, և յայս առաջի դնէր նոցա. «Եթէ լիցի մեր յաղթութիւն, զայլոց քահանայից կեանս զոցա շնորհեցից, և զմեծ վաստակ զոցա ցուցից թագաւորին»։

Եւ այսպէս շարժեաց և շփոթեաց զաշխարհն Հայոց, մինչև զբազում եղբարս հարազատս բաժնեաց ի միմեանց, ոչ եթող միաբան զհայր և զորդի, և ի մէջ խաղաղութեան արար խռովութիւն։

Եւ անդէն իսկ յիւրում աշխարհին եղբօրորդիք երկու էին նորա ի սուրբ ուխտին առաքինութեան. գրեաց և եցոյց վասն նոցա յարքունիս, և էառ իշխանութիւն ի վերայ կենաց նոցա, մերժեաց և եհան զնոսա յաշխարհէն, զի մի՛ այլ դարձցին անդրէն։ Հալածեաց և փախոյց զամենայն միայնակեացս աշխարհին, որք հայհայէին զանդարձ ամբարշտութիւն նորա։ Արար և կատարեաց զամենայն չարիսն ընդդէմ ճշմարտութեանն. և զոր ինչ ոչ գիտէին անօրէն հեթանոսքն՝ իմացուցանէր նոցա, և վասն ուխտին քրիստոնէութեան, եթէ որպէս հնարիւք կարասցեն բառնալ յաշխարհէն Հայոց։

Զայս ամենայն չարիս իբրև ետես ի նմա Միհրներսեհ, բան յանձն իւր՝ առաւել ի նա էր յուսացեալ։ Հարցանէր և ստուգէր՝ թէ քանի՞ այր

---

1 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 չիք և ԲԴՏ^2 ի քաղաքին 1—2 Բ և նա այնուհետև և ցուցանէր ԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 այս այնուհետև նա 2 Բ բազմաց փխ բազում ազգաց Մյուս բոլորը՝ բազում ազգաց ԸԽ հարկանէր փխ ահ արկանէր Է չիք և 3 Բ չիք սիրով V ոչ էր փխ կոչէր Ե զՎասակն ԵԸԺԽԿՏ^2 ընդ նմայն էին 3—4 Բ զՎասակ և զամենայն իշխանսն որ ընդ նմայն էին ԱԴՁԷԹVՏ^3 և որք ընդ նմա իշխանքն ամենեքեան ԳԻԼԾՀՏ^1 ընդ նմա էին 4 Դ ամենայն ԱՁԷԹԻVՏ^3 բաշխէր փխ շնորհէր ԲԳԴԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 յարքունուստ շնորհէր նոցա 5 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 նոցա փխ նորա Դ բանին Λ տարեալ էր փխ տանէր Կ տանէին Դ զառաջաւ Դ իրիցունսն 6 ԳԴԵԽԾՀ ցուցանէր և հաստատէր Բ չիք հաստատէր Բ և յայտնէր Է յայտնի առնէր ԲՏ^2 նոքօք ԲԴ որսացայ Ժ որսացայց 6—7 ԲԴՀ քակել 7 ԲԴ ի միաբանութենէ քրիստոնէութեանն ԳԵԺԼԽԿՀՏ^1 ուխտէն քրիստոնէութեան Ը ուխտէն քրիստոնէից Տ^2 քակտել ի միաբանութենէ քրիստոնէութեան Ի ի միաբանութենէն փխ ի միաբան ուխտէն Տ^3 յուխտէն Դ զայս Դ չիք յոյժ 8 Կ չիք լինէր ԴԼԾ երկուցունց ԲԴՏ^2 լինէր նմա և երիցանցն Λ երիցանցն փխ երկոցունցն Բ նոցա և ասէր ԳԵԺԼԿՀ թէ 8—9 Բ մեր լիցի յաղթութիւնն Λ յաղթութիւնք 9 Դ զայլայ Բ քահանայիցն զկեանսն Թ զկեանս ԲԴԵԸԺԽԾՀՏ^1 վաստակս Դ վաստակն Կ վաստակաց 11 ԲԴ չիք Դ շփոթեաց 11—12 Թ բազում եղբարս 12 Բ չիք հարազատս ԲԴ և ոչ եթող 12—13 Բ զհայր և զորդի միաբան 13 Է չիք և ԳԴԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^1 արկանէր փխ արար ԲՏ^2 խռովութիւն բազում 14 Բ ի յիւրում ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 երկու եղբօրորդիք էին Բ էին նորա երկու Ծ չիք երկու 15 Ը քրիստոնէութեան փխ առաքինութեան Դ չիք և Ի ի յարքունիս Դ յարքունիսն 16 Դ առ Ը իշխանութիւն Դ վասն փխ ի վերայ Բ չիք կենաց ԳԿ չիք և 17 ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք այլ Դ չիք և 18 ԲՏ^2 զմիայնակեացսն յաշխարհէն որ ԴԺԻԼ որք Ա հայհոյին 19 V որ արար Բ դշարիսն ետ ճշմարտութեան 20 Բ ոչինչ փխ ինչ ոչ Բ հեթանոսք՝ նա իմացուցանէր նոցա վասն Ի հեթանոսք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք նոցա և ԳԴ չիք և 21 ԱՁ քրիստոսինէութեան ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ թէ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 որպիսի ԴԻ կարէ 23 Բ չիք ի նմա ԵԺԼԽՏ^1 ի նա ԳԵԸԺԽԾՀ Միհրներսեհ 23—24 ԲՏ^2 առաւել բան յանձն իւր 24 Դ ի նա յուսացեալ էր ԲԳԴԵԺԼԿՀ եթէ։

կայ ի Հայոց աշխարհին ի գնդին Վարդանայ ընդ ամենայն բազմութիւնն։ Իբրև լուաւ ի նմանէ՝ թէ աւելի քան զվաթսուն Հազար են, խնդրէր եւ տեղեկութիւն վասն իւրաքանչիւր անձին քաջութեան, եւ կամ քանի՛ այն որ իցեն՝ որ սպառազէնքն իցեն, եւ կամ քանի՛ այն որ իցեն՝ որ մերկ առանց զինու աշխարհաւորք իցեն. սոյնպէս եւ վասն վահանաւոր Հետևակացն։

Եւ իբրև լուաւ զթիւ Համարոյ բազմութեանն, առաւել եւս փութացուցանէր՝ թէ քանի՛ք իցեն պարագլուխք քաջ նահատակացն, զի երիս ընդ միոյ պատրաստեսցէ առ մի մի ի նոցանէ, թող զայլն ամենայն։ Այլ և դրօշից անգամ իւրաքանչիւրոց տեղեկանայր ի նմանէ. եւ թէ քանի՛ գունդ զզօրսն բաժանիցեն, եւ ո՛ր որ ի նոցանէ առաջարք լինիցին, եւ ո՛ր զօրագլուխ յորմէ կողմանէ յառաջ մտանիցէ, եւ զինչ անուանք իւրաքանչիւր Համհարզացն իցեն, եւ քանի՛ փողահարք ի մէջ գնդին ձայնիցեն։ Ղակի՞չ գործիցեն արդեօք, եթէ արձակ բանակեսցին. ճակատ առ ճակա՛տ զօրծիցեն, եթէ Համագունդ ընդ մի տեղի դրդիցեն։ Ո՛ որ ի նոցանէ երկբայ կայցէ. եւ կամ ո՛ որ ի նոցանէ զանձն ի մա՛հ դնելով զաւն գործիցէ։

Եւ իբրև զայս ամենայն տեղեկացաւ ի նմանէ, կոչէր զամենայն զօրագլխսն, պատուէր Հրամանի տայր ամենեցուն յանդիման նորա, զի խրատու նորա լուիցեն ամենեքեան։ Եւ զամենայն զօրսն զօրագլխօքն Հանդերձ յանձն առնէր առն միում յաւագացն, որում անուն էր Մուշկան Նիւսալաւուրտ։

Եւ ինքն խաղայր անդէն գնայր յերկիրն Արեւելից. եւ յանդիման եղեալ մեծի թագաւորին, պատմէր զամենայն անցս իրացն, զիր Հնարա-

---

1 Բ ի յաշխարհին Հայոց Ե ի Հայոց գնդին աշխարհին Վարդանայ Ը բազմութիւն 2 Բ և իբրև ԲԳԴԿ եթէ ԵԸԺԼԹՀՏ¹ աւելի են է Հին փխ են 3 ԲՏ² տեղեկացոյն 3—4 ԲԳԴԵԸԺԻԼԹԿՀՏ¹Տ² այնորիկ փխ այն որ 4 ԵԸԺԼԹՀՏ¹Տ² են փխ իցեն ԸԹՀ չիք «որ սպառազէնքն—այն որ իցեն» ԲԵԺԼԿ են փխ իցեն ԲԳԴԺՏ¹Տ² այնորիկ իցեն Դ որք Դ մերկք 5 ԲԴՏ² աշխարհաւորքն ԲՏ² նոյնպէս ԼՏ¹ չիք վասն ԴԴԵԸԺԼԹԿՀՏ¹ Հետեւակաց V Հետեւակացն 7 ԲՏ² առուգեաց փխ յուսա ԳԴԵԸԼԹԿՀՏ¹ ուստ փխ յուսա Դ Համարոց ԾՏ¹ զանթիւ(!) Ե բազմութեան Բ չիք եւ 8 է ուսնոյ փխ ուստնել Թ ուստնել ԲԳԴԿ եթէ ԲԼ քանի Բ պարագլուխ 9 է պատրաստիցէ ԱՁԹVՏ¹ զայլ փխ զայլն Դ չիք զայլն Դ զամենայն Բ չիք այլ 10 ԳԿ դրօշուց Դ զդրօշուց ԲԳ չիք անգամ ԲԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ² իւրաքանչիւր է իւրաքանչիւրոյ Բ ի նոցանէ փխ ի նմանէ Բ չիք և 10—11 Բ եթէ ի քանի գունդ զօրքն բաժանեսցին և ո՛ որ 11 ԳԿ զօրքն ԳԿ բաժանիցին ԸՀ բաժանեսցին ԴԺ գունդք զօրք բաժանիցին ԵԸԹՀ զօրք Տ² բաժանեսցին ԴԵԸԺԼԹՀՏ¹ և ո՛ր ԵԸԺԹՀ առաջարք (լուսանցքում՝ զօրագլուխ) Ժ առաջաւորք Տ¹ առաջաւորաց (!) ՁԷ լինիցի 11—12 Բ զօրագլուխք 12 Բ յառաջ որ Թ առաջ Տ¹Տ² ի առաջ 13 ԻԾՏ¹Տ² Համհարզացն V Համհարզոյ անդամնիցեն (!) Տ³ Համհարզ անդամնիցեն Դ և կամ (քանի) է ձայնեն ԵԸԺԹՀ յակէչ (լուսանցքում՝ Համագունդ) Բ յակէչ Թ զակէչ (լուսանցքում՝ Համագունդ կամ միմիայն) 14 ԱՁԷԹԻVՏ³ բանակեսցեն ԲԳԴԵԸԺԼԹՀՏ¹Տ² թէ արձակ բանակիցեն ԳԿ բանակիցին 14—15 Տ² չիք գործիցեն 15 Բ ընդ միմեանս դրդեսցեն ԳՏ² միմեանս փխ մի տեղի Տ² դրդեսցեն 16 ԲԳԴԿ զայցէ փխ կայցէ ԳԴԵԸԺԹԿՀՏ¹Տ² չիք ի նոցանէ Բ դիցէ զաւն գործելով 17 Բ չիք Եւ ԱԳԴՁԷԹԻԿVՏ³ տեղեկացեալ Բ չիք ի նմանէ 17—18 ԲԵԸԺԼԹԾՀՏ¹Տ² զօրագլուխսն (ԸԹ զօրագլուխն) ԱԳԴՁԷԹԻԿVՏ³ զօրագլխեանն 18 Բ յանդիման լինելով փխ յանդիման նորա ԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ² նմա փխ նորա 19 Դ ամենեքեան 20 Դ չիք «առն միում—անուն էր» V աւագացն ԲԴ Մուշկիան 21 Բ Նիխաստուրտ Դ Նիւսադուարտ Է Նիւսալաւուրտ V Նիսալաւուրտ 22 ԱԳԴՁԷԹԻ գնայր անդրէն V անդրէն գնայր ԲԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ² չիք անդէն Ե յԱրեւելից 23 ԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ¹ մեծ փխ մեծի ԲԵԸԺԼԹՀ և զիւր

ւոր իմաստութիւնն և զՎասակայ խաբեբայ պատրանս Հայթայթանացն. ո՛րպէս զառաջինն զիւր զամբարշտութիւնն կամեցաւ ծածկել այնու՝ զի քակեալ երկպառակեաց զգունդն Հայոց։

Իբրև լուաւ զայս ամենայն Թագաւորն ի բերանոյ մեծ Հազարապետին, դառնացաւ յանձն իւր, և ասէ անսուտ երդմամբ. «Եթէ ապրեսցի 5 անօրէնն այն ի մեծ պատերազմէն, մեծաւ անարգանօք տամ ըմպել նմա զբաժակն դառնութեան մահու»։

---

1 ն իմաստութիւն է զիմաստութիւն ԵԸԺԼԾԿՀՏ¹ զխաբեբայ ԱԳԶԷԹԻԿVՏ³ պատրանն չ զպատրանս ԲՏ² հայթաթանս պատրանացն 2 ԱԶԹԻV զյառաջինն Բ ամբարշտութիւնն ԳԿ ամբարշտութիւնսն ԴԺԼԾ ամբարշտութիւնն ԵՀ ամբարշտութիւն է զամբարշտութիւն Թ կատարեցաւ փխ կամեցաւ Բ այն փխ այնու 3 ԲՏ² քակեաց երկպառակեաց 4 ԵԸԺԼՀՏ¹ Թագաւորն զայս ամենայն 5 Ա յանձ 6 Դ պատերազմէն Դ ըմբել նմա է տայ ըմբել Ը տայ ըմպել նմա 7 ԲԳԴԵԸԺԼԾԿՀՏ¹ զբաժակ Դ չիք մահու։

Հինգերորդ յեղանակ

ԿՐԿԻՆ ԱՆԳԱՄ ԸՆԴԴԷՄ ԿԱԼ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱՒ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՊԱՐՍԻՑ

Մեծ է սէրն Աստուծոյ քան զամենայն մեծութիւն երկրաւոր. և այնպէս աներկեւղս առնէ զմարդիկ՝ իբրև զանմարմին զօրս հրեշտակաց, որպէս անդստին ի սկզբանէ է տեսանել զբազումս բազում անգամ ի բազում տեղիս։ Մարդիկ, որ սիրովն Աստուծոյ իբրև զինու վառեալք էին, ոչ ինչ խնայեցին զանգիտելով իբրև զանարի՝ գոլով վատասիրտք, կամ ի մահ անձանց, կամ յափշտակութիւն ընչից, կամ ի խողխողումն սիրելեաց, կամ ի գերութիւն ընտանեաց, ելանել ի հայրենի երկրէն և անկանել ի ստրկութիւն յօտարութեան. առ ոչինչ համարեցան զայս ամենայն անցս չարչարանացն. այլ միայն միաբան կալ ընդ Աստուծոյ, զի ի նմանէ միայն մի՛ գերի ելցեն. և ամենայն երևելի մեծութեանս զնա բաւական համարեցան՝ ընտրեալ ի միտս իւրեանց։ Եւ զուրացութիւնն մեռելութիւն վարկանէին, և զմահ վասն Աստուծոյ՝ անանց կենդանութիւն, և ծառայել

Վերնագիր ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀV *վեցերորդ կրկին անգամ ընդդէմ կալ (V զալ) Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից (Ը ընդդէմ Հայոց կալ Հ պատերազմին Ժ Երկու բաց թեր) ԲԴձ^{1}ձ^{2}շ հինգերորդ կրկին անգամ ընդդէմ կալ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսիս (!) (շ պարսից) (Դ հինգերորդ) (ձ^2 հինգերորդ անգամ ընդդէմ կալ) Տ^1 Գլուխ Ե. հինգերորդ յարձակումն յԱրևելից Տ^2 Գլ. Ե. հինգերորդ յարձակումն յԱրևելից Տ^3* A *հինգերորդ յեղանակ. յարձակումն Արևելեայց* ոչ մի ձեռագիր չունի *«Յարձակումն արևելեայց»* բառերը։

Բոլոր ձեռագրերը, բացի ձ^{1}ձ^{2}շ-ից վերնագիր ունեն՝ *«Վկայաբանութիւն սրբոց Վարդանանց»* կամ *«Վկայութիւն սրբոյն Վարդանայ և ամենայն զօրավարացն (կամ և այլոց նախարարացն) Հայոց» ձ^3 «Պատմութիւն պատերազմին սրբոց Վարդանանցն» ձ$^{23-24}$ «Պատմութիւն սրբոց Վարդանանց զօրականացն ի մեծ պատերազմին»*։

1 *ԲԳՏ^{2}ձ^{1}ձ^{2}շ մեծութիւնս երկրաւորս* 2 *Գձ^{1}ձ^{2}շ աներկիւղ ԶԷV առնէր ԳԴ զօրսն Կ զանմարմին զզօրսն* 3 *ԳԵԺԼԽԿՀ որպէս և ԲԳԴԿձ^{1}ձ^{2}շ* չիք *զբազումս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2* չիք *զբազումս բազում անգամ* 3–4 *Ե ի բազում տեղիս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 բազում անգամ զինու*։ չիք *իբրև* 4 *Դ մարդիկ Խ* չիք *մարդիկ* 5 *ԱԶԷԹԻV* չիք *խնայեցին Բ և ոչինչ ԱԶԷԹԺԻV անարի Բձ^{1}ձ^{2}շ զանարի վատասիրտս ԴԵձ^{4}ձ^5 անարի վատասիրտք ԳԴԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ձ^{2}շղձ^{7}ձ$^{9-14}$* և այլք չիք *գոլով Տ^{2}ղ վատասիրտս* 5–6 *ԼՀՏ^1* չիք *կամ ի մահ անձանց* 6 *ԲԳԴԵԺԽԿՏ^{1}Տ^2 ի յափշտակութիւն* 7 *ԲԴ կամ ելանել ի անկանիլ* 8 *Է ի ստացութիւն* փխ *ի ստրկութիւն ԲԳՏ^{2}ձ^{1}ձ^{2}շ օտարութեան Բձ^{2}շ զայն Դ համարելով զայն* 9 *ԳԴԵԶԷԹԺԻ չարչարանաց Բձ^{1}ձ^{2}շ միաբանեցան ԸԹՀՏ^2 ձ^{20}ղ միաբանեալ* 10 *ԲՏ^{2}ձ^{1}ձ^{2}շ գերեսցին ԲՏ^{2}ձ^{1}ձ^{2}շղ և քան զամենայն երևելի մեծութիւնս Թ մեծութիւն ԼԾ զրել ի մեծութեանս (!) Տ^1 զրել ի մեծութենէս(!) Դ գերի մի՛ ելցեն ԶԷV բաւականս* 11 *ԲԴԸԺԿՏ^2 ընտրել ԴԵՀ ընդրել շ* չիք *ընտրեալ ԴԵ զուրացութիւն Լ զուրախութիւնն* փխ *զուրացութիւնն Դ համարեցան* 12 *ԳԵԸԺԿՀՏ^1 վարկան ԼԾղ մեռելութեան վարկան ԳԴԿձ^{4}ձ^{5}ձ^{6}ձ^{7}ձ$^{9-13}$ զմահն շ և զուրացութեան մեծութիւն չար համարեցան ԲԵԸԺԼՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{6}շ զմահն որ Ե կենդանութեան Բշ* չիք *և*։

յերկրի՝ ազատութիւն կենաց իւրեանց, և ընկենուլ զանձինս յօտարութիւն՝ ընդ Աստուծոյ գիտոյ։

Որպէս յայսմ ժամանակի տեսաք աչօք մերովք, զի զնոյն նահատակութիւն նահատակեցաւ և աշխարհս Հայոց։

Քանզի իբրև ետես մեծն Վարդան զերկպառակութիւն աշխարհին իւրոյ, ոչ ինչ թերահաւատութեամբ զանգիտեաց։ Թէպէտ և ստուգեալ գիտաց զբազմաց այլոց եւս զերկմտութիւն, որ դեռ ևս ընդ նմա միաբանեալք էին, քաջալերեցաւ յանձն իւր և քաջալերեաց զզօրսն իւր. քանզի ինքն իսկ բռնացեալ ունէր զթագաւորանիստ տեղին միաբանութեամբ նախարարացն, որ ոչ թափեցան ի սուրբ ուխտէն։ Հրաման տուեալ ամենայն զօրացն ժողովել յԱրտաշատ քաղաք, փոխանակ յետս կացելոցն՝ որ եղին զհետ իշխանին Սիւնեաց, զեղբարս կամ զորդիս կամ զեղբարցն որդիս ի տեղի նոցա մատուցանէր, և զիւրաքանչիւր զօրս տայր նոցա, զի դեռ ևս ինքն ունէր զամենայն աշխարհն։

Եւ փութով ամենեքեան ի տեղի պատերազմին եկեալ հասանէին իւրաքանչիւր զօրօք և ամենայն պատրաստութեամբ, նոքա և որ բունքն հաստատուն կացեալ էին ի տեղւոջն։

Ներշապուհ Արծրունի,
Եւ Խորէն Խորխոռունի,
Եւ ինքն Սպարապետն,
Եւ Արտակ Պալունի,
Եւ Վահան Ամատունի,
Եւ Գիւտն Վահեւունեաց,
Եւ Թաթուլ Դիմաքսեան,
Եւ Արշաւիր Արշարունի,
Եւ Շմաւոն Անձաւացի,
Եւ Տաճատ Գնթունի,
Եւ Աստոմ Գնունի,

---

1 Ջ յազատութիւն իւրեանց 1—2 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀձ$^{4-6,10-14,18,26,27}$ յօտարութիւն՝ ընտանութիւն ընդ աստուծոյ գիտացին Տ^{1}Տ^{2} գիտացին Բձ^{1}ձ^{2}Ջ ընտանի աստուծոյ գիտացին 3 ԲՋ որպէս և Ջ չիք զի 4 Թ չիք և 5 Դ չիք իբրև ԼԹ զերկպառութիւն 5—6 Բ ձ^{1}ձ^{2} իւրոց աշխարհին Ջ իւրոյ աշխարհին 6 Թ չիք իւրոյ ԲՏ^{2}ձ^{1}ձ^{2}Ջ թերահաւատեալ տկարութեամբ է ստուգեալ 7 ԲՋ զբազում ԴՋ չիք եւս ԲԳԴՏ^{1} երկմտութիւն Ջ երկմտութիւնն 7—8 ԲՏ^{2}ձ^{1}ձ^{2}Ջ միաբանք 8 ԲՋ զզօրս Տ^{2} և զզօրսն 8—9 Բ քանզի դեռ Ջ քանզի դեռ իսկ ինքն 9 ԳԴԵԸԺձ^{6}ձ^{20} ինքն իսկ դեռ Ի չիք ինքն ԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} դեռ բռնացեալ 10 ՀՋ որք ԼԹՏ^{2}ձ^{1}ձ^{14}Ղ թափեցան ԸԹ հրաման առեալ 10—11 Է զամենայն 12 ԲԹ որք Ը էին փխ եղին ԱԲԴՁԷԹԻVձ^{1}ձ^{2}ձ^{6}ձ^{10}ձ^{12}ՋՂ չիք կամ զեղբարցն որդիս Դ զեղբարցնիս(!) փխ զեղբարցն որդիս Դ զեղբարսն Կ կամ զեղբարցն իսկ 13 Դ ի տեղիս սոցա ԵՁԸԺԽՄԻՋ ի տեղիս Է ի տեսիլ փխ ի տեղիս ԱԲՁԹԺԻ և զիւրաքանչիւր զարարս տայ նոցա ԳԵԽՄԿՀՏ^{1}Տ^{2} տան փխ տայր Է զզօրս տայ 14 Կ և փխ զի Ջ քանզի փխ զի Դ բռնացեալ ունէր 14—15 Ը չիք «զամենայն—հասանէին» 15 ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} և ամենեքեան փութով 16 ԲԹ չիք զօրօք ԴԿ չիք և ԲԹ բուն 16—17 Ջ չիք «և ամենայն—ի տեղւոջն» 17 Բ հաստատեալ էին Խ հաստատութեամբ 18 ԱԲԳԴԹԻԿձ^{1}ձ^{2}ձ$^{4-13}$ձ$^{17-19}$ձ^{26}ՋՂ Ներշապուհ (Ջ Ներշաւուհ) 19 Ջ Խորխոռունի 21—22 Ջ և Վահան Ամատունի և Արտակ Պալունի 23 Տ^{2} և Գիւտն Վահեւունեաց Համմտ. էջ 92 ծան 4։ Մյուս բոլորը՝ Գունեղն 25 ԴՋ Աշարունի 26 ԲԴձ$^{4-5}$ձ^{12},^{14},^{27} Անձեւացի 27 Դ Քթունի ձ^{1}ձ^{2}Ջ Քնթունի ԵՀձ^{17} Գրթունի 28 Դ Աստոմ Հ Գնունի։

Եւ Խորով Գարեղեան,
Եւ Կարէն Սահառունի,
Եւ Հմայեակ Դիմաքսեան,
Եւ մեւս ևս այլ Գազրիկ Դիմաքսեան,
Եւ Ներսեհ Քաջբերունի,
Եւ Փարսման Մանդակունի,
Եւ Արսէն Ընծայացի,
Եւ Այրուկ Սղկունի,
Եւ Վրէն Տաշրացի,
Եւ Ապրսամ Արծրունեաց,
Եւ Շահխոռապեան արքունի,
Եւ Խուրս Սրուանձտեաց,
Եւ Քողեանքն և Ակէացիքն և Տրպատունիքն, և զօրքն Ռշտունեաց, և ամենայն գործակալքն արքունի իւրաքանչիւր զօրօքն հանդերձ։

Սոքա ամենեքեան համագունդք հասանէին ի գործ պատերազմին ի դաշտն Արտազու և լինէր հանդէս համարուն վաթսուն և վեց հազար այր ընդ հեծեալ և ընդ հետևակ։

Եկին ընդ նոսա սուրբքն Յովսէփ և Ղևոնդ երէց, և բազում և այլ քահանայք, և ևս բազմագոյն պաշտօնեայք։ Քանզի ոչ ինչ զանգիտեցին և նոքա գալ ընդ նոսին ի գործ պատերազմին. զի ոչ եթէ մարմնական համարէին զկռիւն, այլ հոգևոր առաքինութեան. ցանկային մահակից լինել քաջ նահատակացն։

Սկսաւ սպարապետն խօսել միաբանութեամբ նախարարացն ընդ զօրսն և ասէ.

«Բազում պատերազմունս մտեալ է իմ, և ձեր ընդ իս. է ուրեք՝ զի քաջապէս յաղթեցաք թշնամեացն, և է ուրեք՝ զի նոքա մեզ յաղթեցին.

---

1 ԳԿ Գարաղեան 2 ԳԿճ^{11,13,18,26} Սախառունի 2—3 ա չիք Կարէն Սահառունի և Հմայակ Դիմաքսեան 3 Հ Դիպաքսեան 4 ԱԲԳԴՁԷԹԻԿՀVՏ^{3}ճ^{1}ճ^{2}ճ$^{4-9,11,13-14}$ա Գազրիկ Դիմաքսեան ԵԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^{2} եւ Գազրիկ Դիմաքսեան Է գազրիկ Դիմաքսեան A Դիմաքսեան Գազրիկ 5 Դա չիք և 6 Դ չիք և Բ Փարսամ Զ Փարսիման Ը Փասրման V Փարս 7 ԳԿՏ^{2}ճ$^{4,7,11,17-19,23,26}$ Ընծային Դճ^{1}ճ^{2}ա Ընծայունի ԵԸԺԼԽՀճ^{5,12,14,27} Ընձային Տ^{1} ընձայային 8 ԵԷՏ^{2}ճ^{5} Ողկունի A Սլկունի ԼԾՏ^{1}ճ^{6} չիք Այրուկ Սլկունի 10 ԲԳԴԵԸԹԺԼԾԿՀ Արծրունեաց ա Արծրունի 11 ԱԲԶԷԹԻVՏ^{3} Շահախոռապեան ԳԿճ$^{5-6,9,11-13,16,26,27}$ Շաւխոռապեան Ժ Շախոռապեան Լ Շախուրապեան ԵՏ^{1}Տ^{2} Շախուռապեան 12 ԱԲԹԻ Սրուանձեաց ՁԷ Ոսրուանձեաց ԳԿՏ^{3} Սրուանձտեայ ԸՏ^{1} Սուանձտեայ Դճ$^{13-14}$γ Սրուանծտեա Ժ Սրւանծտեաց \ Ոսրուանձեաց (!) Խ Սուանծտեայ Ե Խուր Սնուանձտեաց ա և Խորով Ընծայացի 13 Հ Քաղեանքն ԱԲԹ չիք և (Քողեանքն) ԲԻ Ակէցիքն Ը Էակացիքն Թ և Ակէցիքն Դ Ատրպատունիքն ա և քովեանքն Դժ ըԹըշտունեաց Ը ըԹշտունեաց 14 Դ գործակալք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զօրու Ի զօրօք 15 ԳԴԵԺԼԽՀՏ^{2} համագունդ ա նոքա ամենեքեան հասանէին ԳԴԹԺՏ^{2} պատերազմի 16 Բ լինիւր* ԴԸ համարոյն ա համարու 17 ԲՁԷԻVա չիք այր Ժ չիք ընդ հեծեալ և ընդ հետևակ 18 Խ Եկին և ևս ընդ նոսա ԳԴԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{3}ճ^{1}ճ^{4}աγճ^{18,20,26,27} սուրբն ա բազում և այլ ԳԴԵԸԼԽԿ չիք և (բազում) ԵԴԺՀ բազում և այլ ևս Բ այլք 19 Խ չիք ևս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} չիք ինչ Խ բազմագոյն քահանայք և պաշտօնեայք ա ևս բազում պաշտօնեայք 20 ԱԲՁԷԹԻV չիք գալ ԱԲԳԴԵԸԺՏ^{2}Տ^{3}ճ^{1}ճ^{2} ընդ նոսա Կ ընդ նոսին գալ ա մարմնական ինչ 21 ԱՁԷV առաքինութեամբք ԲԹԻ առաքինութիւնք ճ^{1}ա առաքինութիւն Տ^{3} առաքինութեամբ ԷԻ ցանկանային Գ մահակիցք 22 ԼԾ նահատակացս 23 Ի խօսիլ γ չիք միաբանութեամբ նախարարացն 23—24 ա ընդ զօրս 25 ԽՏ^{2} չիք ի ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} ընդ իմ 26 ա և է զի նոքա մեզ Բ^{1} յաղթեցին մեզ Դ զի և նոքա։

և բազում այն է՝ որ յաղթող գտեալ եմք և ոչ յաղթեալք: Եւ միանգամայն այն ամենայն էին մարմնոյ պարծանք. քանզի հրամանաւ անցաւոր թագաւորին մարտնչէաք: Որ փախչէր, վատանուն յաշխարհի երեէր, և անողորմ մահ ի նմանէ գտանէր. իսկ որ քաջութեամբ յառաջ մատչէր, քաջ անուն ազգի ժառանգէր, և պարգևս մեծամեծս յանցաւոր և ի մահկանացու թագաւորէն ընդունէր: Եւ մեք իսկ ահաւասիկ յիւրաքանչիւր մարմինս ունիմք վէրս և սպիս բազումս. և բազում այն քաջութիւն իցէ, վասն որոյ առեալ իցէ և պարգևս մեծամեծս: Անարգ և անօգուտ զքաջութիւնն համարիմ, և առ ոչինչ զպարգևսն բազումս. վասն զի ամենեքեան խափանելոց են:

«Իսկ արդ եթէ վասն մահկանացու հրամանատարին զայն արութիւնս կատարէաք, ո՛րչափ ևս առաւել վասն անմահ թագաւորին մերոյ, որ տէրն է կենդանեաց և մեռելոց, և դատելոց է զամենայն մարդ ըստ գործոց իւրոց: Ապաքէն եթէ կարի շատ յառաջ մատուցեալ ծերացայց, սակայն ելանելոց եմք ի մարմնոյ աստի, զի մտցուք առ Աստուած կենդանի, որ ոչ ևս ելանիցեմք ի նմանէ:

«Արդ աղաչեմ զձեզ, ո՛վ քաջ նիզակակիցք իմ. մանաւանդ զի բազումք ի ձէնջ լաւագոյնք էք քան զիս արութեամբ, և զահու ի վեր ըստ հայրենի պատուոյն. բայց յորժամ ձերով կամօք և յօժարութեամբ առաջնորդ և զօրավար ձեզ կացուցէք, հեշտ և բաղձալի թուեսցին բանք իմ ի լսելիս մեծամեծաց և փոքունց: Մի՛ երկուցեալ զանգիտեսցուք ի բազմութենէ հեթանոսացն, և մի՛ յահագին սրոյ առն մահկանացուի զթիկունս դարձուսցուք. զի եթէ տացէ Տէր յաղթութիւն ի ձեռս մեր, սատակեսցուք զզօրութիւն նոցա, զի բարձրասցի կողմն ճշմարտութեան. և եթէ հասեալ

---

1 ԳԵԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ուր փխ որ ԳՀ չիք և ոչ յաղթեալք 2 Դ ընդ ամենայն փխ այն ամենայն Դ և միանգամ ընդ ամենայնն էին Ը չիք ամենայն ԵԸԺԼԽՀՏ^2 մարմնոյ պարծանք էին ձ^{1}ձ^{2}α մարմնոյ էին α երկրաւոր փխ անցաւոր 2—3 ԴԴԺՏ^2 թագաւորի 3 ԲԹ փախչիւր* ԵԸԺԼԽՀՏ^2 և որ α յերկրի փխ յաշխարհի Բ երեիւր* 3—4 Ե անողորմն 4 Գ քաջութեամբն Բ մատչիւր* 5 Դ ժառանգէր 5–6 Դ չիք և ի մահկանացու 6 α չիք և ԲԴԽ չիք իսկ Գ մեծ փխ մեք α իսկ մեք ահաւասիկ 7 ԴԽԾ վէր փխ վէրս Դ քաջութիւնն ԵԺՏ^{1}Տ^2 քաջութեան 7—8 ԵՀ չիք վասն որոյ առնել իցէ և 8 Դ չիք իցէ և ձ^{1}ձ^{2}αβ չիք իցէ Ը առնել է ԽՏ^2 է փխ իցէ ԱԴԵԹԺԻԼԽԿՏ^3 չիք և Է առնել իցէ փխ առնել իցէ Դ չիք անարգ Է չիք և (անօգուտ) ԲԴ զքաջութիւնն Ե զքաջութիւնս α զքաջութիւն 8—9 Ի համարիմ զքաջութիւնսն 9 Դ զպարգևն բազում Գ զբազում պարգևն ԺՁ^{1}αβ զպարգևս ԱՁԻVՏ^3 զբազումս Բ պարգևս Բ ամենեքին Դ ամենեքեան 9 10 Գ խափանելոցք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 խափանելոց են ամենեքեան 11 Թ հրամանատրին α թագաւորին 11—12 Դ արութիւնսն Տ^2 արիութիւնս α զայս արութիւնս 12 ԴԻձ^6 կատարեսջիք Բձ^{1}αβ չիք որչափ 13 ԳԴԿ է տէր ԵԺԼԽՏ^2 տէր է 14 Թ ապա թէ փխ ապաքէն եթէ ԳԼԽԿՀ թէ 15 Ե ի մարմնի 16 Բ չիք ես ԱԲՁԷԹԻԼVα ելանելոց եմք 17 Ի չիք արդ ԲԳԴԵԸԺԼԽՀαՏ^{1}Տ^2 չիք ով 18 ԲԳԵԺԼԽԿՏ^2 լաւագոյն են ԸՀՏ^{1}ձ^{1}ձ^{6}αβγ են փխ էք Ե արութեան Բ զահուի ի վեր α զահի 19 ԱԲԳԴՁԹԻԿ պատուոյ է պատուոյ Բα կամաւ 20 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{1,4-6,11,13-14,23-28}$αβγ զօրավար ձեր ԲԹԻ կացուցիք Բ թուիցին բանքս ԴԵԸԺԽԿՀՏ^{1}Տ^2 բանքս ԱՁԷԹԻVՏ^3 բանք իմ ԼԾ բանքս իմ Տ^2 թուեցի Դ թուիցի բանքս 21 Դ ի լսելիս ձեր α չիք ի լսելիս Բձ^{1}αβ մեծամեծացդ և փոքունցդ A և ի փոքունց 22 Դ հեթանոսաց ԱՁԹV յառն ԵԺԼ առնն α մահկանացուի առն 23 Է զյաղթութիւն Բ ի ձեռն 24 ԲԽα զզօրութիւնս ԱԳԴՁVՏ^{3}αβ ճշմարտութեանն:

* Աստղանիշ ձևերը (լինիւր, փախչիւր, երեիւր, մատչիւր) գտնվում են Բ ձեռագրի Զաքարիա սարկավագի ձեռքով ներգրված թերթում:

իցէ ժամանակ կենաց մերոց սուրբ մահուամբ պատերազմիս, ընկալցուք խնդութեամբ սրտիւ. բայց միայն յարութիւնս քաջութեան վատութիւն մի՛ խառնեսցուք։

«Մանաւանդ զի անմոռաց է ինձ, յիշելով զիմ և զոմանց ի ձէնջ, ի ժամանակին՝ զի զանօրէն իշխանն խաբեցաք պատրեցաք իբրև զմանուկ մի տղայ անպիտան. իբր այն եթէ ի վերին երեսս զկամս նորա ամբարշտութեանն կատարեցաք. բայց ի ծածուկ զխորհուրդս Տէր ինքնին վկայէ մեզ, ո՛րպէս անքակ կացեալ եմք ի նմանէ։ Ձեր և դուք ինքնին իսկ գիտէք. վասն սիրելեաց մերոց, որ ի մեծի նեղութեան էին, հնարս խնդրէաք վասն յանդորր հանելոյ, զի նոքօք հանդերձ մարտ եղեալ կռուեսցուք ընդ անօրէն իշխանին վասն հայրենի աստուածատուր օրինացն։ Եւ իբրև նոցա ոչ ինչ կարացաք օգնել, անհնար լիցի այս՝ եթէ վասն մարմնաւոր սիրոյ զԱստուած ընդ մարդկան փոխանակիցեմք։

«Իսկ արդ յերկուս և յերիս կողմս Տէր ինքնին մեծաւ զօրութեամբ օգնեաց մեզ, որպէս զի զանուն քաջութեան ժառանգեցաք, և զզօրսն արքունի չարաչար հարաք, և զմոգսն անողորմ սատակեցաք, և զպղծութիւն կռապաշտութեանն ի տեղեաց տեղեաց սրբեցաք, զանօրէն հրաման թագաւորին եղծաք ապականեցաք, զխռովութիւն ծովուն ցածուցաք, լեռնացեալ ալիքն դաշտացան, բարձրացեալ փրփուրն սպառեցաւ, գազանացեալ սրամտութիւնն դադարեաց։ Որ ի վերայ ամպոց որոտայր, նկուն եղեալ՝ քան զավորական բնութիւնն ի վայր զատաւ՝ ընդ մեզ խօսելով։ Որ բանիւ հրամանաւ կամէր կատարել զչարութիւնն իւր ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյ, արդ աղեղամբ և նիզակաւ և սրով կռուի։ Որ իբրև զհանդերձ

---

2 ԲԴ ի յարութիւնս Դ ի յայրութիւնս ՁԻ արութիւնս ԽՀ արութիւն α յարիւթիւնս ԳԹԺԾՏ^{1}Տ^2 յարութիւն Կ յարութեան ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 քաջութեանս Բ վատնութիւն ՁVβ վատութեան 4 Դ զիս և զովմանց Ե զոմանս 5 ԲԳԴԵ ի ժամանակի ԵԻ իշխանն A զանօրէնն իշխան ԵԸԺԽՀ խաբեցաք և պատրեցաք 6 Հ տղայ մի α չիք մ Բδ^{1}δ^{6}αβ և անպիտան ԲԳԴαβ իբրև ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 իբրու այն թէ Հ իբրու 7 Ե ամբարշտութեան Ըδ^{14} կատարեցուք α զծածուկս սրտից մերոց Բ զծածուկ խորհրդոց մերոց ԳԴԿ զխորհուրդ մեր ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 խորհուրդս մեր ԺԼ տէրն 7—8 Դ ինքնին տէր վկայէ մեզ 8 ԲԵԸԺԽԾՀՏ^{1}Տ^{2}δ^{1}αβ թէ որպէս ԼՏ^1 չիք եմք 9 Բδ^{1}αβ վկայէք փխ իսկ գիտէք Բδ^{1}δ^{14}αβ զի վասն ԱԳԴԵԹԺԼԽ սիրելեացն Բ ի մեծի նեղութեանն ԳԴԵԺՀα մեծ ԳԴԵՀՏ^2 նեղութեանն 10 Բ խնդրէաք յանդորր եղանել ԳԴԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^{2}δ^{1,5,6}αβ յանդորր հանել (ԳԿ յանդոյրր) Դδ^{14} խնդրեցաք ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք վասն Բ չիք հանդերձ 11 ԳԴԵԺԼԿՀ Տ^{1}Տ^2 կռուիցիմք ԸԽ կռուիցեմք Ա հայրենի Տ^2 չիք աստուածատուր Բδ^{1}αβ աստուածատուր օրինացն զօր անօրէն իշխանն կամէր հանել ի մէնջ 12 Բδ^{1}αβ չիք և Բ ինչ ոչ կամեցաք փխ ոչինչ կարացաք Բ չիք այս 13 Բ δ^{1}αβ մարդոյ փոխանակեսցուք ԳԿδ$^{5-6,12-14}$ մարդոյ Դ փոխանակեսցուք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ընդ մարդոյ փոխանակեմք 14 Թ չիք արդ Դ ինքնին տէր ԵԼԽՏ^2 տէրն Ի յօժարութեամբ փխ զօրութեամբ 15 ԵՀ չիք որպէս զի զանուն քաջութեան ԸԽ չիք զի ԴԸδ^{15} ժառանգեսցուք ԲԳԵԺԼԽԿՏ^1 չիք և 16 Ա անողորմն Դ չիք անողորմ 17 ԲԵα կռապաշտութեան Հ տեղաց տեղաց 17—18 Բ և զանօրէն զթագաւորին զհրամանս δ^{1}α և զանօրէն թագաւորին հրամանն 18 Բδ^{1,6}αβ չիք ապականեցաք Բδ^{1}αβ զխռովութիւնն ցածուցաք։ չիք ծովուն Ա ծովու 18—19 ԱԺԻԼՏ^{1}δ^{1}δ^{27}α լեռնացեալ 19 ԱՁԷԹԻԾV բարձրացեալ ԲՏ^{2}δ^{1}αβ պայթեաց փխ սպառեցաւ 19—20 Է գազանացաւ 20 V որոտմութիւնն (!) ի զազարեցաւ Է որպէս փխ որ Բ ամպոցն Դ ամբոցն 20—21 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}δ$^{1,5-6,12-14}$,αβ նկուն եղեալ զատաւ ի ներքոյ քան զավորական բնութիւնն (Ե բնութեան) 21 Բδ^{1}αβ չիք ընդ մեզ խօսելով 22—23 ԲՏ^{2}δ^{1}αβ կամէր զմեզ կորուսանել և կատարել (α կատարել) զչարութիւն ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյն 22 Դ չիք հրամանաւ ԵԸԺԼԽՀՏ^1 բանիւ և հրամանաւ Ե զչարութիւն ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}δ^{5}αβ չիք իւր 23 ԳԿ չիք և (նիզակաւ) ԲԴδ^{1}αβ կռուի ընդ մեզ Հ հանդերձ

կարծէր ունել մեզ զքրիստոնէութիւնն, արդ իբրև զգոյն ի մարմնոյ չկարէ շրջել, թերևս և ոչ այլ կարասցէ մինչև ի կատարած։ Քանզի հիմունք սորա հաստատութեամբ եդեալ են ի վերայ վիմին անշարժութեան, ո՛չ ի վերայ երկրի, այլ ի վեր յերկինս, ուր ոչ անձրևք իջանեն և ոչ հողմք շնչեն և ոչ հեղեղս յարուցանեն։ Եւ մեք թէպէտ և մարմնով յերկրի եմք, այլ հաւատով յերկինս եմք շինեալ, ուր ոչ ոք կարէ հասանել յանձեռագործ շինուածն Քրիստոսի։

«Հաստատուն կացէք յանշուշտ զօրագլուխն մեր, որ ոչ երբէք մոռասցի զգործս նահատակութեան ձերոյ։ Ո՛վ քաջք, մեզ այս մեծապէս է, զոր կատարեաց Աստուած ի ձեռն մերոյ բնութեանս, յորում և զօրութիւնն Աստուծոյ մեծապէս երևի։ Զի եթէ զայլս կոտորելով ի վերայ աստուածային օրինացն՝ պարծանս անձանց ժառանգեցաք և զքաջ անուն ազգատոհմին մերոյ թողաք եկեղեցւոյ, և վարձուց ակնկալութիւն ի Տեառնէ է, որ պահի իւրաքանչիւր ումեք ի մէնջ ըստ սրտին յօժարութեան և ըստ գործոց առաջարկութեան, որչափ ևս առաւել՝ եթէ մեք մեռանիցիմք ի վերայ մեծի վկայութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում և երկնաւորքն են ցանկացեալ, եթէ զայր հնար։ Եւ զի այս պարգևք ոչ ամենեցուն է անկ. այլ որում պատրաստի ի բարերար Տեառնէն, և մեզ այս ոչ եթէ յարդար գործոց ինչ պատահեաց, այլ յաննախանձ պարգևատուէն. որպէս և ասէ իսկ ի սուրբ կտակարանին. «Ուր առաւել եղեն մեղքն, անդէն առաւելան շնորհքն Աստուծոյ»*։

«Եւ մեզ կարի քաջ ի դէպ եղանէ հրաման պատասխանւոյ այսորիկ. որպէս և առաւելապէս երևեցաք մարդկան ամբարշտեալք, կրկին առաւելապէս երևեցուք արդարացեալք մարդկան և հրեշտակաց և Հօրն ամենեցուն։ Զի որ օր լուան ապարէն զմէնջ մարդիկ ի գործ ամբարշտութեանն, արտասուս բազում հեղան ի սուրբ եկեղեցւոջն, և ես բազմագոյն ի մէջ սիրելեացն մերոց։ Նա և ընկերք մեր սրով սրտմտեալ սպառնային

* Հռովմ. Ե 20

---

1 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մեզ ունել ԳԵԼՀՏ^1 զքրիստոնէութիւնս 2 Բճ^{1}αβ ոչ կարէ Դ ոչ կարէ որ Բα կարասցէ շրջել Ի շրջիլ Է շարժել 3 Բճ^{1}αβ նորա հաստատեալ են ի վերայ վիմի հաստատութեանն αՏ^2 նորա 5 Բճ^{1}αβ շարժեն փխ շնչեն Ը հնչեն փխ շնչեն Բճ^1 չիք ոչ 6 ՁԷV էաք փխ եմք (այլ) ԳԵԸԺԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}α հաւատովք ԲԳԹԽԿՀ ճ^{1}αβ շինեալք Հ չիք կարէ α չիք ոք 7 Խճ^1 շինուածսն Դ չիք Քրիստոսի 8 Բ ոչն 9 ԲԳԵԸԺԼԽՏ^{2}β զգործ α զգուշ փխ զգործս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 նահատակութեանս ԳԵԸԺԼԽԿՀ Տ^{1}Տ^2 չիք ձերոյ Դβ ո քաջքդ Բճ^{1}αβ այս աւր փխ այս 10 Ը չիք է Բ կատարեացն Դ Քրիստոս փխ Աստուած Հ որում 10—11 Ե զօրութիւն 11 Ե զայս փխ զայլս 12 α պարծանք Բ չիք և 13 Ը ազգատոհմիս α զքաջատոհմ ազգի և եկեղեցւոյ թողաք Բ զքաջ անուն ազգի և եկեղեցւոյ թողաք 14 Բճ^{1}αβ որպէս փխ որ պահի ԼՏ^2 ի ձէնջ Դ սրտի 14—15 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ըստ յօժարութեան սրտին և ըստ առաջարկութեան գործոց Իճ^6 չիք և ըստ գործոց առաջարկութեան 15 α յառաջարկութեան ԸԽ չիք մեք ԲԵԸԺԼ ԽՀՏ^{1}Տ^{2}αβ մեռանիմք 16 Դ չիք մեծի Դ վկայութեանն 17 Ի երկնաւորք ԲԳԴԵԸԺ ԼՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}α չիք զի Խ և այսպէս փխ և զի այս Բ պարգևքս 18 Բժ են փխ է Խα չիք է ԴԵ ԼՀՏ^1 են անկ Դ են ակն (!) ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 որոց փխ որում Բα պատրաստին Բճ^{1}αβ տեառնէ մերմէ 19 Դ չիք ինչ Ի պատահեցաւ 20 Բճ^{1}αβ որպէս ասէ ի սուրբ Գ մեղք 20–21 Բճ^{1}αβ ևս առաւելան փխ անդէն առաւելան 21 Բ շնորհն 22 Ե չիք ի 23 ԲԳԸԽՏ^{2}ճ^{1}γ չիք և Դ ամբարշտեալ 24 Դ արդարացեալ Բճ^{1}αβ հրեշտակաց և մարդկան 25 ԲԳԴԿՀճ^{1}β չիք զի Բ չիք որ Բα զմէնջ ապարէն Դ չիք զմէնջ ԸԽ զձէնջ փխ զմէնջ Հ ի մէնջ Դ մարդիկք ի գործս 25—26 ԱԴԵՁԷ ամբարշտութեան 26 ԳԴԵԸ ԺԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^5 արտասուք Բ հեղլով բազում V չիք բազում Դ հեղին Ը հեղուն 27 ԲԳԴԼ սիրելեաց ԲԳԼԿ ընկերքն ԱՁV սրով փխ սրով Դ սպառնացան։

մեզ, և մահ դառնութեան ի վերայ հասուցանել կամէին. և ծառայքն մեր սարտուցեալ փախչէին ի մէնջ։ Եւ հեռաւորաց, որոց լուեալ էր զանուն քրիստոնէութեան մերոյ, քանզի ոչ էին տեղեակ խորհրդոցն մերոց, ողբս ի բերան առեալ անդադար աշխարհէին զմեզ, և անգիտութեամբ հայհոյութիւնս բաղումս խօսէին զմէնջ։ Եւ որ մեծն քան զամենայն ասացից. ո՛չ միայն մարդիկ յերկրի՝ այլ և հրեշտակք յերկինս զերեսս իւրեանց դարձուցին ի մէնջ, զի մի տխուր դիմօք հայեսցին ի մեզ։

«Եւ ահա եկն եհաս ժամանակ, զի զամենայն զկեղտ անուն ի մէնջ ի բաց բարձցուք։ Յայնժամ իբրև զթախծեալ սգաւոր՝ յոգի և ի մարմին էաք տրտմեալք, այսօր զուարթացեալք և զգաստացեալք յերկնաւան առհասարակ եմք լրջացեալք. քանզի և զՏէրն բարերար ընդ մեզ տեսանեմք յառաջնորդութիւն. չէ մեր մարդ զօրավար, այլ զօրագլուխն ամենայն մարտիրոսաց։ Երկիւղ՝ թերահաւատութեան է նշանակ. զթերահաւատութիւն մեք ի մէնջ վաղ մերժեցաք, ընդ նմին և երկիւղն փախիցէ ի մտաց և ի խորհրդոց մերոց»։

Զայս ամենայն առաքինի զօրավարն խօսեցաւ ընդ ամենայն բազմութեանն. դարձեալ և զմի մի ի նոցանէ քաջալերէր ի ծածուկ և սրտապնդէր, և զամենայն պակասութիւն աղքատութեան լնոյր։ Որոյ ոչ ինչ գոյր զօրականին, յանձնէ և յընկերաց մատուցանէր. որոյ զէն չէր, զէն պատրաստէր. և որում հանդերձ պիտոյ էր, հանդերձ զգեցուցանէր, և որում երիվար պիտոյ էր, երիվար տայր։ Եւ առատ ռոճկօք ուրախ առնէր զամենեսեան, և զուարթագին զինքն ցուցանէր ամենեցուն։ Եւ ըստ պատերազմական կարգին՝ զքաջ արանց զյիշատակարանս հանապազ երկ-

---

1 Բ չիք և ԳԺԽՏ¹Տ² զառնութեամբ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ի վերայ կամէին հասուցանել Գա ծառայք 2 ԲԳAձ¹ա՝ սարտուցեալ ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀVՏ¹ մարտուցեալ փխ սարտուցեալ Բա հեռաւորացն 3 Գ քրիստոնէութեանն ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² և քանզի Բձ¹ա՝ լինէին փխ էին ԳԴ խորհրդոց ԽՏ² ողբ 4 Բ աշխարհէին զմեզ անդադար ա ողբային զմեզ անդադար V չիք անդադար 5 Գ չիք բաղումս Ը զձէնջ (!) Բձ¹ա՝ մեծն է Գ մեծ 6 ԳԽV մարդիկք Բ ի յերկրի V հրեշտակ Բ ի յերկինս 8 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀաՏ¹Տ² եւ արդ փխ և ահա Բա ժամանակն Խ ամենայն ԳԴԵԺԽԿ կեղտ ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² անուանդ Ը ի ձէնջ փխ ի մէնջ 9 Գ զխլուք փխ բարձցուք Բ չիք իբրև ԲՏ¹Տ² սգաւորք ԱԲԳԴԵԹԺԻԼԽԿVՏ¹Տ²ձ¹,⁵—⁶,¹³—¹⁴ա՝ յոգի և ի մարմին ԶԷԸ յոգի Հ ոգի A հոգի և մարմին Բձ¹ա ընդ նմին և երկիւղն փախիցէ յայնժամ թախծեալք սգաւորք ԳԴԵԺԼԽԿ թախծեալ սգաւորք (ա թախցեալ զգաւորք) Է թախանձեալ Ը թախծեալ Թ զթախտծեալ Հ չիք զթախծեալ 10 Գ տրտմեալ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀաՏ¹Տ² և այսօր զարթուցալք A զուարթացեալ ԲԳԴԵԸԺԽԿաՏ² զուարթացեալք փխ զգաստացեալք Բ յերկնաւանն 11 Բձ¹⁴ զլջացեալք փխ լրջացեալք ԳԵԺԼՀ լրջացեալ Գ չիք և Բձ¹ա՝ զբարերարն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² զբարերար տէրն 12 ԳԵԺԽԿՀՏ¹ յառաջնորդութեան ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² չէ մեզ 13 Բձ¹ա մարտիրոսաց ԲԳԴԸԺԾԿձ¹ա՝ զթերահաւատութիւնն Թ զի թերահաւատութիւն Տ¹Տ² թերահաւատութիւնն Լ չիք զթերահաւատութիւն 14 Գ և ընդ նմին երկիւղն Տ¹ բառ նմին Գ երկիւղ 14—15 Գ ի խորհրդոց և ի մտաց մերոց 15 Բ չիք մերոց 16 Գ չիք ամենայն 16—17 ա խօսեցաւ ընդ ամենայն բաղմութիւնն 17 Գ չիք ի ծածուկ ԳԵԸԼԿՀՏ¹Տ² ի ծածուկ քաջալերէր 18 Գ աղքատութիւն պակասութեանն Բա աղքատութեանն ԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք լնոյր 19 ԲԳա յընկերացն Գ և ընկերացն 19—20 Լ չիք որոյ զէն չէր՝ զէն պատրաստէր Գ որոց ԽԸՏ² որոյ զէն ոչ գոյր ԵԺԾՀՏ¹ որոյ զէն զգոյր 20 ԳԿ պիտէր փխ պիտոյ էր ԱԶԷԻV ազդեցուցանէր ԱԶԷԻV չիք և 21 Գձ⁷,¹¹ երիվար պիտէր Կ երիվարս պիտէր A չիք պիտոյ էր ԱԲԳԶԹԻVձ¹,⁵,⁸,¹⁰,¹²—¹⁵ա՝ որում երիվար պիտոյ էր V երիվար տայր նմա Զ ռոճկօք 22—23 ա զպատերազմական կարգին փխ ըստ պատերազմական կարգին 23 ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ² զքաջաց Հ զքաջանց Բա՝ արանցն զյիշատակարանաւն (ա զյիշատակարանաւ) Թ չիք հանապազ

թորգէր առաջի նոցա. զի և ինքն իսկ տեղեակ էր ի մանկութենէ իւրմէ սուրբ կտակարանաց։ Զոր և ի ձեռն առեալ զքաջ նկարագիրն Մակաբայեցւոց՝ ընթեռնոյր ի լսելիս ամենեցուն, և յորդառատ բանիւք զեւս իրացն իմացուցանէր նոցա, ո՛րպէս մարտուցեալ կռուեցան ի վերայ աստուածատուր օրինացն ընդդէմ թագաւորին Անտիոքացւոց։ Զի թէպէտ և ի նմին կատարեցան մահուամբ, սակայն անուն քաջութեան եկաց մինչև ցայսօր ժամանակի, ո՛չ միայն յերկրի, այլ և անմահից յերկինս։ Նա և զայն յուշ առնէր զօրականին, ո՛րպէս ազգատոհմն Մատաթեայ քահանայ բաժանեցան ի միաբանութենէ նորա, դարձան ի հրաման թագաւորին, շինեցին մեհեանս, մատուցին զոհս պղծութեան, խոտորեցան յԱստուծոյ և ընկալան զպատիժս պատուհասի մահուան ի սուրբ միաբանելոցն. իսկ Մատաթի և որք ընդ նմայն էին, ոչ ինչ լքեալ թուլացան, այլ ևս առաւելապէս պնդեցան, և ձեռնամուխ եղեն ի գործ պատերազմին բազում ժամանակս։ Զայս ասէր, և անդէն ի դաշտին զանգի առեալ՝ զզօրսն զետեղէր, և յամենայն կողմանց տակաւ զայրուձին կազմէր։

Իսկ յետ բազում աւուրց զօրագլուխն Պարսից խաղայր գայր ամենայն հեթանոսական բազմութեամբն. և եկեալ հասանէր յաշխարհն Հայոց ի Հեր և ի Զարևանդ գաւառ։ Եւ անդէն ի գաւառին զանգի առեալ նորա՝ բանակ բոլորէր, փոս հատանէր, պատնէշ կանգնէր, շերտաւոր փակէր, ամրացուցանէր իբրև զքաղաք ամենայն պատրաստութեամբ։ Գունդ բազում հատանէր ի զօրաց նորա, տապաստակս արշաւէր, յաւարի առնուլ կամէր զգաւառս բազումս։

Զայն իբրև լուան զօրքն Հայոց, սեպուհ մի յազգէն Ամատունեաց՝ Առանձար անուն ընտրեցին յամենայն զօրականէն՝ լի իմաստութեամբ և քաջութեամբ։ Եւ ընդ առաջ նորա հազարօք երկու, հար սատակեաց

---

1 Դ չիք իսկ   2 ա կտակարանացն Բա նկարագիր   2—3 ԱԲԴՁԷVՏ^{3} մակաբայեցւոցն   3 Բձ$^{1,5,7,12-14}$αβ յորդ և առատ բանիւք   3—4 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{1,5,7,12-14,27}$αβ զխտէր (Հ զխտէր!) զեւս իրացն իմացուցանել   4 Ժ իմացուցանել նոցա, թէ ԵԸԼԽՀ թէ որպէս Բ կռուէին   5 Դձ^{1,12}αβ աստուածային Բա Անտիոքայ Դ Անտիոքացւոցն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} Անտիոքոսի   6 Դձ^{1} քաջութեանն   7—8 ԱԻV Նա և ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}αβ Նա և զայն ևս   8 Դ յուժ առնէր (!) ԵԸԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զօրականացն թէ որպէս Բձ^{1}β Մատաթիայն ա Մատաթեան   9 Բա բաժանեցան ԱԲԳԴԵԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{1,5,6,12-14,27}$αβ ի միաբանութենէ ⅄ ի միութենէ Բձ$^{1,5,6,12-14,27}$αβ նոցա փխ նորա Դ և դարձան   10 Դ մեհեան   11 ԳԴԵԺԼԽՀ զպատիժ Բձ^{1}αβ մահուամբ   11—12 ի միաբանիցն   12 Բ Մատաթին ա Մատաթիայ Դ Մատաթէի ԵՀ իմաստութիւն (!) փխ Մատաթի Դ որոց փխ որք ԴԸ ընդ նմա Դ ոչ լեալ ինչ ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2}ձ^{6} թուլացեալ լրան Հ թուլացուցեալ լրան   13 Դ պատերազմի   14 ԱԲՁԹԻVձ^{1}αβ ի բազում Դ ժամանակաւ Դ չիք զանգի առեալ   15 Բ զզօրս Թ զետեղէր զօրսն ԲԹ տակաւին ԲԴ զայրացձին զումարէր (Դ անդր զումարէր) ի զայրուձի ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{1,5-7,10-15,17,19-24,26-27}$αβγ զումարէր փխ կազմէր   16 ⅄ յետ ոչ բազում աւուրց ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}ձ$^{1,4-7,9-15,17,19-20,25-27}$αβγ չիք ոչ Ե պարսիցն ԼՏ^{1}ձ^{1,20}αβγ գնայր   17 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}αβ չիք և   18 ԱԴՁԷԹԼVՏ^{1}Տ^{3} Զարաւանդ Բ չիք ի (Զար...) ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (անդէն)   18—19 ԱՁԷԹԻVձ$^{1,5-6}$αβ և անդէն ի գաւառին զանգի առեալ նորա և ԲՏ^{2} անդէն ի գաւառին զանգի առեալ և զբանակս բոլորեալ (Տ^{2} բանակս) ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ զանգի առեալ և նորա ա բանակս ⅄ զանգի առեալ նորա ի գաւառին   19 Բձ^{1}ա փոխ ԲՏ^{2}ձ^{1}α պատնէշս ԲՏ^{2} ձ^{1}αβ շերտաւորս   20 ԲՏ^{2}ձ^{1}αβ զքաղաք մի ամուր   21 ԲՏ^{2}ձ^{1}αβ զունդս բազումս ԲԴԵԺԼԽ ի զօրացն   23 ա զայս ԴԿ սեպուհ Բձ^{1}αβ յԱմատունեաց ազգէն   25 Բձ^{1}αβ եղանէր ԲԴՏ^{2}ձ^{1}αβ նոցա փխ նորա ԵԸԺԼԽՀՏ^{2} յառաջ նորա երկու հազարօք ի հազարաւ ԴԿ երկուք ԹԻԾՀՏ^{1} հազար Բձ^{1}αβ սատակէր փխ հար սատակեաց

զրագմութիւն զնդին, և զմնացեալսն ի նոցանէ անդրէն փախստական ի բանակն արկանէր: Եւ ինքն ողջանդամ այսրէն դառնայր, և լինէր տօն ուրախութեան մեծ յաւուրն յայնմիկ զօրացն Հայոց:

Դարձեալ միւսանգամ ուրացեալն Վասակ անդրէն ի հնարս հայթայթանաց մտանէր ըստ առաջին կեղծաւորութեանն իւրոյ. շրջեցաւ ի ձեռն սուտ երիցանցն, զոր յառաջագոյն ատացաք, նոքօք հրամանաւ արքունի ի պատգամաւորութիւն խօսէր, և երդմամբ հաստատէր զքրիստոնէութիւնն անդրէն ունել:

Եւ զայս արարեալ զբազում աւուրս՝ ոչ կարաց զմիաբանութիւնն քակել, մանաւանդ զսուրբ ուխտ եկեղեցւոյն, որ ոչ էր հեռացեալ ի զօրականէն:

Որպէս երանելի երէցն Ղեւոնդ հրաման առեալ ի սուրբ ընկերացն՝ ի մեծէն Յովսէփայ և յամենայն մեծամեծացն, ի քահանայիցն և ի զօրագլխացն, երաց զբերան իւր և սաէ բարձր բարբառով առաջի հրեշտակացն.

«Յիշեցէ՛ք ամենեքեան զհարսն մեր զառաջինսն, որ յառաջ քան զծագումն Որդւոյն Աստուծոյ յիւրաքանչիւր ժամանակի:

«Քանզի իբրև մերժեաց և ընկէց զմեզ չարն յաստուածային տեղւոյն, գտաք մեք անկեալք ընդ անողորմ դատապարտանօք ըստ մեղացն յանցաւորութեան, որ ի կամս ազատութեան մերոյ գործեցաք զանարժանս, և զարարչական զօրութիւնն շարժեցաք ի վերայ մեր ի ցասումն բարկութեան, և զողորմած դատաւորն յուզեցաք վրէժ առնուլ անաչառութեամբ յարարածոցս. մինչև հրաման տուեալ երկնային ծովուն հեղուլ ի վերայ ցամաքիս, և հաստատուն յատակք երկրիս ծակոտեալ՝ ընդդէմ զհակառակսն գործեցին: Վերինք և ներքինք եղեն մեզ գործիք տանջանաց՝ առանց բարեխօսի վրէժ առնուլ յանցանաց մերոց:

«Ապաքէն արդարն Նոյ միայն գտաւ կատարեալ յազգի մարդկու-

---

1 Բ զմնացեալն Թ անդէն α չիք ի նոցանէ անդրէն փախստական 1—2 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ի բանակն փախստական արկանէր 2 ԲԴα անդրէն փխ այսրէն 3 ԿՏ^1 չիք մեծ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}δ^{1,18,20,27}αβ յաւուրն մեծի զօրացն Հայոց Է մեծ ամուրն (!) Կ չիք մեծ Ըδ^{1,27}αβ չիք յայնմիկ 4 α չիք միւսանգամ Թ չիք հնարս 5 Ե կեղծաւորութեան Դ չիք իւրոյ Բδ^{1}α որ շրջեցաւ 6 Դ երիցանց α յառաջագոյնն Բ ատացաւ Բδ^{1}αβ զի նոքօք 7 Բ չիք ի ԲԴՏ^{2}δ^{1,14}α հաստատէր շնորհել (α շնորհէր) Ե զքրիստոնէութիւն 8 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք ունել 9 ԸԽՏ^2 ի բազում աւուրս ԺՀՏ^1 բազում ԵՀ զմիաբանութիւն 10 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 քակել Տ^2 մանաւանդ զի ԲԴδ^{1}αβ զի սուրբ Դ սուրբ ուխտ Կ զուխտ ԲՏ^{2}α չիք որ α ոչ էր մեկնեալ 10—11 ԵԸԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}γ ի զօրականացն 12 ԲՏ^{2}αβ որպէս և Գδ^{1}β ԸԹՀV էրէցն Դ երանելի սուրբ երէցն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}δ^5 ընկերակցացն 13 ԼՏ^1 ի մեծն δ^5 Յովսիփայ β Յուսիփա Ե ամենայն ԲՏ^{2}δ^{1}αβ և ի քահանայիցն Կ ի քահանայից 13—14 ԳԴ ի քահանայից և ի զօրագլխաց 14 Թγ էրաց զբերանն δ^6 չիք և սաէ 14—15 ԲՏ^{2}δ^{1}αβ հրեշտակացն պարսից Դ չիք առաջի հրեշտակացն 16 ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}δ^{1,5,17,19,27} զհարսն մեր ԲԴՏ^{2}δ^{1}αβ զհարսն ձեր զառաջինսն A չիք մեր ԳԴԵԺԼԽԿՀ որք ԳԵԸԺԼԽԿՀδ$^{5—7,11—15}$γ յառաջագոյն փխ յառաջ քան 17 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}δ$^{1,6—7,11—14}$αβ ժամանակի A ժամանակս 18 Դ չիք և Խ ընկեալ 19 ԴԵԼԽ անկեալ Ե անողորմն Բα մեղաց Է մերոցն փխ մեղացն 19—20 Ե յանցաւորութիւն 20 ԳԴ ազատութեանն ԲԴ զանարժանն 21 Դ զարարչականն α զարարչական զօրութիւնն մեր շարժեցաք ի ցասումն 22 Ը թագաւորն փխ դատաւորն 22—23 Ե յարարածոցն 23 Ի հեղանիլ Խ հեղեալ 23—24 ԴԵԺԼԽ ցամաքի Հ ցամաք 24 Դ ծակոտեալք 25 α և առանց 26 ԵԸԼԽ յանցանացն 27 Հ չիք արդարն Բβ ի յազգիս α յազգիս:

թեանս, որ ցածոյց զպատմութիւն բարկութեան տերունեան ցասմանն, և եղև սկիզբն առաջարկութեան առ աճումն բազմութեան մարդկային ազգիս։ Դարձեալ և Աբրահամ ի փորձութեանն խրում գտաւ առաքինի, և զընկալեալ պարգևսն յԱստուծոյ՝ ինքեան ձեռօք փոխ անդրէն նմին մատուցանէր. վասն այնորիկ և յառաջս ընկալաւ զնա Աստուած, զի ի նմա տպաւորեալ տեսանէր զանճառելոյթ գալստն Որդւոյն Աստուծոյ, և զըմբռնումն անըմբռնելւոյն և զզենումն անմահին, որ խրով մահուամբն խափանեաց զիշխանութիւն մահու։ Եւ եթէ մահուամբ մահ մեռանի, մի՛ երկիցուք մահակիցք լինել Քրիստոսի. զի ընդ որում մեք մեռանիմք, ընդ նմին և կենդանանամք։

«Յիշեցէք, առաքինիք, զմեծն Մովսէս, որ մինչև հասեալ էր յարութեան հասակն՝ խորհուրդ սուրբ նահատակութեանն ի տիս տղայութեանն երևէր նմա. և տուն թագաւորին Եգիպտացւոց ի ծառայութիւն մատնէր նմա, և ակամայ դայեկութեամբ սնուցանէր զնա. և ի ժամ փրկելոյ զժողովուրդն ի նեղութենէն՝ միջնորդ եղև երկնի և երկրի, միանգամայն և աստուած անուանեցաւ ի վերայ Եգիպտացւոցն։ Քանզի ուր գտաւ սուրբ խորհուրդն զօրացեալ՝ անձամբ խրով վրէժ առնոյր յԵգիպտացւոցն. իսկ ուր աստուածային յայտնութիւնն ի վերայ նորա լինէր, ի ձեռն գաւազանին գործէր զմեծամեծ սքանչելիսն։ Եւ վասն սուրբ նախանձուն, զոր ունէր, եհար զԵգիպտացին և ընդաւաղեաց. վասն որոյ զմեծ անուն դնէր նմա, և առաջնորդ ժողովրդեանն զնա կացուցանէր։ Եւ բազում այն է, որ հեղմամբ արեանն արդարացաւ, և անուանեցաւ մեծ քան զամենայն մարգարէս. ո՛չ միայն զարտաքին թշնամեան կոտորելով, այլ և զազգատոհմսն, որ փոխանակեցին զԱստուած ընդ որթուն յանապատին։

«Եւ եթէ նա ի հնուստ այնպիսի վրէժ խնդրէր գալստեան Որդւոյն Աստուծոյ, մեք, որ ականատեսք եղաք և մեծապէս վայելեցաք յերկնաւոր պարգևսն շնորհաց նորա, ևս առաւել պարտիմք վրէժխնդիր լինել

---

1 Բձ¹ա տէրունոյն Դ տէրունական 2 ԱՋԷԹԻV մարդկութեան Ժ մարդկայինս Դձ⁶ չիք բազմութեան 2—3 Բա₃ ընութեան մարդկան ազգիս 3 Լ Աբրահամ Եա ի փորձութեան 4 Դ պարգև է նոցա փխ յԱստուծոյ Դ ինքեան ԲԴձ¹ա ձեռօքն Դ նմա 4—5 Կ զարձուցանէր փխ մատուցանէր 5 Ը վասն այնորիկ ԲԴա չիք և 6 Ի տեսանէիր ա անճառելոյթ զգալստն 7 ԱՋԸԻVձ¹ա₃ զենումն 9 ԴԵԹԺԼՀա մահակից Ի լինիլ Թ չիք լինել Ժ ընդ ում Բձ¹ա₃ չիք մեք Դ մեքն է մեռանիցիմք ա և մեռանիմք 11 Ժ Մովսէս Թ չիք հասեալ էր 11—12 ԵԺԾՀՏ¹ ի յարութեան ԽՏ² յարութեան ՁԻV արութեան Հ ի յարութեան ժամանակն 12 Ե նահատակութեան Բ ի միտս փխ ի տիս Ի տղայութեան ԸԽ չիք ի տիս տղայութեանն 13 Ի երևիւր ԵԺԼԽՀՏ¹Տ²ձ⁶,¹⁴ ի նմա ա երևէր նմա և ակամա դայեկութեամբ Բ եգիպտացւոցն 13—14 ա չիք և տուն թագաւորին Եգիպտացւոց ի ծառայութիւն մատնէր նմա 14 ԱՋԷԹԻVձ¹⁴ չիք ակամայ դայեկութեամբ սնուցանէր զնա 14—15 Բ զժողովուրդն 17 ԵՀ առնոյր զվրէժ ԸԺԼԽՏ¹ Տ² առնոյր վրէժ 18 Բձ¹ա₃ օգնականութիւնն փխ յայտնութիւնն Ե յայտնութիւն Ը յաղթութիւնն փխ յայտնութիւնն ԲԼՏ²ձ¹ա₃ չիք նորա 19 Բա₃ չիք Եւ 20 ԲԵԸԺԼՀ մեծ Դ և զմեծ 22 ԲԴձ²,¹²ա₃ արեանն ԱՋԷԹԻՏ³VA հեղմամբ արեամբն ԵԸԼԽԾՀՏ¹ հեղման արեամբ ԳԿ արեանս Ժ արեամբ Տ² արեան Բ չիք զամենայն 22—23 Բձ¹₃ մեծ քան զմարգարէսն ԵԺԼԽՀՏ¹ա մարգարէսն 23 ա զարտաքին զթշնամեան ԸԽ զարտաքինսն Ը չիք թշնամեան Բձ¹ա₃ կոտորեալ ԱԴՋV չիք և Բ զազգատոհմ իւր ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ձ¹ա₃ այլ զազգատոհմն իւր (Տ²ա այլև) 24 ԴԵ որթոյն 25 ԴԻ այնպէս փխ այնպիսի ԴԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ⁶,¹⁰,¹⁷—¹⁸ վրէժխնդիր էր 26 Բձ¹ա₃ որք ԴԵԸԺԼԽՀ ականատես ԱՋ ԷԻVՏ² մեծամեծ փխ մեծապէս Բձ¹ա₃ 26—27 յերկնային պարգևացն (ա պարգևաց) 27 ԴԵԺԼԽձ² պարգևս Բձ¹ա₃ ևս առաւելապէս Ի լինիլ

մօտակայ ճշմարտութեանս։ Որ եղ մահուամբ զանձն իւր ի վերայ մեղաց մերոց և արդարացոյց զմեզ յանհնարին դատապարտութենէն, դիցուք և մեք զանձինս մեր մահուամբ ի վերայ անմահ զօրութեանն, զի մի՛ նուազք քան զվրէժխնդիրսն գտանիցիմք։

«Յիշեցէք զմեծ քահանայն Փենեհէզ, որ սպանմամբ երարձ զպղծութիւնն ի ժամ պատերազմին, և յազգէ յազգ երդմամբ հաստատեաց զքահանայութիւնն։ Մի՛ մոռանայք և զսուրբ մարգարէն զԵղիաս, որ ոչ կարէր հանդարտել հայել ի կռապաշտութիւնն Աքաբու. և արդար նախանձուն իւրոյ զութ հարիւրսն ինքեան ձեռօք սատակեաց, և զերկուս յիսունսն անշէջ հրոյն մատուցանէր լուցկիս. և զաստուածային վրէժն խնդրելով՝ անըմբռնելի և ահագին կառօքն յերկրէ ի յերկինս վերացաւ։ Դուք՝ ե՛ւս մեծի մասին վիճակի հասեալ էք. զի ոչ եւս կառք առաքին ձեզ ի վերացումն, այլ ինքնին Տէրն կառաց և երիվարաց հզօր զօրութեամբ և սրբովք հրեշտակօք ընդ առաջ եկեալ՝ ձեզ իւրաքանչիւր թեւս բուսուցանէ. զի նորա ուղեկիցք լինիցիք և նմին քաղաքակիցք։

«Եւ այլ զի՞նչ եւս երկրորդեցից առաջի ձերոյ քաջ նահատակութեանդ, զի քան զիս տեղեկագոյնք և հմուտք էք սուրբ կտակարանացն։ Դաւիթ ի մանկութեան ժամանակին քարիւ կործանեաց զմեծ բլուրն մսեղէն, և ոչ ինչ զանգիտեաց յահագին սրոյ հսկային. ցրուեաց զգունդս այլազգեացն, և ապրեցոյց զզօրսն ի մահուանէ և զժողովուրդսն ի գերութենէ. և եղև անդրանիկ թագաւորացն Իսրայելի, և անուանեցաւ հայր Որդւոյն Աստուծոյ։ Նա անուանեցաւ առ ի պէտս ժամանակին, և դուք ճշմարիտ ծնեալք ի սուրբ Հոգւոյն՝ որդիք էք Աստուծոյ և ժառանգակիցք Քրիստոսի։ Մի՛

---

1 ԲԳԴԵԼԽԿՀՏ^{2}ձ^5 մօտակայց Բ չիք իւր ԲԳձ^{1}αβ վասն փխ ի վերայ α զանձն վասն մեղաց իմոց 2 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}αβ և արդարացոյց ԱՁԷԹԻV Տ^{3}A չիք և (արդ...) 3 Դ չիք մահուամբ Բձ^{1}α անմահութեանն փխ անմահ զօրութեանն ԲԳԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}αβ նուազեալ ՁԷ ԻV նուազք Թ նուազ ԳԸԿձ^{5,27} նուազեալ 4 Բ զվրէժխնդիրքն Դ քան զվրէժխնդիրն լինիցիմք A զվրէժխնդիրսն առաջինս 5 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{27} և զմեծ ԲԿձ^1 զՓենէհեզ 5—6 Եα զպղծութիւն 6 ԲԳԴԷԸԺԼԿA ազգէ յազգ Դ հաստատեաց երդմամբ Հ չիք երդմամբ 6—7 Ե զքահանայութիւն 7 Բձ^{1}αβ չիք և զսուրբ Դ զԵղիայ ԴԽՀ Եղիա Ժ Էղիա α Եղիայ 7—8 Բձ^{1}α կամէր փխ կարէր 8 Ի հայիլ ԲԵԻԿՀՏ^{2}ձ$^{1,4,7,9,12—14,16,17,19,23,25,28}$ Աքայաբու ԳԴձ^{5,11,26,27} Աքաբու ԸԺԼԽՏ^1 Աքայաբու Թ Աքաաբու 9 Բձ^{1}αβ իւրոյ զոր ունէր ԳԴ իւրով Բ ձեռօքն ԲԳԴԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{1,4—7,9,16,27}$αβ կոտորեաց Դ զերկու ՁԷԻVՏ^3 յսունսն α և զերկու յիսունսն 10 Դ հրոյ Բձ^{1}αβ լուցկիք ԹԻ լուցիկս Բ վրէժս α վրէժսն 11 Բα և անըմբռնելի ահագին կառօք ի յերկրէ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և ԳԴԼԵՀ կառօք 12 ԱԲԳՁԷԹԻԿVձ^{1}α մասին մեծի վիճակի ԳԴԵԸԺԿ չիք ի Ժ ի մեծի Դ չիք վիճակի Կ վիճակեալ էք 12—13 Բձ^{1}αβ ի վերուստ փխ ի վերացումն V ի ձեզ վերացումն ՁԷ չիք ի 13 Ը ինքն Բ տէր 13—14 α սրբովք հրեշտակաց 14 Ա հրեշտակօք Ի յառաջ ԷԼV թերեւս փխ թեւս ԲԴձ^{1,6}αβ բուսուցէ 15 ԱԹԻV լինիցիմք Ը չիք լինիցիք ԲԳԴԵԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}αβ ուղեկից և նմին քաղաքակիցք լինիցիմք (ԳԵԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 նորա ուղեկիցք) ԴՁԷV ուղղեկիցք Ի ուղղեկից Դ չիք նմին Ը քաղաքակից լինիցիմք Հ զի նորա ուղեկիցք և արքայակից լինիցիմք 16 ԸԽՏ^2 եւ արդ Հ չիք առաջի Բձ^{1}α ձեր փխ ձերոյ 17 Բձ^{1}αβ գիտակ փխ հմուտք ԵԸԺԽՏ^{1}Տ^2 տեղեակ և հմուտ էք ԼՀ տեղեակ Թ էք և հմուտք էք Դ կտակարանաց 18 Բձ^{1}αβ ի մանկութեանն իւրում։ չիք ժամանակին α քարիւն ԼՏ^1 չիք զմեծ 19 ԱԲԳԴβ սկային (Ա լուսանցքում՝ «հ»—հսկային) α զգունդ 20 Բձ^{1}αβ և զզօրսն ապրեցոյց Գձ^{6,27}γ զզօրս իւր ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զզօրսն իւր ԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}ձ^{1}αβ զժողովուրդն ԴԵՁԷԹԺԻԼԽՀV չիք և (եղև) 21 ԳԹԺԿ Իսրայելի 22 Է առ ի դէպ փխ առ ի պէտս Հ չիք առ Բ չիք և դուք ճշմարիտ ծնեալք Դ ճշմարիտք ծնեալ Դ ճշմարիտ 22—23 Բձ^{1}αβ առ ի պէտս ժողովրդեանն ժամանակին արդ դուք ի սուրբ հոգւոյն որդիք էք աստուծոյ 23 Բձ^{1}αβ չիք և ժառանգակիցք Քրիստոսի։

որ զձեր բաժինն ի ձէնջ հատանիցէ, և զձեզ օտարախորթս արարեալ՝ տարաբաժին հանիցէ։

«Յիշեցէք զամենայն զօրավարսն զառաջինսն Իսրայէլի՝ զՅեսու, զԳեդէովն, զՆեփթայեա և զայլս ամենեսեան, որք ճշմարիտ հաւատովք էին. հարին կոտորեցին զզօրսն հեթանոսաց, և սրբեցին զերկիրն ի պիղծ կռապաշտութենէն։ Եւ վասն հաստատուն արդարագործութեանն, որ ոչ ինչ երկմտեցին ի խորհուրդս իւրեանց, արեգակն և լուսին առանց ակնջաց լուան և կատարեցին զբան հրամանի նոցա. ծով և գետք ճանապարհ գործեցին առաջի նոցա ըստ ոչ սովորութեան։ Եւ բարձրացեալ պարիսպք քաղաքին ձայնիւ լռելով անկեալ կործանեցան ի վրէժխնդրութիւն օրինացն արդարութեան։ Եւ այլքն ամենայն, որ ըստ հաւատոյ քաջութեամբ կատարեցին ի զարս իւրաքանչիւր, զովեցան ի մարդկանէ և արդարացան յԱստուծոյ։

«Այսպէս նոյն Տէր է ի սկզբանէ և մինչև ցայսօր և առ յապա, և յաւիտենից յաւիտեանս, և անդր քան զամենայն յաւիտեանս։ Ոչ նորոգի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ ծերանայ. ոչ փոփոխի անյեղեղուկ բնութիւնն Աստուծոյ. որպէս և ինքն ասէր բերանով սուրբ մարգարէիցն. «Ես եմ, ես եմ, ես նոյն եմ ի սկզբանէ մինչև յաւիտեան. ոչ տամ զփառս իմ այլում, և ոչ զքաջութիւնս իմ դրօշելոց»*։

«Զայս գիտելով, եղբարք, մի՛ թուլութեամբ լքանիցիմք, այլ պնդու-

* Եսայի խԲ 8 և խԸ 11—12

---

1 Գ բաժին ԲՃ¹Ճ⁶αβ հանիցէ փխ հատանիցէ Գ ի մէնջ (!) Գ հատանիցէ ի ձէնջ Գ օտարախորթս արասցէ ԳԷԻVՏ³ օտար խորթս ԸԺՀ յօտարս և խորթս (ԺՀ խորդս) ԵԼԽ Տ¹Տ² օտարս և խորթս 1-2 Բ տարաբաժին 3 Ա զառաջինս ՁԹԺ Իսրայելի 3 4 Գ զՅեսուն, զԳեդէոնն, զՅեփթայէն և զայլսն Կ զՅեսուն Թ զՆեփթայի և զայլսն ԵԸԺԼԽՀՏ² զՅեսուն, զԳեդէոնն, զՆեփթաինն և զայլսն Տ¹ զՆեփթաինն Բ զՆեփթայեա և զայլսն զամենեսեան α զԳեդեոն զՆեփթայայ և զայլսն ամենեսին 4 ԳԿ ամենեսին Թ զամենեսեան ԵԺԼԽ զամենեսին ԳԵԼԽ որ փխ որք Գ հաւատովքն 5 ՁԷV չիք էին* ԱԹ զերկիր Ա պիղծ 6 ԲՃ¹α կռապաշտութենէ Գ արդարագործութեան նորա ոչինչ Խ չիք որ 7 Թ չիք իւրեանց Բ արեգակնն և լուսինն α լուսին 8 ԲՃ¹αβ զբանս ԱԹԿՀ ծովք ԳԽα ճանապարհորդեցին 9 Բ յորդեցին ԸՏ² հորդեցին ԲՃ¹β չիք առաջի Ը չիք ոչ ԱԲԳα սովորութեանն Բ չիք եւ ԲՃ¹,¹¹αβ ամբարձեալ փխ բարձրացեալ Գα պարիսպ ԳԷ պարիսպքն երիքովի: չիք քաղաքին 10 ԱԲԳԵԸԹԺԻԽԿՀՃ¹,⁵—⁶,¹²—¹³,¹⁸,²⁷,αβ չիք երիքովի Ա քաղաքին երիքովի ԲՃ¹αβ չիք անկեալ ԲՏ¹Տ²Տ³αβ կործանեցաւ 10—11 ԵԸԺԽՌՀՏ¹Տ²Տ³ չիք ի վրէժխնդրութիւն օրինացն արդարութեան 11 Թ այլ ԱԲԳԴԹ որք ԲՃ¹αβ ըստ օրինացն փխ ըստ հաւատոյ Գ ըստ հաւատոցն 10—12 Է չիք «ձայնիւ լռելով—կատարեցին» 12 ԲԳα իւրաքանչիւրս Թ յարդարացան 14 ԱԹԻ ասէր է որ ի սկզբանէ ԵՀ ասէրն ԱԲԳԵԹԺՏ²α չիք և 14—15 ԱԹԻԿ առ յապա մինչև յաւիտեանս և յաւիտենից յաւիտեանս ԵԸ յաւիտեան ԳԿ չիք առ ԲՃ¹αβ և առ յապա մինչև յաւիտեանս յաւիտենից Գ յապա և մինչև յաւիտեանս և յաւիտենից յաւիտեան Գ և յապա և մինչև յաւիտեան և յաւիտեան և անդր քան զամենայն յաւիտեան յաւիտեանս ԷՏ¹ չիք և անդր քան զամենայն յաւիտեանս 16 Բαβ և ոչ (փոփ...) 16-17 Գ անյեղյեղուկ բնութիւն Խ անյեղուկ(!) 17 ԲՃ¹αβ չիք Աստուծոյ ԱԴԿ ինքն իսկ ասէ ԲՃ¹αβ ինքն իսկ ասէ ի բերանոյ սուրբ Գ ասէ 17-18 ԱԲԹԻՃ¹,⁶αβ մարգարէին 18 Ա ես եմ, ես եմ նոյն ի սկզբանէ ԲՃ¹αβ չիք ես նոյն եմ Գ ես եմ, ես եմ նոյն, ես եմ ի Ը նոյն ի սկզբանէ ԹԻ նոյն փխ ես նոյն եմ ԳԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³ չիք ես (նոյն եմ) ԱԹ յաւիտեանս Բ ցյաւիտեան α ցյաւիտեանս 19 Թ քաջութիւնս α զքաջութիւն Բ դրօշելոյ 20 ԲՃ¹αβ եղբարք իմ Խ եղբայրք ԲՃ¹ թուլութեամբ մի՛ լքանիցիմք αβ մի՛ լքանիցիք։

* ՁԷV ձեռագրերը չունեն էջ 108, տող 5—էջ 109, տող 6—7 «էին— և նա նմա անուն»։

թեամբ սրտիւ և հաստատուն հաւատովք կամակար յարձակեսցուք ի վերայ թշնամեացն, որ յարուցեալ գան ի վերայ մեր: Մեր յոյսն մեզ կրկին երևի. եթէ մեռանիմք՝ կեամք, և եթէ մեռուցանեմք՝ մեզ նոյն կեանք առաջի կան: Յիշեսցուք զբանն Առաքելոյ, որ ասէ, թէ «Փոխանակ ուրախութեանն, որ նմա առաջի կայր, յանձն էառ զհամբերութիւն մահու, և մահու խաչի. վասն այսորիկ և Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց, և ետ նմա անուն, որ ի վեր է քան զամենայն անուն. զի յանուն Յիսուսի Քրիստոսի ամենայն ծունր կրկնեսցի երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամետականաց»*:

«Եւ քանզի որ ճշմարտութեամբ միացեալ է ընդ սիրոյն Քրիստոսի, հոգւոյն աչօք տեսանէ զաներևոյթ յատակ լոյսն ճառագայթից իմանալի արեգական, որ յամենայն ժամ և յամենայն օր գեր ի վերայ ծագեալ երևի ամենեցուն. և սրբատեսիլ և սրբահայեացս անպղտոր յատկութեամբ ձգտեցուցանէ զհայեցուածս, և թափանցանց եղեալ ընդ երկինս՝ յանմատոյց տեսիլն մերձեցուցանէ, և կորովութեամբ կշռէ զերկրպագութիւն զերից հաստուածոցն միաւոր զօրութեան: Եւ արդ որ ընդ Աստուծոյ աստիճանսն ոտնփոխ եղեալ իցէ, և բարձրութեամբ յարքունիսն հասեալ, և զամենայն մեծութիւն բովանդակ տեսեալ, նա միայն է, որ ժառանգէ զանանց ուրախութիւնն և զանտրտմական մխիթարութիւնն:

«Մի՛, տեարք իմ պատուականք, յետ այսչափ ի բարձունս վերանալոյ՝ այսրէն յերկիր անկեալ թաւալիցիմք, այլ զանեղի առեալ անդրէն ի

* Փիլիպ. Բ 7–10

---

1 ԲԴա հաւատով է կամակար (!) 2 ԱԲԳԴԹԻԿձ^{1}ա^3 ի վերայ յարուցեալ թշնամեացն (ԱԳԴԹԻԿ թշնամւոյն) ԱԲԳԴԹԻ չիք որ յարուցեալ գան ի վերայ մեր 3 ԱԲԳԴԹԻԿՀձ$^{1,5-10,12-20,23-28}$ա^3 կեամք ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}A կեանք Դ մեռանիցիմք Ի չիք մեզ ԳԼՏ^1 կեանքն 3–4 ԱԹԻ նոյն կեանք առաջի կա մեզ Բձ^{1}ա^3 նոյն կենդանութիւն առաջի կա մեզ 4 ԲԽձ^{1}ա^3 յիշեցէք զբանն առաքելոյն Բ եթէ 4–5 ԱԲԳԴԻա ուրախութեանն 5 ԱԳԴԹԻԿ պատրաստեալ էր փխ կայր Բձ^{1}ա^3 կայր պատրաստեալ էր յանձն առ ԱԴ առ 5–6 Ա զհամբերութիւն մահու խաչի 6 ԳԼԹԽՏ^{1}Տ^2 չիք մահու Թ չիք մահու և Ի չիք և մահու ԳԼԽ մահու և խաչի ԱԲԴձ^{1}ա այնորիկ է չիք և (Աստ...) ԱԳԴԹԻԼԿՏ^1 չիք առաւել 6–7 Բձ^{1}ա^3 և շնորհեաց փխ և ետ 7 Հ չիք որ ի վեր է քան զամենայն անուն Գ յանունն 8 Տ^2 չիք ամենայն 10 ԳԼՏ^1 չիք որ Ակձ$^{5-6,12-14,18}$ սիրոյն աստուծոյ A որդւոյն աստուծոյ փխ սիրոյն Քրիստոսի ԴԹԻ սիրոյն 11 ԳԴԵԺԼԽՀ հոգւոյն ԳԵԺԼԽՀ աչօքն ԵԺՀ տեսանեն ա ոգւոյն աճօք Բձ^{1}ա^3 յոյսն յատակ ճառագայթիցն 12 ԱԳԴԵԸԺԻԼԽԿՏ^{3}ա արեգականն Բ արեգակնն Դ չիք և ա չիք յամենայն ժամ և 13 Բա^3 չիք և Բձ^{1,14}ա^3 սրբատեսիլ և սրբահայեցող է սրբոց տեսիլ է ԸԽՏ^2 սրբահայեաց ԼՏ^1 չիք և սրբատեսիլ Դ չիք և 14 Ա ձկտեցուցանէ Ը ձգեցուցանէ ԲԴձ^{1}ա^3 զհայեցուածն ԵԼՀ զհայցուածս աՏ^2 թափանցիկ Բձ^{1}ա^3 յերկինս 15 Կ կորութեամբ (!) ԲԳՃ զերկրպագութիւնն 16 ա զերիս ԱԳՁԷԸԹԺԻԿ հաստածոցն ԲԳԼձ^{1}ա^3 հաստուածոցն ԵՀ հաստուածն ԱՁԷԹԻ զօրութիւն ԲԺՏ^{3}ա զօրութեանն ԳԴԼԿՏ^1 զօրութիւնն V չիք զերից հաստուածոցն միաւոր զօրութեան 16–17 ԱՁ աշտիճանսն Բձ^{1}ա^3 ընդ այս աշտիճան փխ ընդ աստուծոյ աստիճանսն 17 Բ ոտին ոտնփոխեալ ձ^{1}ա^3 ոտն ոտնփոխեալ ԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 ոտնափոխ Տ^3 ոտնկոխ է չիք աստիճանսն — բարձրութեամբս ԱԳԹԺԻԽՄՏ^{1}Տ^{3}V իցեն ԴԼ չիք իցէ ա բարձրութեամբ անդ յարքունիսն Բ ընդ արքունիսն Դ յարքունիս Բձ^{1}ա^3 հասեալ կա ԵԸԺԽ հանեալ փխ հասեալ 18 Բ չիք և ԳԴԺ մեծութիւնն ա զամենայն զմեծութիւն Բձ^{1}ա տեսանել 19 Ա զանանց (!)է չիք զանանց ԱՁԷԹԻV չիք և զանտրտմական մխիթարութիւնն ԳԴԿ ուրախութիւնն ԵԸԺԽՀ ուրախութիւնն ԵԼՀ մխիթարութիւն 20 Թ չիք իմ Ի մանկունք փխ մի՛ տեարք իմ A մի յետ Բձ^{1}ա^3 այսչափ յերկինս փխ այսչափ ի բարձունս 21 Բձ^{1}ա^3 անդրէն փխ այսրէն Ի մի՛ այսրէն Դա չիք անկեալ ԸԽՄՏ^1 թաւալեցեմք ա անդրէն յերկիր թաւալեցիմք ԱՁԷԹV առեալ ԳԴ անդէն:

բարձրութեանն հաստատեսցուք։ Թէպէտ և հայեսցուք ի ստորին կողմ երկրիս, տեսանեմք զսա լի ամենայն ապականութեամբ և անսուրբ պըղծութեամբք։ Քանզի զի՞նչ աղէտք տարակուսի են, որ ոչ գործին յերկրայինս ախտաբերս. Թշուառութիւնք աղքատաց և անթիւ չարչարանք նոցուն, աղցաւոր ծանրութիւնք հարկահանաց, զզուանք և կռփանք ի բռնաւոր ընկերակցաց, քաղց և ծարաւ ըստ կարօտութեան բնութեանս։ Սառնամանիք ձմերայնւոյ և խորշակք ամարայնւոյ, հիւանդութիւնք տարաժամք և ախտք մահաբերք հանապազ տանջեն զմարդիկ. երկեւղ արտաքնոց, արհաւիրք ի ներքնոց անդադար ի վերայ հասանեն. ցանկան մահու յառաջ քան զժամանակն, և ոչ գտանեն. և բազումք են, որ փորեն և խնդրեն, և խնդալից լինին յորժամ գտանեն։ Իսկ որ թուին մեզ, եթէ յաջողեալ իցեն ի մեծութեան և փափկանան ուրախութեամբ ի սակաւեկի կենսս, մեծամտեալ հպարտանան յանցաւոր մասունս աշխարհիս, նոքա են, որ կուրացեալ են ի ճշմարիտ կենացն։ Իսկ արդ զի՞նչ այն չարիք իցեն, որ ի նոսա ոչ գործիցին. ընդ մեծութիւն խառնեալ է յափշտակութիւն ընչից աղքատաց, ընդ սուրբ ամուսնութիւնն՝ զէճ պղծութիւն։ Յորս վայելեն ընտրութեամբ, նոցուն երկրպագութիւնս իբրև Աստուծոյ մատուցանեն, մոլորեալք ի ճշմարիտ կենացն։

«Ո՞չ ահա ամենայն աշխարհս արարչին բոլորեցուն է գոյացութիւն. և զոր նորայն պաշտեն և պատուեն՝ ապաքէն ի սմին նիւթոյ է մասն. իսկ արդ մասունքն մասանց կան ի ծառայութիւն։ Զի եթէ մի մասն աշխարհիս

---

1 Բռ ի բարձրութիւնն հաստատեցիմք Ի հաստատիցուք ԵԺԽՀ Թէև Բձ^{1}ռ^3 հայիցիմք ԳԵԺԻԽԿՀ կողմն 2 ԱՁԷԹԻVձ^{5}ռ ապականութեամբք Բ^3 լի ապականութեամբ և անսրբութեամբ 2–3 Դ պղծութեամբ ԵՀ և պղծութեամբք լցեալ ԸԺԽ անսուրբ և պղծութիւնք լցեալ 3 Դ զինչ ինչ Բ չիք են 3–4 Բձ^{1}ռ^3 յերկրաւորս փխ յերկրայինս ախտաբերս ԳԼԿՏ^{1}Տ^2 յերկրայինս ախտաբեր 4 ԳԵԸԺԽՀՏ^{1}Տ^2 ախտաբեր ռ անբաւ են Թշուառութիւնք ԳԵԸԺԼՀՏ^{1}Տ^2 չիք և ԲՏ^{1}ռ^3 նոցունց. 5 ԲԴԽձ^{1}ռ^3 անցաւոր փխ աղցաւոր Հ ծանրաւորութիւնք Ի զրկանք փխ զզուանք ԽՀ բռնաւոր (!) 6 ԳԴԼՏ^{1}Տ^2 չիք և Ի ծարաւի ԱԳՁԹԻV բնութեանս փխ բնութեանս Բ բնութեանցն ռ^3 բնութեանց է բնութիւնս 6–7 Բ սառնամանիկք ձմերայնի և խորշակք ամարանի Դ ձմերանւոյ ռ ձմերայնի, հիւանդութիւնք Դ խորշակ Դ ամարանւոյ 7–8 Դ տարաժամ ախտք 8 Դ զմեզ փխ զմարդիկ Ը զմարդկիկ Խ տանջեն զմեզ և մարդիկս ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 երկիւղք 9 Հձ^{1}ռ^3 չիք արհաւիրք ի ներքնոց ԱՁԷԹԻVՏ^3 և արհաւիրք ԳԵԸԺԽԿՏ^{1}Տ^2 և ահք ներքնոց Դ ահ ներքնոց Լ ահք։ չիք ի ներքնոց Կ չիք անդադար Բձ^1 հանապազ փխ անդադար Դ հասցեն ԲՁԷ հասանեն V հասանին Հ չիք մահու 10 ԱՁԷԹ բազում ԱՁԷԹԻ փորեն և խորեն և խնդրեն 10–11 ԸV չիք «և բազումք են — յորժամ գտանեն» 11 Բձ^{1}ռ^3 և յորժամ գտանեն՝ խնդալից լինին ՁԷԻ խնդակից Բ թուի ԲԳԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ռ յաջողեալք Դռ աջողեալք 12 ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ռ^3 ի մեծութիւն ԱԳՁԷԹԻV ի պակասեալ ի կեանս Բձ^{1}ռ^3 պակասեալ ի կեանս աշխարհիս ԾՏ^1 պակասեալ 13 ԳԵԺԼԽ հպարտանայ ԳԵԺԿՀՏ^2 ի յանցաւոր Բ յանցաւոր խմաստուն ռ ի մասունս Բձ^{1}ռ^3 չիք աշխարհիս Դ աշխարհի ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ռ^3 սոքա 14 Հ ուրացեալ են Բձ^{1}ռ են փխ իցեն ԻԽ չարք 15 ԳԵԺԽԿՀ չիք ոչ ԲԳձ^{1}ռ^3 գործեցան ԵՀ գործիցին ԲԺԽռ^3 ընդ մեծութիւնն ռ խառն է 16 ԳԵԼԽ ամուսնութիւն ԲԳԵ զէջ Բ պղծութիւնն 16–17 ԱԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 յորս վայելեն ընտրութեամբ Λ վայելենն անընտրութեամբ Բձ^{1}ռ^3 յորս վայելեն տէրութեամբ 17 Բձ^{1}ռ^3 նոցունց Դ երկրպագութիւն ռ յերկրպագութիւն 18 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մոլորեալքն 19 ԱՁԷV յամենայն Բ արարչին են գոյացութիւնք Դ ամենեցուն Բձ^{1}ռ^3 չիք բոլորեցուն 20 Բռ^3 նորա Բ^3 պատուեն և պաշտեն Դ ի նոյն ԵԸԺԼՀՏ^1 ի նմին ռ չիք ապաքէն Բ չիք ի ԱՁԷԹԻVՏ^3 նիւթոց 21 ԲԳՁԷԹռ մասունք Դ մասնն ԵԺԼԽՀ մասանցն ԲԳ ի ծառայութեան Բռ մին մասն։

ապականացու է, հարկ է թէ և ամենայն մասունքն ընդ նմին ապականին։ Նա և ի մասանց անտի՝ պարտ է թէ և ընտրութիւնք երևեսցին. իսկ արդ որ լաւ է՝ յայտնի է ամենեցուն, և որ գիտէն իմանալ՝ նա է ընտիր ի մասանցն։ Ապա թէ այդ այդպէս է, քան զամենայն պաշտամունս հեթանոսաց, որում երկիր պագանեն, երկրպագուքն են առաւելեալք քան զանբան տարերսն, որոց չարաչար կան ի ծառայութեան. և զէն Աստուած, որ ի մարդ կերպարանեցաւ, չպաշտեն, այլ արարածոց տանին երկրպագութիւն. որոց մեղաց չիք քաւութիւն յարդար ատենին։

«Օ՜ն անդր ի բաց թողցուք զխաւարային խորհուրդս մոլորելոցն. Եղկելիս և ողորմելիս քան զամենայն մարդիկ զնոսա համարեսցուք. մանաւանդ զի կամօք են կուրացեալք և ոչ ի հարկէ, և ոչ երբէք գտցեն զճանապարհն ճշմարտութեան։ Այլ մեք բացահայեաց աչօք տեսեալ զլոյսն երկնաւոր, մի՛ պատահեսցէ մեզ խաւարն արտաքին։ Զի ոյք էին ի խաւարի, եկն առ նոսա լոյսն ճշմարիտ. կուրացեալք վրիպեցան ի կենացն, իսկ որք ընկալայքդ հաւատովք, որդիք էք և ոչ օտարախորթք, սիրելիք և ոչ թշնամիք, բաժանորդք և ժառանգորդք վերին իմանալի քաղաքին։

«Անդ է առաջնորդ փրկութեան մերոյ. սա քաջութեամբ նահատակեցաւ, և զնոյն ուսոյց ամենայն նիզակակից գործակցաց իւրոց Առաքելոց. ընդ որս և դուք էք այսօր կրկին երևեալ, օրհնեալք հաւատովք ընդդէմ աներևոյթ թշնամւոյն, պատենազէն զրահիւք դէմ ընդդէմ ընկերակից սատանայական գործոյն։ Եւ եթէ այսպէս և եթէ այնպէս, զերկոսեան կողմանսն ի պարտութիւն մատնէք, որպէս և Տէրն ինքնին արար

---

1 Դ հարկ է եթէ Ի եթէ ԳԴV մասունք Բδ^{1}ʒβ ընդ միոյն փխ ընդ նմին Բδ^{1,2}ʒβ ապականեսցին 2 Բ ի մասանցն Ը իմաստնոց անտի ԳԴԿ չիք ի Դ եթէ փխ թէ և Գե ԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և ԱԳԶԷԹԻV ընտրութիւն ա ընտրութիւնքն ա չիք արդ 3 Բա լաւն է Լ չիք և Բδ^{1}ʒβ գիտէ ԳԵԺՏ^3 գիտէն 3—4 Դ նա է տուիչ մասանց փխ նա է ընտիր ի մասանցն ա մասանց ԸԽ իմաստնոցն փխ ի մասանցն 4 Եա ապա եթէ ԲԳԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 եթէ Բ զպաշտամունս 4—5 ա զամենայն զպաշտամունս հեթանոսացն Բ հեթանոսացն 5 ԶԷV յորում ԱV երկրպագունքն Դ երկրպագունք ա և երկրպագուք ԲԴ առաւելեալ 5—6 ԲԴδ^{1,2}ʒβ քան զամենայն զտարերսն որում 6 Գβ տարերս որ Թ տարերքն ԴԼԿՏ^{1}β ի ծառայութիւն ԵՀδ^1 զէնն Իկ զայն փխ զէն 7 ԳԴ կերպանայ ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 կերպարանայ Բδ^{1}ʒβ ոչ պաշտեն ԳԵԺԼԽՀՏ^{2}δ^6 չիք չպաշտեն այլ Դδ^{1}ʒβ և փխ այլ Բ տան 7—8 ԲԴ զերկրպագութիւն ԵՏ^1 յերկրպագութիւն 8 Դ որոյ ԲԴʒβ մեղացն Խ քաւութիւնք Բδ^{1}ʒβ յարդարադատ Դ յարդարադատէն փխ յարդար ատենին Թ արդար 9 ԲԳԴ ԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}δ$^{5-6,12-13,27}$ արդ փխ օն Կ ի բաց թողումք Հ ի բաց թողուցուք Բδʒβ մոլորութեանն (β մոլորութեան) 10 Խ մարդիկք է զնա փխ զնոսա 11 ԲԵԼԽԿՀՏ^1 Տ^{2}ա կուրացեալ է կորուսեալք փխ կուրացեալք ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}δ^6 չիք և 12 ԳՏ^1 զճանապարհս Դ արդ փխ այլ 13 ԲԴδ^{1,6},ʒβ որք 14 ԳԴԵԺՏ^2 խաւարին ԳԴԵԺՏ^{1}Տ^2 և եկն Բʒβ և կուրացեալքն ԼՏ^1 կուրացեալ 14—15 Դ կուրացեալ վրիպեցին ի կենաց ԳԵԺ ի կենաց 15 ԲԴ ընկալայք ա ընկալար Ի հաւատով ա որդիք եմք ԵԸ օտարխորթք Խ խորթք փխ օտարախորթք 18 ԲԳԵԸԺԼԽՀ առաջնորդն ԱԳԶ փրկութեանն 19 ԱԳԶ ԷԹԻԿV և զնոսա փխ զնոյն Ժ զնոյնն Ե զամենայն ա նիզակակցաց իւրոց 19—20 ԲԴ աβ որոց առաքելոցն Դ առաքելոցն 20 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}δ$^{1,5,13-14,18,27}$ʒβ յորում և փխ ընդ որս և ա դուք այսօր կրկին երևեցիք գինունք հաւատովք ԱԶԷԹԻVδ^{12}Տ^3 յորմէ ԱԳԵԶ ԸԹԺԻԼԽԿՀV Տ^3 երևեալք ԲԴ երևելիք Բ գինովք և հաւատովք Ի օրհնեալ հաւատով δ^{1}ա գինուք փխ օրհնեալք 21 Բδ^{1}ʒβ իսկ պատենազէն է պատմեն ազդէն(!) ԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 զրահիւքդ ԲԳԴԵԸԺԾԿՀԽδ^1 β չիք դէմ 21—22 ա չիք ընկերակից 22 ԳԴԵԸԺԽԾԿՀ Տ^{1}Տ^{2}ա գործոցն է չիք և եթէ այնպէս 22—23 ԴԵԺԻ զերկոսին 23 ԱԶԹ պարտութիւն(!) է ի պարտասութիւն (!) Լ մատնէր ԲԴՏ^{2}δ^{1}ʒβ առք իսկ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 ինքնին իսկ ԲՏ^{2}δ^{1}ɑβ ինքն։

աշխարհի. Թուեցաւ Թէ մեռաւ, այլ նա յայնժամ տարաւ զկատարեալ նահատակութիւնն. զախոյեանն ընկէց, զպատերազմն եհար, զԹշնամիսն ցրուեաց, զաւարն ժողովեաց, զգերիսն դարձոյց, զպարգևսն բաշխեաց ամենայն սիրելեաց իւրոց ի ձեռն իւրաքանչիւր առաքինութեան:

«Գիտէք դուք ամենեքեան, յառաջ ժամանակաւ հասեալ ձեր ի գործ պատերազմի, Թէպէտ և էր ձեր սովորութիւն՝ քահանայից հանապազորդել ի մէջ բանակիս, ի ժամ ճակատուցն յանձնեալ ձեզ ի նոցանէ աղօթիւք՝ յամուր տեղւոջ Թողուիք զնոսա, իսկ այսօր եպիսկոպոսք և երիցունք և սարկաւագունք, սաղմոսերգողք և գրակարդացք իւրաքանչիւր կարգեալ կանոնաւ՝ իբր վառեալք զինու և պատրաստեալք ի պատերազմ, կամին ընդ ձեզ յարձակել հարկանել զԹշնամիսն ճշմարտութեան: Եւ եԹէ մեռանել ևս հասանէ ի նոցանէ, սակայն և յայնմանէ ոչ են զանգիտելոց. քանզի լաւագոյն զմեռանելն կամին քան զմեռուցանելն:

«Որպէս զի կրկին աչս ստացեալ ունիցին. հաւատոյ աչօք զքարկոծանս մարգարէիցն տեսանեն, և մարմնոյ աչօք զքաջութիւն ձերոյ նահատակութեանդ: Մանաւանդ Թէ ի ձեզ զերկոսեան իսկ տեսանեմք. քանզի և դուք իսկ տեսանէք զչարչարանս սուրբ առաքելոցն և զպանծմունս զամենայն սուրբ մարտիրոսացն, որոց մահուամբն հաստատեցաւ սուրբ եկեղեցի, և հեղումն արեան իւրեանց եղև ի պարծանս վերնոցն և ներքնոց: Արդ մինչև ի դալուստն երկրորդ՝ նոյն նահատակութիւն կատարի չարչարանօք»:

---

1 ԱՁԷԹԻV յաշխարհի ԲԴԴԵԸԺԼԽԾԿՀ$S^1S^2S^3$A աշխարհի ԴԴԼԿ եԹէ   1–2 ԱՁԷԹԻV զկատարեալ նահատակ առաքինութիւնն AS^3 զկատարեալ նահատակ առաքինութեանն   2 ա զպատերազմն ա զԹշնամին   2–3 Բ չիք զԹշնամիսն ցրուեաց   3 Ի զաւար ԲԴԴԵԺԼԿՀ·^{1}ճ^{16}ա զգերին   4 Դճ^6 չիք ամենայն Բճ^{1,14}ւβ ըստ իւրաքանչիւր ԲԴԴԵԸԹԺԼԽԿՀS^1ճ^{1,14}ւβ առաքինութեան ԱՁԵԹԻVS^3A առաքինութեանց   5 Դ ամենիքեան   6 ԲԴ պատերազմին Բ ի բահանայից   6–7 ա հանապազորդիլ ՁԷԹԻV հանապազորդեալ   7 Բ բանակն ա ի մեծ բանակիս ԲԴ ճակատուն Բ յանձն առեալ ԱՁԹV յանձնել Ի յանձնիլ ա ձեր փխ ձեզ   8 Բ ի յամուր ա եպիսկոպոսունք   9 Հ իրիցունք Բճ^{1,2}ւβ չիք և սարկաւագունք Դ սաղմոսասացք ԵԸԺԽՀ սաղմոսերգուք ԴԿճ ^{,27} սաղմոսողորդք Թ չիք սաղմոսերգողք   10 ԸS^2 կարգաւ ԴԼS^1 կանոնաւք իբրև ԵS^2 կանոնաւն Բճ^{1}ւβ իբրու ԴԸԺԽԿՀ իբրև Բճ^{1}ւβ չիք և   11 Ի չիք կամին Խ չիք հարկանել Խ ի Թշնամիսն Կ զԹշնամիս ճշմարտութեանն   12 Դ և եԹէ ուրուք ԹԻ մեռանիլ Դ չիք ևս Բճ^{1,12,14}ւβ հասանիցէ ԴԸԺԼԽԿՀS^1S^2ճ^5 հասցէ Բճ^{1}ւβ սակայն ևս յայսմանէ Դ չիք սակայն և յայնմանէ Բճ^{1}β եմք փխ են   13 ա զի փխ քանզի Բ զմեռանելն կամիմք ԹԻ զմեռանիլն Դ և ոչ զմեռուցանելն   14 Բճ^{1}ւβ քանզի փխ որպէսզի ԲԴԴԵԸԺԼԽԿՀS^1S^2ճ^{1,6,14,23}ւ ունին ա ունի ԴԼS^1 հաւատոյ   15 ԲԼԿS^1S^2 մարմնոց ԲԵԺԼԽԿS S^2 աչօքս   15 ԴԴԵԺԻԿՀա եԹէ ԱՁԷԹVS^3 ի ձէնջ փխ ի ձեզ ԲԴԵ զերկոսեանն ԲԼԿS^1ճ^{6}ւ չիք իսկ (տեսանէք)   16–17 Դ քանզի և դուք տեսանէք   17 Խ չիք սուրբ ԲԵԸԺԼԽԿՀճ$^1S^1S^2$ւβ զպանծումն   18 Կ զամենասուրբ ԵԸԼԽՀ ամենայն A քաջ փխ սուրբ   19 Է չիք և ԱԴԴԵՁԸԹV արեանն Հ սուրբ արեանն Բճ^{1}ւβ նոցա փխ իւրեանց Բճ^{1,6}ւβγ պարծանք Դ չիք ի Բճ^{1}ւ և ներքնոցա ԴԴԵԼԽԿՀ վերնոց ԹS^3 ներքնոցն   20 ԲԴԴԵԸԺԼԽԿՀճ^{1}ւ եւ արդ ա նոցա փխ նոյն Բ նահատակութիւնն Դ կատարի:

Բոլոր ձեռագրերը, ճառընտիրները և տպագրությունները վերջանում են «չարչարանօք» բառով, միայն A-ն ավելացնում է՝ «[illegible] և՝ [illegible] նահատակաց, յորոց մի՞ջի և դուք էք հանդիսացեալ այսօր, և հրաւիրեալ ի յուսադրութիւն ձեր որոց արժանել ի դասուն նոցա և ժառանգորդս խոստացելոցն լինել անանց բարութեանց ի Քրիստոսէ Յիսուսէ, որ է օրհնեալ յաւիտեանս»:

Յայս վայր խօսեցաւ ի գիշերին յայնմիկ սուրբ երէցն Ղևոնդ, և փառաւորելով կատարեաց՝ զԱմէնն ասելով։ Եւ սեղան ուղղեալ՝ զամենասուրբ խորհուրդն կատարեցին. ուղղեցին և աւազան, և եթէ գոյր որ երախայ ի բազմութեան զօրուն՝ զգիշերն ամենայն մկրտեցին. և ընդ առաւօտս սուրբ օրհնացն հաղորդեցան, և այնպէս լուսազգեստ եղեն՝ որպէս ի տերունեան մեծի սուրբ զատկին։

Եւ մեծաւ զուարճութեամբ և յոյժ խնդութեամբ աղաղակեաց ամենայն բազմութիւն զօրացն և ասեն. «Հաւասարեսցի մահս մեր ընդ մահու արդարոցն, և հեղումն արեան մերոյ ընդ արիւն սուրբ մարտիրոսացն. և հաճեսցի Աստուած կամաւոր պատարագաւս, և մի՛ տացէ զեկեղեցի իւր ի ձեռս հեթանոսաց»։

** Յետ այսորիկ իբրև եհաս զօրավար գնդին Պարսից, եթէ հատան պատգամաւորքն ի միջոյ խաբել զնոսա, և բարձաւ յոյս ակնկալութեան իւրոյ գրաւել զնոսա յանբաւ միաբանութենէն, յայնմ ժամանակի յառաջ կոչէր զանօրէնն Վասակ և զամենայն ուրացեալ իշխանսն, որ էին ընդ նմա յաշխարհէն Հայոց. հարցանէր զնոսա, և ուսանէր ի նոցանէ զհնարագիտութիւն յաղթութեանն։ Եւ իբրև ուսեալ տեղեկացաւ զառն առն իւրաքանչիւր քաջութիւնս, կոչէր և զբազումս ի զօրագլխացն՝ որ էին ընդ իւրով ձեռամբ, և հրամայէր ածել զառաջեաւ զերամակս փղացն, և ի գունդս*

---

1 Բձ¹αβγ մինչև յայս վայր Բαβ սուրբ երէցն Ղևոնդ ի գիշերին յայնմիկ Դ Ղևոնդ 1—2 Դ փառս տալով ԺԾՏ¹Տ²ձ⁴,⁵,¹³,¹⁴ փառաւորելով 2 Բձ¹αβ չիք կատարեաց α սեղան ուղղեցին Բ զուղեցին փխ ուղղեալ ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ուղղելով Դ չիք Եւ Ծ և ուղղեցին 2—3 Բձ¹αβγ և զամենասուրբ 3 Բ չիք և Գ և ուղղեցին աւազան Բձ¹αβ կայր որ փխ գոյր որ Դ չիք և Ե և թէ 3—4 ԴԾՀՏ¹Տ² երեխա 4 Բձ¹αβ չիք ի բազմութեան զօրուն Ե ի բազմութենէ զօրուն Դ մկրտեաց 4—5 ԲԳԴԾՏ¹αձ¹,¹⁴,¹⁶ առաւօտն 5 ԳԴԾՏ¹ ի սուրբ խորհրդոյն հաղորդեցան Դ հաղորդեցին ԽVA լուսազգեստ Բձ¹αβ լուսազգեայ 6 Բ չիք ի ԳԿ մեծ փխ մեծի ԼαՏ¹ չիք մեծի Դ տօնի զատկին 7 Բձ¹,¹¹,¹³,²⁰αβγ զօրութեամբ փխ զուարճութեամբ ԳԴԵԽԾԿՀՏ¹Տ²ձ⁶,²⁷ զուարթութեամբ Ի աղաղակեցին 8 Է բազմութիւնն α բազմութեան ԼՏ¹ չիք զօրացն ԲԴձ¹αβ զօրուն ԳԴԵԺԼՏ¹Տ² և աւէ ԱՁԷԹԻVՏ³A հաւասարեացէ մահ 8—9 Լ մահուան արդարացն ԲԳԴԵԸԺԻԼԽՀՏ¹Տ²ձ¹,¹¹,¹³⁻¹⁴,¹⁷αγ հաւասարեսցի մահս մեր մահուան արդարոցն 9 Բ արեանս մերում ԳԵԺԼԿՀՏ¹ արեանս A ընդ արեան Դձ¹ մարտիւրոսացն Թα մարտիրոսաց 10 Դ տէր փխ Աստուած Դ ի կամաւոր պատարագս V կամաւոր պատարագս 12 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹,⁴⁻⁵,⁷⁻¹³,¹⁶,¹⁸,²⁷αβ զօրավարն Պարսից գնդին 12—13 Դ պատգամաւորք α պատգամարքն 13 Գ ակնկալութեանն Դ ակնկալութիւն յուսոյն իւրոյ Բձ¹αβ նոցա փխ իւրոյ Թ չիք իւրոյ 14 ԱՁԷԹVՏ² գրուեալ ԵՀ գրել ԲԵԸԺԽՀՏ²ձ¹,⁶αβγ յայնժամ Բձ¹,⁶β կոչեաց α կոչեալ 15 α զուրացեալն փխ զանօրէնն Դ զՎասակ Ի զիշխանսն α չիք ուրացեալ 16 Բ ի յաշխարհէն 16—17 Դ զհնարս գիտութեան յաղթութեանն 17 α յաղթութեանն Ա հասեալ փխ ուսեալ Է տեղեկացեալ Զ տեղակացաւ Ե առն 17—18 ԵԸԽԺՀ չիք իւրաքանչիւր 18 ԲԸԽձ¹γ զքաջութիւնս Բձ¹αβ կոչեաց Բα չիք և Բձ¹αβ նորա փխ իւրով 19 ԲԸα զառաջեաւ ածել Գ զառաջեւ զերամակն α զերամակ Բ զերամակեան ռեաւ փղացն Բ չիք ի։

* Ձեռագրերից ոչ մեկը այստեղ վերնագիր չունի: ԱԳԶԹ նոր տող: ԲԴԵԷԸԺԻԼԽԾԿՀV առանց նոր տողի, սովորական մեծատառ «Յ»-ով: Ա լուսանցքում զարդանշան: ՁԷ տեղ են թողել մեծատառ «Յ» գրելու համար: Թ «Յետ այսորիկ»—կարմիր թանաքով: Տպագրերից—Տ¹Տ² գլուխ Զ Տ³ վեցերորդ յեղանակ A վեցերորդ յեղանակ. Պատերազմն Հայոց Տ¹Տ² Տ³ կրկին անգամ ընդդէմ կայ Հայոց պատերազմաւ թագաւորին Պարսից: Ճառընտիրները նույնպես ոչ մի վերնագիր չունեն:

զունդս զգազանսն բաժանէր, և առ մի մի փիղ երեք հազար սպառազէնք, թող զայլ զօրսն ամենայն։

Խօսէր և ընդ մեծամեծսն արքունի հրամանաւ և ասէր. «Յիշեցէ՛ք այր իւրաքանչիւր զպատուէր մեծ թագաւորին, և դի՛ք առաջի զանուն քաջութեան. ընտրեցէ՛ք զմահ քան զկեանս վատութեամբ։ Մի՛ մոռանայք զեւղն և զպսակն և զուռն և զառատաձեռն պարգևսն, որ շնորհի ձեզ յարքունուստ։ Տեարք էք իւրաքանչիւր գաւառաց, և ունիք իշխանութիւն բազում. զոր ինքնին գիտէք զքաջութիւն աշխարհին Հայոց, և զառն առն իւրաքանչիւր նահատակութիւն արութեան. զուցէ ձեր ի պարտութիւն մատնեալ՝ կենդանեաւ վրիպիցիք ի մեծ կենացն զոր ունիցիք։ Յիշեցէ՛ք զկին և զորդիս ձեր, յիշեցէ՛ք զփրկչի բարեկամս ձեր. զուցէ ոտնհար լինիցիք յարտաքին թշնամեացն և ողբալիցք ի ներքին սիրելեացն»։

Նա և յուշ եւս առնէր նոցա զբազում ընկերակիցս փախուցեալս, որք թէպէտ և ի պատերազմէն ապրեցան, սակայն ընկալան զվճիռ մահուն իւրեանց. ուստերք և դստերք և ամենայն ընտանիք իւրեանց յանաշխարհիկս ղրեցան, և ամենայն հայրենի գաւառք հատան ի նոցանէ։

Զայս ասէր, և առաւել քան զայն սաստկացուցանէր զհրամանն արքունի։ Կարգէր կազմէր զզօրսն ամենայն, և տարածանէր երկայնէր զճակատն յերկայնութիւն դաշտին մեծի։ Եւ իւրաքանչիւր գազանացն յաջմէ և յահեկէ զերեքհազարեան սպառազէնսն պատրաստէր, և զընտիր ընտիր նահատակացն շուրջ զիւրեաւ գումարէր. և այսպէս ամրացուցանէր զգունդն Մատեան իբրև զաշտարակ մի հզօր և կամ իբրև զբերդ մի անմատոյց։ Նշանս բաշխէր, դրօշս արձակէր, և ի ձայն մեծի փողոյն պատրաստ հրամայէր լինել։ Իսկ զգունդն զԱսպարհացի, և զԿատոշացն և

---

1 ԲՉ բարժանէր ԵԸԺԽՀՏ^{2} բաժանէր զգազանսն ԲԳԴԵԸԼԽԿ չիք և Բ առ մի փեղ Բա սպառազէն 2 Λ զօրս 3 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} չիք և Բձ^{1}ա խօսէր ընդ ամենայն մեծամեծսն 4 Ճա մեծի ԲԳԴԼԿաβ չիք և 4—5 ՁVՏ^{3} քաջութեանն 6 Բ չիք և զպսակն Բձ^{1,2}աβ և զերեկլի պսակն ԱԲՁԷԹԻՏ^{2}ձ$^{1,4,7-8,10}$աβ զուռն V չիք զուռսն Դ շնորհեցաւ ԵԸԺԽՀՏ^{2} որ շնորհեցաւ և շնորհի 7 Թ էիր ԲԴձ^{1,2}աβ իշխանութիւնս բազումս 8 ԱՏ^{2} ձեզէն փխ ինքնին Թ զքաջ 9 Բ զնահատակութիւն ԵԸԺԽՀ արիութեան (Խ արիութեանն) Է չիք արութեան ԳA զփորձ առեալ ճանաչէք զուցէ Է պատրաստութիւն փխ պարտութիւն 10 ԲԵԸԺԽՀՏ^{2}ձ^{1,2,6,27}աβ կենդանոյն ԳԼA վրիպեցէք Դձ^{18} չիք մեծ ԲԼՏ^{1}ձ^{6,27}աβ ունիք Բաβ յիշեցէք և 10—11 Խձ$^{4,7-10,17-19}$ չիք յիշեցէք զկին և զորդիս ձեր 11 ԲԵԷԸՀVՏ^{3} ոտնահար Լ առոտնհար Խ սանձահար փխ ոտնհար Իձ$^{7-10,12,14-15}$ լինիցին Խ լիցիք 12 Բձ^{1,2,5}աβ ողբայիցք ԵԸԺԽ ողբակից Բձ^{1,2}աβ ատելեացն փխ սիրելեացն ԳԴԵԺԼԽ սիրելեաց 13 Դβ չիք եւ Բձ^{1,2}աβ չիք նոցա ա փախուցեալ ԲԼա որ 14 ԷԿ չիք և Բձ^{1,2} մահուանն Գ մահու ԴԷ մահուան 15 ա և ուստերք ԴԼՏ^{1} չիք և ամենայն ընտանիք Բ չիք իւրեանց 16 ԲԳԴԵԺԽԿՀձ^{1,2}աβ գաւառքն 17 ԳԵԸԺԼԿՀձ^{1,2}աβՏ^{2} զայնս ԲԴԹ զհրաման 18 Բձ^{1,2}աβ չիք երկայնէր 19 Բձ^{1,2}աβ ընդ երկայնութիւն ԸԺԽ յերկայնութեան ԵԸԺԽՀՏ^{2} մեծի դաշտին 19—20 Բ յաջմէ (!) 20 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}ձ^{6}ձ^{16} հազար փխ հազարեան ԸԽձ^{6} սպառազէնս 21 Բձ^{1,2,9,10}ա նահատակին ԴԿ զիւրև փխ զիւրեաւ Բձ^{2}ա և այնպէս Դ չիք և Է չիք և այսպէս 22 ԱՁԷԹԻV արեան փխ Մատեան ԼՏ^{1} չիք Մատեան Դ զաշտակ ա աշտարակ Բաβ չիք և Է չիք զաշտարակ մի հզօր կամ իբրև ԼՏ^{1} չիք կամ 23 Դβ փողոյ մեծի ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}ձ^{1}ա փողոյ 24 Բաβ հրամայէր պատրաստ լինել ի լինել Ե զունդն ԱԲԻ զԱսպարհացին և զԿատոշայ ՁԷV զԱսպարահարիկ և զԿատոշայ ա զԱսպարհանիկ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3} զԱսպարհայիկ Թ զԱսպարհիկ ԴԵՁԹԺԼԽՀVՏ^{2}Տ^{3} զԿատոշայ Դձ$^{1,4,6-10}$աβ զԿաւշտայ։

զՀոնաց և զԳեղաց, և զայլս ևս ամենայն զընտիր ընտիր մարդիկ զօրուն ի մի վայր ժողովէր, և հրաման պատուիրանի տայր ընդ աջմէ կողմանէ իւրոյ գնդին պատրաստ լինել ընդդէմ Հայոց զօրավարին։

Իսկ արին Վարդան յառաջ մատուցեալ և զաւագանին հարցանէր, և միաբան ամենեցուն խրատու զզօրագլուխսն կարգէր.

Զգունդն առաջին տայր ի ձեռն իշխանին Արծրունեաց, և նիզակակից նմա զմեծ իշխանն Մոկաց. և զայլն ամենայն նախարարեան համհարզս երկոցունց, և զամենայն բազմութիւն գնդին թևս ասափ և անտի կազմէր նոցա։

Եւ զգունդն երկրորդ տայր ի ձեռն Խորենայ Խորխոռունւոյ, և նիզակակից նմա զԸնծայինն և զՆերսեհ Քաջբերունի։

Եւ զգունդն երրորդ մատուցանէր ի ձեռն Թաթլոյ Վանանդացւոյ, և նիզակակից նմա հրամայէր զՏաճատ Գնթունի, և զբազումս ի քաջ արանց ասափ և անտի ի թևս նոցա։

Ցանձն իւր առնոյր զգունդն չորրորդ, և նիզակակից իւր զքաջն Արշաւիր և զՀարազատ եղբայրն իւր զՀամազասպեան։

Կարգէր և կազմէր զճակատն յորդորելով ընդ ամենայն երեսս դաշտին զէմ յանդիման Աւեաց գնդին, առ ափն Տղմուտ գետոյն։

Եւ իբրև այս այսպէս պատրաստեցան, երկոքեան կողմանքն լի սրտմտութեամբ և մեծաւ բարկութեամբ զայրանային, և գազանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին և ամբոխ աղաղակին երկոցունց կողմանց՝ իբրև ի մէջ ամպոց շփոթելոց՝ ճայթմունս գործէր, և հնչումն ձայ-

---

1 է՝ զՀնարաց փխ զՀոնաց Բ չիք և (զԳեղաց) ձ^{2}ւ զԳեղայ Բձ^{1}ւց և զայլ ամենայն ԲԵձ^{1}ւց ընդիր ընդիր մարդիկ զօրուն ԳԴՋԺԼԻԾՏ^{1}Տ^2 մարդիկ զօրուն Ը ընտիր ընտիր Թ մարդիկք Կ մարդիկն զօրուն ԱԶ.ՓԻVՏ^{3}Λ զընտիր ընտիր զօրուն մարդիկ 2 Բւց կայուցանէր փխ ժողովէր Թ պատուէր հրամանի 3 է իւրմէ գնդին Կ իւրմէ գնդին իւրոյ Ի լինել Λ գնդին իւրոյ Բձ^{1}ւց զօրավարին Վարդանայ ձ$^{4,7-1,13,15-20,23-25,27}$, գնդին փխ զօրավարին Թ զօրագլխին 4 Բձ^{1}ւց կարմիրն փխ արին Բւց չիք և Բւց հարցանէր զաւագանին Դ զիւր աւագանին Բւց չիք և 5 ԵԸԺԼԹՏ^{1}Տ^2 խրատիւք Կ խրատու չ խրատէր ձ^{1}ւց զօրագլուխս Բ զզօրագլուխս Λ կարգէր այսպէս 6 ԵԸԺԹՉ Սիւնեաց փխ Արծրունեաց 7 ԲԴԵԸԺԼԹԿՀՏ^{1}Տ^2, նմին ա նորին Դ իւր փխ նմա ԲԴԴԵԿ զայլ Լ և այլ ամենայն Ծ և զայլ ամենայն Բձ^{1}ւ նախարարսն ԳԴՏ^1 նախարարեանն 7 8 ԲԴձ^{1}ւ համհարզ ԳԵԾԿՀVՏ^{1}ձ$^{5-14,16,21}$ց համահարցս (!) է համբարցս (!) Թ համհարցս ԸԹ համահանդերձս Ժձ^{12} համահարձս Տ^2 համահարզ Տ^3 համահարցս 8 Λ երկոցունցն ա զօրութիւն փխ բազմութիւն ԳԵԺԿՉ չիք և 10 Բձ^{1}ւց մատուցանէր փխ տայր ԵԸԺԹ Խորէնայ ԱԲԴԴԵԶ.ԸԹԺԻԼԹԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{1,6,11-14}$ւց Խորխոռունեաց ա Խոսխոռունեաց VՏ^{3}Λ Խորխոռունեաց 11 Բձ^{1}ւց նմին ԳԵԸԺԼԹԿՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{4-11,13,27}$ց ընծայ (ԵԸԺ ընծա) լինէր ԱԶ.ԻV զընծայինն չ (Ընդծայինն էր.!) ա զնծայինն ԳԵԸԺԼԿՏ^{1}Տ^{2}ձ$^{4-11,13,27}$,ց չիք և ԿՀ Ներսեհ 12 ա մատուցանէ է Թաթլու ԱԶ.ԻVՏ^{3}ձ^{5}ւց Վանանդեցւոյ Բ Վանանդեցւոյ Λ Վանանդեցւոց 13 Բ նմին տայր ա նմա տայր փխ նմա հրամայէր Թ չիք հրամայէր ԸԹ զՏաճ Բձ^{1}ւց Քնթունի Դ Բթունի չ Գնթունի 14 ԵԸԺԹ չիք ասափ և ԳԵԿւ չիք ի 15 Դ չիք իւր Լ զնիզակակից 16 ի հայադատ Λ եղբայր Բձ^{1}ւց զեղբայրն ԳԿ չիք իւր ԲԴԸԹՏ^{2}ձ^{1}ւց զՀամազասպեանն ԱԻԼՉԿVՏ^{1}Տ^2 զՀամազասպեան 17 ԵՉ յորդորել չ չիք ամենայն 18 ա այլեաց Դ Տղմու 19 Թ և իբր Բձ^{1}ւ զայս ԳԵԸԺԼԹԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք այս Դ այնպէս Բւց պատրաստէին Բ կողմնքն ԲԴԴԵԸԺ ԼԹԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ւց չիք լի 20 Բձ^{1}ւց չիք մեծաւ Բձ^{1}ւց մեծաւ փխ զաղանացեալ 21 Բ արձակէին ԳԵԸԺԹԿՀ ի յերեսաց (ԸԹ յերացս) արձակէին Λ յարձակէին երկոքեան ԱԶԻV յարձակէին երկոքեանն Թ յարձակէին երկոքեանքն Ե ապադակէին (!) ԱԳԵԶ.ԺԻԿVՏ^{1}Տ^2 յերկոցունց 21 22 ԲԴԵԿVՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ւց կողմանցն 22 ա ամպոյ ԱԶ.ԹԻVձ^{2}ւ շփոթելոյ Բւց ճայթիւնս:

նից զքարանձաւս լերանցն շարժէր։ Ի բազմութենէ սաղաւարտից և ի փայլիւն պատենազէն վառելոցն իբրև նշոյլք ճառագայթից արեգական հատանէին։ Նա և ի բազում շողալ սուսերացն և՛ ի ճօճել բազմախուռն նիզակացն իբրև յերկնուստ ահագին հրաձգութիւնք եռային։ Քանզի ո՞վ իսկ է բաւական ասել զմեծամեծ տագնապ ահաւոր ձայնիցն, ո՛րպէս կոփիւնք վահանաւորացն և ճայթմունք լարից աղեղանցն զլսելիս ամենեցուն առ հասարակ խլացուցանէին։

Անդ էր տեսանել շտապ մեծի տագնապին և զաղէտս անբաւ տարակուսանացն երկոցունց կողմանցն՝ առ ի յանդուգն յարձակմանէն զմիմեանս բախելով. քանզի թանձրամիտքն ցիմարէին և վատասիրտքն լքանէին. քաջքն խիզախէին և նահատակքն գոչէին։ Եւ խումբ արարեալ ամենայն բազմութեանն՝ դիմեան ի մէջ փակէին, և զանգիտեալ զունդն Պարսից ի դժուարութենէ գետոյն՝ զահեղեան գնալ սկսան։ Իսկ զունդն Հայոց հասեալ անցանէին, ձի ի վերայ առեալ յարձակէին մեծաւ զօրութեամբ. սաստկապէս բախեալք ընդ միմեանս, յերկոցունց կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ գլխաթաւալ խաղային։

Յայնժամ մեծ տագնապի ի վեր հայեցաւ քաջն Վարդան, և տեսանէր զընտիր ընտիր քաջ նահատակաց Պարսից զօրուն, զի զձախակողմն շարժեցին զՀայոց գնդին. մեծաւ ուժով յարձակէր ի տեղին, և զաջ թեւն Պարսից գնդին բեկեալ՝ արկանէր զգաղանօքն, և շրջան առեալ կոտորէր մինչև ի նոյն տեղի։ Եւ այնպէս շտապ տագնապի ի վերայ հասուցանէր, մինչև զունդն Մատեան բակեալ բաժանեցան ի մեծ ամուր պատրաստութենէն, դեռ ևս քաջ քաջ ի փախուստ դառնային։

Ապա դէտակն ի վեր ամբառնայր Մուշկան Նիւսալաւուրտ, բակեալ զամենս տեսանէր ի գնդէն Հայոց, և զկնի մնացեալ ի հովիտս լերանցն։

---

1 ԱԳԴԵԶԷԺԿՀV ձայնիցն Բծ¹չ մեծի ձայնին Դչ լերանց Բչ³ Եւ ի բազմութենէ Թ սաղաւարտացն 2 ԳԵԸԽԿՀ փայլուն Թ չիք ի (փայլիւն) ԳԿծ¹⁷ վառելոց ԷV վառելոցն (!) Բ արեգականն 3 Դ չիք ի Բծ¹չ³ շողալոյ VՏ³Λ ի բազում սուսերացն շողալ V բազմախառն 4 Դ նիզակաց Բծ¹չ⁵ յերկնից Թ երկնուստ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³ հրաձգութիւնք ԵԸԺԽՀ Եւ փխ քանզի 5 Բծ¹չ իցէ փխ իսկ է ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²չ³ զմեծ Խ չիք ասել զմեծամեծ Դծ¹ զմեծ տագնապն Է տագնապն Լ ահագին փխ ահաւոր 5—6 զկոփիւն Տ² որպէս զի կոփիւնք չ որպէս զի կոփիւն Լ փոկիւնքն (!) Դ չիք որպէս կոփիւնք վահանաւորացն 6 Կ աղեղնաւորաց չ աղեղանց ԵԺԽ զլսելիսս 7 Դ խլացուցանէր 8 Եծ¹⁷ զշտապ Հչ զշտապ Բչ տագնապի ԵԸԺԽՀ չիք անբաւ 8—9 չ տարակուսանաց 9 Դ երկեցունց Է կողմանց ԶԷ յանդուգն V յանդգանդն ԴԼԿ յարձակմանն 10 ԸԽ չիք ցիմարէին և վատասիրտքն 11 Բ նահատակք 12 ԵՀ բազմութեան Հ դեռն ԱԶԷԹV զօրան փխ Գունդն ԺԻ զօրքն (Ժ լուսանցքում՝ գունդն) Բծ¹չ³ գնդին 13 ԲԴծ¹չ⁵ գետոյ ԾՏ¹ գետն 14 ԴՏ²ծ¹չ³ ի վեր ԼՏ¹ չիք ձի ի վերայ առեալ յարձակէին Թ արձակէին 15 Բծ¹չ³ բախեալ զմիմեանս ԳԴԵԿՀ բախեալ ԲԴչ երկոցունց կողմանցն ԵԺծ¹ կողմանցն 16 ԴԵԺ վիրաւորս չ գլխթաւալ 17 Խ յայնժամ մեծ ԲԳԴԻԼՏ¹Տ²չ մեծի ԱԵԶԷԸԹVՏ³Λ մեծ տագնապի Դչ տագնապին ԲԳԴԵԺԼԽԿՏ¹Տ²չ³ չիք և 18 ԱԳԴԶԷԹԻԿV նահատակացն Կ Պարսիցն չ զօրուն Պարսից Է ձախ կողմն ԸԺԽԿ զձախ կողմն 19 ԷԼ Հայոց ԱԶԷԹԻV զօրութեամբ փխ ուժով Բծ¹չ³ իսկ քաջն Վարդան մեծաւ ուժով 20 Բչ թև գնդին Պարսից բախեալ ԳԵԺԼԿՀ գնդին Պարսից ԸԽծ¹Տ² գնդին պարսից 21 ԶԷV բշտապ Բծ¹չ³ հասուցանէր ի վերայ 22 Դ ի զունդն ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²ծ¹չ³ բակեալ Կ բակեալք 24 Բ դիտակն Տ³Λ համբառնայր Բ Մուշկիան Կ Մուշկանն ԱԶԷVՏ³ Նիւսալաւուրտն ԵԸԺԽՏ²չ Նիւսալաւուրտ Ի Նիւսալաւուրտն 24—25 Բծ¹չ³ բակեալ տեսանէր զամենս ի Հայոց գնդէն ԵԸԺԽՀՏ² զամենս բակեալ տեսանէր 25 ԳԵԺՏ¹Տ² ի գնդին ԵԸԺԽՀ և զհետ փխ և զկնի Դ լերանցն

Վասն որոյ զաղաղակ բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զիւրեաւ զզօրս Արեաց, որք զտեղի առեալ կային ընդդէմ գնդին Վարդանայ։ Եւ անդէն ի տեղւոջն երկոքին կողմանքն զպարտութիւն խոստովանէին, և առ յոյժ թանձր անկեալ դիականցն իբրև զքարակոյտս գերբկաց երևէին։

Զայն իբրև ետես Մուշկան Նիւսալաւուրտ, մնայր զազանացն Արտաշրի, որ ի վերայ նոցա նստէր ի բարձր գլխանոցին իբրև յամուր քաղաքի. և ի ձայն մեծ զալարափողացն զիւր զունդսն ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն գնա ի մէջ փակէր։

Իսկ կորովին Վարդան իւրովք քաջ նիզակակցօքն ոչ սակաւ նախճիրս ի տեղւոջն գործեաց, յորում տեղւոջ և ինքն իսկ արժանի եղև առնուլ զկատարեալ նահատակութիւնն։

Եւ յերկարել գործոյ պատերազմին՝ օրն տարաժամէր, և մօտ առ երեկս կարճառէր. բազմաց օրահասք մահու հասանէին, մանաւանդ ի թանձրութենէ անկեալ դիականց մօտ առ մօտ խտացեալ իբրև զփայտահարս մայրաւորայ։

Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզակացն և զխորտակումն աղեղանց. վասն այնորիկ և ոչ կարէին կալ ճշմարտիւ ի վերայ սուրբ մարմնոյ երանելեացն. և սաստիկ խուճապ տագնապի էր կողմանցն երկոցունց անկելոց։ Եւ որք մնացեալքն էին՝ վատնեալք և ցրուեալք լինէին ի լեռնադաշտս ամուր ձորոցն. և յորժամ պատահէին միմեանց՝ դարձեալ միանգամ զմիմեանս սատակէին։ Եւ մինչև ի մուտս արեգականն անդադար լինէր գործ դառնութեանն։

---

1 Բձ^{1}αβ վասն այնորիկ ԳԵԿՀՏ^{1}Տ^{2} վասն որոյ և ԺԽ և զաղաղակ ԳԿ զիւրև ԲԳԴԵԺԽԿՀα զզօրսն Ի արեացն 2 Բα որ ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} կացին 3 Դ երկոքեան Բ կողմանքն (!) է կողմանք Բαβ առ ի յոյժ Տ^{2}ձ^{1}αβ թանձրանալ 4 Λ դիականց Դ քարակոյտ ՁԷV գերբկանց 5 Դ զայս Բ Մուշկիանն Կ Մուշկանն ԱՁԷԻVՏ^{3} Նիսալաւուրտն ԸԹԺԽՏ^{2} Նիւսալաւուրտ 5—6 ԱԲձ$^{7—10}$α չիք մնայր զազանացն Արտաշրի Դ Արտաշիրի α որ ի վերայ զազանացն նստէր ի բարձր գլխանոցին իբրև յամուր քաղաքին 6 ԲՏ^{3} զազանացն փխ նոցա ԱԴՁԷԹԻV ի վերայ զազանացն որ նստէր ի բարձր գլխանոցին և կամ իբրև յամուր քաղաքի ԳԼՏ^{2} չիք ի վերայ նոցա ԳԼՏ^{1} չիք գլխանոցին իբրև ԵԸԺ որ նստէր ի բարձր գլխանոցին իբրև յամուր քաղաքին Տ^{3} և կամ իբրև յամուր քաղաքին Բ գլխանոցէն ԳԼ ի բարձր և յամուր Դ և կամ իբրև ԿՀ Արտաշիրի որ նստէր ի բարձր գլխանոցին կամ (Հ չիք կամ) իբրև յամուր քաղաքի 7 Բα չիք և ԳԵԷ չիք ի Բα զալարափողաց ԳԾԿՏ^{1} զալփողացն ԴԺԽ զալ փողացն Ը զալափողացն Հ և ձայն մեծ փողացն ԱԲԳԵԺԻԼԽԿՀՏ^{2}α զունդսն փխ զունդսն Է չիք և 8 Դ զօրսն 9 Բ իւր Դ իւրով α իւրաքանչիւր փխ իւրով քաջ 10 ԵԸԺԽՀՏ^{2} ի տեղւոջն ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}αβγ գործէր ԱՁԷԹԻVՏ^{3}Λ գործեաց ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}α չիք իսկ 11 Λ նահատակութեանն պսակ 12 ԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} յերկարել ԱՁԷԹVՏ^{3}Λ յերկարելոյ Թ երկարել Ի յերկարիլ Բ գործոյն Թ տարաժամիւր Բα չիք մօտ 12—13 Դ առ ընդերեկս է առ երեկոյ 13 ԱՁԷԹԻV կարճէր ԲԴԸԽα օրհասք ՁV օրահանք է օրինահանք ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}αβγ չիք հասանէին 14 ԱՁԷԹԻV դիականցն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}αβγ անկեալ դիականցն Դ դիականցն անկելոյ Հ անկեալ դիակացն ԱՁԷԹԻVՏ^{3}Λ չիք անկեալ Կ խթացեալ Հ չիք իբրև 14—15 Դ զփայտահայրս(!) 15 Բձ$^{5—6,2}$α մայրեարայ 16 Բձ^{1}αβ զբեկումն աղեղանց և զխորտակումն նիզակաց ԳԿ զբեկորս Ի նիզակաց ԳԵԺԿՀ աղեղանցն Բα իսկ փխ և Դ չիք և 17 Խ և ոչ իսկ Խ չիք կարէին ԳԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^{2} կարէին իսկ Բα չիք սուրբ Բα մարմնոցն Կ մարմնոց Հ մարմնոյն 17—18 Դ երանելոյն Վարդանա փխ երանելեացն ԵԸԺԽՀ երանելոյն 18 ԱՁԷԹԻV չիք սաստիկ Բα ի սաստիկ: չիք էր Դ կողմանց 18—19 Բα տագնապի երկոցունց կողմանցն անդելոց Դ անկելոցն Ի անկանելոց 19 α և որ ՁԹ վատնեալ 19—20 Բձ^{1,4,5,7,8,10}β ի լեառն և ի դաշտս ԳԵԺ լեռնադաշտան Դ լեառնադաշտան Տ^{2} լեառնադաշտս α ի լեռն և ի դաշտս 20 Տ^{2} ձորոյն Բձ^{1}αβ դարձեալ անդէն 21 ԳԴԸԼԽԿՏ^{1}Տ^{2} զմուտս ԵԺՀ զմուտ Բձ^{1}αβγ արևուն 22 է դառնութեանն։

Եւ քանզի գարնանային էր ժամանակն, ծաղկալից դաշտքն դառնային յորդահոսանս արեանց բազմաց։ Մանաւանդ յորժամ տեսանէր ոք զբազմակոյտ դիականցն անկելոց, սիրտն բեկանէր և աղիքն գալարէին՝ լսել զմնչիւն խոցելոցն և զմռնչիւնս բեկելոցն, զթաւալգլոր խաղալ սողալ վիրաւորացն, զփախուստ վատացն, զթաքուստ լքելոցն, զսրտաթափումն զանարի արանցն, զճչիւն կանացեացն, զողբս սիրելեացն, զաշխարումն մերձաւորացն, զվայ և զաւաղ բարեկամացն։ Քանզի ոչ եթէ կողմ էր՝ որ յաղթեաց, և կողմ էր՝ որ պարտեցաւ, այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ՝ երկոքին կողմանքն ի պարտութիւն մատնեցան։

Բայց քանզի անկեալ էր զօրավարն Հայոց ի մեծ պատերազմին, ոչ ոք գոյր այնուհետև ի մէջ գլխաւոր, յոր յեցեալ ժողովէին գունդք մնացելոցն։ Թէպէտ և բազում այն էր որ ապրեցան՝ քան թէ որ մեռանն, սակայն ցանեալ ցրուեցան, և հասեալ անկանէին ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխարհին, և բռնանային ի վերայ բազում գաւառաց և բերդից, զոր և ոչ առնուլ իսկ ոք կարէր։

Եւ այս անուանք են քաջ նահատակացն, որ անդէն ի տեղւոջն կատարեցան.

Յազգէն Մամիկոնէից Քաջն Վարդան հարիւր երեսուն և երեք արամբք.

Յազգէն Խորխոռունեաց Խորէնն Կորովի իննևտասն արամբք.

Յազգէն Պալունեաց Արին Արտակ յիսուն և եւթն արամբք.

Յազգէն Գնթունեաց Զարմանայրն Տաճատ իննևտասն արամբք.

Յազգէն Դիմաքսենից Իմաստունն Հմայեակ քսան և երկու արամբք.

Յազգէն Քաջբերունեաց Հրաշակերտն Ներսեհ եւթն արամբք.

---

1 Խ դաշտն 1—2 Խ չիք դառնային Բδ¹αβ դառնային ի գոյն յորդահոսս 2 ԳԴԼ ի յորդահոսանս Թ չիք ոք 3 Է զբազմակոյտս դիակացն Հ դիակացն V չիք անկելոց, սիրտն բեկանէր և աղիքն գալարէին Բ անկելոցն 4 Բδ¹α զմնչիւն ԸԺԼԿՀՏ¹Տ² չիք և ԲԺԼԿՀՏ¹Տ²α զմռնչիւն Գ չիք և զմռնչիւնս բեկելոցն Դ գալարէր՝ լսելով զմռնչիւն և զմնչումն Բδ¹α թաւալգլոր ԳԴՏ¹ զթաւագլոր Բδ¹αβγ չիք խաղալ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք սողալ 5 ԵԸԺ ԽԿՀՏ¹Տ² վիրաւորելոցն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք զփախուստ վատացն, զթաքուստ լքելոցն Դ զթաքուստ լքելոցն և զփախուստ վատացն 6 Դ արի արանց ԵԺԽ անարի և արանց α անարի արիարանցն Բ զճչումն Լ կանանցեացն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զողբս ի վերայ սիրելեացն A սիրելեաց ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²α զաշխարումն 7 A մերձաւորաց ԳԴՏ² զվայ աւաղ և աւաղ ԵԽ չիք և Դ բարեկամաց 8 ԳԺԻԽԿՀՏ¹ և կամ կողմն ԲԵԸδ¹α և կամ կողմ էր որ պարտեցաւ ԸԽ պարտաւորեցաւ ԲԳԵԺԿՀՏ¹Տ²α երկոքեան 9 Ժ կողմանք 10 A մեծ պատերազմեան փխ զօրավարն A չիք մեծ (պատ...) 11 Բδ¹α չիք ի մէջ ԳԵԸԺ ԼԽԿՀՏ¹Տ² ի միջի ԱՁԷԹԻVԱ³ ի մէջ Դ գլխաւոր ի մէջ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²δ¹,²αβγ գունդք ԱՁԷԹԻVՏ³A գունդն 12 Բαβ ապրեցաւ ԳԵԺԿՀ ապրեցանն Բ չիք թէ ԳԵԸԺԽԾԿՀՏ¹Տ² քան որ եթէ ԲԳαβ մեռան 13 Ը ցրեցան Բα հասեալք Բ ի յամուրս 14 Բδ¹αβ ամուր փխ բազում ԳԼՏ¹ բերդաց Կ բազում քաղաքաց, գաւառաց և բերդաց Թ ոչ ոք 14—15 Ա զոր և ոչ ոք առնուլ իսկ կարէր Դ զոր ոչ ոք առնուլ կարէր ՁԷ զոր և ոչ իսկ ոք Բδ¹αβ չիք և բերդից, զոր և ոչ առնուլ իսկ ոք կարէր V չիք զոր և ոչ առնուլ իսկ ոք կարէր 16 ԲԳԺԼԿՀՏ¹Տ²δ¹αβ Եւ այս են անուանք Խ Եւ այս էր Հ որք 16–17 α չիք որ անդէն ի տեղւոջն կատարեցան 18 ԱՁԷ Մամիկոնենից ԴԾδ¹ Մամիկոնենից Դ Վարդան քաջ Բδ¹,²αβ հարիւր և յսուն (α յիսուն) և երեք ԳԴ և երեսուն 19 Թ արամբ 20 α Խռախոռունեաց Բ Խորէն Ը չիք «յազգէն—արամբք» Տ¹ տասնեւինն Թ արամբ 21 Բδ¹,²αβ տասնեւեթն փխ յիսուն և եւթն ԳԹ արամբ 22 Բδ¹α Գնթունեաց Խ Գնթունեաց նախարարների կարգը Բ ձեռագրում էջ 119 տող 22— էջ 120 տող 3 «Դիմաքսենից, Գնթունեաց, Գնունեաց, Անձևացեաց, Արուանձատ»: չիք Քաջբերունեաց 23 Տ¹ տասնեւինն ԳԹԿ արամբ ՁԷV չիք Իմաստունն Բδ¹αβ քսան փխ քսան և երկու ԳԹԿ արամբ 24 ԳԹԿ արամբ։

Յազգէն Գնունեաց Մանուկն Վահան երիւք արամբք.

Յազգէն Ընծայնոց Արդարն Արսէն ութն արամբք.

Յազգէն Սրուանձտայ Յառաջադէմն Գարեգին երկու հարազատօքն և ութուտասան արամբք։

Այս երկերիւր ութսուն և ութն նահատակք, ընդ ինն մեծամեծ նախարարսն անդէն ի տեղւոջն կատարեցան։ Եւ յարքունի տանէն և ի տանէն Արծրունեաց և յիւրաքանչիւր յայլոց նախարարաց տանէն, թող զայս երկերիւր ութսուն և ութնս, և այլ ևս ութն հարիւր և քառասուն այր, որք զանուանս իւրաքանչիւր ի դպրութիւն կենաց գրեցին ի նմին աւուր ի մեծ պատերազմին։ Եւ միահամուռ լինի ամենայն հազար և երեսուն և վեց։

Իսկ ի կողմանէ ուրացելոցն անկանէր յայնմ աւուր երեք հազար հինգ հարիւր քառասուն և չորք այր։ Ինն այր ի նոցանէ ի մեծ պատուաւորացն էր, վասն որոյ և կարի յոյժ ի խոր խոցեցաւ Մուշկան Նիւսալաւուրտ։ Մանաւանդ իբրև ետես զանհնարին հարուածն երեքպատիկ զիւրոյ գնդին քան զՀայոցն, ընկաւ անկաւ զօրութիւն ուժոյն իւրոյ, և ոչ հանդարտէր կալ ի վերայ խորհրդոց մտացն. քանզի ոչ որպէս կարծէր զպատերազմն՝ կատարեցաւ։ Մանաւանդ իբրև հայէր տեսանէր զբազմութիւն անկելոց իւրոյ կողմանն, և թիւ համարոյ ևս առնէր, և իբրև այնչափ յոլով գտանէր զիւր անկեալսն քան զՀայոց գնդին, ևս առաւել վասն երեւելի արանցն, զորս յականէ յանուանէ գիտէր թագաւորն, ի մեծ տագնապի լինէր այրն յանձն իւր։ Արդարութեամբ զիրսն գրել և ցուցանել՝ ի թագաւորէն երկնչէր. դարձեալ և թաքուցանել ևս ոչ կարէր, քանզի ոչ ծածկէր այնպիսի մեծ կռիւ։

---

1 Բ երեք փխ երիւք Գ արամբ 2 Բձ^{1}աβ Անձնեացեաց (ձ^1 Անձաւացեաց) փխ Ընծայնոց ԵԸԺ Ընձայնոց Թ Ընծայնուց Խ Ընձանոց ԳԿ արամբ 3 ԲԴ Սրուանձանեա Ժ Սրուանձտայ Խ Սրւածտա Տ^1 Սրուանձտայ Լ առաջադէմ ԲԼա հարազատօք ԳԴ ութևտասան Տ^1 տասնեւութն ԳԴԹ արամբ 5 Դ ութսուն և ինն Տ^1 հինգ փխ ութն 5—6 ա ընդ մեծամեծ նախարարացն որ անդէն ԱՁԷԹԻVՏ^3 ընդ նմին և մեծամեծ նախարարքն Բ ընդ նմին ինն այր ի մեծամեծ նախարարացն որ անդէն ԳԼ որ անդէն: ձեռագրերը. բացի № 6-ից, չունեն «ինն» ԳԴԵԸԺԻԼԽԾԿՀA ընդ ինն 6 ԳԼՏ^1 չիք և ի տանէն Խ տանէ ա չիք և յարքունի տանէն 6—7 ԳՏձ^{10,2},^{26}γ և յարքունի տանէն Արծրունեաց 7 ԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^2 նախարարաց ԳԴՁԷԼՏ^{1}Տ^2 յայլոց ԵԸԹԺԻԽՀ այլոց A չիք յայլոց Բ տանէ 8 Դա ութն Ժ եօթն Տ^1 հնգետսն փխ ութնս ԳԵՁԷԻՀV չիք և (այլ ևս) Բ հարիւր փխ ութն հարիւր ա որ 9 ԳԵԸԺԽ ի դպրութեանն ԴԵԸԹԺԻԽԿՀ գրեցան 9—10 ԲԴձ^{1}աβ ի մեծ պատերազմին կատարեցան 10 ԱԲՁԷԺV ձ^1 միահամուռն լինի (ԲԺ լինին) ԱԲԳԵՁԷԺԻԽՀաβ ամենայնն ԳԵԻԽՀՏ^{1}Տ^{2}ա լինին Տ^{1}Տ^2 ամենեքեան Բձ^1,^{2}աβ վեց այր Ը ո և լդ (= 034) 11 A ուրացելոյն և հեթանոսաց 12 Բձ^{1}աβ չորս ԳԵԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չորք արք ԲԴԸԽՏ^{2}ձ^{1}աβ ի մեծամեծ 12—13 ԳԴԿձ^{1}աβ պատուաւորաց 13 Բձ^{1}աβ վասն այնորիկ ԲԴձ^{1}աβ չիք և Դ չիք ի խոր ԸԹա չիք ի Բ Մուշկիան Կ Մուշկանն 13—14 ԵԻՏ^{2}ա Նիւսալաւուրտ ՁԷVՏ^3 Նիւսալաւուրտն 14 Բձ^{1}աβ զհարուածս անհնարին (ձ^1 անհնարինս ա չիք անհնարին) ԱԲԳԴԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿVՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}ձ$^{1,4,6-13,17-21,23-26,29}$աβγ եւթնպատիկ A եռապատիկ ձ^{10} երեքպատիկ յայսմ ուրիշ № 4558 երեքպատիկ 15 Բ իւրոյ գնդին եւթնպատիկ քան զՀայոց ՁԷV զիւրոց ԳԴ զՀայոց Բձ^{1}ա անկաւ ընկաւ Լ ուժոյ Բձ^{1}աβγ ուժոյ նորա Գ ուժոյ իւրոյ Բձ^{1,19}աβ և ոչ կարէր հանդարտել 16 Դ կարէր փխ հանդարտէր Բձ^1 մտաց իւրոց աβ խորհրդոց իւրոց ԵՀ չիք ոչ 17 ԲՏ^{2}ձ^{1}աβ պատերազմն Բձ^{1}աβγ և տեսանէր 18 Թ չիք անկելոց ԲԳԴԸԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}ա չիք և 19 Էγ անչափ 19—20 Բձ^{1}աβ չիք ևս առաւել վասն երեւելի արանցն 20 ԵԺՀՏ^{2}γ յականէ և յանուանէ Ե թագաւոր 21 Բαβγ չիք այրն 21—22 ա և ցուցանել զիրսն երկնչէր: չիք ի թագաւորէն 22 ԲԴձ^{1}β թագաւորին ԵԸԺԽՀՏ^2 ի մեծ թագաւորէն Բձ^{1}ա զիրսն փխ ևս 22—23 Տ^2 քանզի ոչ այնպիսի մեծ կաիւ ծածկէր 23 ՁԻ ծածկիւր:

Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր յանձն իւր և նեղէր ի միտս իւր, ուրացեալն Վասակ, որ զանձն իւր ի մէջ գաղանացն թագուցեալ ապրեցոյց, մխիթար մատուցանէր մտացն լքելոց, և ուսուցանէր նմա հնարս նենգութեամբ, թէ ո՛րպէս կարասցէ մարտնչել ընդ ամուրսն խաբէութեամբ։ Երդմունս կնքէր արքունի հրամանաւ և վկայութեամբ անձին իւրոյ և խաբեբայ երիցամբքն, որ ընդ նմայն էին. պատգամաւորս առնէր զնոսա, և երևեցուցանէր զթողութիւն ապստամբութեանն առ ի շինութիւն եկեղեցւոյ շնորհել անդրէն, և զամենայն կարգս անդրէն յարմարել ըստ առաջին սովորութեանն։ Թէպէտ և հրաման թագաւորին հաստատութեամբ էր տուեալ,—վասն զի յոյժ բեկեալ զօրութիւն նորա, որպէս զի երկոքին կողմանք նորա հարան,—սակայն զօրքն Հայոց վասն նենգութեանն Վասակայ, որ բազում անգամ հաւեալ էին ի վերայ ստութեան նորա, վասն այնորիկ և հրամանի թագաւորին վաղվաղակի ոչ կարէին հաւատալ։

---

1 Է չիք էջ 120 տող 23 - էջ 121 տող 1 «այնուհետև—խորհրդի էր» Բա յայս այսմ Խ չիք և 2—3 Դ որ ի մէջ գաղանացն թագուցեալ զանձն իւր ապրեցոյց 3 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ⁷,¹⁰—¹³,¹⁸,²⁰ց ապրեցոյց ԱԲՋԷՓԻVՏ³Ա ապրեցուցանէր ԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² լքելոյ Դ լքելոցն։ չիք նմա 4 ԲԻ նենգութեան ԳԴԼԿՏ¹ չիք թէ ի մարտնչել 4—5 և խաբէութեամբ երդմունս կնքէր 5 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք և (վկայութեամբ) 6 Ա երիցամամբքն(!) Բ երիցամբք ԴԿ իրիցամբքն Հ իրիցամբքն(!) ԲԳԴԵԸԽՀՏ² նմա ԲԵ ԸԺԽԿՀՃ¹ առաքէր 7 Խ չիք և ԴՃ⁴,—¹,¹³,¹⁵,¹,²⁰,²³—²,² ապստամբութեանն Ե ապստամբութեան Է առ իշխանութեան(!) ԸԾՀՏ¹Տ² առ իշխանութիւն Խ իշխանութիւն փխ առ ի շինութիւն 8 Դ չիք անդրէն Բ զկարգսն Դ կարգսն Դ անդէն ԱՁՓԻV յարմարել 9 Ա չիք և հաստատուն փխ հաստատութեամբ 10 Դ տուեալ էր ԵԸԺՀ փխ վասնզի Բ զի որպէս 11 ԲԵԺ կողմանքն Կ իւր փխ նորա Բ հասան փխ հարան ԵԷԽՀ նենգութեան 12 Բ չիք բազում անգամ 12—13 Դ ստութեանն Վասակայ, վասն այնորիկ և 13 Բ չիք և ԲՃ¹ չիք վաղվաղակի ԵԸԺԽՀՏ² ոչ կարէին հաւատալ վաղվաղակի։

Վեցերորդ յեղանակ

ՅՈՐՈՒՄ ԿԱՐԳԱԳՐԻ ԴԱՐՁԵԱԼ ԱՌԱՔԻՆՈՒԹԻՒՆՆ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ՉԱՐԱԳՈՅՆ ԵՒՍ ԵՐԵՒԻ ԱՆՕՐԷՆՈՒԹԻՒՆՆ ՎԱՍԱԿԱՅ

Արդ դարձեալ յայնժամ գրգեաց զՄուշկան Նիւսալաւուրտ և զամենայն աւագանին Արեաց. առեալ զզօրսն՝ հասանէր ի վերայ ամրոցին, յոր անկեալ էին գունդ մի ի զօրացն Հայոց հանդերձ սուրբ քահանայիւքն, և մարտ եդեալ կռուէին շուրջ զբերդաւն։ Եւ իբրև ոչինչ կարացին ազդել նոցա, դարձեալ յերդմունս ապաստան եղեալ, զի ուխտիւ իջուսցեն զնոսա առանց զաւ ինչ գործելոյ, և երկիցս և երիցս անգամ ետուն տանել զաւետարանն։ Թէպէտ և քահանայքն յանձն առնուին զիջանելն կալ առաջի, բազումք ի զօրականացն ոչ կարէին հաւատալ սուտ ուխտին Վասակայ. քանզի սկսաւ երթալ Մուշկան Նիւսալաւուրտ զհետ չար խրատուն Վասակայ։

Մի ոմն ի քաջ զօրականէն Հայոց, որ անկեալ էր ի բերդն փախստեամբ, Բակ անուն, ելեալ ի պարիսպն թշնամանս դնէր անօրինին, և

Վերնագիր *ԱԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀV Տ^{3}Ճ^1։ Եւթներորդ յեղանակ. յորում նկարագրի դարձեալ առաքինութիւնն Հայոց և չարագոյն եւս երեւի անօրէնութիւնն Վասակայ (ԳԴԵ ԸԺԼԽԾԿՀ կարգագրի Ճ^1 կարգագրի Ճ^2։ կարգի ԵԸԼԽԾԿՀ չիք յորում ԷԼԽԾ առաքինութիւն ԵՀ անօրէնութիւն Է չիք եւս Ծ վասակայ չարին) Բ վեցերորդ յեղանակն յորում կարգագրի դարձեալ…* (շարունակությունը վերևի նման) *Ճ^{14} Եւթներորդ յեղանակն դարձեալ կարգագրի առաքինութիւնն Հայոց և չարութիւնն Վասակայ Տ^{1}Տ^2 գլուխ է եօթներորդ յեղանակ կարգագրի դարձեալ առաքինութիւն Հայոց և չարագոյն եւս երեւի անօրէնութիւնն Վասակայ չարին (Տ^2 առաքինութիւնն։ չիք չարին)* A *Եւթներորդ յեղանակ յերկարումն իրացն խաղաղութեան*

1 *ԲԳԺԾՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1,14}։ ուրացեալն Վասակ գրգեաց փխ գրգեաց ԷԸԽ գրգարեաց Լ ուրացեալն Վասակ զգրգեաց* V *զգրգեաց ԵԹԻԽ*V*Տ^{2}Տ^3։ Նիւսալաւուրտ* 1—2 *ԲԴՃ^1։ զամենայն զօրս գնդին Պարսից փխ զամենայն աւագանին արեաց* 2 *Բ առեալ զօրսն Արեաց հասեալ ի վերայ ամրենին ։ առեալ զզօրս այրեաց ԳԴԵԸԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ամրին ՁԷԹԻ*V *զօրսն ՝ չիք ի* 3 *ԱԵԶԷԹԻ*V *որ փխ յոր ԵԸԺԽՀ չիք հանդերձ* 4 *։ մատուցեալ փխ մարտ եդեալ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք եւ ԲՃ^1 կարէին* 5 *Թ երդմունս ։ ապաստանեալ* 6 *Բ։ չիք և (երկիցս) ԸԼԽՏ^{1}Տ^2 չիք և երիցս* 7—8 *ԸԺ զիջանելն և կալ* 8 *ԵԽՀ և կալ առաջի Կ ի զօրականէն Դ ոչ հաւատային* 9 *Դ միաբանգամ երթալ Դ Մուշկիան Դ Նիւսալաւուտ ԵԹԺԻ*V*Տ^{2}Տ^3 Նիւսալաւուրտ Դ խրատուին Կ խրատուին* 9—10 *ԲԼՏ^{1}Ճ^{1,2}։ չիք «Քանզի—Վասակայ»* 8—11 *Է չիք «ոչ կարէին — ի զօրականէն»* 11 *ԱԲ ՁԹԻ*V*Տ^3 եւ ոմն փխ մի ոմն ԱԲՁԹԻ*V *զօրականացն է ի բազում զօրականացն ԳԴԵԸԺԼԽ ԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 զօրականէն ԳՁ չիք էր* 11—12 *Բ փախստեամբ ի բերդն Դ փախստական* 12 *Դ դնէր թշնամանս ԲՃ^{1,2}։ անօրինին Վասակայ եւ։*

Ձեռագրերը №№ *4,5, 10—20, 23—28 լրիվ տեքստ չեն տալիս, այլ վերապատմում են, մասամբ կրճատում, բոլորովին չունեն* էջ 122 տող 1— էջ 133 տող 20 (կամ էջ 134 տող 15)։

ցուցանէր առաջի Պարսից զօրագլխին զամենայն չարիսն, զոր անցուցեալ էր նորա ընդ աշխարհն Հայոց։ Զոր և բազումք լուեալ՝ արդարացուցանէին զամբաստանութիւնն, ոչ միայն ի Հայոց կողմանէն, այլ ևս առաւել զօրքն Պարսից։ Սոյն այրս այս ի նմին գիշերի ևթն հարեւր արամբք 5 ել գնաց ի բերդէ անտի, և ոչ կարացին ձեռն արկանել ի նա։

Իսկ որ ի ներքս յամրին մնացին, թէպէտ և գիտէին ճշմարտիւ զխաբեբայ երդմունս նոցա, ոչ ունէին հնարս ի ներքս. իբրև ոչ կամաւ իջեալ կացին առաջի, հրամայեաց սպանանել ի նոցանէ երկերիւր և երեքտասան այր։ Աղաղակեցին ամենեքեան և ասեն. «Գոհանամք զքէն Տէր Աստուած մեր. 10 մինչդեռ շէն են եկեղեցիք և անքակ տաճարք վկայից և միաբան սուրբ ուխտ եկեղեցւոյ և առաքինացեալ, արժանի արարեր զմեզ կոչմանդ երկնաւորի։ Հաւասարեսցի մահս մեր ընդ մահ քաջ նահատակացն, և խառնեսցի արիւնս մեր ընդ արիւն անկեալ վիրաւորացն, և հաճեսցի Տէր ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազմութեամբ կամաւոր զուարակացս, որ 15 եղանեն ի վերայ սուրբ սեղանոյս»։ Զայս ասելով ի տեղւոջն կատարեցան երկերիւրքն և երեքտասանքն։

Իսկ սուրբ քահանայքն՝ որ անդ դիպեցան յամուրսն, երանելիքս այս Յովսէփ և Ղեւոնդ՝ բազում ընկերակցօքն իւրեանց, մատուցին և նորա զպարանոցս իւրեանց առաջի սրոյ դահճապետին, ասելով զնոյն բանս՝ 20 զոր խօսեցան երկերիւրքն։ Քանզի ոչ եթէ ակնկալութիւն ինչ էր երանելեացն ըստ մարմնաւոր կենացս, այլ իմաստութեամբ հնարս խնդրէին լինել փոխանակ ամենայն աշխարհին շինութեան։ Վասն որոյ և բողոք ի դուռն կարդային, և զամենայն ամբաստանութիւն արկանէին զանօրէնն զՎասակաւ։ Զայս իբրև լուաւ Մուշկան Նիւսալաւուրտ, ոչ իշխեաց ի նոսա

---

1 ԱԳԶԷԹVS^{3}Ճ^{1} յիշեցուցանէր ԲՃ^{1,6}a զօրավարին Պարսից ԲՃ^{1}a զչարիսն զամենայն   1—2 Ը որ անցեալ էր (!)   2 ԼS^{1} նա փխ նորա ԱԶԷԻVS^{3} յորոց փխ զոր և ԱԶԷԹԻVS^{3} բազում իսկ ԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿS^{1}S^{2}Ճ^{1}a որոց բազում վկայութիւն լուեալ ԵԸԺԽS^{2} վկայութեամբ Հ որ ասաց բազում վկայութեամբ լուեալ   3 ԲՃ^{1}a զամբաստանութիւն առնն Է չիք կողմանէն   4 ԳԵԺԼՀS^{1} և զօրքն պարսկաց ԵԸԺԽՀ այս այր a չիք այս Դ ի նմին Բ չորս արամբ փխ ևթն հարիւր արամբք ԳԵԺ արամբ a չորեք հարիւր արամբք Ճ^{9} յոթն հարիւր արամբք   5 ԲԴa ել և ԲԴՃ^{1}a և ոչ որ կարաց Բ ի նմա ԳԼԿS^{1} ի նա ձեռն արկանել   6 Դ իսկ որք Դ յամրոցին Ճ^{1,6}a ի յամրին Բ ճշմարիտ գիտէին Դ ճշմարտիւ գիտէին a ճշմարիտ գիտացին   6—7 Դ զխաբեբեա   7 ԲՃ^{1}a այլ քանզի ոչ ունէին Դ ի ներս a չիք իբրև   8 Ըa կային Բa և հրամայեաց   8—9 ԲՃ^{1}a տասներեք   9 Բa միաբան և ասեն ամենեքեան ԱԳԹԻԼS^{1} չիք տէր   10 Բ չիք մեր ԵԺԽՀ որ մինչդեռ Դ եկեղեցիքս ԲԴԹՃ^{1} տաճար ԲԴՃ^{1} ազօթից մերոց փխ վկայից a տաճար վկայից մերոց   11 Դ եկեղեցայս ԲԳԴԵԸԺԻԼԽՀS^{1}S^{2}Ճ^{1}a չիք և Դ չիք զմեզ   12 ԲԴ ԴԵԹԺԻԼԽՀՃ^{1,6}a հաւասարեսցի ԱԶԷVA հաւասարեալ է ԲԴՃ^{1}a ընդ մահու   13 Դ ընդ արիւնս ԻՃ^{1} ընդ արեան ԳԼS^{1} չիք արիւն (անկեալ) ԵԸԺԽՀS^{2} վիրաւորելոցն   13—14 ԳԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^{2} հաճեսցի տէր կամարար   14 ԲՃ^{1}a եկեղեցի ի մեր փխ իւր A զուարակացն   15 S^{2} արբոյ ԱԶԷV սեղանոյս քո Բa սրբոյ սեղանոյ քո Ի սրբոյ սեղանոյս քո ԴԹ սեղանոյ քո ԲՃ^{1}a եւ զայս ասացեալ ԵԸԺԽՀS^{2} կատարեցան ի տեղւոջն   16 ԲԴa երկերիւր և երեքտասանքն A երեք տասանք S^{1} երկու հարիւր տասներեքն   17 Իa որք ԵԸԺԿՀ ի յամուրսն S^{2}a յաւուրսն (!) Դ չիք երանելիքս այս   18 Բa բազում և այլ ընկերաւք ԲԴ ընկերակցօք Բ չիք իւրեանց Կ իւրոյք (!) ԶԷV չիք բազում ընկերակցօքն իւրեանց Դ մատուցանէին ԱԶԷԹԻV չիք և   19 ԲՃ^{1}a զնոյն բանն ասելով Դ բան   20 ԲS^{2}Ճ^{1}a երկերիւր և երեքտասանքն S^{1} երկուհարիւր տասներեքն a չիք ինչ   21 Բ մարմնական S^{3}A կենացն Դ խնդրել   22 Ի լինիլ Է աշխարհի իշխանութեան Բa չիք և   23 ԲՃ^{1}a կարդացին Ա զամբաստանութիւնն ԲԳԴԶԹԺԻVa ամբաստանութիւնն   23—24 Ի զանօրինին զՎասակաւ   24 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՃ^{1}a Վասակաւ Ե Վասակայ ԲԴ Մուշկիան ԽԿ Մուշկանն ԵԸԹԺԻVS^{2}S^{3}a Նիւսալաւուրտ։

ձեռն արկանել մահուամբ. այլ զՅովսէփ և զՂևոնդ գան հարեալ՝ հրամայեցին պահել զգուշութեամբ, քանզի բողոք ի դուռն կարդացին. իսկ զայլ քահանայսն արձակեցին յիւրաքանչիւր տեղիս, հրաման տուեալ վասն շինութեան և խաղաղութեան աշխարհին։

Այլ մարդիկն Հայոց, որ հաւանեալ էին ի վերայ յեղյեղուկ հրամանաց թագաւորին և ուրացեալ չարիմացին Վասակայ, ոչինչ հաստատուն սուտ թողութեանն. այլ քաջալերէին զմիմեանս և ասէին. «Զի՞ պիտոյ է մեզ բնաւ կեանք անցաւոր աշխարհիս, և կամ ընդէ՞ր տեսանեմք զարև յետ մերոց սիրելեացն։ Զի եթէ քաջ նահատակքն մեր անկան ի մեծ պատերազմին, և բազում վիրաւորք տապալեցան յարիւն յապաժոյժ ի մէջ դաշտին, և ամենեցուն մարմինքն եղեն գէշ թռչնոց և կերակուր գազանաց, և պատուական նախարարքն մեր հասին յանարգութիւն թշուառութեան, լքին զիւրաքանչիւր իշխանութիւն և են ի հալածանս նեղութեան, և ամենայն փափկութիւնն Հայոց եհաս ի վիշտս վտանգի և յանհնարին տառապանութիւն, ոչ անսամք խարերայ հրամանացդ և անկանիմք ի ձեռս անօրէն իշխանացդ»։

Թողին այնուհետև իւրաքանչիւր զգեղս և զաւանս և զագարակս. եղին հարուստք յաղքատաց և փեսայք ի սենեկաց, անկան ծերք յաթոռոց և տղայք ի գրկաց. երթային երիտասարդք և կուսանք և ամենայն բազմութիւն արանց և կանանց, հաւանեալ ունէին զամուրս անապատին և զանխար տեղիս բազում լերանց։ Լաւ համարէին զգազանաբար բնակութիւնն աստուածպաշտութեամբ ի քարանձաւս կեալ, քան ուրացութեամբ փափկանալ յիւրաքանչիւր շինուածս։ Առանց տրտնջելոյ համբերէին խոտարուտ կերակրոցն, և ոչ յիշէին զառաջին խորտիկսն։ Համարեալ էին նոցա զայրափորսն իբրև զյարկս բարձրաբերձ շինուածոց, և զետնանկողինսն իբրև զնկարեալ պատշգամս։

---

1 ԵԸԺԽՀՏ² ձեռն արկանել մահուամբ ի նոսա Հ չիք մահուամբ Գ Ղևոնս 1—2 Ե հրամեցին Λ հրամայեաց 2 Գ չիք քանզի բողոք ի դուռն կարդացին ԸՏ² կարդային Լ արձակէին 4 ԲՃ¹Հ չիք և խաղաղութեան Գ աշխարհի ԵԸԺԽՀՏ² խաղաղութեան և շինութեան 5 Ը մարդկան Խ մարդիկքն Բ հրամանացն 6 ԲԳԵԸԺԽԿՀՏ²Ճ¹·⁶Հ չարիմացն ԳԼՕՏ¹ ի չարիմացն ԷՃ⁰ հաստատուկին 7 Ե թողութիւն 7—8 ԲՃ¹Հ զի՞ բնաւ պիտոյ է (Ճ¹Հ են) մեզ անցաւոր կեանք 8 Հ բնաւ մեզ Լ Հ կեանքս Գ չիք և 9 Գ մերոյ Խ քանզի Բ չիք մեր 10 Բ չիք և Ճ¹ թաւալեցան Հ ի յարիւն ԱԲԳՁԹԻՏ² ապաժոյժ ԲՀ և յապաժոյժ Է ապայժոյժ (!) ԹV ապաջոյժ (!) 11 ԳԷΛ մարմինք ԲԽՃ¹Հ թռչնոց կերինց 11—12 Է մարմին գազանաց 13 ԼԽ իւրաքանչիւր Գ իշխանութիւնս ԲՃ¹Հ զիշխանութիւնս իւրաքանչիւր Հ և էին Գ չիք են ի հալածանս նեղութեան, որ և 14 ԱՁԷԹԻVՏ³Λ որ և (ամենայն) ԲԵՀ փափկութիւն ԲՃ¹Հ հասին փխ եհաս 15 Գ տառապանութեան Գ խարերա Գ հրամանացն ԲՃ¹Հ հրամանացն և ոչ անսասնիմք 15—16 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք և անկանիմք ի ձեռս անօրէն իշխանացդ 16 ԲՃ¹Հ իշխանին փխ իշխանացդ 17 ԱՁ այնուհետև և ԲՀ զիւրաքանչիւր գեւղս ԳԴՕ զիւրաքանչիւր Գ զգեղս 18 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Ճ¹Հ յաղքատաց Բ անկանէին 19 ԲՃ¹Հ երթային այնուհետև 19—20 Բ և կուսանք, ծերք և տղայք, արք և կանայք և ամենայն բազմութիւն արանց և կանանց Ճ¹ և կուսանք, արք և կանայք և ամենայն բազմութիւն արանց և կանանց 20 ԱՁԷԹԻV չիք էջ 24 տող 21 մինչև էջ 125 տող 5 «և զանխար տեղիս—զանձևայրն ի սրայս» (10 տող)։ 21 ԲՃ¹Հ համարեցան 21—22 Բ բնակութիւնն 22 ԲՃ¹ ի քարանձաւս լերանցն կալով Հ ի քարանձաւս լերանց բնակելով 23—25 Կ չիք «խոտարուտ—համարեալ էին» 23 Հ և առանց տրտնջելոյ 24 Գ կերակրոց Հ համարեալ (!) 25 Խ չիք նոցա ԲԳՒՏ¹ զայրափորսն ԵԸԺԽՀՏ³ զայրանափորսն Հ զայրափորսն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³Ճ¹ բարձր փխ բարձրաբերձ 25—26 Գ և զետնախշտի անկողինք Հ զետնախշտի անկողինսն ԲՃ¹ ի զետնախեշտի անդողինսն 26 ԲԳՃ¹Հ պատշգամբ Ժ պաչտգամս (!) ԼՏ¹ պատշգամբ Տ³ պատշգամս ԿՏ² պատշգամբս (Կ այստեղ բերում է 23—25 տող քաղածը)։

Սաղմոսք էին նոցա մրմնջումն երգոց, և ընթերցուածք սուրբ գրոց կատարեալ ուրախութիւնք։ Ամենայն մարդ յանձն իւր եկեղեցի էր, նոյն ինքն քահանայ. մարմինք իւրաքանչիւր՝ սուրբ սեղան, և ոգիք նոցունց՝ պատարագ ընդունելի։ Քանզի ոչ որ ի նոցանէ ողբայր յուսահատութեամբ զանկեալսն ի սրոյ, և ոչ որ հեծեծելով հառաչէր ի վերայ մերձաւոր սիրելեաց իւրոց։ Խնդութեամբ ընկալան զյափշտակութիւն ընչից բազմաց, և ոչ յիշէին ամենևին՝ եթէ ելեալ իցեն նոցա ստացուածք։ Համբերութեամբ ճգնէին և մեծաւ առաքինութեամբ տանէին զքաջ նահատակութիւնն։ Զի եթէ ոչ բացաւ աչօք տեսանէին զլոյսն խնդալից, և ոչ կարէին իսկ գործել զայնպիսի մեծ առաքինութիւն։

Քանզի բազումք յազգէ ի մեծ նախարարացն էին, և եղբարք և որդիք և դստերք, հանդերձ ամենայն սիրելեօք իւրեանց ի մէջ ամրական վայրացն, ոմանք յանկոյս երկրին Խաղտեաց, և այլ բազումք ի կողմանս Հարաւոյ՝ յանմատոյց ամուրսն Տմորեաց, և կէսքն ի թանձրախիտ մայրիսն Արձախոյ, և այլ ոմանք անդէն ի միջոց աշխարհին բռնացան ի վերայ բազում ամրոցացն։ Եւ ամենեքին մեծաւ համբերութեամբ տանէին զբազում նեղութիւնն վասն սիրոյն Քրիստոսի, և զայս միայն աղաչելով խնդրէին յԱստուծոյ, մի՛ տեսանել նոցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց։

Այլ որպէս ցուցաք բազում անգամ զամբարշտին չարութիւն, յորդորէր և ստիպէր զզօրսն Պարսից ի մօտաւոր կողմանց աշխարհին, զի հրամանաւ արքունի զօր եկեսցէ յօգնականութիւն նոցա։ Եւ հասեալ բազում այրուձի՝ յաւելոյր ի թիւ անկելոցն, և լինէր զունդ բազմութեան իբրև զառաջինն։ Եւ յառաջ խաղային ի միջոց աշխարհին, մարտ եղեալ կռուէին ընդ մեծ ամուրս Կապոյտ լերինն։ Իսկ որ ի ներքսն էին, քաջութեամբ

---

1 Տ^{2}Ճ^{1}զ չիք նոցա ԳԵԸԺԷՀզ մրմունջք Դ մրմնջմունք 2 ԳԼՏ^{1} օրհնութիւնք փխ ուրախութիւնք Դ ուրախութիւն Դ իւր էր եկեղեցի Բզ էր եկեղեցի և Բզ և ամենայն 2—3 Դզ և նոյն ինքն քահանայ և 3 ԵԸԺԽՀ չիք սուրբ ԴԾ նոցունն Է նոցին Դ նոցա 4 Դ ընդունելի պատարագ զ չիք յուսահատութեամբ 5 ԴՏ^{1} չիք որ զ և ոչ որ ի նոցանէ ԱՋՀԹԻV հեծելով Դ չիք հեծեծելով ԲՃզ յողոց հանէր փխ հառաչէր 5—6 Է մերձաւորաց սիրելեաց իւրոյ 6 ԲՃ^{1}զ իւրեանց փխ բազմաց 7 ԲՃ^{1}զ յիշեցին Ը թէ Բ իցէ Ժ էին Թ նոքա զ եղեալ էր նոցա 8 Եզ նահատակութիւն 8—9 ԱԲՋՀԸԹԻԼԽԿV զի եթէ որ Ճ^{1}զ զի եթէ բաց աչօք ոչ տեսանէր 9 Դ որ ԵԺՀ որ փխ ոչ Դ խնդութեամբ ԵԸԺԼԽՀ խնդալի ԲԴ չիք և Λ չիք իսկ ԲՃ^{1}զ ոչ կարէր 10 զ զայսպիսի ԱՋՀԹԻ չիք մեծ 11 ԲՃ^{1}զ բազումք ի նոցանէ ի յազգէ մեծ Դ յազգէն ԵԺԽՏ^{2} ի յազգէ մեծ Ե չիք ի (մեծ) ԲԴԴԺԼԽԿՀ չիք և (եղբարք) 12 ԳԴԺ սիրելեօքն 12—13 ԳԵԸԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{6} վայրենեացն փխ վայրացն Դ վայրեացն 13 Դ ոմանք Բ յայնկոյս յերկիրն Տ^{2}Ճ^{1}զ յայնկոյս փխ յանկոյս ԳԴ երկրին Ա Խաղեաց (!) ԲԺ այլք Դ ի կողմանն 14 զ յանմատոյց Բ յամուրս Դ ամուրս Թ ամուրն ԲԴ կէսք Ե և կէսք զ ի թանձրախիթ 14—15 ԲԴ մայրիս Արձախայ 15 Թ Արցախու Λ Արցախոյ ԴԴԵԸԺԻԼԽԿՀՃ^{1} Արձախա ԲՃ^{1} այլք ԳԵԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2} ոմանք ոմանք ԲՃ^{1}զ ի միջոցս Ը միջոցի ԴԴԵԹԺԻԼԽԿՏ^{1}Տ^{2} ի միջոցի Բզ բնակեցին Դ չիք վերայ 16 Դ ամրոցն փխ ամրոցացն Դ ամրոցաց(!) ԲՃ^{1} բազում աշխարհաց փխ բազում ամրոցացն ԲԴԵ ամենեքեան Դ ամենեքեան զ չիք համբերութեամբ 16—17 ԳԼՏ^{1} բազում նեղութեանն 17 ԲԴՀզ նեղութիւնս Է նեղութիւն ԺԽԿՏ^{2} նեղութիւնսն ԱԲԳԴՋՀԹԻԼԿVՏ^{3}զ աղաչելով զայս միայն և ԱԲԴԴԵՋՀԺԼԽԿՀVզ չիք և ԵԸՏ^{2} չիք աղաչելով 17—18 ԵԸԺԽՀ խնդրէին յաստուծոյ աղաչելով 18 VՏ^{3} և խնդրէին Բզ չիք նոցա ԲԴԵ Λ չիք սուրբ ԿՀՏ^{2} եկեղեցեացն Է եկեղեցւոյն 19 ԱՋՀԹԻVՏ^{3} զամբարշտութիւն չարին ԲԴ զամբարշտին չարութիւնն զ զամբարշտին զչարութիւնն 20 ԲՃ^{1}զ կողմանս աշխարհին առաքէր 21 Դ զօր եկեալն նոցա յօգնականութիւն 22 Դ անկելոց Բ բազմութեանն 23 Բ չիք Եւ զ խաղայր 24 ԲՃ^{1}զ չիք մեծ Տ^{2} Կապուտ ԲԴԼԿ այլ ԲԴ ԵԻՀ ի ներքս Դ ի ներս։

մարտուցեալ Հարկանէին զբազումս ի գնդէն Պարսից, և զմնացեալսն փախստական ի բանակն արկանէին։ Իսկ նոքա դարձեալ յաղթանս մատուցեալ՝ նուաճել խարէութեամբ կամէին։

Իբրև ոչ ոք հաւատաց իջանել առ նոսա, զի մի՛ մատնեսցին չարաչար ի ձեռս թշնամեացն, սակայն վասն երդմանցն Հարկ եղեւ քահանայի մի իջանել առ նոսա, որում անունն էր Արշէն։ Խօսէր ընդ նոսա յազերս ընտանութեամբ, և ցուցանէր զանվնաս փախուստ անմեղացն, արկանէր զութ առաջի ուրացելոյն Վասակայ, և պաղատելով յիշեցուցանէր նմա զառաջին կարգ ուխտին քրիստոնէութեան, զի թերևս սակաւիկ մի քաղցրացի յանհնարին դառնութենէն։ Այլ նա ոչ ինչ լուաւ և անսաց բազում բանիցն նորա, կալեալ և խաղացոյց զերանելին և որք ընդ նմա իջեալ էին։ Մանաւանդ իբրև եսես, եթէ երթայր զօրավարն զհետ խրատու կամաց նորա, սկսաւ այնուհետև ի բազում տեղիս արձակել զասպատակաւորս, և զոր արտաքոյ քան զամուրսն գտանէին զբազմութիւն մարդկանն, վարեցին ի գերութիւն. և զամբար ի ձեռն առեալ հրձիգ առնէին զբազում տեղիս։

Իսկ որք էին յամուրս Տմորեաց, իբրև լուան զայս ամենայն չարիս, զոր գործեցին զօրքն արքունի, ոչինչ չահ օգտի համարէին զկեալն ի մէջ ամրականացն։ Քաջութեամբ ելեալ յարձակեցան օգնականութեամբ ամրականացն, և հասեալ ի մօտաւոր աշխարհն Պարսկաց, յանխնայ կոտորելով՝ նախանձիս արեան գործէին, և զմնացեալսն գերի առեալ տանէին, և անդէն յամուրսն արկանէին, և զշինուածն աշխարհին զամբար ի ձեռն առեալ հրոյ ճարակ տային։

Դարձեալ և որք էին ի լերինս Խաղտեաց, իբրև տեսին եթէ յանդըրգ-

---

1 Բ մարտուցելոյր Բձ^1 զբազմութիւն գնդին Պարսից զբազմութիւն Պարսից 2 ԵԸԺԽՀՏ^2 Իսկ նոցա 2—3 Թ մտեալ փխ մատուցեալ 4 Բձ^1 եւ իբրև ԳԼ իբր 5 Գ թշնամեաց ԳԸԽՀ քահանային փխ քահանայի մի ԴՏ^{1}Տ^2 քահանայիցն ԳԸԺԽՁՀ չիք մի 6 ԱՓԴՋ անուն է անուն է նորա անուն էր Արսէն փխ Արշէն 7 ԱԲԹԻՏ^1 ընտանութեան ԸԺՏ^2 ընդանութեան 6—7 Բ յազերաբարանութիւն աղերսարանութիւն փխ յազերս ընտանութեամբ Խ աղերս ընտանութեան Ծ յազերս ընտանութեան Դ ընդանեացն Կ յընտանութեան և ցուցանէր զաղէտս անվնաս փախստեան անմեղացն Բ անմեղաց 7—8 արկանէր և զութ 8 ԳԼԺԿՏ^2 ուրացելոյն Թ չիք և 9 Բձ^1 զառաջին ուխտն կարգին քրիստոնէութեանն Ջ քրիստոնէութեան Բձ^1 սակաւ մի Խ սակաւ 9—10 Է քաղցրացի սակաւիկ մի 10 Բ անսաց և լուաւ 11 ԲԳԴԼ բանից ԽԽ նա փխ նմա ԲԿձ^1 իջեալն 12 Դ մանաւանդ իբրև եսես զօրավարն եթէ երթայր զհետ… 12—13 ձ^1 նորա կամացն 13 Բ իւրոց փխ նորա Բ և ի բազում 13—14 ԲԴ ասպատակաւորս ԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զապատակաւորսն ձ^1 ասպատակաւորս արձակել ԱՋԷԹԻVՏ^{3}A զասպատակաւորսն 14 Բձ^1 և զորս Բ զմուտսն փխ զամուրսն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^1 գտանէին ԱՋԷԹԻVՏ^{3}A գտանէր 14—15 ԸԺՀ մարդկանն Ի վարէին ԵԸԺԽՀՏ^2 ի գերութիւն վարեցին 15 Խ զամպար Բ ձեռս Բձ^1 արարեալ փխ առնէին 17 ԲԴ որ Բձ^1 յամուր տեղիսն փխ յամուրս Տմորեաց ԳԵԸԺԼԿՀՏ^2 յամուրսն Դ Տմորեացն զայս ամենայն չարիսս 18 ԳԼՏ^1 արարին փխ գործեցին ԵԺԽԿՀ չիք զոր գործեցին Ե օգտի ԱՋԷԸԹԺԻԽVՏ^3 զկեալն ԳԼԿՏ^1 զկալն և զկեալն Դ զկալն զկեալն ԵՀ զկեալն և զմէջ ԲՆ զկալն 19 Բձ^1 ամրականին 19—20 ԲVձ^2 չիք քաջութեամբ ելեալ յարձակեցան օգնականութեամբ ամրականացն 20 Հ չիք և հասեալ հասեալք Բ աշխարհս ԵԸԺԽՀՏ^2 Պարսից 20—21 Բձ^1 կոտորէին և 22 ԳԼԿՏ^{1}Տ^2 անդրէն ԲԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 անկանէին (ԵԸ անդանէին) ԱԲԴԵԺ զշինուածս է շինուածս 23—24 Բձ^1 չիք զամբար ի ձեռն առեալ 23 Հ ի ձեռս Դ տային ճարակ է հրաճարակ 24 Բ ի լերինս Խաղտեացն էին ԳԵԺԾԿՀ ի լերինսն Լ ի լերինն Դ յամուրս փխ ի լերինս է իբրև տեսեալ ԳԵԺԻԼԽԿՀ թէ։

նարար զօրքն Պարսկաց յանհրկիւղս իջանեն յամուրս աշխարհին Հայոց, յարձակեցան և նոքա մեծաւ զօրութեամբ ի ձորագաւառն Տայոց։ Եւ գտին անդ գունդ բազում ի զօրացն արքունի, որ գերի առնուլ կամէին զամրականս աշխարհին. դարձեալ և կարծէին ևս, եթէ գանձք նախարարացն անդ իցեն, վասն այնորիկ և յանխնայ յուզէին զվայրսն։

Նա և տեսին ևս անդ ի գեւղս երկուս, որ զեկեղեցիսն այրեցեալ էր. առաւել ևս վասն այնր ի նախանձ բարկութեան բրդեցան։ Յարձակեցան, հարան ի դիմի միմեանց, և կամակարութեամբ յաղթեալ, բեկեալ արկին զզօրութիւն գնդին Պարսից, և կոտորեցին զբազումս ի նոցանէ, և զմնացեալսն փախստական հանէին յաշխարհէն։

Եւ յայնչափ յանդուգն յարձակմանէն՝ միայն երանելին Հմայեակ, եղբայր սպարապետին Հայոց Վարդանայ, յանխնայ քաջութեամբ մարտուցեալ՝ կատարեցաւ նահատակութեամբ ի վերայ սուրբ ուխտին միաբանութեան։ Եւ այլքն ամենայն ողջանդամ ապրեալք երթային զհետ փախստականին։

Եւ իբրև այս այսպէս կատարեցաւ, դադարեցին զօրք թագաւորին խառնամուխ լինել յամենայն տեղիս անխտրութեամբ, և ևս առաւել ձեռնպահ լինել եկեղեցեացն։ Դարձեալ միւսանգամ անգրէն հարցանել սկսան յարքունիսն։

Նա և որ յԱրծախայ մայրիսն անկեալքն էին փախստականք, ոչ ինչ լռեալ դադարեցին խաղաղութեամբ. այլ հանապազ յղէին յաշխարհն Հոնաց, շարժէին և յորդորէին զգունդն Հոնաց, և յիշեցուցանէին նոցա զուխտն, զոր եդեալ էր ընդ Հայս և անսուտ երդմամբ հաստատեալ։ Հաճոյ թուէր բազմաց ի նոցանէ լսել զբանսն քաղցրութեամբ։ Նա և մեղադիր ևս յոյժ լինէին նոցա, եթէ «Ի կռիւն ընդէ՞ր ոչ եկիք պատրաստութեամբ։

---

1 Դ անհրկիւղ Ը յանհրկիւղք Բ ի յամուրս a յանհրկիւղս յամուրս աշխարհին ԶԷ VՏ^{3}A իջանէին 2 Բ արձակեցան Բճ^{1}a ձորագաւառին ԳԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1} ի ձորագաւառն Է ի ձորոց գաւառն 3 Բճ^{1}a գունդս բազումս 4 Լ զամրականսն Դ չիք և Բa չիք ևս ԳԵԺՏ^{2} գանձ 5 a անդ իցէ ԶԷV անկցեն փխ անդ իցեն ԴԷ չիք և Բ ուզէին փխ յուզէին 6 Խa չիք ևս Բճ^{1}a չիք անդ Բ գեաւղս a գի ի գեաւղս Դa չիք որ ԲԳԵԸԺԼԽԿՀ ճ^{1}Տ^{1} գի փխ որ a այրեալ էր զեկեղեցիսն ԳԾՏ^{2} էին Դ չիք էր 7 ԳԵԸԺԼԽԿՀ չիք ևս Բa այնորիկ փխ այնր ԱԻ բարկութիւն բրդեցան ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀճ^{1}Տ^{1}Տ^{2} ի նախանձ բարկութեան բրդեցան Թ չիք բարկութեան ԶԷԻVՏ^{3}A բրդեցան բարկութեամբ a ի նախանձ բարկութեան գրգեալ 8 ԲԴճ^{1}a ընդդէմ փխ ի դիմի ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1} կամակորութեամբ Բճ^{2}a չիք յաղթեալ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}a բեկին արկին 8—9 Բճ^{1}a զզօրութիւնս 9 Ի զզօրութիւնն Լ զօրութիւն 9—10 Է զմնացեալսն 10 ԳԴԵԸ ԺԼԽՀՏ^{2} հանին 11 Է այնչափ ԶԷ յանդուքն Բճ^{1}a չիք յանդուգն 12 Բճ$^{1.5}$ սպարապետին ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ$^{2.5}$a չիք Վարդանայ 12—13 Է քաջ նահատակութեամբ: չիք յանխնայ քաջութեամբ մարտուցեալ կատարեցաւ 13 Դ չիք սուրբ 14 Բ եւ այլք ԲԴԼԿՀՏ^{1} ողջանդամք ԺԼԿՀՏ^{1} ապրեալ Խ արարեալ (!) զհետ երթային 14—15 ԳԼՏ^{1} փախստականիցն ԵԸԺԽՀՏ^{2} փախստականացն 16 Բճ^{1}a զօրքն Պարսից Ի զօրքն 17 Բճ^{1}a ձեռնամուխ փխ խառնամուխ Ի լինիլ a տեղիսն ԲԹa չիք և 17—18 ԳԴԹԺԽ ձեռնապահ 18 Ի լինիլ Դ եկեղեցեաց A յեկեղեցեացն ԲԴ չիք անգրէն 18—19 a չիք «դարձեալ—յարքունիսն» 19 ԳԵԸԺՀ յարքունիս 20 Դ յԱրծախա ԱԳԷԸԹԺԻԼԽԿ անկեալք Դ անկեալ Բճ^{1}a ընկեալ փխ անկեալքն 21—22 Բ յաշխարհէն Հայոց փխ յաշխարհն Հոնաց a յաշխարհն Հայոց 22 Ի չիք շարժէին և յորդորէին զգունդն Հոնաց ԵԸԺԽՀՏ^{2} չիք նոցա 23 Գ զուխտ ԲԴa եդեալ էին Ի ի Հայս 24 ԵԸԺԽՀճ^{2}a թուեցաւ ԵՀ բանսն Է զբանս ԳԵԸԹԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} քաղցութեամբ փխ քաղցրութեամբ 25 Թ չիք ևս ԵԸԺԽՀ չիք յոյժ Բճ^{1}a ի կռիւն խսկ Դ ի կռիւսն Ե չիք ի:

Եւ իբրև յառաջնումն ինչ ոչ հնարէին զմիմեանս հաւանեցուցանել, ապա գունդ բաղում գումարէին, և անդէն յարձակեալ հասանէին ի սահմանս տէրութեանն Պարսից. և զբաղում զաւառս հարեալ, բազմագոյն ես գերի առեալ, տանէին յաշխարհն իւրեանց, և յայտնի ցուցանէին թագաւորին զմիաբանութիւնն զոր ունէին ընդ գնդին Հայոց։

Իսկ իբրև այս ամենայն ազդումն հասանէր առ զօրավարն Պարսից, սրտմտեալ զայրանայր, և մեծաւ բարկութեամբ կուտէր զվնասն ի վերայ անօրինին Վասակայ, իբր թէ նա իցէ սկիզբն և առաջնորդ ամենայն չարեացն, որ գործեցան։ Եւ անդէն չու արարեալ խաղայր գնայր հասանէր յաշխարհն Պարսից. գրէր և ցուցանէր յարքունիս զամենայն ստութեամբ, և զվնաս գործոյն արկանէր զուրացելովն։

Իբրև լուաւ թագաւորն զամենայն աւեր աշխարհին, և ստուգեաց գիրս մեծի պատերազմին, ընկանէր անկանէր ի մեծ խռովութիւն, և լռեալ դադարէր ի հանապազորդ և ի խարեբայ խորհրդոյն. յուզէր և քննէր զվրիպումն անհնանճար գործոյն, և կամէր տեսանել՝ ասելով. «Ո՞ որ իցէ, որ զիս ճշմարտութեամբ ի վերայ իրացդ հաստացէ»։ Իսկ որ էր գիտակ անօրէն գործոյն անդէն ի դրան արքունի, նոյն հազարապետն Միհրներսեհ, յառաջ մատուցեալ ասէ ցթագաւորն. «Զայդ ես ասեմ քեզ, արքայ քաջ. եթէ կամիս ստուգութեամբ լսել զարդարն, որք զխաւարք քրիստոնէիցն են ի Հայս, տուր կոչել, և զան յօժարութեամբ և ասեն քեզ զամենայն արդարութեամբ»։

Յայնժամ զմի ումն յաւագ նախարարացն՝ Ատրորմիզդ անուն, որոյ իշխանութիւնն իսկ խառն էր ընդ Հայոց աշխարհին և գործակից էր զօրավարին ի նմին պատերազմի, գրէր և յանձն առնէր նմա զաշխարհն Հայոց մարզպանութեամբ։ Եւ զՄուշկան Նիսալաւուրտ հանդերձ ամենայն

---

1 Դ չիք եւ ԳԼԿ առաջնումն ա չիք զմիմեանս հաւանեցուցանել, ապա Բ հաւանեցուցանէին ԳԵԸԽ հաւանեցուցեալ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք ապա 2 Բճ¹ա չիք յարձակեալ Հ չիք յարձակեալ հասանէին Ի յարձակէին: չիք հասանէին Ե չիք և անդէն յարձակեալ հասանէին 3 Ե տէրութեան ԵԷ բաղում Բ առեալ փխ հարեալ Բ դրաղմագոյնն Դ և դաղմագոյն ԵՀ յոլովագոյն ԸԺԽ յոլովագոյն ես 3—4 ա չիք բազմագոյն ես գերի առեալ 4 ԵԸԺԽՀՏ² և թագաւորին յայտնի ցուցանէին Բ կացուցանէին փխ ցուցանէին 5 ԳԵԷԸԼԽՀ զմիաբանութիւն 7 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ¹Ա¹ա և մեծ բարկութիւն Գ մեծ փխ մեծաւ Է զվնաս ԲԸԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ²ա չիք զվնասն 8 ԱԸԹԺԿ անօրէնն ԲԳԷԿա իբրև ԵԸԺԽՏ² իբրու Դ թուի թէ Բճ¹ չիք ամենայն ա առաջնորդ և սկիզբն 9 Դ և այնպէս փխ և անդէն VՏ³A գնայր խաղայր Բե չիք հասանէր 10 Բճ¹ա յերկիրն փխ յաշխարհն ԱՁԻ զամենայնն Դ ամենայն 10—11 Բճ¹ա զամենայնն ստութեամբ յարքունիս ԵԸԺԽՀ զամենայն իւրն 11 Է և զվնաս 12 Բ իսկ իբրև Դ չիք զամենայն Դ զաւեր ԺԽՀ առաւելք 13 Բ մեծ 14 Ի զաղաղիւր ԱԲԳԴՁԹԻԿճ¹ա չիք և ի V չիք և ի խարեբայ Դ խարեբեա 15 Ի վրիպումն ԱՁԵԻV գործոյն Խ խորհրդոյն փխ գործոյն Բ ո՞վ որ 16 Բե ճշմարտութեամբ գիս Բճ¹ա հաստցանիցէ Դ հաստցանէ ԺԽՏ² գիտակն էր ԳԵՀՏ¹ գիտակ էր Է գիտակ է 17 Ե անօրէնն գործոյն ԱԲՁԵԹԻV անդրէն ԳԵԺ դրանն 18 ԳԺԹԿ Միհրներսեհ ԵՀ Միհներսեհ 19—20 ԲԵԻԽՀճ¹Տ² զխաւարք են քրիստոնէից ի Հայս ԳA քրիստոնէից 20—21 ԱԲՁԻVա զամենայնն 21 Բճ¹ա ստուգութեամբ փխ արդարութեամբ Կ յօժարութեամբ և արդարութեամբ 22 ԲԻԿա որ փխ ոմն Դ նախարարայ անդի Հ զմի որ նախարարացն աւագ Բ Ատրորմիզդ ա Արդորմիզդ Դ Ատրոմիզդ անանուն(!) Հ Ատրոմիզա 23 Ե իշխանութիւն Գճ¹ չիք իսկ ԽՇՏ¹ խառնեալ էր աշխարհին Հայոց 24 պատերազմին Դ ի մեծ պատերազմին Է յանձնէր Տ¹ յանձնէր նմա Հ չիք նմա Հ զամենայն աշխարհն 24—25 V չիք զաշխարհն Հայոց ա զաշխարհ Հայոց 25 Բ զՄուշկիան ԳԵԽ Մուշկան Կ Մուշկանն ԵԸԹԺԻV Տ²Տ³ Նիսալաւուրա:

մնացեալ զօրուն զումարէր յաշխարհէն Աղուանից և Լփնաց և Ճղբաց և ի Հեճմատակաց և ի Թաւասպարաց և ի Խիբիավան, և յամենայն ամրականս, զորս աւերեալ էր գնդին Հոնաց վասն ախտին Հայոց։ Որպէս և յոյժ խակ արտմեալ էր թագաւորն, ոչ միայն ընդ աւեր աշխարհացն և ընդ անկանել զօրացն, այլ և առաւել ընդ աւերել պահակին, զոր ի բազում ժամանակաց հազիւ ուրեմն կարացին շինել. և յայնմ ժամանակի դիւրեաւ առեալ քանդեցաւ, որում և չէր իսկ ակնկալութիւն շինութեան։ Իսկ զՎասակ հանդերձ գլխաւոր քրիստոնէիւքն ի Դուռն հրամայեաց կոչել։

Արդ եկն եհաս մարզպանն Ատրորմիզդ յաշխարհն Հայոց սիրով խաղաղութեամբ։ Հրամանաւ արքունի կոչեաց առ ինքն զՄահակ սուրբ եպիսկոպոսն Ռշտունեաց, ուսանել ի նմանէ զիրացն ամբաստանութիւն։ Բայց Թէպէտ և նորա աւերեալ էր ատրուշան մի, և բազում չարչարանօք հարեալ էր պաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ զանգիտեաց գալ յատեան հրապարակին։

Դարձեալ և ի տանէն Արծրունեաց բարեպաշտօն երէց մի Մուշէ անուն, որ առաջնորդ էր աշխարհին Արծրունեաց, աւերեալ էր և նորա զկրակատուն մի, և կապանօք և տանջանօք բազում չարչարանս անցուցեալ էր ընդ մոգսն. և սա ոչ ինչ զանգիտեաց, այլ կամաւ եկն և յանդիման եղև մարզպանին։

Եւ երկու ևս այլ քահանայք երանելիք, որոց անուանքն են Սամուէլ և Աբրահամ. քանդեալ էր և սոցա զատրուշանն յԱրտաշատ և յառաջա-

---

1 ա չիք մնացեալ Բ զօրօքն Գ յաշխարհաւն ՆԹ Լփնաց Է լփանաց Դ ի լփնաց և ի ճղբաց Բ Փղբաց փխ ճղբաց ԳԿ ի ճղբաց 2 ԲԵՆԺԼԹՀՃ¹ չիք ի (Հեճմատակաց) ԲՃ¹Հ չիք և ի Թաւասպարաց ԳԿ Թաւսպարաց ՆԺԼԹՀ Թօսպարաց Տ² Թասփարաց Դ և Թեասպարաց և ի Խիբիավան ԱԻ և ի Փիբբիանան ԲՃ¹Հ և ի Հեգբիավան (ա չիք ի) ՁՀV Փիբբիանան Ն Խիբավան Թ Փիփբիանեան 2—3 ԲԴՃ¹Հ ամրականսն ՁՀVՏ³Λ ամրականն 3 ՆԹՏ²Հ զոր փխ զորս Է չիք Հոնաց վասն ախտին ԲՃ¹Հ որպէսզի փխ որպէս և 4 Դ Թագաւոր Ի չիք ընդ (աւեր) ԲԴԵՆԺԹՀՏ²Ճ¹Հ աշխարհին Բ Հ չիք ընդ 5 ԲԵՆ անգանել Ի անկանել Λ անկանելն ա ընդ աւեր պահակին ԼԱ վասն պահակին 6 Դ ժամանակս ԲԴ հազիւ հազ ա ի բազում ժամանակաց հեռէ հազիւ ԱՁՀԹԻVՏ³Λ որ և 6—7 ԱԵԴԹԻ դիւրաւ ԳԵ ՆԺԼԹԿՀՏ¹Տ² չիք դիւրեաւ 7 ԲՃ¹Հ առաւ և քանդեցաւ ԳՏ² առաւել քանդեցաւ ԲԴԵԺ ԼԿՀ չիք և Բ չիք իսկ (ակնկալութիւն) ԼՏ¹ ակնկալութիւն իսկ 8 ԳԹ քրիստոնէիւք ա քրիստոնեաւքն ԲԴԿՃ¹Հ ածել փխ կոչել ԵՆԺԹՀՏ² հրամայեաց ի Դուռն ածել 9 ԳԼՏ¹ եկեալ փխ եկն ԴՀ Աարորմիզդ անուն Է Աօրօրմիզդն 9—10 ԵՆԺԹՀՏ² սիրով և խաղաղութեամբ 10 Ի չիք հրամանաւ արքունի Ի կոչէ ԱՁՀԹԻ զսուրբ ԲԴԵՆԺԼԵՀՏ¹Տ²Ճ¹Հ չիք սուրբ 10—11 ԳԿVՏ³Λ սուրբ եպիսկոպոսն 11 Բ եպիսկոպոս ԴՀ ըՌշտունեաց Ե ըՌշտունեաց ԹԻ ուսանել ԱԴՁ Տ³ ամբաստանութիւն Հ ապստամբութիւն(!) 12 ԳԴԵ ՆԺԼԹԿՀՏ² բայց նորա Թէպէտ և ԲՃ¹ բայց նորա Թէպէտ և աւերեալ էր զատրուշանն Դ ատրուշանս ա բայց նա Թէպէտ և աւերեալ էր զատրուշանն 13 ԳԴ զպաշտօնեայսն Դ կրակի Բ ի յատեան 15 ԲԴա չիք և ԲԴԴԵՆԺԼԹԿՀՏ¹Տ²Ճ¹Հ բարեպաշտ ՆԹV երէց Ն անուն Մուշէ 16 Է յառաջնորդէր ԾՏ¹Տ² Արծրունեաց աշխարհին ԳԼԿ չիք և 17 ԲԴ կրակատուն Ա և կապանօք և տանջանօք և բազում Ն չիք տանջանօք ԳՁԹԽVՏ¹ չիք և (տանջանօք) ԳԼԿ չիք և: և Է կապանօք տանջանօք և բազում և չարչարանս անցուցանէր ա կրակատուն մի և կապանօք և չարչարանօք բազում տանջանս անցուցեալ 18 Λա ինչ ոչ ԲԴՃ¹Հ կամաւք 20 ԳԴԼԹԿ չիք և ԲՃ¹Հ այլես ԵՆԹՀ երկու և այլ Դ երկուք Ն չիք ևս Լ երկու այլևս քահանայք Բա անուանք են այս ԳԴԿ անուանք Դ Սամուէլ 21 ԼԿ Աբրաամ Բա չիք և ԲԹա նոցա ԲՃ¹Հ զատրուշանն որ յԱրտաշատ ԵՆԺԹՀ զատրուշանն:

գոյն ըմբռնեալ էին ի կապանս յուրացելոյն Վասակայ. ածին և զնոսա առ առաքինի ընկերսն։

Եւ ժողովեցին ևս ի նոյն տեղի զմեծն Յովսէփ և զՂեւոնդ և զՔաջաջ և զԱրշէն։ Եւ իբրև ուսաւ և տեղեկացաւ յամենեցունց մարզպանն, գրեաց և եցոյց յարքունիս զամենայն ճշմարտութեամբ, որպէս զիարդ լուաւ ի բերանոյ նոցա։

Բայց Վասակ թէպէտ և յառաջագոյն հասեալ էր ի Դուռն, ըստ կամաց իւրոց այլ ընդ այլոյ երթեալ պատմէր զամենայն ստութեամբ, սակայն ի միում թագաւորին ոչ կարէր զանձն արդարացուցանել. այլ պատասխանի արար նմա և ասէ. «Յորժամ քրիստոնեայքն ես եկեսցեն՝ հասարակաց լուայց յատենի»։

Իսկ զսուրբ քահանայսն՝ վասն զի կապանօք տանէին, յետ երկուց ամսոց և քան աւուր հասանէին ի ձմերոցն արքունի։ Իբրև լուաւ մեծ հազարապետն, եթէ ածին զնոսա ի քաղաքն, ինքնին իսկ ականատես լինէր նոցա։ Բայց թէպէտ և տեղեկութեամբ լսէր ի նոցանէ զամենայն, ոչ կարէր ձեռն արկանել և չարչարել զնոսա, քանզի բազումք ի նախարարացն Հայոց դեռ ևս բռնացեալ ունէին զամուրս աշխարհին, և դեռ ևս մարզպանն յերկիւղի էր։ Վասն որոյ զգուշութեամբ հրամայեաց պահել զսուրբսն, և զաշխարհն հրամայէր սիրով նուաճել. վասն որոյ և ինքն իսկ շրջէր և ժողովէր և շինէր ախտիւ հաստատութեան։

Եւ եպիսկոպոսացն հրաման տայր ունել զիւրաքանչիւր իշխանութիւնս, և ըստ առաջին սովորութեանն պաշտել յայտնութեամբ, և համարձակ ևս գալ ի հրապարակ։ Նա և ընծայից և պատարագաց արժանի առնէր թողուլ զառաջեաւ։ Եւ քանզի բազում զաւառս առեալ և աւերեալ էր

---

1 Բ չիք էին Բձ¹շ ըմբռնեալ էին ի տանջանս և ի կապանս ԲԻԹՀձ¹շ յուրացելոյն ԱՁԷԹԻV չիք և 2 Տ³Λ յառաքինի փխ առ առաքինի ԲԴձ¹շ զառաքինիսն և այլ ընկերս նոցին 3 ԲԴ չիք և Բ և ի նոյն V զնոյն շ ժողովեցին և ի նոյն զմեծն Դ զՂեւոնդ իբրև 4 ԸՏ¹Տ² իսկ մարզպանին իբրև ուսաւ ԵԺԻԹ իսկ մարզպանն իբրև լուաւ և տեղեկացաւ յամենեցունց Դ առաւելագոյն և ուսաւ 5 Ձձ¹ զամենայնն է ճշմարտութեամբ ԱԲ զիարդ և լուաւ իսկ Դ և լուաւ ԲԿ զիարդ և լուաւ 5–6 ԲՁԷVձ¹շ չիք որպէս զիարդ լուաւ ի բերանոյ նոցա 7 Հ չիք և 8 ձ զամենայնն այլ ընդ այլոյ երթեալ պատմէր ստութեամբ Հ իւրոց զամենայնն Ե ըստ կամաց իւրոց զամենայնն այլ ընդ այլոյ ԸԷՏ¹Տ² զամենայնն այլ ընդ այլոյ Չ յերթեալ ԵԸԹՀ ստութեամբ փխ զամենայն ստութեամբ Դ պատմեաց Բձ¹շ զամենայն երթեալ պատմէր ստութեամբ ԸԷՀ չիք զամենայն 9 Դ զանձն ԴԴԵԸԺԻԹԿՀՏ² չիք այլ 9–10 Բձ¹շ չիք այլ պատասխանի արար նմա և ասէ 10 Թշ չիք ես 10–11 Բձ¹շ ասէ, լուայց յատենին ԲԴԶԵԸԺԻԼԹԿՀՏ¹Տ²ձ¹,14շ հասարակաց ԱՁԷԹVՏ³Λ հասարակ 11 ԴԺԿՏ²շ յատենին Ը ատենին 12 ԹԾ սուրբ Թ քահանայս ԵԸԹՀ կամօք փխ կապանօք Դ չիք յետ Դ յերկուց 13 Դ և ի քան աւուրց Թ աւուրց Դշ հասուցանէին Բ ձմերոց ԵԸԺԹՏ² ձմերոցն ԲԴձ¹շ իսկ իբրև 14 Բ և ինքնին իսկ ԵԸԹՀՏ² ինքն իսկ 15 Դ զամենայն ի նոցանէ 16 Թ ոչ կարէր փխ ոչ կարէր 17 ռ չիք զնոսա 18 Բ յերկիւղի էր ԲԴԵԺԻԹԿՀՏ²շ վասն որոյ և ԲԴԴԵԸԺԻԹԿՀՏ¹Տ²շ հրամայէր 19 Ե հրամէր Լ սիրով հրամայէր 19–20 Բձ²շ ինքնին փխ ինքն իսկ 20 ԱԲԴԵԹԺԻԾԿՀՏ¹Տ²շ հաստատութեամբ Դ խաղաղութեամբ փխ հաստատութեան 21 Դ եպիսկոպոսաց Բձ¹շ տայր հրաման 21–22 ԱԲԴԴԵԸԺԻԼԹԿՀշ իշխանութիւն ՁՀ իշխանութիւնն 22 Ի սովորութեան 22–23 Բձ¹ չիք և համարձակ ես Բձ¹շ պաշտել յայտնապէս և գալ ի հրապարակն 23 Դ չիք ես ԴԴԵԸԺԻԹԿՀՏ¹Տ² համարձակութեամբ Հ չիք նա Բշ ես և շ պարգևաց փխ պատարագաց 24 Λ զառաջեաւ աշխարհ փխ թողուլ զառաջեաւ Դ թողուլ զառաջեաւ

զօրականին, թողուլ հրամայէր զհարկս աշխարհին. և զայրուձին ևս զարքունի թեթևացոյց առ ժամանակ մի։ Եւ միաբանեալ էացք, որք եկեալ և կոչեալ էին, հրամայէր գալ և ունել գիւրաքանչիւր անգիսն։

«Եւ զամենայն կարգս աստուածպաշտութեանն, որպէս զխարդ և ունէին յառաջ ժամանակաւ առ նախնեօքն, նոյնպէս և այժմ, ասէ, կայցին։ Եւ եթէ որ ի հնոյ աշխարհ ուրեք գնացեալ իցեն, ունիմ իշխանութիւն յարքունուստ, ասէ մարզպանն, եթէ յազատաց իցեն, եթէ ի շինականաց, եթէ յեկեղեցւոյ, զինչ կեանս և թողեալ իցեն, եկեսցեն և կալցեն գիւրաքանչիւր զարարս»։

Երդմունս կնքէր և առաքէր ի կողմանս կողմանս։ Որ և բազումք իսկ եկին և ժողովեցան, և կալան գիւրաքանչիւր կալուածս։

Նա և որ մեծն է քան զամենայն, որ ի բռնութենէ որ ակամայ կալեալ էր զմոզութիւնն, հրովարտակս առաքէր յարքունուստ՝ անզէն ունել զքրիստոնէութիւնն։ Եւ յանդիման խօսէր թագաւորն, որք էին ի տանն արքունի, եթէ «Որք ոչ սիրով ունին զզէնի մազդեզն, այնպիսեաց և աստուածքն են յատուցեալ, և ես ոչ ինչ եմ չնորհակալ. և այսօր զնոյն հրաման տամ ամենեցուն՝ ի կամս մարդոյն թողեալ ըստ իւրաքանչիւր մտաց, որպէս զինչ և կամի պաշտել՝ պաշտեսցէ. ամենեքեան իմ ծառայք են»։ Զայս ասէր, և գրով հրաման տայր ամենայն աշխարհին։

Իբրև զայս լուան և անսին բազումք, որ էին ցանեալ և ցրուեալ ի հեռաւոր անգիս, գային և ունէին գիւրաքանչիւր արարս։ Իսկ նախարարքն,

---

1 ԲԳԲԹ։ զհարկ Բ զայր և զձի Բձ¹։ չիք ևս   1—2 ԲԵ արքունի ։ և զայրուձին արքունի թեթևացուցանէր առ ժամանակ մի   2 ԳԳԸ։ որ եկեալ   3 Է հրամայեաց ԲԳԳՆԹԺԿՀձ¹ անգիս ։ գիւրաքանչիւր անգին   4 A չիք Եւ ԲԳԼ կարգ ԱՋԷԹԻV զործս փխ կարգս Գ աստուածպաշտութեան Գ չիք և ։ զխարդ փխ որպէս զխարդ Բ զար և արդ ունէին   5 Բ առ նախնեօք նորին ։ առ նախնեօքն որ էին ԲԳԺՀ։ չիք ասէ   5—6 ԱԳՁԷԻԼԿ նոյնպէս ասէ և այժմ կայցին   ԵԸԺԽՀՏ² կայցեն, ասէ Բ կայցեն   6 Բձ¹։ ի հեռաւոր VՏ³ չիք ի ԲԸԽձ¹։ չիք ուրեք Բձ¹։ է փխ իցեն ԳԳՆԸԺԼԽԿՀՏ² իցէ   6—7 ԵԺԽՀՏ² իմ իշխանութիւն է ։ ունի իշխանութիւն   7 A չիք ասէ մարզպանն Բձ¹։ յազատաց որ իցէ և եթէ ԳԵԸԺԻԿՏ² իցէ   7—8 ԳԼՏ¹ չիք եթէ ի շինականաց իցեն Գ և եթէ ի շինականաց ԲԳԵԸԺԽՏ²A։ չիք իցեն ԲԳԿ և եթէ կ իցէ   8 ԱՋԷԹԻV յեկեղեց փխ յեկեղեցւոյ ԵԸԺԽԿ չիք կեանս ։ եթէ իշխանականաց զինչ որ թաղեալ իցեն A իցէ ԳԳԺԵԻԼԿՀ կայցին   9 ԲՑԳՆԸԺԼԽՀՏ²։ արարս   10 A զայս ասէր և երդմունս կնքէր ԱԷԹԻVՏ³ երդմամբ կնքէր և առաքէր փխ երդմունս կնքէր և առաքէր Թ չիք որ Խ ոփ Տ² որ և ԳԼ չիք իսկ ։ որք և   11 Խ շինուածս փխ կալուածս   12 Բ։ մեծ Բձ¹։ ասէ որ ի Ի յակամայ ԲԳձ¹։ չիք ակամայ   13 ԱԹԻԿ զմոզութիւն ԳԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զմոզութիւն կալեալ էր Բ։ որ կալաւ զմոզութիւնն   ԱԲԳԼԵԾԻԼԽԿՀՏ¹ձ¹։ հրովարտակ Գ հրովարտաք ՁԷ հրովարտակս ԲԵԺ։ անզէն   14 ԳԵԷ զքրիստոնէութիւն Ջ քրիստոնէութիւնն Բ որ ԲՑԳՆԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹,¹⁴։ ի զրանն   15 Խ չիք եթէ Բ չիք սիրով ԵԸԺԽՀՏ² ունիցին A զօրէնս զենի ԱՋԻVՏ³ զզէնի մազդէան է զզէնի մազդէնան ԼԹ մազդէն ԳԳԾ ունէին զզէնի մազդէզն (Գ մազդէզնն) ԵԸԹԺԽՀ զզէնի մազդէն (յաւելուած հաստատհաստատ) Բձ¹։ որք ունին զզէնս (։ զզէն) մազդեզանց ԱԳԳԵՋԷԹVՏ³ այնպիսեացն Բձ¹։ այնպիսիսն   15 16 A տառուածք   16 Թ իցեն փխ են Բ չիք ևս ։ չեմ ինչ Բ ոչ եմ ինչ Խ ինչ ոչ եմ Ա չհռհակալ (!) Բձ¹։ չիք զնոյն   17 Գ մարդոյ Ի մարդկան ԲԳձ¹Կ։ թողել   18 ԳԵԺԿՀՏ² չիք և Բձ¹։ կամեցի   19 Բ և ամենեցուն գրով Բ չիք ամենայն ԵՋՏ³ աշխարհի ։ աշխարհին ամենեցուն   20 ԱԳԳՋԷԹԻԿVՏ¹Տ²Տ³ զայս լուան Բձ¹։ իսկ իբրև զայս անսին և լուան որք ԵԸԺԼԽՀ լուան զայս A զայն ԵԸԺԽՀ չիք և անսին ԱՋԷԹԻV յանցեալ փխ ցանեալ (Է անցեալ Թ յանցեալք) Բ։ ցրուեալ ԳԳԵԸԼԽԿՀՏ² ցանկայր   21 Է զնայինս

որ էին յամուրս աշխարհին և կամ ի հեռաւոր օտարութեան, իբրև տեսին զշինութիւն երկրին, մանաւանդ զեկեղեցւոյն հաստատութիւն, քաջալերեցան համարձակեցան և նոքա յանդիման լինել արքային։ Վասն որոյ և զպատգամ յղեցին առ մարզպան աշխարհին, զի ի Դուռն ցուցցէ զբանս նախարարացն։ Իսկ նա վաղվաղակի յարքունուստ գիր ողոքանաց և ուխտ հաստատութեան տայր տանել առ նոսա հրամանաւ արքունի։ Բայց թէպէտ և գիտէին նոքա զդառնութիւն ակրութեանն՝ թէ սուտ են յամենայնի, կամեցան հաշտարարակից լինել արքային. զի եթէ մահ ևս առաջի կայցէ, ոչ ինչ զանգիտանային երկիւղիւ։

Եւ զայս լուեալ թագաւորին՝ ոչ կապանօք, այլ արձակ առիւք և արձակ ձեռօք հրամայեաց առ ինքն կոչել։ Ածին վաղվաղակի զինս և զարդս, և զինչս իւրաքանչիւր ետուն ի ձեռս մարզպանին, և ինքեանք փութանակի գնացին ի ձմերոցն արքունի։

Եւ մինչդեռ անդէն ի ձմերոցին էր թագաւորն, ատեան հարցափորձի ի մէջ նոցա հրամայէր լինել։ Եւ նստաւ հազարապետն՝ զի լուիցէ կողմանցն երկոցունց։ Եւ իբրև յերկարեցաւ ամբաստանութիւնն աւուրս բազումս, պարտաւորեցաւ կողմ ուրացելոցն։

Քանզի ցուցանէին զթուղթն՝ զոր տուեալ էր Վասակայ և ամենեցուն որ ընդ նմա էին, զի միաբանք իցեն ընդ նմա յուխտ ապստամբութեանն. թուղթ մի ի Վրաց աշխարհն, և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհն, նոյնպէս և թուղթ մի յԱղձնիս, և հրովարտակ մի առ թագաւորն Յունաց, և թուղթ մի առ մեծ սպարապետն Անտիոքայ։ Եւ ի բոլորեսին յայտնի թուղթն վաւերական մատանի Վասակայ եղեալ էր։ Նոյնպէս խառն էր

---

1 Բ յամուրսն Ը չիք և Ի չիք և կամ ի հեռաւոր օտարութեան : աշխարհին կամ ի հեռաւոր օտարութիւն ԳՃ¹⁴ հեռի փխ հեռաւոր ԵՐԺԼՉՏ¹Տ² ի հեռի Տ¹ յօտարութեան 2 ԲԳՃ¹ աշխարհին փխ երկրին ԲԳԴԵՐԺԼՉՏ¹Տ²Ճ¹ զեկեղեցեացն հաստատութիւն 3 Ի լինել արքային Դ չիք և 4 Դ պատգամս ԵՐԺԼՉՏ¹Տ²Ճ² պատգամաւորս ԲԳՃ գուցէ Դ ցուցեն (!) ԲՃ¹ Իսկ նորա 5 ԲՃ¹ չիք յարքունուստ ԸՌ ողորմանաց (!) 6 ԲԴ Ճ¹ հրամանաւ արքունի տայր տանել առ նոսա ԴԵԸԺԼՉՏ¹Տ² չիք հրամանաւ արքունի ԲԴԴԵԸԺԻԼՉՏ¹Տ²Ճ¹ Բայց նոքա թէպէտ և գիտէին ՋԷՎ չիք գիտէին Ի նորա գիտէին ԲՃ¹ զդառն աւրութիւնն՝ եթէ Ե աւրութեան 8 ԲԴՃ² մահն առաջի կայցէ Դ թէև փխ եթէ ԷՃ¹ կայցէ : մահն ևս 9 Բ զանգիտելին ԵՉ զանգիտացին ԴԴԺՄՏ² զանգիտեցին Ծ երկիւղի Բ երկեղիւ 10 ԵՐԺԼՉ թագաւորն 10 11 ԲՃ¹ չիք և արձակ ձեռօք հրամայելոց Մ արձակ առիւք և ձեռօք հրամայելոց 11 ԴԴՑԸԺԼ ՉՏ² հրամայէր ԲՃ¹ տայր ածել փխ կոչել 11–12 Տ² զարդսն 12 ԱՋՎ զինչ ԸՌ ի ձեռն 12–13 ԵՐԺԼՉՏ¹Տ² փութացին 13 Ի ձմեռոց Չ ի ձմերանոցն 14 Բ չիք անդէն ԴԾԴ ի ձմերոցի Լ ի ձմերոց Մ ի ձմերոցն Չ ի ձմերանոցի : և մինչդեռ ի ձմերոցն էր 14–15 Ռ հրափորձի (!) 15 Դ հրաման տայր առնել ԲԴԵԸԺԼՉՏ¹Տ²Ճ¹ առնել փխ լինել ի լինել 16 ԴԵԸԺՉՏ² երկոցունց կողմանցն ԲՃ¹ յամենայն : յամեայ փխ յերկարեցաւ Մ երկարեցաւ Լ եղեւարուրաւ Դ յերկարուրաւ Ծ ամբաստանութիւն Է ամբաստանութեան (!) Բ աւուրս 17 Չ չիք բազումս ԲՃ¹ պարտեցաւ ԴԾԺԻԼՉՏ¹Տ² կողմն Λ ուրացելոյն 18 ԴԼ զթուղթս Դ Վասակ և Λ չիք և 19 Λ չիք էին զի միաբանք իցեն ընդ նմա ԲԿՃ¹ ընդ նմայն էին զի միաբանն (Դ միաբանք) էին ընդ նմա յուխտ ԴԵ միաբան ԹՉՃ¹ ։ ամբարտաւանութեանն 20 ԲՃ¹Ճ¹⁴ ի Վրաց աշխարհն ԴԷ չիք և ԵՉՃ² չիք և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհն Ճ²Ճ¹⁴ : և թուղթ մի յԱղուանից աշխարհին մյուս բոլորն՝ Վրաց աշխարհէն... Աղուանից աշխարհէն 21 Դ յԱղձնեաց 22 ԱՋԷԻ սպարապետն յԱնտիոքայ ԳԻՉՉԺԼՃ² յԱնտիոք ԲՎՏ¹ Անտիոքայ Տ¹Տ² Անտիոք ԲՃ¹ : սպարապետն Անտիոքու ԲԲ չիք ի 22–23 ԲՃ¹ : յայս թուղթս ԳԴԴԸԺԼԽԿՉՏ¹Տ² յայն թուղթն (Դ յայս) 23 Ա թուղթսն ԲՃ¹ : չիք վաւերական Λ վաւերականն ԱԳԴԸԼԿVՏ³ վաւերականի ԵՋ:ԺԽՉ վաւերականի ([illegible]) ԸՌ չիք եղեալ էր : եղեալ էր ի վերայ Բ : նոյնպէս և նա խառն էր Ռ նոյնպէս

նա և ի մահ մօրուցն ի Ջարեհաւանի։ Եւ զբազում բերդս՝ զոր հանին ի Պարսկաց, յայտ առնէին զնորա թուղթն և զհրամանսն. քանզի նա էր մարզպան ի ժամանակին։

Որպէս և հրեշտակութեամբ յղեալ իսկ էր նորա առ Յոյնս նախարար մի, որում անունն էր Ատոմ՝ յազգէն Գնունեաց. զա մատուցեալ յանդիմանէր զնա առաջի մեծի ատենին հրովարտակաւն իսկ, զոր տուեալ էր նորա իւրով մատանեաւ։

Նա և ի մէջ իսկ բերէր զամբաստանութիւն նորա Մուշկան Նիւսալաւուրտ, և յայտ առնէր պատերազմակից ընկերօքն իւրովք, որ և յետ վճարելոյ պատերազմին բազում արիւն ետ հեղուլ Վասակ. թէ որպէս ստաերդմամբք խաբէր և իջուցանէր յամրոցաց անտի. էր՝ զոր կոտորէր, և էր՝ զոր գերի վարէր զծառայս և զաղախնայս արքունի։ Եւ ի վերայ այսր ամենայնի վնասու, և զող ևս գտանէր հարկի աշխարհին, որ յարքունիսն երթայր։

Նա և յարուցեալ ընկերացն նորա բազումք էին, որ յայտ առնէին զչարիս նորա, զոր գործեալ էր ընդ աշխարհն Հայոց։ Եւ ի մնացելոյ մոգացն և ի փշտիպանացն, որք ի կապանսն ապրեալ էին և ապա ածին յարքունիս, հարցին և ցնոսա վասն նորա և ասեն. «Դուք է՞ք ինչ տեղեակ վասն չարութեան նորա»։ Նոքա պատասխանի և ասեն. «Ամենայն անցք չարչարանաց, որ անցին ընդ մեզ, և բազում հարուածք, որ եկին ի զօրսն արքունի, և աւեր և գերութիւն աշխարհին Հայոց, և կորուստ հարկացն արքունի, սկիզբն և առաջնորդ չարեաց այդր այդ եղև»։

---

1 Գ չիք և Լ Տ^1 սոյնպէս և ի մահ մօրացն խաւն էր նա ի Ջարեհաւանի ա ի Ջարեհանի Բ մօրացն ի Ջարեհաւան ԳԴԿ մօրացն Բճ^{1}ա և ի բազում Գ չիք բերդս 2 ԳԵԿ ի պարսկացն ա յայտնի առնէին A առ այն թուղթն Բ զհրամանս ԳԵԺԼԹ թուղթս և զհրամանս Գ զի 3 Տ^1 մարզպան Ե չիք ի Բճ^{1}ա ի ժամանակին յայնմիկ 4 Գ հրեշտակութեամբ Բճ^1 նորա նախարար մի A իսկ զոր յղէր ԳԴԿՀ յղեալ էր Գ չիք իսկ ԵԸԺԼԹՏ^{1}Տ^{2}ա յղեալ էր նորա առ յոյնս ԳԴԿ առ յոյնս նորա Ե յայսն 5 ԲԳԴԻա անուն է մատուցանէր 6 Բ զնոսա փխ զնա ԲԳԴԵԸԺԼԹԿՀա մեծ ԲԴճա չիք իսկ Գ տուեալն 6–7 ա տուեալ էր նմա իւրով մատանեաւն 8 ԱԲԻV զամբաստանութիւնն Հ զամբաստանութիւն (!) Բ զամբաստանութիւնն որ առ Բ Մուշկիան Կ Մուշկանն 8–9 ԵԸԹԺԻԹV Տ^{2}Տ^3 Նիւսալաւուրտ 9 Գ ընկերովքն Բճ^{1}ա չիք որև ԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ^2 չիք և 10 Բա պատերազմէն ԳԵԸԼԹԿՀՏ^2 արիւնս Ը զամենայն արիւն ետ հեղուլ ՁԼV հեղել ԲԳԴԵԺԼԹՀՏ^{2}ա չիք թէ 11 ԴԵԻՏ^2 երդմամբ Բճ^{1}ա երդմամբքն և խաբեբայ երկիւղմամբքն խաբէր Բ որ փխ զոր 12 Գ չիք և ՁԼVA առնէր փխ վարէր Բճ^{1}ա զծառայսն և զաղախնայսն Է որ փխ եւ 12–13 Գա այս ամենայն 13 Բ չիք և զող ԹԻ գտանիւր Բճ^{1}Տ^{2}ա հարկացն արքունի աշխարհին Արեաց ա չիք և ԻԼ յարքունիս 13–14 ա չիք յարքունիսն երթայր 15 Ի ուրացեալ ԼՇՏ^1 յարուցեալ (!) ԲԳԴՆԺԹա ընկերաց ԸԹ ի յայտ 16 Բճ^{1}ա զչարիսն Բճ^{1}ա գործեալ էր նորա Գ իմացեալ փխ ի մնացեալ Ի չիք ի 16–17 Գ ի մոգացն Տ^{2}ա մոգուցն 17 ԵԹԺԹՀ փշտիպանացն (լուսանցքում՝ մարմնոյան կանանցն) Բ որ փխ որք Բճ^{1}ա ի կապանս արգելեալ էին Գ որ ապրեալ էին ի կապանսն Թ որ ի կապանսն ապրեալք էին ԵՏ^2 ապրեալք 17–18 Գ ի կապանս արքունի 18 ԲԳա յարքունիսն, եհարց ցնոսա ԳԴ չիք և (ցնոսա) Բա վասն նոցա և ասէ Ի և ասեն ցնոսա վասն նորա 18–19 Գ տեղեակ ինչ ԺՇՏ^1 դուք զի՞նչ տեղեակ էք ԵԸԼԹՀՏ^2 դուք ինչ տեղեակ էք (Ը տեղակ) 19 ԱԳԴՁԷԻԿV Տ^3 նորա ԵԸԺԼՏ^2 զորա 20 Բ անցս փխ անցք V անցանք փխ անցք ԱԳԴԵՁԸԹԿVա հարուածքն Բ հարուածս 20–21 ԱՁԷԹVՏ^3 ի զօրքն Բճ^{1}ա ընդ զօրս Գ ի զօրուն Ի ի զօրն 21 Լ չիք և աւեր 21–22 ԸԹ չիք «և աւեր—արքունի» 22 Բճ^{1}ա չիք չարեաց ա է փխ եղև։

Եւ մինչդեռ այս ամենայն ամբաստանութիւն ցնմանէ էր զայնչափ բազում աւուրս, յառաջ մատեան և իւր ազգականքն, որ եւ յառաջագոյն զատախազ լեալ էին ցնմանէ առաջի արքային, սկսան կարգաւ ցուցանել և յայտ առնել, որպէս զի բարեկամացեալ էր նա ընդ Հեռանայ Հոնի միաբանութեամբ Բաղաստական արքային, ի ժամանակին՝ զի կոտորեաց Հեռանն այն զզօրսն Պարսից յԱղուանս, և ապատակաւ եհաս յերկիրն Յունաց, և բազում գերի և աւար խաղացոյց ի Հոռոմոց և ի Հայոց և ի Վրաց և յԱղուանից. որպէս զի ի վերայ իսկ եհաս խորհրդոցն ինքն իսկ թագաւորն, և սպան զԲաղաստական արքայ։ Եւ Վասակ մարզպան էր Հայոց ի ժամանակին, և թշնամեացն արքունի խորհրդակից գտաւ Յունացն և յայտ արարին ազգականքն նորա, որպէս զի հմուտ և տեղեակ իսկ էին չար խորհրդոցն նորա. զամենայն ցուցանէին և յայտ առնէին առաջի թագաւորին. և զայլ ևս բազմագոյն խարդախութիւնս, որ ստութեամբ վարէր զկեանս իւր՝ ո՛չ միայն առ ընկերս, այլ և առ թագաւորն ինքնին զխոտիւն. զի ոչ երբէք արդարութեամբ վաստակեալ էր ի մանկութենէ։

Յայնմ ժամանակի հրաման ետ հազարապետն և ասէ. «Ածէք այսր և ի կապելոցն, որք են ի բանտի անդ։ Լուծին և ածին յերանելեացն զՍահակ եպիսկոպոս Ռշտունեաց, և զսուրբն Յովսէփ և զՂեւոնդ երէց։

Եւ իբրև մերկացան ամենայն բանք ատենին առաջի նոցա, ետ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոսն և ասէ. «Որ յայտնի ուրացեալն են ի ճշմարիտն Աստուծոյ, ոչ գիտեն զինչ գործեն և կամ զինչ խօսին. քանզի խաւարային են խորհուրդք նոցա. զտարրս պաշտեն սուտ պատճառանօք, և ընդ ընկերս մատնեն յախտ ատութեան։ Եւ են նոքա դարանք սատանայի, զի նոքօք իսկ կատարէ զդառնութիւն կամացն իւրոց, որպէս

---

1 ԲՃ¹Ձ չիք այս ամենայն Դ չիք ամենայն ԽԹՏ² ամբաստանութիւնս Ի եղև փխ էր Λ կատէր փխ էր ԲՁ չիք զայնչափ Հ զանչափ 2 Դ չիք բազում Դ մատուցեալ ԲՃ¹ իւր իսկ ԲՁ որ*և յառաջագոյն իսկ 3 Դ զատախազ Դ լեալ Դ առ արքայն Տ¹Տ² չիք առաջի Ձ առաջի արքայի ԴԽԺ սկսաւ 4 Բ յայտնել Դ չիք և յայտ առնել Դ բարեկամացեալ նորա ԲԴԵԸԺԹՄՆՃ¹ նորա փխ նա Լ չիք նա ԲՁ Թոռենայ Դ Թեռենա 5 ԲԴՃ¹Ձ Բաղաստական արքայի ԲՃ¹Ձ ի ժամանակի իբրև ԴԴԽԺ ի ժամանակի Է զոր փխ զի Լ չիք զի 6 Բ Թոռեանն Ձ Թոռենն Դ Թեռանն ԽԺ զզօրս Ժ ի յԱղուանս 7 Դ Հոնաց փխ Յունաց ԲԻՁ աւար և գերի Դ Հոռոմոց Ձ ի Հոռոմոց 7–8 ԴԽՀ չիք և (ի Վրաց) ԲՃ¹Ձ չիք և ի Վրաց 8 ԴԽԸԺԼԹԿՀՏ² չիք իսկ Բ խորհրդոց ԴԽԺԼԹԿՀՏ² խորհրդոյն Ձ չիք խորհրդոցն Ձ ինքնին փխ ինքն իսկ ԲԴԴԽԸԺԼԹԿՀ չիք իսկ 9 Թ և Լայան ԻԼ Բաղաստական Λ զԲաղաստականն 9–10 ԲՃ²Ձ չիք Հայոց 10 Բ ի ժամանակի յայնմ Ձ էր ի ժամանակին յայնմիկ և Լ թշնամեաց 11 Ի արարին նմա ԴԴ ազգականք ԴԽԸԺԼԹԿՀՏ² չիք զի 11–12 ԲՃ¹Ձ տեղեակ էին իսկ (Ձ չիք իսկ) ամենայն չարեաց նորա խորհրդոցն ԼՏ¹Տ² ամենայն չար խորհրդոց (Տ² խորհրդոցն) նորա 12 ԽԸԺԿՀ ամենայն չար ԴԴ խորհրդոց ԱՋՀԹԻV ցուցին ԱՋՀԻԹV և յայտ արարին 13 ԱԿ և զայլս ևս Ն և զայս ևս ԲԴՃ¹Ձ բազում փխ բազմագոյն ԱՋՀԻV և փխ որ ԲՁ որով փխ որ 14 Ձ առ ընկերսն ԲՁ թագաւորն իսկ Դ չիք ինքնին 15 ԲՃ¹Ձ զի ոչ իսկ երբէք ԲՃ¹Ձ վաստակեալ էր ի մանկութենէ իւրմէ արդարութեամբ 16 Դ չիք հազարապետն ԱՋՀԹԻV չիք և ասէ 17 ԲՁ որ են Դ որ էին ԴԽԼԹ որ փխ որք ԲՃ¹Ձ չիք անդ Ձ չիք յերանելեացն 18 Դ սուրբ եպիսկոպոս Դ ընծայունեաց ԽԿ ընծայունեաց Λ Ղեւոնդ Դ զՂեւոնդ Դ և զսուրբն Ղեւոնդ երէց 19 Դ նոցա փխ նոցա 20 ԲԴԻԿ եպիսկոպոս ԲԴՃ¹Ձ ուրացեալքն ԴԽԸԽԿ ուրացեալ 21 Բ ի ճշմարտին ԽԻՀՏ¹Ճ¹Ձ ի ճշմարտէն Ը տառեալ Տ² ի ճշմարիտն տառեալ ԲՃ¹Ձ առնեն փխ գործեն ԸԽՏ² չիք կամ 22 ԱՋՀԻV խաւարեալ են Λ խաւարեալ է Դ խաւարին են Բ զանձրս Տ²Ճ²Ձ զտարերս 23 V ընդ երեկս (!) փխ ընդ ընկերս Դ յախտա Ձ յախտ ատութեան (!) ԲԴՁ զարանն 24 Բ նոքօք ԲԴԴԽԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ²Ձ չիք իսկ Թ կատարէ ԲԴԽԼԹԿՀՃ²Ձ կամօք Դ ամենայն իրաց փխ կամացն իւրոց ԲԴԿՁ որպէս և։

եղև իսկ ի գոյն յայդ Վասակ: Քանզի մինչ ունէր զանուն քրիստոնէութեան, վերին երեսօք կարծէր ծածկել և թագուցանել զամենայն չարութիւն իւր առաջի ձերոյ անգէտ տէրութեանդ, և զամենայն նենգութիւնն իւր քրիստոնէութեամբն ծածկէր: Ուստի և ձեր իսկ կարծեցեալ՝ մեծապէս պատուեցէք զդա առաւել քան զարժանն իւր: Հաւատացէք դմա զաշխարհն Վրաց. հարցէք զաշխարհն, եթէ զո՞հ իցեն զդմանէ: Ետուք դմա զտէրութիւնն Սիւնեաց. լուարո՛ւք յազգականաց այտի զորս, զի՞նչ պատմեն զդմանէ: Արարէք զդա մարզպան Հայոց. զոր նախնեաց ձերոց մեծաւ աշխատութեամբ զաւեալ էր, դա ի միում ամի կորոյս զերկիրն ամենայն: Տեսէ՞ք, իբրև բարձաւ ի դմանէ պատուական անունն Աստուծոյ, զոր ունէր ստութեամբ, մերկ երևեցաւ ամենայն չարագործութիւն դորա: Զի եթէ առ Աստուածն իւր սուտ գտաւ, առ ո՞ որ ի մահկանացուաց ստոյ դա արդար գտցի:

«Արդ ամենայն ամբաստանութիւն՝ որ այժմ յայտնի եղև զդմանէ, ո՞չ ապա ձեր իսկ յառաջագոյն լսեալ էր. բայց յոր դէմս ծածկեցէքն՝ դուք ձեզէն իսկ քաջ գիտէք: Ինձ այսպէս թուի, եթէ սուտ յուսով դա զձեզ խնդացոյց: Այլ ոչ դուք և ոչ դա և ոչ որ զկնի ձեր գալոցն է, զայն ի մէնջ ոչ կարէ տեսանել: Արդ արարէք որպէս և կամիք. զմեզ զի՞ հարցանէք»:

Զարմացաւ մեծ հազարապետն ընդ միտս իւր, և ի խորհուրդս իւր քննէր զամենայն բանս ատենին: Քանզի հասեալ էր ի վերայ, եթէ յիրաւի դատապարտեցաւ այրն ըստ անարժան գործոց իւրոց. եմուտ և եցոյց զամենայն բանս ատենին յարքունիս: Եւ իբրև լուաւ թագաւորն և

---

1 Ժ ի գոյն իսկ ԳԴԿ մինչև 1—2 ԲԳԴ։ քրիստոնէութեանն 2 Տ^{3} վերինն ԲՃՏ^{2} երեսօքն ԼԾ չիք կարծէր Դ կարուսանել փխ թագուցանել ։ ուստի և թագուցանել ԳԴ չարութիւնն 3 Բ չիք իւր Դ ձերոց ։ զամենայն առաջի ձերոց անգէտ տէրութեանդ և նենգութիւն Բ։ չիք իւր 4 ԴԵԸ։ քրիստոնէութեամբ Բ քրիստոնէութեան կամէր ծածկել ։ կամէր ծածկել Դ չիք և ։ ուստի և կարծեցեալ ձեր մեծապէս 5 ԹԻ պատուեցիք ԳԴԿ աւելի քան փխ առաւել քան ԹԻ հաւատացիք 6 ԱՉԹԻ հարցէք յաշխարհն՝ եթե զոհ իցեն ԲԴԷՃ^{1}։ հարցէք զաշխարհն VՏ^{3}A չիք զաշխարհն Դ են փխ իցեն ԴԻԽՀ թէ Թ ի դմանէ Դ և ետուք 6—7 և տէրութիւն 7 ԲՃ^{1}։ չիք այտի ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} անտի Հ անդի 8 ԹԻ արարիք ԲՃ^{1}։ որ ի նախնեացն ԲՃ^{1}։ քաղում փխ մեծաւ Ը չիք մեծաւ 9 ԲՃ։ աւուր փխ ամի ԲՃ^{2}։ զամենայն երկիրն 10 Է զարձաւ փխ բարձաւ Բ անուն Դ այն փխ աստուծոյ 11 ԲՃ^{1}։ երկմտութեամբ փխ ստութեամբ ։ չարագործութիւնն զորա 11—12 ԱԹԻ զի որ փխ զի եթէ 12 ԲԴ թէ փխ եթէ 12—13 ԲՃ^{1}։ ի մարդկանէ փխ ի մահկանացուաց ստոյ դա Դ չիք ստոյ 13 A։ գտանիցի 14 ԴՃ^{2} ամբաստանութիւն սորա ։ ամբաստանութիւնդ որ յայտնի ԴՃ^{2} չիք որ Բ նորա յայտնի եղև զդմանէ փխ որ այժմ յայտնի եղև զդմանէ 15 Հ չիք ոչ Դ չիք ապա ԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք ձեր իսկ ԲՃ^{1}։ լսեալ էր զդմանէ ԳԴԿ յառաջագոյն իսկ Ե ո՞չ ապա յառաջագոյն լսեալ էր ձեր ԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} լսեալ էր ձեր Հ լսեալ էր ձեզ ԹԻ ծածկեցիք ։ բայց յոր դէմս ծածկեցէք և ինձ 16 ԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} չիք իսկ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}։ և ինձ ։ չիք դուք ձեզէն իսկ քաջ գիտէք 17 ԴԵԼԽԾԿՀՏ^{1}Ճ^{1,7,8,10} զմեզ փխ զձեզ Խ չիք այլ ոչ դուք ԳԵԺԼԽԿՀՏ^{2} նա փխ դա ԵԺԼԿՏ^{2} չիք ոչ (որ) Դ չիք որ (զկնի) 17—18 Բ։ գալոց են՝ ի մեզ զայդ ոչ կարեն տեսանել Դ գալոց Զէ որ գալոցն է 18 Դ կարէք ԱՉԹԻVՏ^{3} զդա (որպէս և կամիք) A արարէք ընդ դա որպէս Դ չիք և Դ զմեզ 20 ԲՃ^{1}։ ի միտս Բ չիք իւր 21 Դ հասու փխ հասեալ էր ։ թէ 22 Բ։ այրն այն Ը ըստ անարժանի Դ ըստ անօրէն գործոց իւրոց ԲՏ^{2}AՃ^{1}։ ըստ արժանի ԽԾՀ արժան ԲԴԵԼԽ։ գործոց 22—23 Դ եմուտ երևեցոյց ։ չիք եմուտ և եցոյց զամենայն բանս ատենին յարքունիս 23 Դ բանսն Դ ատենին ԱԲԳԶ ԷԻVՏ^{3} յարքունիսն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} չիք Եւ ։ Հ չիք լուաւ:

ստուգեաց ի Հազարապետէն զառնն պարտաւորութիւն, բարկացաւ յոյժ և ի խոր խոցեցաւ. բայց երկայնմտութեամբ կամեցաւ հասուցանել զնա ի մեծ անարգութիւն։ Լուռ եկաց աւուրս երկոտասան, մինչ ի գլուխ չոգաւ փութիչ ամբաստանութեանն։

Եւ եղև յաւուր միոջ մեծի զամենայն երևելի զպատուականսն հրամայէր յընթրիս կոչել։ Կոչեցին և զուրացեալն. և նա ըստ առաջին կարգի օրինացն արքունի արկանէր զպատուական հանդերձն, զոր ունէր ի թագաւորէն. կապէր և զպատուավորսն և զխոյրն ոսկեղէն դնէր ի վերայ, և զկռանակուռ ձոյլ ոսկի կամարն ընդելուզեալ մարգարտով և ականբք պատուականօք ընդ մէջ իւր ածէր, և զգինդսն յականջսն, և զգումարտակն ի պարանոցին, զսամոյրսն զթիկամբքն, և զամենայն օրէնս պատուոյն զանձամբ արկեալ՝ երթայր յարքունիս. շքեղ և երևելի քան զամենեսեան երևէր բազմութեանն։

Իսկ նախարարքն որք կամօք ի Հայոց չոգան՝ անձամբ տուեալ զանձինս ի փորձութիւն, և սուրբքն որ յառաջագոյն հասեալ էին, կապանօք ունէին զամենեսեան առ Դրանն արքունի։ Իբրև տեսին զնա զարդարեալ և շքեղացեալ, և բազմամբոխ գնացեալ գայր յարքունիս, ի միտս իւրեանց սկսան այպանել զնա և ասել. «Ով անմիտ վաճառական, զանմահ և զանանց պատիւն ետուր, և զանցաւորդ գնեցեր, զոր և զայդ ևս ընդ մօտոյ աւուրս կորուսանելոց ես»։

Եհաս և նստաւ ի ներքին դահլիճսն, որ էր հրապարակ մեծամեծացն։

---

1 ԸԹ չիք և ստուգեաց ԸԹ զամենայն բանս ի հազարապետէն ԱԹԻճ^{1,20} պատմութիւն փխ պարտաւորութիւն Բճ^{1}ա զառն զպարտաւորութիւնն Դ զառն զպարտաւորութիւնն Լ չիք զառնն պարտաւորութիւն   2 VSA բայց միայն ԲԳԴԷԹԿճ^{1}ա երկայնամտութեամբ Բճ^{1}S^{2}ա նմա փխ զնա   3 ԲS^{2}ա չիք ի Դ մեծ անարգութեան Կ անարգութիւնս ԱԳՁԷԹԻV աւուրս տասն և երկուս Բճ^{1}S^1 տասներկու Դ տասներկուս ԲԴԵԺԼԹԿՀS^1 մինչև   3—4 ա մինչև ի գլուխ չոգաւ փուշիչն   4 ԲԴՀ փութչին ԳԵԸԺԼԹԿS^2 փութիչն Թ փութիչ (յաւանցրում՝ հարցումն) ԲԴԵԼԹԿՀ ամբաստանութեան   5 ԲչS^2 միում Բկա երևելիս Դ երևելիսն ԱՁԷԹԻVS^{3}A և զպատուականսն Բա զպատուականս ԳԵԸԺԼԹԿՀS^{1}S^2 պատուականսն   5–6 Բճ^{1}ա չիք հրամայէր   6 Դա յնթրիս Բճ^{1}ա կոչէր Բճ^{1,4}ա զուրացեալն վասակ ա չիք նա S^3 առաջի Դ կարգին Ե կարգացն օրէն(!)   7 Բճ^{1}ա հանդերձսն   8 ԲԴԼԹա չիք և (զպատուավուրսն) ԳԵԸԺԼԹԿՀS^1 զպատմուճան Է զպատուավուրսն Դ զպտիւ վարսն (յաւանցրում՝ զպտիւ վարսին) AS^{2}ճ^1 զպտիւ վարսին   9 Ը զկճանակուռ Թ զկտանակուռ (յաւանցրում՝ զանկճակուռ) Բ կամարն ի վերայ ընդելուզեալ Բ մարգարտու   10 Դ ածեալ ԳԴԵ ԸԼԹԿՀ չիք և Բ յականջսն ԳԴԵԼԹԿ զգինդս յականջս Ժ զգինդն յականջս ԲԹ զգումարտակն Կ զգումուտակն(!)   10—11 ԳԴ զգումարտակն ի պարանոցի   11 Ա զսամոյրսն(!) Բճ^{1}ա և զսամոյրն Դ զսամոյարն(!) Թ զթիկամբք Հ ի թիկամբքն A զթիկամբքն   12 Բ զանձամբն Բճ^{1}ա յարքունիսն երթայր   12—13 ԹԻ երևէր ԲԴԵԺԼԿՀS^{1}S^{2}ճ^{1}ա ամենայն բազմութեանն   13 Դ ամենեցուն փխ բազմութեանն   14 ԳԴԿ որ փխ որք ԵԸԺԹՀ իսկ նախարարքն Հայոց որ կամօք իւրեանց չոգան Բա որ կամաւ չոգան ի Հայոց ԼS^{1}S^2 կամօքն իւրեանց S^2 չոգան ի Հայոց   14—15 Ի չիք «իսկ—ի փորձութիւնն»   15 ԲԳԴԵԷԸԺԼԹԾԿS^{1}S^{2}ա ի փորձութիւն Թ փորձութեանն ԱՁVS^{3}A ի փորձութիւնն ա և սուրբք   15–16 Բճ^{1}ա վասնզի կապանօք զամենեսեան ունէին ԵԸԺԼՀS^2 և կապանօք   17 Դ չիք և շքեղացեալ ա շքեղացեալ և զարդարեալ Բճ^{1}ա գնդիւն Բճ^{1}ա յարքունիսն   18 A չիք զնա   18—19 Բ զանանց և զանմահ պատիւն   19 ԳԴԵԸԺԼԹԿՀS^{1}S^{2}ա պատիւն ԱՁԷԹԻVS^{3}A պատիւ ԳԴԵԸԺԼԹԿՀ չիք և Բճ^{1}ա զանցաւորս S^2 զանցաւորսդ Բ իրս փխ ևս ա զայդ իսկ Բճ^{1}ա ի մօտոյ ԼԿՀ ընդ մօտ S^2 մօտ   19—20 Բ աւուրց Դ ընդ մօտաւորս ԳԵԸԺ ընդ S^2 մօտ աւուրս   20 Լ կորուսելոց ես   21 V էհաս S^3 ի ներքոյ փխ ի ներքին Աճ^{1}ա դահլիճսն ԳԴ դախլիճսն Բճ^{1}S^{2}ա որ Բճ^{1}ա հրապարակն մեծամեծացն էր։

Արդ եկն եւ սենեկապանն յարքունուստ, հարցանէր զնա և ասէ. «Արքայ յղեաց առ քեզ, յորմէ՞ գտեալ է քո զայդ ամենայն պատուական պատիւդ, ասա ինձ վաղվաղակի, վասն որո՞յ արդար վաստակոյդ»: Եւ յուշ առնէր նմա զամենայն բանս ատենին, յորում դատապարտեցաւ. նա և զոր ոչ ևս անդ խօսեցան՝ զայն ևս յայտնէր նմա: Զի ոչ բնաւ կարգի ունէր նա զմէրութիւնն Սիւնեաց աշխարհին, այլ նենգութեամբ և քսութեամբ եւ սպանանել զհօրեղբայր իւր զՎաղինակ, և յինքն տարաւ զմէրութիւնն՝ իբրև քրոփկար յարքունիսն: Նա և այլ ևս բազում բանիւք դատապարտեցին զնա, որում ամենայն ատեանին վկայ գային: Պապանձեցաւ ամենեքին, և չգտաւ բան ճշմարիտ ի բերան նորա: Իբրև կրկնեցին և երեքկնեցին ցուցանելով ի ներքս յարքունիսն, հատաւ վճիռ մահու ի վերայ նորա:

Արդ եկն եւ դահճապետն, և մատեաւ վաղվաղակի առաջի ամենայն մեծամեծացն, մերկացոյց ի նմանէ զպատիւն զոր ունէր յարքունուստ, և զգեցոյց նմա հանդերձ մահապարտի: Կապեցին զոտս և զձեռս, և կանանցարար նստուցին ի ձի մատակ. տարան և եդին յայն զնդան, ուր կային մահապարտքն ամենայն:

Իսկ նախարարքն Հայոց և սուրբ եպիսկոպոսքն հանդերձ երիցամբքն, թէպէտ և էին ի մեծի պատուհասի, ոչինչ յիշէին զնեղութիւնն, որ անցեալ էր ընդ նոսա, և կամ որ այլ ևս ակնկալութիւն էր գալ ի վերայ. այլ զարմացեալ էին ընդ մեծ յայտնութիւնն, որ եղև յԱստուծոյ: Մխիթարէին զմիմեանս և ասէին. «Քաջութեամբ պատերազմեցաք, առաւել ևս համբերութեամբ ճգնեցուք: Լաւեալ է մեր ի սուրբ հարցն մերոց, եթէ զլուխ

---

1 Բճ¹z չիք եւ ԸԿՏ¹ճ¹z սենեկապետն Բճ¹z չիք յարքունուստ ԲԳԴԵԸz զնա ԲՏ³z ասէր ԳԴԵՉԷԾՏ² և ասէր Բճ¹z Սիւնեաց տէր, սիւնեաց տէր, արքայ... 2 ԱԲԻ յումէ ԿՀՏ¹Տ²ճ¹z յումմէ Բճ¹z չիք պատուական Հ պատիւդ պատուական Բ զպատիւդ 3 A չիք ինձ ԽԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ո՞ր Ի վաստակոդդ 4 ԲԴz դատապարտեցաւ Դ պարտաւորեցաւն 5 A խօսեցաւն Կ խօսեցան ընդ Բճ¹z և զայն ես յայտնեաց նմա Դ յայտ առնէր նմա 6 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ¹ զմէրութիւն աշխարհին Սիւնեաց z աշխարհն Սիւնեաց Դ քսու-թեամբ (') Բz եա նա 7 ԲԳԴԸԿz զհօրեղբայրն ԱԲԳԴՉԷԹԻԿVՏ³z և ինքն ԳԵ զմէրու-թիւն 8 A քրոփկար ԳԴԵԸԹԺԼԽԾԿՀՏ¹Տ² զքրոփկար (ԵՀԺ լուսանցքում՝ պատրոզ) Թ զքրոփկար (լուսանցքում՝ հոռ զարջութեան) ճճ$^{2,4,7-8,10,13-14,18,20}$ զքարոփկար ճմմու. էջ 46 9 ԽԸԺԼԽՀ որում և Դ վկայեցին Եճ^{17,19,20} կային 9—10 Բ պապանձեցաւ ոչ զտաւ ամենեքին ճ¹z պապանձեցաւ և ոչ զտաւ բան ի բերան նորա ճշմարիտ 10 ԳԴԿ չիք և ԹԻԽ ոչ զտաւ ԲՏ²z Եւ իբրև 11 ԲԴճ¹z չիք ցուցանելով է ի ներան Դ ի ներս ԲԴ ի յարքունիսն ԳԵԺԼԽՀ յարքունիս Հ զմճիս 12 ԽԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք արդ չիք մատեաւ ԱԲԳԴՉԷԹԻԿճ¹ մատեաւ փաղփաղակի ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²Տ³VA չիք փաղփաղակի 13 ԲԴԵԸԺԼԽԾՀՏ¹Տ²ճ$^{7,9,12-13,16,18-19}$ մերկացոյց ԳԿճ¹z մերկացաւ ԱՉԷԹԻVՏ³A մերկեաց ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²z փաղփաղակի զպատիւն արքունի ԲԳԴԸԿճ¹z զպատիւն արքունի Ը չիք: զոր ունէր Կ չիք զոր ունէր յարքունուստ 14 Բ հանդերձս Դ զձեռս և զոտս ԲԴz զձեռս նորա 14–15 ԴԿ կանացերար Տ² կանացարար 15 Թ նստուցին զնա ԲԳԴԵԸԺԼԿՀՏ¹Տ² մատակի ԲԳԵԸԺԼԿՀՏ² չիք և ԱՉԷԻVՏ³ յայնժ Դճ¹z և տարան եդուն զնա ի զնդան Աէի որ փխ ուր ԲԴճ¹z էին փխ կային 16 ԲԴz ամենայն մահապարտքն ԳԴԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² մահապարտքն ԱՉԷԹԻVՏ³A մահապարտք ԵԸԺԼՏ¹Տ² չիք ամենայն 17 Բճ¹z ամենայն փխ սուրբ Է չիք սուրբ Բճ¹z եպիսկոպոսքն որք էին ի բանդին հանդերձ... Հ իրիցօքն 18 ԲԸԹz մեծ ԴԽՏ² ի մեծ Բճ¹ զմեծ նեղութեանն Ե զնեղութիւնս ԹԻ զնեղութիւնս-z ի մեծ պատուհասին 19 Լz էին Բ ակնկալու էր 19–20 ԲԴճ¹z ի վերայ մեծի յայտնութեանն 20 Ե յայտնութիւն Դ եղեն 21 ԸԽՏ² քաջապէս փխ քաջութեամբ z և ատուել ես 22 ԸԽ չիք մեր:

ամենայն առաքինութեան համբերութիւն է, և իմաստութիւն երկնաւոր՝ կատարեալ աստուածպաշտութիւն. և զայս ոչ որ կարէ գտանել առանց չարչարանաց։ Իսկ չարչարանքն յորժամ ընդերկարեսցին ի վերայ՝ յայնժամ բազմանայ վարձ հատուցմանց պարգևին։ Ապա եթէ այդ այդպէս է, զայս միայն աղաչեսցուք զԱստուած, զի համբերել կարասցուք ամենայն փորձութեանց. և Տէր ինքնին արասցէ հնարս մերում փրկութեան։

«Լաւեալ է մեր զդատաստան քառասուն զինուորացն Քրիստոսի, որք բազում հարուածս տանջանաց ընկալան։ Մինն ի նոցանէ փութացաւ ի բաղանիսն, և վրիպեաց ի պսակէն. իսկ երեսուն և ինն համբերութեամբ կատարեցան, և հասին այնմ աւետեացն, որում ցանկացեալն էին։ Իսկ մեր ընկերակիցն աւանիկ, որ յառաջագոյն որոշեցաւ ի մէնջ, ահա եղև գործակից սատանայի։ Մինչ դեռ ոգիք ի մարմնին են, ընկալաւ զահաւատչեայ գեհենին տանջանաց, որ ո՛չ միայն որոց է ողբալի, այլ և ամենայն զազանաբարոյ մարդկան»։

Զայս ասէին, և բազում արտասուս ի վերայ կորուսելոյն հեղուին. և անդէն զերգս հոգևորս ի բերան առեալ ասէին. «Բարի է յուսալ ի Տէր քան յուսալ ի մարդիկ. բարի է յուսալ ի Տէր քան յուսալ յիշխանս. ամենայն ազինք շրջեցան զինև, և անուամբ Տեառն յաղթեցի նոցա»*։ Քաջալերէին զմիմեանս և ասէին. «Զայս գիտելով, եղբարք, մի՛ երկիցուք յանաստուած ազգէս հեթանոսաց, որ քան զմեզս վատթարագոյնք են ի զայրանալն իւրեանց. զի և նոցա ցասումն ի սատակումն անձանց իւրեանց լիցի. այլ մեք զանուն Տեառն կարդասցուք և վանեսցուք զամենեսեան»։

Իսկ արտաքոյն Վասակ հայէր ի միաբանութիւն սուրբ կապելոցն, որք մեծաւ խնդութեամբ ընդունէին զչարչարանսն, և զուարթագոյն և պայծառ երեսէին որպէս յառաջագոյն յարքունիսն. հայէր և կարօտէր,

* Սաղմ. ճժէ 8—10

---

1 ԱԲԳԴՁԼԽ համբերութիւնն 1—2 Դ և իմաստութիւն կատարեալ աստուածպաշտութիւն 2 Ի աստուածպաշտութիւնն ԲԴ և զայն 3 Բճ¹ ընդերկարասցին Կ ընդյերկարեսցի ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²ճ² ընդյերկարեսցին ԱՁԷԹԻVՏ³Λ ընդերկարանայ Ի ընդերանայ(!) շ յերկարեսցին։ չիք ի վերայ Բճ¹ չիք ի վերայ 4 Բճ¹շ վարձք հատուցման պարգևատուին ԳԵԺԼԽԿՀՏ² հատուցման Դշ վարձք հատուցման ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²շ ապա եթէ ԱՁԷԹԻVՏ³Λ ապա թէ 5 ԱՁԷV համբերել 6 Բ և ինքն տէր շ և ինքնին տէր Բշ հնար մերոյ փրկութեանն Դ մերոյ փրկութեան Խ փրկութեան մերում 7 Բ ձեր փխ մեր 8 Ը չիք բազում ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ^{1,4,7,14,18,20}շ որք էին ի հարուածս տանջանաց (ԼՏ¹Տ² որ) Ը չիք ընկալան ԱԳԴԹԻԿ մի փխ մինն ԴԿ ի նոցանէն 9 ԲԳԴԸԺԿՀ ճ^{1,4,7,13—14,18}շ չիք ի բաղանիսն ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք և ԵԸԼԽ փութացաւ վրիպեաց ի սուրբ պսակէն ԺԿՀ ի սուրբ պսակէն շ փութացաւ և վրիպեցաւ ի սուրբ պսակէն 10 Թ յայնմ ԲԳԴԵԸԼԽշ աւետեաց ԲԳ ցանկացեալ 11 Բշ ընկերակիցն մեր ՁԷ ոչ փխ որ Բ որոշեցաւն շ ուրուշեցաւ ի մէնջ 12 ԱԲԳԴՁԷԹԻԿVՏ³ ոգիքն ԳԵԸԺԼՏ¹Տ² ոգին ԽՀ հոգին շ ոգին ի մարմնին է ԲԳ ի մարմինն էին ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ի մարմնի է 13 Բշ զտանջանացն Խ որոց փխ որ ոչ 14 Ա զազանաբարոյ ճ¹շ զազանաբարոյ 15 Բճ¹շ ասելով փխ ասէին Բշ չիք և Բճ¹ բազում արտասուս հեղլով ի վերայ կորուսելոյն ճ¹շ հեղուին ի վերայ կորուսելոյն 16 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²շ երգս Դ չիք հոգևորս Թ հոգևոր Լ ի բան փխ ի բերան Բ առեալ փխ ասէին 16—17 Բճ^{1,7}շ չիք բարի է յուսալ ի տէր քան յուսալ ի մարդիկ 17 Դ մարդիկ Ի յիշխանս 18 Թ չիք և 19 Ը եղբարք 20 ԴԵԸԺԼՏ¹Տ²շ ազգէն Խ յազգէն ԲԴշ զմեզս Դ չիք ես 21 Ե ի զայրանալ ԱՁԹԻ ցասումն 21—22 Բճ¹շ չիք «զի և — լիցի» 22 Դ լինիցի Զ լիցին Է լինիցին Դ կարդասցուք և կեցցուք և վանեսցուք Բճ¹շ վանեսցուք զթշնամիս մեր 23 Ա կապելոց 24 Ի որ Է մեծապէս ԹԽ զչարչարանս ԲԳԴ ճ¹շ զուարթագոյնք 25 Բ որպէս և ԳԵԸԺ ԼԽՀՏ¹Տ² յառաջ ԹԻ յարքունիս Լ արքունիսն։

և ոչ որ խառնեաց զնա ի նոսա, այլ ուրոյն նովին կապանօք պահէին։ Եւ օր ըստ օրէ բերէին իբրև զգէշ ընկենուին ի մեծ հրապարակին, ձաղէին և այպանէին, և տեսիլ ամենայն կարաւանին զնա առնէին։ Կողոպտեցին հանին և ոչ ինչ թողին զոր ընդ իւրն ունէր. այնպէս ձաղեցին աղքատութեամբ, մինչ հաց մուրանային և բերէին նմա իւր ծառայքն։ Եւ այնպէս սաստիկ արկին զպարտերս հարկաց աշխարհին ի վերայ տան նորա, որ մինչև զհարց և զհաւուց և զիւր արարս և զզարդս կանանց ես եդ ի վերայ և ետ և տուժեցաւ, և ոչ կարաց հատուցանել զպարտսն արքունի։ Եւ յայն տեղի հասուցին, մինչև հարցանել նմա՝ «Եթէ կայցէ՞ ինչ զանձ ի գերեզմանս նախնեացն մերոց»։ Եւ եթէ գտեալ էր նորա, հանէր և տայր ընդ իւր և ընդ ընտանեացն տուգանս. որպէս զի բազում մարդիկ իսկ չգտան ի տուժի։

Եւ իբրև այսպէս յամենայն կողմանց հարեալ վատթարացաւ, անկաւ յախտս դժնդակս անդէն ի կապանսն։ Ջեռաւ փոր նորա, և հարան և տրորեցան զօգք նորա, և քամեալ մզեցաւ թանձրամսութիւն նորա։ Եռացին որդունք ընդ աչս նորա, և ի վայր սորեցին ընդ ռնգունս նորա. խցան լսելիք նորա, և ծակոտեցան չարաչար շրթունք նորա. լուծան չիլք բազկաց նորա, և յետ կոյս կորացան կրկունք ոտից նորա։ Բղխեաց ի նմանէ հոտ մահու, և փախստական եղեն ի նմանէ ձեռնասուն ծառայք նորա։ Լեզուն միայն կայր կենդանի ի բերան նորա, և ոչ գտաւ խոստովանութիւն ի շրթունս նորա։ Ճաշակեաց զմահ հեղձամղձուկ, և էջ ի դժոխս անհնարին զառնութեամբ։ Ոտնհար եղեն նմա ամենայն սիրելիք նորա, և ոչ յագեցան սաստիկ հարուածովք ամենայն թշնամիք նորա։

---

1 Բձ^{2,10}ɪ խառնէր ԱՁԹԻV կապանօքն 2 Դ բերէին և ընկենուին իբրև զգէշ ԵԸԺԼԽՀձ^{1} և իբրև զգէշ Տ^{2} գէշ Բձ^{1}ɪ և ընկենուին Թձ^{1} ի մէջ փխ ի մեծ Ի ի մեծի Բɪ հրապարակին 3 ɪ չիք և ɪ տեսիլ զնա առնէին 3—4 ԼՏ^{1} չիք զնա առնէին կողոպտեցին 4 ԵԸԺԼԽԿՀɪ չիք ինչ Բɪ ընդ իւր 5 Դ աղքատութեամբն ԲԳԴԵԸԺԽԿՀձ^{1}ɪ մինչև Բɪ մուրանային նմա իւր ծառայքն և բերէին Դ մինչև հաց մուրանային ծառայք նորա և բերէին նմա ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ծառայքն իւր Դ չիք Եւ 6 Բձ^{1,2}ɪ և այն սաստիկ արարին զպատուէրն (ɪ զպատուէրն) ԴԵԸԽԿՀ զպարտերս ԴԺԻՄՏ^{1}Տ^{2} զպարտս է զպարտուէրս(!) ɪ հարկաց աշխարհաց Դ տանն 7 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}ɪ չիք որ Դ զհաւուց ԲԴɪ զզարդ և զարգս Դ չիք ես 8 Բձ^{1}ɪ չիք և ետ ԴԴԵԸԿՀ չիք և (տուժեցաւ) Ե հատուցանել է զպարտեան ɪ զպարտան (!) 9 Բ յայնժամ Դ տեսին փխ տեղի ԴԵԺԽԿՀ տեղիս ԸԽ թէ ԲԴԵԿՀ կայցէ 10 Բձ^{1}ɪ զանձս ԴԵ նախնեաց Բձ^{1}ɪ իւրոց փխ մերոց Դ չիք Եւ Բɪ գտանէր փխ գտեալ էր նորա 10 11 Դ հանեալ և տուեալ էր 11 ԴԵԸԺԽԿ ընդ իւրն Բձ^{1}ɪ ընտանեաց իւրում տուգանս և այնպէս չարչարեալ լինէր, որպէսզի բազում իսկ մարդիկ Ե ընտանեաց Դ տուգան Դɪ չիք իսկ Ը տուգանս Խ չիք մարդիկ 12 Դ չգտ. ԲԴԵԸԺ ԾՀՏ^{2}ɪ ի տուժին 13 ɪ չիք իբրև ԱՁԷԹԻV այս այսպէս Բ հատեալ փխ հարեալ Բձ^{1}ɪ վիրաւորեցաւ և չարաչար տանջեցաւ փխ վատթարացաւ Տ^{2} և չարաչար տանջեցաւ ԴԵ ԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2} վատթարեցաւ Բձ^{1}ɪ անկաւ 14 ԲԴձ^{1} յախտ ԵԺԽՄՏ^{1}Տ^{2} և անդէն ԴԺԿ ի կապանսն ԱV փորն 15 ԲԴɪ զօղ Դ քակեալ փխ քամեալ V մզեցաւ (!) V թանձրամսութիւն 15—16 Դ և եռացին 16 Խ որդունքն Խ յաչս ԱԴՁԷԹԻ սորէին ԱԹԻ ռնգունս Բ ռնկունս Դ ըռնգունս Ձ ըռընկունս V չիք և ի վայր սորեցին ընդ ռնգունս նորա ԲՏ^{2}ձ^{1}ɪ խլացան փխ խցան 17 Դ շրթունք նորա չարաչար Բձ^{1}ɪ չիք չարաչար ՁԿՏ^{3} ջիղք Լ ճիլք 17—18 ԸԽ չիք լուծան չիլք բազկաց նորա 18 ԲԴԵԼ ՀՁɪ յետս Բ կուրացան փխ կորացան ԱՁ.ԹԼԿV կրունք ԴԺ կրընկունք ԸԽ կրունկ ԻՄՏ^{1}Տ^{2} կրունկք 19 Դ փախստականք ԱԿԴԹԻԿ չիք ի նմանէ ԳԴՀɪ ձեռասուն Թ ձեռասունք ԵԺՄ ծառայքն 20 Դ կայր կանդուն 21 Կ ի բերան փխ ի շրթունս Դ խեղձամղձուկ Ի ի դժոխս 22 Դ ոտնհարքն նմա ԵԸԼԽԿՏ^{1}Տ^{2} ոտնհարէին Դ լինէին փխ եղեն Դ չիք և 23 ԱԲԳԵԸԺԼԽՀɪ հարուածովք Դ չիք ամենայն։

Եւ այն որ կամէրն թագաւոր լինել մեղօք Հայոց աշխարհին, ոչ երևեցաւ տեղի գերեզմանի նորա. քանզի իբրև դշուն մեռաւ և իբրև դէշ քարշեցաւ։

Ոչ յիշեցաւ անուն նորա ի մէջ սրբոց, և ոչ մատեաւ յիշատակ նորա առաջի սուրբ սեղանոյն յեկեղեցւոջն։ Ոչ ինչ եթող չարիս՝ զոր ոչ գործեաց ի կեանս իւր, և ոչ ինչ մնաց ի մեծամեծ չարեաց՝ որ ոչ անցին ընդ նա ի մահուան նորա։

Գրեցաւ յիշատակարանս այս վասն նորա, առ ի կշտամբումն յանդիմանութեան մեղաց նորա. զի ամենայն՝ որ զայս լուեալ գիտասցէ, նզովս ի հետ արկցէ, և մի՛ լիցի ցանկացող գործոց նորա։

---

1 ԴԴեԺԻԼԽԿՀ$_2$ կամէր Դ չիք մեղօք A մասնութեամբ փխ մեղօք ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 աշխարհին Հայոց Բձ$^1_2$ Հայոց և Վրաց աշխարհին 2 A և ոչ գերեզմանի նորա տեղի երևեցաւ ի նմին Թ շուն ԱԴՁԸԹԻԽV Տ^{3}ձ$^{4,7-8,16,13,17-20,23-24,28}$ դդէշ փխ դէշ Է դդիշեր քարշեցաւ (!) 4 Բձ$^1_2$ առաջի փխ ի մէջ Դ չմատեաւ 5 ԲԻ$_2$ սրբոյ փխ սուրբ Դ սեղանոյ ԲԴԵԸԺԼԽՏ^{2}ձ$^1_2$ յեկեղեցւոջ Դ չիք յեկեղեցւոջն Բձ$^1_2$ (յեկեղեցւոջ) և ոչ եղէն նուէրք պատարագաց նորա ԴԿ դչարիս ԴԸԽ որ 6 Է չիք և Բ$_2$ չիք ինչ Բ$_2$ չարեացն Դ անցուցին ԲԻձ$^1_2$ ընդ նմա 7 Բձ$^1_2$ ի մահուանն իւրում Դ ի մահուանն 8 Հ չիք այս Ի առ ի կշտամբանս 9 Բձ$^1_2$ վասն մեղաց նորա Բ իմացի փխ գիտասցէ 10 ԱԹԻձ^4 զհետ արկցէ Բձ$^1_2$ զհետ նորա արձակեսցէ Դ արկանիցէ Հ զի մի՛ լիցի Դ և մի՛ որ լիցի A-ն ավելացնում է՝ «աւարտեցան եօթն յեղանակքն»։

Եւթներորդ յեղանակ

ԴԱՐՁԵԱԼ ՎԱՍՆ ՆՈՐԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ ԵՒ ՉԱՐՉԱՐԱՆԱՑ ՍՈՒՐԲ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑՆ

Արդ ի վեշտասաներորդի ամի տէրութեան նորին թագաւորի՝ դարձեալ անդրէն խաղայր գնայր յաշխարհն Քուշանաց մեծաւ սրտմտութեամբ ի գործ պատերազմի։ Եւ գնացեալ ի Վրկանն, և եկեալ յԱպար աշխարհ, նովին հրամանօք զնախարարսն և զքահանայսն հրամայեաց պահել ի գղեկ քաղաքի ի Նիւշապուհ. և զերկուս յերանելի կապելոցն ընդ իւր խաղացոյց։ Ահ արկանէր ամենայն քրիստոնէութեանն՝ ընդ որ անցանէր։

Իբրև զայն տեսանէր Հոն մի, որ էր յազգէ թագաւորացն ի Հայլանդրաց աշխարհէն, Բէլ անուն, և ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիստոնեայսն, և սիրով յօժարութեամբ ուսանէր ի նոցանէ զճշմարտութիւնն, և կամօք իւրովք նուաճեալ էր ընդ իշխանութեամբ թագաւորին, և կարի յոյժ ցասնանայր ի միտս իւր, յորժամ տեսանէր չարչարեալ զսուրբսն։ Եւ իբրև այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, փախստական անկանէր առ արքայն Քուշանաց։

Վերնագիրը ԱԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀV$S^{1}S^{2}S^{3}$ Արտաքոյ եւթն եղանակին ութերորդ՝ դարձեալ վասն նորին պատերազմին և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն (Է եւթն Ը յեղանակի ԴԸԺԽԿS^{2} պատերազմի ԼԾՀ եղանակին Ըն յեղանակի Ի եօթներորդ Դ չիք արտաքոյ եւթն յեղանակին Դմ քահանայիցն Ղեւոնդեանց ՁԵV քահանայից) Բ արտաքոյ վեց եղանակէն ութերորդ՝ դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն Ղեւոնդեանց Λ Արտաքոյ եւթն յեղանակին ութերորդ՝ վասն չարչարանաց սուրբ քահանայիցն և նահատակութեան ձ^{11} Եօթներորդ յեղանակ դարձեալ վասն նորին պատերազմի և չարչարանաց սուրբ քահանայիցն և կատարումն վկայութեամբ ի ակէր։ Մնացած բոլոր ձեռագրերում ունեն վերնագիր՝ «Վկայաբանութիւն սրբոց Ղեւոնդեանց», ոմանք ավելացնում են՝ «քահանայից» կամ ավելին՝ «բազմերջանիկ երեքչարաց որ» կամ «ի Հրոմից ի Բե ...» սրբոց քահանայիցն Ղեւոնդեանց»։

1 Դկ վեշտասաներորդ ԱԽԹ չիք ամի ԲԳշ տէրութեանն Դ թագաւորին Բ թագաւորին Ճապհ... 2 ԲԴձ^{1}շ յերկիրն փխ յաշխարհն 2—3 Դ սրտմտութեամբ փխ սրտմտութեամբ է սրտմտութեամբ (!) 3 Բ Վրկանս շ ի Վրկանայ 3 4 ԱՁԷԻ VS^{2}ձ$^{1-5,17-19,22-23}$ յԱպր աշխարհ 4 Բշ և նովին Բ հրամանաւն Է և սուրբ քահանայսն 5 ՁV չիք պահել ԴԵԸԼԽԾՀ քաղաքին Դշ եկեալ ԵԺԽՏS^{2} և յերանելի կապելոցն եկեալս 6 Բձ^{1,6}շ ամ արկանելով ԱԳԴՏԶԻԼշ քրիստոնէութեանն 8 Բձ^{1}շ Եւ իբրև 8—9 ԱԷԶԻV Հայլանդրաց ԴԼS^{1} Բաղաւորաց ի Հայլանդրացուց Բձ^{14} Հայլանդարաց Բ Ճայլանդրացոց ձ^{1}շ Ճալանդրացւոց 9 ԳԵ քրիստոնեայս Ը քրիստոնեայս 10 ԵԺԷ և սիրով և շ ընդունէր փխ ուսանէր Դ ի նոցանէն Ե զճշմարտութիւն 11 ԴԵԸԺԼԽԾՀ$S^{1}S^{2}$ ընդ թագաւորին իշխանութեամբն (Եշ իշխանութեամբ) ԸԽ չիք յոյժ 12 Բձ^{1}շ սրտի իւրում փխ ի միտս իւր Բ չարչարել 13 Բ ձեռնհաս օգնել ԴԵԺԼՀ S^{1}շ այլ ինչ ոչ էր ձեռնհաս Է չիք ինչ ԽV արկանէր։

Երթայր և պատմէր նմա զամենայն անցս չարչարանացն, զոր անցոյց թագաւորն ընդ աշխարհն Հայոց. տեղեակ ևս առնէր զնա վասն խրամատութեանն պահակին Հոնաց. ցուցանէր և զերկպառակութիւն զօրացն, որ բազում ազգք բաժանեցան ի սիրոյ թագաւորին. ազդէր նմա և զտրտունջ զԱրեաց աշխարհին:

Զայս իբրև լուաւ թագաւորն Քուշանաց, ոչ ինչ երկմտութեամբ թերանայր յառնէն, և ոչ կարծիք լրտեսի անկանէին ի սիրտս նորա: Քանզի սակաւ մի յառաջագոյն նորա լուեալ էր, դարձեալ իբրև ստուգեաց ի Բեղայն դայն ևս, եթէ խաղացեալ գայ ի վերայ աշխարհին Քուշանաց, փութացաւ վաղվաղակի, զօր ժողովէր գունդ կազմէր, ելանել նմա ընդ առաջ հզօր ձեռամբ: Զի թէպէտ և ոչ կարէր յանդիման տալ պատերազմ ընդդէմ նորա, այլ ի վերջի թեւոյն անկեալ՝ բազում հարուածս հասուցանէր ի վերայ զօրացն արքունի: Եւ այնպէս նեղեալ շտապէր, զի անձուկ լաշկարաւ վատախտարակ արարեալ՝ այարէն դարձուցանէր, և տապաստակաւ զհետ մտեալ աւերէր զբազում գաւառս արքունի, և ինքն ողջանդամ անդրէն յերկիրն իւր դառնայր:

Եւ իբրև եհաս թագաւորն, եթէ անարգանօք և վատթարութեամբ դարձեալ եմ ի պատերազմէս, զիջաւ փոքր մի ի հպարտութենէն, և գիտաց եթէ յերկպառակութենէ զօրացն եղեն չարիքն ամենայն: Եւ առ մղձկել սրտին՝ չկամէր թէ յա՛ թափէր զթոյնս դառնութեանն: Իսկ մեծ հազարապետն յոյժ էր յերկիւղի, քանզի ինքն էր պատճառ ամենայն չարեացն որ գործեցան:

Սկսաւ բանս ի բերան դնել մոգպետին և մոգացն, որք մատուցեալ

---

1 ԲԾ^1 երթեալ պատմէր նոցա ։ երթեալ պատմէր ԳԴԵz չարչարանաց 2—3 ԲԴz խրամատութեան ԳՀ հրամանատուութեանն ԵԸԺԹԾ$^{1.7.17.19}$ հրամանատարութեան ԼԿ հրամանատրութեանն ԵԺ Հոնայ փխ Հոնաց Բ ցուցանէր նմա Թ զերկպառակութիւն 4 Բ թէ փխ որ ։ չիք որ ԲԾ^1 բարժանեցան, ասէ ։ բաժանեցան, ասէ V ի սրոյ փխ ի սիրոյ Դ ազդ առնէր նմա 5 ԲԾ^{1}z զաւրաց փխ զԱրեաց ԸԹ Արեաց Լ զԱյրեաց 6 ԱԳԴԵէԸ ԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 լսէր փխ լուաւ Բ Քուշանաց է Քուշան 7 Դ անկանէր ի սիրտ ԲԾ^{1}z սիրտ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ծ$^{4.5.13.15.17}$ ի միտս 8 Բ և սակու մի ԲԾ ։ լուեալ էր զայն ԳԵԸ ԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 լուեալ էր և նորա Դ և նորա ԱԳՁէԹԻԿV ստուգեաց ևս 8 9 Λ ի Բեղայ Դ ի Բեղան այն Ը չիք ի Բեղայն 9 ԳԿ այն եթէ Բz չիք զայն ևս Դ չիք ևս ԱՁէԹԻVՏ^3 յայնժամ եթէ փխ զայն ևս 9-11 ։ Քուշանաց, ելանէր նմա ընդ առաջ հզօր ձեռամբ 10 Բ ժողովեալ ։ ժողովել ։ գունդ կազմել ԳԵԼՀԾ^{17,27}z ելանէր 11 Ե յառաջ Դ պատերազմ 12 ԲԵԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ծ^1 չիք այլ ԱՁէԹԻVՏ^3 ի վերջին թեւոյն ԲԾ$^{1.4.6}$ ի վերջին Ծեւոյն վերայ Դ վերջին թեւոյն հասեալ ԳԵԼԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ծ$^{4.12-14}$z վերջի թեւոյն անկեալ Λ ի վերջնայս թեւոյն 12—13 Դ արկանէր փխ հասուցանէր 13 ԲԿԾ^{1}z չիք ի վերայ ԻԵԺԼՀ և այնպէս հնեղէր ԲԾ^1 շտապեալ նեղէր ։ այնպէս շտապէր ԵԺ անձուկ(!) 14 Ա լաշքարաւ ։ լաշկարաւն Բ զաշկարաւն ԳԻ զաշկարաւ Հ լաշկարով ԵԸԺԹՀ վատախտարակ (յաւանդրում՝ միամտաբար մի կարդալ!) Թ վատախտարակ (յաւանդրում՝ ընդ կրունկն) ԾԾ^{1}z անդրէն ԲԾ^{1}z չիք և Λ և իւրն ստորատակաւ 15 Λ չիք իւրն Դ անդրէն ողջանդամ 16 ԳԿ յիւր երկիրն ԲԵԸԺԼԽԿՀz յերկիր 17 ԱԳԴՁէԹԻԿVՏ^{3}Ծ^{27} չիք թագաւորն Λ և թագաւորն իբրև եհաս Դ վատթարանօք 17—18 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 անարգեցաւ և վատթարութեամբ դարձաւ 18 ԲԾ^{1}z էր փխ եմ ԲԳԵԸԺԼԾ^{1}z ի պատերազմէն 18—19 Բ զիջաց ի միտս իւր ։ գիտաց թէ 19 Դ յերկպառակութենէն Դ չիք ամենայն 20 ԲԲz մղձկեալ Կ չիք թէ ԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}Ծ^{1}z թափեալ ԸՀ զթոյնս ԲԳԵԻ դառնութեան 21 ԲԾ^{1}z երկիւղի էր ԲԳԵԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}Ծ^{1}z պատճառ ԱՁէԹԻVՏ^{3}Λ պատճառք 22 ԱՁէԹԻ VՏ^3 զոր գործեաց 22 ։ չիք որ գործեցան 23 ԱԳԵԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}Ծ^{27} սկսան ԲԾ^{1}z արկանել փխ դնել Թz մոգուցն V մատուցեալ փխ մատուցեալ

յանդիման աւէին ցԹագաւորն. «Արքայ քաջ, մեք ի դենէ գիտեմք, զի ոչ որ ի մարդկանէ կարէ կալ առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ. այլ վասն քրիստոնէից, որ են ընդդէմ օրինաց մերոց, բարկացեալ են մեզ աստուածքն, զի մինչև ցայսօր կենդանի պահեցեր զնոսա»։ Եւ յիշեցուցանէին ևս նմա, եթէ ո՛րպէս նորա ի բանտի անդ անիծանէին զբեզ։ Եւ բազում և այլ ևս հայհոյութիւնս խօսէին զսրբոցն, և զօր հանապազ զնոսա յաչաց հանէին, և զմիտս Թագաւորին ածէին ի ցասումն բարկութեան. մինչև փութացաւ վաղվաղակի հեղուլ զարիւն անմեղացն։

Եւ հրաման վասն երկուցն որ անգէն ի կարաւանին առ իւրն էին, Սամուէլ և Աբրահամ, զի զաղտ կորուսցեն զնոսա։ Իսկ որք էին ի դղեկ քաղաքին, հեռի էին ի կարաւանէն իբրև օթիւք հնգետասան։ Հրամայեաց համբարակապետին, որում անունն էր Դենշապուհ, զի յառաջ քան զնա երթիցէ ի քաղաքն, ուր էին սուրբ քահանայքն Տեառն, և չարաչար տանջանօք իշխեսցէ դատել և հարցանել, և սրով վախճանել։

Այլ զնոսա մոգպետին յառաջագոյն, որում յանձն արարեալ էր, բազում անգամ աւելի քան զհրամանն արքունի չարչարեալ էր. քանզի իշխան գենպետ էր Արեաց աշխարհին, և առաւել ջերմագոյն էր ի մոգութեանն. քան զբազում զիտունս ևս տեղեակ էր զրադեշտական օրինացն։ Նա և զոր մեծ պարծանս համարէին բստ իւրեանց մոլորութեանն կարգին, Համակդեն անուն էր. գիտէր և զԱմպարտքաշն, ունէր և զԲոզպայիան,

---

1 Բձ^{27}ջ չիք յանդիման Դ թագաւորին Թ դենէ (լուսանցքում՝ հաւատոյ) ՎՏ^{2}Ա ի դենէ խաղ ջ գիտեաք փխ գիտեմք 2 ԱԶԷԹԻ մեծի քոյոյ ջ քում Բձ^{1}ջ թագաւորութեանդ ԴԺ ակրութեանդ փխ զօրութեանդ 3 ԲԳԴԵԼԽջ քրիստոնէիցն Բ որ ընդդէմ օրինաց մերոց կան Հ որք ԵԸԺԽՃ ընդ մեզ 3–4 ԶՎ չաստուածքն 5 ԳԵԸԺԼԽԿՃՏ^{1}Տ^{2} չիք ևս Բ եթէ փխ որպէս ջ թէ փխ որպէս Բձ^{1}ջ անդ որպէս ԱԶԷԹԻՎՏ^{2}Ա չիք եթէ ԵԺԼԿՃ եթէ որպէս ԳԸԽՏ^{2} թէ որպէս ջ որպիսի ԴԻձ^{1,13} անիծանեն Ա անիծէին ԴԼ չիք և 6 ԸԽՏ^{2}ձ^{1,5}ջ և բազում այլ ևս ԳԿՃՏ^{1} և այլ ևս ԴԼ այլ ևս հայհոյութիւն ԱԶԷԹԻՎՏ^{2}Ա ևս Լ չիք և (զօր) 7 Բձ^{1}ջ զախտ փխ զմիտս 8 Դ փութայ Ճ անմեղաց 9 ԶԹ որ անդ էին ի Բ իւր Դ ընդ իւրն ջ չիք առ իւրն 10 Լ Աբրահամ ջ զՍամուէլ և զԱբրահամ Դջ որ ջ չիք ի ԽՃ դեղեկ Թձ^{2}ջ դդեակ Ճ տեղեկ(!) 11 Բ ի հեռի ջ և հեռի Բձ^{1,2}ջ աւուրք փխ օթիւք 12 ԳԴԵԸԺԼԿՃՏ^{1} ամբարակապետին ԽՏ^{2} ամբարապետին Բձ$^{3,11,14,26-27}$ ամբարակապետին Դենշապհոյ ջ [illegible] Դենշապհոյ ԳԴԻ անուն ԳԿ Դենշապուհն 13 ԳԴԾԸԺԼԽԿՃՏ^{1}Տ^{2} չիք ուր էին սուրբ քահանայքն Տեառն ջ չիք սուրբ ջ քահանայքն 13–14 Բձ^{1}ջ զի չարչարեսցէ զնոսա, և եթէ ոչ հաւանեսցին՝ սրով վախճանել 14 Թ վճարել փխ վախճանել 15 որում յառաջագոյն ԵԸԺԼԽՃՏ^{1}Տ^{2} չիք որում 15–16 ջ չիք «որում—անգամ» Բ չիք բազում անգամ 16 ԸԺՏ^{1}Տ^{2} որ բազում ԺՏ^{1}Տ^{2} չիք աւելի ԵԺԼԽՃՏ^{1}Տ^{2} աւելի չարչարեալ էր ջ զհրամանն ջ զի փխ քանզի 16–17 Բ իշխան 17 ԵԸԺԽՃ գենպետ (լուսանցքում՝ գլխաւոր էր(ս)) Թ գենպետ (լուսանցքում՝ հաւատոյ գլուխ) ԱԶԷԹԻՎՏ^{3} Արեաց Բ յԱրեաց Լ յԱրաց ԳԾ աշխարհի 17–18 եւ ի մոգութեան 18 ԲԳԴԵԼԽՏ^{1}Տ^{2} և փխ ևս ԳԴԾԼԽՃՏ^{1}Տ^{3} զիտունս և տեղեակս ԴԳ չիք էր ԵԸԺԽՃ զրադեշտականն (Հ զրադեշտականն(!) (լուսանցքում՝ բան բան կամ կարեւոր ուխտ) ԼԽՏ^{1}Տ^{2} զրադեշտականն Թ զրադեշտականն (լուսանցքում՝ բան բանք) 19 պարծանս ԱԲԳԵՃ մոլորութեան Ճ կարգի 20 ԵԸԺԽՃ համակդէն (լուսանցքում՝ ամենահասու) Բձ^{1}ջ զամպարտքաշն ԵԸԺԽ [illegible] (լուսանցքում՝ [illegible]) [illegible] զԲոզպայիան, ունէր Թ [illegible] (լուսանցքում՝ [illegible]):

ունէր և զՊահլաւիկն և զՊարսկադենն։ Քանզի այս հինգ կեշտք են, որ զրուցեալ ունին զամենայն օրէնս մոգութեանն. բայց արտաքոյ սոցա է միւս ևս այլ վեցերորդ, զոր Պեհմոգն կոչեն։

Բաւէր խմն անձին, եթէ կատարեալ իցէ ամենայն գիտութեամբ. հայէր ընդ երանելիսն, եթէ առ ագիտութեան մոլորեալ են ի մեծ գիտութենէս մերմէ։ Եդ սնոտի կարծիս ի մտի՝ անդադար չարչարել զնոսա, զի թերևս առ չժուժալ մարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց ի նոցանէ բանս ինչ աղաչանաց։ Վասն որոյ զատ և որոշեաց ի նախարարացն զքահանայսն, և հեռացոյց ի նոցանէ բազադոյն, և արկ զնոսա ի ներքնատան մի դէճ խաւարչտին։ Եւ հրամայէր վեց աւուր երկու բաշխէնս ժամէ ի ժամ, և գորակ և կէս ջուր, և ամենևին ոչ զոք թողուլ մօտ երթալ ի դուրս բանտին։

Եւ իբրև աւուրս քառասուն այսու նեղէր զնոսա, և ոչ լուաւ ի նոցանէ բան թուլութեան, այլ խմն ած զմտաւ, եթէ ոք յիւրոց ծառայիցն գաղտ եգիտ ինչ ի նոցանէ և ի ծածուկ տայցէ նոցա կերակուր։ Ինքն երթեալ կնքէր զերդ և զդուռն բանդին, և զկարգեալ ռոճիկն տայր յիւր հաւատարիմսն տանել նոցա. և արար զայս աւուրս հնգետասան։

Սակայն և այնպէս երանելիքն ոչ ինչ շտապեալ տագնապեցան. այլ մեծաւ համբերութեամբ տանէին զճգնութիւնն, և անդադար սաղմոսիւք կային ի հանապազորդ պաշտամանն. և ի կատարել աղօթիցն զուարթութեամբ զոհանալով սակաւիկ մի հանգչէին ի գետնախշտի յանկողինսն։

---

1 ԲՃ¹ զՊահլաւիկն Գ զՊահլավիկն Ե զՊահլանիկն (լուսանցքում՝ կոսնր) ԵԸԺԼԽՀ Տ¹ Պահլանիկն Թ զՊարհաւիկն (լուսանցքում՝ մեծ գիտութիւն) ԳԿ կէշր ԹԺՀ կեչար (լուսանցքում՝ կոսնր) ։ զՊարսկադէնն Ժ Պարսկադէնն (լուսանցքում՝ գերեալ մեծամեծաց գիտութիւն ունէր) 2 ԸԽՏ² զրեալ փխ զրուեալ Բ մոգութեանն այն ԳՆ մոգութեան ։ զրուեալ ունի Բ նոցա 3 ԲՃ¹ ։ այլ միւս ես ԳԼՀՏ¹ և զմիւս ես ԲԳՋԼՂ զորս ԱՋԵԹԻVՏ² մոգպետն ԲԳԳ։ Պեհմոգն (ԲԳ Պեհմոգ) Ե զորս Պեհմոգն ԵԸԺԼԽԿ ՀՏ¹Տ² ։ ասեն 4 ԲԽԺԹ։ անձինն եթէ 4—5 ԲԳԳԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹։ և հայէր 5 ԲՃ¹։ երանելիսն ԲՃ¹։ առ յոյժ ։ ագիտութեանն 6 ԲԳԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹։ և անդադար լինէր (։ լինի) ի չարչարել (Գ չիք ի) ԲԵԸԹԺԼԽՀ առ ի 7 ԸԽ առ ի չչարմել փխ առ չժուժալ ԳԳԵԺՏ¹Տ² չժուժել ։ առ ի չժուժել ԳԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹։ մարմնոյն ։ նեղութեան մարմնոյն լուիցեն ԲԳԳԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ² լուայց ինչ ԲԳԳԸԺԼԽԿՀ չիք ինչ 7—8 Հ աղաչանաց 8 ԱՋԵԹԻV եզատ (էզատ) ։ զատեալ որոշեաց ԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք և Գ չիք նախարարացն Բ։ զքահանայսն բազադոյն 9 ԲՃ¹։ չիք և հեռացոյց ի նոցանէ Գ զատեալ որոշեաց ի նոցանէ ԳԵԸԺԹԻԼԽԿՀՏ¹Տ² ։ դէճ Ա դէճ 9—10 ԲԳՃ²։ դէջ և խաւարչտին 10 ԲՃ¹։ և հրամայեաց ։ վեց աւուր ԲԳԳ։ երկուս բաշխէին ԵԸԹԺԽՀ բաշխէին (լուսանցքում՝ ձեռնալով) ԱՋԵԹԻV ի ժամէ ի ժամ 11 Կ զուգակ ։ գորակ մի և ԲՃ¹։ թողայր ոք ի մօտ ԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ոչ թողույր զոք Գ ոչ թողուլ զոք Գ երթեալ 12 ԱԳՋԻVՏ² աւուրսն էՏ¹ այսու Տ²։ այնու նեղութեամբ նեղէր 13 ԲՃ¹։ բանս է չիք 13—14 բան թուլութեան—ի նոցանէ։ ԳԳԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք Λ զմտաւ արդեօք թէ 14 Ժ ի նոցանէ ինչ Գ չիք ի (ծածուկ) ։ գոգա ինչ ի նմանէ ի ծածուկ ԱԲԳՋԵԹԻՍVՏ² տայէ Հ չիք նոցա ԳԳԵԶԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹։ ինքնին ԲՃ¹։ երթայր և 15 Բ։ զերդս և զդուռն ԳԳԵԿՀՏ¹Տ² զդուռն Գ զերդս և ԲԳԵԸԹԺԼԽՀՏ¹Տ²Ճ¹ ռոճիկսն ։ հացիկն փխ ռոճիկն ԸԺԼԽՀ յիւր 15—16 ԳԿ յիւր հաւատարիմս 16 Բ հաւատարիմ ծառային տանել ԳԿՃ²։ չիք նոցա ԵԸԼԽՀ չիք և Գ զաւուրս 17 Գ սակայն երանելիքն և ոչ այնպէս Ճ¹Բ չիք ինչ 17—18 Գ շտապեալ տագնապէին, այլ մեծաւ ճգնութեամբ համբերէին 18 ԲՃ¹։ զճգնութիւնս ԵՀ զճգնութիւն 19 ԲՃ²։ ի պաշտաման հանապազորդ Գ հանապազորդ ի պաշտամանն ԳՆ պաշտաման ԸԼԽՏ² պաշտաման ԱՋV կատարել փխ կատարել 20 Բ։ սակաւ մի ԱՋԵԹԿV հանգչելով ԲՃ¹։ գետնատարած Դ ի գետնախշտի [illegible] ԲԳԵԺԽԿՏ¹Տ²Ճ¹։ անկողինսն ԲՃ²։ յանկողինսն

Իսկ պահապանքն որ ի վերայ կապելոցն կային, յոյժ էին զարմացեալ ընդ առողջութիւն անհիւանդութեան նոցա, իբրև լսէին զանդադար հնչումն ձայնիցն։ Վասն այնորիկ պատմեցին յականջս մոգպետին և ասեն. «Ոչ են արքն այն լոկ առանց մեծի զօրութեան. զի եթէ պղնձի մարմինք ունէին նոքա, արդ լուծեալ էր ի գէջ խոնաւոյ անտի։ Բազում ժամանակք են մեր, զի յանձն է մեզ պահպանութիւն բանտիս. ոչ յիշեմք՝ եթէ ի կապելոց որ ամսօրեայ ժամանակ կեցեալ է ի տանդ յայդմիկ։ Արդ մեք ասեմք քեզ. եթէ առեր հրաման վասն մահու նոցա և սպանանես, դու գիտես. ապա թէ ոչ, պահել յանձն արարաւ քեզ և ոչ դատել զնոսա, չարաչար վտանգ է կապելոցն։ Նա և մեք զահի հարեալ եմք և յոյժ երկընչիմք, յորժամ տեսանեմք զայնպիսի անհնարին նեղութիւնս»։

Եւ իբրև զայս լուաւ մոգպետն, յարուցեալ ինքնին երթայր ի մէջ գիշերին յերդ բանտին։ Եւ հայեցեալ ի ներքս ընդ մութ գիշերոյն, այն ինչ լինէր նոցա ի պաշտամանէն հանգչել, և տեսանէր զանձն իւրաքանչիւր կապելոցն, զի իբրև զկանթեղ անշիջանելի վառեալ բորբոքէր։ Զահի մեծի հարաւ, և ասէր ընդ միտս իւր. «Զի՞նչ է այս մեծ սքանչելիքս. աստուածք մեր ուրեմն եկեալ իջեալ են ի բանտս, և նոցա փառաւորութիւնն լուցեալ բորբոքի։ Եւ եթէ նոքա առ սոսա ոչ մերձենան, մարդոյ լոկոյ անհնարին է զայսպիսի պայծառութիւն լուսոյ զգենուլ։ Իմ այսպէս լուեալ էր վասն կեշտիս այսորիկ, եթէ առ յոյժ յիմարութեանն մոլորեալ են, և ստութեամբ կերպարանին յաչս տղէտ մարդկան. թերևս և այս տեսիլ այնպէս ինչ երևեցաւ ինձ»։

Եւ ոչ կարէր համօրէն կալ ի վերայ իրացն երևմանն։ Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր, դարձեալ սուրբքն յիւրաքանչիւր խշտեկացն կանգ-

---

1 Դ որ ի վերայ կային կապելոցն 1—2 Դ զարմացեալք ԵԸԺԼԽՀ զարմացեալ էին 2 Դ անհիւանդութեանն Տ^{2}Ճ^{2}a անհիւանդութիւն առողջութեան Ծ անդադար Բ չիք զանդադար 3 a ձայնից նոցա Թ չիք պատմեցին 4 ԲՃ^1 արքն այնորիկ ոչ լոկ a արքն այնորիկ ոչ առանց մեծի զօրութեան են Ժ այնորիկ Բ զօրութեան են ԴՋ պղնձի 5 ԲՃ^{1}a մարմինս ԴԵԸԿՀ մարմին Բեa գէջ Բ խոնաւու Դ խոնաւութենէ 6 Թ չիք մեր a ժամանակ է մեր Ի յանձնեալ է ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 յիշեցաք 7 ԲՏ^{2}Ճ^{1}a ժամանակ մի ԳԴԵ ԸԺԾԿՀՏ^1 ամսօրեայ մի ժամանակ a կացեալ է A կեցեալ իցէ Էa ի բանդ փխ ի տանդ 8 ԲՃ^{1}a չիք մեք ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}a վասն մահու նոցա A չիք վասն a չիք և սպանանել Դ սպանանել 9 Դ գիտիցես ԲՃ^1 ապա եթէ պահել յանձին Թ եթէ ոչ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}a ապա եթէ պահել ԲՃ^{1}a արարեալ է քեզ 10 ԲՃ^{1}a զարհուրեալ 11 Դ զայսպիսի A զայնպիսի a այսպիսի Լ չիք «և յոյժ—տեսանեմք» Va նեղութիւնսն 12 ԵԺԼԽՀ չիք Եւ ԲԷԸԼԽՀa լուաւ զայս 13 ԲԴՃ^{1}a յերդ (Դ յերդս) բանդին ի մէջ գիշերին Գ գիշերի Դ ի ներս Ի մութն ԲՃ^{1}a գիշերին 14 Տ^1 լսէր փխ լինէր Դ ի պաշտամանէն Է պաշտամանէն Բ հանգչել Թ հանգչիլ 14—15 Հ ի յիւրաքանչիւր 15 ԲՃ^{1}a ի կապելոցն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք զի ԸԼԽ իբր ԲԴՃ^{1}a զկանթեղս Կ անշիջելի ԲՃ^{1}a բորբոքէին ԹԻ բորբոքիւր 16 ԲԳԴԵԿՀa ասէ Բ զինչ են ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զինչ իցեն a չիք զինչ է այս մեծ սքանչելիքս ԳԴԿ սքանչելիք 16—17 ԱԳԴԵՀa աստուածքն 17 Բե փառաւորութիւն 18 Է լուցեալ(!) ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ի սոսա Կ մերձեցան 19 ԲՃ^1 անհնար է ԲԴa զայս ԴՃ^1 չիք լուսոյ Լ զգենուլ Է չիք Իմ 20 Դ չիք վասն կեշտիս այսորիկ ԵԸԹԺԽՀ կեշտիս (լուսանցքում՝ կրօնիս) ԱԲԳԴԵԻՀa յիմարութեան 21 ԴԷԸԽ ստուգութեամբ փխ ստութեամբ ԲԳԴԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^{2}a չիք ի ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A ի յաչս Ճ^{1}a չիք տղէտ ԲԴԸԽ չիք և 21—22 ԲՃ^{1}a տեսիլս 22 ԵԺԼՏ^1 և ինձ Է չիք ինձ Հ տեսիլ և այնպէս ինչ երևեցաւ և ինձ 23 Դ երևմանն ԷԸԼԽ մինչդեռ նա ԱԲԳԴԵԹԺԻԿՀՏ^{1}Տ^2 և մինչդեռ նա յայսր (Բ յայսպիսի ԹՀ այսր Ի այսմ Դ յայսմ) մտաց 24 ԴԵԺՀՏ^{1}Տ^2 ի մտաց a մինչդեռ նա յայս իրաց խորհրդի էր ԱԴa խշտեկաց Բ խեշտակաց ԴԵԸԺԼԽՀ Տ^{1}Տ^2 խշտեաց (ԵԸԺՀ լուսանցքում՝ զաղարեաց)։

նեցան կացին ի սովորական պաշտամանն։ Յայնժամ ճշմարտեալ գիտաց մոգպետն. եթէ ոչ այլ ընդ այլոյ տեսանէր՝ որ երևեցաւն նմա, այլ ի նոցունց յանձանց փայլէր լուսաւորութիւնն։ Յայնժամ կրկին անգամ գայ ի հայրսն և ասէ. «Ո՞վ ի կալեալսդ եղեւ այսպիսի յայտնութիւն. ես և ոչ զմի որ ոչ գիտեմ, և ոչ լսեալ է իմ ի հարցն յառաջնոց»։ Եւ քանզի անհնարին շարժեցաւ ի մեծ սքանչելեացն, և դողացին ամենայն մարմինքն, և թմբրեալ կիսամեռ լինէր ի վերայ տանեացն մինչև յառաւօտն. և ի ծագել լուսոյն իբրև զբազմօրեայ հիւանդ յարուցեալ երթայր ի վանս իւր, այլ և ոչ ումեք իշխեաց ամենևին պատմել զոր ինչ ետեսն։

Կոչեաց առ իւր զպահապանսն և ասէ ցնոսա. «Երթայք հանէք զկապեալսն ի վերնատուն մի ցամաքագոյն, և անդ պահեցէք զնոսա զգուշութեամբ, որպէս և ասացէքն»։ Մի ումն ի պահնաց անտի, իբրև լուաւ զհրամանս մոգպետին, փութով ընթացեալ երթայր, իբրև մեծ խնդ աւետիս տանէր նոցա։ «Հրամայեաց ձեզ, ասէ, ելանել ի ցամաք վերնատուն մի. արիք վաղվաղակի, և մի՛ հեղգայք, քանզի և մեք խոկ պագատեցաք վասն ձերոյ տառապանացդ»։

Իսկ սուրբն Յովսէփ հեզաբար սկսաւ խօսել ընդ զահճին և ասէ. «Երթ և ասա ցյիմար առաջնորդն ձեր. չէ լսեալ քո վասն հանդերձեալ դատաստանն Տեառն մերոյ և կամ վասն հրաշակերտ շինուածոյն, որք մեզ կան պահին ի սկզբանէ պատրաստութեամբ, վասն որոյ դիւրաւ համբերեմք մեծի նեղութեանս առ սէր այնր յուսոյ՝ զոր ակնունիմք։ Դու բարւոք արարեր, զի արգահատեցեր մեծի նեղութեանս մարմնոյ. այլ ոչինչ եմք ձանձրացեալք իբրև զանաստուած ոք, որ չիք այլ ինչ յոյս ի միտս

---

1 ԳԴԵԸԿՀՏ¹Տ² և՛ կացին ԺԼԹ կանգնեցան և կացին Դ պաշտամունսն ԸԹ Տ¹Տ² պաշտամանն Ը ճշտեալ 2 ԲՃ¹ ընդ այլոյ է տեսիլս (= տեսիլն) որ երևեցաւ նմա Դ է տեսիլն փխ տեսանէր ԱԲԴԹ երևեցաւ Ի չիք նմա 3 Բ անձանցն ԴԹ անձանց Թ փայլիւր Ե լուսաւորութիւն 4 ԱԲ կալելոց ԴԹԻ ի կալելոց Ծ այսպիսի յայտնութիւն եղև 4—5 Բ չիք ոչ (զմի) 5 ԴԺ զոր Բ էր ԲԵԻ առաջնոց ԴԸ առաջնոցն ԳԴԿ չիք և 6 Բ դողացան փխ և դողացին ԳԵէԸԼԿՀՏ¹Տ² դողային Դ դողացեալ ԲՃ¹ մարմինք նորա 7 է թմրեալ ԲԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ²Ճ¹ յառաւօտն 7—8 ԲՁ էԺԻԼԹՀՏ¹Տ²Ճ¹ ընդ ծագել Ա և ընդ ծագեալ լուսոյն 8 Գ արևուն փխ լուսոյն ԲՃ¹ ի վանս իւր երթայր Դ ի տուն փխ ի վանս Հ ի վանսն իւր 9 ԳԴԵԸԺԼԹՀՏ¹Տ² և այլ ոչ ումեք ԱՁէԹԻVՏ³Λ այլև ոչ ումեք ԲՃ¹ պատմել ամենևին զտեսիլն ԲԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ² չիք ինչ 10 ԲՃ¹ ինքն փխ իւր Գ երթեալ 11 ԲՃ¹ ցամաքային ներքոյ և անդ ԴՃ⁶,¹¹ ցամար 12 ԲՃ¹ ասացարն Գ չիք և Գ ասացէքդ Թ ասացիքն Ի ասացիք Թ և մի ումն 13 ԳԻԿ զհրամանն ԵԺ զհրամանսն = փութացեալ երթայր իբրև ԹԼ 14 ԲՃ¹ տանելով Գ տալով փխ տանէր 14—15 ԲՃ² ի վերնատուն մի ցամաք ելանել Ի ի վերնատուն մի Բ չիք և (մեք) 16 ԲՃ¹ նեղութեանց փխ տառապանացդ Թ տառապանաց 17 ԲԴՃ¹ սկսաւ հեզաբար Ի խօսիլ = խօսել հեզաբար ԲԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ²Ճ¹ ընդ զահճին (է զահիճին) ԱՁէԹԻVՏ³Λ ընդ զահճապետին ԲԴԵԺ չիք և (ասա) 18 ԳԴԵ ԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ² Երթ ասա դու = երթ ասա յիմար առաջնորդին ձեր Բ ընդ յիմար Գ ցիմար ԲՃ¹ ձեր փխ քո Բ չիք հանդերձեալ 19 ԲՃ¹ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի VՏ³Λ վասն մերոյ հրաշակերտ = և կամ զհրաշակերտ շինուածոյն, որ ի նմանէ մեզ կան և պահին Դ շինուածոյն ԲԴ որ Բ մեզն, ասէ, կան 20 ԳԻ կան և պահին ԲԳԴՁէԹԻԿV Տ³Ճ¹ պատրաստութիւնքն ԲԵԺ վասն որոյ և ԸԹՀ և դիւրեաւ 21 Ա նեղութիւնս Ձէ նեղութեանցս Բ յուսոյն Գ այն յուսոյն 21—22 = բարիոք V չիք Դու սէր—մարմնոյս 22 ԱՁէԹԻԿՃ¹ արգահատեցեր մարմնաւոր նեղութեանս ԱԳԴՃ¹ չիք մեծի Գ վասն մարմնաւոր նեղութեանցս ԲԴ մարմնաւոր նեղութեանցս 22—23 ԲՃ¹ այլ մեք ոչ եմք 23 ԱԳԴԵԿ ձանձրացեալ Հ թանձրացեալ(!) Զ զանաստուածք = չիք այլ ԵԸԺԹՀՏ¹Տ² ինչ այլ ԳԵԸԺԼԹՀՏ¹Տ² ի մտի

նորա քան որ երկինս։ Այլ մեք առ սէր Քրիստոսին մերոյ՝ ընդ այս յոյժ եմք խնդացեալ, և կատարեալ պարգևս զայս իսկ համարիմք, զի ժամանակեայ վշտօքս զանժամանակեան հրամանութիւնն ժառանգեսցուք։

«Եթէ շինուածոց իցեմք ցանկացեալք, ունիմք շինուածս յերկինս առանց մարմնաւոր ձեռագործի, որ ոչ երկին ձեր արքունիքդ առ նոքօք։ Նոյնպէս և հանդերձից և փառաց և անախտ կերակրոց. զոր եթէ ոք կամեսցի առնել ձեզ, չհանդարտէ յանել ձեր տկարութիւնդ. վասն զի կուրութեան հնութեամբն չտեսանէք և ոչ լսէք և ոչ իմանայք, յայն սակս զմեզ զուր և անիրաւ և առանց յանցանաց անողորմն զատիք։ Այլ մեր թագաւորն առատ է և բարերար, և բաց է դուռն արքայութեան նորա. եթէ կամեսցի ոք դիմել՝ դիմեսցէ համարձակ. ի դարձելոց յապաշխարութիւն չնախանձի և ոչ ընդ ումեք երբէք։

«Բայց վասն դիւրութեանս՝ որ դու հրամայեցեր առնել մեզ, էր մեր իշխանութիւն անդրէն յաշխարհին մերում շանկանել մեզ ի ձեռս թագաւորիդ. որպէս և այլքն՝ զի ապրեցան յայսպիսի փորձանաց. այլ որպէս կամօք և յօժարութեամբ եկաք, իբրև թէ գիտէաք զվիշտս վտանգիս, ոչ ինչ զանգիտեցաք յայսպիսի ճգանց, սոյնպէս և կամիմք՝ զի և այլ ևս ծանրացուսցես ի վերայ մեր, մինչև քո չարութիւն կամացդ յագեսցի ի մեզ։ Զի թէ Աստուածն մեր, որ է արարիչ երկնի և երկրի և ամենայն երևելեաց և աներևութից, և առ սէր իւրոյ բարերարութեանն խոնարհեցաւ առ ազգս մարդկան, և զգեցաւ մարմին չարչարելի, և անց ընդ ամենայն հանդէս առաքինութեան, և կատարեաց զամենայն գործ անմահութեան

---

1 ԳԴ երկիս ՉԷԽV սէրն Ե ընդ յայս 1—2 Բռ յոյժ խնդացեալք 2 Ա կատարեալ ԾՏ^1 զայս իսկ Դ չիք իսկ 2—3 Բճ^1 զի առժամանակեան ԳԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 ժամանակեան ռ ժամանակեա ԵՀ չիք ժամանակեայ վշտօքս 3 ԲԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 զանժամանակեան ԱԳՁԻԾԿՏ^{3}Λ զանժամանակ Դ ժամանակեան վիշտքս զանժամանակեայ Ե անժամանակեան Թճ^{1}ռ զանժամանակեայ է զժամանակ(!) V զանժամանեակ Ե հրամանութիւնս ռ հրամանութիւնն 4 ԲԴԵԸԽԿՀ ցանկացեալ Դ շինուած Բճ^{1}ռ չիք յերկինս 5 ԸԽ չիք որ Դ ոչ իսկ ԲԳԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}ռ ոչինչ երկին Դ արքունիքս 6 Դ չիք անախտ 6—7 Բճ^{1}ռ կամեսցի ոք առ ձեզ առնել ԱՉԷԹԻ կամեսցի ոք ԴԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 կամիցի ոք 7 Դ առնել առ ձեզ Ե տկարութեանց ռ ձեր տկարութիւնդ յանել 7—8 Բճ^{1}ռ հնութեամբ կուրութեամբ ԴԳԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 հնութեան (Գ խնութեան) կուրութեամբն ԵՀ հնութեան կուրութեան 8 Ի հաւանութեամբ փխ հնութեամբ Տ^2 ոչ տեսանէք ռ ոչ լսէք, և ոչ տեսանէք և ոչ իմանայք ԴԿ չիք ոչ Բճ^{1}ռ այնր պատճառ ԴՏ^{2}ճ^1 17—19 յայն աղագս Դ աղագս ԸԺԼԽԿՀՏ^1 յայն յաղագս 9 Բճ^{1}ռ ի զուր, և անողորմ, և անիրաւ առանց յանցանաց իք զատէք (ռ զատիք) ԳՏ^2 անողորմ ԹԻ անողորմ զատէք 10 ԳԴԵԸԺԿՀ չիք և Բճ^{1}ռ առատ և բարերար է Բճ^{1}ռ դրանդութեան փխ արքայութեան 10—11 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 եթէ կամի 11 Ի չիք ոք Խ չիք դիմել Ա դիմեալ ԵԺՀՏ^1 դիմեսցի Դ համարձակութեամբ Տ^2 համարձակ փխ համարձակ ռ չիք ի 12 Դ չիք և ոչ Ա ումեք փխ ումեք ԲԳԴԵԸԺԼԽ Տ^{1}Տ^{2}ճ^{1}ռ չիք երբէք 13 Դ այլ փխ բայց Բճ^{1}ռ զոր փխ որ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մեզ առնել Տ^2 էր մեզ 14 Դ անդէն ռ չիք անդրէն Բ ի յաշխարհին Ի շանկանել է շքտանել փխ շանկանել ԲԴ ի ձեռն 14—15 ռ շանկանել ի ձեռս թագաւորին Դ թագաւորին 15 ԵԸ Տ^{1}Տ^2 որ փխ զի ԲԸճ^{1}ռ յայնպիսի փխ յայսպիսի Ի այսպիսի Բ չիք այլ 16 ԱԴ ԻԿ չիք և է իբր թէ ԲՏԴԵԿՀճ^1 չիք թէ ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 գիտացաք զվիշտս ռ իբրև գիտէաք զվիշտս վտանգի Բ վտանգի 17 Ա զանգիտեաք ԵՀ զանգիտացաք Բճ^{1}ռ ճգանցս Տ^1 ճգանց Բ նոյնպէս ԲԳԴԵԼռ չիք և (կամիմք) ԲԴ չիք և (այլ ես) 19 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿռ եթէ Ե չիք է ԵԺՀ որ արարիչ է 20 Բճ^{1}ռ չիք և (առ սէր) ԵՀռ բարերարութեան 21 Բռ մարդկութեանս փխ մարդկան Դ զգեցաւ ԲԻՀ էանց Բճ^{1}ռ չիք ամենայն 22 Ժ հանդէս (լուսանցքում՝ ընթերցումը) Բ զգործ անօրէնութեան ԴԸռ գործս Դ անմահութեանն ռ անօրէնութեան։

ի կամս իւր, մատնեցաւ ի ձեռս խաչահանուացն, մահու մեռաւ և եղաւ ի գերեզմանի, և զօրութեամբ աստուածութեանն իւրոյ յարուցեալ երեւեցաւ աշակերտացն և այլոց բազմաց, և վերացաւ առ Հայր իւր յերկինս, և նստաւ ընդ աջմէ հայրենի աթոռոյն, և շնորհեաց մեզ զօրութիւն երկնաւոր, զի ըստ նորա անմահութեանն՝ և մեք մերով մահկանացու մարմնովս կարիցեմք չարչարակից լինել անմահ մեծութեանն, և նա ոչ ես իբրև զմահկանացու համարի զմեր մահն, այլ իբրև անմահից հատուցանէ մեզ զվարձս վաստակոց մերոց, արդ փոքր համարիմք մեք զչարչարանս զայս առ սէր փոխարինին, զոր էարկ առ ազգս մարդկան»։

Իբրև լուաւ զայս ամենայն բանս մոգպետն ի դաշնապետէ անտի, խռովեցաւ, պղտորեցաւ ի միտս իւր, և հատաւ քուն յաչաց նորա զբազում գիշերս։ Իսկ յաւուր միոջ յերեկուն պահուն յարուցեալ երթայր առ նոսա միայնիկ մնջիկ, և ոչ զոք առնոյր ընդ իւր ի սպասաւորացն։ Եւ իբրև եհաս ի դուրս տանն, հայէր ընդ ծակ մի ի ներքս և տեսանէր ըստ առաջին տեսլեանն. բայց նոքա ի քուն կային խաղաղիկ։ Հեզաբար կարդաց յանուանէ զեպիսկոպոսն, քանզի քաջ իսկ գիտէր պարսկերէն։ Ե՛կն ի դուրս և հարցանէր. «Ո՞վ ես դու։— Ես ինքն իսկ եմ, ասէ. կամիմ ի ներքս մտանել և տեսանել զձեզ»։

Եւ իբրև եմուտ ի մէջ սրբոցն, ոչ ևս երևէր նմա այլ նշանն. և պատմեաց նոցա զերկիւղս երևմանն սքանչելեացն։ Ետ պատասխանի Ղևոնդ երէցն և ասէ. «Աստուած, որ ասաց ի խաւարի լոյս ծագել, որ և ծագեաց և լուսաւորեաց իմաստութեամբ զանհերեւոյթ արարածս, նոյն զօրութիւն և այսօր ծագեաց ի խաւարեալ միտս քո, և բացան աչք կու-

---

1 ԲՃ^{1}z և կամաւ իւրով մատնեցաւ ՁԷV ի ձեռն Դ խաչահանուաց Թ մահուամբ մեռան ԴՀ չիք և (եղաւ.) 2 Ե չիք և (զօրութեամբ) ԴԵz աստուածութեան 3 Թ աշակերտացն իւրոց ԲԳԴԵԺԹԿՀՏ^{2}z չիք և (վերացաւ.) Բz հայր ի յերկինս ԲԴԵԼԹՀz չիք իւր 4 Դz աթոռոյն հայրենի ԲՃ^{1}z զզօրութիւն 5 ԲԸԺԼՏ^{1}Տ^{2}z անմահ ընութեանն ԵԹՀ անմահ ընութեան Բz չիք մեք ԱՁԷV մերովք Դ չիք մահկանացու 6 Բz չարչարակիցք Ի լինիլ ԲՃ^{1}z նորա անմահ Դ աստուածութեան նորա Դ մեծութեան նորա Ե աստուածութեան ԸԺԼԹՏ^{1}Տ^{2} անմահ աստուածութեանն փխ անմահ մեծութեան Կ չիք նա Բz չիք ես 7 ԳԵԸԺԹՀ զմահկանացուս z մահկանացուի Դ մահս ԲՃ^{1}z զմահս մեր Թ յանմահից Λ անմահակից Հ մատուցանէ փխ հատուցանէ 8 Բz չիք մեր ԸԹ մեզ փխ մեր Բ զչարչարանքս Դ զչարչարանս 9 Դ առ միոյ փոխարէնին Դ զոր արկ նա ԱԹԻ էարկ նա Դ էարկն Բ արկ Ա նա առ ազգս մարդկան 10 ԲՃ^{1}z չիք ամենայն ԳԴՃ^{1}z չիք բանս ԲՃ^{1}z ի դահճէ 11 ԼՏ^{1} խռովեցաւ և պղտորեցաւ 12 ԲՃ^{1}z իսկ ի յաւուր միում յերեկոյին պահուն Թ յերեկոյին Դ պահու 13 ԳԿ մինջիկ ԵԺԼՀ մնջիկ Թ մնջնիկ ԱՁԷԹԻV Տ^{3}Λ լռիկ փխ մնջիկ Բ առնէր Բz չիք Եւ 14 ԲՃ^{1}z ի դուռն բանդին փխ ի դուրս տանն Է ընդ առաջին 16 ԵԸԺԼԹՀՏ^{2} զի փխ քանզի Ի քանզի նա ԳԴԵ ի դուրսն 17 ԳԴԵԿՀ ինքնին փխ ինքն ԸԹ ես ինքնին ես եմ ԲԺԾՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}z ասէ՝ ես ինքնին իսկ եմ ԱՁԷԹԻV Տ^{3}Λ ես ինքն իսկ եմ ԴԵԸԺԼԹԿՀՏ^{1}Տ^{2} ասէ մոգպետն (Դ մոգպետն լուսանցքում) 18 Թ զբեզ փխ զձեզ 19 Թ էմուտ Թ երևիր Ը չիք նմա ԵԸԺԹԾՀՏ^{1}Տ^{2} նշանն այլ Է չիք այլ Է այլ փխ և ԲԳԴԵԹԿՀՏ^{1}Տ^{2}z չիք և 20 ԲՃ^{1} չիք նոցա Դ զերկիւղ Բz երևումն նոցա ԲՃ^{1}z չիք սքանչելեացն ԵԺԼՀ զքանչելեացն 20—21 Դ Ղևոնդ երէց 21 ԱԲԴԵԺԻԹՏ^{2}z երէց Թ էրէց ԲԴ ի խաւարէ Բz չիք որ և Դ չիք որ 22 Դz ծագեալ z ծագեաց և լուսաւորեաց ԲԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք իմաստութեամբ Բ զարարածս 23 Դ և այժմ ԲԳԿՃ^{1,27}z ծագեաց ուրեմն ԲՃ^{1} ի խաւարային ԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ^{1}Տ^{2} ի խաւար ԳԴԵԺԼԹԿՀՏ^{1}Տ^{2} մտաց քոց փխ միտս քո։

բացեալ ողւոյդ և տեսեր զանշիջանելի լոյս շնորհացն Աստուծոյ. փութա, մի՛ հեղգար. գուցէ դարձեալ կուրացեալ ընդ խաւար գնայցես»։

Եւ զայս իբրև ասաց, յոտն կացին ամենեքեան ասելով ի քառասներորդ երկրորդ սաղմոսէն. «Առաքեա, Տէր, զլոյս քո և զճշմարտութիւն քո, զի նոքա առաջնորդեսցեն և ածցեն զմեզ ի լեառն սուրբ և ի յարկս քո»*։ Արդարև ճշմարտիւ, Տէր, առաջնորդեցեր և ածեր զմոլորեալս զայս յանանց ուրախութիւնդ և յանմերժելի հանգիստդ։ Ահա նմանեալ է, օրս այս սուրբ չարչարանացն քոց. որպէս ապրեցուցեր զմահապարտ աւազակն յերկրորդ մահուանէն, և նովաւ բացեր զաղխեալ դուռն Ադենայ, այսպէս զսեր և զայս կորուսեալս. որ էր պատճառ մահու բազմաց, արդ արարեր զսա պատճառ կենաց մեզ և անձին իւրում։ Գոհանամք զքէն, Աստուած, գոհանամք և ձայնակիցք լինիմք սուրբ մարգարէին. Մի՛ մեզ, Տէր, մի՛ մեզ, այլ անուան քում տուր փառս վասն ողորմութեան և ճշմարտութեան քո. զի մի՛ երբէք ասասցեն ի հեթանոսս, թէ ո՞ւր է Աստուած նոցա. որպէս և այսօր իսկ յայտնի եղև զօրութիւն քո մեծ ի մէջ ապարասան խաւարազգեստ ազգիս»**։

Իսկ որ ձրին եգիտ զաստուածատուր շնորհսն, սկսաւ և նա առանձինն ասել. «Տէր լոյս իմ և կեանք իմ, ես յումմէ՞ երկեայց. Տէր ապաւէն կենաց իմոց, ես յումմէ՞ դողացայց»*** «Քանզի գիտեմ ճշմարտիւ, եթէ բազում են այսուհետև թշնամիք իմ, և կամին մերձենալ և ուտել զմարմինս իմ. այլ դու, Տէր ամենայնի, եկիր վասն ամենեցուն կենաց, զի

* Սաղմ. ԽԲ 3 ** Սաղմ. ՃԺԳ 1 Հմմտ. Սաղմ. ՀԸ 9—10 և Յովէլ Բ 17 *** Սաղմ. ԻԶ 1

---

1 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 կուրացեալ աչք ԲԿա հոգւոյդ ԼԽՀՏ^2 ոգւոյդ Է չիք ողւոյդ և 1—2 Է չիք «տեսեր—կուրացեալ» 2 ԿՀ հեղգայր Բ կուրացեալ դարձեալ Դ չիք կուրացեալ ԲԳ ԿՃ^{1}ա գնասցես 3 Դ չիք Եւ 3—4 Բ ասելով զսաղմոսն ԱԶԷԹԻԼՆ զքառասներորդ սաղմոսն ԳԴԵԸԺԿՀ ասելով ի սաղմոսէն ի քառասներորդէ (ԴԿ երկրորդէ ԵԸԺՀ յերրորդէ) ԲՏ^3 զքառասներորդ երկրորդ Տ^{1}Տ^2 ի սաղմոսէն ի քառասուներկուերորդէ Խ ասելով ի սաղմոսէն քառասներորդէ յերրորդէ 4 Տ^3 սաղմոսն է առաքեաց ԳԴԼԿՏ^1 չիք Տէր ԽՃ^{1}ա զճշմարտութիւնս 5 Բա մեզ և հանցեն փխ և ածցեն Տ^2 չիք զմեզ ԱԶԷԹ չիք սուրբ Գ չիք և ի յարկս 6 ԲՃ^{1}ա ճշմարիտ (ա ճշմարտիւ), տէր աստուած մեր ԲՃ^{1}ա չիք առաջնորդեցեր և 7 ԴԵԸԺՀՃ^{1}Տ^2 ուրախութիւնդ ԲՃ^1 յանմահ հանգիստ Գ յանմերժ Դ յանմահ հանգիստդ ա յանանց հանգիստդ ԲԴՃ^{1}ա նման է 8 ԲԴԵԼա չարչարանաց ԸԽա որ փխ որպէս Թ և որպէս 9 ԲԴԼՏ^1 չիք յերկրորդ Ա զախեալ Ը դրունս Ժ դուռն ԴԵԼԽՀՏ^{1}Տ^2 զդրունսն Բ զդրախտին Եդովմայ Դ Եդենայ Կ դրունս յԵդենայ ա զաղխեալ դուռն դրախտին Ադենայ 10 ԳԴՀ կորուսեալ Դ կորուսեալ էր այրս այս և զսեր զաս Լ կորուսեալ այրս այս, որ էր Ծ և զայս կորուսեալ այրս Տ^1 կորուսեալ այրս ԲԵԽՀՏ^2 պատճառ ա պատճառս մահու 11 ԱԲԳԴԵԸԺԻԽՀՃ^{1}Տ^{2}ա չիք արդ ԼԿՏ^1 և փխ արդ ԲԳԵԿՀա պատճառս ի պատճառ Խ ի պատճառս ԳԴԾՏ^1 և մեզ և անձին մերում (Դ իւրում) Բա իւրոյ ԵԸԺԽՀՏ^2 անձին իւրում և մեզ Կ և մեզ 12 Բա տէր աստուած մեր Է տէր աստուած Λ տէր փխ աստուած ԳԴԵԹա ձայնակից ԲԴՃ^1 մարգարէիցն 13 Է մի մեզ տէր, մի մեզ տէր, այլ վասն անուան քում A քո փխ քում ԲԵԷԸԺԼՀա զփառս Բ ողորմութեան քում 14 Բ չիք և ճշմարտութեան քո Լա քում ԸԽՏ^2 չիք զի Թ հեթանոսք 15 ԲԴ չիք իսկ 16 ԵԺՀ ապարասան (լուսանցքում՝ անհաւան) Թ ապարասան (լուսանցքում՝ անհաւատ կամ խիստ) ա ապարասան և խեղաթեր և խաւարազգեաց ազգիս այսորիկ ԲՃ^1 և խաւարազգեաց ազգիս այսորիկ ԳԼՏ^1 խաւարազգեաց 17 Բ ձրի Բ շնորհս ԵԸԺԽՀՃ^{1}Տ^2 շնորհսն 17—18 ԴՏ^2 առանձինն ԼՏ^1 ասել առանձինն Կ չիք իմ (և կեանք) 18 ա չիք իմ (ես յումմէ) ԱԲԿ յումմէ՞ ԲԳԴ երկեաց Ե երկայց ԲՃ^{1}ա տէր օգնական և ապաւէն 19 Բ չիք իմոց ԱԿ յումմէ Բ և ես յումմէ ԵԸԺԽԿՀ գիտեմ 19—20 Դ գիտեմ ես այսուհետև ճշմարտիւ 20 Բ բազումք Ժ այնուհետև ԲՃ^{1}ա չիք այսուհետև 20—21 ԲԳԼԽՀՏ^2 զմարմին Տ^1 զմարմինն 21 ԲՃ^{1}ա չիք ամենայնի ԲՃ^{1}ա եկիր և մեռար ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 որ եկիր։

դարձցին և կեցցեն առաջի քոյոյ մարդասիրութեանդ։ Մի՛ որոշեր զիս ի սուրբ գառանցդ, յորս խառնեցայ, զի մի՛ բաց ի փարախդ արտաքս եղեալ՝ չար գազանն դարձեալ բեկանիցէ զիս։ Մի՛ հայիր, Տէր, ի բազմամեայ անբարշտութիւնս իմ, զի մի՛ մերժեալ ի ճշմարիտ կենացդ՝ գլորումս անդրէն ի կորուստ աշակերտեցեմ, այլ որոց եղէ պատճառ մահու, նոցին եղէց և պատճառ կենաց։ Սատանայ՝ որ ինեւ խրախացեալ պարծէր ի մէջ մեծի կորստականացս, ինեւ կորացեալ ամաչեսցէ ի մէջ խորոց աշակերտացդ։

Եւ զայս իբրև ասացին, նմին իսկ ձայնն կատարել զաղօթսն, և դադարեցին նովաւ հանդերձ մինչև ի պատն եղբարցն. և այնպէս խաղացեալ կացին ի քուն ամենեքեան մինչև ի ժամ առաւօտուն։

Իսկ նորա յոտն կացեալ, և ի քուն ոչ մտեալ, այլ զձեռն իւր ի վեր ամբարձեալ՝ կայր յաղօթս։ Եւ մինչդեռ ընդ երդն պշուցեալ հայէր յերկինս, յանկարծակի տունն լի եղև լուսով. և երևեցան նմա սանդուղք լուսեղէնք, որ կանգնեալ էր յերկրէ ի յերկինս. և զունդք զունդք զօրաց իջանէին ի վեր. և էր ամենեցուն տեսիլն նոր և չքնաղ և ահաւոր և սքանչելի իբրև զանմահից հրեշտակաց։ Ունէր և զթիւ համարոյ ի միտս իւր զիւրաքանչիւր գնդիցն, զոր տեսանէր. էր որ զհազարն, էր որ զերեսուն և զերից, էր որ զերկերիւրոց և զերեքտասանից։ Եւ այնպէս ժամագոյն մերձենայր, մինչև ճանաչել նմա զերիս ի նոցանէ, զՎարդան և զԱրտակ և զԽորէն։ Եւ ունէին ինն պսակ ի ձեռին. խօսէին ընդ միմեանս և ասէին. Ահա եկն եհաս ժամ, զի և սոքա խառնեսցին ի գունդս մեր. քանզի և մեք սոցա իսկ մնայեաք, և զառհաւատչեալ պսակս սոցա բերաք։ Եւ որում

---

1 Ի քոյոյ մեծի ողորմութեանդ փխ քոյոյ մարդասիրութեանդ Դ ողորմութեանդ 2 Բ: Տէր. ի սուրբ V գառանցդ(!) ԱԲԳԴԾ յոր փխ յորս 2—3 ԲԺ¹: փարախն եղեալ արտաքս (Ժ¹: փարախն) ԵV փարախս 3 ԲԳԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ²: գազանն ԱՁԷԹԻVՏ³Λ գազան Դ չարագազանն ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ժ¹: չիք դարձեալ 4 Ա: անպարշտութիւնս Հ չիք մի՛ 5 Ժ¹: չիք ի կորուստ ԴԿ եղէն ԲԵԻՀԺ¹Տ² պատճառ 6 ԲԺ¹: նոցունց Ա եղեաց ԲԳԵԸ ԺԿՀ չիք և Դ չիք նոցին եղէց և պատճառ կենաց ԵԸԻՀՏ²Ժ¹ պատճառ ԲԺ²: ինեւ 7 Թ պարծիւր ԲԺ¹: կորստականացն ԲԺ¹: չիք մեծի ։ ինեւ Ե կուրացեալ Թ ամաչեսցի 9 ԲԺ¹: իբրև ասաց՝ կատարեցին զաղօթսն բոլոր միաբանքն՝ ասացին ԵԸԺԽՀՏ² և իբրև զայս Բ չիք նմին իսկ ձայնն կատարել 10 Դ պատն VՏ³Λ խաղացեալ Բ խաղացին 11 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ժ¹: կացին Ժ¹ չիք ի քուն ամենեքեան ԸԼՏ² չիք ամենեքեան 12 VՏ³Λ ի քուն ոչ մտանէր ՁԷԼV զձեռն Բ զձեռս ԻԼ ձեռն ի ձեռս ԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ² Ժ¹: չիք իւր ԲԺ¹: չիք ի վեր 13 Տ³Λ համբարձեալ Ե նաէր(!) Ը նայէր ՁԷVՏ³Λ ընդ երդ 13—14 ։ ընդ երկինս 14 Դ յանկարծակի ԷՏ¹ տունն յանկարծակի Հ տունն լցեալ լուսով ԸԹ չիք և ԲԴԼԺ¹: երևեցաւ 15 Դ: յանկարծ ԱԲԳԴԵՁԷԹԺԻVՏ² ի յերկրէ յերկինս (ԻVՏ² ի յերկինս) ։ չիք ի Ե չիք և Բ զօրացն 16 ԲԺ¹: տեսիլն ամենեցուն Դ չքնաղ և նոր ԲԳԴԵԿՀՏ²: չիք և (ահաւոր) 16—17 ԴԿՀ չիք և (սքանչելի) 17 VՏ³Λ հրեշտակի ԳԵԸԹԼԿՀ Եւ և ։ զթիւ համարոյ ԵՀՏ² համարոյն 18 Բ հազարից Դժ զհազարից ։ էր զոր հազարաց Է չիք էր որ զհարիւր, էր որ զերեսուն և զերից ԳԵԸԺԼԽԿԺ¹,² էր ուր 19 ԱԲԻΛԺ¹²,²³—²⁵ զերից փխ զերից Ա նշան այլ բանիւքով կարգած կերպով երից բառը ուղղված է զերից ԳԵԸԺԼԽԿ: էր ուր ԲԴ զերեքտասանից ԳԼ և այնպէս Դ ժամագոյն 19—20 ԲԺ¹: ժամագոյն մերձենայր անեալն 20 ԳԵԸԺԼԽԿ: մինչ ԲԳԴԵԸԺԼՒ: զերիսն ԵԸԺԽԿ զՎարդանն 21 ԳԵԸԺԽԿ զԽորէնն ԱՁԷԹԻV չիք ի ձեռին ԴԺ¹,⁶: չիք ինն Բ: պսակս ի ձեռս (։ ի ձեռինս) խօսէին 22 Ժ չիք զի ԲԴ: չիք և 23 Հ չիք մեր Λ առհաւատչեայ ԱՁԷԹԻԼV մնայաք ԲԺ¹: զի և ԲԺ¹: պսակսն ԱԳԴԻԼԿ պսակս ԲԺ¹: նոցա փխ սոցա

ոչ եւ մնայր՝ եկն երեւեցաւ և խառնեցաւ, և եղև իբրև զմի ի զինուորացն Քրիստոսի։

Այս երիցս անգամ երևեցաւ չքնաղ տեսիլս առն երանելւոյ։ Զարթուցեալ զաւրրան ի քնոյ անտի, և պատմեաց նոցա զամենայն տեսիլն կարգաւ։ Իսկ նորա յարուցեալ կացին յաղօթս և ասէին. «Տէր Տէր մեր, զի՞ սքանչելի է անուն քո յամենայն երկրի. համբարձաւ մեծ վայելչութիւն քո ի վերոյ քան զերկինս. ի բերանոյ մանկանց տղայոց ստնդիացաց հաստատեցեր զօրհնութիւն, զի եղծցի թշնամին և հակառակորդն»*։ Զի ոչ եւ է այսուհետև ասել, եթէ «Տեսից զերկինս զգործս մատանց քոց»**, այլ թէ՝ տեսից զքեզ Տէր երկնի և երկրի, որպէս երևեցար իսկ այսօր ի ձեռն սուրբ զօրականացն քոց Հեսուար ստարիս, որ անցեալ էր ընդ անխնայութիւն կենաց իւրոց։

«Ահա դու, Տէր, ողորմութեամբ քով պահեցեր զփրկեալս քո, և գթութեամբ քով եկեր ի խնդիր կորուսելոյս, դարձուցեր և խառնեցեր ի դասս սրբոց քոց։ Ոչ միայն եւեթ սա զերկինս՝ զգործս մատանց քոց, այլ եւեթ զերկինս և զբնակիչս նորա, և մինչդեռ է յերկրիս՝ խառնեցաւ ի գունդս բիւրաւոր հրեշտակաց քոց։ Նաև և զհոգիս արդարոց կատարելոց, նաև և զնմանութիւն փառաց աներևոյթ պատարագութեանցն, նաև և ի ձեռին նոցա զանշուշտ արուանայն՝ որ հանդերձեալ պաշտի ի ձեռն ճարտարապետին։ Երանի՜ առա վասն սորա տեսլեանս, և երանի՜ է մեզ վասն սորա մերձաւորութեանս առ մեզ. քանզի հաստատեալ գիտացաք առաւ, եթէ որում այսպիսի սքանչելիք յայտնին, մեծ մասն ընկալաւ ստ յանսպառ քոց բարութեանցդ։ Անսպառ են պարգևքն քո, Տէր, և տանիդ

* Սաղմ. Ը 2—3 ** Սաղմ. Ը 4:

---

1 ։ ոչ եւ ակն ունէր փխ ոչ եւ մնայր 1—2 ԲԷԺԻԽV զինուորաց ԳՆՁՀ զինուորաց Դ ի զինուորացն 3 ԲԴՃ¹։ չիք անգամ ; չքնաղատեսիլս(!) Λ։ տեսիլն ՆԸԹԺԻԼԽՀ առն ԲՃ¹։ առնս այսորիկ երանելւոյ ՆՀ երանելւոյն 4 ԴԼ զաւրրս Ճ¹։ պատմեաց (։ պատմեաց նոցա) կարգաւ զամենայն տեսիլն 5 ԲԴԼ նոցա ԳԴՆԸԺԼԽԿՀՃ¹։ կացին Բ Տէր տառած մեծ Դ չիք տէր 6 է ի վերայ ամենայն երկրի ԼՏ¹ չիք յամենայն երկրի Բ վայելչութիւն 7 ԲՆՁԷԸԺԻԽՀVՏ¹Տ² ի բերանոյ ԱՁԷԹԻVՃ²—⁸ ստնդիացւոց Դ բաղձնդիացաց ԴԺ։ ստնդեաց ՆԿՃ¹ ստնդիեաց Ը ստնդիեացյց Տ² ստնդիեաց Տ¹ չիք ստնդիացաց 8 ԱԳՆՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀ հաստատեցաւ ԲՃ¹,⁵։ հաստատեցի ԳՆՁԷԸԹԺԻԽԿՀՃ¹։ օրհնութիւն Դ զօրհնութիւնս քո ԲՃ¹։ օրհնութիւն քո 9 ՀՀ չիք ԲԳՆՁԺԼԽԿՏ¹Տ²։ այսուհետև է ասել ՆԼԽՀ թէ Բ յերկինս ԲԳՆԸԺԼԽԿՏ¹Տ²Ճ¹։ այլ զի 10 ԳՀ չիք թէ Կ որպէս և է երևեցաւ Դ չիք իսկ 11 Բ չիք սուրբ ԲՃ¹։ ի ձեռն զօրականին քո Դ զօրականաց Դ ընդ փխ քոս 11—12 Տ¹ անխնայութեան 12 Բ խմաց իւրոց 13 Դ քոյով Բ չիք պահեցեր զփրկեալս քո 14 Բ։ քո փխ քով Ժ չիք ԴԿ կորուսելոցս 15 Λ ընտրելոց փխ սրբոց ԲՃ¹։ չիք սա զերկինս 16 Բ և եւ զբնակիչս նորա ԴԿ և եւեթ ՆՀ յերկինս փխ յերկրիս Բ էր յերկրիս Դ։ էր փխ է 17 ԲՆԸԺՄՀՏ²Ճ¹,⁶,⁷,⁸,¹²,¹⁴,¹⁷—¹⁸։ ի բիւրաւոր բանակս ԳԴԼԿ ի բանակս Տ¹Ճ²⁷ ի բանակս բիւրաւոր ԲԴՃ¹։ չիք քոց ԴԼՏ² զհոգիս 17—18 ԲՃ¹։ զհոգիս արդարոց կատարելոց 18 ՆՀ չիք և (զնմանութիւն) Ն պատրաստութեանց 19 ԳՆԺՄՀ։ ի ձեռս Բ չիք ի ձեռին նոցա ՆԸԺՄՀ զանշուշտ (լուսանցքում՝ զանշարժ) ԲԴԼՏ¹Ճ²,⁴,⁷—⁸,¹²։ արուեստան(ն) զանուշ ուրուանայն Λ սարուանայն Թ արրուանայն (լուսանցքում՝ պատկ) ՆԸՀ արուանայն պատկն Մ բարիմայն պատկն Տ² արուանեան պատկնէ «Պատկն» բառն ջնջուած լուսանցքից է անցել տեքստի մեջ: V և համդերձեալ Բ։ պաշտի 20 Բ երանի է չիք և ԹԳՆԿՀՏ² չիք է 21 Դ որ առ մեզ ԲՃ¹։ գիտանք 22 Դ թէ ։ ում փխ որում 23 ԲԴՃ²։ քո բարեացդ ԱԲՀՃ¹։ պարգեւք քո ԲԴ տէր, պարգեւք քո ԴԼ պարգեւք ԳՆԸԺԼՄՀՏ¹ չիք տէր:

Ը ստորին լուսանցքում՝ «հաւատոյն մոգպետին»:

խնդրելոյ տալս ում և կամիս քոյով յորդ և աննախանձ առատութեամբդ: Եւ եթէ որ ոչն խնդրեն՝ չարգելուս ի նոցանէ, բա՜ց մեզ, Տէր, զդուռն ողորմութեան քո, որ ի մանկութենէ մերմէ ցանկացեալ եմք բարեմանութեան սրբոց քոց: Զնորագիւտ գաստակերտս քո բարեխօս առնեմք վասն անձանց մերոց. մի՛ ընկղմեսցի նաւ հաւատոց մերոց ի մէջ ալէկոծեալ ծովու մեղաց»:

Եւ այսպէս յերկար կատարելով զաղօթսն, յորդ և առատ արտասուս հեղուին ի վերայ անձանց իւրեանց: Գութ ողոքանաց արկանէին առաջի բարերարին, զի լսելի լիցի ձայն պաղատանաց նոցա, և հաստատուն կացցեն ի վիշտս ճգանցն, զի մի՛ զրկեսցին ի ցանկալի պսակացն, զոր ունէին սուրբքն ի ձեռս իւրեանց, որպէս և ազդեցաւ նոցա ի Հոգւոյն սրբոյ. զի մերձեալ էր ժամանակ կոչման նոցա, որպէս զի երթիցեն և աներկեւղ դադարեսցին ի կասկածելի ակնկալութենէն, որում համբերէին բազում տառապանօք, զի առհաւատչէիւ փոքու հասցեն երկնաւոր մեծութեանն, որում ի վաղնջուց իսկ էին ցանկացեալք:

Եւ քանզի ինքն իսկ մեծպետն իշխան էր աշխարհին, և նմա յանձն արարեալ էր զկապեալսն քաղաքին, վասն այնորիկ և համարձակութեամբ ընդ առաւօտն հանեալ տանէր զկապեալսն յապարանսն իւր: Լուանայր և սրբէր զնոսա ի չարչարանաց բանտին, առնոյր զջուր լուացման սրբոցն և արկանէր զիւրով մարմնովն: Ուղղէր ի տան իւրում աւազան, և ընդունէր ի նոցանէ զսուրբ մկրտութիւնն. հաղորդէր ի կենդանարար մարմինն և ի քաւիչ արիւնն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Բարձր բարբառով աղաղակէր և ասէր. «Մկրտութիւնս այս լիցի ինձ ի լուացումն մեղաց իմոց, և ի ծնունդս նորոգութեան վերստին Հոգւոյն սրբոյ, և ճաշակումն անմահ խորհրդոյս ի ժառանգութիւն երկնաւոր որդէգրութեանն»: Գնէր և

---

1 ա բով փխ քոյով է օսիդ(!) փխ յորդ Թ չիք յորդ և Դ առատութեամբ 2 ԱԳ ոչս ԴԵՁԷԸԺՀVՏ^3 ոչ Տ^2 չիք ոչ ԱԳԹ ի սոցանէ Բձ^{1}A բաց և մեզ 3 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{2}ա չիք քո ա չիք մերմէ 4 ա զնորգիւտ Բձ^{1}ա չիք վասն 5 Է զի մի՛ ԲԴձ^{1}ա հաւատոյս մերոյ Հ չիք ի մէջ 5—6 Բձ^{1}ա ալեկոծութեան ծովուս մեղաց ԳԼԿՏ^1 ծովուս Դ մեղաց մերոց ԵԸԺԽՀՏ^2 մեղաց ծովուս Խ ալեկոծութեան մեղաց 7 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 կատարելով յերկար Խ յաղօթսն Դ յորդառատ 8 Բձ^{1}ա և գութս ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 գութս ԸԽ ողոքանաց 9 ձ^{1}ա լինիցի Դ ձայնք Բձ^{1}ա և զի (հաստատուն) 10 ԸԽձ^1 կայցեն Դ ճգանց Ծ ճգանացն Դ և մի՛ 11 ԷVՏ^3 ի ձեռն ԴԸԽՏ^2 չիք և Բձ^{1}ա չիք նոցա A ազդեցաւ իսկ 12 Բձ^{1}ա ժամանակ նոցա կոչմանն ԴԼ կոչմանն Ի չիք որպէս 13 ԱԲԴԴԵՁԷԹԺԼՀVՏ^3 դադարեսցեն Բձ^{1}ա ի կասկածանաց ԴԵԺ յակնկալութենէն Հ յորում 14 ԵԺԽՀ տառապանաց ԲԴա առհաւատչէիւն Թ առհաւատչեաւ Ի զառհաւատչեայն 14—15 ԵՀ մեծութիւն 15 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ա որում և Կ ի վաղնջուցն էին իսկ ԲԴձ^{1}ա չիք իսկ ԴԹ ցանկացեալ 16 ԲԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ա չիք իսկ ԴԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք և (նմա) 17 ԵՀ չիք էր ԴԴԵԽա զկապեալս ա այսորիկ ԲԴա չիք և 18 ԴԴ առաւօտն ա հանեալ զնոսա տանէր Բձ^2 տանէր զնոսա փխ հանեալ տանէր զկապեալսն A չիք զկապեալսն ԴԴԵա յապարանս 19 Բձ^{1}ա չիք և սրբէր Դ չիք զնոսա Դ զջուրն VՏ^3 լուացմանն ա սրբոց 20 Բձ^{1}ա զմարմնով իւրով A զիւր Բ և ուղղէր 21 Հ սուրբ Ե մկրտութիւն Ի հաղորդիւր ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ի կենդանին ԲԷձ^{1}ա ի կենարար ԴԵԸԺԽա մարմին 22 Vա և ի մյուսներ չիք և ԲԳԵԸԺԽա արիւն 23 Բձ^{1}ա եղիցի ա չիք ինձ 24 ԳԴԼ չիք և ԱԲԳԴԹԻԼա ի ծնունդ ԵԸԺԽՀ չիք «և ի ծնունդս—հոգւոյն սրբոյ» Բձ^{1}ա չիք վերստին ԳԼՏ^{1}Տ^2 ի հոգւոյն սրբոյ ա հոգւոյ սրբոյ 25 ԳԼ խորհրդիս է երկնաւորդէութիւն(!) ԴԵ որդեգրութեան:

բատ մարմնոյ առաջի նոցա սեղան կերակրոյ, և մխիթարութեան բաժակ մատուցանէր նոցա, և միաբանէր ընդ նոսա ի հացին օրհնութեան։

Այլ թէպէտ և ինքն եհաս յերկնաւոր բարիսն, և աներկեւղ էր ի մարդկանս հարուածոց, սակայն վասն ընտանեացն յոյժ ունէր կասկած, զի մի՛ իբրև վնասակարք մատնեսցին յիրս արքունի։ Վասն այնորիկ ի ծածուկ կոչէր ի գիշերի և զնախարարսն, որ ի նմին քաղաքի էին ի կայանս, և առնէր ծախս մեծամեծս։ Եւ էին ամենեքեան ի մեծի խնդութեան վասն նոր սքանչելեացն, որ երևեցաւ նոցա։ Ոչ յիշէին ամենևին, եթէ միշտք ինչ անցեալ էին ընդ նոսա։

Բայց ի ժամ բազմականացն կարծիք իմն եղեն ի միտս սրբոյն վասն երիցու միոյ, որ էր ընդ նոսա ի սուրբ կապանսն. զի ի մէջ շինական մարդկան կեցեալ էր, և ագիտագոյն ևս էր ի դրոց մխիթարութենէ։ Հրամայեցին նմա ունել զգլուխ բազմականին. ետ պատասխանի երանելին և ասէ. «Զի՞նչ է այդ, զոր դուքդ գործէք. և կամ յինէն զի՞ թաքուցանէք զծածուկս խորհրդոցդ։ Ես քան զկրսերս ձեր խոնարհագոյն եմ, և քան զեւս փոքունս յաշակերտաց ձերոց ագիտագոյն եմ. զիա՞րդ կարացից այդմ տանել։ Այս իսկ մեծ էր ինձ, զի սուրբ կապանաց ձերոց հաղորդեալ եմ այսօր։ Եթէ արժանի համարիք ձերում սեղանոյդ, կալարուք դուք զիւրաքանչիւր տեղի բազմականիդ, և հրամայեցէք ինձ զիմ տեղին»։ Եւ բանադատեաց սուրբ եպիսկոպոսն միաբանութեամբ ամենայն սրբոցն, և ի վերոյ քան զամենեսեան բազմեցուցին զնա։

Եւ իբրև բոլորեցաւ ակումբ բազմականին, և հաղորդեցան ամենեքեան ի կերակուրն զուարթութեամբ, յոտն եկաց սուրբն Յովսէփ, և սկսաւ զուրախութեան նուագն մատուցանել և ասել այսպէս.

---

1 Դ բատ մարմնոյ սեղան կերակրոյ առաջի նոցա ԵԸԺԽՀ դնէր առաջի նոցա և բատ մարմնաւոր կերակրոց սեղան ԲԳԼՏ^{1}Տ^{2}ծ^{1}ա կերակրոց Տ^2 կերակրոց սեղան ա սեղան կերակրոց Հ և զմխիթարութեան 2 Բծ^{1}ա չիք նոցա ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^2 ի հացին Բծ^{1}ա հացիւն Դ հացիւ ԼԽ օրհնութեանն Տ^{3}A հացին օրհնութեան 3 Բ ի յերկնաւոր Բ չիք էր 4 Բծ^1 ի մարդկան հարուածոյ ԳԻԼՏ^{1}Տ^2 ի մարդկան Դ ի մարդկային հարուածոյն ա ի մարդկան հարցուածոց Կ ի մարդկանէ Խ ի մարդկաին(!) Ը ընտանեաց Բծ^{1}ա կասկածանս ԵԸԺԽՀՏ^2 ունէր կասկած յոյժ 5 ա զի մի՛ երբէք Հ ի փոքու(!) փխ իբրև ԵԸԺԽ իբրու ԳԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մատնիցին Կ մատնիցեն 6 Բա ի ծածուկ ի գիշերի կոչէր զնախարարս ԳԵԺ չիք ի (ծածուկ) ԵԸԺ և ի գիշերի ԴԵԸՏ^{1}Տ^2 չիք և 7 ԱԲԳԴԾԿՏ^{1}ա մեծապէս 8 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ծ^{1}ա վասն նոր սքանչելեացն A չիք նոր ԳԼԿ երևեցաւն Դ նմա փխ նոցա Դ չյիշելով ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ծ^{1}ա չյիշէին ԱԹԻ չիք ամենևին 9 Բա միշտ անցեալ է ընդ նոսա Դ են ԵԸԺԽԿՀՏ^2 էր Խ միշտք մահու ԸԽաՏ^2 չիք ինչ 10 Բա ի մէջ փխ ի ժամ ԳԼՏ^1 չիք ժամ Բ չիք սրբոյն ա ի մէջ փխ ի միտս 11 ԶԷԹԻV երիցո(յ) Հծ^2 իրիցու ԸԽ չիք սուրբ 12 ԳԼծ^{1}ա կացեալ էր ա և ագիտագոյն իսկ էր ԶԷV ի սուրբ դրոց 13 ԱԲԳԴԶԷԹԻԼԿVՏ^{1}Տ^{2}ծ^{1}ա հրամայեցին նմա ունել ԵԸԺԽՀՏ^2 նմա հրամայեցին ունել A չիք նմա 14 Բ զի՞նչ են ԲԵՀ դուք ա զի՞նչ է զոր դուք գործէք և յինէն թաքուցանէք Բծ^1 չիք կամ Բա չիք զի 15 Բծ^{1}ա զծածուկ խորհուրդս ձեր Դ զկրսերս Բ զկրսեր 16 Բծ^{1}ա չիք զեւս ԳԵ յաշակերտացն Տ^3 քոց փխ ձերոց ԸԽՏ^2 ագիտագոյն Դծ^1 չիք եմ 17 Բա է փխ էր ԴԺ ձեր սուրբ ԸՀ որպէս փխ սուրբ ԳԴԵԸԺԽՀ կապանացդ 18 ԲԳԴԵԸՀԼՏ^{1}Տ^{2}ծ$^{1-7,10,12,14,17-18,27}$ և այսօր ա և այսմ փխ այսօր Խ և եթէ ԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^2 համարիք զիս Է համարիցիք ա համարեսջիք ԲԴա սուրբ սեղանոյդ Խա զիս ձերում 18—19 Բծ^1 կալէք ԳԴԼԿՏ^1 կալայք ԵԸԺԽՀՏ^{2}ա կալջիք 19 Է չիք դուք ԳԵԸԺԾԿՏ^2 տեղիս Հ տեղի 20 A մեծ եպիսկոպոսն Յովսէփ փխ սուրբ եպիսկոպոսն 20—21 ԵԸԺԽՀՏ^2 ամենայն սրբոց միաբանութեամբն 21 Հ ի վեր Vա ի վերոյ A և այլք ի վերայ Բծ^{1}ա նստուցին փխ բազմեցուցին 22 Է մոլորեցաւ(!) Է ակումբ(!) ԵԸԺՀ չիք և 23 Դ ի կերակուրն Ի չիք և Դ սկսան 24 Հ ուրախութեան Բա և ասէ։

«Սուրբ լերուք ամենեքեան ի Քրիստոս. քանզի վաղիւ այս ժամ իցէ՝ ահա մատուցեալ իցէ մեր զամենայն նեղութիւնս և զչարչարանս զոր կրեցաք: Եւ փոխանակ սակաւ աշխատութեանս մերոյ՝ բազմապատիկ հանգիստ ընդունելոց եմք, և փոխանակ խաւարային արգելանի բանտիս՝ մտանելոց եմք յերկինս քաղաքն լուսաւոր, որոյ քաղաքի քաղաքապետ ինքն Քրիստոս է, հանգստացեալ, յորում ապաքէն նախ ինքն առաքինեցաւ անձնիւ զնշան յաղթութեանն: Եւ այսօր նոյն Տէր է, որ յաջողէ մեզ զնոյն նշան ընդունելով ի փրկութիւն անձանց մերոց և ի պարծանս մեծամեծս սուրբ եկեղեցւոյ: Եւ զոր օրինակ տեսէք դուք զկերպարս զայս ի գլուխ բազմականիս մերոյ, այնպէս սա նախ ընդունելոց է վաղիւ զպսակն ի ձեռն կատարմանն իւրոյ: Զի առաւօտին եկն եհաս և մերձեցաւ առ մեզ թշնամին կենաց մերոց և պսակիչ սուրբ չարչարանաց ծառայից Քրիստոսի»:

Զայս իբրև ասաց, լուան ի նմանէ բանս պնդութեան, որով յայժմ մխիթարեցան ամենեքեան:

Աւէ. «Ի սուրբ աղօթից ձերոց այսպէս արասցէ ինձ Քրիստոս, և կատարեսցէ զիս վախճանին իմոյ յաշխարհէս ըստ բանի քում: Եւ ահա ընդ ասելդ քո ազդումն եղև հոգւոյս իմոյ, և յիշեցի ես զմարտասիրութիւնն Քրիստոսի, որոյ և գալուստ իսկ նորա յաշխարհս վասն մեր մեղացն եղև: Գթացի՛ ինձ որպէս և յաւազակն ի ժամ խաչին. որպէս նովաւ զդրունս փակեալ դրախտին եբաց, և յառաջեցաւ լինել կարապետ այնոցիկ՝ որ անցրէն ի նոյն տեղի զաւանայոց էին յարախութիւն, արասցէ և զիս այսօր Տէր Յիսուս Քրիստոս սպասաւոր ձերում մեծաշուք գնդիս:

---

1 ԲԸՃ¹ ։ չիք ի Քրիստոս Թ ի Քրիստոս ամենեքեան ։ վաղիւն ԳԴԵԸԺԽԿՀՏ² յայս ժամ 2 ։ է փխ իցէ ԵԸԺԽՀՏ² իցէ՝ զի ահա ԲՋէՃ¹ ։ զնեղութիւնս և զչարչարանս Ա չարչարանս 3 ԲԽՏ² ։ կրեցաքն Բ այս սակաւ ։ այս փխ սակաւ 3—4 Է չիք ։ սակաւ – խաւարային՝ Բ ։ մերոյ զոր կրեցաքն՝ բազմապատիկ ընդունելոց եմք հանգիստ 4 ԼՏ¹ ունելոց փխ ընդունելոց ԱՋԹԻVՏ³ չիք խաւարային Ղ արգելանաց 5 ԱԳԵՋԻԽԿՏ²Տ³ ։ բանդին (ԻԽ բանտին) Ճ¹ ։ չիք մտանելոց եմք ԴԵԸԺԽՏ² յերկնային ։ յերկինս 5—6 Բ բանդքն ի յերկինս ի քաղաքն լուսաւոր որոյ քաղաքապետն Քրիստոս է, հանգստացեալ, յորում ապաքէն ԵՀ քաղաքապետն ։ որոյ քաղաքապետ ԹՃ¹ ։ չիք ինքն 6 Ա և հանգստացեալ ապաքէնն՝ յորում ։ և հանգստացեալ ԹՋՀ չիք ապաքէնն 7 Ա առաքինեցաւ անձնիւ զնշան յաղթութեանն ԳԴՉէԹԿV առաքինեցաւ ԵԺԻՀՃ² անձամբ Ի չիք Եւ 7—8 Դ աջողէ 8 Թ չիք մեզ Ե զնշան Ճ¹ ։ նշան յաղթութեան Կ փրկութիւն ՋV յանձանց ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք մերոց 9 ԸԹ չիք սուրբ ԹԻ տեսիք Բ զկերպարս 10 ԲԳԴԵԸ ։ չիք ի Լ մեր ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² նախ սա 11 ։ վաղիւն զպսակն ։ կատարման ԴԵԺԽՀՏ¹Տ² մերոյ փխ իւրոյ Դ չիք իւրոյ Դ չիք եհաս ԵԸԺՀ չիք և 12—13 ԲՃ¹ ։ չարչարանաց սուրբ ։ չարչարանացս 13 Ե ծառայից Դ մերոյ փխ ծառայից Քրիստոսի 14 Է և լսուր զնմանէ Բ բան 16 ԲՃ¹ ։ և աւէ ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք աւէ ԲԴ ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ։ այսպէս ԱՋէԹԻVՏ³ այսպէս ԵԸԺԽ Քրիստոս ինձ անարժանիս է ինքն փխ ինձ ԴԼԽՏ¹ աւէ, և կատարեսցէ է չիք և 17 ԲԳԹ ։ վախճանի ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և 18 ԲՃ¹ ասելոյդ քում ԲԴ հոգոյ ։ ընդ ասելոյդ քո տեղ եղև 18—19 Ե զմարտասիրութիւն 19 Բ չիք և ԱԳԵԺԻՀ գալուստ ԲԴ չիք իսկ 19—20 Դ վասն իմ փխ վասն մեր մեղացն ԲԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²Ճ¹ ։ մեղաւորացս փխ մեղացն 20 Դ գթացէ ԴԵՀ ։ չիք և Ա զոր օրինակ փխ որպէս Ե զնովաւ 21 Բ ։ զդուռն դրախտին եբաց Բ ։ չիք փակեալ Ի լինել 21—22 Բ այնորիկ 22 Դ չիք անցրէն Ժ անցէն Դ են 23 ԲԳԴ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք Յիսուս ԲԴ ձերոց է մերում Տ¹Տ² չիք ձերում ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ²⁷ մեծաշուք գնդից ձերոյ (Հ գնդին) ։ ձերոյ մեծաշուք գնդից:

Աւանիկ վասն մերոյ մեղաւորի, որ զատեալ յապաշխարութենէ, անվախճան լինի ուրախութիւն հրեշտակաց յերկինս. որպէս զի գիտեն բաւ զկամս Տեառն իւրեանց։ Քանզի վասն մերոյ կորուսելոյ ոչխարին եկն ի խնդիր, վասն այնորիկ և նորա խնդակիցք լինին վասն մերոյ դարձելոյ յապաշխարութիւն։ Թէպէտ վասն իմ բաւ եկեալ էր մեծ զօրավարն Հայոց բազում սուրբ ընկերակցօքն իւրովք. զայսակն վասն ձեր բերեալ էր, այլ զուրախութեան անճառելի Հասարակաց տայր։ Եւ աստանօր ես ընդ իս էին զարմացեալ, զի ոչ Համաշխին զիս ի կեանս իւրեանց. այլ ի սուրբ ձեռն իւրեանց կամիմ՝ զի և ես մասն ընկալայց ընդ երանելիսն։

«Աղաչեմ զձեզ, եղբարք իմ և Հարք, այսօր աղօթս արարէք ի վերայ անարժանութեան իմոյ, զի արժանի եղէց մեծի աւետեացն Հասանել, որ յանսուտ ձերոց բերանոց բարբառեցաւ ի յականջս իմ։ Արդ փութամ տեսանել զօրն, և յառաջ անդ զծունս եկեալ Հասանել ի վերայ մեր։

Եւ ե՞րբ իցէ՝ զի ելից ի թանձրացեալ ձանձրալի մարմնոյս այսորիկ. ե՞րբ իցէ՝ զի տեսից զդէմ Տէր Յիսուսի։ Ե՞րբ իցէ՝ զի աներկիւղ եղէց ի մահուանէ. ե՞րբ իցէ՝ զի ազատութեան իմ Հասցէ ի կատարեալ զիտութիւն։ Օգնեա ինձ, Տէր, օգնեա ինձ, և կարկատեա զամենազօր աջդ յաղթականութիւն. զի բառ խաւարման բանիցս իմոց և զործք արդեամբք կատարեսցին ի վերայ իմ. և փառաւոր լիցի յիս ի մեծարու անուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի։

Զայս իբրև ասաց երանելին, յառն կացին ի բազմականացն անդ, զձայնային ասելով՝ «Փա՜ռք քեզ, Տէր, փա՜ռք քեզ, Թագաւոր, զի ետուր մեզ կերակուր ուրախութեան. լցո զմեզ Հոգւովդ սրբով, զի գտցուք առաջի քո Հաճոյք և մի՛ ամաչեցուցեր, զի դու Հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր»։

---

1 Ա աստանիկ 1—5 Ի չիք «անվախճան—յապաշխարութենէ» 2 ▫ ուրախութիւն յերկինս, որպէս գիտեն Ա հրեշտակաց ԳԵԸԺԼՄՀՏ¹Տ²Ճ²: չիք հրեշտակաց Գձ¹ բաւ ԲԳձ¹ չիք զի 3 ▫ զի վկա քանզի ԼՏ¹ վասն մերոյ մեղաւորի և կորուսելոյ ոչխարի Բ: ոչխարի կորուսելոյ 4 Բձ¹: վասն որոյ Գ խնդակից լինէին ԺՄՀՏ² խնդակից Լ: խնդակիցք ԵԼՀ դարձելոյն 5 Ա չիք բաւ Գ է Բձ¹: չիք մեծ 6 Բձ¹: չիք սուրբ 7 Բձ¹: չիք ես և ընդ յիս Ի ընդ իմն են 8 Բ ի կեանս Բձ¹: անսանելի վկա անս ԼՄ ընդ սուրբ ՍԹԻ մահու ԳԺԼԳՏ¹ մահուն Բձ¹: մահուանն 9 ՑԼVՏ²Λ կամէին 10 Մ Հարք իմ և եղբարք Կ և եղբարք վկա և Հարք 10—11 Բձ¹: իմոյ անարժանութեանս 11 Գ չիք իմոյ Բ: եղէց արժանի Ի Հասանել ԳԵԼՄՏ² որ ի 12 ԳԼՏ¹ բերանացդ ձերոց ԵԼԺՄՀ բերանոյ ձերոյ ▫ որոյ յանսուտ ձերոյ բերանոյդ 13 Բ իմ վկա մեր Գ այլ վկա արդ Գ յառաջն Գ չիք անդ Բձ¹: իմ վկա մեր 14 Ա: չիք Եւ ԳԺ ձանձրականալի Գ չիք ձանձրալի 14—15 ԲԳԳԵԺԼԿՀՏ¹Ճ¹: չիք այսորիկ 15 ԲԳ¹ չիք զդէմ Ա չիք ե՞րբ իցէ՝ զի աներկիւղ եղէց ի մահուանէ ԳԳԵԸԺԼԿՏ² Քրիստոսի վկա Յիսուս 15—16 ԸՄ և ե՞րբ իցէ զի աներկիւղ եղէց ի մահուանէ, երբ իցէ զի տեսից... 16 Է զիտութիւնս 17 Բ օգնեա ինձ տէր, օգնեա ինձ տէր, օգնեա ինձ Բձ¹: զծոցոր Գ կարկատ վկա կարկատեա Բ: աջդ քո 18 ▫ չիք զի բառ ԳԳԵՉԼՏ²Տ³ չիք բառ Բձ¹: խաւարմամբ ԱԲ: բանից ԱԲԳԳԵԲՏ²: զործքն 19 Բձ¹: կատարեսցի յիս Գ չիք ի վերայ իմ ԵԼԺԼՄՀVՏ¹Տ²Տ³ մեր վկա իմ Բ լիցի յիս 21 Է «զայս իբրև ասաց» բառերից հետո նորից կրկնում է 154₁₄—₂₁ «երաց» բառը. այստեղ ջնջված է «երանելին» բառը՝ 155₂₁ և շարունակվում ըստ կարգին: Ը կանոնավոր է: Բ բազմականին ԱԻ ի բազմականին անդ ԳԵԸԺՄՀ չիք անդ 21—22 Բձ¹: բազմականաց անտի և զձայնակից էին 22 ԵԼԺՄՀ և զձայնային Մ փառք քեզ Քրիստոս ԳԵԼԺՄՀՏ² Թագաւոր փառաց ՄՏ²Ճ¹: որ վկա զի 23 Ե զկերակուր Ժ զկերակուրս ԱԳԵՉԷԲԺԻԼԿՀՏ¹ յուրախութեան Գձ¹ Հոգւովդ քո Բ: լցո և զմեզ Հոգւովդ քով սրբով 24 ԲԳձ¹: և մի ամաչեցուցեր մյուս բոլորը՝ մի ամաչեցուցեր ԹԻ չիք ըստ 25 Բ զործ իւր ԹԻՏ³ զգործս:

Ի նմին ժամու եղև խորհուրդ մեծ ի մէջ նոցա, թէ զի՞նչ օրինակաւ կարասցեն ապրեցուցանել զմողպետն, զի մի՛ լուեալ յարքունիսն՝ իբրև զհուր բորբոքեսցի բարկութիւն ի վերայ մնացելոցն։ Իբրև ոչ ինչ կարացին ի ժամուն վճարել, միաբանութեամբ աղօթս արարեալ՝ յԱստուած ապաստան առնէին զկեանս առնն հաւատացելոյ։

Իսկ նախարարքն հրաժարեցին ի սրբոցն յորդառատ արտասուօք, և աղբալից ուրախութեամբ անկեալ յոտս նոցա աղաչէին մեծաւ պաղատանօք՝ յանձն առնել զնոսա Հողւոյն սրբոյ. «Զի մի՛ ոք ի մէնջ, ասեն, թուլացեալ և ելեալ արտաքս ի հաւասար միաբանութենէս, կերակուր լիցի չարաբարոյ գազանին»։

Իսկ երանելիքն միաբան քաջալերէին զնոսա և ասէին. «Զօրացարուք, եղբարք, ի Տէր և մխիթարեցարուք ի մարդասիրութիւնն Աստուծոյ, որ ոչ թողու զձեզ որբս, և ոչ ի բացէ առնէ զողորմութիւնն իւր ի մէնջ հաւատով ի Քրիստոս. բազում բարեխօսիւքն, զոր ունիմք առ նմա, ոչ շիջանի փառումն կանթեղաց ձերոց, և ոչ ուրախ լինի խաւարասէր թշնամին կենաց ձերոց։ Այլ նոյն Տէր է, որ զօրացոյց զառաջին նահատակսն՝ խառնելով զնոսա ի դունդս հրեշտակաց իւրոց. նոցուն սուրբ ոգիք և ամենայն դասք արդարոց հասցեն ձեզ յօգնականութիւն համբերութեան, զի ընդ նոսին նոցունց պսակացն արժանի լինիջիք»։

*Զայս խօսէին ընդ նոսա, և զգիշերն ամենայն սաղմոսիւք ի գլուխ տանէին. իսկ ի ժամ առաւօտուն ասէին ամենեքեան. «Ծագեա, Տէր, զողորմութիւնս քո՝ ոյք ճանաչեն զքեզ, զարդարութիւնս քո՝ ոյք ուղիղ են սրտիւք։ Մի՛ եկեսցէ ի վերայ մեր ոտն ամբարտաւանից, և ձեռք մեղաւորաց մի՛ դողացուսցեն զմեզ։ Անդ անկցին ամենեքեան, որ գործեն զանօրէնութիւն. մերժեցան, և այլ մի՛ կարասցեն հաստատել»**։

* Սաղմ. ԼԵ 11—13

---

1 Բխճ^{1}ա չիք մեծ ԲԳԴՆԺԿՀՏ^{2} եթէ   2 ա կարեն ապրեցուցանել ԲԳԴԵա յարքունիս   3 ԲԴԸճ^{1,12}ա բորբոքեսցի բարկութեամբ ԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}Տ^{3}ճ$^{4,7,14,17-18}$ բորբոքեսցի բարկութիւն ԱՁԷԹԻVA չիք բարկութիւն Բճ^{1}ա չիք ինչ   3—4 ա կարասցեն   4 Ա վճարեալ ԲԴա վճարել ի ժամուն   5 Բճ^{1} ապաստան արարեալ ԲԳԴԻ առն ա ապաստան արարին զկեանս առն   6 Դ նախարարք Բճ^{1} յորդ և առատ   7 ԹԻ ի յոտս Բ աղաչէին Ը աղաղակէին փխ աղաչէին ա աղաչէին նոցա   8 Թ չիք զնոսա ՁԷV ի հոգւոյն սրբոյ ԸԼԽ ի ձէնջ   8—9 Բա զի մի ոք, ասէ (ա ասեն), թուլացեալ ի մէնջ և ելեալ   9 Բ ի հաւասարութենէս և կերակուր Բ չիք միաբանութենէս Ի միաբանութենէն   9—10 Դ և կերակուր լինի Կ լինիցի   10 Է չարաց բարոյ ա չարաբարու   11—12 Բ զօրացարուք   12 ԸԽ չիք եղբարք Հ եղբարք իմ A չիք և Բ և մխիթարեցարուք ԵՀ ի մարդասիրութենէն Բճ^{1}ա Քրիստոսի աստուծոյ   13 ա չիք որ ոչ թողու զձեզ որբս ԵԺԽՀ ի բացեայ ԲԳԴԵՀա զողորմութիւն Բճ^{1} ի ձէնջ   14 ԲԳԴԵԽԿՀճ^{1}ա հաւատովք ի Քրիստոս Յիսուս Բճ^{1}ա չիք բազում Թ ի բազում ԱԳԵՁԷԻԽԿՀ բարեխօսիւք Տ^{3}Aա առ նա   15 Գ մերոց փխ ձերոց Է չիք ոչ (ուրախ)   15—16 ԲԸ չիք «և ոչ ուրախ— կենաց ձերոց»   16 ԵՀ ասէրն է Գ չիք է   17 ԳԼԿ ի դունդ ԵՏ^{2} նոցունց ա նոցին ԲԴԵԺՀՏ^{2}ճ^{1}ա ոգիքն էԹԿ հոգիք Ը հոգիքն   17—18 Բճ^{1}ա չիք ամենայն   18 ԴԵԺԽՀՏ^{2} արդարոցն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}ա հասանեն ի օգնականութիւն Գ համբերութեանն Դ չիք համբերութեան   19 ԳԴա նոցուն Բճ^{1}ա լիցուք ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} լինիք   20 ԸԽճ^{2} սաղմոսիւք և օրհնութեամբ   20—21 Դ ի գլուխ տանէին սաղմոսիւք   21 Բճ^{1}ա հանէին փխ տանէին Գ ամենեքեանն ԸԽ չիք ասէր Հ չիք «իսկ ի ժամ—ամենեքեան»   22 Դա որք ՅՀ զքեզ ասէր ԵԸԺԽՀ որ փխ ոյք Գ որք ուղիղ են ԵՀ ոսք 22—23 Բճ^{1}ա որ ուղիղ են սրտիւք և որ զհետ այսորիկ (ուրեմն չիք 23—25 «մի եկեսցէ—մի կարասցեն հաստատել»)   24 Ը զիս փխ զմեզ ԴԿ այք փխ որ   25 ԴԼԾՀՏ^{1}Տ^{2} մերժեցին և մերժեցին(!) Ը մերժեցին ԱԳՁԷԹԺԻԽԿVՏ^{3} մերժեցան Դ կարասցին հաստատել ԹԺԻԾՏ^{1}Տ^{2} հաստատել է հաստեն(!)։

Եւ անդէն վաղվաղակի հասին դահիճքն ի դուռն բանտին, մտին ի ներքս և տեսին, զի որ յառաջ մօգպետն էր, և նմա իսկ յանձն արարեալ էր պահել զնոսա, նստէր ի մէջ նոցա և լսէր ի նոցանէ, նա և քաջալերէր ևս զնոսա չերկնչել ի մահուանէ։ Իբրև տեսին զմեծ սքանչելիսն դահիճքն, յոյժ զարմացան ընդ իրսն, այլ ոչ ինչ իշխեցին հարցանել զնա. բայց չոգան և պատմեցին Դենշապհոյ, որում յանձն արարեալ էր զչարչարանս սրբոցն։

Իսկ նա իբրև լուաւ ի դահճացն արքունի, զահի մեծի հարաւ ի միտս իւր, թէ գուցէ և ինքն անձամբ ի ներքս լիցի. քանզի և ծանօթագոյն ևս էր առնն։ Հրամայեաց հանել ի բանտէ անտի զամենեսեան կապանօքն, և հեռացուցանէր ի քաղաքէ անտի երկոտասան պարսիկ հրասախաւ։ Եւ ի ծածուկ խօսէր ընդ մօգպետին, եթէ՝ զի՞նչ պատճառք իցեն կապանաց նորա։ Նա պատասխանի այրն և ասէ ցնա. «Մի՛ խօսիր ընդ իս ի ծածուկ և մի՛ լսեր զխորհուրդս լուսոյ ի մէջ խաւարի, զի բացան աչք իմ արդ, քանզի տեսի զլոյսն երկնաւոր։ Եթէ կամիս լինել խորհրդակից կենաց, հարց ցիս յանդիման հրապարակաւ, և պատմեմ քեզ, զոր տեսի զմեծամեծսն Աստուծոյ»։

Եւ իբրև լուաւ ի նմանէ զամենայն, և սասանեալ ևս վասն իւրոյ միաբանութեանն, եթէ ոչ քակիցի ի սրբոցն հաւանութենէ, ոչ իշխեաց ձեռն արկանել ի նա, թէպէտ և ունէր հրաման յարքունուստ։ Այլ փութացաւ, և ինքն երթեալ պատմէր թագաւորին ի ծածուկ զամենայն որպէս գիարդ լուաւ ի նմանէ։

Եւ պատասխանի թագաւորն և ասէ ցԴենշապուհ. «Մի՛ որ ամենեքին լուիցէ զայդ ի քէն, մանաւանդ վասն անսլեանն մեծի, որ երևեալ է նմա,

---

1 Բɪ հասանէին դահիճք 2 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք զի Տ² չիք որ Բճ¹ɪ յառաջագոյն մոգն էր Բ և նորա փխ և նմա իսկ 3 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹ճ¹ɪ լսէր նոցա Դ քաջալերէին զնա 3—4 ɪ քաջալերէր իսկ զնոսա 4 ԽՃՏ² զնոսա°ևս Թի չերկնչել Խ ոչ երկնչել Զէ դահիճք 5 Եէ ընդ իրս Ի բայց ոչ ինչ իշխեցին ՁէV յիշխէին Տ³Λ իշխէին Բ ընդ նոսա փխ ցնա ԲԻԼՏ¹ճ¹ɪ այլ փխ բայց 8—9 Բɪ ի միտս իւր և ասէ՝ եթէ գուցէ ինքն 9 ԳԴԵԸԼԽԾԿՀՏ¹Տ²ճ¹ եթէ ԱՁէԹԺԻVՏ³Λ թէ Դ ի ներս ԲԳԸԺԽԾԿՏ¹Տ²ճ¹ɪ լինիցի ԲԳԴԵԼԽԿՀճ¹Տ²ɪ չիք և ԳԴԸԺԼԽԿՀՏ² չիք ևս 9—10 Տ² քանզի ծանօթագոյն էր առնն 10 Դ առն Դ հանել զամենեսեան ի բանտէ անտի Բճ¹ɪ չիք կապանօքն ԳԴԵԺԿՀ կապանօք ԵՀ զամենեսեան 10—11 ԲԴɪ և հեռացոյց 11 ՉVՏ² հեռացուցանել Դ ի քաղաքէն Դ չիք անտի Կ չիք պարսիկ ԱԲՁէԹԻՏ³ հրասխաւ V հրասխաւ(!) ԴԵԸԺԼԽԿՀ հրասահաւ 12 ɪ են փխ իցեն ԳԵԺԼԽԿՀ կապանացն Λ զապանդացանց փխ կապանաց 13 Զ չիք նա ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ɪ չիք զնա Ե յիս 14 ԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ¹Տ²ճ¹,²ɪ բաց են ɪ բացան ɑ ականջք իմ փխ աչք իմ Դ չիք արդ 15 ɪ զլոյս Բճ¹ɪ կամաց խմոց փխ կենաց 16 Բճ¹,⁷—¹⁰,¹¹,¹³,¹⁷—¹⁹,²³—²⁵,²⁷ɪ չիք յանդիման ԳԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ²ճ⁵—⁶,¹²,¹⁴,²⁷ յանդիման հրապարակաւ ԱՁէԹԻVՏ³Λ չիք հրապարակաւ ΛՏ³ զի փխ զոր 16—17 Բճ¹ɪ պատմեմ քեզ զմեծամեծս աստուծոյ զոր տեսի ԳԴԵԺԼԽՏ² զմեծամեծս 17 Տ² յաստուծոյ 18 Բճ¹ɪ Եւ իբրև զամենայն սասանեալ փխ և իբրև լուաւ ի նմանէ զամենայն և սասանեալ Բճ¹ɪ և ևս և վասն Դ չիք ևս 19 Ե միաբանութեան ԱԴԵՁէԸԹԺԻԽԿՀՏ² բակի ԱԲՁէԹԻVճ¹ɪ միաբանութենէ Դ ի սուրբ միաբանութեանէն փխ հաւանութենէ 20 Բճ¹ɪ ի նա ձեռն արկանել 21 ԲԴɪ չիք և Բճ¹ɪ ինքն երթալ պատմել Տ¹Տ² պատմել Բɪ զամենայն 22 ԳԼԿ և լուաւ 23 Բճ¹ɪ թագաւորն Դենշապհոյ և ասէ Ե թագաւոր 23—24 Ժ լուիցէ ամենեքին 24 Բճ¹ɪ չիք ի քէն Դճ³ վասն անսլեանն մեծի մանաւանդ ԱԲՁէԹVɪ երևեալ էր։

զի մի՛ տգէտ մարդիկ երկմտեալ՝ բաժանեսցին ի մեր հաստատուն օրինացս։ Մինչ մեք զայլս կամէաք հնազանդեցուցանել՝ թերևս զոգիս զոցեն, իբրև նոցա ոչ ինչ կարացաք առնել, մեք որ վարդապետ օրինացդ էին, զկնի նոցա մոլորութեանն խոտորեցան։

«Նա և այն ևս չար է մեզ քան զամենայն, զի ոչ զուգնաքեայ ոք խոտորեցաւ ի նոցա օրէնսն, այլ այր մի համակդեն, երևելի ընդ ամենայն Վերին աշխարհս։ Եթէ փայքարիմք ընդ նմա, նա տեղեկագոյն է քան զամենայն վարդապետս աշխարհիս. գուցէ ի հիմանէ խարխարեալ առնէ զօրէնս մեր։ Եւ եթէ զատիմք զնա ընդ այլ չարագործսն, նա և այնպէս հռչակեալ կայանէ համբաւ քրիստոնէութեան նորա, և մեծ անարգանք զկնի զենիս ձգին։ Եւ եթէ սրով ևս վախճանեսցի, բազում են քրիստոնեայք ի կարաւանիս, ընդ ամենայն երկիր ցանեալ ցրուեսցեն զոսկերս նորա։ Սակաւիկ ինչ էին մեզ անարգանք առ ամենայն մարդիկս, ուր մեծարեալ պատուէին ոսկերք նահատակացդ. իսկ եթէ մոգացդ և մոգպետացդ զնոյն պատիւ կրեսցեն, մեք մեզէն լինիմք քակտիչք օրինացն մերոց։

«Այլ այժմ իմ է քեզ երդումն տուեալ յանմահ դիսն. նախ զզառնացեալ ծերն կոչեա առաջի քո. եթէ հաւանեսցի սիրով, և զղջացեալ ապաշաւեսցէ զկախարդութիւնս նոցա, մեծարեսջիր զնա պատուով քան առաջին կարգին, և մի՛ որ գիտասցէ զթշնամանս նորա ամենեքին։ Ապա թէ

---

1 Թ մարդիկք ։ բաժանին ի մերոց Բճ¹ բաժանին ի մերոց Դ ի մերոց 1—2 Հ հաւատոյն օրինացս(!) 2 Դ մինչև Թ կամէաք զայլս Բճ²։ հնազանդել զի ԳԴԵԸԺԼԹՀ Տ¹Տ² հնազանդել 3 ԱԲԳԴՁԷԹԻ։ ինչ ոչ Բ կարաց ԳԴԵԸԼԹՀՏ² վարդապետք 3—4 Բճ¹։ օրինացիքն էր 4 Հ նորա փխ նոցա Ե մոլորութեան Բճ¹։ շրջեցաւ ԴԼՏ¹ հաւանեցան Ի խոտորեցաւ Է խոտրեցան 5 Բ այս ԲԴ չիք ևս Է այնու ևս 5—6 Բ զուգնաքեայ որ է, որ խոտորեցաւ Դ զուգնաքեայ ԸԹՏ² զի ոչ եթէ այր զուգնաքեայ ԼՏ¹ ինչ որ ։ զուգնաքեա որ էր որ խոտորեցաւ 6 Բճ¹։ մոլորութիւնն փխ օրէնսն ԵԸԺԹՀ համակդեն (յուսանցքում՝ բոլորից ստույգ) Ի համակդեն (յուսանցքում՝ ամենահաւատ) Ի և երևելի 7 Բճ¹։ չիք Վերին Ի աշխարհն Հ աշխարհաւ Բճ¹⁷—¹⁹ պարտերիմք ԳՏ¹Տ² փայփարիմք Դճ¹։ պայքարիմք ԵԸԺԹՀ փարարիմք 8 Ի աշխարհին Բ ի հմանէ Ի ի հիմանց Է ի նմանէ(!) ։ ի հիմանէ ի մեր ՁԷ խարխատեալ Թ խարխարեալ V խրխատեալ 9 ԵԹԻ զատեմք Է զաւանիմք փխ զատիմք ԸԹ չիք նա 10—11 Է մեծարանք փխ մեծ անարգանք ԸԹ անարգանաց 11 Բճ¹։ զէնիս մերայ ՁԷV ձգեն Ի զէնիս (յուսանցքում՝ հաւատոյս) Բճ¹։ չիք ևս 11—12 ԲԴ քրիստոնեաք են ։ քրիստոնեայք են 12 ԱԲԳԵԹԺԻԼԿՀՏ¹Տ²ճ¹ ցանեալ ցրուեն V ցրուեսցին Դ անցեալ ցրուեն ԸԹ ցրուեսցի 12—13 ԸԹ ոսկերս նորա 13 Λ նոցա Բ ոչ սակաւ ինչ էին ։ սակաւ ինչ Տ² սակաւիկ ինչ Բ ի մեզ Բ մարդիկ ԴԵԿ մարձիկս Հ մերձիկս 14 Բճ¹։ ուր և պատուեալ մեծարէին Հ պատուէին Դ պատուին ԱՁԹԻV ոսկերց նահատակաց Տ² ոսկերք նահատակացդ Է ոսկերացդ նայթրացոյ Բ ոսկերք նարծացոց ԼԿՀՏ¹Տ² ոսկերք նահատակաց Հ (յուսանցքում՝ նազարացւոց Գճ¹ նահատակացոց Դ ոսկերց նահատակացոյ ԵԺ ոսկերկդ(!) նահատակաց (յուսանցքում՝ նազարեցոց) Ը ոսկերս նահատակաց (յուսանցքում՝ նազարեցւոց) Թ ոսկերց նահատակացոյ (յուսանցքում՝ նազովրացւոյ) Թ զոսկերս նահատակաց (յուսանցքում՝ նազօրացւոյ) ։ նահատակաց 14—15 ԱՁԷԹԻՀVՏ³ մոգպետացդ Բճ¹։ մոգաց և մոգպետացդ Λ մոգպետաց է մոգուցն Տ² ի մոգացդ և ի մոգպետացդ 15 ։ մեզէն ԵԸԺԼՌՏ¹Տ² մեզոյն Λ լինիցիմք ԵԸԺՌԹՏ² քակիչ Հ քակիչ(!) Տ¹ քակիչք ԵԸԺԹՀ օրինացս ԴՁԷԹ օրինաց 15—16 ԲԳԻԿճ¹ քակտիչ օրինաց մերոց 17 ԱԳԴԵԸԹԺԻԼԹՀ։ չիք է Բ այժմիկ երդումն տուեալ է քեզ ԾՏ¹Տ² իմ երդումն տուեալ քեզ 18 Է կոչեաց ։ հաւանեսցի քեզ սիրով 18—19 Բճ²։ ապաշխարեսցէ ԴԹԿՀՏ¹Տ²ճ¹,⁵—⁶ ապաշխարեսցէ 19 ԱԵՁԷԸԹԻ ԼՀVՏ°Տ³ զկախարդութիւն ԴԿ զկախարդութիւնն VՏ³Λ սիրով պատուով Բճ¹։ չիք պատուով ԳԵԺԼԹԿՀ պատուովն է պատուով զնա սիրով 20 ԲԳԵԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ²ճ¹։ չիք ամենեքին Դ ամենեքին զթշնամանս նորա ԳԴԵԸԺԼԹԿՀՏ¹Տ² և որ մի Զ գիտասցէ ԱԲՁԷԹ։ ապա եթէ:

ոչ հաւանեցի և ոչ կամեցի անսալ բանից քոց, յարուցիր ի վերայ նորա բազում ամբաստանս յաշխարհէ անտի, զի վնասակար գացի յիւր արքունի. և աշխարհաւ փութսիչն ի վերայ յարուցիր, և չկօթակ արտաքիր յայնկոյս քան զԿուրան և զՄակուրան. և անդ ընկեցեալ զնա ի վիրապ մի, և ընկալցի զմահ թշուառութեան։ Եւ զայլազգեան փութանակի կորճեա ի կենաց աշխարհիս, զի մի՛ գզրգեսցեն զօրէնս մերոյ աշխարհիս։ Զի եթէ զճարտար մոգպետն այնպէս արագ աշակերտեցին, ապա մարգիկ զիա՞րդ կարասցեն կալ առաջի նոցա պատիր խաբէութեանն։

Արդ եւ նստաւ Դենշապուհ արտաքոյ բանակին յատենի, որպէս ատացար, հեռի երկոտասան հրասախաւ։ Հարցանէր զմոգպետն և ասէր. «Իշխանութիւն առի վասն քո՝ ո՛չ միայն բանիւ հարցանել, այլ և ամենայն հարուածովք տանջանաց։ Մինչչև ձեռն արկեալ է իմ ի քեզ, ընկալ զմեծարանս և արհամարհեա զանարգանս, և խնայեա ի պատուական այրիդ։ Թող անդր ի բաց զքրիստոնէութիւնդ՝ զոր ոչ ունէիր ի բնէ, և դարձիր անդրէն ի մոգութիւնն, որպէս զի վարդապետ իսկ էիր բազմաց»։

Եւ պատասխանի ետ նեանելին և ասէ. «Աղաչեմ զքեզ, տէր, որ յառաջ իբրև զհարազատ եղբայր համարեալ էիր յաչս իմ, և այսօր թշնամի կատարեալ, մի՛ ըստ առաջին սիրոյն զթար դու յիս, այլ կատարեա ի վերայ իմ զկամս չարութեան թագաւորին ձերոյ. և որպէս առեր իշխանութիւն ի վերայ իմ՝ դատեա զիս»։

Յայնժամ իբրև ետես Դենշապուհ, եթէ առ ոչինչ զպատանոյին արքունի համարեցաւ, և ոչ սպառնացն երկեաւ ինչ արար, և քան ի ծածուկ՝ յայտնի ևս կամէր զի խօսեսցի, կատարեաց ի վերայ նորա բան խրատուն արքունի։ Եւ դադատագողի ընկեցաւ ի հեռաւոր օտարութիւն, որպէս զիարդ և ուսաւ ի վարդապետէն, և արար։

---

1 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² հաւանի ԲԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² կամի ԳԻձ²ա կամիցի VՏ³A խմեց փխ քոց 2 Գ չիք բազում Բձ¹,²ա ամբաստանութիւնս բազումս ի յաշխարհէ անտի ԶԷV ամպատանս ԸԽ ամբաստանութիւն 2—3 ԳԳԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ² յարքունի իրս Ժ յարքունական իրս ա յիր արքունի 3 Բ չիք և Բ փութչիչն Դ փութչեան ԵԼԽ փութսիչ Հ փութչիչ ա փուչիչն Գ արտաքիրքփխ յարուցիր Խ յարուեօքիր(!) ԳԿ չկայթակ ԴԼՏ¹ չիք և չկօթակ արտաքիր ԵԸԹԺԽՀ չկօթակ (յուանցրում՝ տարաշխարհիկ) 4 ԳԿձ¹² զՏուրան ա և անդէն ԲԳձ¹ա ընկեա Հ ընկեալ Բձ¹ա վին փխ վիրապ 5 Գա ընկալցի նա Բձ¹ա թշուառութեամբ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զայլոկզէնսն Թ զայլազէնսն (յուանցրում՝ այլահաւատս) 5—6 ա վճարեա փխ կորճեա 6 ա զզորդեսցեն ԵԸԺԽՀՏ¹Տ² աշխարհիս մերոյ 7 ԽՏ¹Տ² թէ Թ ճարտար Գ այսպէս ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² երագ 7—8 Գ մարգիր Խ մարգէկր 8 ԵՀ խաբէութեան 9 ա յատենին 10 ԱԲԶԷԹԻVՏ³ հրասխաւ ԳՏ¹Տ² հրասանաւ ԳԵԸԺԼԽՀ հրահանաւ(!) ա զմոգպետն 11 Բձ¹ա ի վերայ քո փխ վասն քո ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա բանիւք Բ չիք այլ ԳԵԸԼՀ չիք և 12 Գա հարուածոց ԲԳձ¹ա արդ մինչչև իմ ձեռն արկեալ է ի քեզ Գ մինչչև է իմ Գ չիք է Կ արարեալ փխ արկեալ V փոխ քո ի քեզ Տ¹Տ² արկեալ եմ ի քեզ 14 Բ չիք ի բաց ԲԳԼԽՏ²ա զքրիստոնէութիւնն և զքրիստոնէութիւն Զ քրիստոնէութիւնդ 15 ԳՀ անդէն Գ չիք անդրէն ԲԳԵԼԽԿՀՏ²ա ի մոգութիւն VՏ³A չիք իսկ էՀ ի բազմաց(!) 16 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ² չիք տէր ա յառաջն 17 Բ քան փխ իբրև ա իրր ԱԶԷԹԻVՏ³ համատեալ փխ համարեալ ա չիք յաչս 17—18 Բձ¹ա չիք և այսօր թշնամի կատարեալ 18 Հ զթոյն զթայր Բձ¹ա չիք զու 18—19 Գ չիք ի վերայ իմ 19 Է չիք իմ Ե չիք որպէս 19—20 Բձ¹ա և որպէս ունիս ի վերայ իմ իշխանութիւն 21 ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² յայնժամ մամանակի ԳԶԷԻ զպատանոյքն 21—22 Խ ոչինչ համարեցաւ 22 ԳԳԿ սպառնալեաց Խ ըսպառնալեացն Հ երկեաւ ա ինչ երկեաւ արար 23 Բձ¹ա յայտնապէս փխ յայտնի ևս ԲԳԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ա եթէ փխ զի Բձ¹ա յայտնամ կատարեաց 23—24 ա բան խրատու 24 ԳԳՏ² դատապարտագոյի ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ձ²ա զազա գագայի 25 ա զիարդ ուսաւ ԲԳ չիք և (արար)։

Եւ հրամայեաց ևս Դենշապհոյ երկուս ևս ընկերակիցս օգնականս յաւագ գործակալացն. զՋնիկանն, որ էր մարզպետ արքունի, և զՄովան Հանդերձապետ՝ ի ձեռանէ Մովպետան մովպետի։

Արդ երեքեան սորա իւրաքանչիւր սպասաւորօք առին զսուրբսն յայնմ անապատէ, և փոխեցան նոյնչափ ևս հեռագոյն ի մեւս ևս դժնդակ տեղի ի նմին գիշերի։ Եւ զոր ի կարաւանէ անտի ոչ թողին տեսանել, ո՛չ ի Հայոց և ո՛չ յամենայն քրիստոնէից, և ո՛չ բնաւ յարտաքին հեթանոսացն։ Եւ սպասաւորքն, որ էին ի վերայ կապելոցն անգէն ի քաղաքին, հրամայեցին պահել զգուշութեամբ, զի զհետս նոցա մի՛ ոք գիտասցէ՝ ընդ որ տանիցեն ի մահու տեղի, մի՛ նոքա և մի՛ ամենևին որ ի մարդկանէ։

Բայց այր մի խուժիկ ի զօրացն արքունի, որ ի ծածուկ ունէր զքրիստոնէութիւնն, և վիճակեալ էր ի դասս դահճացն, և կայր ի սպասու օրապահացն հանդերձ գործիական տանջանարանօքն, եկն եմուտ ի մէջ գիշերին և խառնեցաւ ի դասս նախարարացն։ Առաջին դասն ի միջնոյն կարծէր զնա, և միջինն երրորդին, և երեքեանն միմեանց համարէին զնա. և ոչ ոք ի նոցանէ եհարց՝ եթէ «Դու ո՞վ ես ընդ մեզ», ո՛չ ի տերանցն և ո՛չ ի սպասաւորացն։

Իբրև հասին ի տեղի անապատին, որ ամենևին անբոյս էր ի դալարոյ, և այնպէս էր ապառաժ դժնեա, զի և ոչ նստելոյ անգամ տեղի գտաւ անդ նոցա, իջին հեռագոյն նախարարքն երեքեան, և հրամայեցին դահճացն իւրեանց կապել զոտս և զձեռս նոցա։ Եւ արկին պարանս երկայնս յոտս նոցա, և երկու երկու լծեցան և առին ի քարշ։ Եւ այնպէս

---

1 Ժ հրամայեաց (վրան ավելացրած Լ՝ «ու»=հրամայեցաւ) Դ Դենշապուհ Բ երկու ԲԳԴԵԸԺՄԿՀՏ¹Տ² չիք ևս Դ ընկերակից օգնական ա ընկերակից ԲՃ¹ա օգնականս նմա 2 Թ զՋնիկան ԱԴԷԹԻՃ¹,²⁷ մայպետ Բ է մայրպետ Դ է փխ էր Դ մարպետ Հ մարզպետ Կ մարտնապետ 2—3 Բ Մովան մայպետին Դ Մովպան մովպետին ԵԹԺՀ մովպետան մովպետի (լուսանցքում՝ իշխանաց իշխան) 3 ԴԸԺԽԿՏ²Ճ¹,²⁷ անդերձապետ ԴԼՏ¹ անդերձապետն 4 Ա երկոքեան փխ երեքեան Բ սպասաւորք 5 ԱԳԵՁԷԸԺԼԽԿՀ յանապատէ Թ յայն յանապատէ Տ¹Տ² չիք յայնմ ԲԻՃ¹ա փոխեցին 6 ԲԳԴԵԺ ի կարաւանէն ԲԴա անդ փխ անտի Դ անտր(!) ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² անդր Դ ի տեսանել 7 Զ քրիստոնէից 8 ԲՃ¹ սպասաւորսն ա զսպասաւորսն ԲԳԴԵԺՄԿՀՏ¹Տ²ա չիք ի վերայ 9 [ԲՃ¹ զգուշութեամբ պահել Թ չիք պահել ա զգուշութեամբ հրամայեցին պահել Բա զհետ 10 ԳԴԵՉԺԻԼԽԿՀՏ²ա տանիցին ԴԵՀա ի մահուն Բ տեղին ա և մի որ ամենևին 12 ԲՉԷVAՏ²Ճ¹ա Խուժիկ անուն 12—13 ԴԵԿՀ զքրիստոնէութիւն 13 Թ դահճապետացն 13—14 ԲՃ¹ա կապանաւորապահացն 14 ԲԴա գործական ԴԸԽՀՃ²⁷ տանջարանուքն ԲՃ¹ա և եմուտ չիք եկն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ա չիք մէջ 14—15 Դ ի գիշերի 15 ԱՉԷԹԻV միջնոյն Բ ի միջոյն 16 ԲՃ¹ա և միջինն յերկրորդէն ԱՉԷԹV երկրորդին ԲԼՏ²Ճ¹ երեքեան ի միմեանց ԵԸԺԽՀՏ¹ ի միմեանց 17 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք զնա Բա ի նոցանէն ԸԼԽ թէ Դ ո՞ էՀ թէ ով ես զու ԲԴ ի տէրանց 18 Դ և ոչ ի սպասաւորաց 19 ԲՃ¹ա և իբրև Բ ի տեղին 19—20 ԲՃ²,⁵,¹²,¹⁴,²⁷ ի դալարարեր բանջարոյ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹ա ի դալարարեր բանջարոյ ԱՉԷԹԻVՏ³A ի դալարոյ 20 ԲԸ չիք էր Բ ապառայժն ա ապառաժն ԳԴԿ առապար ԵԸԺԼԽՀՏ² և այնպէս առապար դժնեայ էր ԲԸ չիք էր ա զի ոչ և 20—21 ա տեղի անգամ գտաւ նոցա 21 ԵԸԺԼԽՀՏ¹ անդ գտաւ ԲԻ չիք անդ Դ չիք հեռագոյն 22 Ե դահճաց ա չիք իւրեանց Հ զձեռս և զոտս նոցա Դ զպարանսն Կ զպարանս 22—23 ԲՃ¹ա երկայն ոտից Դ երկայն 23 ԳԴԵԷԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զոտից նոցա։

ձգեցին և ճողքեցին ընդ ապառաժ տեղիսն քարշելով, զի ամենևին խայծ ոչ մնաց ի մարմինս երանելեացն։ Եւ ապա լուծին և ածին ի մի տեղի։

Եւ թուէր իմն նոցա այսպէս, եթէ կակղեցաք զխստութիւն նոցա, և հնազանդեցուցաք զբիրտ ապստամբութիւն նոցա. և արդ զինչ և խօսիցիմք, անսասցեն բանից մերոց. և առնիցեն զկամս թագաւորին, և ապրեալ լիցին յանհնարին տանջանացն։ Եւ զայն ոչ կարացին քաջ իմանալ, եթէ իբրև զքաջ զինուորս վառեցին զնոսա, և ի հրահանգս կրթութեան վարժեցին զնոսա, և իբրև զգազանս վայրենիս արիւնախանձս ուսուցին զնոսա։ Եւ եթէ ունէին սակաւ ինչ կասկած յառաջագոյն, հայեցեալ նոցա ի չարաչար վէրս մարմնոց իւրեանց՝ զառաջին երկեւղն ի բաց մերժեցին։ Սկսան իբրև արբեալք անզգայք զմիմեանց ելանել ի բանից պատասխանիս, և փութային իբր ծարաւիք յաղբեւր, եթէ ո՛ նախ վաղ զիւր արիւն հեղցէ յերկիր։

Եւ մինչդեռ յայսմ պատրաստութեան էին սուրբքն, խօսել սկսաւ ընդ նոսա Դենշապուհ և ասէ. «Արքայ յղեաց զիս առ ձեզ. ամենայն աւեր աշխարհին Հայոց, ասէ, և կոտորածք զօրացն՝ որ հասին ի վերայ, ի ձէնջ եղեն վնասքն ամենայն. և բազում նախարարք, որ այժմ կան կապանօք չարչարեալ, վասն ձերոյ յամառութեանդ եղև այդ ամենայն։ Այլ և արդ եթէ կամիք ինձ լսել՝ ասեմ ձեզ. որպէս եղերուք պատճառ ամենայն չարչարանաց մահուն, այսօր լերուք պատճառ կենաց ձերոց։ Եւ նախարարքն՝ որ կան ի կապանս, ի ձեռն ձեր է իշխանութիւն արձակել

---

1 ԱԽՄ ձգեցին ճողբեցին ԲԴԼՃ¹ ձգեցին ճեղբեցին ԳԵՁԷԸԹԺԻՀՏ¹Տ² չիք և (ճողբեցին) ա ձգեցին քարշեցին ընդ ապառաժ տեղին ճեղքելով, զի Ի ապառայժ տեղին ԳԵԸԺՀՏ² աապայար Խ ապառ Դ մինչև փխ զի 2 ա ոչ զաու փխ ոչ մնաց ԲՃ¹ա նոցա փխ երանելեացն Բա ի տեղին Թ ի նմին տեղի 3 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹ չիք Եւ Կ այգպէս ԲՃ¹ա կակղացուցաք Ի կակղեցուցաք ԲՃ¹ա զխստութիւնս 4 ԳԴԿ հնազանդեցաք ա չիք և հնազանդեցուցաք զբիրտ ապստամբութիւն նոցա Ի ապստամբութիւնս Դ ապստամբութիւնն ԳԺԼԽ ապստամբութիւնն ԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք նոցա ԱԳՁԷԹԻV զինչ և Տ¹ զինչ որ 4—5 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² խօսիմք 5 ԲՃ¹ա անսան Կ իմոց փխ մերոց ԵՀ չիք բանից մերոց և առնիցեն Ի և առնեն 6 Ը լինիցեն Խ լինիցին Դ տանջանաց 7 Դ զնոսա վառեցին 7—8 ԲՃ¹ա չիք և ի հրահանգս կրթութեան վարժեցին զնոսա և իբրև Խ վարեցին(!) 8 ԲԴա արիւնախանձ Հ արիւնանախանձ Ը արիւնախածս(!) 9 ԳԴԵԸԼԽԿ ՀՏ¹Տ² ինչ սակաւիկ մի ՀՃ¹ա չիք մի ա սակաւիկ ԲՃ¹ա կասկածանս Բա չիք նոցա 9—10 ԲՃ¹ հայեցեալ ի վէրս չարաչար 10 ա ի վէրս չարաչարս մարմնոյ իւրեանց Դ ի չարչարանս ԳԿ մարմնոցն ԲԴԵԸԺԽՄՀՏ¹Տ²Ճ¹ մարմնոց ԱՁԷԹԻVՏ³Λ մարմնոյն Դ ընկեցին փխ մերժեցին 11 Բա զարբեալք Հ արբեալ Է արդեւեալք ԱԴՁԷԹԻV յանզգայք ա ի բանից 11—12 Ի ի բանից պատասխանիս 12 ԲՃ¹ա որպէս փխ իբր Դ իբրև ծարաւք ԳԵԸԺԼԽԿՀ իբրև Ի յաղբերսն ա յաղբեւրն ԿՀ յաղբեր Տ² չիք յաղբեւր ԵՀ թէ Գ չիք վաղ Ը թէ ո՛ վաղ ԸԽ չիք նախ 12—13 ԲՃ¹ա եթէ ով զիւր անուն վաղ հեղցէ յերկիր 13 Դ յերկրի 14 ԲՃ¹ չիք Եւ ԲՃ¹ա յայն Ի պատրաստութեանն ԹԻ խօսել 15 ԸԽ չիք և ասէ ԲԿՃ¹ա առ ձեզ և ասէ ամենայն 16 ԿՃ¹ա չիք ասէ Դ կոտորած ԲԵԺԼԽՏ¹Տ² կոտորուածք 17 ա վնասք Ի որք Բա այժմ 18 Բա չարչարեալք ԲՃ¹ա յամառութեան ձերոյ Դ եղէն 19 ԲՃ¹,¹⁷—¹⁸ա լսել ինձ Դ եղէք պատճառ Ի եղիք 19—20 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² որպէս ամենայն չարչարանացն մահուն պատճառ եղէք (ԸԺԼԽ չարչարանաց Հ մահուան) ա չարեաց և մահու չիք ամենայն Է չիք «եղերուք—լերուք» Ի չիք ամենայն չարչարանաց մահուն, այսօր լերուք 20 Ի պատճառ անձանց ձերոց ԴԻՃ¹,²ա եղերուք ԴՃ¹ա պատճառ ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹⁷—¹⁸ անձանց փխ կենաց ԴՃ¹,⁶ա կենաց անձանց ձերոց 21 Բա նախարարք ԳԿ նախարարքդ Ը որք ԲԳԴԵԼԽԿՀ Տ¹Տ²Ճ¹ա ի ձեռս

դնոսա. և աւեր աշխարհին ձերոյ ձեւք շինի, և բազումք որ վարեալ են ի գերութիւն, անզգէն դառնան:

«Ահա դուք ձերոյին աչօքդ տեսէք այսօր, եթէ զորպիսի՛ այր տոհմիկ, զոր թագաւորն ինքնին յակամէ յանուանէ ճանաչէր վասն մեծի գիտութեան օրինացս մերոց, և կատարեալ էր յամենայն ի դէնիս և ամենայն մեծամեծաց սիրելի, և գրեթէ բոլոր աշխարհս կախեալ էր զնմանէ, և վասն զի անարգեաց զդենի մազդեզն, և պատրեցաւ ի ձեր տխմար գիտութիւնդ, ոչ ինչ խնայեաց թագաւորն ի մեծ պատիւ նորա, այլ իբրև զգերի մի զանաշխարհիկ շկօթակ արարի զնա յայնչափ օտարութիւն հեռաւոր, զի ընդ երթալն իսկ ոչ ժամանել ի տեղի պատուհասին իւրոյ:

«Արդ եթէ ի բուն դայեկութիւնն վասն պատուական օրինացն ոչ խնայեաց ի նա, ո՛րչափ ևս առաւել ի ձեզ յօտարաշխարհիկսդ, որ մահապարտ իսկ էք յիրս արքունի: Եւ չիք ինչ ձեզ այլ հնար կենաց, բայց եթէ երկիր պագանիցէք արեգական, և կատարիցէք զկամս թագաւորին, որպէս և ուսոյց զմեզ մեծն Զրադեշտն: Եւ եթէ զայդ առնէք, ոչ միայն արձակիք ի կապանացդ և ապրիք ի մահուանէ, այլ և մեծամեծ պարգևօք յուղարկիք յաշխարհն ձեր»:

Յառաջ մատեաւ Ղեւոնդ երէց և թարգման կացոյց զՍահակ եպիսկոպոս. «Զի՞արդ լուիցուք, ասէ, երկդիմի հրամանացդ քոց. ահա զերկրպագութիւնդ նախ եւուր արեգական, և զկատարումն երկրպագութեան ի կամս թագաւորին ձգեցեր. մեծարեցեր զարեգակն՝ յառաջ ձայնելով զա-

---

1 Ի որք 1—2 ա ի գերութեան 2 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² դառնան անզգէն 3 Բձ¹ ձերովք աչօք Գ ձերոյն աչօք Դա ձերով աչօք ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² աչօք ձերովք Ի ձեր Թի տեսէք ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹ա չիք եթէ 4 Բա զոր և 5 ԳԴԼԽ օրինաց Եա օրինացն ԲԳԴԵԺԻ ԽԿՀՃ¹ա չիք ի ԵՀ չիք ամենայն ԲՃ¹ա յամենայն դէնիս մերում Տ² ի դէնիս Թ ի դէնիս (յուսանցքում՝ հաւատս) 5—6 ԸԼԽՏ¹Տ² և մեծամեծաց ամենայնի 6 ԾՏ¹ կալեալ էր փխ կախեալ էր 7 ԲԹ չիք և (վասն զի) ԲԼՏ¹Տ²Ճ¹ա զդենի մազդեն ԱՁԷԹԻVՏ³ մազդեան ԵԸԹԺԽՀ զդէնի մազդէն (յուսանցքում՝ հաւատոյ հաւատ) ԲԸԽ պարտեցաւ 7—8 ԲՃ¹ա գիտութենէդ Դ գիտութեանդ Գ ադիտութիւնդ փխ գիտութիւնդ 8 ԲԴՃ¹ա ոչ փխ ոչ ինչ ԳԴԵԸԺԽԿՀՏ¹Տ² անխայեաց ԳԵ պատիւն ա չիք թագաւորն 9 ԲՃ¹ա անաշխարհիկ Դ չիք զանաշխարհիկ Ա չոթակ (յուսանցքում՝ խորասոյդ) Ի ըշկոթակ ԳԴԿ չկապթակ Թ շկօթակ (յուսանցքում՝ տարաշխարհիկ կամ խորասոյդ) ԵԸԺԽՀ շկօթակ (յուսանցքում՝ տարագիր) ԲՃ¹ա չկուհթակ ԲԴՃ¹ա արար բոլոր մյուսները՝ արարի ԴԺՏ² այնչափ ԴԺՏ² յատարութիւն 9—10 Ճ¹ա յայնպիսի (ա յայնչափ) հեաւոր օտարութիւն 10 ԲՃ¹ա զի յերթալն նորա իսկ ԳԿ ի տեղիս ԲԴա պատուհասի 11 Բա չիք ի Բ դայեկութեանն ԳԴԵՏ² դայեկութիւնն ԲՃ¹ա չիք վասն պատուական օրինացն 12 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք տառեալ Բ յօտարաշխարհիկսդ ԳԵԼԽԿՏ² յօտարաշխարհիկս 13 Բա ի յիրս ԲՃ¹ա չիք ինչ ԵՀ այլ մեզ փխ ձեզ այլ ԲՃ¹ա չիք այլ ԳԺԼԽԿՏ¹Տ² այլ ձեզ հնարք Դ հնարս և բաց փխ բայց 14 Թ արեգականն Բա կատարեցէք ԴԵԸԺԼԿՀՏ¹Տ² և կատարէք 15 ԲԴՃ¹ա չիք և (ուսոյց) ԳԴԵ ուսոյցն ԲՃ¹ա չիք զմեզ ԱԳԴԻԿՃ¹ա Զրադեշտ ԼՏ¹Տ² Զրադեշն ԲՁԷVՏ³ Զրադեշտն Թ Զրադեշտ (յուսանցքում՝ բուն բանկ!) A Զրադաշտ ԵԸԽՀ Զրադեշն (յուսանցքում՝ կարեւոր ուխտ) Ժ Զրադեշտն (յուսանցքում՝ կարեւոր ուխտն) ԴԸ չիք Եւ եթէ զայդ առնէք ԲՃ¹ա զայս ես փխ զայդ 16 ԵԺԼԽՀ կապանաց 17 Բ յզարկիք Ի յաշխարհն ձեր յուզարկիք 18 ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹ա մատեաւ ԱԳՁԷԹԻVՏ³A մատուցեալ Ժ մատեալ Գ Ղևոնդ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² կացոյց թարգման 18—19 ԲՃ¹ա եպիսկոպոսն և ասէ 19 ԲԴՃ¹ա չիք ասէ Հ երկմտի ԲԴա հրամանաց 20 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹ա եսուր նախ ԵԺԼԽ արեգականն Ա զկատարածն(!) ԴԺ երկրպագութեանն Ե երկրպագութիւն 20—21 ԲՃ¹ա երկրպագութեանդ ձղեցեր ի կամս թագաւորին 21 ԲՃ¹ա մեծացուցեր:

նուն նորա, և մեծացուցեր զթագաւորն առաւել քան զարեգակն. և յայտ արարեր՝ եթէ առանց կամաց իւրոց սպասաւորէ արեգակնն արարածոց, իսկ թագաւորն ի կամս ազատութեանն իւրոյ՝ զոր կամի աստուածացուցանէ, և զոր կամի ծառայեցուցանէ. և ինքն ի ճշմարտութեանն վերայ չև է հասեալ։ Մի՛ խօսիր ընդ մեզ իբրև ընդ տղայս, զի հասակաւ կատարեալ եմք, և գիտութեան ոչ եմք անտեղեակ։ Ուստի սկսար դու, այտի տաց | քեզ պատասխանի։

«Ապաքէն զմեզ եղիր պատճառս աւերածոյ աշխարհին մերոյ և հարուածոց զօրացն արքունի. մեր օրէնքն զմեզ այդպէս ոչ ուսուցանեն, այլ յոյժ պատուել հրամայեն զերկրաւոր թագաւորս, և սիրել զնոսա յամենայն զօրութենէ մերմէ, ոչ իբրև զմարդ որ զուգնաբեալ ի մարդկանէ, այլ իբրև Աստուծոյ ճշմարտի կալ ի ծառայութեան*. և եթէ զրկիմք ինչ ի նոցանէ, փոխանակ ընդ երկրաւորիս զերկնիցն խոստացաւ մեզ զարքայութիւն։ Եւ ոչ միայն զարբանեկութիւն հպատակութեան պարտիմք հատուցանել նոցա, այլ և մահու չափ զանձինս ի վերայ դնել սիրոյ թագաւորին։ Եւ որպէս յերկրի ոչ ունիմք իշխանութիւն փոխանակել զնա ընդ այլում տեառն, նոյնպէս և յերկինս չունիմք իշխանութիւն փոխանակել զճշմարիտ Աստուածն մեր ընդ այլում, որ չիք Աստուած բայց ի նմանէ։

«Բայց ասեմ քեզ՝ որում սակաւիկ մի տեղեկագոյն ես։ Ո՞վ ի քաջ զօրականէն զկնի մտանիցէ ի պատերազմ. և եթէ զայս արասցէ, ոչ քաջ անուանի նա, այլ յոյժ վատ։ Եւ կամ ո՞ յիմաստուն վաճառականաց զպատուական մարգարիտն փոխանակիցէ ընդ անարգ թրուշայի, բայց

* Հմմտ. Հռովմ. ԺԳ 1—5

---

1 ԲԴԹճ¹ա մեծարեցեր ԴԵԺԼԿՀՏ¹ զթագաւորդ Բճ¹ա առաւել ԳԴԵԸԺԽԾԿՀճ¹Տ² չիք և Բճ¹ա յայտնի   2 ԱԲԴԵԸԺԼՀՏ¹Տ²ա արեգակն ԽV արեգականն(!) Գ չիք արեգակնն ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² արարածոցս   3 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² թագաւորդ ԳԵՀ ազատութեան Բճ¹ա ազատութեան անձին իւրոյ   4 ԵԸԽՀ չիք և զոր կամի ծառայեցուցանէ ԵՀա ճշմարտութեան   4—5 ԲԴ հաստատեալ   5 A կատարեալս   6 ԳԵՏ¹Տ² գիտութեամբ Ը եմ Դճ¹ա անտեղեակք ԱՁԷV այդի տայց ԲԴԴԵԸԺԼԽՏ¹Տ²ճ¹ա անտի ԿՀ անդի Դ տամ   8 ԲԾ Տ¹ճ² եղեր ԸԾ պատճառ Բ հայոց փխ մերոյ   8—9 Դ հարուածոյ   9 Դ օրէնք մեզ ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² մեզ մեր օրէնքն ԲԴ մեզ Բա ոչ ուսուցին   10 Ա պատուեալ Հ զերկնաւոր(!) ա հրամայեցին Բ թագաւորն ԱԴԷԹԻV զնա Զ սիրելի զնա   11 Դ իւրեանց փխ մերմէ Բա զուգնաբեալ ոք ԴԹ չիք ոք Դ չիք ի մարդկանէ   12 VՏ³ ճշմարտի ԲԷՀճ¹,⁵,²⁷ ի ծառայութիւն Կ զրկեմք Տ³A չիք ինչ   13 ԲԴճ¹ա չիք ընդ Խ զերկրաւորիս Բճ¹ա զերկնայինն ԵՀ զերկնից Է չիք զերկնիցն Բճ¹ա խոստացաւ տալ մեզ   13—14 ԱՁԹVա զարքայութիւնն Դ արքայութիւն Դ արքայութիւնն   14 ԲԴ զարբանեկութիւնն ԴԷՀ ծառայութեան փխ հպատակութեան   14—15 ԵԺԼԽԾՀՏ¹ արկանել ԳԸԿՏ²A հարկանել փխ հատուցանել   15 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² մահուամբ չափ ԱՁԷԻV ունել փխ դնել ԱԳԴՁԷԹԻԿV սիրով ա չիք սիրոյ   16 Բճ¹ա չիք Եւ Բ ի յերկիրս Դ յերկրէս Խ յերկնիս(!) ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ¹ա չունիմք Ը փախանակ Բճ¹ա չիք զնա   17 Բ չիք «Տեառն—փոխանակել» ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² սոյնպէս և ՁԷ յերկին V երկին   18 Դ զճշմարիտ աստուածն մեր փոխանակել Բ չիք ընդ այլում ԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ¹ա այլ աստուած A բաց   19 Բճ¹ա բայց ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² զայս առեմ ԲԹճ¹ա ասեմք ա որոց ա տեղեկագոյնդ   19—20 Բ զօրականէ ԳԸԽ ով քաջ ի զօրականէ Ե ով ի քաջ զօրականէ (ուղղված է՝ ով քաջ զօրականն) ա ի քաջ զօրականէ   20 ԵԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք զկնի Ը մտանիցէ ի պատերազմ յառաջ Բճ¹ա մտեալ իցէ Դ ի պատերազմն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ի պատերազմ յառաջ Դ չիք և ԳԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² զայն Բճ¹ա արարեալ   21 Բ անուանի է Բճ¹ա չիք Եւ ճ¹ ով Բա վաճառականացն   22 Դ փոխանակեսցէ Բ անարգս Տ² չիք անարգ ԲՏ² թրուշացն Ա թրուշայի (լուսանցքում՝ անդիմառն) ա թաւշակի ԵԸԺԽՀ թրուշայի (լուսանցքում՝ ԵՀ ոչինչ)։

եթէ յիմարեալ իցէ ազխտութեամբ, որպէս և ձեր մոլորութեան առաջնորդքդ։

«Միայն զտեր զմեզ ի բաղում յաստիճանացն մերոց, և կամիս զօղութեամբ աւերել զամուրս խորհրդոց մերոց. չեմք մեք միայն՝ որպէս և դուդ կարծես. չիք տեղի ունայն, ուր չիցէ Քրիստոս թագաւորն մեր. բայց միայն այնորիկ են թափուր ի նմանէ, որ իբրև զքեզ և զչարագև իշխանն քո, որք ուրացեալ էք ի նմանէ։ Զի եթէ զնոսա զաշխարհին մերոյ, որ աշակերտեալքն էին մեզ ի Քրիստոս, առ ոտն հարին զահագին հրամանս թագաւորին ձերոյ, և զմեծամեծ պարգևս նորա առ ոչինչ համարեցան, և զհայրենի տէրութիւնն ի բաց կողոպտեցան, չխնայեցին ի կին և յորդիս և ի գանձս մարմնաւորս կենաց աշխարհիս։ Նա և ոչ զարիւնն իւրեանց ածէին ինչ զմտաւ վասն սիրոյն Քրիստոսի, այլ զերկրպագուս արեգականն, որ ձեր վարդապետք էին, չարաչար հարուածովք սատակեցին զնոսա, և մեծամեծ չարիս հասուցին ի վերայ զօրացն ձերոց, և բազումք ի նոցանէ անկանէին ի նմին պատերազմի, և այլք մատնեցան ի պէս պէս փորձութիւնս, և կէսքն ընկեցան ի հեռաւոր օտարութիւն, և ես բազմագոյնք վարեցան ի գերութիւն։ Եւ ամենեքին նոքա յառաջեցին քան զմեզ յարքայութիւնն Աստուծոյ, և խառնեալ են ի գունդս վերին հրեշտակացն, և ցնծան ի պատրաստեալ յուրախութիւնս, յոր հասեալ խառնեցաւ երանելի այրն, զոր դու ասես չկօթակ արարի։ Երանի տամ նմա, և երանի երկրին՝ ընդ որ նայն անցանիցէ, և տեղւոյն՝ ուր նայն վախ-

---

1 Բ ազխտութեամբն Բձ^{1}ա չիք և Բձ^{1}ա յիմարութեան փխ մոլորութեան Դ մոլորեալ   1—2 Բձ^{1}ա առաջնորդքն Խ առաջնորդք ԱԶէV առաջնորդքտ   3 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀ ձ^{27}ա առաքինեացն է առաքինութեանցն   3—4 Բձ^{1}ա չիք «և կամիս—խորհրդոց մերոց» 4 Բձ^{1}ա չիք մեք ԲԴձ^{27} չիք և ԲԴձ^{1} դու   5 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{27} ոչ իցէ ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ձ^{1}ա թագաւորն մեր Քրիստոս   6 Բա զքեզդ V որ իբրև իշխանն չարագև քո և քեզ(!) 7 Հ որ ա ուրացեալք ԱԶէԹԻVՏ^{3} Զի թէ A Զի և Բ որք   7—8 Բա աշակերտեալք ԵԺ Տ^{1}Տ^{2} աշակերտեալ   8 Դ չիք զահագին Դ զհրամանս Հ հրամանն   9 ԱԶէԹԻVՏ^{3}A չիք նորա   10 Բ զտէրութիւնն ԵՀ տէրութենէ ԲԳԴԻԼՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ա կողոպտեցին Բա ոչ խնայեցին   11 ԲԴձ^{1}ա և ոչ ի գանձս Հ ի գանձ ԴԺԼԽՀ մարմնաւոր Դ զարիւնս 11—12 Բձ^{1}ա նաև ոչ ի մարմինս իւրեանց վասն սիրոյն Քրիստոսի Խ չիք իւրեանց 12 Բ չիք ածէին ինչ զմտաւ ձ^{1}ա չիք ածէին զմտաւ Դ ածեն զմտաւ չիք ինչ ԳԵԸԺ ԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2} ածին ինչ զմտաւ A զմտաւ ինչ Թ երկրպագուս ԲԴա արեգական ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} արեգականց   13 Բձ^{1}ա ձեր իսկ ԳԴԵԸԻԼԽՀա վարդապետքն Բձ^{1}ա մեծամեծ հարուածովք Ի սատակէին   14 Բձ^{2}ա նոքա փխ զնոսա Բ չիք և ա մեծամեծ հարուածովք չարիս Դ ի վերայ նոցա փխ ի վերայ զօրացն ձերոց ԲԳԵԺԼԽՀա զօրաց   15 Գ ի նոցանէն ԲԴԵԺԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ա անկան (ԲԵա անգան) ԾՏ^{1} միայն փխ ի նմին Բ պատերազմին ԲԳԴԼԽ այլքն   16 ԲԸա կէսքն ի նոցանէ անգան (ա անկան) Լ և կէսք ԳԼԽձ^{2} անկան ԲԼ օտարութիւնս   17 Դ ի գերութեան Խ գերութիւնս ԲԴձ^{1}ա ամենեքեան Բա չիք նոքա Բձ^{1}ա քան զմեզ յառաջեցին   18 Ե յարքայութեան ԳԴԻԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք և ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} խառնեցան ի գունդ Դ ի գունդ   18—19 ԳԴԿ հրեշտակաց   19 ա ի պատրաստեալ ուրախութիւնսն ԱԹԻ ուրախութիւնն ԲԺԼԽ ուրախութիւնսն ԳԴԿ ուրախութեանն   20 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զորմէ Բա չկաւհթակ ասես արարի ԳԴԼ չկապթակ Ի ըչկօթակ Դ չկապթակն ասես արարի ԵԸԺԽՀ չկօթակ (լուսանցքում՝ վտարանդի) Թ չկօթակ (լուսանցքում՝ խորասոյզ) ԲԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1} չիք երանի 21 ԲԳԵԸձ^{1}ա նա փխ նայն Եձ^{1} անցանէ Ժ անցանիցէ նա ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} տեղւոյն ուր վախճանիցի նա (ԽՏ^{2} վախճանիցէ) ԲԴԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ձ^{1}ա նա փխ նայն։

համեսցի. ոչ միայն զարքունեօք ձերովք անցանէ պատուականութեամբ, այլ և զերկնից լուսաւորօքդ, որում դուքդ երկիրպագանէք»։

Իսկ պատասխանի Մովան անդերձապետ և ասէ ցնոսա. «Աստուածքն բարերար են, և երկայնմտութեամբ ջանան ընդ ազգի մարդկան, զի գիտասցեն և ծանիցեն զիւրեանց փրկութիւնն և զնոցա մեծութիւն, և վայելեսցեն ի պարգևս աշխարհիս, զոր տուեալ է յիշխանութիւն ի ձեռս թագաւորի, և ի բերանոյ նոցա ելանեն հրաման մահու և կենաց։ Եւ ձեզ ոչ է այդպէս իշխանութիւն ընդդիմանալ կամաց նոցա և ոչ առնուլ յանձն զերկրպագութիւն արեգական, որ ճառագայթիւք իւրովք լուսաւորէ զամենայն տիեզերս, և ջերմութեամբ իւրով հասուցանէ զկերակուր մարդկան և անասնոց. և վասն հաւասարակարաշխ առատութեանն և անաչառ մատակարարութեանն անուանեցաւ Միհր աստուած, զի չիք ի նմա նենգութիւն և անիմաստութիւն։ Վասն որոյ և մեք երկայնամիտ լինիմք ի վերայ տգիտութեան ձերոյ. քանզի չեմք մարդատեացք իբրև զգազանս շաղղակերս և արիւնարբուս։ Խնայեցէք յանձինս ձեր, և մի՛ խառնէք զմեզ ակամայ յարինդ ձեր։ Թողէք անդր զառաջին յանցանս ձեր, և զառաջիկայ իրս ուղղեցէք, զի և այլոցն վասն ձեր լիցի ողորմութիւն ի մեծ թագաւորէն»։

Առ այս եւ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոս և ասէ. «Իբրև ուսեալ և յոյժ խրատեալ՝ գեղեցիկ հոգ յանձին ունիս շինութեան աշխարհի և փառաց թագաւորին. բայց զայս կարի տգիտաբար ուսուցանես, զի աստուածս բազումս խոստովանիս և զմի կամս ոչ ասես ամենեցուն։ Եթէ վեհքն առ միմեանս մարտուցեալ են, մեք խոնարհագոյնք քան զնոսա

---

1 ա զարքունոքն ԲԴ զարքունովք ԳԽՏ^{2} զարքունեոքն Բ ձերաւք Ի պատրաստութեամբ փխ պատուականութեամբ ԲՃ^{1}ա պատուականութիւն նորա 2 Բա չիք և Բա լուսաւորօքն ԲԴԹՃ^{1}ա դուք Հ երկրպագէք 3 ԴԺԼՏ^{1}Ճ^{1}ա անդերձապետն ԵԸԽՀ անդերձապետն (լուսանցքում՝ փառաց) Հ անդերձպետն Բ հանդերձպետն Տ^{2} հանդերձապետն Ա հանդերձապետ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՏ^{2}Ճ^{1}ա չիք ցնոսա ԴԵ ատուածք 4 Թ բարերարք ԲԴՁԷԸVՏ^{3}Ճ^{1}ա երկայնամտութեամբ ԲԴՃ^{1}ա ազգս 5 ԲՃ^{1}ա ծանիցեն և գիտասցեն Ի փրկութիւնն(!) Եա փրկութիւն ԼՏ^{1} փրկութիւնն ԱԲԳԴՁԸԹԺԻԼԽԿV մեծութիւնն 6 ա ի պարգև Դ որ ԲԴԴա իշխանութիւն 7 ԲՃ^{1}ա թագաւորաց Դ թագաւորին Ե բերանոյն ԲՃ^{1}ա նոցին ԳԺԿՀՏ^{2} ելանէ Բ հրամք(!) ԴՃ^{1}ա հրամանք ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}ա կենաց և մահու Բ չիք Եւ (ձեզ) 7—8 ԲԴՃ^{1} ձեզ ոչ այդպէս է իշխանութիւն ԴԸԹԻԿՀ չիք այդպէս 8 Ա իշխանութիւն այդպէս Կ ընդդիմանալ իշխանութեան և կամաց նոցա ԴՀՃ^{1}ա նորա ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} այլ փխ և ոչ Դ չիք ոչ 9 ԲԴԵԽա ճառագայթիւքն Խ իւրով Բ լուսաւորեաց 9—10 ԴԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} զտիեզերս ամենայն 10 ԲԴԵԺԼԽԿՀ ջերմութեամբն ԲԴԴԵԸԺԼԽԿՀՃ^{1} զկերակուրս ա զամենայն կերակուրս 11 ԵՀ ատառութեան 11—12 ԲՃ^{1}ա չիք և անաչառ մատակարարութեանն 12 Ե մատակարարութիւն Լ և անուանեցաւ ԴԵԺԼԾԿՀՃ^{1}ա Միհր Դ Մեհր Հ Միրհր(!) 12—13 ԲԴՏ^{2}Ճ^{1}ա առութիւն և նենգութիւն փխ նենգութիւն և անիմաստութիւն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1} անիմաստութիւն և նենգութիւն 13 Դ չիք և 14 ԲԴ ԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ա ազխտութեանց Դ ձերոյ ազխտութեանց V գիտութեան(!) ա զի փխ քանզի ԲՀՃ^{1} շաղակերս 15 Բա ակամայ զմեզ ի Իկ յակամայ 16 Բա ի յարինս (ա չիք ի) ձեր ԴԵԸԺԼԽ յարինս Հ չիք ձեր ԲԴՃ^{1},^{12}ա չիք թողէք անդր զառաջին յանցանս ձեր ԴԵԺ ԼԽՀ յանցանան Դ չիք ձեր ԲԳԴԿՃ^{1}ա այլ փխ և (զառաջիկայ) Դ զառաջակս 16—17 Է չիք «և զառաջիկայ—վասն ձեր» 17 Դ չիք մեծ 18 ԸԺԽՀ եւ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոս առ այս և ասէ Դ չիք Սահակ ԲԵԼՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}ա չիք առ այս ԲԴա եպիսկոպոսն Ե առ այս և ասէ Տ^{2} եպիսկոպոս առ այս 19 Լ և ոչ փխ յոյժ ԲԴՃ^{1} զեղեցիկ Խ յանձինս Բ ի յանձին ա չիք յանձին ԲԴա վասն շինութեան աշխարհի 20 ԲԴ Ճ^{1}ա ազխտութեամբ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ուսուցանեն կարի յոյժ Տ^{2} չիք զայս 22 Բ վեհք ԵԸԺԽՀ վիհքն(!) Լ վիշան(!) ԾՏ^{1} վիշաքն(!) ԲԴԵԸԹԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Ճ^{1} մատուցեալ են Դ խոնարհագոյն։

զիա՞րդ կարասցուք հասանել բանից քոց։ Միաբանեա զջուր և զկրակ, զի ուսցուք ի նոցանէ զխաղաղութիւն. կոչեա զարեգակն ի տուն որպէս կրակ, և եթէ նմա ոչ մարթի գալ՝ զի մի՛ աշխարհ ի խաւարի մնասցէ, յղեա զդա առ նա, զի ուսցի ի նմանէ զանկարօտութիւնն։

Եւ եթէ մի է բնութիւն աստուածոցն քոց, հաւասարեսցեն առ միմեանս զուգութեամբ. լիցի անկերակուր կրակ իբրև զարեգակն, և մի՛ խափանեսցին ծառայքն արքունի ի ծախս ռոճկաց սորա։ Արդ մինդ անյագ ուտէ, և հանապազ մեռանի. և մինն որ չուտէ, առանց օդոյն նուազի լոյս ճառագայթից իւրոց. ցրտանայ ձմեռայնի, և սառուցանէ զամենայն բոյսս զալար խոտոյ. տօթանայ ամառայնի, և հրակէզ առնէ զամենայն կենդանիս։ Եւ որ ինքն յար ի փոփոխման կայ, ոչ կարէ հաստատուն կեանս ումեք շնորհել։ Եւ քեզ ոչ կարեմ մեղադիր լինել. որոյ ոչ տեսեալ է զմեծ թագաւորն, պատուաւորացն մատուցանէ զերկրպագութիւն. իսկ եթէ որ զայս ի հմուտ գիտնոցն արասցէ, վաղվաղակի մահ ի վերայ հրամայեն։

«Այլ վասն արեգական, եթէ կամիցիս ուսանել, զճշմարիտն ասացից քեզ։ Մասն է նա աշխարհիս արարածոց, ի բազում մասանց մի մասն որոշեալ է. կէսքն ի վերոյ են քան զնա, և կէսքն ի ներքոյ նորա։ Ոչ է նա առանձին սուրբ յատակ լուսով, այլ ի ձեռն օդոյն հրամանաւն Աստուծոյ տարածանէ զճառագայթս իւր, և հրային մասամբ ջեռուցանէ զամենայն գոյացեալս ի ներքոյ իւրոյ կայանին։ Իսկ վերինքն ոչ ինչ մասն ունին ի նորա ճառագայթիցն. քանզի իբրև յաման ինչ արկեալ է զլոյսն ի զունդ նորա, և ի վայր կոյս հեղու բերանացեալ՝ առ ի պէտս ներքնոցս վայելչութեան։ Եւ զոր օրինակ նաւ մի թուցեալ ի վերայ ծովային ջուրցն

---

1 Թի հաւանիլ Տ^1 միաբանել ։ զջուրն   2 Ա ուսուցուք(!) Գե ի նոցանէն Զ ի նոցանէ Զ կոչեաց ԸԽ չիք ի տուն   2—3 ԳԴԼԿՏ^{1}Տ^2 որպէս և զկրակ   3 ԱԲԸԹԺԻԽ ՀՃ$^1_ա$ զկրակ Բ չիք և ԲՃ$^1_ա$ չմարթի V ոչ մարդի(!) ԲԴՃ$^1_ա$ աշխարհս խաւարեսցի ԵԺԼԽՀ ի խաւար   4 ԲՃ$^1_ա$ յուղարկեա ԱԶԷԹV ուսցես է ի նմանէ ԵԸԺԽՀ զանկարօտութիւն   5 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^1 չիք և ԲԴԵԺԼԽԿ$_ա$ աստուածոց ԴԵԸԺԻԽՀՃ$^1_ա$ հաւասարեսցին   6 ԲԿՃ$^2_ա$ որպէս Լ չիք և ԿՃ$^2_ա$ չիք մի   6—7 Զէ մի խափանեսցին   7 ԱԶԷԹԻV ճառագայթքն(!) փխ ծառայքն ԲՃ$^1_ա$ նոցա փխ սորա ԴԻ նորա   8 V անյօզ(!) ԲՃ$^1_ա$ մինդ որ ոչ ուտէ Զէ և մին ոչ ուտէ ԱԻԿV մին ԴԼ և մին Դ մինդ ԱԲԴԳԶէԹԻԼԽ$_ա$ օդոյ և առանց օդոյն ուզի(!)   9 ԲՃ$^1_ա$ ի լուսոյ ԴԻ նորա ԱԲԴԳԵԸԹԺԻԼԽ ձմերանի ԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^2 ի ձմերայնի   10 Ա զալար բոյս Բ$_ա$ զալարոյ ԵԺԽՀՏ^2 զալարարբոյսս ԳԴԿՀՏ^1 զալարաբոյս ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 խոտոյն ԶէԹԻV զամենայն զալար բոյս խոտոյ Ը զալար բոյսս ԱԲԴԼՃ^1 յամարանի ԴԹ$_ա$ ամարանի ԻՃ^2 ամարայնի Λ յամարայնի ԱԳԴԶէԹԺԻԼԿՏ$^1_ա$ հրկէզ   11 Դ յինքն ա ի փոփոխումն   12 Խ ումեք կեանս Կ շնորհել ումեք ԵԸԺԽՀՏ^2 կարեմք   12—13 Բ որոյ չէ տեսեալ Ե որոց ոչ է տեսեալ   13 ԴԽ$_ա$ ոչ է տեսեալ Ժ ոչ է ԸՀՏ^2 է տեսեալ   13—14 ԱԶ զերկրպագութիւնն   14 ԵԼ զոր ՀՏ^1 չիք զոր ԲՃ^1 չիք զայս ԵԸԺԽՀ չիք հմուտ ԲԴՃ^1 գիտնոց զայս արասցէ ա զայն   14—15 ԲՃ$_{1ա}$ վաղվաղակի ի վերայ մահ հրամայեն   15 Դ հրամայէ   16 ԲՃ$^1_ա$ կամիս ԳԵԸԺԼՏ^{1}Տ^2 կամեսցիս Խ կամեսցես ։ կամեսցի(!) Թի ուսանիլ ա ուսուցից փխ ասացից   16—17 Դ չիք զճշմարիտն ասացից քեզ   17 Դ մասանցն Ի չիք մի   18 Բ աւրոշեալ է ա աւրուշեալ է ԲԹ կէսն ԲԹ և կէսն   19 ԲԴ$_ա$ առանձինն ԲՃ$^1_ա$ սուրբ և յատակ ԲԳԴԵԸԼԿՀ$_ա$ ուղոյ ԲԳԴԵԺ$_ա$ հրամանաւ   20 Դ մասամբն ա և հրամանին մասամբ   21 ԴԵԺ իւրոց Կ իւր ԱԳ կայանին(!) ԲՃ$^2_ա$ կոյենին ԳԴԵԼԿՀ վերինք ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք ինչ   22 Ի ինչ յաման ։ անկեալ է ԲԴ$_ա$ չիք է   23 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չիք առ ԱԶէԹԻV ներքնոյս Բ$_ա$ ներքնոցն։

բազմութեան, անզխտութեամբ գնայ զուղղորութիւնն ի ձեռն հմուտ և ճարտար նաւապետին, այսպէս և արեգակն ի ձեռն կառավարին իւրոյ ունի զփոփոխմունս շրջանին իւրոյ տարւոր ժամանակին։

«Եւ որպէս այլ մասունք աշխարհիս հաստատեալ են վասն մեր կենաց, և գնա իբրև զմի յայլոց մասանց առեալ է մեզ յառաջնորդութիւն լուսոյ, որպէս զլուսին և զաստեղս և զօդս յարածուփս և զամպս անձրևաբերս. նոյնպէս և յերկրիս մասանց գծով և զգետս և զաղբերս և զամենայն պիտանացու ջուրս, նոյնպէս և զցամաքայինս ամենայն պիտոյիւք իւրովք։ Աստուած և զմի ոք ի սոցանէ չէ արժան անուանել. և եթէ ժպրըհիցի ոք ասել, զանձն տգիտաբար կորուսանէ, և աստուած անունն մեծարելով զնոսա՝ նոքա ոչ ինչ օգտեցան։ Միոյ իշխանութեան երկու թագաւորք ոչ լինին. և եթէ մարդ զայդ քեզ յանձն ոչ առնու, քանի՛ ևս հեռի է յԱստուծոյ բնութենէն այդպիսի կարգ շփոթեալ։

«Արդ եթէ կամիս ուսանել զճշմարիտն, քաղցրացո զդառնութիւն սրտիդ, և բաց զաչս մտացդ, և մի՛ յարթնութեան կուրութեամբ ընդ խաւար գնար, որ անկեալ ես ի խորխորատ, և զամենեսեան կամիս առ քեզ ձգել։ Եւ եթէ քոյքն զան զկնի մոլար վարդապետութեանդ՝ որ ոչ տեսանեն և ոչ իմանան, մի՛ և զմեզ կարծեր զոյն օրինակ. քանզի բաց են աչք մտաց մերոց և սրտանսիլ եմք։ Մարմնոյս աչօք զարարածս տեսանեմք, և իմանամք զատ յայլմէ արարեալ. և ամենեքեան են ընդ ապականութեամբ։ Իսկ արարիչն ամենեցուն աներևոյթ է ի մարմնաւոր աչաց, այլ մտաց իմանի զօրութիւն նորա։

---

1 Գխ անզխտութեամբն ԲԳԾ²լ զուղղորութիւնն(!) ԱԵՁ զուղղորութիւն ԲԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք և 2 լ այս փխ այսպէս ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ և Բ արեգակնն 3 լ զփոփոխումն ԲԾ¹լ ժամանակս 4 Բ յաշխարհիս 4—5 A կենացն 5 լ յայոց մասանց ԳԵԸԼԽՀ մասանցն Դ չիք է 5—6 Բլ յառաջնորդութիւն մեզ լուսոյ 6 ԳԴ լուսին Թ չիք որպէս Դ չիք և զօդս ԱԶԷԹԻV յարարածոյս փխ յարածուփս ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ² յարածուս Դ յարարածս Տ¹ յարարածուս ԱԶԷ զամբս ԲԾ¹լ չիք զամպս 6—7 ԲԾ¹ զանձրևաբերս ԴԶԷV յանձրևաբերս 7 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² նոյնպէս և Բ ի յերկրի Թ երկրիս լ յերկրի Լ յերկիրս Ծ երկիրս Դ գծովս զետս ԲԳԿ զաղբերս 8 ԱԶԷԹԻV պիտանացուս ԳԿ ջուրսն Թ ջուրց Բ նոյնպէս լ այնպէս Դ զցամաքայինսս Դ² զցամաքայինսն Լ ցամաքայինս լ պիտոյիւք և 9 Բ Եւ աստուած ԵԸԼԽ չիք աստուած ԲԾ¹լ և ոչ զմի որ ի սոցանէ արժան է անուանել ԵԸԼԽ աստուած անուանել ԳԴ և մի զոր Կ զոք ԺՀՏ¹Տ² և զմի որ ի սոցանէ չէ արժան աստուած անուանել Ը ի նոցանէ 9—10 ԲԳԴԾ¹լ ժպրհեսցի 10 ԲԳԾ²լ զանձն իւր Դ կորուսցէ ԲԻլ անուն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² անուամբն 11 ԲԾ¹լ ինչ ոչ Դ շաւիղեցան Բ մի 11—12 Հ թագաւոր 12 ԵԺ թէ ԳԴԵԺԼԽԿՀ քեզ զայդ Դ յանձն չառնու Բլ քանի ևս ինչ 12—13 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² հեռի է առ ի յաստուծոյ A հեռի ի յաստուծոյ ԱԶԷԹԻVՏ³ քանի ևս հեռի է այս յաստուծոյ 13 ԳԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² շփոթեալ է 14 ԹԻՏ¹ ուսանիլ Ծ¹ զճշմարիտն ուսանել Ծ² ուսանել զճշմարիտն լ զբռնութիւն փխ զդառնութիւն 15 ԵՀ չիք և (բաց) Բ և մի յայար(!) հնութեան կուրութեամբ ԳԴԵԸԺԼԿՀ յար հնութեան Ծ¹լ յար հնութեամբ Խ յար հնութեամբ կուրութեամբ(!) Դ կուրութեամբդ ԵՀ կուրութեան 16 ԶԷV գնասցես A գնայցես ԲԾ¹ որ և անկեալդ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ՝անկեալդ լ որ արգելեալ ես Դ զամենեսին 17 ԴԵԸԽՀՏ² գնան ԱԶԷԹԻ զկնի քո մոլար Բլ քո վարդապետութեանդ 18 ԴԵԸԺԼԽԿՀ չիք և (զմեզ) Բ կարծես ԲԾ¹ նոյն օրինակ 18—19 Բ բացան փխ բաց են 19 ԱԶԷԹԻVՏ³ սրտանս իսկ եմք Դ սրտանսիլ եմ Բլ մարմնոյ Դ մարմնով ԳԼՏ¹ մարմնովս 20 ԴԾ¹լ զատա ԵԺԼԽՀՏ¹ չիք են 20—21 ԲԾ¹լ ամենեքեան ընդ ապականութեամբ են Դ ապականութեան 21 ԲԳԵԸԼԽԿՀՏ¹Տ² աչացս 22 Է չիք այլ մտաց Ը ի մտաց ի զօրութիւնն։

«Եւ վասն զի ետես զմեզ ի մեծի տգիտութեան, և ողորմեցաւ մերում անուսումնութեանն, յորում և մեք իբրև զձեզդ երբեմն զերևելիսս կարծէաք արարիչ և գործէաք զամենայն անաստուածութիւնս, վասն այնորիկ առ սէր իւր եկն մարմնացաւ ի մարդկանէ, և ուսոյց մեզ զաներևոյթ աս-
5 տուածութիւնն իւր։ Այն զի բարձրացոյց զինքն ի խաչն կախաղանի, և զի մարդիկ զհետ լուսաւորացդ մոլորեցան, մերկեաց յարեգակնէ զլոյս ճառագայթիցն իւրոց, զի եղիցի խաւար սպասաւոր մարդկութեան նորա. զի որ իբրև զձեզ անարժանք իցեն, մի՛ տեսցեն զկեանս իւրեանց ի մեծի անարգութեան։ Որպէս և այսօր, որ ոչ խոստովանի զխաչելեալն Աս-
10 տուած, նոյն խաւար մածեալ է զոգւով և մարմնով նորա. որպէս և դու իսկ այսօր ի նմին խաւարի կաս, և զմեզ դեռ ևս չարչարես։ Պատրաստ եմք ըստ օրինակի Տեառն մերոյ մեռանել. որպէս զիարդ և կամիս՝ կատարեա զկամս դառնութեան քո»։

Յայնժամ իբրև հայեցաւ ի նոսա անօրէնն Դենշապուհ, և ետես ի մեծի
15 ուրախութեան զուարթագին զամենեսեան, գիտաց եթէ ոչ գնան առ նոսա բանք սպառնալեաց և ողոքանաց։ Հրամայեաց զմի ոմն ի կրտսերագունիցն յառաջ մատուցանել, երէց մի Արշէն անուն, վասն որոյ յառաջ կասկածն իսկ եղև սրբոցն։ Կապեցին զոտսն և զձեռսն, և մեծաւ ուժով պրկեցին, մինչև ճարճատին հատաւ ամենայն ջղացն. և այնպէս կայր
20 զմեծ ժամս յանհնարին պրկոցն։

Բաց սուրբն զբերան իւր և ասէ. «Ահա շրջեցան զինև շունք բազումք, և ժողովք չարաց պաշարեցին զիս. ծակեցին զոտս իմ և զձեռս

---

1 ԲԴա չիք Եւ ԴԳԵԺԼԿՀՏ² ի մեծ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա չիք և V մերումն 2 Բ ԳԴԵԼԿՀա անուսումնութեանս ԱԲԵՁէԼՀVա որում Բձ¹ա զձեզդ էաք և երբեմն զերևելիս ԵԼՀՏ¹Տ² զձեզ Դ չիք երբեմն Լ զերևելի ԵԺԾ զերևելիս 3 Բձ¹ա զործէաք զանօրէնութիւն Դ անաստկութիւնն 4 ԲԴձ¹ա և մարմնացաւ Լ աներևոյթ 4—5 Ե աստուածութիւն 5 Լ չիք այն Խ բարձրացաւ Խ չիք զինքն Բձ¹ա ի խաչին ԺԻ ի խաչ Բձ¹ա չիք և 6 Դ մարդիկդ Հ զմարդիկ(!) Բ մոլորէին ԳԴԼԿՏ¹ մոլորեալ են Տ²ձա մոլորեալ էին ԱԴ մերկաց(!) Հ մեկնեաց(!) ԱԲԳԴԿՏ¹Տ²ա յարեգականէ 6—7 ԲԴա ճառագայթից 7 Գե մարդկութեանն 8 Թ չիք որ ա անարժանքն Բձ¹ա էին փխ իցեն Բձ¹ա մի՛ տեսանիցեն ԵԸԺԽԿՀՏ² իւրեանց, այլ ի մեծի ԾՏ¹ և ի մեծի 9 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² անարգութեան եղիցին Բա խոստովանին ԱԴԵԻԹԼՀձ¹ձ²ա զխաչեալն 10 V մնացեալ է փխ մածեալ է ԱԵՁէԺԻԼԽՀՏ¹Տ² զմարմնով ԳԴԿձ¹ա զոգով և զմարմնովք է հոգով և զմարմնով ձ¹ա նոցա փխ նորա Բ չիք և 11 ԳԴԿ չիք ես ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² և զեւես զմեզ Բձ¹ա չարաչար տանջես 11—12 Բձ¹ա այլ մեք պատրաստ եմք ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² մեք պատրաստ եմք 12 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք մեռանել ԹԻ մեռանիլ Բա զու. որպէս Հ չիք և 13 Բձ¹ա զկամս թագաւորին քո զառնութեան 14 Ի ի նա փխ ի նոսա ա անօրէնն 15 Բա ուրախութեան զնոսա ա և զուարթագին Խ թէ ԳԴԵԺԼԽԾԿՀՏ¹Տ² ոչինչ գնան Բ ոչ գնա ԱՁէԸԹԻVՏ³A ոչ գնան ա ոչինչ զգա 16 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ա սպառնալեացն և ողոքանացն ԸԽ ուղոքանացն Հ ողոքանացն 16—17 ԱԳԹԿ կրտսերագունացն Դ կրտսերագոյնացն A կրտսերագունիցն 17 ԸV երէց ա Արշէն Բա վասն որոյ և Ի յառաջն 17—18 Բա յառաջ իսկ կասկաց(!) (ա կասկած) 18 Գ իսկ կասկած ԴԵԻԼ կասկած ԳԴԿձ⁵,¹²,¹⁷—¹⁸,²⁷ կապեցին զոտսն և մեծաւ ուժով պրկեցին զձեռսն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² պնդեցին զձեռսն ա կապեցին զոտս և զձեռս 19 ԲԻձ¹ա ճարճատումն ՁէV ճարճատեցան ամենայն ջիլքն ԱԹԻ եղև փխ հատաւ ա հարաւ փխ հատաւ ԳԺԿԽա ջլացն Դ ամենայն անդամոցն և ջլացն 19—20 Բ կայր մինչև զմեծ ժամն ձ¹ա կայր մինչև զմեծ ժամս 20 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զմեծ ժամս ԱՁէԹԻVՏ³A մեծ ա չիք յանհնարին Բձ¹ա ի պրկմանցն A պրկոցն Դ պրկոցին 21 Բա զբերան իւր սուրբն Հ զբերանն Դ և ասաց Բա չիք ահա Բձ¹ա շուրջ եղէն 21—22 ԵԸԽՀ չիք բազումք 22 ԱԲԳՁէԹԻԼԽV չարեաց ԵՀ չիք և ժողովք չարաց ԲԼա զձեռս իմ և զոտս իմ (ա չիք իմ) ԵԸԺԼԽԾՀՏ¹Տ² զձեռս և զոտս իմ ԳԴԿ չիք իմ։

իմ, և փոխանակ բերանոյ իմոյ աղաղակեցին ամենայն ոսկերք իմ*։ Լո՛ւր ինձ, Տէր, և լո՛ւր ձայնի իմում, և ընկալ զոգի իմ ի ժողովս սուրբ զօրականին քո, որ երևեցաւ նորակերտ դաստակերտին քոյ։ Ես որ կրտսերս եմ յամենեսեան, ողորմութիւն քո գթասցէ յառաջեցոյց զիս»։

Եւ զայս իբրև ասաց, ոչ ևս կարէր բանալ զբերանն յանհնարին պրկոցաց գելարանին։ Եւ անդէն վաղվաղակի դահիճքն հրաման առեալ յերից նախարարացն՝ սրով հատանել զպարանոց երանելւոյն, և ընկեցին զմարմինն ի խորխորատ մի ցամաք։

Եւ անդէն ի տեղւոջն սկսաւ խօսել Դենշապուհ ընդ եպիսկոպոսին և ասէ. «Յորժամ եկի ես յաշխարհն Հայոց՝ տարի մի և վեց ամիս եհաս շրջել ինձ անդ. ոչ յիշեմ ես ամենևին՝ եթէ բան մի տրտունջ յումեք լուայ վասն քո, սոյնպէս և առաւել վասն Յովսեփայ. զի դա իսկ էր իշխան ամենայն քրիստոնէից, և հաւատարիմ յամենայն իրս արքունի։ Նա և որ մարզպան աշխարհին լեալ էր յառաջ քան զիմ երթալն, մեծապէս գոհ էր պառնէս զայսմանէ. և ես ինձէն իսկ աչօք իմովք տեսի, զի որպէս հայր հասարակաց համարեալ էր ամենայն աշխարհին, և անաչառութեամբ սիրէր զմեծամեծս և զփոքրունս։

«Արդ փոխանակ ընդ ձեր՝ ես աղաչեմ զձեզ. խնայեցէք ի պատուական անձինս ձեր, և մի՛ մատնիք ի մահ չարչարանաց ըստ առաջնոյն կարգի, զոր տեսէք աչօք ձերովք։ Քանզի թէ ի դոյն միտս յամառութեան կայք, և իմ եղեալ է ի մտի իմում բազում չարչարանօք կարճել զձեզ ի կենաց ձերոց։ Ես գիտեմ, զի ի հրապարակս առնդ այդորիկ եղեալ էք դուք. քանզի ինքն ախտացեալ է մարմնով, և ձեռնարկութեամբ բժշկաց չիք

* Սաղմ. Իա 17—18

---

1 ԱԶ աղաղակեցին է աղաղակեսցեն Դ աղաղակէ 2 Բ չիք և ԳԿ զհոգիս = զհոգի Դ զոգիս ԳԵԺԼԽՀ ի ժողով 2—3 Դ զօրականացն քո որ երևեցան զօրականին(!) Ձ է որպէս փխ որ ԳԸԺԼԽԿՀՏ² երևեցան ԳԵԸԽՀՏ² կրսեր Լ կրսերս էի ԳԳԸԺԽՀՏ¹Տ² էի A կրսերս 4 ԳԿ ողորմութիւնդ Ժ չիք քո Տ² յառաջացոյց 5 Դ չիք Եւ Բ= չիք ևս ԲԳ= զբերան իւր Տ¹ յանհնարին չցաւոցն 5—6 = յահագին պրկոցաց 6 ԵԺԽԿՀ պրկոցացն Լ չիք պրկոցաց գելարանին Դ գալարանին ԲՃ¹= չիք վաղվաղակի ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ² դահիճքն վաղվաղակի ԲՃ¹= առին 7 ԲՃ¹= սրով կատարել զերանելին Արշէն (= Արսէն), որոց հատեալ զաւբբ պարանոցն ԴԴ հատեալ Ա երանելւոյ Բ= չիք երանելւոյն ԲԳԴԿ= չիք և 8 Բ ի խորխորատն Բ= չիք մի 9 Թի խօսել = Դենշապուհ Բ եպիսկոպոսն 10 ԵԺԼԽ տարի մի ԸՀՏ¹Տ² տարի A զվեց 10—11 ԲՃ¹Ճ²Է= եհաս շրջել ինձ անդ զտարի մի և ամիս վեց (Ճ¹= զամիս) ԳԿ տարի մի և զվեց ամիս ԳՁէԻՏ² զվեց ամիս 11 ԸԺԼԽՀ եհաս ինձ ԵՀ ինձ շրջել անդ Ի շրջիլ Թ= չիք ես Դ թէ 11—12 ԲԿ= լուայ յումեքէ հ յումեքէ վասն քո լուայ 12 ԱԳԴԸԹԺԻ սոյնպէս և ԲՃ²= սոյնպէս ես ԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² սոյնպէս և առաւել ես Բ Յովսեփա 13 ԱԲԳԵԻ= քրիստոնէիցն Զ քրիստոնէից 14 Բ մարզպանն Դ չիք աշխարհին ԲՃ¹= զմեր փխ զիմ Դ չիք մեծապէս 15 Հ և ես իսկ = ինձէն իսկ տեսի աչօք իմովք ԲՃ¹ և ես ինձէն իսկ տեսանէի աչօք իմովք, զի իբրև ԳԴԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ² ինձէն իսկ Խ ինձէն իսկ ինչ ԱԶէԹԻՎՏ³A չիք իսկ = զի իբրև 15—16 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² տեսանէի իբրև հայր 16 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² էր համարեալ Կ չիք և = համեալ(!) 17 Վ= զմեծամեծսն 18 Թ չիք ընդ ՁէՎ ձեզ փխ զձեզ 19 Բ յանձինս = մատնէք Բ առաջնոյդ ԳԴԵԺԼԽՀՏ¹ առաջնոցն = բստ առաջնոյ 20 Դ չիք կարգի Դ զորս Թի տեսիք ԲՃ¹ տեսանէք աչօքդ ձերովք = աչօք ձերովք։ Քանզի եթէ ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ² եթէ 21 Բ= չիք և Ճ¹= չիք և իմ 22 ԵԸԺԽՀ չիք ձերոց ԵԸԺԽՀՏ² և գիտեմ ես որ ԳԼԿՏ¹ չիք զի ԲA= ի հրապարակ առնդ 23 էՀ չիք ինքն ԲՃ¹= և ի ձեռն բժշկաց և բժշկացն։

դտեալ առողջութիւն. և հիւանդոտ կենօք ձանձրացեալ է, և փափագէ ի մահ քան ի կեանս»։

Առ այս եւ պատասխանի սուրբն Յովսէփ և ասէ. «Գովութիւնդ՝ զոր ետուր դու նախ եպիսկոպոսիդ և ապա ինձ, յիրաւի՛ արարեր և ըստ կարգի պատուեցեր վասն ալեացդ. այդպէս իսկ արժան է։ Այլ ճշմարիտ ծառայից Աստուծոյ ոչ է օրէն դիմադարձ լինել երկրաւոր իշխանաց, և ոչ զոք ի ժողովրդոց տրտունջ առնել վասն մարմնաւոր զօշաքաղութեան. այլ ցածութեամբ և հեզութեամբ ուսուցանել զպատուիրանս Աստուծոյ, և առանց խարդախ իմաստութեան խաղաղասէր լինել առ ամենեսեան, և անաչառ վարդապետութեամբ առ մի Տէրն արարածոց առաջնորդել բոլորեցունց։

«Այլ վասն առնս այսորիկ հրապուրանաց՝ զոր ասացեր, և զայդ ոչ ասեցեր, այլ կարի զճշմարիտն ասացեր։ Զի ոչ իբրև զօտար ոք հրապուրէ զմեզ, և ոչ իբրև զպատրող ոք խաբեբայ մոլորեցուցանէ զմեզ, այլ յոյժ սիրէ զմեզ։ Քանզի մի է մայր մեր եկեղեցի՝ որ երկնեացն զմեզ, և մի է հայր մեր սուրբ Հոգին՝ որ ծնաւ զմեզ. զիա՞րդ համահարք և միոյ մօր որդիք երկպառակք լինիցին, և ոչ միաբանք։ Որ քեզ թուին՝ թէ հրապոյրք իցեն, մեր ի տուէ և ի գիշերի դոյն խորհուրդ էր՝ զի անքակ ունիցիմք զկենաց միաբանութիւնս։ Իսկ եթէ սա ձանձրացեալ իցէ ելանել յախտալից մարմնոյս, առաւե՛լ եւս մեք ամենեքեան. զի չիք ոք ամենեւին ի ծնունդս կանանց, որ ունիցի զմարմին առանց ցաւոց չարչարանաց»։

Եւ պատասխանի Դենշապուհ և ասէ. «Զայդ ոչ գիտէք, ո՛րչափ երկայնամիտ լինիմ ես ի վերայ ձեր. այս ոչ հրամանաւ արքունի է, այսչափ երկայնարան լինել ընդ ձեզ պայքարաւ, այլ յիմմէ քաղցրութենէ թողացուցի ձեզ. զի չեմ իբրև զձեզ անագորոյն, զի անձանց ատելի էք և այլոց թշնամիք։ Իմ զի աղ և հաց կերեալ է յաշխարհին ձերում, գութ և սէր ունիմ ընդ աշխարհն ձեր»։

---

1 ։ զառողջութիւն ԲԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք և ԻՏ^{1} փափագի ։ փափարէ 2 ԵԸԽ կեանս փխ ի կեանս 3 ԵԸԺԽԿՏ^{2} եւ պատասխանի առ այս ԳԴԿՏ^{2} գովութիւնն ԵԻՀ գովութիւն Բ որ 4 ԲԳԵԸԺԼԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1} չիք դու ԳԴԵԾԿՀՏ^{2} չիք և (ըստ) 5 ԲԴ$_{2}$ ալեացն Բ$_{2}$ այնպէս Բ$_{2}$ էր 5—6 ԵԸԺԽՀ աստուծոյ ծառայից 6 Ի լինել ԱԶԷԹԻV երկրաւորաց փխ երկրաւոր իշխանաց ԳԵԺԼԽՀ իշխանացս 6—7 ԵՀ ոչ ոք 7 Կ ի ժողովրդոցս Թ հանել փխ առնել 8 ԲԴ զպատուիրանն 9 ԲՃ$^{1}_{2}$ չիք խաղաղասէր լինել առ ամենեսեան Դ առ ամենեսեան խաղաղասէր լինել ԵԸԺԽՀՏ^{2} և անխարդախ իմաստութեամբ Ի լինել Գ ամենեսին 9—10 Բ իմաստութեանն և անաչառ վարդապետութեանն 10—11 ԴԵԸԺԽԿՀՏ^{2} բոլորեցուն 12 Ի առն 12—13 Դ ոչ եւ ասեցեր 13 ԲԴՃ$^{2}_{2}$ չիք կարի 14 ԲՃ^{1,2} զպարտող(!) Բ$_{2}$ խաբէ և մոլորեցուցանէ զմեզ 15 Ի չիք այլ յոյժ սիրէ ԵԹՃ^{1}A չիք զմեզ ԲԴ$_{2}$ երկնեաց 16 Թ չիք է ԿՀ հայրն մեր ԲԵԺԽՏ^{2}Ճ$^{1}_{2}$ հոգին սուրբ Ը հոգի սուրբ ։ ծնաւ մեզ Դ համհարք ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք և 16—17 ԾՏ^{1} միամօր 17 Հ հօր փխ մօր ԲԴ$_{2}$ երկպառակ ԲԴ$_{2}$ միաբան ԲԳԵԺԼԿՀ եթէ 18 ԵԸԺԽՀ խորհուրդ դոյն է ԲԴՏ$^{2}_{2}$ է փխ էր 19 Բ$_{2}$ զկենացն Լ կենաց Բ միաբանութիւն Դ միաբանութիւնն Լ զի փխ իսկ ։ անձկացեալ իցէ փխ ձանձրացեալ իցէ 20 Թ ախտալից Խ մարմնոյս Բ չիք ոք 21 ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} չիք ի ծնունդս կանանց Ի մարդկան փխ կանանց ԱԶԷԹԻVՏ^{2}A զմարմինս ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} զմարմին ։ մարմին Դ որ ոչ ունիցի ի մարմնի իւրում ցաւս չարչարանաց 22 Դ թէ որչափ ։ որպէս փխ որչափ 23 ԸԽ չիք ես Բ հրաման 24 Դ$_{2}$ երկայնմտարանել Ի լինել ԲՃ$^{1}_{2}$ չիք ընդ ձեզ ԱԶԷԹԻV այդ փխ այլ ։ փայքարաւ ԲԴ յիմէ 25 ԲԼ զի չեմ անագորոյն իբրև զձեզ ԹՀ զձեզ ։ զձեզդ ԴՃ$^{1}_{2}$ անագորոյն Լ չիք անագորոյն ԲԵԶԷԹԻՃ$^{1,5}_{2}$ ատելիք Ե չիք էք 26 ԴԵԺԾԿՀՏ^{1}Տ^{2} թշնամի Ը չիք զի ։ մի փխ իմ Բ ի յաշխարհին Ը յաշխարհն ԳԴԸԺԼ չիմ ձեր 27 ԲԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{1}Տ$^{2}_{2}$ առ փխ ընդ։

Եւ պատասխանի Ղևոնդ երէց և ասէ. «Որ առ արտաքինսն գութ և սէր ունի, զպատուիրանսն Աստուծոյ կատարէ, այլ պարտի և յիւր ոգիսն խնայել. զի չեմք անձանց տեարք, այլ է, որ համարս խնդրէ ի մէնջ և վասն արտաքնոց և վասն ներքնոց։ Այլ զոր ասացերդ՝ եթէ լինէր անսաստ ձեզ և ոչ հրամանաւ թագաւորին, եթէ դուք սովոր էք անցանել ըստ հրամանաւ թագաւորին ձերոյ, զայդ բարւոք առնէք, զի աւերիչ աշխարհի է և սատակիչ անմեղ մարդկան, բարեկամ սատանայի և թշնամի Աստուծոյ։ Այլ մեք ոչ կարեմք անցանել զհրամանաւ մերոյ թագաւորին, և ոչ զանանց կեանսն մեր կարեմք փոխանակել ընդ ապականացու պատրանս աշխարհիս։

«Այլ վասն իմ զի ասացեր՝ չգտանել զառողջութիւն ի բժշկաց, սիրէ զմահ քան զկեանս, այդ բանք ոչ այնոցիկ են, որ տեսանեն զամենայն չարչարանս աշխարհիս։ Ահա ցածո զքեզ սակաւիկ մի ի զայրագին արտմտութենէդ, և եկ զհետ ճշմարիտ բանից իմոց, և հայեաց կարգաւ ընդ իրս աշխարհիս։ Ո՞ որ ի մահկանացուացս ունիցի կեանս անտրտում. ո՞չ աստ ամենայն լի են ախտիւք, է որ ի ներքոյ, և է որ արտաքոյ. ցուրտ և տօթ, քաղց և ծարաւ և ամենայն աղքատութիւն կարօտութեան։ Արտաքոյ՝ անիրաւութիւն, յափշտակութիւն, զէն պղծութիւն անատակ յարձակմամբ. ի ներքոյ՝ ամբարշտութիւն, ուրացութիւն, ագահութիւն, անզարծ մոլորութիւն ի կամաւոր աղտութենէն։

«Բայց դու որ զբժիշկս խոտեալ անարգեցեր, թէ չիք իմ ի նոցանէ գտեալ զառողջութիւն, չեն ինչ զարմանք. վասն զի մարդիկ են նոքա. է ցաւ՝ որում գտանեն հնարս առողջութեան, և է՝ որ ապստամբէ ի հնարից նոցա. վասն զի ամենեքեան եմք մահկանացուք, այն որ բժշկէն և որ բժշկին։ Այլ երանի թէ և դուք ըստ բժշկական արուեստին բերէիք զնմա-

---

1 V էրէց Թ արտաքինս 2 ԲԳԵ զպատուիրանս ԳՁ զպատուիրանն ԺՏ^{1} չիք և յոգիսն Հ հոգիսն 3 Բ չեմք ինչ Գ տէրք 4 Բ արտաքնոցն և ներքնոցն Գ չիք և վասն ներքնոց Ձ չիք վասն (ներքնոց) ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ձ զոր Ի չիք որ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} ասացերդ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ձ եթէ լինէն ԱՁԷԹԻVՏ^{3}Λ որ ասացեր (Ի չիք որ) Λ չիք եթէ 5 ԲՁ և ոչ եթէ Կ և ոչ է հրաման թագաւորին Հ և ոչ է հրամանաւ թագաւորին Տ^{1}Տ^{2} և ոչ է 5—6 Դ ընդ հրամանս ՀՏ^{1} ընդ հրամանաւ Ի հրամանաւ ԲԴ ըստ հրաման ΛՏ^{2} զհրամանաւ մյուսները՝ ըստ հրամանաւ 6 Ա բարւոք ԲՃ^{1}Ձ աւերիչ էր ԲԴ էր փխ է 7 ԲԴՃ^{1}Ձ սատակիչք 8 ԲՃ^{1}Ձ ըստ հրամանաւ ԳՁ թագաւորին մերոյ 9 Բ զկեանսն Ե կեանս մեր ԴԸ չիք մեր Դ չիք մեր կարեմք ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}Ձ փոխանակել կարեմք Դ փոխանակեմք VՏ^{3} փոխարկել 9—10 Դ կենաց փխ պատրանս 11 Բ չգիտել(!) 12 ԲՃ^{1}Ձ բանքդ Դ է 13 Ձ զչարչարանս VՏ^{3}Ձ սակաւիկ մյուսները՝ զսակաւիկ 14 ԲԺՏ^{1} արտմութենէզ(!) ԲՃ^{1}Ձ չիք ճշմարիտ Ի մերոց փխ իմոց ԴԵՀՏ^{2} հայեա 15 Բ ոմ ԱԳԴԵՁԸԺԼԽ ի մահկանացուաց V մահկանացուածոցս ԴԹVՏ^{3}Λ ունի VՏ^{3}Λ անտրտունջս 16 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}Ձ ոչ աստ լի են ամենայն ախտիւք (Դ ախտովք) Ը է որ ներքոյ ԲԵ չիք է չիք որ (արտաքոյ) ՁV յարտաքոյ 17 ԴԵԺԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}Ձ աղքատութիւնք ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} կարօտութեանց 18 ԲՃ^{1}Ձ անիրաւութիւնք յափշտակութիւնք Դ չիք զէն Դ անիրաւութիւն զէջ պղծութիւն, յափշտակութիւն 18—19 ԲՃ^{1}Ձ պղծութիւնք անիրաւ յարձակմամբ Թ արձակմամբ 19 ԲՁ ամպարշտութեան 20 ԲՁ աղտութենէ 21 V խոտորեալ(!) ԲՁ եթէ Բ գտեալ ի նոցանէ 22 ԲՃ^{1}Ձ չէր ինչ զարմանք Թ զարմացք Թ մարդիկք 23 ԲՁ որ փխ որում ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} գտցին Բ հնար ԲՁ ապստամբեն 24 ԵՀ չիք վասն ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} մահկանացու 25 Բ եթէ փխ թէ և Դ դու Ձ զբժշկական փխ ըստ բժշկական Թ արհեստին Դ բերէիր։

նութիւն. զի ոչ փոքր է ճշմարտութիւն նոցա բժշկութեանն։ Քանզի յորժամ տեսանեն նոքա զոք հիւանդացեալ, ոչ յապաղեն երթալ առ նոսա, այլ փութացեալ հնարին մատուցանել զառողջութիւն։ Մանաւանդ եթէ յարքունիս մի ոք ի սիրելեաց թագաւորին ախտանայցէ, և հասեալ ի մեծ հրապարակն՝ տեսանիցէ զբազմութիւն պատուաւորացն և զառողջութիւն զեղեցիկ երիտասարդացն, և եւ ի ներքս մատուցեալ ի սրահն արքունի, և անդ տեսանիցէ զամենայն սպասաւորացն դչքնաղ և զսքանչելի տեսիլն, ոչ ինչ զարմանայ ընդ հրաշակերտ տեսիլն։ Նա և եթէ զահոյք ականակապք իցեն և համակ ոսկեղէնք, յորոց վերայ հիւանդն անկեալ դնիցի. չէ ինչ նմա փոյթ զայնմ ամենայնէ. այլ ի բաց հրամայէ առնուլ զոսկեհուռ վերարկուն, և ձեռն ի ներքս տարեալ՝ զննէ զամենայն մարմինն, եթէ ցե՞րմ իցէ բնութիւնն, և եթէ սիրտն ի տեղւոջն հանդա՞րտ կայցէ, և կամ թէ լեարդն կակո՞ւղ իցէ, և կամ թէ շարժք երակացն յարմա՞ր իցեն. և ըստ նմին զդարման բժշկութեանն առնիցէ՝ շնորհելով նմա զառողջութիւն։

«Իսկ արդ եթէ մարդկային բժշկութիւնն այսպիսի գիտէ քամահել զամենայնիւ, և միայն զիւր արուեստն յառաջ մատուցեալ՝ զգործն կատարէ, ո՞րչափ ես առաւել ձեզ արժան է, որ զբոլոր աշխարհս ունիք յիշխանութեան մեծի, հոգ յանձին տանել՝ նախ զհոգիսդ բժշկել յամենայն ախտալից մոլորութեանց աշխարհիս, և մարմնովք իսկ կայցին ամենեքեան ձեզ ի ծառայութիւն։ Արդ այժմ զի դուք տգիտացարուք, և զանմահ հոգիսդ մահկանացու արարէք յանչէջ հուր գեհենին, մարմնովդ՝ եթէ կամիք և եթէ ոչ կամիք՝ ախտացեալ էք յախտաւորութիւն անառողջութեան. և զմեղ նախատէք մարմնոյ ցաւովք, որ ոչ ի կամս մերոյ ազատու-

---

1 ԲՃ^1 նոցա ճարտարութիւն բժշկութեանն փխ ճշմարտութիւն նոցա մյուս բոլորք՝ ճշմարտութիւն բժշկութեանն և բժշկութեան ՁԷV բժշկութեանէն ա զի ոչ փոքր ինչ է ճարտարութիւն նոցա բժշկութեանն 2 Բա յապաղեն նոքա Դ երթեալ 3 ԱՁԷԹԻV չիք փութացեալ ա մատուցանէր Ա զառողջութիւնն Դ թէ 4 ԲՃ^{1}ա հասանիցէ Դ չիք մեծ 5 ԲՃ^{1}ա և տեսանիցէ Դ պատուաւորաց Ը պատւորացն(!) 6 Դ երիտասարդաց ա չիք և Դ ներս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 չիք ի ներքս Բ ի սրահս ԸԼԽՏ^{2}Ճ^{1}ա ի սրահն 7 ԵԸ զսպասաւորացն Բա չքնաղ Տ^1 զսքանչելի տեսիլն ա սքանչելի 8 ԳԵԺ զարմանայր Ը հրաշակակերտ փխ հրաշակերտ ԵԸԺԼԽԾՀ տեսիլն ԲՃ^{1}ա չիք Նա 8—9 ա ականակապ 9 ԲԳԴԵԸԺԼԽԾԿՀՏ^{2}Ճ^{1,12}ա յորոյ Տ^1 որոյ 10 Բ փոյթ նմա ԽՀ զայնմանէ փխ զայնմ ամենայնէ Բ զոսկեհուռն 11 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{2}ա վերարկուն Դ ի ներս ա զձեռն ի ներքս արկեալ ԲՃ^{1}ա արկեալ փխ տարեալ ԱՁԷԹԻV և եթէ 12 Ե բնութիւն Դա չիք և Դ կացցէ ԲԳԵԿ չիք և կամ 13 Գ եթէ ԳԵՀ լեարդն ԲԳա եթէ Գ և եթէ ԳԵՁԷԹԺԻԼԽԿՀV Տ^{1}Տ^2 շարժք երակացն 14 Դ ըստ նմին Ե բժշկութեան ԲՃ^{2}ա շնորհել Դ չիք նմա 16 ԲԿՃ^{1}ա չիք արդ V զմարդկային Բա բժշկութիւնն ԳԵ բժշկութիւն Դ այնպիսի ԵԸԼԽԿՀՏ^2 այդպիսի 17 Բա չիք և Հ արհեստն 18 ԲՃ^{1}ա իցէ փխ է Տ^3 արժան էր Բ աշխարհ 19 V յիշխանութիւն ԲԻա յիշխանութիւն մեծ ԲՃ^{1}ա ունել փխ տանել Ը հոգ յանձին տանել Տ^2 մեծ հոգ յանձին տանել ա չիք նախ ԲԴՃ^{1}ա զոգիս ԳԵԺԼԽՀՏ^{2}Ճ^2 զհոգիս 20 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}Ճ^{1}ա ախտից փխ ախտալից Բա որ և փխ և ԲՃ^{1}ա կան ԸԺ կայցին իսկ 20—21 ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մարմնով կայցին իսկ ձեզ ամենեքեան ԳԴԿ ձեզ կայցին ամենեքեան ԲՃ^{1}ա ի ծառայութիւն ամենեքեան ա ի ծառայութեան ամենեքեան 21 ԵԸԺԼԽՀՏ^2 ի ծառայութիւն ԱՁԷԻV զի և դուք 22 ԳԴԻԿ ոգիոդ Դ մահկանացուս ԹԻ արարիք ա չիք հուր ԲՃ^{2}ա մարմնովք ԳԿ մարմնովքդ 22—23 Ի մարմնով եթէ կամիք Դ չիք մարմնովդ եթէ կամիք և 23 Բ յաւտարութիւն փխ յախտաւորութիւն ա յանառողջութիւն ախտաւորութեան 23—24 Ե անառողջութիւն 24 ԱՁԷԻV չիք և ԲՃ^{1}ա մարմնաւոր ԳԸԺԽԾԿՀՏ^{1}Տ^2 մարմնոց ՁԷԹԻV և ոչ Դ մերոց Ա ազատութեանն ԲՃ^{1}ա ազատութեանս։

թեան է, այլ որպէս գիտեցաւ ի բնութեանս մարմնոյ իւրաքանչիւր մարդոյ։

«Եւ Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած կենդանի և կենդանարար՝ ի կամս իւրոյ բարերարութեան եղև բժիշկ հոգւոց և մարմնոց. և նախ ինքն ի ցաւս չարչարանաց իւրոց բժշկեաց զամենայն ազգս մարդկան։ Եւ ևս խանդաղատագոյն գթացեալ, վերստին ծննդեամբն ծնեալ զմեզ յառողջութիւն՝ անցաւս և անվէրս, և ի ծածուկ հարուածոց զհին ծակոտուածս վիշապին ողջացոյց, և արար զմեզ անախտս և անարատս հոգւով և մարմնով, զի իցեմք բանակակից հրեշտակաց և զօրք երկնաւոր թագաւորին մերոյ։ Եւ քո զայս ոչ գիտացեալ, և ոչ վայելեալ յերկնաւոր պարգևն Աստուծոյ, և ոչ ևս այլ կամիս ուսանել ի մէնջ. այլ և զմեզ ևս վրիպեցուցանել կամիս, որում չիք հնար, և մի՛ այլ լիցի, և ոչ կարես խել առնել։

«Այլ վասն իմոյ ախտալից մարմնոյս ասացիր քեզ կարճառօտս։ Խնդամ և ուրախ եմ յորժամ տեսանեմ զմարմինս իմ չարչարեալ. գիտեմ զի զօրանայ յիս առողջութիւն հոգւոյս իմոյ։ Մանաւանդ զի ունիմ ինձ զրուական զմեծ վարդապետն հեթանոսաց, որ ի ցաւս մարմնոյ անձին մխիթարէր, և ի կոփումն սատանայական մարմնոյ պարծէր և ասէր. «Զի եթէ տնկակիցք եղաք նմանութեան մահու նորա, ո՛րչափ ևս առաւել լիցուք հաղորդք յարութեան նորա»։ Այլ դու, որ ունիս իշխանութիւն ի վերայ մեր, զատեա զմեզ ըստ չարութեան կամաց քոց։ Զեմք ինչ զանգիտելոց յահագին յահաւոր սպառնալեացդ քոց, և ոչ երկիւղած ի զառն մահուանէն, զոր ածելոց ես ի վերայ մեր»։*

Յայնժամ մեկուսացոյց սակաւիկ մի զերանելիսն ի միմեանց, և

* Հռովմ Զ 5

---

1 Բ չիք այլ ԲԳԵԼԽԿՀ որպէս և ԲԴձ¹ա բնութեան մարմնոյս Հ մարմնոց Կ չիք մարմնոյ Զէ ի բնութեանս զառողջութիւն մանաւանդ մարմնոյ   3 ԲէՏ²ձ¹ա աստուած ճշմարիտ Λ չիք կենդանի և   4 է իւր ԱԲԳԴՁԹԻա բարերարութեանն ա բժշիշկ(!) Ի հոգւոյ և մարմնոյ ԱԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² և նա ինքն ԲԳԴՁէԹԻVՏ³Λ նախ ինքն   5 ԳԴԵ չարչարանացն Դ և բժշկեաց   6 Բձ¹ա խանդաղատագոյնս գթացաւ ԲԳԵԹԼԽձ¹ա ծննդեամբ ծնաւ զմեզ Դ ծնաւ զմեզ   6—7 Բ յառողջութիւնս   7 ԲԳԵԼԽԾա ծակոտուածս (Լ ծակատուած) Դ ծակոտած   8 է վիրապին(!) Բձ¹ա առողջացոյց Դ չիք և (անարատս) ԲԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³ձ¹ անարատս ԱԳԴՁէԸԹԻVΛ անարատ ԴԿ մարմնով և հոգւով   9 Բ բնակիչք փխ բանակակից ԳԴԵԺԽԾՀՏ²ա բանակակիցք Ի բնակակից ա բնակակիցք Լ բանակիցք Տ¹ զօրաց   10 ԱՁէԹԻV չիք և ոչ վայելեալ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա յանապական փխ յերկնաւոր   11 ԲԳԴ չիք ոչ ևս Կա չիք ևս ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² և ոչ կամիս ուսանել ևս ի մէնջ ԱԹԻ ուսանել ԲԴա չիք ևս   11—12 ա կամիս վրիպեցուցանել   12 Բ որում և ԴԿ և այլ մի լիցի ԵԸԼԽՀ և մի լիցի այլ ԲԴՀ չիք այլ ԺԾՀՏ¹Տ² այլ և ոչ կարես Բձ¹ա և ոչ ևս կարես առնել ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² առնել խել   13 Բձ¹ա զիմոյ փխ վասն իմոյ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ձեզ փխ քեզ Թ չիք քեզ ԲԹԿձ¹ա կարճառօտ   14 ա տեսանիցեմ ԱԳԴԵՁէԸԹԺԻԼԽՀՏ¹Տ² չիք իմ   15 Կ հոգւոց իմոց   16 Դ ինչ փխ ինձ ԵԸԺԼԽՀՏ¹ չիք ինձ   17 ԳԴա մարմնոց ԳԴԵՁէԹԺԻԼԽՏ²ա անձինն ԱՁԹԻV և կափումն է և փափախումն փխ և ի կափումն ԱԲՁէԹԻVՏ³ մարդոց ԳԴձ¹ա մարդոյ փխ մարմնոյ   17—18 ա պարծէր   18 ԳԵԺԼԽԿՀ անկակից ա անդակից ԱԳԴձ¹ եղեալ Դ մահուն փխ մահու նորա   19 Բ հաղորդ   20 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹²⁻²⁷ ըստ կամաց չարութեան քո (Դ քում)   21 Բ չէ որ զանգիտելոց Ը զահագին Դ ահաւոր ԲԳԵԸԺԼԽՏ¹Տ²ձ¹ չիք յահաւոր ա յահագին հրամանաց քոց ԲԴ սպառնալեաց Բ չիք ոչ   21—22 Բ երկեղած ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² երկնչիմք փխ երկիւղած   22 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ²ձ¹ա մահուանէզ ԳԵԼԽԿՀ որ   23 ԱԲԳԴՁէԹԻVձ¹ յայնժամ դարձեալ Բձ¹ա անօրէնն (ա օրէնն) Դ Ենչապաս մեկուսացոյց զերանելիսն Դ մեկուսեցոյց Դ սակաւ Բձ¹ա չիք սակաւիկ մի։

միայն ասէ ցսուրբ եպիսկոպոսն. «Գովութիւն, զոր ետու քեզ յառաջ, ոչ իմացար զպատիւ անձին քոյ։ Յիշեցուցանեմ քեզ զչարիսն, զոր գործեցեր դու, զի անձամբ զանձն քո արարեր մահապարտ։ Արդարեւ դո՞ւ աւերեցեր զատրուշանն յՌշտունիս, եւ կամ զկրակն դո՞ւ սպաներ. նա եւ որպէս լուայ եւ ստուգեցի, թէ եւ զմոգսն դու չարչարեցեր, եւ զսպաս պաշտամանն դու տարար. արդ եթէ արդարեւ դու արեր, պատմեա ինձ»։

Եւ պատասխանի սուրբն եւ ասէ. «Ո՞րդ կամիս ուսանել զայդ յինէն, եթէ յառաջագոյն գիտէիր»։

Դենշապուհ ասէ. «Այլ է համբաւ, եւ այլ է ճշմարտութիւն»։

Եպիսկոպոսն ասէ. «Որպէս կարծեսդ՝ ասա ինձ»։

Դենշապուհ ասէ. «Իմ լուեալ էր, եթէ զամենայն վնասն յՌշտունիս դու արարեր»։

Եպիսկոպոսն ասէ. «Եւ զի այդպէս հաւատացեալ ի վերայ հասեր, կրկին զի՞ հարցանես»։

Դենշապուհ ասէ. «Զճշմարիտն ի քէն կամիմ ուսանել»։

Եպիսկոպոսն ասէ. «Ոչ զօգուտ կենաց քոց կամիս ուսանել յինէն, այլ արեան իմոյ ցանկան միտք քո»։

Դենշապուհ ասէ. «Չեմ զայդ արինախանձ, այլ վրէժխնդիր եմ աստուածոցն անարգութեան»։

Եպիսկոպոսն ասէ. «Զտարերս համրս աստուածս անուանես, եւ զպատկերակիցս քո մարդիկ խաղխողել կամիս. տալոց հատուցանելոց ես վրէժ թագաւորաւն քով յանկաշառ ատենին Աստուծոյ։ Եւ զոր քո չար կամօքդ կամիս լսել յինէն, զայդ ես ասեմ քեզ։ Զտունն արդարեւ ես աւերեցի, եւ զմոգսն չարչարեցի զանիւ, եւ զկահ պղծութեան, որ ի տանն էր, ի ծովն ես ընկեցի։ Այլ զկրակ ո՞վ կարէ սպանանել. քանզի ամենիմաստ արարիչն արարածոց հոգ խնամոյ տարեալ յառաջագոյն՝ անմահս

---

1 ԸԹ չիք միայն Բճ² զգովութիւն ։ զգովութիւնն ԳԴՅԿ զովութիւնն 2 ԱԲԳ ԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ¹ ։ զպատիւ ՁԷՎՏ³Ձ պատիւ Գ չիք անձին ԲԳճ¹ ։ չիք քեզ 3 Գ չիք դու 4 ԲԵԸԹԺԼԽՀՏ¹Տ²ճ² զատրուշանան Թ զատրուշանն (յուսանցքում՝ հրակարանն) ԵԸճ¹,⁸,¹² յՌշտունիս Բ։ Նա փխ Նաև 5 Բճ¹ ։ չիք Թէ ԴԵԸԺԼԽԿՀ ԵԹէ Դ զմոգս Տ² սպաս 6 ԱՁԷԹԻՎ ասա ինձ փխ պատմեա ինձ 7 Դ զայդ ուսանել յինէն Թ ուսանիլ Ի չիք ուսանել 8 Խ յառաջ փխ յառաջագոյն 9 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² համբաւն ։ այլ ի փխ այլ է ԸԺԼՏ¹Տ² ճշմարտութիւնն է ճշտութիւն 10 ԲԴԵԸԺԼԽՀՏ² ։ կարծես Դ կարծեսն 11 ։ Դենշապուհ ԳԵԺՀ վնաս ԿՏ² վնաս և յՌշտունիս 13 Բ։ չիք Եւ ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ճ⁴,¹⁷,¹⁸ հասեր ի վերայ 14 Դ զի՞ ես Բճ¹ ։ հարցանես զիս 15 Ը զճիշտն ԹԻԽՏ¹ ուսանիլ 16 ։ զօգուտն Բ չիք քոց Բճ₁ ։ յինէն ուսանել ԹԻՏ¹ ուսանիլ Դ չիք յինէն 17 ԲԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ¹,²⁷ արեանս իմում (է արեան) ։ արեանս իմոյ Դ ցանկայ 18 Տ² չիք զայդ Ը արինախանձ(!) ։ վրէժխնդ[իր] եմ 19 Դ չաստուածոցն Դ անարգութեանն 20 Դ զհամերս Կ զտարերս աստուած ասես զհամերս Դ չաստուածս ԵԸԺՀՏ¹Տ² աստուած Բճ¹ ։ խոստովանիս փխ անուանես 21 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² և զմարդիկ պատկերակիցս քո ԱԲԳԴՁԷԹԻԿ և զմարդիկ պատկերակիցս քո է և զմարդիկք ։ և զմարդիկ զպատկերակիցս քո Բ տալոց և Տ² տալոց ես հատուցանելոց ես 22 Բ չիք վրէժ ԴԳՁԹԺԻԼԿՎճ²⁷ վրէժս ։ թագաւորին քո Բ քո Բճ¹ ։ Քրիստոսի փխ Աստուծոյ 23 Բճ¹,²⁷ ։ կամք կամին ԳԻԼՏ¹Տ² չար կամք կամին ԵԸԺԽՀ չար կամք կամին Բճ¹ ։ լսել յինէն ԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ²⁷ չիք լսել յինէն ԲԳճ¹ ։ չիք զայդ ես ասեմ քեզ Բ զտունն 24 ԱՁԷԹԻՎ այրեցի փխ աւերեցի ԴԵԸԺԼԽԿՀ ես չարչարեցի է զզա՞հ(!) ԲԳԴ ։ պղծութեանն Ժ ի տանն 25 ԲԳԴԵԸ ԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ճ¹,²⁷ ։ չիք ես ԲԴ ։ ի ծով ԵԿՀ զկրակն ԳԴԵԸԺԼԽԿ ո 25–26 ԲԴ ։ ամենիմաստն 26 Բճ¹ ։ չիք արարիչն է արարիչ ԷՄ արարչին Դ հոգս ԲԴ ։ խնամոց է խնամոցն ԲՏ² յառաջագոյն տարեալ։

հաստատեաց զբնութիւն չորից նիւթոցս։ Աղէ, սպան դու զօդ՝ եթէ կարես. և կամ ապականեա զհող՝ զի մի՛ բուսուցէ զդալարի, փողոտեա զգետ՝ զի մնացի։ Եթէ զայդ երեսին կարես առնել, ապա և զկրակ կարես սպանանել։

«Ապա եթէ ճարտարապետն մեր միաբանեաց զչորից տարերցդ զանքակութիւն, ահա և գտանի բնութիւն հրոյ ի քարինս և յերկաթս և յամենայն տարերս զննելիս, ընդէ՞ր ստութեամբ զրպարտես զիս, թէ դու զկրակ սպաներ։ Աղէ դու սպան զջերմութիւն արեգական, զի ունի նա մասն հրոյ, և կամ տուր հրաման՝ զի մի՛ թափեսցի հուր յերկաթոյ։ Մեռանի այն, որ շնչէն և շարժի և գնայ և ուտէ և ըմպէ. ե՞րբ տեսեր դու զկրակ գնայուն կամ խօսուն կամ գիտուն։ Արդ զոր կենդանի քո չէ տեսեալ՝ մեռեա՞լ խոստովանիս։ Քանի՛ անթողլի է ամբարշտութիւնդ ձեր քան զամենայն հեթանոսաց, որ գիտնագոյնք են քան զձեզ. որ թէպէտ և ի ճշմարիտն Աստուծոյ մոլորեալ են, զանխօս տարերս աստուած ոչ խոստովանին։ Արդ եթէ դու անգիտութեամբ կորնչելի ասես զբնութիւն հրոյ, ոչ առնուն քեզ յանձն արարածքս. քանզի խառն է դա յամենեցունց»։

Դենշապուհ ասէ. «Ոչ ինչ մտանեմ ես ընդ քեզ ի պայքար քննութեան վասն բնութեան արարածոցս. այլ խոստովանեա ինձ, եթէ դո՞ւ անցուցեր զկրակն, եթէ ոչ»։

Պատասխանի ետ երանելին և ասէ. «Որովհետև ոչ կամեցար լինել աշակերտ ճշմարտութեանն, ասացից զկամս հօրն քո սատանայի։ Ես ինձէն իսկ մտի ի կրակատունն ձեր և տեսի, զի կային պաշտօնեայք ամբարշտութեանն սնոտի կարծեացն ձերոց, և կրակարանն լի հրով առաջի նոցա բորբոքեալ այրէր։ Հարցի ցնոսա բանիւք և ոչ գանիւ, թէ զի՞նչ համարիք ի միտս ձեր զկրակ պաշտամանս այսորիկ։ Նոքա պատասխանի և ասեն։ Մեք ինչ ոչ գիտեմք. բայց այսչափ ինչ իմանամք, զի սովորութիւն է նախնեացն և հրաման բուռն թագաւորին։

---

1 ԲԹա նիւթոց Գ զօդս Բա թէ ԸԽ չիք եթէ կարես 2 Դ չիք և ԲՃ^1 և կամ փողոտեա ա կամ փողոտեա 3 Բա երեսեան առնել Գ երեսեանս ԳԿ երեսեան ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 երերեան ԱՋԷԹԻV ստանանել փխ առնել 5 Լ չիք մեր ԲԳԴԵԸԺԼԽՀՏ^{2}Ճ^{1}ա տարերցդ ԱՋԷԹԻVՏ^{3}A տարերացդ 6 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2}ա և ահա ԲՃ^{1}ա հրոյ բնութիւն 7 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀա եթէ 8 ԲՃ^{1}ա սպաներ զկրակ ԲՃ^{1}ա չիք դու ԲՃ^{1}ա չիք նա 9 ԲԴՃ^{1}ա ի հրոյ Կ չիք և 10 ԲԳԴԵԸԼԽԿՀա շնչէ ԳԴԵԼԽԿՀ չիք և (ուտէ) ԴԽ չիք դու 11 Ը զկրակն ԴՃ^1 գնացուն(!) ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 չէ քո 12 ԴԼԾՀVՏ^{1}Տ^{2}ա քանզի փխ քանի 13 ԲՃ^{1}ա որք աղխտագոյնք են Դ գիտնագոյնքն ԳԵԸԽԿ գիտնագոյն ԲԳԴԵԸԼԽԿՀա չիք որ 14 ԲԴԻՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}ա ի ճշմարտէն Բ աստուածս Տ^2 չիք ոչ 15 Դժ չիք դու 16 Բ ոչ յանձն առնուն քեզ ԱՋԷԹԻ ի յանձն V ի քեզ յանձն Դ աստուածքն փխ արարածքս ԲՃ^{1}ա ընդ ամենեցուն ԹԼ ամենեցունց 17—18 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ես ի պայքար քննութեան ընդ քեզ ա ոչ ինչ մտանեմ ընդ քեզ ես ԲՃ^{1}ա չիք քննութեան 18 V չիք բնութեան Դ բնութեամբ ԲԴա արարածոց ԲԴՃ^{1,2}ա այլ միայն 19 Բ զկրակարանն Դ զկրակ ԸԹՀ թէ 20 Ի լինիլ 20—21 ԵԹԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 աշակերտ լինել 21 Ե ճշմարտութեան Բ քում Զ սատանայի(!) Լ հօրն բրխտոնէի(!) 22 ԲԴԵԸԺԽԿՀՏ^{2}ա ինձէն իսկ ԱԴՋԷԹԻԼVՏ^{3}A չիք իսկ ԼՏ^1 մտի իսկ Բ ի կրակատուն 23 Ե ամբարշտութեան Բ ձերոց սնոտի կարծեացն Դ կայծականցն(!) փխ կարծեացն 24 ԹԻ այրիւք A բանիւ ա չիք բանիւք և ոչ ԲԷՃ$^{4,7-8,12,17-18}$ գանիւք ԲԴ չիք թէ ԵԸԺԼԽՀ եթէ 25 ԱՋԷԹԻV չիք ի միտս ձեր Լ պաշտամանս Խ զկրակապաշտամանս 26 ԴԵԺԼԽՀՏ^1 ոչ ինչ գիտեմք Ը չիք ինչ ԱԴՋԷԹԻVՏ^3 զայսչափ ինչ (ԴՏ^3 այսչափ ինչ) ԲԳԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2}Ճ^{1}ա չիք ինչ 27 Է նախնեացն(!) փխ նախնեացն ԲՃ^{1}ա նախնեացն մերոց ԳԴԵԾԿՀ նախնեաց։

«Ասեմ դարձեալ ցնոսա. Եւ զբնութիւն կրակիդ զի՞նչ իմանայք. արարի՞չ կարծէք, թէ արարած։ Ասեն ամենեքեան միաբան. Արարիչ մեր զդա ոչ գիտեմք, նաև ոչ հանգուցիչ աշխատելոց։ Ձեռք մեր փայտաբեալ են ի կացնի, և ոտինք մեր տոռեալ են ի փայտակրի. աչք մեր գիջացեալ են արտասուօք ի կծութենէ ծխոյ դորա, և երեսք մեր մրոտեալ են ի խոնաւութեանց թանձրութենէ նորին ծխոյ։ Եթէ շատ մատուցանեմք նմա զկերակուրն, յոյժ քաղցնու. և եթէ բնաւ չտամք, ամենևին անցանէ. և եթէ մօտ երթամք և երկիր պագանեմք, կիզու զմեզ. և եթէ ոչ երթամք մօտ ամենևին, մոխիր լինի։ Մեր այդպէս հասեալ է վերայ բնութեան դորա։

«Ասեմ դարձեալ ցնոսա. Իսկ լուեա՞լ է ձեր՝ եթէ ո՛յր ուսուցեալ է ձեզ զայդպիսի մոլորութիւն։ Նոքին պատասխանի և ասեն. Զի՞ ի լսելոյ հարցանես զմեզ, այլ հայեաց ընդ առաջիկայ իրսդ. զի օրէնսդիրքն մեր հոգւովք մտաց միայն կուրացեալ են, այլ թագաւորն մեր մարմնով միով ակամբն կոյր է, այլ ոգւոյն բնաւ չիք իսկ աչք։

«Վասն այնորիկ և ես իբրև լուայ զայս ի մոգուցն, յոյժ ողորմեցայ. զի տգիտութեամբ զարդարն խօսեցան։ Սակաւիկ մի չարչարեցի զնոսա զանխի, և նոցուն իսկ ետու զկրակն ի ջուրն ընկենուլ, և ասացի այսպէս. աստուածք, որ զերկինս և զերկիր ոչ արարին, կորիցեն ի ներքոյ երկնից. և ապա զմոգսն ի բաց արձակեցի»։

Զայս ամենայն իբրև լուաւ Դենշապուհ ի բերանոյ սուրբ եպիսկոպոսին, անհնարին զահի հարաւ ի թշնամանաց թագաւորին և յանարգա-

---

1 Դ չիք Եւ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զի՞նչ իմանայք զբնութիւն կրակիդ Թ կրակի 2 ԱԲԳԴԵՁԷԼԽա եթէ Λ միաբան ամենեքեան ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} մեր արարիչ 3 Բճ^{1}ա ոչ գիտեմք զդա Բճ^{1}ա և ոչ Ե տխտելոց(!) փխ աշխատելոց Բ կափարեալ փխ փայտաբեալ 3—4 ԵԺԽՀ փայտաբեալ են (յուսանցում՝ Ե խոչոբել են ԺԽ խոչոբեալ են Հ խոչբեալ են) Է փաբատեալ են 4 ԱԲԹԻա ի կացնէ ՁԷՎ չիք ի կացնի և ոտինք մեր տեռեալ են Խ տոտնք(!) 5 Բճ^{1}ա չիք արտասուօք Բ ի ծխութենէ փխ ի կծութենէ ԴԵԸԺԼԽԿՏ^{2}Տ^{3}ա կծուութենէ ա չիք դորա ԱՁԷԹԻՎ չիք և 6 Բճ^{1}ա ի խոնաւութենէ թանձրութենէ (ա թանձրութեանն) նորին ծխոյս ԴԴԼԽԿՏ^{2}ճ^{1} ի խոնաւութենէ թանձրութեան ԵԸԺՀ ի խոնաւութենէ թանձրութենէ Ը Եւ եթէ 7 Բճ^{1}ա կերակուր մատուցանեմք Դ զկերակուր Բա չիք և Բճ^{1}ա չիջանի փխ անցանէ ԴԿ բնաւ անցանէ իսկ ի բաց ԴԹԻ անցանի ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} բնաւ փխ ամենևին ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} անցանէ և սպառի 8 Դ չիք և Դ երկիրպագանել 9 Դ մօտ երթամք Բճ^{1}ա ի մօտ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ի մոխիր դառնայ (Տ^{1}Տ^{2} չիք ի) ԴԵԺԼ բնութեանց 9—10 Բճ^{1}ա մեր այդպէս է ուսեալ զդորա բնութիւնդ Դ դորա բնութեանդ 11 Ի չիք ցնոսա ԲԴԴԵԸԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}ա իսկ եթէ ԲԴԴԵԸԼԽԿՀճ^{1}ա չիք եթէ ԱՁԷԹԻՎՏ^{3}Λ իսկ լուեալ է ձեր եթէ ԺՏ^{1}Տ^{2} իսկ եթէ է այր փխ ոյր 12 ԱՁԷԻՎ ձեր փխ ձեզ ԲԴա մոլորութիւնդ Բա պատասխանի ետուն Դ ասեն զի Դ չիք ի 12—13 Բ զի՞ այդպէս հարցանես զմեզ ա զի՞նչ այդպէս ի լսելոյ Բ չիք ի լսելոյ Դա զմեզ Բ հարցանէք 13 Բա չիք այլ Թ չիք ընդ Դ իրաս ԴԵԺԼԽԿՀ իրս ԲԴԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2}ճ^{1}ա չիք զի Դ օրինադիրքն ա չիք մեր 14 Բ հոգով մտացն ԱԴԵԷԸԹԺԻԼԽՎՏ^{1}Տ^{2} ոգւովք Հ ոգւով ա հոգւով ա չիք մտաց Բա կուրացեալ են միայն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1} են կուրացեալ Տ^{2} են կուրացեալք Բճ^{1}ա և մարմնով ԵԸԼԽՏ^{2} մարմնայ ա այլ և 15 Է ակամբ ԲԴԴԵԹԺԽՀՏ^{2}ա իսկ հոգւոյն Կ հոգւոյն Է հոգւոյ Բ բնաւ չիք աչք ԲԴա չիք իսկ 16 ԴԴԸԿ այսորիկ Դ չիք և ես Բա չիք և Բ ի մոգուցն զայս ա չիք զայս ԴԴԵԺԾԿՀ մոգացն ա ի մոգուցն Բճ^{1}ա յոյժ ողորմեցայ նոցա 17 Բճ^{1}ա տգիտաբար Բճ^{1}ա ասացին փխ խօսեցան 18 ԲԴԵԸԺԽԾԿՏ^{2}ճ^{1}ա նոցունց Բճ^{1}ա ծովն փխ ջուրն Դ ի ջուր ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} և այսպէս ասացի 19 ա աստուած Բ զերկին ԸԿ զերկիրս Ե որ ոչ արարին Ա ի ներքնոյ Բճ^{1} ի ներքոյ ամից երկնի և երկրի Դճ^{1}ա երկնի և երկրի 21 Դ չիք սուրբ 22 Բճ^{1,2}ա յոյժ փխ անհնարին։

նաց զննին։ Վասն որոյ և երկեաւ իսկ մատուցանել զնա ի տանջանս հարուածոց, թէ գուցէ այլ ևս մեծ անարգանս զթագաւորէն տացէ ասել յատենին, և ի նա ձգիցին կարծիք թշնամանացն, զի երկայնմտութեամբ պայքարեցաւ ընդ նոսա։

Եւ քանզի սուսեր ընդ մէջ ածեալ նստէր յատենի ա՞ արկանելով սրբոցն, գոչեաց իբրև զառեւծ զայրագին, և հանեալ զսուսերն՝ զազանաբար յարձակեցաւ ի վերայ երանելեացն, և եհար եպիսկոպոսին զաջ ուսն թիկամբն հետ և զձեռն ի վայր ընկէց։ Եւ նորա յահեակ կողմն յերկիր անկեալ, և դարձեալ անդրէն պատսպարէր, առնոյր զաջ ձեռն ի վեր. աղաղակեաց մեծաձայն և ասէ. «Ընկալ, Տէր, զկամաւոր պատարագս՝ որ ինձէն զիս քեզ մատուցի բոլորովիմբ, և խառնեա զիս ի գունդս սուրբ զինուորացն քոց»։

Դարձեալ քաջալերէր զընկերակիցսն իւր և ասէր. «Հա՛պա առաքինիք, ե՛հաս ժամ կատարման մերոյ. խցէք զաչս մարմնոյ վայր մի, և այժմ տեսանէք զլոյսն մեր Քրիստոս»։ Եւ թաւալելով ընդ արիւն անձինն իւրոյ ասէր. «Օրհնեցի՛ց զՏէր յամենայն ժամ, հանապազ օրհնութիւն նորա ի բերան իմ։ Ի տէր պարծեսցի անձն իմ, լուիցեն հեզք և ուրախ եղիցին»։ Եւ ասելով զսաղմոսս զայս կատարէր մինչև ցայս տեղի. «Բազում նեղութիւնք են արդարոց. յամենայնէ փրկէ զնոսա Տէր և պահէ զամենայն ոսկերս նոցա»*։

Եւ մինչդեռ կայր ոյժ ի մարմնոյն սակաւիկ մի, իւրովք աչօք իսկ հայեցեալ՝ տեսանէր յերկնից եկեալ գունդս բազում հրեշտակաց և վեց պսակ ի ձեռին հրեշտակապետին։ Դարձեալ և լսէր ևս բարբառ ի վերուստ, որ ասէր. «Քաջալերեցարուք, սիրելիք իմ, զի ահա մոռացայք զվշտալի

* Սաղմ. ԼԳ 2—21

---

1 Թ զննին (յուսանցում՝ հաւատոյն) Բձ¹ա վասն այնորիկ Դ չիք և ԳԴ չիք իսկ ա ի նմա 1—2 Բձ¹ ի նա զտանջանս հարուածոցն 2 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ եթէ Դ անարգութիւն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² տայցէ ԸԽ լսել փխ ասել 3 Բձ¹,²ա ձգեսցին ԵV ձգիցին Բձ¹ երկայնամտութեամբ 5 ա չիք Եւ Բձ¹,²ա ածեալ ընդ մէջ Դննջապուհ Տ² ածեալ Դննջապուհ նստէր ա նստեալ Թ նստիւր ԵԸԺԼԽ յատենին ԳԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ահա Թ արկանել 6 ԱՁԷԹԻV առիւծ Բձ¹ա զսուրն 7 Բձ¹ սրբոցն փխ երանելեացն Դա սրբոյն Բ չիք և ԳԵԺԼԽա զեպիսկոպոսին Բձ¹ա զաջոյ 7—8 Դ զաջ ուսն եպիսկոպոսին 8 Կ յուսն և թիկամբն ԳԴԸԺԼԽ և թիկամբն ԵԺԼԽՀ չիք և (զձեռն) Բձ¹ա և զձեռնն հանդերձ թիկամբն Տ¹Տ² և թիկամբն հետ զձեռն Ե ա՞ռեալ 8—9 Խ չիք յերկիր 9 Դ ի վայր անկեալ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա չիք և Ը պարապարէր(!) ա զաջ ձեռնն ի վեր 11 ԸԽ զոր Դ ես ինձէն ԳԴԸԺԼԽԿՏ¹Տ²ձ¹,⁵—⁶,¹⁴,¹⁶,²⁷ բոլորովին ԵՀ զբոլորովին ԱՁԷVՏ³Λ բոլորովիմ ԲԹԻ ձ²,⁴,⁷,⁸,¹⁷—¹⁹ա բոլորովիմբ 12 ԲԴա զինուորաց 13 Բա զընկերակիցս ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք իւր Տ³ Ահապա 14 ԳԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ² պսակման փխ կատարման Հ պսակելոյ ԵՀ խցեք ԲԴՏ²ձ¹ա մարմնոյդ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹ մարմնոցդ 15 Բ տեսանեմք Ը տեսէք ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ⁷—⁹,¹¹,¹⁴,¹⁶ զլոյսն Դ Եւ թաւալեալ ԱԲԴԵՁԷԹԺԻԼԽԿՏ² արիւն Λ արիւնն Բձ¹ա մարմնոյն իւրոյ ԳԵԺԻԼԽՀՏ²Տ³ անձին 16 Դձ²ա յամենայն ժամ փխ հանապազ 17 ԲԴԴա իմում 18 Ե զսաղմոսս ա զսաղմոսն Բձ¹ա չիք զայս Բձ¹ա ցայն Դ յայս 18—19 Դ բազումք 20 ԲԴձ¹ա ոսկերս նոցա և մի ի նոցանէ ոչ կորիցէ (Դ կորիցեն) 21 Բա ոյժ ի մարմնին կայր սակաւ մի ԸՏ³Λ յուժի մարմնոյն ա յուշի փխ ոյժ Դ սակաւ Տ¹Տ² սակաւ մի ԱԻ աչօքն ԳԴԵԼԽ իւրով Ձէ աչօքն իսկ 22 Ա տեսանէր յերկնից եկեալ տեսանէր(!) ԲԴԵԸԺԻԼԿՏ¹Տ²ձ¹ա եկեալ իջանէր Դ եկեալ իջեալ Հ չիք եկեալ ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² երկնից ԲԴԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² գունդ 23 ԲԻ ի ձեռն ԲԴա չիք և ա չիք ևս 24 Բ զի ասէ փխ որ ասէր ա զի ասէր ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք որ ասէր Դ քաջալերեցարուք իմ սիրելիք ա քաջալերացուք Բձ¹ա մոռացիք Լ մոռուցայք(!) փխ մոռացայք ԲԵԸԺձ¹ա զվշտալից կեանս ձեր (ԵԸԺ չիք ձեր) ԼԽԿՀՏ¹Տ² զվշտալից զկեանսդ ԴԴ զվշտալից։

կեանսդ, և հասէք երանելի պսակացդ, որ ձեռով ճարտարութեամբդ կազմեցէք. առէք դիք յիւրաքանչիւր գլուխ։ Զի նիւթ պատրաստական ի ձէնջ գործեալ հիւթեցաւ, իսկ ճարտարութիւն գործոյդ յամենասուրբ ձեռացն Քրիստոսի կազմեցաւ. զոր ի սպասաւորաց այտի իսկ ընկալեալ՝ ընդ Ստեփաննոսի լինիք պսակակիցք»։ Նա և զայն ևս քաջապէս տեսանէր, զի դնէ ևս շողայլ սուրն ի վերայ պարանոցի երանելեացն։

Զոր իբրև ետես սուրբն Ղևոնդ, եթէ ոչ ևս զմի մի կամին հարցանել և դատել, այլ միանգամայն հրաման եղև մահու, ասէ ցերանելին Յովսէփ. «Մատիր, յառաջեա ընդդէմ սրոյն, զի դու աստիճանաւ ի վեր ես քան զամենեսեան»։ Եւ զայս իբրև ասաց, կարգեցան կացին մի ըստ միոջէ. և առ ճեպ տագնապի ստիպելոյ դահճացն՝ միանգամայն հատին ընկեցին զպարանոցս երանելեացն առաջի սուրբ եպիսկոպոսին. և նորա ընդ հանել ոգւոյն աղաղակեաց և ասէ. «Տէր Յիսուս, ընկալ զոգիս մեր ամենեցուն, և խառնեա զմեզ ի գունդս սիրելեացն քոց»։ Եւ միանգամայն կատարեցան ամենեքեան ի նմին տեղւոջ։

Եւ եթէ զմոգպետն ես, որ հաւատաց ի Քրիստոս, կամիցիս ընդ նոսա ի համար արկանել, թուով են ևթն. թող զերկուսն ես, որ ի Վարդէսն կատարեցան, և մեւս եպիսկոպոսն Թաթիկ անուն յԱսորեստանի։ Բայց անդէն ի տեղւոջն վեցեքին, որոց անուանքն են այսոքիկ.

Սահակ եպիսկոպոս յՌշտունեաց.
Սուրբն Յովսէփ ի Վայոց ձորոյ՝ ի գեղջէ Հողոցմանց.

---

1 Ի հասէք Բճ^{1}ա պսակաց Դ կենացն փխ պսակացդ ա պսակացն Բա զոր ԲԾS^{1}S^{2}ճ^1 ձգնութեամբդ ա ձգնութեամբն փխ ճարտարութեամբդ ԳԴԵԷԸԺԼԽԿՀ ճշմարտութեամբդ 1-2 Դ կազմեցէք զպսակս զայս ԸԹԺԻԼԽS^{1}S^2 կազմեցիք 2 Բճ^{1}ա զլուխս ձեր ԲԳS^{2}ճ^{1,2}ա զնիւթ S^1 զի նիւթ ԱԲԳԴԵԸԼԽԿՀS^{1}S^{2}ճ^{1}ճ^{2}ա պատուական փխ պատրաստական Բճ^{1}ճ^{2}ա զոր ի ձէնջ 3 Դ գործեալ հիւթացաւ Բա գործեցեալ ԱԳԵԸԹԺԻԼԽԿՀS^{1}S^{2}ճ^{26} գործեալ A չիք գործեալ ԶԷԺVS^{3}ճ^{27}ա հիւսեցաւ ԷԼVS^{3}A ճշմարտութիւն փխ ճարտարութիւն ա գործոյն 4 Խճ^{1,2} չիք Քրիստոսի ԲԳԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^{2}ա զոր և ԳԿ ի սպասաւորացն ԲԴճ^{1}ա չիք իսկ 5 ԳԴԵԸԼԽԿճ$^{26-27}$ պսակակիր (Ե լուսանցքում՝ «ց»=պսակակից) Դ զայն իսկ 6 Դ սրբոցն փխ երանելեացն 7 Դ զոր և ԸԽ զայս փխ զոր Դ Ղևոնդ Բ չիք ևս Դ չիք մի 8 Բճ^{1}ա չիք և դատել Բճ^{1}ա ցսուրբն փխ ցերանելին 9 Գ մատեաց, յառաջիր զու ԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^2 յառաջեաց զու է մարտիր(!) ԱԲԻա աշտիճանաւ 10 Դ քան զմեզ զամենեսեան 11 Բա ի ճեպ Ե տագնապին 11—12 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^2 հատին և ընկեցին 12 ԱԶԷԻVճ$^{4,6-8,13}$ առաջին զսուրբ եպիսկոպոսն ԴԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^2 սրբոյ 13 Բ և նա ընդ հոգւոյն հանելն ԶԷ ընդ հանել ոգւոյն V ընդ հանեալ ոգւոյն ա և ընդ հոգւոյն հանելն ԱԻճ$^{4-5}$ ոգւոյն ԴԹ հոգոյն Կ հոգւոցն Բա չիք Յիսուս Բճ^{1}ա ընկալ տէր զհոգիս ԸԽԾԿS^{1}S^{2}ճ$^{1-6}$ զհոգիս 14 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^2 ի գունդ ԲԵա սիրելեաց ա չիք Եւ 15 Բճ^{1}ա տեղւոջն վեցեքին սուրբ ԳԿ ամենեքին 16 ԲԴճ^{1}ա չիք ես է որ և փխ ես որ Բճ^{2}ա կամիս ԸԺԼԽS^{1}S^2 կամիցիս ի 17 ճ^1 համարել ԵԸԺԼԽՀS^{1}S^2 համար արկանել ընդ նոսա ԲԵԸԺԼԽՀS^{1}S^{2}ա եւթն են ԲԴա չիք ևս ԲԴ Վաադէսն ԳԿ Փաադէսն ԵՀ Վաադեսոյն Զ Վրդէսն Է Վրդրէսն Թ Վարդդէսն ԸԺԼԽS^{1}S^2 Վաադէսոն ճ^6 Վարդեսն ճ^{25} Վարդէն ճ$^{4,7-8}$ Վարդեսն ա Վադէսն 18 ա չիք և ա Թոգիկ փխ Թաթիկ ԳԼԿ ի յԱսորեստանի 19 Բա վեցեքին սուրբ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀS^{1}S^2 վեցքս ճ^1 վեցեքեան սուրբ Բա անուանք ԼS^{1}S^2 չիք են 20 Բ Ռշտունեաց Գ ըՌըշտունեաց Ե յըՌշտունեաց Ժ յըՌըշտունեաց ԿՀ ըՌշտունեաց 21 S^{2}ճ^{1}ա չիք սուրբն Բ Յովսէփ եպիսկոպոս ԱԶԷԺԻVS^{1}S^{2}S^3 Վայոյ ձորոյ Գ Վաս ԵԸԼԽV Վայս ԳԺԼԽԿՀ Հողացմանց:

Ղեւոնդ երէց ի Վանանդայ՝ ի գեղջէ Իջուանից.
Մուշէ երէց յԱղրակոյ.
Արշէն երէց ի Բագրեւանդայ՝ ի գեղջէ յԵղեգեկայ.
Քաջաջ սարկաւագ՝ ուստի եպիսկոպոսն էր Ռշտունեաց։
Իսկ երանելի Մոգպետն ի Նիւշապուհ քաղաքէ.
Սամուէլ երէց յԱյրարատոյ՝ ի գեղջէ յԱրածոյ.
Աբրահամ սարկաւագ ի նմին գեղջէ։

Արդ զմեց զայս սուրբս յանապատին՝ ուր կատարեցին, Դենշապուհ և մոգպետն և Ջնիկան մայպետն անդէն ի տեղւոջն պահապանս ընտրեցին յիւրաքանչիւր սպասաւորացն, և պահել հրամայեցին զմարմինս երանելեացն ցաւուրս տասն կամ ևս աւելի, մինչև կարաւանն արքունի անցեալ գնասցէ. զի մի՛ այլազգիքն, ասեն, եկեալ բառնայցեն զոսկերս դոցա, և բաշխեալ սփռեսցեն ընդ աշխարհս ամենայն, յոր և մարդիկ ևս առաւել յորդորեալ մոլորիցին զկնի նածրացւոց աղանդին։

Իսկ խուժիկն, զոր յառաջագոյն ասացաք, զինու հանդերձ մնայր անդէն ընդ պահապանսն որպէս զմի ի նոցանէ, այր լի իմաստութեամբ

---

1 Գ Ղեւոնդ V էրէց Վանանդայ Բ ի Վանանդա(!) ԱԳԵԶԷԹԺԻԼԿՀ յԻջուանից Դ Իջուանաց ԸԽ յԻջուանից Տ²ձ¹ Իջեանից Ծձ² Իջուանից 2 V էրէց ԱԶ յԱղրագւոյ ԲԳԹա յԱղրագոյ Ժ ի յԱղրակոյ 3 ա Արսէն V էրէց ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ² Բագրաւանդա(յ) Ժ ի գիւղջէ Բձ¹ա Եղեգեկոյ ԳԴԵԸԺԼԿՏ¹Տ² յԵղեգեկէ Թձ⁴ յԵղեգակոյ Ի յԱղեգեկոյ Խ յԵղեգէ Հ յԵղեգնիկէ 4 ԳԵ յՌշտունեաց Հ ըՌշտունեաց ա յՌշտունեաց 5 Դ Նիւշապահ 6 Դձ¹² Սանուէլ V էրէց Դ յԱյրարագոյ Ժ գիւղջէ Բձ¹ա Արածոյ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² յԱրածայ Է յԱրարածոյ(!) 7 Կ Աբրաամ Բ սարգաւագ Ժ գիւղջէ 8 ԲԳԴա զմեցս ա զսուրբս Բ զսուրբսս Ժ զմեց Հ սուրբս այսորիկ ԵԸԺԼԽՏ¹Տ² սուրբս զայսոսիկ Դ սուրբքս որ կատարեցին յանապատին Բձ¹ա չիք ուր ԱԹԻ կատարեցան 8—9 Պարսիկ պաշտոնյաների կարգը ոչ մի ձեռագիր ճիշտ չի տալիս. փոխանակ 3-ի մեծ մասը 4 են տալիս, այսպես՝ ԱԳԵԶԷԸԹԺԻԼԽԾԿՀVՏ¹Տ²Տ³A Դենշապուհ և (A չիք և) մոգպետն և Ջնիկանն և մայպետն (ԳԵԸԺԼԽԾԿՀ Ջնիկան, ԵԸԺԽՀ մոգպետն փխ մայպետն Է այպետն Լ մայրպետն) Բա նույնպես սխալ են տալիս՝ Դենշապուհ և Ջնիկանն և մայպետն (երբեք դառնում են երկու. քանի որ մայպետը Ջնիկանի պաշտոնի անունն է) Դ չիք և Ջնիկան մայպետն ձ¹⁴,¹⁵ Դենշապուհ և մոգուն հանդերձապետն և Ջնիկան մայպետն։ 9—10 Բա կացուցին փխ ընտրեցին 10 Ե սպասաւորաց ա գինուորաց փխ սպասաւորացն 10—11 Բձ¹ա զմարմին սրբոյն մինչև յաւուրս փխ զմարմինս երանելեացն ցաւուրս 11 Դ աւուրս Խ յաւուրս Բ կամ այլեւ աւելի ԳԴԵԺԼ և կամ Խ և կամ եւ աւելի A կարաւանն 12 ԱԲԷՉԹԻVՏ³ձ¹ա չիք անցեալ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² անցցէ գնացէ Դ անցցէ և գնացէ A գնայցէ Բձ¹ա այլազգերն, ասէ, եկեալ ԼԽՏ¹Տ² զի մի ասեն ԼՏ¹Տ² համակղէնքն Խ ակղեհքն(!) ԳԴԵԸԺԼԽԿՀձ¹²,¹⁴,¹⁷ զի մի ասեն ակղէնքն (ԵԸԺԽԿՀ լուսանցքում՝ անհաւատքն) ԱԶԷԹԻVՏ³A չիք ասեն Թ այլազգերն (լուսանցքում՝ այլահաւատքն) 13 Է զօրս ԱԶ բամխեալ Ի և բամանեալ ԳԴԺԼՏ¹Տ² սփռեցեն ԵԸԺԽՀ ընդ ամենայն աշխարհս ա ընդ աշխարհ ամենայն Ը յորում մարդիկք Բա յորս փխ յոր և ԳԴԵԺԼԽԿՀա չիք և 14 Բձ¹ա չիք առաւել ա մոլորեալ խոտորեցին Ի պաշտաման ԵԸ մոլորեցեն Բձ¹ մոլորեցին ի պաշտօն նածրացւոց աղանդին ԵԺա նածարացւոց (լուսանցքում՝ նազօրեցոյ) ԸԽ նածարեցւոց (լուսանցքում՝ նազօրեցւոց) Թ նածրացւոյ (լուսանցքում՝ նազօրացւոյ) Հ նածարացւոց (լուսանցքում՝ նազօրեցւոյ) Է նազօրացւոյ Լ նազարացւոց Ի նածրացւոյ V նազօրացւոց Տ¹ նազովրացւոց Տ² նածարեցւոց ԴԹԻ աղանդոյն 15 Բա իսկ երանելի խուժիկն ԱԶ յառաջագոյնն Բձ¹ յառաջ ա յառաջն 16 Բա ընդ պահապանին անդէն ԵԸԺԽՀ չիք անդէն ԲԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹ա իբրև փխ որպէս Դ իբրև մի Բա ի նոյանէն։

և կատարեալ աստուածային գիտութեամբ, սպասէր և դէտակն ունէր, եթէ որո՛վ օրինակաւ հնարս գտցէ զոսկերս սրբոցն գողանալ ի նոցանէ։

Եւ իբրև աւուրք երեք անցին ի վերայ, արհաւիրք մեծ անկանէին ի վերայ ամենեցուն, և իբրև թմբրեալք և կիսամեռք անյարիրք անկեալ 5 դնէին, զերիս աւուրսն։ Իսկ ի չորրորդում աւուրն երկուք ի պահապանացն չարաչար լլկեցան ի դիւէ։ Դարձեալ հասարակ գիշերաւ չափ՝ ձայնք ահեղք հնչէին, և թնդիւնք որոտաձայնք ի ներքուստ՝ որպէս զդղրդումն գետնաշարժի. երկիրն դողայր ի ներքոյ նոցա, և շողիւնք սաստկաց փայլատակունս արձակէին շուրջ զնոքօք։ Եւ զամենեսեան զզինակուռս կանգնեալ 10 տեսանէին, և զնոյն բանս ատենին ահագինս բարբառէին ի լսելիս նոցա. մինչև խուճապել նոցա ընդ միմեանս, դեռ ևս զիրեարս սատակէին։ Եւ այսպէս տագնապեալք և ցնորեալք, մինչև այր զընկերի փախուստ չգիտէր ընդ որ երթայր։ Եւ եկեալ պատմէին մեծաւ զարմացմամբ զամենայն անցս չարչարանացն, զոր կրեցին։

15 Ի խորհուրդ մտին նախարարքն երեքեան, և սկսան զարմանալով ասել ցմիմեանս. «Զի՞նչ գործեսցուք, զի՞նչ արասցուք վասն անբնին աղանդոյն քրիստոնէից. քանզի մինչդեռ կենդանի են, զարմանալի են կեանք նոցա. ընչատեացք են իբրև զանկարօտս, սրբասէրք են իբրև զանմարմինս, անաչառք են իբրև զարդարադատս, աներկիւղք են իբրև 20 զանմահս։ Եթէ զայս ամենայն ասեմք իբրև զողիտաց և իբրև զյանդգնելոց, իսկ զայն զի՞ ասիցեմք, զի ցաւոք ամենայն ի կարաւանի առ նոքօք առողջանան։ Եւ կամ որ մեծն է քան զայդ ամենայն, ո՞յր ուրուք զի կանգնեալ երևեցաւ ի կենդանեաց, կամ բարբառ բանից որ լուաւ ի նմանէ։

---

1 ԳԺԾ գիտութեանն Ե գիտութեան Դ աստուածգիտութեամբ Կ գիտութեամբն Տ² յաստուածային գիտութեանն Է չիք և կատարեալ աստուածային գիտութեամբ ա գիտութեամբ աստուածային 2 Դա թէ ԵԸԺԽՀՏ² զգողանալ ի նոցանէ զոսկերս սրբոցն 3 Ի իսկ աւուրք փխ և իբրև աւուրք ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք և ա իսկ իբրև Թ գժ-ան (=երեքտասան) փխ երեք ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² անցանէին Ժ անկանէր 3—4 Է չիք արհաւիրք մեծ անկանէին ի վերայ Ժ անկանէր 4 Է ամենեցունց Խ չիք ամենեցուն ԴԼՏ¹ չիք և ԲԴՃ¹ա թմբրեալք և կիսամեռեալք (Դա կիսամեռք) ԽՃ² թմրեալք ԱՋԸԹԻՎՏ³Λ թմբրեալ է թմրեալ Խ անյարիկ ԱԻԴՁԷԹԻՎ անարիք փխ անյարիրք 5 Իա էին փխ դնէին ԻԴա աւուրս ԻԵԽՏ³ չորրորդումն աւուրն ԳԼ չորրորդումն աւուր Իա երկու Դ երկուս Կ երկուքն 6 ա չարաչարք լլկեալք ԲԴՃ¹ա ի հասարակ գիշերի Տ² զհասարակ 7 ԱԻՋԷԹԻՎՃ¹ա թնդիւնք և ոտնաձայնք Տ³ և թնդիւնք և որոտաձայնք ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² հնչիւնք (Կ զըրնդիւնք, Հ զնդիւնք) և թնդիւնք և ոտնաձայնք ի ներքուստ իբրև զդղրդումն գետնաշարժի ԱՋԷԹԺԻԼԽՏ¹Տ² զդղրդումն ա իբրև զդղրդումն 8 ԵԺԿՀ շողումն 8—9 Է փայլատակունս փխ փայլատակումն ա փայլատակմունք 9 ԲՃ²ա Եւ զամենայն ԸԺԽ զամենեցուն Հ զամենեցունցն Է զզինակուռս 10 Է չիք «և զնոյն բանս—բարբառէին» Ի բան ԴԷՏ¹ ասէին փխ ատենին 11 Ըա խուճապելով Հ ճուզապել ԲՃ¹ա զմիմեանս փխ զիրեարս 12 ա չիք և ցնորեալք ա մինչ ԱԴԳՁԸԹԺԻԽՎΛ այր զընկեր ի փախուստ 12—13 ՁԷՎ ի փախուստ առյր 13 ԲՃ¹ա ոչ գիտէր ընդ որ երթիցէ Դ ոչ գիտէր ԽԺԽՀ չգիտէին 14 ԲՃ¹ա չարչարանաց զոր կրեցին նոքա անդ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² կրեցին նոքա 15 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Ճ¹ա չիք և 16 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զմիմեանս ասել ա ասեն զմիմեանս Է չիք զի՞նչ արասցուք Ը անբնին ԲՃ¹ա անբան փխ անբնին 17 ԱՋ ԷԹԻՎՏ³ քրիստոնէիցն (ԱՋ քրիստոնէիցն) ա զի փխ քանզի Թ մինչ Λ էր փխ են 18 ԲԴΛա էին կեանք ԲԳԴԵԸԺԼԽՃ¹ա խորհուրդ փխ նոցա Λ էին փխ են 19 Λ էին փխ են 20 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ա և եթէ զայն ԴԾ զայն Ի զամենայնն փխ զայս ամենայն ԵԸԺԽՀ կամ փխ և իբրև ԳԴԿՏ² չիք և 20—21 Դ զանդգնելոց ա չիք իբրև (զյանդգնելոց) 21 Դ իսկ զայս Ե անիցեմք ԵԸԺԽՀՏ² ամենայն ցաւոք 21—22 ԲՃ¹,²ա ի կարաւանին նոքօք առողջանան առ 22 Իա չիք կամ Իա մեծ ես Դ չիք է ԵԸԺԽՀՏ² մեծ Ը մեծ է ԼՏ¹ չիք զայդ ԼՏ¹ չիք զայդ ԲՃ¹ա զիարկն փխ զի 23 ԲՃ¹ա կենդանի ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք ի Իա և կամ ԳԴԼՏ¹ լուաւ որդէ ի նոցանէ։

«Զի սուտ չեն մեր ապաստաւորքն. մեր մեղէն իսկ հասեալ է ի վերայ ստուգութեան սոցա։ Եւ եթէ կամեցեալ էր սոցա մարմնաւոր ինչ ապահովութիւն ի ներքս խառնել, սակաւ մի ակնարկէին քրիստոնէից ի կարաւանիս, զկշիռ իւրաքանչիւր մարմնոց նոցա ոսկի առնուին։ Դարձեալ և արքդ, որ ի գիւղ չարչարեցան, զի յայլ ժամս ցաւօք չէին՝ մեք գիտեմք. յայտ է եթէ այսօր նշան մեծ երևեցաւ։ Եթէ լուռ լինիմք, այսպէս մեզ և անձանց մերոց կասկած իսկ է. և եթէ տանիմք զդոսա առաջի թագաւորին, լսելով նորա ի դոցանէ զայդ ամենայն մեծամեծ սքանչելիս, զուցէ և օրինացս մերոց քակտումն ինչ հասանիցէ»։

Ետ պատասխանի մովպետն և ասէ ցնոսա. «Ո՞չ զիս ոստիկան արարին ի վերայ ձեր երկուցունցդ. զի՞ այդչափ ներեալ տագնապիք յանձինս ձեր. դուք զգործն ձեր կատարեցէք, և զհրամանն արքունի ի գլուխ տարայք։ Արդ եթէ համբաւդ այդ յայտնեսցի, և հարցափորձ ինչ լինիցին առաջի արքային, այդ խնդիր մեր մողաց է. դուք անհոգ լերուք, և մի՛ ինչ ածէք զմտաւ։ Եւ եթէ զարհուրեցայք ինչ յոգիս ձեր, վաղագոյն առաւօտուցն ի դարի թիր եկայք. զի վաղիւ անդ Մովպետան մովպետ ռատ յաղէ, և նոյն հաճեալ հաւանեցուցէ զմիտս ձեր»։

Իսկ խուժիկն իբրև լուաւ զայս ամենայն, և գիտաց՝ եթէ փոյթ ինչ ոչ է նոցա յայնմհետէ սուրբ սպանելոցն, փութացաւ վաղվաղակի էառ տասն այր, որոց զչափ գիտէր զքրիստոնէութիւնն, և հասեալ ի տեղին՝ չեն եգիտ զամենեսեան։ Եւ բանիցն կասկած ունէր տակաւին ի նոցուն ի դահճացն, դարձեալ փոխեցին անտի զսուրբսն յայլ տեղի բացագոյն

---

1 Եխ զինչ են սուտ(!) Ըժ չեն սուտ ԱԹԻ ապաստաւորքդ ԲԳԵԸԺԼԽԿՏ¹Տ² ապաստաւորքս 2 Ըխ ազատութեան փխ ստուգութեան ԲԹձ¹շ նոցա ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ²ձ¹շ զոցա Ը չիք և ԳԵԸԺԽԾԿՀՏ¹Տ² կամաւոր փխ մարմնաւոր 3 Դ ի ներս ԲԽձ¹շ սակաւիկ մի ակն արկանէին Զ քրիստոնէից Դ չիք ի 3–4 Բշ ի կարաւանից Ի ի կարաւանին 4 Դ զի կշիռ Դ չիք և 5 Բձ¹,²շ զի յայլում ժամու ցաւօք չէին ԱԶԷԹԻV Տ³A զի յայնժամ Դ ցաւոտ շ չիք և մեր գիտեմք ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք և ԱԶԷԹԻԾՏV³A և մեք 6 Ըխ և եթէ Բ եթէ յայտ է Բձ¹ա չիք այսօր նշան մեծ երևեցաւ ԳԴԵԺ թէ ԵԺՀՏ² և եթէ 7 ԱԳԴԶԷԺ յանձանց Դ չիք մերոց Բձ¹ա չիք իսկ ԳԴԼՏ¹ իսկ կասկած է Հ կասկած մեծ իսկ է Բ գնոստ 8 Դ չիք նորա Դ չիք մեծամեծ Բշ սքանչելիս մեծամեծս 9 Դ չիք և ԲԴշ օրինաց Բձ¹ա քակտումն ինչ հասանիցէ յարքունուստ Թ հասանիցի 10 Բձ¹ա պատասխանի ետ ձ¹ա մովպետն Թ ոստիկանս 11 Բձ¹շ երկուցդ ԳԵԸԺԼԿՀՏ¹Տ² երկուցն ԴԽ երկուցունց A երկուցունցն ԱԶԷV Տ³ զի՞ այդ փխ զի՞ այդչափ Բշ այսպէս 12 Բձ¹ա զգործս Տ² զգործն ԵԸԹԺԻԽԿՀձ¹ զգործն ձեր կատարեցիք ԱԳԴԶԷԼV Տ¹Տ³A զգործ շ կատարեցիք և զհրաման ԲԴ զհրաման 13 ԳԾՏ¹ տարէք ԲԴ արդ եթէ բան է ԴԼԾՏ¹ բանիցդ փխ համբաւդ ԵԸԺշ բանիցդ ԽԿՀՏ² բանից այդ ձ¹ բանից այդորիկ ԱԳԵԶԸԹԺԻԽԿ ՀV Տ¹Տ²Տ³ յայտնեսցին է յայտնեսցեն շ հարց և փորձ ԵԸԺԽՀՏ² չիք ինչ Դ լիցի ԵԺԽՏ² լիցին շ լինիցի 14 Բձ¹շ արքայից արքայի ԳԴԿ արքայի շ չիք այդ Լ մողուց շ մողաց 15 Ը չիք ինչ ԵԺԽՀՏ² զմտաւ ածէք Ը չիք ինչ Բշ չիք Եւ Ը չիք ինչ A յոգիս Բշ չիք ձեր Բձ¹ վաղ շ վաղ ինչ 15–16 Բշ առաւօտուց 16 ԱԶԷԹԻV ի դարիթիրէ ԲԴԼՏ² ի դարիթիր Ըխ ի դարթիր ձ¹,²շ ի դարիթեւր ժ երթայք ԲԵԸԺԼԽՀշ անդր Թ մովպետան մովպետ (յուտանցնում՝ իշխանաց իշխան) 16–17 ԴԸԼԽԾՏ¹ ռատ յաղգէ (ԼՏ¹ ազգէ) Տ² ռատ ազգէ(!) 17 Բ յաղգէ(!) Բ զնոյն Ըխ ի նոյն V աճեալ(!) ԳԴԵԸԺԽԾԿՀՏ¹Տ² հաւանեցուցանէ Լ չիք «և նոյն հաւանեցուցէ» 18 Ի չիք և Ե գիտաց 18–19 Բձ¹ա և գիտաց եթէ յայնմհետէ վասն սուրբ սպանելոյն ոչ ինչ փոյթ է նոցա 19 Դ յայնմհետէ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զսուրբ Դ սպանանելոյն Դշ և առ 20 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²շ զորոց Դ զորոյ ԵԺՀ քրիստոնէութեան ԱԶ զքրիստոնէութեան ԴԻշ զքրիստոնէութեան 21 ԳԼՏ¹ձ¹շ նոցունց ԳԵԸԺԽՀձ¹ չիք ի Բշ չիք Եւ Բշ բանիցն տակաւին կասկած ունէր ի նոցունց դահճացն դարձեալ փոխեցին զսուրբսն 22 ԲԽձ¹շ չիք անտի։

իբրև երկու հրամանօք։ Եւ իբրև յանհոգս եղեն, սրբեցին կազմեցին զոսկերս երանելեացն. բերին ի բանակն և ունէին ի ծածուկ. և առ սակաւ սակաւ յայտնեցին նախ զօրականին Հայոց, և ապա բազում քրիստոնէիցն, որ էին ի կարաւանին։ Եւ զառաջին պտուղ ընծային մատուցանէին կապեալ նախարարացն. և անդէն վաղվաղակի արձակեցան նոքա ի կապանաց իւրեանց, և սպանողիք մահուանն անցին զնորօք, և հրովարտակք թողութեան տարեցան յաշխարհն Հայոց։

Այս երանելի Խուժիկս, որ արժանի եղեւ ի ծածուկ սպասաւոր լինել սրբոցն, որ ինչ ի մահուանէն և այսր տեսաւ զատակնիք վճռոյ այսորիկ, սա երկրորդեաց մեզ զամենայն կարգաւ. զչարաչար քարշումն, և զհարց և զփորձ դատաւորացն, և զիւրաքանչիւր անձանց սրբոցն զպատասխանիսն, և զկատարումն մահուան նոցա, և զահագին արհաւիրսն, որ ի վերայ պահապանացն անկաւ, և զհեծեծումն քննութեան նախարարացն երեցունց, և զամփոփումն սուրբ ոսկերաց նոցա ոչ խառն ի խուռն ի մի վայր ժողովելով, այլ զմի մի ի նոցանէ ուրոյն ուրոյն ի վեց տապանս ժողովեալ էր, և զանուանս իւրաքանչիւր ունել և ի վերայ տապանացն նշանակեալ էր։ Եւ զկապանսն երկաթիս ընդ իւրաքանչիւր ոսկերսն եդեալ էր, քանզի զահձացն ի բաց ընկեցեալ էր. որպէս և զհանդերձս զիւրաքանչիւր տապանի նշանակեալ էր։

Եւ կատարեցան սոքա վեցեքեան սուրբ և ցանկալի մահուամբ իւրեանց, որ օր քսան և հինգ էր հրոտից ամսոյ՝ ի մեծ անապատին յԱպար աշխարհի, ի սահմանս Նիշապուհ քաղաքի։

---

1 ԱՁԷԹԻV չիք իբրև ԱՁԷԹԻVՏ^3 հրաւխօք Բ հրամխաւ ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^1 հրամանաւք Դ խրատախաւք Տ^2 հրաժանօր ա հրամախաւ Բձ^{1}ա մախն փխ եղէն 2 V ըերէին 3 Բ նախ յայտնեցին ա յայտնէին նախ Բ չիք Հայոց Գձ^{1}ա Հայոց զօրականին 4 ԱԹԻVՏ^3 զատջի ա ընծայեցին 4—5 Բձ^{1}ա մատուցին 5 ԽԺԹՀ ի կապանացն Բձ^{1}ա մահու Դ անց փխ անցին 6—7 ԲԳՁԹԻԼԿձ^{1}ա հրովարտակ ԴԷ հրովարտար 7 Դ չիք Թողութեան ԱՁԹԺԻԼV տուրեցին Բձ^{1}ա տարեցաւ 8 A Արդ երանելի այս ԱՁԷԹԻԼVՏ^3 Արդ այս Դ չիք այս ի լինել 9 ԳԼՏ^1 տեսան ԱՁԷԹVա վճիռ 10 Դ կարգաւ զամենայն ա զամենայնն ԳԵԿՀՏ^{1}Տ^2 և զչարաչար 11 Դ զհարցափորձ Դ և զհարցափորձ ԳԼԿ զատաւորաց 12 Բձ^{1}ա մահու կ մահուանն Դ չիք զահագին ԱՁԷԻV արհաւիրս 12 13 Դ զարհաւիրսն որ հասին 13 ԲԵԸ անկան ԳԺԼԽԿՏ^{1}Տ^{2}ա անկան ԱԹԻձ^{1}ա և զհեծումն Հ զհեծմունս ԲԳձ^{1}ա չիք քննութեան ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 քննման 13—14 Բ զհեծումն... երեցունց 14 ԳԵԺԼԽԿՀ երիցուն ԳԻՄ երիցունց Է երկոցունց Բ զփոփոխումն փխ զամփոփումն 14—15 Դ ոչ խառն ի խուռն իմն ի մի մի վայր(!) 15 Բձ^{1}ա ժողովեալ ԱԴ որոյն որոյն V չիք ուրոյն (մեկը) 15—16 Բձ^{1,5} տապանի ժողովեալ էր ա ի վեց տապանի ԳԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 տապանակս (ԽՀ տապանս) ժողովեալ էր Դ տապանակս ժողովէր 16 ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A ժողովէր է զանուանեան Բձ^{1}ա զորոցն ունեալ ԳՀՏ^1 չիք և 16–17 ԳԼԿՏ^{1}ձ^{2}ա տապանակացն Հ տապանացն նշան արկեալ էր 17 Բա չիք և ԱԳԴՁԷԺԻԿ զկապանս Թ կապանան 17—18 ԲԴ ոսկերս 18 Բա և քանզի ԱԳԹԻ չիք «քանզի—ընկեցեալ էր» ԾՏ^1 ի բաց եղեալ էր ա չիք որպէս 18—19 ԲԴձ^{1}ա զհանդերձն յիւրաքանչիւր ԳԵԸԺԽՀա զհանդերձն ԼԽՏ^{1}Տ^2 որպէս զհանդերձն 19 Տ^{1}Տ^2 տապանի ԲԴձ^{1}ա տապանի եղեալ էր ԱԳՁԷԹԻԿVՏ^{3}V տապանակի նշանակեալ էր ԱԹԻ չիք էր 20 ԲԴձ^{1}ա վեցերին Բա մահուամբ 21 Բձ^1 ^{2,5} ^{6}ա քան և հինգ ԳԴԵ հրորտից 21—22 ԱՁԷԹԻVՏ^3 յԱպր աշխարհի Դձ^1 $^{8,12-1}$,$^{17-19}$ յԱպր աշխարհին 22 Բ աշխարհին ԲԿ Նիշապուհ Դ քաղաքին:

ա-ի մեր լուսատիպ օրինակը վերջանում է 15-րդ տողի «այլ» բառով:

ԴԱՐՁԵԱԼ ՎԱՍՆ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՂ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ ՆՈՑՈՒՆՑ

Իսկ աշակերտք երանելեացն ի կապանս կային ի ներքս ի քաղաքին. եկն դահճապետ մի արքունի և եհան զնոսա ի քաղաքէ անտի արտաքս:

Եհան ի նմին քաղաքէ սարկաւագունեայս քրիստոնեայս արս հինգ, քանզի և նորա ի կապանս էին վասն անուանն Քրիստոսի. եհարց զնոսա բանիւք, և ոչ հաւանեցան երկիր պագանել արեգական: Չարչարեաց զնոսա զանիւ, և նորա ևս առաւել ի նոյն միտս պնդեցան. կտրեաց զնոցա ունչս և զականջս, և ետ տանել յԱսորեստան, զի կայցեն ի մշակութեան արքունի: Երթային մեծաւ յօժարութեամբ, իբրև այն՝ թէ մեծ պարգևս զտեալ ի Թագաւորէն:

Արդ եկն դարձեալ նոյն դահճապետն առ աշակերտս սուրբ սպանելոցն, ընտրեաց երկուս ի նոցանէ, որ համեստագոյնք էին, առեալ մեկուսի յայլոցն և ասէ ցնոսա. «Զի՞նչ անուանք են ձեր»:

Ետ պատասխանի միոյն և ասէ. «Առ ի ծնողաց ինձ Խորէն, և զմա Աբրահամ. իսկ ըստ շնորհատուր կարգիս՝ ծառայք Քրիստոսի եմք և աշակերտք երանելեացն, զոր սպանէք»:

Ետ պատասխանի դահճապետն և ասէ ցնոսա. «Իսկ արդ զի՞նչ գործ է ձեր, և կամ բնաւ ո՞յր իսկ ածեալ է զձեզ այսր»:

ՎԵՐՆԱԳԻՐ— ԱԲԳԴԵԶՁԸԹԺԻԼԽԾԿՀVՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 *Դարձեալ վասն խոստովանող աշակերտաց նոցունց (Բ խոստովանող երանելեաց աշակերտաց ԳԺԿ աշակերտացն ԳԵԸԺԼԽԾԿՀ Տ^{1}Տ^2 նոցին Դ նոցու!) Λ Վասն խոստովանողացն Հայոց Խորենայ և Աբրահամու:*

1 *Բ էին ի կապանս Խ որ ի կապանս* V *և ի կապանս* 1—2 *Բ ի ներք ի քաղաքին Դ ի ներս Դ չիք ի (ներքս) Ծ*Տ^1 *ի ներքս քաղաքին Թ ի քաղաքի* 2 *Զ դահճապետն* 2—4 *Է չիք «անտի–քաղաքէ»* 4 *ԹԵ եհան Դ և ի նմին ԲԵ ի քաղաքէն Բ սարկաւագունեաց Ը սարկս ԵԺԼՀ*Տ^{1}Տ^2 *սարկ Խ սարկաւագունեայս Բ չիք քրիստոնեայս Դե քրիստոնեայս* 6 *Բ բանիւ Բ ոչ հաւանեցան նորա Է երկրպագել Թ արեգականն* 7 *Է պնդեցին* 6—7 *ԸԺ չիք «չարչարեաց—և նորա»* 8 *ԲԳԴԵԺՀ զունչս Բ չիք և (ետ) ԲԳԴԵԸԺԼԿՀ*Տ^{1}Տ^2 *կայցեն* 8—9 *Բ ի մշակութեանն* 9 V *յարքունի ԵԸԺԼԽՀ*Տ^{1}Տ^2 *Եւ նորա երթային Ա յօժարութեամբ Բ ուրախութեամբ ԳԴԵԸԺԼԽԿՀ*Տ^{1}Տ^2 *մեծաւ զօրութեամբ ԲԳԿ եթէ* 10 *Բ զտեալ էր* 11 *ԳԵ դահճապետ Ժ աշակերտսն* 11—12 *Դ ԵՀ սպանանելոցն* 12 *ԵԸԺԼԽՀ*Տ^{1}Տ^2 *ընտրեաց ի նոցանէ երկուս (*Տ^{1}Տ^2 *երկու) ԱԳԴԵՁԷԹԻԽԿՀV*Տ^3 *համեստագոյնքն* 14 *ԴԵԸԺԼԽՀ*Տ^{1}Տ^2 *պատասխանի ետ Λ մին Ժ միոյն ի նոցանէ Դ և ասէ ցնա Կ զորս* փխ *զմա* 15 V *աստուածատուր* փխ *շնորհատուր ԲԴ կարգի Դ ծառայ եմք Քրիստոսի* 16 *Բ սպանէքն Թ սպանիք* 17 *ԱԳԴՁԷԹԿ իսկ ատ* փխ *իսկ արդ* 17—18 *Բ զի՞նչ գործ է ատ ձեր* 18 *ԱՁԷԹԻV չիք և կամ բնաւ ո՞յր իսկ ածեալ է զձեզ այսր Բ չիք իսկ Խ չիք է ԲԴ ատ* փխ *այսր:*

Առ այս եւս պատասխանի Աբրահամ և ասէ. «Զայդ ձեզ ի վարդապետաց մերոց արժան էր ուսանել. զի ոչ դուզնաքեայք որ էին նոքա, այլ ունէին ստացուածս հայրենիս ըստ արժան բաւականին, ըստ նմին և սպասաւորս, էր որ իբրև զմեզ, և էր որ լաւագոյն քան զմեզ. որոց սնուցեալ և ուսուցեալ էր, ընդ նոսա եմք եկեալ։ Քանզի և պատուէր իսկ ունիմք յաստուածատուր օրինացն մերոց՝ սիրել զնոսա իբրև զսուրբ ծնողս, և սպաս տանել նոցա իբրև հոգևոր տերանց»։

Ցասեաւ դահճապետն և ասէ. «Իբրև զանխրատ և զաներկիւղ ստամբակս խօսիս։ Մինչդեռ ի խաղաղութեան և յաշխարհի էիք, բարւոք էր. յորժամ դրուահ եղեն նոքա յիւրս արքունի և մահապարտ գտան ըստ գործոց իւրեանց, ձեզ չէր արժան ամենևին մօտ երթալ առ նոսա։ Ո՞չ տեսանէք ի մեծ կարաւանիս. յորժամ ոք ի պատուաւորացն ի դիպահոջն արքունի լինիցի, ոգոյ հանդերձ ագանի, և զատեալ և որոշեալ ի բացէ նստի միայնիկ, և ամենևին հուպ ոչ ոք իշխէ երթալ առ նոսա։ Եւ դու այդպէս իբրև զանյանցի աշակերտ պարծելով խօսիս»։

Առ այս եւս պատասխանի Խորէն և ասէ. «Ոչ ձեր կարգդ անիրաւ է և ոչ մերս ստութեամբ. նախարարն յանցաւոր՝ ուստի զպատիւն գտեալ էր, այնպէս պարտ էր նմա հպատակ լինել, զի ի պատուոյն վերայ և այլ ևս պարգևս մեծամեծս գտանէր ի նմանէ։ Արդ փոխանակ զի զայն չարար, ձախողակի յետս ընդդէմն պատահեաց նմա։ Եւ մեր վարդապետքն եթէ առ Աստուած յանցուցեալ էին, և կամ առ թագաւորն մեղուցեալ ինչ էին, նոյն օրինակ և մեք առ նոսա առնէաք. ոչ յաշխարհի մօտ երթայաք, և ոչ ի տար աշխարհ այսր զհետ նոցա գնայաք։ Արդ քանզի առ երկոսին

---

1 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² պատասխանի եւ առ այս սուրբն Աբրահամ Տ¹Տ²Տ³VA ասէ ցնոսա ԵԸԺԼԽՀ չիք ձեզ 1–2 ԲԳԴԵԿՀ վարդապետացն Ը վարդապետապետաց(!) 2 ԵԸԺԼԽՀՏ² ուսանել ձեզ ԹԻ ուսանիլ ԲԳԵԺԻԼԽԿՀ դուզնաքեայ 3 ԱԹԻV ունին Հ ստացուածս Դ հայրենի Բ հայրենեաց Բ արժանի բաւականին Դ արժանի Գ ընդ նմին 4 ՁԷV չիք և էր որ լաւագոյն քան զմեզ 5 ԱԳՁԷԹԻԿ սնուցեալն ԴԵԺԼԽՀՏ² ուսուցեալ Բ սնուցեալ և ուսուցեալ էր զնոսա, ընդ նոսին եկեալ եմք Դ չիք և 6 ԲԳԴԹ օրինաց 7 ԵՀ իբրու Դ հոգևոր տէրանց մերոց Ը զհոգևոր 8 Բ ասէ ցնոսա 8–9 Բ զաներկիւղ և զանխրատ ստամբակաց Դ զանխրատս և զաներկիւղս Դ ստահակս փխ ստամբակս 9 Ե ի խաղաղութիւն Դ յաշխարհ Թ էր փխ էիք Կ բարւոք Բ էիք փխ էր 10 Բ որդ յորժամ Բ դրուահ Դ գտան նոքա 11 Բ չէ փխ չէր Դ անդ երթալ փխ մօտ երթալ 12 Թ չիք ի մեծ Բ ի պատուաւորաց Դ պատուաւորացս Տ² ի սպասաւորացն ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽՀ ի դիպահոջ (Դ ի դիպահւոջ) 13 ԸԽՏ² լինի 13–14 ԲՁԷ և զատեալ և որոշեալ ի բաց կայ նստի միայնիկ ԴԼԽՀՏ¹Տ² ի բացեա ԳԹԻԼԽԿՀVՏ¹Տ²Տ³ և զատեալ և որոշեալ ի բացէ նստի միայնիկ ԵԸԺ և որոշեալ ի բացեալ A չիք և (որոշեալ) 14 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² որ ոչ ԴԴ երթալ առ նա 14–15 Բ և դուք այնպէս որպէս զյանցաւորաց աշակերտս պարծանօք խօսիք 15 ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² պարծանօք 16 ԸԽ չիք առ այս ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² պատասխանի եւ Բ ձերդ Բ չիք կարգդ 17 Բ նախարարի յանցաւորի Թ անցաւոր փխ յանցաւոր ԲԴ զպատիւն (բոլոր մյուսները՝ զպարգևն) Բ գտեալ է 18 Բ պարտ է Ի լինել է ԳԿ ի պատուոյն Բ չիք և 19 Դ մեծամեծ պարգևս Դ ի նմանէն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ի նմանէ գտանէր Ա փոխանակ զի զայր(!) չարար ՁԷԹԻV զայր չարար փխ զայն չարար ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ոչ արար 20 Դ ձախողակ ԱՁԷԹԻV պատահմանեաց նմա Բ պատահեցան 21 Բ ինչ յանցեալ էին Դ թագաւորդ Խ չիք ինչ 22 Բ նոցուն օրինակ Բ չիք առնէաք (սակայն հետո այլ գրչով և բանձով ավելացրած է) Բ յաշխարհիս 23 Բ չիք ոչ Բ աշխարհի Դ աշխարհս ԲԴ չիք այսր Թ այսօր(!) ԱԴԵՁԷԹԺԼԿՀ զայաք Բ արդ վասնզի զերկոսին A Բայց քանզի ԱՁԷԿ երկոսեան ԵԸԺԼԽՀՏ² երկոքեան Դ երկոքեան։

կողմանսն արդարութեամբ կեցեալ են, և դուք զուր տարապարտուց սպանէք զնոսա, մեք արդ ևս առաւել սպասաւորեմք սուրբ ոսկերաց նոցա»:

Ասէ ցնա դաՀճապետն. «Ես յառաջագոյն իսկ ասացի՝ եթէ կարի ստամբակ ոմն ես դու. ահա յայտ եղեւ աւադիկ, եթէ յամենայն վնասս նոցա խառն էր դուք»:

Աբրահամ ասէ. «Յո՞ր վնաս»:

ԴաՀճապետն ասէ. «Առաջին ի մահ մօղացն, ապա և յայլսն ամենայն»:

Աբրահամ ասէ. «Այդ ոչ միայն ի մէնջ է, այլ ըստ կարգի և ձերոց օրինացդ. թագաւորք ձեզ տան Հրաման, և դուք ի ձեռն ձերոց սպասաւորացդ գործէք»:

ԴաՀճապետն ասէ. «Ի ՄիՀր աստուած երդուեալ իմ. խստագոյն ես խօսիս քան զվարդապետն քո. յայտ է եթէ վնասակարագոյնք ես էք դուք: Արդ ոչ է Հնար ձեզ ապրել ի մաՀուանէ, բայց եթէ երկիր պագանէք արեգական, և կատարիցէք զկամս օրինաց մերոց»:

Խորէն ասէ. «Յայժմ իբրև զմարդ չարախօսէիր, և արդ իբրև զշուն անպիտան ընդ վայր Հաչես: Եթէ զոյր արեգական ականջք, դու տայիր նմա թշնամանս զնել. արդ նա բնութեամբ անզգայ է, և դու չարութեամբ անզգայագոյն քան զնա: Յի՞մ տեսեր զմեզ պակասագոյն քան զՀարսն մեր. մի՛ բանիւք զփորձ առնուլ կամիս զմեր, այլ Հանդէս արա քոյ չարութեանդ և մերում բարութեանս, և ամաչեցեալ դատնի Հայրն քո սատանայ, ոչ միայն ի մէնջ, որ կատարելագոյնքս եմք, այլ և որ կարի փոքրիկն թուիցի քեզ՝ նա դիցէ վէրս սաստիկս յոգիս և մարմինս քո»:

Զայս իբրև լուաւ դաՀճապետն, սրտմտեալ բարկացաւ ի վերայ նո-

---

1 Դ կողմանող Բ գնացեալ են Բ ի դուր   1—2 Դ սպաննէք ԹԻ սպանիք Տ^2 սպանանէք   2 ԵԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 մեք այժմ Ը այժմ ևս փխ արդ ևս Դ չիք սուրբ   3 ԱԲԳՁէ ԹԻV գնասս փխ գնա ԵԸԺԼԽՀ չիք գնա ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 դաՀճապետն ասէ Տ^3 ասէ գնասս դաՀճապետն ԼՏ^1 դարձեալ դաՀճապետն Ը թէ   4 Դ չիք աւադիկ Խ տՀաւադիկ Թ ամենայն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 վնասս ԱՁէԹԻVՏ^{3}Λ վնաս   5 Խ չիք նոցա Բ խառն էիր ի նոսա   6 ԳԴԵԸԺԽՀՏ^{1}Տ^2 վնասս   7 ԲԴ առաջինն Λ մօղուցն ԵԸԺԼԽՀ և ապա Դ չիք և Λ յայլս   9 Բ այլև Բ ևս փխ և Դ ձերայ Ի ի ձերոց 10 ԽՏ^2 օրինացն Դ թագաւորքն ձեր Բ ձեր ձեզ Դ տան ձեզ Հրաման ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 Հրաման տան ձեզ   10—11 ԴՀ սպասաւորացն   12 Բ ՄիրՀն ԳԵԸԺԼԽԿՀ ՄիՀ ԴԵԺԼԽ ատառուածն ԵԿՀ երդուեալ եմ ԸՏ^3 է իմ Բ եթէ խստագոյն   13 Բ չիք ևս ԲԴէԹV խօսի ու քան զվարդապետն իւր (Բ զընկերսն) ԸԿ եթէ և ԼԽՀ թէ և   13—14 ԱԲԳԴԵՁէԸԺԻԼԽԾԿՀVՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 վնասակարագոյնք ԹΛ վնասակարագոյն   14 Ե ևս էր ԴՁէV և սորա են ԱԳԴԻ ևս սորա են Բ ևս են քան զնասս Թ նորա են փխ էր դուք ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ապրել ձեզ ԹV ապրիլ Ի ձեզ Հնար ապրել   15 ԱԲՁէԹԻV պագանիցէք Դ պագանէք երկիր Թ արեգականն ԱԳԴԵՁէԸԺԻԼԽԿՀV կատարէք Բ չիք և կատարիցէք զկամս օրինաց մերոց Է օրինացն ձերոց(!) Ի օրինացս Կ օրինացն   16 ԲԴԹԻ չար խօսէիր Կ և այժմ փխ և արդ   17 Խ ի վայր Հաճես(!) ԵԹԺԼԽ արեգականն ԴԵԺԼԽ ականջ   18 Բ ի չարութեան   19 Լ անզգայագոյն ևս Խ անզգայագոյն ևս(!) ԵԸԺՀՏ^{1}Տ^2 ևս քան զնա ԱԳԴՁԸԹԺԻԽԿV Յեմ փխ յիմ ԼԾՏ^{1}Տ^2 Եր փխ յիմ   20 Բ բանիւ Դ փորձ ԳԴԵԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 կամիր Հ կամէիր Է չիք «մի բանիւք զմեր» Ի չիք կամիս զմեր Խ զմեզ փխ զմեր ԵԺԽՀ մեր   21 Բ յայնժամ փխ և (ամաչեցեալ) Դ և այժմ   22 ԲԵԺԼԽ կատարելագոյնք Դ չիք և   22—23 Բ այլ և որ քեզ փոքրիկն   23 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 Քուիցի ԱՁէԹԻVՏ^{3}Λ թուի Կ ձեզ փխ քեզ Դ դնիցէ ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 յոգի ԱԲԳԴՁէԹԻ ի մարմինս Դ ձեր փխ քո ԵԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ի մարմին քո ԸԺ ի մարմին   24 Դ եւ զայս Հ չիք ի վերայ:

ցա։ Եւ քարշել չարագոյն քան զառաջինսն. և այնչափ սաստիկ քարշեցին, մինչև բազմաց կարծիք եղեն՝ թէ մեռան։

Իսկ իբրև ժամք երեք ի վերայ անցին, դարձեալ խօսել սկսան երկոքեանն և ասեն. «Փորձ համարիմք զանարգանս զայս և առ ոչինչ զցաւս մարմնոյս առ մեծ սէրն Աստուծոյ, որով կատարեցան հարքն մեր հոգևորք։ Հապա մի՛ դլար և մի՛ դադարեր, այլ զոր ինչ առ նոսայն արարեր, զնոյն և առ մեզ կատարեա։ Եթէ չարագոյն թուին քեզ գործքն նոցա, կրկին և զմերս համարեսջիր. զի նոքա բանիւ հրամայէին, և մեք գործովք զարդիւնսն կատարէաք»։ Յայնժամ ևս առաւել զայրագնեցաւ ի վերայ նոցա, և հրամայեաց զմահու զան հարկանել։ Եւ առ մի մի ի նոցանէ փոխեցաւ վեց վեց այր ի դահճացն. և մինչդեռ կիսամեռք յերկիր անկեալ դնէին, հրամայեաց զերկոցունց ականջս մօտ կտրել։ Եւ այնպէս բրեցին, որպէս թէ չիցէ լեալ ի տեղւոջն։

Զարթեան իբրև ի քնոյ ի սաստիկ հարուածոցն, սկսան աղաչելով պաղատանս մատուցանել, և ասեն. «Աղաչեմք զքեզ, քաջ զինուոր թագաւորին. կա՛մ կատարեա զմեզ իբրև զհարսն մեր մահուամբ, և կամ արա զպատուհասդ ըստ օրինակի վերջնոցս։ Զի ահա լսելիք մեր առողջացան զանախտաւորութիւն երկնաւոր, իսկ հոտոտելիքս դեռ ևս աստէն ի տեղւոջ կան յանցս չարչարանաց. մի՛ կիսապարգև առներ զմեզ յերկնից բարութենէն։ Սրբեցեր զմարմինս մեր քարշելով, և զլսելիս մեր կտրելով. սրբեա և զնգունս մեր հատանելով. քանզի որչափ տգեղս առնես զմեզ երկրաւորաւս, գեղեցկագոյնս առնես զմեզ երկնաւորաւս»։

Եւ պատասխանի հեղութեամբ դահճապետն և ասէ. «Եթէ և այլ յամեմ ես առ ձեզ մօտ կալով, կարծեմ՝ եթէ և աշակերտէք զիս ի ձեր յամառութիւնդ։ Զի ահա արդ և զխորհուրդս արքունի ի վեր հանեմ ձեզ։ Յայց վայր եղև հրաման պատուհասից ձերոյ, և ի վերայ գործին պատու-

---

1 Բ և ևս ԱԲԴՋԷԹԻV զառաջինն Բ այնպէս փխ այնչափ 2 ԵԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք բազմաց Ի եղև ԳԴԵՃԿՏ² եթէ 3 Բ անցին ի վերայ Տ² անձին(!) ԹԻ խօսել 3—4 Ա երկորեան Բ երկոքին 4 Թ ցաւս 5 ԲԴԵԸԺԼԽԿ մարմնոցս Դ մարմնոց ԱՁԷԹԻՀV Տ²Տ³Λ մարմնոյս 5—6 ԵՀ չիք մեր Ի հոգևոր 6 Դ մի յագենար փխ մի դլար Կ մի գեղիր(!) Լ չիք մի Բ այլ զինչ Դ չիք ինչ Հ առ նոսա 7 Դ և զնոյն առ մեզ Բ թուիցին ԲԴԵԸԺԻԼԽՏ² գործք 8 Դ կրկին ես VՏ²Տ³ համարեսջիր Բ բանիւ 9 ԲԴ զարդիւնս ԱՁԷԹԻV կատարեմք Ի զայրեգնեցաւ(!) 10 Խ չիք և հրամայեաց Բ մահու 11 ԲԴ ի նոցանէ փոխեցան ԱՁԷԹԻV վեց այր ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² վեց վեց այր փոխեցաւ Բ չիք ի (դահճացն) Հ կիսամեռ 11—12 Բ ի յերկիր Ե երկիր Թ չիք յերկիր 12 Բ զականջս կտրել չիք մօտ ԴԵԺԻԼԽԿՀՏ² զերկոցունց ականջսն Դ զականջսն 13 Բ չեղեալ փխ չիցէ լեալ ԱՁ լիեալ(!) 14 ԱԳԴԵԷՁԸԹԺԻԽԿՀՏ² իբրև ԲԼVՏ¹Տ³Λ որպէս փխ իբրև Բ հարուածոց անտի Դ և սկսան Բ աղաղակելով փխ աղաչելով ԵԸԺԼԽՀ Տ¹Տ² չիք աղաչելով 15 Բ ասեն ցնա Կ չիք և ասեն Դ զձեզ Բ թագաւորին քո 15—16 Դ զինուորք թագաւորից ԵԸԺԼԽԿՀՏ² թագաւորից 16 Բ չիք և կամ 17 Բ զպատուհաս Ձ զպատուհաստ(!) ԲԻ վերջնոցն Բ լսելիքս է սրբելիք(!) փխ լսելիք 18 ԲԴ զանախտաւորութիւնն է ախտաւորութիւն(!) ԾՏ¹ չիք իսկ ԵԸԺԼԽՀՏ² հոտոտելիք մեր 18—19 ԲԴԸԽ ի տեղւոջս 19 Բ յայնց չարչարանացս Բ կիսապարգևս 19—20 Դ ի բարութենէ է բարերարութենէն 21 ԱՁԷԹԻV չիք սրբեա և ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² զհոտոտելիս փխ զնգունս Ը չիք սրբեա և զնգունս մեր հատանելով 22 Բ երկրաւորաւքս Λ գեղեցկագոյն ԵԸԺԻԼՀՏ¹Տ² չիք զմեզ Բ երկնաւորաւքն 23 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² դահճապետն հեղութեամբ Բ և եթէ ԳԴԵԽԿՀՏ² թէ 24 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² մօտ կալով առ ձեզ ԳԴԵԸԼԽԿ ՀՏ² թէ ԲԴ չիք և Դ զուք զիս 25 ԲԴ արդարև փխ արդ և ԲԴ հանի փխ հանեմ Ժ ձեզ 26 Բ մինչև ցայց վայր Դ ցասման պատուհասից ձերոյ Ե գորաին(!) փխ գործին։

հասի՝ երթալ ձեզ յԱսորեստան, և լինիլ ձեզ մշակ յարքունիս. զի որ ընդ ձեզ հայեսցի՝ մի՛ ի դմին յամառութեան պնդեսցի ընդդէմ հրամանաց թագաւորին»։

Ասեն ցնա երանելիքն. «Դու զմեր երկիրս կիսագործ թողեր. մեք յարքունի երկիրն կէս մարմնովք մերովք ոչ վաստակեմք»։

Իբրև զայս լուաւ դահճապետն, աղաչեաց զզինուորսն, որ տանէին զնոսա, և ասէ. «Միայն աստի դուք առէք գնացէք, և հասեալ յԱսորեստան՝ ուր կամ իւրեանց է և շրջեսցին»։

Այս են Հայոց խոստովանողք կատարեալք, որ զխեղութիւնն և զչարչարանսն խնդութեամբ ընկալան յանձինս իւրեանց։ Եւ վասն զի վրիպեցին ի սուրբ մահուանէն, սգով և տրտմութեամբ երթային զերկայնութիւն ճանապարհին։ Ոչ ծանր թուէին նոցա կապանք ոտիցն և ձեռացն, իբրև զայն՝ թէ ընդէ՞ր ոչ եղաք արժանի հաւասարել ընդ քաջ նահատակսն։

Եւ իբրև տարան հասուցին զնոսա յերկիրն Բաբելացւոց, ի դաստ մի, զոր Շահուղն անուանեն, թէպէտ և էին յարքունի պատուհասին, սակայն և յայտ և գաղտ մեծապէս ընկալեալ եղեն ի բնակչաց աշխարհին։ Սակայն երանելիքն և յայնմ յոյժ տրտմագին էին, իբր այն՝ եթէ սակաւ վաստակեցաք և մեծապէս հանգչիմք. և հանապազ ի նմին զղջման կային։

Եւ անդէն թեակոխէին տեսանել զսուրբ կապանսն նախարարացն, լինել սպասաւոր մարմնաւոր պիտոյից նոցա։ Իմացուցին զայս մեծամեծաց աշխարհին, որք էին ի նմին սուրբ ուխտի քրիստոնէութեանն։ Եւ հաւանեալ ամենեցուն մեծամեծաց և փոքունց՝ ազդ առնել ամենայն երկրին, զի հաճոյ թուեսցի ամենեցուն՝ ի ձեռն մարմնաւոր պիտոյիցն կցորդ լինել սուրբ կապելոցն ի հեռաւոր օտարութեանն։

Եւ այսպէս ամ յամէ ժողովէին՝ ըստ իւրաքանչիւր կարի մարդկանն, ոմն սակաւ և ոմն շատ, ոյր զինչ և ի ձեռս պատրաստութիւն լինէր, եթէ դրամոց և եթէ դահեկանաց, ժողովէին կուտէին տային յերանելիսն՝

---

1 ի լինիլ Բ յարքունիսն 2 ԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^{2} ի ձեզ Տ^{1} հայեսցին Բ յամառութեանց ԴՏ^{1} պնդեսցին 5 Բ երկրին Բ կիսամարմնովք ոչ կարեմք վաստակել Բ չիք մերովք ԴԵԼԿՏ^{2} վաստակիմք ԸԽՀՏ^{2} մարմնով մերով ոչ վաստակիմք 6 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} զայս իբրև Ե զինուորսն Բ որք Դ տանէինն 7 Ը չիք և ասէ Բ առէք աստի և գնացէք Դ չիք դուք Դ առեալ գնացէք 8 Բ ուր և իւրեանց կամն է՝ շրջեսցին Դ կամք Դ չիք և 9 ԲԴ խոստովանողքն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} խոստովանողք Հայոց կատարեալք A չիք կատարեալք Դ զխեղութիւն 9—10 ԲԵՀ զխեղութիւն և զչարչարանս Ե զչարչարանս 10 ԲԴ վրիպեցան 11 Բ զերկարութիւն 12 Բ թուէր կապանս Խ կապանքն Դ ոտից ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} ձեռացն և ոտիցն ԸԽ իբրու 13 Բ այն ԴԵԼԽԿՀ եթէ Բ չեղաք ԴԵ ԸԺԼԽՀՏ^{1} չեղաք ի հաւասարել Բ քաջ նահատակացն 14 Դ չիք Եւ Բ գեւղ փխ դաստ 15 Բ Շապուխն է Շահողն Բ այլ թէպէտ և Դ չիք և ԲԳԴԵԺԽ պատուհասի 16 ԲԳԵԼ չիք և (յայտ) Դ ի յայտ և ի գաղտ ԵԸԼԿՀ յայտնի ԺԽ սակայն յայտնի և գաղտ 17 ԴԼ սակայն և երանելիքն ԵԸԺԽՀՏ^{2} այլ փխ սակայն Դ յայն ևս ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} տրտում էին է տրտմագոյն ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^{2} իբրև ԱԶԷԹԻVՏ A իբր 18 ԱԳԶԷԹԻԿV և իբրև հանապազ A զեղջի չ զայինն(!) 19 Կ չիք զսուրբ ԲԳԴԵՀ կապանս 20 Բ չիք սպասաւոր ԲՏ^{1} լինիլ ԼՏ^{1}Տ^{2} չիք մարմնաւոր Բ և լինիլ նոցա ըստ մարմնաւոր պիտոյից ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{2} և լինել Բ չիք նոցա Բ Եւ իմացուցին 21 Բ ի սուրբ Խ չիք սուրբ Բ ուխտին քրիստոնէութեան Դ ուխտին չ քրիստոնէութեան 21—22 ԼՃՏ^{1} չիք «աշխարհին—մեծամեծաց» 22 ԶԷ յամենեցուն Բ ամենեցունց 23 ԲԴ պիտոյից 24 ի լինիլ Բ կապանացն փխ կապելոցն ԵՀ օտարութեան ԶԷV օտարութենէն 25 Լ այնպէս 26 ԲԴ որ փխ ոյր Կ ում փխ ոյր Բ զինչ և լինէր փխ զինչ և ի ձեռս պատրաստութիւն լինէր Դ չիք և ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^{2} պատրաստ փխ պատրաստութիւն 27 ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԼԽԿՀV դրամաց ԲԴ և տային ցերանելիսն։

տանել նոցա։ Եւ այսպէս յարբանեկութեան կային, մինչև տասն ամն լցաւ սպասաւորութեանն։

Եւ վասն զի յոյժ խստագոյնս պաշտէին ի ջերմոց աշխարհին, և անդադար էին ի ճանապարհորդութեանն ընդ նոյն Տաճաւղ, ընդ Մեջամն և ընդ Քաշկար և ընդ ամենայն Ասորեստան և Խուժաստան, ստատիկ տապով հարեալ ի խորշակէ մեռանէր սուրբն Խարէն, և աւանդեալ լինէր ի բնակչաց աշխարհին ընդ սուրբ վկայսն։

Իսկ երանելին Աբրահամ կայր ի նմին տարփնութեան անդադար. և զամենայն տուրս հաւատացելոցն շրջէր ժողովէր և տանէր ի մեծ հեռատանն, և ինքն մատակարարէր ըստ իւրաքանչիւր կարօտութեան։ Եւ այնպէս յերկարեցաւ մինչև յերկոտասաներորդ ամն պատժաւորացն, մինչև աղաչել զնա մերձան ամենեցուն, զի հաւանեսցի երթալ յաշխարհն Հայոց. զի ընդ մտանել նորա առ նոսա՝ ի նմա տեսցեն և զքաջ նահատակսն, որք կատարեցան սրով, ի նմա տեսցեն և զսուրբ կապանս չարչարանացն։

Եւ յորժամ մարտիրոսք և խոստովանողք և կալեալք նովաւ տեսանին, նովաւ օրհնի աշխարհն ամենայն, նովաւ օրհնին և ազգք նոցա յաճումն, նովաւ զգաստանան երիտասարդք նոցա ի սրբութիւն, նովաւ համեստանան ծերք նոցա յիմաստութիւն, նովաւ ուսանին իշխանք նոցա զմարդասիրութիւն, նովաւ անկանի գութ յԱստուծոյ ի սիրտ թագաւորին՝ շինել և խաղաղութիւն տանել բոլոր աշխարհին։ Նովաւ եկեղեցիքն պարծին իբրև քաջ և կատարեալ զինուոր, նովաւ վկայարանքն զարդարին, նովաւ և վկայքն ցնծացեալ բերկրին։ Նովաւ և դաշտն Ասորայքի պայծառացեալ ծաղկալից լինի, ոչ յանձրևաբեր ամպոց, այլ ի սուրբ և յարիւ-

---

1 Բ այնպէս ԵԸՀՏ² յարբանեկութիւն ԲԴ ամ 2 Բ սպասաւորութեան նոցա Դ լցաւ նոցա սպասաւորութեանն ԵՀ սպասաւորութեան 3 Բ չիք յոյժ Ա և վասն յոյժ ջերմագոյն խստութեամբ պաշտէին Դ ջերմուջ 4 Ե ի ճանապարհորդութեան ԷԻՎ Տաճաւղ Թ Տաւուղս ԱՁԷԹԻՎ Մեջամն Բ Տաւիղս ընդ Մեջուր ԴԵԸԺԼԽԿ Մեջուն Հ Մեջոյն Տ² Մեջուր Դ ընդ Մէջան փխ ընդ Մեջամն 5 Բ և ընդ Խուժաստան է։ սակաւիկ փխ ստատիկ 5–6 Բ ի ստատիկ տապոյն 6 Բ խորշակէն Դ խորհակէ(!) 7 Դ աշխարհէն 8 ԲԴԹԿ տարփնութեանն է տարփնութեամբ Դ յանդադար Բ չիք և 9 Բ զամենայն հաւատացեալսն Բ շրջէր և տանէր։ չիք ժողովէր ԸԹ շրջէր և ժողովէր 10 Դ ԴԵԺԼԿՀՏ¹ և ինքնին ԲԴԺՁ կարօտութեանն 11 Թ երկարեցաւ և յերկեցաւ(!) Բ յերկոտասան Տ¹ ի տասներկու ԳԴԵՏ¹ ամ 12 Դ մինչ Բ չիք մերձան Բ հաւանեսցի նա 13 Թ չիք ընդ Տ² ի փխ ընդ է չիք «զի ընդ—առ նոսա» ԲԵ զի ի մտանելն նորա ի նոսա ԳԴ մտանելն Ը ի մտանել ԺԼՀ ի մտանելն ԴԵՁԻԿՀ առ 13–14 ԷՌՏ¹ չիք «և զքաջ—տեսցեն և» 14 Ի չիք և ԵԺԿ կապանսն Հ կապանս 14–15 ԴԵՀ չարչարանաց 16 Է յորժամ փխ յորժամ և մարտիրոսքն Հ մարտիրոսքն ԸԹ չիք և կալեալք Դ չիք նովաւ (տեսանեին) 16—17 ԱԲԻՎ տեսանէին 17 Դ չիք օրհնի աշխարհն ամենայն Ջ օրհնին Դ օրհնին և Բ և աշխարհն ԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք և ԱՁ ազգքն 18 ԱԴՁԷԹՎ զգաստանան Դ նովաւ օրհնի և աշխարհն ամենայն (այստեղ է բերված 17-րդ տողից) Դ ի սրբութեան 19 Բ իմաստութեամբ Հ չիք 18–19 «նովաւ—յիմաստութիւն» 19–20 Բ նովաւ ուսանի աշխարհն նոցա զմարդասիրութիւն 20 Բ նովաւ և զութ անկանի ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զութ անկանի ԱԲԴԷԸԹԻՎՏ³ ի սիրտս Դ թագաւորին 21 ԲԴ նովաւ և Բ եկեղեցիքն մեր Դժ եկեղեցիք 22 ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² կատարեալ և քաջ ԲՏ³ զինուորեալք ԳԴԵԸԺԻԼԽԿՀՏ¹ զինուորու Դ վկայարանք է վկայարանն 23 Բ նովաւ և (վկայարանքն) Դ զարդարին ի փառս Աստուծոյ ԲԹ չիք և (դաշտն) 23–24 Տ¹ նովաւ դաշտ և այգի պայծառացեալ ծաղկալից լինին Բ Ասորայք 24 Ա անձրևաբեր ԱՁ ԷԹԻՎ ամպոյ (Վ ամպյ!) Կ յամպոց

նարուխ վկայից ցանեալ և ցրուեալ սփռտակութիւն սուրբ ոսկերացն։ Յորժամ կոխեսցեն ամենավաստակ ոտք խոստովանողին զլայնատարած տեղիս պատերազմին, թէպէտ և երկիր իցէ ըստ բնութեան, յորժամ կենդանի մարտիրոս ընդ նա շրջեսցի, կենդանի առ կենդանիս երթեալ՝ ամենայն աշխարհին կրկին լինի կենդանութիւնն։

«Գիտեմք, ասեն, յորժամ տեսցեն զսա ամենայն միայնակեացք աշխարհին Հայոց, սովաւ յիշեսցեն զհօգևոր զունդս պատերազմողացն, որ փոխանակ մեր, ասեն, ետուն զանձինս ի մահ, և հեղին զարիւնս իւրեանց ի հաշտութիւն պատարագ Աստուծոյ։ Սովաւ յիշեսցեն զսուրբ քահանայսն, որք խողխողեցան յօտարութեանս և ցածուցին զտրտմութիւն բարկութեան թագաւորին։ Սովաւ թէրևս և զմեր կապանս յիշեսցեն, և աղօթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ զի գերէդարձ լիցի մեզ անդրէն ի հայրենի երկիրն մեր։

«Քանզի յոյժ անձկացեալ եմք՝ ոչ միայն ըստ մարմնոյ կարօտութեան, այլ առաւել տեսանել զսուրբ եկեղեցիսն մեր և զօրհնաւէր պաշտօնեայսն մեր, զոր ի նմա կարգեալ հաստատեցաք։ Եւ եթէ միւսով յաջողեսցէ մեզ Աստուած երթալ և լնուլ զկարօտութիւն մնացելոցն, գիտեմք զի և մեզ բանայ Աստուած զդուռն ողորմութեան իւրոյ՝ ընդ նոյն ճանապարհ երթալ, ընդ որ ոտք սրբոյս կարապետեսցեն»։

Զայս խորհուրդ խորհելով աստուածաշնորհ նախարարացն՝ մեծաւ թախանձանօք ածէին զխոստովանողն ի հաւանութիւն։ Եւ վասն զի ոչ էր սովորութիւն երբէք բարուոյն ընդդէմ դառնալ, ըստ առաջին սովորութեան և յայսմ վայրի փութացաւ վաղվաղակի կատարել զհրամանն զմիարան

---

1 Բ այլ յորդարուխ վաստակացն ցանեալք և ցրուեալք սփռտակութիւն ոսկերացն ԳԴԵ բուզի վաակաց ցանեալք ԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² վառակաց փխ վկայից ԱՁԷԹԻՎՏ³Λ ցանեալ ԺԼԽԿՀ ցանեալք Λ ցրուեալք Խ չիք սուրբ ԳԴԵԺԼԿՀՏ¹Տ² սփռտակութիւն ԸԽ ի սփռտակութիւն ԱՁԷԹԻՎՏ³Λ սփռտակութիւնք 2 Դ ամենավաստակք Բ տուրն ԸԽՏ¹ սուրբ խոստովանողին 3 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² զտեղիսն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² չիք իցէ Դ բնութեանն Λ չիք թէպէտ և երկիր իցէ ըստ բնութեան 4 ԲԳԸԺԼՏ³ մարտիրոսս ԴԵ մարտիրոսս Խ չիք մարտիրոս Բ կենդանին առ կենդանին երթիցէ և ԳԴԸԺԼԽՏ¹Տ² շրջիցի Ե երթալ 5 Բ լինիցի Տ² լիցի ԱԲԹԻ կենդանութիւն Դ ուրախութիւն և կենդանութիւն Դ լինի կրկին ուրախութիւն ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² ուրախութիւն փխ կենդանութիւն 6 Բ տեսանեն է զնա Խ զայս փխ զսա ամենայն ԲԳԴԵԸԺԼԿՀՏ¹Տ² չիք ամենայն 7 Թ Նովաւ (ուղղված՝ «սովաւ»-ից) Բ յիշեն ԲԴԵԸԺԼԽԿՀ զունդն Դ զաւնդ ԱՁԷԻԼԽ պատերազմողաց 8 ԲԳԸ չիք ասեն ԲԸԽՏ² զանձինս իւրեանց 9 ԵՀ ի հեշտութիւն Λ ի հաշտութեան Բ պատարագաց ԲԿՀ յիշեսցեն զսուրբ քահանայսն ԱՁԷԹԻՎՏ³Λ յիշեն սուրբ քահանայքն ԳԴԵԸԹԽԾԿՀՏ¹Տ² յիշեն զսուրբ քահանայսն Թ Նովաւ (տես տող 7) ԱՁԷԹԻ քահանայք 10 ԳԴԵ որ է յոր ԲԴ յօտարութեանն Ի ի յօտարութեանս Բ զտրտմտութիւն և զբարկութիւն Կ զտրամութիւնս է չիք բարկութեան 11 ԱԲԳԴԵԸԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ² և զմեր ՁԷՎՏ³Λ զի զմեր Թ Նովաւ (տես տող 7) 12 Բ դարձ փխ գերէդարձ ԸԽ լինի Բ անդրէն մեզ Դ աշխարհն 13 ԼՏ¹ չիք մեր 14 Կ չիք յոյժ Ե անձկացեալ եմք Դ ձանձրացեալ եմք փխ անձկացեալ եմք 14—15 Բ ցանկութեան մեր փխ կարօտութեան 15 Բ այլ եւ առաւել Կ այլև 15—16 ԵՀ չիք և զօրհնաւէր պաշտօնեայսն մեր Լ պաշտօնեայս 16 Բ ի նմին Ա կարգել ԲԳԴԼԽԿ միով փխ միւսով ԵԸԺՀՏ¹Տ² միով փխ միւսով 16—17 Բ յայջողեսցէ Դ աջողեսցէ 17 Դ երթեալ 19 Բ սրբոյն կարապետեսցին 20 Բ խոսեալ փխ խորհեալ Խ խորհեալ խորհուրդ 21 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² ածէին Բ ի հաւան զխոստովանողն Բ չիք Եւ Կ չիք վասն Բ եւ է Հ չէր 22 Λ սովոր երրէք Տ¹Տ² երրէք սրբոյս բարուոյն ԱՁԷԹԻՎ սովորութիւնն ըստ առաջին ԲԳԴԸ սովորութեանն 23 Դ յայսր Բ վարի փխ վայրի ԱԳՁԷԿՎ ի կատարել Բ և կատարեալ Ի զհրամանն։

հաւանեցելոցն յաստուածային առաքինութիւնն։ Եկն եմուտ յաշխարհն Հայոց Մեծաց։

Փութացան և ելին ընդ առաջ նորա վաղվաղակի արք և կանայք, մեծամեծք և փոքունք, և ամենայն բազմութիւն աղատաց և շինականաց։ Անկանէին և փարէին զոտիւք և զձեռօք առաջի սրբոյն և ասէին. «Օրհնեա՜լ Տէր Աստուած ի բարձունս, որ առաքեաց մեզ զհրեշտակ յերկնից՝ բերել մեզ զաւետիս յարութեան, զի լինիցիմք ժառանգք արքայութեան։ Զի ահա ի քեզ կերպարանեալ տեսանեմք զամենեսեան զհրաժարեալսն յուսով յարութեամբ, և զկապեալսն ակնկալութեամբ արձակելով։ Ի քեզ տեսանեմք և զաշխարհիս շինութիւն խաղաղութեամբ. քև եկեղեցիքն մեր ցնծացեալ բերկրին, և քև սուրբ վկայքն մեր անդադար լիցին մեզ ի բարեխօսութիւն առ Աստուած։ Օրհնեա՜ զմեզ, սուրբ հայր մեր. դու ես բերան հանգուցելոցն, խօսեաց ընդ մեզ յայտնի օրհնութեամբ, զի յոգիս մեր լուիցուք ի ծածուկ զօրհնութիւնս սրբոցն։

«Հորդեցեր ճանապարհ այնոցիկ, որ անձկացեալ էին գալ յերկիր իւրեանց. խնդրեա յԱստուծոյ զի սոյնպէս եկեսցեն զհետ սուրբ կարապետիդ։ Եւ որպէս հորդեցեր զարգելեալ ճանապարհ երկրի, բա՛ց և յերկինս զդուռն աղօթից մերոց, զի և մեր մեղաւորաց մտցեն պաղատանք առաջի Աստուծոյ ի բարեխօսութիւն նոցին կապելոց. և մինչդեռ եմք յելանելի մարմինս, որպէս տեսաք զքո զերանելի սրբութիւնդ, տեսցուք և զփրկելի անձկալիսն մեր, որ ի բազում ժամանակաց հարեալ և պաշարեալ եմք յոգիս և ի մարմինս մեր։ Արդ հաւատամք յանսուտ յոյսն, զի որպէս լցեալ կատարեցաւ մեծ տենչս ի սուրբ սէր քո, այսպէս և ընդ մօտոյ ունիմք տեսանել զճշմարիտ վկայսն Քրիստոսի, որ հանապազ խանդակաթ եմք ի տենչս երկնաւոր գեղոյ նոցա»։

---

1 ԲՏ^2 *հաւանելոցն* ԵԸԺԼԽՀՏ^1 *հաւատացելոցն* Լ *աստուածային* Ե *առաքինութիւն* Բ *արդ եկն եմուտ* 2 ԲԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 *Հայոց Մեծաց* ԴԿ *Մեծ Հայոց* Դ *Մեծաց Հայոց* ԱՁԷԹԻVՏ^{3}A չիք *Մեծաց* 3 Բ *փութացան վաղվաղակի* Դ չիք *և* ԲԴ չիք *վաղվաղակի* Գ *մեծամեծ* 4 Բ չիք *և (ամենայն)* Բ չիք *բազմութիւն* Դ *բազմութիւնք* 5 ԲԳԴԵԸԺԽԾԿՀ *անկանէին առաջի փարէին զոտիւք և զձեռօք սրբոյն և...* ԸԺԽԾՀՏ^{1}Տ^2 չիք *առաջի* 5–6 ԲԳ ԴԵԸԼԽԿՀՏ^2 *օրհնեալ է* 6 A *հրեշտակ* Տ^2 *զհրեշտակ իւր* Բ *իւր ի բարձանց* փխ *յերկնից* 7 VՏ^{3}A *աւետիս* ԳԵԸԺԽԿՀ չիք *«զի – արքայութեան»* Ծ *լիցիմք* Դ *ժառանգք* ԱԲՁV *արքայութեանն* 8 Բ *զամենայն* Դ *զամենիսեան* 9 Բ *յուսով ակնկալութեամբ* A *արձակելոյ* Բ *արձակեալ* Խ *յարձակելով* 10 ԱԴԵՁԸԹԺԻԽԿՀՏ^3 *զաշխարհին* Է *զաշխարհին* ԲԵՀ *շինութիւն և խաղաղութիւն* (Բ *զխաղաղութիւն*) ԲԴ չիք *և* ԱԴՁԷԸԹԺԻԼԽԾԿVՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 *խաղաղութեան* ԴA *խաղաղութեամբ* ԲԴ *եկեղեցիք* Դ չիք *մեր* 11 Բ *պայծառացեալ* փխ *ցնծացեալ* ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 *բերկրեսցին* Բ չիք *քև սուրբ* ԱԳԴԵՁԷԸԺԻԼԿՀ *քև և* ԴԹԽ չիք *և (քև)* Տ^2 չիք *և քև* ԱԳԵՁԷԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^1 *վկայարանքն* Ժ *վկայ(արան)քն* (փակագծում գրվածը ճնջված է, ավելացրած լուսանցքում) ԲՏ^2 *վկայքս* Հ չիք *մեր* Ը *լինիցին* Բ չիք *ի* 12–13 Հ *սուրբ հանգուցելոցն* 13 ԱՁԷԹԻV *խօսեայ* փխ *խօսեաց* Հ *ոգիս* 14 ԱԲԴԿ *զօրհնութիւն* ԳՁԷԹԻV *օրհնութիւն* 15 ԲՏ^2 *Հորդեցեր մեզ ճանապարհ և այնոցիկ* Ե *անձկացեալ* Զ *յանձկացեալ* Է *յանձնկացեալ* ԲՏ^2 *են* փխ *էին* Բ *ի յերկիր* 16 ԲԴ չիք *սուրբ* V չիք *զհետ* 16–17 V *զսուրբ կարապետիդ* 17 Բ *յերկրի* ԲԴ չիք *և* 18 ԲԵԸԺԼԽԾՀՏ^{1}Տ^2 *մեղաւորացս* ԱԳԴՁԷԹԻԿVՏ^{3}A *մեղաւորաց* 19 ԳԴԵ *նոցուն* ԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 *նոցունց* ԲԴ *կապելոցն* 20 ԳԴԺԼԽՏ^1 *մարմնիս* Ը *մարմնոյս* Խ *յերանելի* A *երանելի* Բ *զերանելի* փխ *զփրկելի* 21 ԴԵ *անձկալեան* Ե *ժամանակ* 22 ԱԲԳԴԵՁԷԺ ԻԼԿՀՏ^1 *ի մարմինս* Բ *ի յոգիս և* ԴԵԺԼՏ^1 *յոգի և ի* A չիք *ի* ԸԽ *յոգի և ի մարմին* Հ *ոգի և ի* Տ^2 *ի հոգի և ի մարմինս մեր* Բ *ի յանսուտ* ԲԴԼՏ^2 *յոյսն մեր* Բ չիք *զի* 23 ԳԴԵԸ ԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 *մեծ տենչս* Բ *մեծ տենչն* Դ չիք *և* ԳԵԺԼԽԿՏ^1 *ընդ մօտս* Դ *ընդ մօտ* ԱՁԷԹԻ VՏ^{3}A *ի քեզ* փխ *մեծ* Ի *ի մօտոյ* 24 Գ *խանդաղատիմք* ԵԸԺԻԼԽԿՀ *խանդաղակաթ եմք* 25 Բ *տեսանել* փխ *ի տենչս* Դ *ի տենչ* Բ *գեղոյն նորա*։

Բայց երանելի խոստովանողն, թէպէտ և այսպէս սիրով ընկալեալ եղև յամենայն աշխարհէն, ոչ ինչ կամեցաւ ամենևին մերձենալ առ ոք ըստ մարմնոյ կարօտութեան. այլ ընտրեաց իւր տեղի մի զատ յամենայն բազմամբոխ ժողովրդոց, և առաքինի եղբարբք երիւք կատարեաց զկեանս իւր մեծաւ ճգնութեամբ։

Զոր եթէ կամիցի ոք ի կարգ արկանել, դժուարաւ կարասցէ ասել զվարս առաքինութեան նորա։ Զի եթէ զտքնութիւնն ասիցես, իբրև զկանթեղ անշէջ կայր զամենայն գիշերս. և եթէ զպակասապիտութիւնս կերակրոցն, համարեաց՝ եթէ զանկերակուր հրեշտակացն բերէր զնմանութիւն։ Եթէ զհեզութիւն ցածութեանն կամիցիս ասել, ոչ զոք ի կենդանեաց կարիցես գտանել նման նմա. և եթէ զանընչասիրութիւնն կամիցիս ասել, դարձեալ զոր օրինակ չպարտի մնեալ ի կարասի, զնոյն օրինակ ճշմարտութեամբ և առ երանելին իմասջիր։

Անյաղթական ձայնիւ հանապազորդեալ էր ի պաշտաման, և անհատ աղօթիւք միշտ ընդ Աստուծոյ ի բարձունս խօսէր։ Աղ եղև նա անհամելոց, և խթան ընդոստուցիչ ամենայն հեղգացելոց։ Դսրովեցաւ նովաւ ագահութիւն, և կարի յոյժ ամաչեաց նովաւ շուայտութիւն որկորամոլութեան։ Առողջութիւն եղև նա աշխարհիս Հայոց, և բազում վիրաւորք ի ծածուկ նովաւ գտին զառողջութիւն։ Եղև նա վարդապետ կատարեալ վարդապետաց իւրոց, և սուրբ հայր խրատտու հարանց իւրոց։ Ի լուր համբաւոյ նորա իմաստնացան տղէտք. և ի տեսիլ մերձաւորութեան նորա զգաստացան լկտիք։ Բնակեալ էր ըստ մարմնոյ ի նեղ խցկան, և ահ սրբութեան նորա անկեալ էր զհետաւորօք և զմերձաւորօք։ Զարհուրեցան դեք և փախեան ի նմանէ, իջին հրեշտակք և բնակեալ էին զնովաւ։

Յոյնք երանի ետուն վասն նորա աշխարհին Հայոց, և բազում բար-

---

1 Բ բայց և 2 Ի չիք եղև 3 ԵԸԺԼԽՀՏ¹ խնդրեաց փխ ընտրեաց ԲԻ չիք իւր Դ տեղ մի 4 Բ եղբարբ երկու Տ² երկու Բ կատարեալ 5 Բ իւրեանց Դ յաւ փխ մեծաւ 6 ԲԵԺԼԽՀՏ¹Տ² կամեսցի ԸԽՏ² զի եթէ կամեսցի ի գիր կարգ ԵԺԼԽՀՏ² որ ի գիր արկանել Բ կարէ ԸԽ կարդեսցէ 7 ԱՁԷԸ զվարս սուրբ Բ զսուրբ վարս ԴԵՁԷԹԺԻԼԽԿՀՏ¹Տ² սուրբ առաքինութեան ԵՀ զտքնութիւն Բ ասիցեմք 8 Բ զգիշերն Դ գիշերսն Դ գիշերն ԵԸԺ զպակասապիտութիւն 8—9 ԱԲԳԴՁԷԹԻԿV զպակասապիտութիւն կերակրոցն (Բ կերակրոց) կամիցիս ասել, համարեաց եթէ (Բ թէ) Հ զպակասապիտութիւն կերակրոցն, հրամայեաց բերէր զնմանութիւն Ը կերակրոց 9 Դ համարեա ԲՏ² ...ն հրեշտակաց (Տ² հրեշտակացն) ԴԵԼԽ հրեշտակաց Հ չիք եթէ զանկերակուր հրեշտակացն Տ³ զնմանութիւնն 10 ԲԳԴԵԸԺԼԽՀ Եւ եթէ ԲԵ ցածութեան ԲՏ² կամիս ԵԸԺԼԽՀՏ¹ չիք կամիցիս ասել Թ ոչ որ ԲՏ² ի կենդանեացս 11 Բ տեսանել փխ գտանել ԲԵ զանընչասիրութիւն 12 ԵԸԺԼԽՀՏ¹ չիք դարձեալ Ա զոր օրինակ փխ զոր օրինակ ԱՁԷԻV չպարտի(!) ԲԴ ոչ պարտի Տ² ոչ պատրի ԲՏ¹Տ² ի կարասւոյ Թ ի կարիս(!) 13 Բ իմաստիր 14 ԱՁԷ անյաղթական ԲԴՏ² ի պաշտամանն 15 Դ միշտ ի բարձունս ընդ աստուծոյ խօսէր 15—16 ԸԽ յամեկոց փխ անհամեկոց 16 Խ հեղգայելոց(!) ԴԴ զբօսվեցաւ 17 Կ ագահութիւնն Դ չիք նովաւ 17—18 ԲՏ² որկորբոտութիւն (Տ² որկորստութիւն) շուայտութեան ԸԹԽV որկրամոլութեան 18 Դ աշխարհին ԼԽՏ¹ յաշխարհիս 19 ԲԴՁԷԹԻԿV Եւ եղև ԵՀ չիք վարդապետ կատարեալ 20 ԲԴՁԷԸԹԼԽՀVՏ¹ խրատու ԵԻ խրատատու ԲԴ հարց Է համբաւոյ փխ հարանց 22 ԱԴՁԷԹV զգաստացան Դ չիք էր ԱԵՁԷԹԺԻԼԽԿVՏ³ խցկանն Հ բրցկանն(!) 23 ԲԳԴԵԸԺԼԽՄՀՏ¹Տ² անկեալ էր ԱՁԷԹԻVՏ³Ա արկեալ էր Լ զհետաւորօքն 24 Բ և բնակեցան ԲԸԺ շուրջ զնովաւ Դ և շուրջ բնակեցան զնովաւ 25 Դ Յօնքն Բ աշխարհին Հայոց վասն նորա Դ Հայոց աշխարհիս ԵԸԼԿՀՏ¹Տ² աշխարհիս Խ յաշխարհիս Բ չիք բազում:

թարոսք փութացան տեսանել զնա մարմնով։ Սիրելի եղև նա սիրելեաց Աստուծոյ, և զրազումս ի թշնամեաց ճշմարտութեանն էած ի հաւանութիւն սուրբ սիրոյ։ Սկիզբն արար առաքինութեանն անդստին ի տղայ տիոց իւրոց, և նովին առաքինութեամբ կատարեցաւ ի վախճան կենաց իւրոց։ Որպէս ոչ խառնեցաւ ի կարգ սուրբ ամուսնութեան աշխարհիս, այսպէս չեմուտ ընդ մարմնաւոր պիտոյիւք ամենայն ապականացու իրաց աշխարհիս։ Եւ եթէ պարտ է պարզաբար ասել, որպէս փոխանակեաց զպէտս մարմնոյ ընդ պիտանացու հոգևոր իրաց, այսպէս փոխադրեալ եղև յերկրէ ի յերկինս։

---

1 Խ ի տեսանել Բ չիք նա A սիրելեացն 2—3 Բ ճշմարտութեան ած ի հաւան սուրբ սիրով A ած փխ էած Ե ճշմարտութենէ(՞) ։ չիք ի հաւանութիւն 3 Տ² սիրով ԳԴԵՀ տարփնութեան 3—4 Ի տղայութեան տիոց 4 Դ ի վախճանի 4—5 Բ չիք ի վախճան կենաց իւրոց Է չիք «և նովին—կենաց իւրոց» 5 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ² կարգ ԱՁԷԹԻVՏ³Λ ի կարգս 6 Բ այնպէս Դ ոչ եմուտ Բ պիտոյիւքս Բ կենաց փխ իրաց Դ չիք իրաց 7 ԲԴ պարտ իցէ ԱԲԳԴՁԷԹԻԿV պարզապէս Տ² չիք պարզաբար 8 Բ մարմնոյն ԲԴՏ² հոգևորացն փխ հոգևոր իրաց 8—9 Դ փոխադրեալ եղև յերկինս ։ չիք յերկրէ 9 Բ ի յերկրէ ԴԵԼԽԿՀ չիք ի մ յերկրէ յերկինս

ԱՆՈՒԱՆՔ ՆԱԽԱՐԱՐԱՑՆ

Որք կամօք յօժարութեամբ վասն սիրոյն Քրիստոսի ետուն զանձինս ի կապանս արքունի:

Յազգէն Սիւնեաց երկու եղբարք Բաբգէն և Բակուր.

Յազգէն Արծրունեաց Մերշապուհ և Ճաւասպ և Շնգին և Մեհրուժան և Պարգև և Տաճատ.

Յազգէն Մամիկոնէից Համազասպեան և Համազասպ և Արտաւազդ և Մուշեղ.

Յազգէն Կամսարականաց Արշաւիր և Թաթ, Վարձ, Ներսեհ և Աշոտ.

Յազգէն Ամատունեաց Վահան և Առանձար և Առնակ.

Յազգէն Գնունեաց Ատոմ.

Յազգէն Դիմաքսենից Թաթուլ և Սատոյ, երկու ևս այլովք ընկերօք.

Յազգէն Անձևացեաց Շմաւոն և Զուարէն և Առաւան.

Յազգէն Առաւեղենից Փապակ և Վարազգէն և Դատ.

ՅԱրծրունեաց տոհմէն Ապրսամ.

Ի տոհմէն Մանդակունեաց Սահակ և Փարսման.

Յազգէն Տաշրացեաց Վրէն.

ՎԵՐՆԱԳԻՐ. ԱԲԳԴԵԶԷԸԹԺԻԾԿՀVՏ¹Տ²Տ³ Անուանք նախարարացն որք կամօք յօժարութեամբ վասն սիրոյն Քրիստոսի ետուն զանձինս ի կապանս արքունի (Բ որ կամաւ եւ: զանձինս իւրեանց ԳԵԸԺ որ ԵԸԺԾՀՏ¹Տ² և յօժարութեամբ: զանձինս իւրեանց ԺԾ արքունիս Ը արքունիս վասն սիրոյն Քրիստոսի Լ որ կապանօք կամօք և յօժարութեամբ սուրբ սիրոյն Քրիստոսի ետուն զանձինս իւրեանց ի կապանս արքունիս Խ որ կամօք և յօժարութեամբ...արքունիսն վասն սիրոյն Քրիստոսի և յուսոյ արքայութեան) Դ շարունակում է անընդհատաբար. առանց նոյն իսկ նոր տողի, թեև վերնագրի բառերն ունի:

1 *ԳԵԸԽԿՀ Բաբէն* 2 *Ե Արծրունեաց ԱԴԶԷV Մերշապուհ Կ Մերշապուհ անուն ԴՏ²Տ³ Ներշապուհ Բ Ճաւապր ԳԿ Մեհուժան Դ Մերհուժան ԵԷՀ Մերհրուժան Ը Մերուժան* 4 *ԱԴ Մամիկոնենից* 5 *Կ Մուշեխ* 6 *ԴԵԺ Կամսարականացն ԵԸԺԼԽ Արշաւիր և Վարձ, Թաթ... ԱԶԷԹԻVՏ³ Թաթուլ* փխ *Թաթ Բ Վարդ և ԾՀՏ¹ Վարձ և Թաթ Խ և Վարձ և Թաթ ԳԺԼԿ Արշամ Դ Աշամ* 7 *ԵԸԺԽՀ* չիք *«յազգէն Ամատունեաց—և Առնակ» ԱԳԴԶ Առնակ Բ և Առնակ և Առանձար V Առանձար(!) Ի Առնակ(!) Լ Վահան և Առան և Առնակ Տ¹ Առանձար և Առնակ Տ² Առնակ և Առանձար* 8 *Բ յազգէն Սիւնեաց սուրբ Ատոմ* փխ *յազգէն Գնունեաց Ատոմ Դ սուրբն Ատոմ* 9 *ԲՏ² Սատու ԲԵԸԺԽՀՏ² երկու այլես ԴԼ երկուք Գ ընկերովք V երկու ևս Ծ երկու ևս այլովք ընկերօք* 10 *ԱԲԳԴԵԶԷԹԺԻԼՏ¹Տ² Անձաւացեաց Կ Անձաւեցեաց Հ Անձաւանձեաց ԲՏ² Զուրէն Թ Առան* 11 *ԱԻՏ³ Առաւեղինից Բ Առուեղինից Թ Առաւեղինաց ԱԲԳԴԶԷԹԻV Վարազգէն ԱԶԷԹԻV Դաշ* փխ *Դատ ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ¹Տ²Տ³ Դաշ* 12 *Խ յազգէն Արծրունեաց Ապրսամ ԲՏ² Վահապրամ V Աբրսամ* 13 *Բ Մամիկոնէից* փխ *Մանդակունեաց և Փարսման* 14 *Բ Տաշրայ Դ Տաշրացւոց ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² Տաշրունեաց:*

ՅՌափսոննեան տանէն Բարիկ եւ Յոհան։

Այս երեսուն եւ հինգ տուն, են որ յաւագ նախարարացն, եւ են որ ի կրսերագունիցն, սակայն ամենեքեան ըստ մարմնոյ են նախարարագունք, իսկ ըստ հոգւոյ առաքինութեանն ամենեքեան երկնային քաղաքացիք։ Եւ բազում են այլ ազատ մարդիկ, են որ յարքունի տանէ, եւ են որ ի տանէ նախարարացն իսկ նոցուն, նիզակակիցք եւ մարտակիցք քաջ նահատակացն։ Եւ ամենեքին սոքա կամօք մատնեցան ի սուրբ կարգանս չարչարանացն։

Այլ մեք առ այժմ ոչ ընդ այս եմք զարմացեալ միայն, զի կամօք չոգան մահն ի փորձութիւնն, այլ առաւել ընդ այն եմք սքանչացեալ, զի մարդիկ փափուկ իբրեւ զնոսա՝ ընդարձակասուն բնակիչք ձիւնեղէն լերանց՝ եղեն բնակիչք խորշակարեր դաշտաց։ Որ զօրէն ազատ էրէոյ շրջէին ի մէջ ծաղկաբեր լերանց, ընկեցան ի բոցակէզ աշխարհն արեւելից կապեալ ոտիւք եւ կապեալ ձեռօք։ Հաց նեղութեան եւ ջուր կարօտանաց, խաւարարգել ի տուէ եւ անլոյս ի գիշերի, անմերարկուք եւ անանկողինք, գազանաբար գետնախշտիք լինէին զինն ամ եւ զվեց ամիս։ Եւ այնպէս մեծաւ խնդութեամբ տանէին զնեղութիւնն, զի ամենեւին ոչ որ տրտունջ համբերութեան ի բերանոյ նոցա լուաւ, այլ յորդառատ գոհացողութիւն ըստ նմանութեան բարեկեցիկ մարդկան, որ են յաստուածպաշտութեան։

Եւ մինչդեռ էին յայնպիսի նեղութեան, կարծիք եղեն ի միտս թագաւորին, թէ առ յոյժ վշտին ձանձրացեալ են դառնութեան կենօքն իւրեանց։ Յղեաց առ նոսա զմեծ հազարապետն եւ ասէ. «Գոնեայ յայսմ հետէ զգաստացայք յանձինս ձեր, եւ մի՛ կայք ի նոյն յամառութեան.

---

1 Բ Ծոփկիմեան տոհմէն Տ² Ծոփանեան տոհմէն Թ Ռափսոմնեան ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ³ Ռափսոնեան Գ յՌափսոհմեան տոհմէն ՁԷԻՎ յՌափսոմնեան Ա Յոփհան (լուսանցում կարծիք՝ «Յուխման») Բ Յոհան Գ Յոխման Դ Յոփնան ԵԸԺԼԽԿՀ Յոհան ՁԷԹԻՎՏ³ Յոխնան 2 Բ այս Բ նախարարացն են 3 Բ կրտսերագունիցն Գ կրտսերագունացն ԴԿ կրսերագունացն 3—4 ԲՏ² արհապունք փխ նախարարագունք 4 ԴԵԼ առաքինութեան Դ ամենքեան Թ մերկանայքին(!) փխ երկնային 4—5 ԲՏ² երկնաքաղաքացիք 5 Դ մարդիք Բ տանէն 6 Տ¹ ի տանէ նախարարացն Բ նախարարաց նոցուն իսկ նիզակակիցք... ԵԸԺԼՄ իսկ նոցուն իսկ Բ նիզակակիցք քաջք եւ մարտակիցք Բ եւ մարտակից էլ չիք եւ մարտակիցք 6—7 Տ¹Տ² նոցուն իսկ նիզակակիցք քաջ նահատակացն 7 ԲԴ ամենեքեան Դ ամենքեան Դ չիք սոքա 8 ԵԸԺԼՄԿՀՏ¹Տ² չարչարանացն փոխ Քրիստոսի Դ չարչարանաց 9 Ը առ այս փխ առ այժմ ՄՏ¹Տ² չիք առ Դ ոչ եթէ 10 ԲԴ ի մեծ փորձութիւնն ԵԸԺԼՄ փորձութիւն Բ այս Բ սքանչացեալք 11 Դ մարդիք Բ մարդիկք փափուկք 12 Բ և եղէն ԲԿՏ² խորշակահար ԴԵԸԼՄՀ որք ԵԸ էրէոյ Տ¹ էրէոց Տ² զօրէն նախարարացն ազատ արերոյ Բ և որ զօրէն նախարարացն ազատ այծեայ 13 ԴԴԵԺ լերանցն Դ արեւելից Ի յարեւելից 14 Ծ կապեալ ոտիւք և ձեռօք Տ¹ չիք կապեալ 15 Բ անանկողինք 16 Տ¹ ինն ամ և վեց ամիս Տ¹ չիք Եւ 17 Բ չիք մեծաւ Դ այսպէս տանէին մեծաւ խնդութեամբ ԲԴ զնեղութիւնն և զնեղութիւն ԲԴ ոչ որ լուաւ Դ զտրտունջ 18 Բ ի բերանոց ԲԴ չիք լուաւ Բ յորդ և առատ ԲՏ² գոհութիւն 19 Ա բարեկեցիկ 21 Դ չիք Եւ Հ մինչ Բ յայսպիսի 22 ԲԴԴԵԸԺԼՄԿ եթէ Բ զառնութեամբ կենաց Դ կենօք 22—23 Դ ձանձրացեալ են և զառնացեալ են անձամբ կենօքն իւրեանց 23 Դ զսնէ 24 ԱՁԷԹՎ զգաստացայք ԲՏ² զգացարուք Ը բազաստացայք (մի բանի անկում) Դ չիք և Բ ի նմին միտս փխ ի նոյն Տ² ի նոյն միտս

պարգէք երկիր արեգական, և արձակիք ի չարաչար կապանացդ, և ունիք անդրէն զիւրաքանչիւր հայրենի կեանս ձեր»։

Ետուն պատասխանի երանելիքն և ասեն. «Առ փո՛րձ ինչ եկեալ հարցանես զմեզ, եթէ արդարև թագաւորն իսկ յղեաց զքեզ»։ Երդուաւ հազարապետն և ասէ. «Չիք այդր բան աւելի կամ պակաս, որ ոչ ի բերանոյ նորա ելեալ է»։ Ասեն ցնա անդրէն. «Որք միանգամ աշակերտեալ են ճշմարտութեանն, ոչ երբէք փոխին ի նմանէ. այլ որ ենն՝ նոյն կան։ Մինչ յայնժամ առ չիմանա՞լ ինչ պնդեցաք, և այսօր նեղութիւնս իմաստնացո՞յց ինչ զմեզ. այլ ոչ այնպէս։ Այլ զգչումն մտաց մերոց այս է, եթէ ընդէ՞ր ընդ առաջինսն չկատարեցաք զկեանս մեր։ Բայց արդ աղաչեմք զքեզ և քեւ զթագաւորն ձեր, մի՛ այլ վասն այսպիսի իրաց հարցանէ՛ք զմեզ. այլ զինչ եղեալ է ի մտի ձերում վասն մեր՝ կատարեցէ՛ք»։

Իբրև լուաւ զայս մեծ հազարապետն, յոյժ գովեաց ի միտս իւր զպնդութիւն հաստատութեան նոցա. և յայնմ հետէ սիրաւ արքունական սէր ընդ նոսա՝ իբրև ընդ սիրելիս Աստուծոյ։ Եւ բազում բանիւք ողորմանօք ածէր զթագաւորն ի հաւանութիւն, զի թողութիւն արասցէ նոցա ի կապանացն իւրեանց։ Զի թէպէտ և փոխեցաւ նա ի զօրաց հազարապետութեանն արքունի, և ի բազում իրս դատաւ վնասակար, ինքն իսկ յանձն իւր կրթէր զաւեր աշխարհին Հայոց. վասն որոյ և մեծաւ անարգանօք յարգարկեցաւ ի տուն իւր, սակայն զկապեալսն ոչ երբէք չարախօս կամէր լինել մինչև ցօր վախճանի կենաց իւրոց։

Իսկ յերանելեացն բազումք ի նոցանէ, որ մանկագոյնքն էին, ուսան զդպրութիւն հայրենի աշխարհին իւրեանց, և եղեւ նոցա այն կերակուր հոգւոր, որով զանձինս քաջալերէին և զընկերսն մխիթարէին։ Եւ այնպէս զմայլեցան ի միտս և յոգիս իւրեանց, զի և որ ծերագոյնքն էին ի նոցանէ, փափկացան մատաղացն մանկացն։ Զի թէպէտ և դպրութեան ժամա-

---

1 VՏ^{3}A երկիր պարգէք ԵԺԷԽ արեգականն Դ արձակիցիք ԵՃ ի չարչարանացդ փխ ի չարաչար կապանացդ 1—2 Բ ունիցիք իւրաքանչիւր որ զհայրենիս և զկեանս ձեր 2 Բ չիք անդրէն Դ իւրաքանչիւր Տ^2 իւրաքանչիւր որ Դ զհայրենի Տ^2 զհայրենիս և զկեանս ձեր Դ իւր փխ ձեր 3 ԸԽ առ ի փորձ 3—4 Բ եկեալ ես հարցանել զմեզ 4 ԲԴ չիք իսկ Դ զձեզ փխ զքեզ ԳԵԸԺԷԽԿՃՏ^1 երդուաւ նոցա Դ երդնու 5 ԲՏ^2 բնաւ Դ չիք այդր բան 5—6 Բ որ ոչ եղ ի բերանոյ նորա Տ^2 որ ոչ ելեալ է 6 Դ նորա փխ ցնա անդրէն Խ միանգամայն Տ^1 աշակերտեալք 6—7 ԵՃ ճշմարտութեան և ճշմարտութեամբ 7 ԲԳԴԵԸԺԷԼԽԿՃՏ^{1}Տ^2 փոխափոխին Խ էնն Բ ի նոյն Տ^2 ի նոյն կան 8 ԸԽ առ ի չիմանալ Բ չիք ինչ ԲՏ^2 ինչ իմաստնացոյց 9 Դ չիք ինչ ԵԸԺԷԽՃՏ^{1}Տ^2 այլ ոչ այնպէս Բ ոչ այդպէս A ոչ այնպէս Դ այլ ոչ այնպէս է Դ ոչ այդպէս է ԳԵԸԺԷԽՃ քե 10 Բ ոչ կատարեցաք Դ չիք արդ 11 ԵԸԺԽՃ չիք այլ Բ իրացդ ինչ Դ հարցանել ԵԸԺ Տ^2 այլ հարցանէք 12 ԲԸ զմեզ Բ զինչ և ԲԴ չիք վասն մեր Դ փոխփոխելի կատարեցէք 14 Դ հաստատութեանն Բ այնու հետև ԲԴ սէր արքունեկ 15 Բ ընդ սիրելիս բոլոր մյուսնիրը՝ ընդ սիրելիս աստուծոյ Ը ողորմանօք(!) 16—17 ԲԴԹ ի կապանաց 17 Բ չիք նա ԳԵԸԺԷԽՃՏ^{1}Տ^2 ի զօրաց 17—18 Ը հազարապետութեան 18 Բ վասն զի փխ և Զէ չիք ի ԳԴԵԸԺԽՃ ինքնին իսկ և յանձին Տ^1 ինքնին յանձն իւր 19 ԹԼԽՃ կրէր փխ կրթէր Դ չիք և 19—20 Թ ուղարկեցաւ 20 VՏ^{3}A ի տունն Բ սակայն որոցն ոչ կամեցաւ չարախօս լինել ԴV ոչ երբէք կամէր չարախօս լինել Բ լինել 21 ԳԴԵԸԺԽՃ յօր 22 ԲV երանելեացն և ի նմանէ Բ չիք որ ԲԿ մանկագոյնք 23 ԵԸԺԽ չիք և Ա եղէն Բ այն նոցա ի կերակուր ԼՏ^1 հոգևոր կերակուր 24 V զանձինս քաջալերեանց ԱԴԲ զընկերս Թ զնկերս ԲՉԷV չիք և զընկերսն մխիթարէին Բ չիք Եւ 25 Բ յոգիս Խ և ի հոգիս ԲԴ չիք և (որ) Բ ի նոցանէ էին 26 Դ չիք Զի ԳԼ չիք և ԲՏ^2 ժամանակն դպրութեան ԳԵԺԽ ժամանակն Դ բատ դպրութեան ժամանակն։

նակքն անցեալ էին, սակայն բազում սաղմոսս ի բերան առեալ՝ հոգևոր երգակից լինէին մատաղերամ բազմութեան մանկտւոյն։

Եւ այնպէս բարձրացուցանէին զպաշտօնն սրբութեան, մինչև ոմանք ի դառն դահճացն մեծապէս քաղցրութիւն անկանէր ընդ լսելիս նոցա, և որչափ ի ձեռս իւրեանց էր՝ արտաքոյ արքունի հրամանին գիւրութիւն առնէին նոցա, և սէր խնամոյ ունէին առ ամենեսեան, և բազում անգամ զմարմնաւոր պէտս նոցա լնուին նոքա։ Մանաւանդ զի նշանք ևս բժշկութեան յԱստուծոյ յաջողեալ լինէր ի ձեռս նոցա. որպէս զի բազումք ի գիւահարաց սրբեցան ի նմին քաղաքի, ուր կապեալքն կային։ Իբրև ոչ որ գոյր առ նոսա բաճանայ, գիմէին առ նոսա հիւանդք և ախտաժետք քաղաքին, և ընդունէին ի նոցանէ գիւրաքանչիւր ցաւոց զառողջութիւն։

Նա և որ մեծ իշխանն էր աշխարհին, զոր և Հարևշղամ Շապուհ անուանէին, և նմա իսկ յանձն էին ամենայն պատժաւորքն, մեծապէս գութ սիրոյ էարկ առ ամենեսեան։ Զծերս ի նոցանէ առ հարս ունէր, և զմանկագոյնս ի նոցանէ իբրև զսիրելի որդիս գգուէր։ Բազում անգամ զրեաց և եցոյց յարքունիս զվիշտս նեղութեան կապելոցն, և զառն առն իւրաքանչիւր զբարս ազնուականութեանն ցուցանէր նոցա. առաջի մեծամեծացն տառապէր, ջանայր աղգի աղգի հնարիւք, մինչև բազում բարեխօսիւք ածին ի հաւան զԹագաւորն։ Հրամայեաց լուծանել զկապանս նոցա, և բառնալ ի նոցանէ զսուգ պատուհասին, և ադանել նոցա հանդերձ զօրէն նախարարութեանն, կարգեաց նոցա ռոճիկ, և զպատրաստութիւն ազատագրութեանն հրամայեաց յարքունուստ։ Գրեաց և յանձն արար մեծ սպարապետին, զի ընդ զօրս արքունի երթիցեն ի գործ պատերազմի։

Եւ իբրև այս այսպէս կարգեցաւ, և կազմեցաւ նոր հրաման Թագաւորին, ի բազում տեղիս՝ ուր և հասին՝ առաւելեալ գտան ի գործ արութեան, մինչև զօրութեան հրովարտակ վասն նոցա ի Դուռն տային։ Որ-

---

1 Տ² անցեալ էր Բ էր փխ էին Բ չիք բազում ԱԲԳԹԻՏ³A սաղմոս Բ ի բերան նոցա 2 Լ մանկանցն 3 Լ այսպէս Բ բարձրացուցանէին ԴԹԼ զպաշտօն ԲԴ սրբութեանն ԵԸԺԽՀ զսրբութեան փխ սրբութեան ԲԴ ոմանց 4 ԵՀ ի դուռն(!) փխ ի դառն Է ընդ սիրելիս փխ ընդ լսելիս Ը լսելիսս Ժ ի լսելիս 5 ԲՏ² որչափ եւ ԺԻ ի ձեռս նոցա էր Բ հրամանին արքունի 6 Բ ընդ նոսա փխ նոցա ԵՀ չիք «նոցա—ունէին» ԲՏ² խնամոց 7 Բ պէտսն Բ չիք նոցա ԲԴՏ¹ չիք եւ 8 Բ չիք յաստուծոյ ԲԴ աջողեալ էր 9 Բ բժշկեցան փխ սրբեցան Դ ի նմին ժամու փխ ի նմին քաղաքի ԼԽ ի նմին քաղաքէ ԳԵԸԺԿՀՏ¹ քաղաքէ Դ կապեալք Դ չիք ուր կապեալքն կային 10 ԲՏ¹Տ² ոչ կայր փխ ոչ որ գոյր ԵՀ չիք բաճանայ, զիմէին առ նոսա Թ բաճանայ առ նոսա 11 Թ չիք եւ (ընդունէին) ԴԿ առողջութիւն ԸԽ չիք գիւրաբանչիւր ցաւոց 12 Տ² է ԸԽ քաղաքին փխ աշխարհին ԱՋԹԻV Հարեշղամհապուհ Բ Շզամաշապուհն Դ Հարշղամշապուհն Տ² Շզամշապուհ 13 Տ¹ անուանեն Դ չիք ամենայն Բ առ մեծապէս 14 ԲԴ արկ Դ առ նոսա փխ առ ամենեսեան Բ զնէր փխ ունէր ԴԼՏ¹ ընդունէր Ի ունէին(!) 15 Բ եւ զմանկանն ԳԴԵԺԼԽ զմանկագոյնն ԲԳԴԵԺԼԿՀՏ¹ չիք ի նոցանէ Բ որպէս փխ իբրեւ Բ այնպէս գգուէր Ե զրուգէր 16 Կ նեղութեանն Դ առն 17 Բ զբանսն ազնուական Դ ազնուականութեան Ե ազնուականութեամբ Ժ ազնուականութեան նոցա ԲԴ չիք նոցա Տ² նոցա ցուցանէր ԵԸԺԽՀ չիք ցուցանէր ԲԴ չիք առաջի 18 ԲՏ² տառապէր եւ ջանայր 18—19 բարեխօսք ԲՏ² բարեխօսութեամբ 19 ԲՏ² ածէին զթագաւորն ի հաւան ԵԸԺԽՀ ի հաւանութիւն Բ Եւ (հրամայեաց) 20 ԲՏ² պարգեւել Ե անդանել(!) Կ չիք նոցա Դէ հանդերձս Բ չիք հանդերձ 21 ԴԵ նախարարութեան ԲԴ ռոճիկս 22 ԵՀ ազատագրութեան ԵԸԺԽԿՀ յարքունուստ տալ 23 Բ հազարապետին փխ սպարապետին ԲԴ զօրսն Դ ի մեծ պատերազմին 24 ԳԵԸԺԼԽԿՀ չիք այս Բ կատարեցաւ կազմեցաւ ԴԼՏ¹ չիք եւ (կազմեցաւ) Բ ի նոսա փխ նոր 25 Բ հասանէին Հ տաւել Բ գտանէին Դ գտին ԲԴ արութեանն 26 Դ հրովարտակ զօրութեանն Թ չիք զօրութեան ԲՏ² հրովարտակս Բ դուռնն։

պէս զի քաղցրացաւ իսկ մտաց թագաւորին, հրամայեաց զամենեսեան ածել զառաջեաւ։ Եկին և յանդիման եղեն Յազկերտի արքայից արքային։ Ետես զնոսա զուարթութեամբ, խօսեցաւ ընդ նոսա բանիւք խաղաղութեամբ, և խոստացաւ տալ նոցա զիւրաքանչիւր իշխանութիւն ըստ կարգի հայրենի պատւոյն, և արձակել զնոսա յաշխարհն օրինօք քրիստոնէութեանն, յորոյ վերայ և մեծապէս էին չարչարեալ։

Եւ մինչդեռ անդէն մեծաւ խնդութեամբ շրջէին ի կարաւանին առաջի թագաւորին, ի նմին ժամանակի հասանէր վախճան կենաց թագաւորին՝ յիննևտասներորդ ամի թագաւորութեանն իւրոյ։ Եւ ընդ հակառակս նեղեալ երկու որդիք նորա ի վերայ տէրութեանն կռուէին. սատականայր գործ գանութեան պատերազմին զերկուս ամս։

Եւ մինչդեռ նոքա յայնմ խռովութեան էին, ապստամբեաց և Աղուանից արքայն. վասն զի քեռորդի էր նոցա, և ըստ կարգի հայրենի հաւատոյն՝ քրիստոնեայ էր յառաջ, և Յազկերտ արքայից արքայ բռնի մոգ արար։ Եւ նորա գտեալ ժամանակ անձին պարապոյ, հարկեցաւ զանձն ի մահ դնել. լաւ համարեցաւ մեռանել ի պատերազմի, քան ուրացութեամբ ունել զթագաւորութիւնն։ Վասն այսր ամենայնի յապաղումն եղև արձակելոյն նոցա յաշխարհն։

Իսկ կրտսեր որդւոյն Յազկերտի դայեակն, Ռահամ անուն ի Միհրան տոհմէն, թէպէտ և նոքա զզունդն Արեաց ընդ երկուս բաժանեալ, սակայն կիսովն զազանաբար յարձակեցաւ ի վերայ երէց որդւոյ թագաւորին. հար, սատակեաց զզունդն, և ձերբակալ արարեալ զորդի թագաւորին՝ անդէն ի տեղւոջն հրամայէր սպանանել։ Եւ զմնացեալ զօրսն ածէր հաւանեցուցանէր, և առնէր միաբանութիւն ամենայն Արեաց գնդին. և թագաւորեցուցանէր զիւր սանն, որում անուն էր Պերոզ։

Զի թէպէտ և Արեաց աշխարհին առնէր մեծապէս խաղաղութիւն,

---

1 Բ ի մտաց թագաւորն և հրամայեաց... 2 Գ զառաջեաւ ԲԸԽ Ազկերտի Բ արքայից արքայի Կ արքայի 3 ԲԴՏ² և խօսեցաւ 3—4 Է խաղաղութիւն Տ¹ խաղաղութեան 4 Դ չիք և Բ իշխանութիւնս ԳԼԽԿՏ¹ չիք կարգի ԵԸԺԽՀ չիք ըստ կարգի 5 ԱԳՁԷԻԼԿVՏ¹Տ³ պատուոյն ԵԺԽ արձակեալ Դ յաշխարհ ԵԺԽԿ յաշխարհս —6 ԲԵՀ քրիստոնէութեան Դ քրիստոնէութեամբ 6 ԴԵԸԺԽՀ չիք և Դ չարչարել 7 Բ մեծապէս փխ մեծաւ 7—8 Բ չիք առաջի թագաւորին 8 Բ լինէր փխ հասանէր 9 ԱԲՁԷԸ VՏ³ յինն և ի տասներորդ Դ յիննուտասներորդ ԲՏ² թագաւորութեան նորա ԴԵ թագաւորութեան Տ¹ լեալ փխ նեղեալ 10 ԵՀ տէրութեան Խ կռուէին ի վերայ տէրութեանն Բ և սատականայր 11 ԼՏ¹ պատերազմին զանութեան ԵԸ զամս երկու. ԺԽ զամս երկուս ; ամս երկուս 12 ԸԽ Եւ մինչ Բ յայսմ Դ յայն ԱՁ խռովութեանն Է խռովութիւն Բ ապստամբեցաւ Հ չիք և 13 ԱԳԴԵԸԹԻԼԽԿՀՏ² արքայ Դ վասն զի 13—14 Դ հաւատոյ Բ չիք հաւատոյն 14 ԲԴ յառաջն Ը Ազկերտ Բ և Յազկերտէ արքայից արքայէ բռնի մոգ եղեալ 14—15 ԼՏ¹ մոգ արար զնա 15 Ի և սորա ԴԵԺԼԿՀ զժամանակն ԴԸԽ զժամանակ ԲԳԴ ԵԸԼԽԿՀ անձին 15—16 Բ չիք հարկեցաւ զանձն ի մահ դնել 16 Դ հնարեցաւ ԹԻԼՆՏ¹ մեռանիլ 16—17 Է ուրախութեամբ փխ ուրացութեամբ Ե զթագաւորութիւն 18 ԱՁԷԹVՏ³ չարձակելոյն ԲԳԼՏ¹ արձակելոյ Ի յարձակելոյն Տ² արձակելոյն նոցա Դ նոցա արձակելոյ յաշխարհ ԲԵԸԺԽՏ² յաշխարհս 19 ԴԵԸԺԿՀ կրսեր Բ Ազկերտի Բ զայեակ նորին Ի չիք Յազկերտի Բ Ռահ է Ռահման անուն ԳԴԵԸԹԺԻԼՀVՏ¹Տ³ Մեհրան 19—20 Բ Միրհեան տոհմէ 21 Բ չիք զազանաբար Բ յարձակէր փխ յարձակեցաւ ԸV էրէց Դ որդւոյն 22 Դ և հար Թ էհար ԲԻԾՀՏ¹Տ² եհար 23 ԲԴ անդրէն Դ հրամայեաց 25 ԵԸԺԽՀ զանձն իւր Խ չիք որում անուն էր Խ զՊերոզ 26 Բ աշխարհին Արեաց ՁԷV առէր Դ մեծապէս առնէր։

սակայն Աղուանից արքայն ոչ կամէր նուաճել անդրէն ի ծառայութիւն. այլ խրամատեաց զպահակն Ճորայ, և անցոյց յայս կոյս զզօրսն Մասքթաց. միաբանեաց զմնացեալ թագաւորս զլեառնորդեայսն, և ընդդէմ եկաց պատերազմաւ Արեաց գնդին, և բազում վնաս արար զօրացն արքունի։ Թէպէտ և երկիցս և երիցս եկան հրամանատարս աղաչանաց, ոչ ինչ կարացին առնել զայրն ի հնազանդութիւն. այլ դրով և պատգամաւ յանդիմանէր զնոսա վասն զուր աւերածի աշխարհին Հայոց։ Ցուցանէր նոցա զմահ նախարարացն և զչարչարանս կապելոցն։ «Ի վերայ այնչափ սիրոյ և վաստակոց, փոխանակ կենաց տանելոյ՝ զարև հասէք, ասէր։ Լաւ լիցի ինձ, ասէ, ընդդէմ չարչարանացն յանձն իմ առնուլ, քան թողուլ զքրիստոնէութիւնս»։

Եւ իբրև տեսին, թէ ոչ բռնութեամբ և ոչ սիրով կարացաք առնել ի հնազանդութիւն, պանձս սաստիկս եկան տանել յաշխարհն Խայլանդրաց, բացին զդրունս Ալանաց և հանին զանդ բազում ի Հոնաց, և կռուեցան տարի մի ընդ Աղուանից արքային։ Թէպէտ և թօթափեցան և ցրուեցան զօրքն իւր ի նմանէ, սակայն զնա ոչ կարացին հնազանդել. այլ և հարուածս եւս մեծամեծս հասին ի վերայ նոցա, էր որ կոտոր և էր որ ախտիւ չարչարանօք։ Եւ յայնչափ ժամանակաց ընդերկարել պաշարմանն, մեծ կէս աշխարհին աւերեցաւ, այլ ոչ որ ի նմանէ երկմտել բաժանեցաւ։

Յղեաց առ նա դարձեալ թագաւորն Պարսից. «Զքոյրդ իմ, ասէ, և զքեռորդիքդ ի բաց տար անձէ, զի ի բնէ մոգք էին և դու քրիստոնեայս արարեր, և աշխարհդ քեզ լիցի»։ Իսկ սրանչելի այրն ոչ ի տէրութեանն վերայ կայէր, այլ յաստուածպաշտութեանն։ Զմայրն և զկինն եւ տանել,

---

1 ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^2 արքա(յ) ԻԴ ոչ կամեցաւ ԹԻՏ^{1}Տ^2 նուաճել ԻՏ^2 ընդ նորա ծառայութեամբ փխ անդրէն ի ծառայութիւն 2 Խ խրատեաց(!) ԻՏ^2 այլ հրամայեաց արկանել անդրէն ընդ դուռն Պահլ (Տ^2 Պահ) զպահակն Ճորայ յարեւս Ը զպահեակն Λ յայն կոյս Դ զզօրս 2—3 ԹԻՏ^3 Մազքթաց 3 Դ միաբանեաց և Ի և զմնացեալ թագաւորսն զլեռնորդեանսն Տ^2 և զմնացեալն ԵԸԺՀ թագաւորսն զլեռնորդեայսն Կ զթագաւորս ԷԻՄ զլեռնորդեայսն Լ զլեառնորդեայսն 4 Տ^3 վնաս 5 Դ եկան տանել ԳԵԶԷԹԺԻԼԽԿՀV Տ^{1}Տ^2 հրամանատարս ԻԴԸՏ^{3}Λ հրամանատար է աղաչանաց 6 Ի զայն փխ զայրն է հրով փխ դրով 7 ԱԴԶԷ Տ^3 աւերածին ԻՏ^2 աւերածոյ Դ Հայոց աշխարհին ԵՀ աշխարհիս 8 ԻՏ^2 և զմահ փխ նոցա զմահ ԶԷV չարչարանս ԱԵԶԷԸԻԼԽԿՀV Տ^{1}Տ^3 այնչափ 9 կենաց տանելոյ և պարգեւս շնորհելոյ ԷԶ տանելոց Դ ասէր՝ զարև հասէք Ըն ասէ փխ ասէր 10 ԷՏ^1 լաւ իցէ ինձ Տ^2 զնոցա համարումն և զչարչարանսն Ը չարչարանս Ա յանձ ԻԴԵԸԺԽՀՏ^2 չիք իմ 11 ԻԳԴ ԸԺԼԽԿՀ զքրիստոնէութիւն 12 ԵԺԼԽԿՀՏ^2 եթէ Տ^{1}Տ^4 կարացին 13 Գէ զանձ սաստիկ Դ չիք յաշխարհն ԱԹԻV Խայլանդրաց Ի Խաղանդրաց Զ Խայլանդրս է Խայլանդրաց Տ^1 Խաղանդրացւոց 14 Ի բացին և ԳԵԸԺԽՀՏ^2 զդրունս ԻԴՏ^2 զանդս բազումս է ի Հոնաց փխ ի Հոնաց 15 ԵԸԺԽՀ ընդ արքային Աղուանից Ի արքային է թօթեցան փխ թօթափեցան Դ չիք և (ցրուեցան) 16 Ի ոչ կարացին զնա հնազանդեցուցանել Տ^2 զնա ոչ կարացին հնազանդեցուցանել Դ չիք և 17 ԱԶԷԹԻV կոտոր 17—18 Ի ախտիւք չարչարանօք Դ ախտիւք չարչարանօք 18 ԵԸԺԽՀ չարչարանաց Տ^2 չարաչար ԳԵԸԿ յերկարել ԻՏ^2 պատերազմացն փխ պաշարմանն 19 Տ^{1}Տ^2 ի նոցանէ փխ ի նմանէ 19—20 Ի չիք այլ ոչ որ ի նմանէ երկմտեալ բաժանեցաւ ԱԶ բարժանեցաւ Դ բաժանեցան 21 Ի չիք դարձեալ ԻՏ^2 Պարսից Պերոզ և զրոյցս 22 ԵԶԷV զքեռորդիս ԻԴ մոգ և զուր քրիստոնեայ 23 ԻԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 աշխարհդ քո Դ որ ոչ ԴԵՀ տէրութեան 24 ԵՀ յաստուածպաշտութեան Լ չիք եւ Լ տեառնել փխ եւ տանել։

և զաշխարհն բովանդակ ի բաց եթող. և ինքն զաւետարանն առ և յաշխարհէն ի բաց կամէր գնալ:

Զայս իբրև լուաւ Թագաւորն, կարի զեղջ և ապաշաւ անկանէր ի միտս նորա, և զամենայն վնասս իւրացն զհարքն իւրով արկանէր: Անսուտ երդումն կնքէր և տայր տանել առ նա, եթէ յաշխարհէդ միայն մի՛ գնար, և զինչ ասես առնեմ: Խնդրեաց զմանկութեան սեփհականն, զոր հօր իւրոյ շնորհեալ էր նմա ի տղայութեանն հազար երդ. էառ զայն ի Թագաւորէն, և նստաւ ի նմա միայնակեցօք հանդերձ: Եւ այնպէս հանապազորդեաց զինքն յաստուածային պաշտամանն, զի և չյիշէր ամենևին, թէ և Թագաւոր լեալ իցէ յառաջ:

Եւ այս ամենայն յերկար խռովութիւնք, որ եղեն մինչև ի հինգերորդ ամն Պերոզի արքայից արքայի, պատճառք եղեն չարձակելոյ նախարարացն Հայոց. այլ ոռճկաւ և ի տաճար մտանել յարքունիս մեծապէս առատացոյց քան զամաց սովորութիւնն:

Եւ ի նմին հինգերորդ ամին զբազմաց նոցա զկեանսն անդրէն շնորհեաց, և այլոցն առ յոյսն խոստացաւ՝ յամն վեցերորդ միանգամայն արձակել զամենեսեան կենօք և պատուով:

Բայց ի տեղի այսր ինձ դարձեալ գալ պիտի:

Իսկ կանայք երանելի տարբինեացն և կապելոցն և անկելոցն ի պատերազմին՝ ընդ ամենայն աշխարհն Հայոց համօրէն համարել ես ոչ կարեմ. զի բազում այն են՝ զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտիցեմ: Զի հինգ

---

1 ԴԵԹԻՋՏ^1 էառ   1—2 Դ չիք և (յաշխարհէն) Խ յաշխարհէս   2 Բ երթալ փխ գնալ   3 Դ զայն Տ^2 կարի զեղջ ապաշաւ անկաւ Բ անդաւ Թ ապաշաւանս ԼՏ^1 զեղջ և ապաշաւան կարի   4 Բ զվնաս Դ վնաս Դ արկանէր զհարքն իւրով   4—5 Բ երգմունս   5 ԴԵԷՋ մի գնայր   5—6 Բ և զոր ինչ առնեզ առնեմ ԼՏ^1 և զինչ ես առնեմ առնեմ   6 Բ Խնդրեաց զի Բ զմանկութեան զսեփականն Դ ի մանկութեանն Աւսեփականն ԴԵVՏ^2 սեփհականն   7 Բ չիք ի տղայութեանն Ե տղայութեան Ջ ի տղայութեան A առ Բ զայն առ ի Թագաւորէն Պարսից Ջ չիք զայն   8 Բ չիք ի նմա Դ և այնպէս ԴԾՏ^1 հնազանդեաց(!)   9 ԷԸԽՏ^2 պաշտամանն Դ զոր փխ զի և ԲԴ եթէ փխ թէ և   10 ԲՏ^2 լեալ էր ԾՋՏ^1 Թագաւորեալ Տ^2 չիք և (Թագաւոր) Բ յառաջն   11 ԾՋՏ^{1}Տ^2 երկար ԸԺԽՋ մինչ   11—12 Բ այս ամենայն պատճառք եղէն   12 ԲԳԴ ամ ԱԶԻVՏ^3 չարձակելոյն Է չարձակելոցն(!)   13 Բ ոռճկով Կ ոռճկաւք Բ յարքունիսն Կ տաստուածապէս(!) փխ մեծապէս   14 ԲԳԼՏ^{1}Տ^2 քան զամենայն փխ քան զամաց ԵՋ սովորութիւն   15 ԲԿ ի հինգերորդ Բ բազմաց զկեանս նոցա շնորհեաց Բ չիք անդրէն Տ^3 անդրէն զկեանսն A անդրէն զկեանս   16 ԵԸԽՋ և զայլոցն Լ և այլոց ԳԴԵԸԺԼԽԿՋ առ ի յոյսն ԲՏ^2 առ յոյս Կ չիք յամն վեցերորդ Տ^1 վեցերորդի ԱԶԷԹԻV միանգամ ԲԴ և միայն փխ միանգամայն   17 Դ զամենիսեան ԵԸԺԼԽԾՋՏ^{1}Տ^2 կենօք և պատուով և Քրիստոսի անմահ Թագաւորին փառք յաւիտեանս ամէն: Է պատւօք   18 ԲՏ^2 դարձեալ ինձ ԱԶԷԹԻ բայց ի տեղի այսր ինձ դարձեալ գալ պիտի (այլ տառերով, բայց նույն ձեռով) ԼԾ ի տեղի այլ ինչ փխ ի տեղի այսր Դ ունի նույնը լուսանցքում բառակուսու մեջ ԵԶԷԸԻ նույնը կարմիր բանաձևով ԹԺԻ ունեն վերնագրի ձևով (Ժ միայն առաջին տառը կարմիր բանաձևով) Կ բայցի տեղի այս ինչ ԴԵԸԺԽՋ ինչ փխ ինձ V բայց ի տեղի այսր ինձ դարձեալ գալ պիտի (սովորական գրով)   19 Ա իսկ կանայք երանելի տարբինեացն գլխատառերով: Ե 19—20 երեք տող կարմիր բանաձևով Է երանելիք ԹԻԺ «իսկ կանայք» կարմիր բանաձևով վերնագրի ձևով   19—20 ԴԵԿՋ ի պատերազմի ԵԸԺԼԽՋՏ^{1}Տ^2 երանելեացն և տարբինի կապելոցն V իսկ կանայք երանելի (կարմիր բանաձևով)   20—21 Բ ընդ համարով ոչ կարեմ արկանել   21 ԵՋ բազումք Դ է փխ են Բ դիտեմք ԳԴԵԸԺԼԽԿՋՏ^1 եթէ Բ գիտեմք փխ գիտիցեմ:

Հարիւրով չափ յականէ յանուանէ ճանաչեմ. ոչ միայն որ աւագագոյնքն էին, այլ զբազումս ի կրսերագունաց անտի։

Ամենեքեան միահամուռ զերկրաւոր նախանձ բերելով՝ ոչ ինչ ընդհատ երևեցան յայնցանէ, որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհն։ Քանզի եթէ աւագագոյնք էին և եթէ մանկագոյնք, զմի առաքինութիւն հաւատոյ զգեցան։ Ոչ ինչ յիշեցին ամենևին զանուն փափկութեան մայրենի ազատութեանն, այլ իբրև մարդք, որ վշտամբերք լեալ իցեն անդստին ի շինական սովորութեանցն, տանջելով վարեալ զկեանս աշխարհիս, անզրպագոյնք ևս քան զնոսա յանձն առին զհամբերութիւն վշտաց։

Ոչ միայն յոգիսն մխիթարեալ կային առ աններևոյթ զօրութիւն յուսոյն յաւիտենից, այլ և մարմնոյ նեղութեամբք առաւել ևս բարձին զբեռն ծանրութեան։ Զի թէպէտ և ունէին զիւրաքանչիւր ձեռնասուն սպասաւորս, ոչ ոք երևէր ի նոցանէ՝ թէ ո՛ր տիկինն իցէ և կամ ո՛ր նաժիշտն. մի հանդերձ էր հասարակաց, և միապէս գետնախշտիք երկոքեան։ Ոչ ոք ումեք անկողնարկ լինէր. քանզի և չճանաչէին իսկ զխստեղէնսն ընտրել ի միմեանց. մի գոյն թխութեան փսխրայիցն, և մի գոյն սևութեան սնարից բարձիցն։

Ոչ գոյր նոցա խախամոքք անուշարար առանձինն, և ոչ հացարարք որոշեալ ի պէտս սպասու ըստ սպասուց կարգի, այլ հասարակաց էր։ Ճաշաթամուտն ըստ կարգի միայնակեցաց, որ յանապատս բնակեալ են։

1—2 ԲՏ^2 չափ միայն զոր յականէ... Դ զ՞ինչ հարիւրով չափ Բ ճանաչեմք ԱԳԵԹ ԻԺԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 որ ոչ միայն՝ է որ միայն Դ աւագագոյնք Դ աւագագոյն 2 ԲՏ^1 այլ և բազումս ի կրսերագունից անտի Դ կրսերագունաց ԵԺԼԽՀՏ^2 կրսերագունից Բ կրսերագունիցն 3 Դ ամենեքին Բ միահամուռն Դ միահամուռ ԴԵԸԺԼԽՏ^{1}Տ^2 զերկնային Բ նախանձ ԳԵԺԼԽԿՀ նախատ փխ ընդհատ Բ անընդհատ 4 ԲԾ երևելով Բ որք Բ ճանաչեցին փխ ճաշակեցին է ճաշակեցան(!) Բ զաշխարհն Ե աւագագոյնքն 5 Բ առաքինութիւնն ԳԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 հաւատոց 6 Լ փափկութեանն ԵԼՀ ազատութեան 7 Տ^1 մարդիք Բ զմարդք Բ որք ԱԲՁԷԸԹԻՎ վշտաբերք Զ լեալ ԱՋԷԹԻԼՎ իշխանական փխ ի շինական ԳԴԵԸԺԽՄԿՀԱ ի շինական 7—8 Բ սովորութեանն ԳԴԼ սովորութեանց 8 Բ տանելով փխ տանջելով է վարանեալ փխ վարեալ Դ աշխարհի Բ վարել 8—9 Բ անզրպագոյն քան զնոսա Թ չիք ևս 9 Բ առնուին Բ վշտացն 10 Կ չիք միայն Բ յոգիս մխիթարել կային ԷՀ ոգիսն Թ հոգիսն Լ յորգիսն փխ յոգիսն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 կային ԱԴՋVՏ^3 զօրութիւնն 10—11 Բ աններևոյթ յոյսն յաւիտենից Թ հոգւոյն յուսոյն 11 Դ չիք յաւիտենից Բ առ մարմնոյ Լ մարմնոյն Դ նեղութեամբ։ չիք առաւել ևս 12 Լ ծանրութեանն ԲԴԵԼՀ ձեռնասուն Բ սպասաւորսն 13 ԲԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 ոչինչ փխ ոչ ոք Թ երևիւր Բ ի նոցանէն ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ի նոսա փխ ի նոցանէ ԳԴԵԺԽՀ եթէ Բ չիք կամ Լ չիք որ (նաժիշտն) ԳԵ նաժիշտ 14 ԱՋԷԻՎ գետնախշտիկ Բ գետնախեշտի անկողինքն Լ գետնախշտիք Բ չիք երկոքեան ԵԺԽՀ երկոքեանն 14—15 ԵԸԺԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ոչ ումեք ոք 15 Բ լինել ԳԵԸԺԼԽՀ չիք և ԳՋԷՎ ճանաչէին փխ չճանաչէին Բ ճանաչէին իսկ ոչ ԱՋԷՎ ընտրեալ 15—16 Բ զխստեղէնս ի միմեանց ընտրելով Դ ի միմեանց ընտրել 16 ԱՋՎ փարայիցն ԲԴ թխութիւն էր փխրայիցն(!) և միագոյն Բ փարացն ԳԵ չիք մի գոյն թխութեան փսխրայիցն 16—17 է մի գոյն մխիթարութեան(!) սնարից բարձիցն Ը չիք «թխութեան—սնարից» Տ^{1}Տ^2 ընտրել ի միմեանց վասն միագոյն սևութեան սնարի բարձիցն ԺԼԽՄԿՀ չիք «թխութեան—մի գոյն» ԵԺԼԽՀ սնարի Դ սնարի բարձիցն 17 Դ բարձին 18 VՏ^{3}Ա համեմ (խախամոքք) ԹԻ լուսանցքում նույն գրով՝ համեմ Ա խահամոքք Բ ոչ գոյր նոցա խոհարար անուշութեան խորտկաց առանձինն Դ ոչ գոյր նոցա խոխարար անուշահամ կերակրոց և ոչ հացարարք Գ առանձինն Տ^{1}Տ^2 անուշարարք 19 ԲԵԺԼԽԿՀ որոշեալք Բ սպասուց Ի ըստ սպասուց ըստ կարգի ԳԵԸԺԽ այս փխ այլ Բ հասարակ էր ԱԳԵՁԷԹԺԻՎՏ^3 այս հասարակացն էր 20 Բ միայնակեցացն V միայնակեցայց Ա յանապատի Տ^3 յանապատս ԲԹ բնակեալ էին։

Ոչ ոք ումեք ջուր ի ձեռս արկանէր, և ոչ կրտսերք աւագաց դաստառակս մատուցանէին. չանկաւ օշնան ի ձեռս փափկասուն կանանց, և ոչ մատուցաւ եւղ ի զուարթութիւն խրախութեան։ Չեղան առաջի սուրբ սկտեղք, և ոչ անկան բաժակակալք յուրախութիւն. չեկաց ուրուք նոցա նուիրակ առ դուրս, և ոչ կոչեցան պատուականք յարանց ի տաճարս նոցա. չյիշեցան նոցա, թէ զուցէ ոք ամենեքին ի բնակաւնունդ դայեկաց և կամ բնաւ ի սիրելի հարազատաց։

Փշոտեցան և ծխոտեցան սրահակք և սրսկարանք նորեկ հարսանց, և սարդի ոստայնք ձգեցան ի սենեակս առագաստաց նոցա. կործանեցան բարձրադահք տաճարաց նոցա, և խանգարեցան սպասք երախանաց նոցա. անկան կործանեցան ապարանք նոցա, և տապալեալ աւերեցան ամուրք ապաստանի նոցա։ Չորացան ապականեցան բուրաստանք ծաղկոցաց նոցա, և տաշտախիլ եղեն որթք գինեբեր այգեաց նոցա։

Աչօք իւրեանց տեսին զյափշտակութիւն արարոց իւրեանց, և ականջօք իւրեանց լուան զչարչարանս վշտից սիրելեաց իւրեանց. առան գանձք իւրեանց յարքունիս, և ոչ մնացին ամենեքին զարդք երեսաց իւրեանց։

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին, որ գրգեալք և գգուեալք էին յիւրաքանչիւր բաստեռունս և ի դահաւորակս, հանապազ բոկ և հետի երթային ի տունս աղօթից, անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք, զի համբերել կարասցեն մեծի նեղութեանն։ Որ ի մանկութենէ իւրեանց սնեալ էին ուղղովք զուարակաց և ամճովք էրէոց, խոտաբուտ կենօք իբրև զվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծաւ խնդութեամբ, և ոչ յիշէին ամենեքին զաւորական փափկութիւնն։ Սևացեալ ներկան մորթք մարմնոյ նոցա, վասն զի ցերեկ արևակէզք էին և զամենայն գիշերսն գետնաբերկք։

---

1 Գ ի ձեռն ածեալ ԵԺՀ կրսերք Թ և ոչ որ կրտսերք Թ յաւագաց Բ դաստառակ 2 Գ մատուցանէր Թ օշնան (լուսանցքում՝ չօղան) V աւնան փխ օշնան ԱՋէԻԹV ի ձեռն Բ փափկութեան փխ փափկասուն 3 Բ ուրախութեանն ԲՏ^2 առաջի նոցա Ը առեղբ(!) 4 Բ չիք անկան Բ ուրախութեանն Գ յուրախութեան ԲԳ ի նոցանէ փխ նոցա Տ^1 չիք նոցա ԵԺԼՀՏ^{1}Տ^2 նուիրակ նոցա Ը նուիրակաց նոցա Թ նուիրականաց նոցա 5 Բ ի դուռն փխ առ դուրս Բ ի պատուականն Բ նոցա փխ նոցա 6 ԲԳԵԸԺԻԼԿՀ եթէ Ա ամենեքեան Ի ամենեքեանք Ի չիք ի Զ մի բընակաւոռունդ(!) Է մի բնականունդ(!) Բ դայեկացն Տ^2 դայեկանունդ բնակաց 7 Գ չիք բնաւ Բ չիք ի 8 Բ սրահք և ոսկեմակալք փխ սրահակք և սրսկարանք Տ^2 չիք և Բ հարսանցն 9 Զ ոստայնքն և սենեակս 10 Բ տաճարք է երախնոց Ը երախտանաց 11 Լ չիք անկան կործանեցան ապարանք նոցա Գ աւերեցաւ 12 Գ բուրաստան 13 ԱեՋէԸԹԺԻԼԽԿՀVՏ^{1}Տ^3 դաշտախիլ Բ տաշտախիլք այգեստանեաց նոցա Գ դաշտայխիլ Կ չիք եղէն Գ չիք «և դաշտախիլ եղէն—այգեաց նոցա» Ե այգաց Ժ այգեցաց Տ^1 գինեայգեաց 14 ԲԳԻ արարոց Ը արարածոց 14—15 Բ չիք «և ականջօք — սիրելեաց իւրեանց» 15 ԳեԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 զվիշտս չարչարանաց Գ չիք վշտից Բ չիք իւրեանց 16 Բ չիք և Գ չիք ամենեքին Գ նոցա փխ իւրեանց 17 Գ աշխարհին Հայոց Զ գրեալք(!) Է գրեալք(!) ԹԺ գրկեալք Հ գրուեալք(!) 18 ԲՏ^2 պաստառունս Տ^1 պատեռունս Թ բաստեռունս (լուսանցքում՝ գեապակ կամ կուպայի) Գ չիք ի Բ հանապազորդ 19 ՉԳեԸԺԻԼԽՀՏ^{1}Տ^2 ի տուն Գ աղօթիցն Կ հեծելոց ընթանային ի տուն աղօթիցն ԲԳԴԵԺԻԿ խնդրել 20 ԵԽՀ նեղութեան Գ որք։ չիք իւրեանց 21 Բ ուղղով Գ եւղղովք ԵՃՏ^1 եւղովք ԸԺԽԿՀ իւղովք Ա էրէոց ԳԿ երեոց Բ կերակրովք փխ կենօք 21—22 Բ զվայրենի 22 ԱԳեՋէԸԹԺԻԼԽԿՀՏ^2 զկերակուրն Բ զկեանս իւրեանց փխ զկերակուրն ԳՏ^1 զկերակուրս Բ ընդութեամբ փխ խնդութեամբ Բ չիք ամենեքին 23 Ե փափկութիւն V սևացան մորթք։ չիք ներկան ԸԽ ներկեցան Բ իւրեանց մարմնոցն ԳԴԵԸԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 մարմնոց 24 ԲԿ ցերեկն Կ լինէին փխ էին ԲԳ գիշերն։

Սաղմոսք էին մշտնջենաւորք մրմունջք ի բերանս նոցա, և մխիթարութիւնք կատարեալք ընթերցուածք մարգարէիցն։ Միաբանեցին երկու երկու իբրև ամոլք հաւանք և հաւասարք՝ ուղիղ տանելով զակօսն արքայութեան, զի առանց վրիպելոյ հասցեն ի նաւահանգիստն խաղաղութեան։

Մոռացան զկանացի տկարութիւն, և եղեն արուք առաքինիք ի հոգևոր պատերազմին. մարտ եղեալ կռուեցան ընդ մեղսն կարևորս, հատին կտրեցին և ընկեցին զմահաբեր արմատս նորա։ Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեան, և սուրբ սիրով լուացին զկապուտակ ներկուածս նախանձուն. հատին զարմատս ագահութեան, և չորացան մահաբեր պտուղք ստոյգ նոցա։ Խոնարհութեամբ կափեցին զամբարտաւանութիւն և նովին խոնարհութեամբ հասին երկնաւոր բարձրութեանն։ Աղօթիւք բացին զփակեալ դրունս երկնից, և սուրբ խնդրուածովք իջուցին զհրեշտակս ի փրկութիւն. լուան աւետիս ի հեռաստանէ, և փառաւորեցին զԱստուած ի բարձունս։

Այրիք որ ի նոսա էին՝ եղեն վերստին հարսունք առաքինութեան, և բարձին յանձանց զնախատինս այրութեանն։ Իսկ կանայք կապելոցն կամօք կապեցին զմարմնաւոր ցանկութիւնս, և եղեն կցորդ չարչարանաց սուրբ կապելոցն. ի կեանս իւրեանց նմանեցին քաջ նահատակացն մահուամբ, և ի հեռաստանէ եղեն վարդապետք մխիթարիչք բանտարգելեացն։ Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան, և զկարգեալ ռոճիկ նոցա յարքունուստ ամ յամէ թոշակ առնէին և տային տանել նոցա ի մխիթարութիւն։ Անարբին ճիպռանց նմանեցին, որ երգոյն քաղցրութեամբ առանց կերակրանաց կեան, և կենդանի են միայն օդն ծծելով, զանմարմնոցն բերեն զնմանութիւն։

Բազում ձմերաց հալեցան սառնամանիք. եհաս գարուն և եկին նորեկ

---

1 Բ ի բերանս նոցա մրմունջք ԳԵԸԺԽՄՀՏ^1 մրմունջ   1—2 Բ մխիթարութիւն   2 ԲԳԴԵԺԼԽԿՀՏ^{1}Տ^2 կատարեալ   2—3 Խ միաբանեցին իբրև   3 ԴԽ չիք իբրև Բ հաւատք փխ հաւանք Բ ուղեղ ԴԼՏ^{1}Տ^2 չիք զակօսն Ի զակօս   3—4 ԱՋԻVՏ^3 արքայութեանն Բ յարքայութեանն աստուծոյ ԳԴԸԺԼԽԿՏ^{1}Տ^2 յարքայութիւնն ԵՀ յարքայութեան   4—5 Բ ուղիղ հասցեն ի նաւահանգիստ խաղաղութեամբ   6 ՋԷԻV զկանանցի ԲԳԵԸԺԿՀՏ^{1}Տ^2 տկարութիւնն Բ իբրև զարուս   7 Բ մեղս ԱՋԷԹԻV կարևորսն   7—8 ԲՏ^2 հարին և կտրեցին   8 ԲԴ չիք և ընկեցին Դ և կտրեցին Բ արմատ   8—10 ԵԸԺԽՀ չիք «Միամտութեամբ—նախանձուն»   9 ԱԳՋԻԼԿVՏ^{1}Տ^{2}Տ^3 խորամանկութեանն Կ խորամանկութեանն սատանայի Բ չիք և Ի կապուտակ   9—10 Բ ներկուածոյ   10—11 Բ մահաբերք Լ պտուղք մահաբեր Տ^{1}Տ^2 չորացան պտուղք մահաբեր ստոյգ նոցա   11 ԱԲԵԸԺԻՀ նորա փխ նոցա Դ կոխեցին փխ կափեցին   12 Բ առաքինութեամբ փխ խոնարհութեամբ ԵԼՀ բարձրութեան   13 Է զկապեալ փխ զփակեալ   14 Բ փրկութեան փխ ի փրկութիւն Բ զաւետիս   16 Բ էին ի նոցանէ Դ էին ի նոսա Դ եղէն հարսունք վերստին առաքինութեան Բ ի նուաստութեան փխ առաքինութեան   17 ԲԴ բարձին զնախատինս այրութեան յանձանց Դ զնախատանս Տ^1 այրիութեանն ԵԸԿՀ այրութեան   18 Բ կամաւ ԱԳԴԻV կցորդք   19 Թ մատնեցին(!) փխ նմանեցին Տ^1 նմանեցան   20 ԸԽ մխիթարիչ   20—21 ԲԴ բանտարկելոցն   21 Բ մատամբ Խ մահուամբ փխ մատամբք Դ վաստակեցան ԱՋԷԹԻV կերակրեցին   22 ԲԸԽ ռոճիկս Դ ռոճիկան ԵԺԿՀ ռոճիկն   23 ԴԼՏ^1 չիք ի մխիթարութիւն ԳԾԿՏ^1 ճիպռաց ԵԸՀ ճիպռայ Տ^2 ճպռանց Դ հրեշտակաց փխ ճիպռանց Դ և փխ որ Ժ որք   23—24 Բ ճիպռանց նմանեցան ձայնիւ ողով քաղցրութեամբ առանց կերակրոյ կենդանի են միայն օդն...   24 Դ կերակրոյ Կ կան փխ կեան ԱՋԷԹԻV ծածկելով փխ ծծելով   25 Դ և (զանմարմնոցն) ԳԼ նմանութիւն   26 ԲԳՏ^2 զբազում ձմերանցն հալեցին զսառնամանիսն (Դ ձմերանց։ զսառնամանիս) ԲԹ զարունն։

ծիծառունք. տեսին և խնդացին կենցաղաւէր մարդիկ, և նոքա ոչ երբէք կարացին տեսանել զանձկալին իւրեանց։ Ծաղիկք զարնանայինք յիշատակեցին զպսակաւէր ամուսինս նոցա. և աչք իւրեանց կարօտացան տեսանել զցանկալի գեղ երեսաց նոցա։ Սպառեցան բարակք որսականք, և խցեալ կուրացան արշաւանք որսորդաց։ Բնագրօք յիշատակեցան նոքա, և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա ի հեռաստանէ. ի ճաշատեղս նոցա հայեցան և արտասուեցին, և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս նոցա։ Բաղում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա, և անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ ի նոսա։

Եւ իբրև այնպէս յամենայն կողմանց ալէկոծ լինէին միտք նոցա, ոչ ինչ կասեալ թուլացան յերկնաւոր առաքինութենէն։ Արտաքնոյն երևէին իբրև այրիք սգաւորք և չարչարեալք, և յոգիս իւրեանց զարդարեալք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրով։

Ոչ ևս սովորեցին հարցանել զեկեալ ոք ի հեռաստանէ, եթէ ե՞րբ լինիցի մեզ տեսանել զսիրելիսն մեր. այլ այն էին իղձք աղօթից նոցա առ Աստուած, եթէ որպէս սկսանն՝ քաջութեամբ ի նմին կատարեսցին լի երկնաւոր սիրովն։

Եւ մեք և նոքա հասարակ ժառանգեսցուք զքաղաքամայրն բարեաց, և հասցուք խոստացելոց սիրելեացն Աստուծոյ ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր։

---

1 ԴԵԺԼՀՏ¹ ծիծառունք Դ նոր ծիծառունք ԲԸԹԻԽԿՏ² ծիծառունք ԱՁԷVՏ³Λ ծիծեռունք ԻԽ մարդիկք ԸԽ չիք երբէք 1—2 Դ ոչ կարացին երբէք ԵԺՀ ոչ կարացին տեսանել երբէք 2 Բ տեսին փխ կարացին տեսանել Կ զանձկալիս Ն զանձկալիսն 2—3 ԲՏ² ծաղիկք զարնանային ծաղկեցան և նորա ոչ յիշեցին զպսակաւէր ամուսնութիւնն իւրեանց (Տ² զամուսինս) Է չիք «ծաղիկք—աչք իւրեանց» 3 Ն ամուսինսն(!) Բ չիք և (աչք) ԱՁԷԹԻV ցանկացան փխ կարօտացան 4 Դ զգեղ Տ¹ սպառացան(!) Հ սփռեցան(!) Բ բանակք փխ բարակք Դ չիք բարակք Ժ բանակք բանակք Կ բանակք բարակք 5 Բ կոյրացան փխ կուրացան Բ որսողացն ԳԼԽԿՀՏ¹ բնագրաւք(!) Դ բնագրաւք ոչ յիշատակեցան նորա 6 Դ և ոչ մտուք փխ և ոչ մի տօնք Է առելկանաց(!) փխ տարեկանաց ԵԸԺԼԽՀՏ¹Տ² չիք ոչ (ածին) ԴԿ ի ճաշեանեղս Դ ի ճաշատեղին Տ³Λ ի ճաշակատեղս 7 Հ ամենայն ԳԼԽՀՏ² ատեանս 8 Բ չիք Բաղում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա Դ արձան Դ արձանս կանգնեալ է 9 Դ զիւրաքանչիւր ԲԴ նշանակեալ է ի նոսա 10 Բ իբրև այս այսպէս: չիք Եւ Դ չիք իբրև Բ ալեկոծէին փխ ալեկոծ լինէին 11 Դ և ոչինչ կասեալք Թ յոյացան(!) փխ թուլացան Բ տարբինութենէ ԱՁԷԹV արտաքնոյն 12 Դ այրիքս իբրև թագաւորք փխ իբրև այրիք սգաւորք Ն վերջանում է՝ «չարչարեալք» բառով. թերթ է ընկել. Հետևյալ էջը հիշատակարան է: Խ վերջանում է տող 8 «զանուանս նոցա» բառերով: Ձեռագրի վերջին թերթը ընկած է: Հ հոգիս Դ չիք զարգարեալք և 12—13 Դ չիք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրով 13 ԷԸԺԼ սիրովն 14 Բ սովորեցան V սովորեացին ՁԷԹV զեկեալքս ԲԸՏ² թէ Հ յերբ 14—15 Բ լիցի 15 Դ չիք մեզ Դ զսիրելիս ԲԴ այս է եղձք փխ իղձք 16 Բ թէ որպէս սկսաքն Տ¹ սկսան Բ և կատարեսցուք 17 Բ սիրով 18 ԲԳԼՃՏ¹Տ² առհասարակ 19—20 Բ չիք «և հասցուք—ի Տէր մեր»:

ՄԱՏԵՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

Կազմեց՝ Հ. Ս. ԱՆԱՍՅԱՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՆՑ ՊԱՏՄՈՒԹՅԱՆ ԲՆԱԳՐԻ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ

1. Կ. Պոլիս, 1764 թ.

(Առաջին ճակատ) Գիրք պատմութեան սրբոց Վարդանանց զօրավարացն Հայոց: Արարեալ սրբոյ Եղիշէի վարդապետին:

(Երկրորդ ճակատ) Գիրք որ կոչի Եղիշէ պատմագիրք: Շարադրեալ գիտնական և խստակրօն սուրբ վարդապետին Եղիշէի, աշակերտի սրբոց Թարգմանչացն մեծաց Իսահակայ և Մեսրոպայ: Յորում յիշատակ պատմին նահատակութիւնք սրբոց Վարդանանց զօրավարացն Հայոց և Ղևոնդեանց սրբոց քահանայից: Տպագրեալ ի հայրապետութեան քրիստոսակերպ սրբոյ աթոռոյն Էջմիածնի՝ տեառն Սիմէոնի սրբազան կաթողիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ ի պատրիարքութեան սրբոյ Երուսաղէմի՝ տեառն Կարապետի երջանկազարդ վարդապետի: Եւ Կոստանդնուպօլսոյ՝ տեառն Գրիգորի հեզահոգի վարդապետի: Ի Կոստանդնուպօլիս քաղաքի: Արդեամբք և ծախիւք՝ սուրբ Էջմիածնի միաբան Աբրահամ վարդապետին: Ի թուականին Հայոց ՌՄԺԳ: Յուլիսի Ժ: Ի տպարանի հանգուցեալ Աստուածատուրի:

8+220 էջ (20.5×16 սմ.):

Սկզբում կա սրբագրիչ ակնեցի Ստեփանոս Պետրոսյանի «Նախերգանք»-ը, էջ 4—8: Պատմության բնագիրը գրավում է նոր էջակալումով 3—207 էջերը: Վերջում՝ Նյութերի ցանկը, էջ 208—212, և «Վերջաբանութիւն»-ը, էջ 212—214, որտեղ սրբագրիչը տեղեկություններ է տալիս տպագրության համար օգտագործված ձեռագրի հանգամանքների մասին: Ունի ուղղումների ցանկ և տպագրության հիշատակարան, էջ 215—220:

2. Պետերբուրգ, 1787 թ.

Գիրք որ կոչի Եղիշէ պատմագիրք: Շարադրեալ գիտնական և խստակրօն սուրբ վարդապետին Եղիշէի, աշակերտի սրբոց Թարգմանչացն մեծաց Իսահակայ և Մեսրոպայ: Յորում յիշատակ պատմին նահատակութիւնք սրբոց Վարդանանց զօրավարացն Հայոց և Ղևոնդեանց սրբոց քահանայից: Վերստին տպագրեալ ի յեօթներորդում ամի հայրապետութեան լուսանկար մօրն մերոյ սրբոյ աթոռոյն Էջմիածնի՝ տեառն Ղուկասու սրբազնասուրբ կաթողիկոսի ամենայն Հայոց: Հրամանաւ իշխանազնեայ տեառն Յովսեփայ սրբազան արքեպիսկոպոսի և առաջնորդի ազգին Հայոց, որք են ընդ տէրութեամբ Ռուսաց: Արդեամբք և ծախիւք բարեպաշտօն և ազնուատոհմ Մանուչարեանց-Աստուածատրեան ազնիւ պարոն Մարգարին: Յամի տեառն 1787: Իսկ ի թուին Հայոց ՌՄԼԶ: Ի Սանկտ-պետերբուրգ: Ի տպարանի Խալդարեանց պարոն Գրիգորի: Կրկին հրամանաւ կառավարչացն բարեկարգութեանց:

413 էջ (15.5×9.5 սմ.): Նույնությամբ արտատպություն է նախորդ հրատարակության: Տարբեր է միայն տպագրման հիշատակարանը, որ նոր է, էջ 410—413:

3. Կալկաթա, 1816 թ.

Գիրք որ կոչի Եղիշէ պատմագիրք: Շարադրեալ գիտնական և խստակրօն սուրբ վարդապետին Եղիշէի, աշակերտի սրբոց Թարգմանչացն մեծաց Իսահակայ և Մեսրոպայ...:

Առաջին տպագրումն գրքոյս եղեալ էր ի Կոստանդնուպօլիս քաղաքին ի Թուին Հայոց 1213: Եւ վերստին տպագրեալ արդեամբ և ծախիւք տատտաձեան ազգիս մերոյ ի Կալկաթայ...: Աշխատասիրութեամբ Ջընթլում Աւետեանի յամի տեառն 1816. ի Կալկաթայ. ի տպարանի Աւետ Ջընթլումեանի:

Նույն հրատարակությունը մենք չենք տեսել: Անվանաթերթի նկարագրությունն առել ենք Ն. Ակինյանից[1]:

4. Կ. Պոլիս, 1823 թ.

Պատմութիւն նահատակութեան սրբոց Վարդանանց, և Ղևոնդեանց քահանայից: Արարեալ սրբոյն Եղիշայի գերահռչակ վարդապետի և արքեպիսկոպոսի Ամատունեաց, և աշակերտի երանելի Թարգմանչացն մերոց Սահակայ և Մեսրոպայ: Ի հայրապետութեան սրբոյ աթոռոյն Էջմիածնի տեառն Եփրեմի աստուածընտիր կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց: Եւ ի պատրիարքութեան սրբոյ աթոռոյն Երուսաղէմի տեառն Գաբրիէլի շնորհափայլ արքեպիսկոպոսի: Հրամանաւ և արդեամբ Կոստանդնուպօլսոյ պատրիարք տեառն Պօղոսի արքեպիսկոպոսի Անդրիանուպօլսեցւոյ: Տպեալ ի Կոստանդնուպօլիս: Ի տպարանի մայր եկեղեցւոյս սուրբ Աստուածածնի: Աշխատասիրութեամբ Տ. Անդրէաս վարդապետի Նորբենեան անեցւոյ: 1823. ՌՄՀԲ:

239 էջ (21.5×13.5 սմ.): Ունի «Յառաջաբան» Պօղոս Անդրիանուպոլսեցու կողմից, էջ 3—6: Պատմության բնագիրը գրավում է 7—214 էջերը: Վերջում՝ «Յաւելուած: Խօսք յաղագս պատմական գրոցն Եղիշէի, հանեալ ի պատմութենէ Թովմայի վարդապետի և պատմչի տանն Արծրունեաց», էջ 215—218, «Ցանկ գրքոյս» (այբբենական), էջ 219—227, «Բացատրութիւն անծանօթ և դժուարիմաց բառից այսր մատենիս», էջ 228—239:

5. Վենետիկ, 1828 թ.

(Առաջին ճակատ) Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց: Ի Վենետիկ, 1828:

(Երկրորդ ճակատ) Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի Սուրբ Ղազար, ՌՄՀԷ:

408 էջ (12×7 սմ.): Սկզբում կա հրատարակիչ Արսեն Բագրատունու ուղերձը՝ «Առ Եղիշէ», էջ 5—6: Պատմության բնագիրը գրավում է 7—362 էջերը: Վերջում՝ Միխանձանց ճառը, էջ 363—378, հրատարակչի ազդը «Առ բանասէրս», որ տեղեկություն է տալիս օգտագործված ձեռագիր օրինակների մասին և նշում է նրանց բնագրական տարբերությունները՝ «Այլ ընթերցուածք» վերնագրի տակ, էջ 382—392: Ունի «Ցանկը անուանց», էջ 393—408:

Գրախոսություն. C. F. Neumann, *Jahrbücher für wissenschaftliche Kritik*, Berlin, 1830. Bd. II, S. 494—512.

6. Վենետիկ, 1838 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: [Վենետիկ, 1838]:

Տե՛ս հետևյալ հրատարակության մեջ. «Սրբոյ հօրն մերոյ Եղիշէի վարդապետի մատենագրութիւնք», Ս. տպ., Վենետիկ, 1838, էջ 1—176:

7. Վենետիկ, 1842 թ.

(Առաջին ճակատ) Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց: Ի Վենետիկ, 1842:

(Երկրորդ ճակատ) Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի Սուրբ Ղազար, ՌՄՂԱ:

394 էջ (12×7 սմ.): Նույնությամբ արտատպություն է Վենետիկյան 1828 թ. հրատարակությունից: Բովանդակում է միայն Պատմության բնագիրը, Միխանձանց ճառը և անունների ցանկը:

8. Վենետիկ, 1852 թ.

(Առաջին ճակատ) Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց: Ի Վենետիկ, 1852:

(Երկրորդ ճակատ) Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի Սուրբ Ղազար, ՌՅԱ—1852:

394 էջ (12×7 սմ.): Սկզբում՝ «Ազդ», էջ 3: Պատմության բնագիրը՝ էջ 5—362: Վերջում՝ Միխանձանց ճառը, էջ 363—378: Ունի «Ցանկ անուանց», էջ 379—394:

---

[1] Հանդէս Ամսօրեայ, 1951, էջ 386:

9. Վենետիկ, 1859 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: [Վենետիկ, 1859]:

Տե՛ս հետևյալ հրատարակության մեջ. «Սրբոյ հօրն մերոյ Եղիշէի վարդապետի մատենագրութիւնք, ըստ ընտրելագոյն ընթերցուածոց գրչագրաց», Բ տպ., Վենետիկ, 1859, էջ 5—158:

10. Մոսկվա, 1861 թ.

(Առաջին ճակատ) Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց: Ի Մոսկվա, 1861:

(Երկրորդ ճակատ) Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ծախիւք ջրեգարուեստ Հովհաննիսի (sic) Բ. Քաթանեանց: Ի Մոսկվա, ի տպարանի Լազարեանց ճեմարանի, 1861:

432 էջ (12.5×7.5 սմ.): Արտատպություն է Վենետիկի փոքրադիր հրատարակություններից: Պատմության բնագիրը՝ էջ 5—411: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 413—430, և «Սխալատպութիւնք», էջ 431—432:

11. Թէոդոսիա, 1861 թ.

Եղիշէի պատմութիւն Վարդանանց: Ըստ Անձևացեացն օրինակի: Թէոդոսիա, ի Խալիպեան տպարանին, 1861:

է+343 էջ (15.5×10.5 սմ.): Սկզբում՝ Խորեն Գալֆայանի «Ներածութիւն»-ը, էջ Գ—Է, որ տեղեկություն է տալիս Պատմության «Անձևացեաց» ձեռագիր օրինակի մասին: Պատմության բնագիրը՝ էջ 1—328: Ունի «Ցանկ անուանց», էջ 329—341, և նյութերի «Ցանկ», էջ 34[illegible]:

12. Վենետիկ, 1864 թ.

(Առաջին ճակատ) Եղիշէի սրբոյ վասն պատերազմին Վարդանանց: Ի Վենետիկ, 1852 (sic):

(Երկրորդ ճակատ) Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի Սուրբ Ղազար, 1864—ՌՅԺԴ:

394 էջ (12×7 սմ.): Արտատպվել է Վենետիկյան 1852 թ. հրատարակությունից, բայց առանց նրա «Ազդ»-ի: Պատմության բնագիրը՝ էջ 5—361: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 363—378: Ունի «Ցանկ անուանց», էջ 379—394:

13. Երուսաղեմ, 1865 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի պատրիարքութեան ս. աթոռոյն Երուսաղէմի Տ. Տ. Եսայեայ սրբազան արքեպիսկոպոսի և ի պատրիարքութեան Կոստանդնուպոլսոյ Տ. Տ. Պօղոսի սրբազան արքեպիսկոպոսի: Յերուսաղէմ, ի տպարանի Սրբոց Յակովբեանց, 1865:

431 էջ (13.5×8.5 սմ.): Պատմության բնագիրը՝ էջ 1—399: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 401—418: Ունի «Ցանկ անուանց», էջ 419—431:

14. Կ. Պոլիս, 1866 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց: Ըստ Անձևացեացն օրինակի: Կ. Պոլիս, Տպագր. Արամեան, 1866:

455 էջ (12.5×8 սմ.): Պատմության բնագիրը՝ էջ 1—437: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 438—451, և «Ցանկ», էջ 454—455:

Սույն հրատարակությունից մենք տեսել ենք միայն մի օրինակ[1], որի, սակայն, անվանաթերթը չկա: Անվանաթերթի նկարագրությունը առել ենք Ա. Ղազիկյանից[2]:

15. Զմյուռնիա, 1867 թ.

Եղիշէի պատմութիւն Վարդանանց: Զմիւռնիա, Տպագրութիւն Տէտէեան, 1867:

224 էջ (14×10 սմ.): Բնագիրը զբաղված է 1—209 էջերը: Վերջում՝ «Ցանկ երևելի անձանց և անցից մատենիս», էջ 211—219, «Բացատրութիւն պարսկերէն և խրթին բառից ինչ մատենիս», էջ 220—222: Ունի «Ցանկ գլխոց», էջ 223—224:

---

[1] Հայկական ՍՍՌ Պետ. Մատենադարան, տպագիր գրքերի բաժին, № 1658:

[2] Ա. Ղազիկյան, «Հայկական նոր մատենագիտութիւն», հտ. Ա, Վենետիկ, 1909, էջ 574:

16. Կ. Պոլիս, 1871 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց: Ըստ Անձնացեացն օրինակի: Ի հայրապետութեան Տ. Տ. Գէորգայ սրբազնակատար կաթուղիկոսի ամենայն Հայոց և ի պատրիարքութեան Կ. Պօլսոյ Տ. Տ. Մկրտչի Խրիմեան սրբազան ազգախնամ Հայրիկի: Կ. Պօլիս, Տպագրութիւն Յ. Գաֆաֆեան, 1871:

130 էջ (21×14.5 սմ.): Պատմութեան բնագիրը՝ էջ 1—125: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 126—129, և «Յանկ», էջ 130:

17. Կ. Պոլիս, 1871 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց: Ըստ Անձնացեացն օրինակի: Բ. տպագրութիւն: Կ. Պօլիս, Տպագր. Արամեան, 1871:

472 էջ (11.5×8 սմ.): Պատմության բնագիրը՝ էջ 9—450: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 453—472:

18. Թիֆլիս, 1879 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց: Ըստ Անձնացեացն օրինակի: Տփխիս, ի տպարանի Համբ. Էնֆիաճեանց և ընկ., 1879:

2+311 էջ (14.5×10.5 սմ.): Արտատպություն է Թեոդոսիայի 1861 թ. հրատարակությունից: Սկզբում՝ «Զեկուցումն» հրատարակիչ Գաբրիել Այվազյանի կողմից:

19. Մոսկվա, 1892 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց ըստ Անձնացեաց օրինակի: Ծանօթութիւններով և հայ-ռուսերէն բառգրքով ի լոյս ընծայեց ուսուցիչ Լազարեան ճեմարանի Արևելեան Լեզուաց՝ Խ. Յովհաննիսեանց: Մոսկուա, տպարան Մկրտիչ Բարխուդարեանի, 1892:

392 էջ (22×16 սմ.): Սկզբում՝ հրատարակչի «Յառաջաբան»-ը, էջ 1—6: Պատմության բնագիրը գրավում է 9—182 էջերը: Վերջում՝ «Ծանօթութիւններ», էջ 183—240, «Հայոց Արշակունի թագաւորների և նախարարների յարաբերութիւնները», էջ 241—242, և հայ-ռուսերէն բառարան, էջ 243—391:

Առանձին բրոշյուրով՝

Յաւելուած Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց ըստ Անձնացեաց օրինակի հայ-ռուսերէն բառգրքին (1892 թ. Մոսկուա): Խ. Յովհաննիսեանց: Մոսկուա, տպարան Մ. Բարխուդարեանի, 1893:

35+Գ էջ (22×16 սմ.): Վերջում՝ «Եղիշէի 1892 թ. տպագրութեան մէջ սպրդած վրիպակներ», էջ Ա—Գ:

Գրախոսություն. «Երկու խօսք պ. Խ. Յովհաննիսեանի 'Եղիշէի' առթիւ», Արձագանք, 1892, № 66: —Ստ. Մալխասյանց, Մուրճ, 1892, էջ 758—769: —Գր. Խալաթյանց, Մուրճ, 1892, էջ 931—948: —Ստ. Մալխասյանց, Մշակ, 8 սեպտ. 1892 թ., № 102: —Fr. Müller, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Bd. VI, 1892, S. 179.—Ե. Տեգա, Բազմավէպ, 1893, էջ 513—521:

20. Վենետիկ, 1893 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: Ի Վենետիկ, ի Սուրբ Ղազար, 1893—ՌՅԽԲ:

425 էջ (10.5×6.5 սմ.): Պատմության բնագիրը գրավում է 5—390 էջերը: Վերջում՝ Միանձանց ճառը, էջ 391—407: Ունի «Յանկ անուանց» էջ 409—425:

21. Վենետիկ, 1902 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: [Ա. հրատ. Միքայել Փորթուգալի, Վենետիկ, 1902]:

Տե՛ս հետևյալ հրատարակության մեջ. «Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանանց և Հայոց պատերազմի և քննադատութիւնք Միքայէլ փաշայի Փորթուգալյ», Վենետիկ, 1902, էջ 159—445: Ունի ծանոթագրություններ յուրաքանչյուր եղանակից հետո:

22. Վենետիկ, 1903 թ.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին: [Ի հրատ. Միքայէլ Փորթուգալի, Վենետիկ, 1903]:

Տե՛ս հետևյալ հրատարակության մեջ. «Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին և քննադատութիւնք Միքայէլ փաշայի Փորթուգալ», Վենետիկ, 1903, էջ 171—467: Ունի ծանոթագրություններ յուրաքանչյուր էջի տակ:

23. Թիֆլիս, 1904 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց ըստ Անձևացեացն օրինակի: Տփխիս, Արագատիպ Մն. Մարտիրոսեանցի, 1904: (=Ղուկասեան Մատենադարան, Ա):

296 էջ (18.5×12.5 սմ.): Սկզբում Գարեգին Այվազյանի զեկուցումով, էջ 5: Պատմության բնագիրը՝ էջ 7—296:

24. Թիֆլիս, 1912 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց ըստ Անձևացեացն օրինակի: Թիֆլիս, Էլէկտրատպ. օր. Ն. Աղանեանցի, 1912: (=Հրատարակութիւն Գ. Գալստեանի № 70):

260 էջ (20×14 սմ.):

25. Թիֆլիս, 1913 թ.

Եղիշէի Պատմութիւն Վարդանանց ըստ Անձևացեացն օրինակի: Թիֆլիս, Էլէկտրատպ. օր. Ն. Աղանյանի, 1913: (=Ղուկասեան մատենադարան, ԺԱ):

276 էջ (19.5×13 սմ.): Արտատպված է Թիֆլիսի 1904 թ. հրատարակությունից: Սկզբում Գարեգին Այվազյանի զեկուցումով, էջ 5: Պատմության բնագիրը գրավում է 7—261 էջերը: Ունի «Յանկ յատուկ անուանց», էջ 265—276:

26. Վենետիկ, 1950 թ.

Եղիշէ: Պատմութիւն Վարդանանց պատերազմին: Վենետիկ, 1950:

440 էջ: Այս հրատարակությունը մենք չենք տեսել[1]:

Բացի վերոնշյալներից, որ անձամբ տեսել ենք (բացառությամբ երկուսի), ուրիշների կողմից հիշատակվում են այլ հրատարակություններ ևս, որոնցից մի մասի գոյությունը, սակայն, կասկածելի է: Այսպես՝

27. Նոր-Նախիջևան, 1787 թ.— Հիշատակում են Ք. Պատկանյանը[2] և Մ. Միանսարյանը[3]:

Այս թվականին Նոր-Նախիջևանի տպարանը դեռ չէր հաստատվել: 1789 թ. է, որ Պետերբուրգից այնտեղ տեղափոխվեց Գր. Խալդարյանի տպարանը, որն, իրոք, 1787 թ. լույս էր ընծայել Եղիշեի Պատմությունը, բայց՝ Պետերբուրգում, ինչպես նշել ենք վերևում (§ 2): Մեր կարծիքով թյուրիմացությունն այստեղից է ծագել[4]:

28. Կ. Պոլիս, 1813 թ.— Հիշատակում է Մ. Միանսարյանը[5]:

Կարելի է հաստատապես ասել, որ այստեղ ևս կա մի խոշոր թյուրիմացություն, որը ծագել է Կալկաթայի 1816 թ. տպագրության անվանաթերթից:

Ինչպես նշված է անվանաթերթում, Կալկաթայի տպագրությունը կատարվել է «Հայոց 1213» թ. (այն է՝ 1764 թ.) Կ. Պոլսում հրատարակված օրինակից. բայց Մ. Միանսարյանի մոտ նկարագրության մեջ աչքի կամ ձեռքի վրիպման հետևանքով «1213» ամսեթիվը դարձել է «1813»: Այսպես՝ «Կալկաթա 1816, Ջնթլում Աւետեանի տպարանում, ըստ օրինակի տպագրելոյն ի Կ. Պոլիս 1813»[1]։ Այստեղից էլ Մ. Միանսարյանն ինքը ենթադրել է Կ. Պոլսի «1813 թ.» մի տպագրություն, ինչպես նշեցինք վերևում։

---

[1] Տե՛ս. «Լիակատար ցուցակ գրոց Մխիթարեան տպարանին (1716—1952)», Վենետիկ, 1952, էջ 74:

[2] *K. Patcanian*, „Catalogue de la littérature arménienne, depuis le commencement du IVe siècle jusque vers le milieu du XVIIe", *Bulletin de l'Académie Impériale des Sciences de St.-Pétersbourg*, t. II, 1860, p. 57.

[3] *M. Miansarof*, „Bibliographia caucasica et transcaucasica", t. I, sections I et II, St.-Pétersbourg, 1874/1876, p. 519.

[4] Այս մասին տե՛ս նաև ներկա հրատարակության Առաջաբանում, էջ XIII.

[5] *M. Miansarof*, p. 519.

29. Վենետիկ, 1825 թ.—Հիշատակում են Ք. Պատկանյանը[2], Մ. Միանսարյանը[3] և ուրիշներ. բայց սխալ է։ Վենետիկի առաջին տպագրությունը 1828 թ. է եղել[4]։

30. Վենետիկ, 1832 թ.—Հիշատակում է Ք. Պատկանյանը[5]։ Հավանաբար սա 1852 թ. Վենետիկյան տպագրությունն է, որի տարեթիվը, ըստ երևույթին, շփոթմամբ «1832» են կարդացել, ինչպես իրավամբ նկատել է Ա. Ղազիկյանը[6]։

31. Կ. Պոլիս, 1860 թ.—Նշում է Բ. Կյուլեսերյանը, թեև ինքն էլ չի տեսել[7]։

32. Փարիզ, 1861 թ.—Հիշատակում է Բ. Կյուլեսերյանը՝ որպես «Ա. տպագր. Արամեանի»[8]։ Ակներև սխալ է։ Արամյանի այս տպագրությունը կատարվել է 1866 թվականին (տե՛ս վերևում՝ § 14)։

33. Կ. Պոլիս, 1873 թ.—Նշվում է որպես «Բ տպ. Գավաֆեան»։ Տեսել է Բ. Կյուլեսերյանը[9]. ձեռքի տակ ունեցել է նաև Գար. Հովսեփյանը[10]։

ԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

1. Թարգմանություն Մարտիրոս Սիմեոնյանցի.

Եղիշէ վարդապետի պատմութիւնը Վարդանի և հայոց պատերազմի համար։ Ծրեգարուեստ Յովհաննէս (sic) Բ. Քաթանեանցի ծախքով։ Մոսկվա, Լազարեանց ճեմարանի տպարանումը, 1863։

ԽԸ+15—257 էջ (16×11 սմ.)։ «Թարգմանչի յառաջաբանը»-ով։ Պատմության բնագիրը գրավում է 15—245 էջերը։ Վերջում՝ Միանձանց ճառի թարգմանությունը, էջ 247—257։

2. Թարգմանություն Հայրապետ Ղուկասյանցի.

Եղիշէի Պատմութիւնը Վարդանի և հայոց պատերազմի համար։ Թարգմանեց Հ. Ղուկասեանց։ Թիֆլիս, Տպարան «Արօր» Տ. Նազարեանի, 1891։

259+15 էջ (18×12 սմ.)։ Սկզբում՝ թարգմանչի «Յառաջաբան»-ը, էջ 3—6։ Բնագիրը գրավում է 9—259 էջերը։ Վերջում՝ «Ծանօթութիւններ», էջ 1—15։

Գրախոսություն. Մկրտիչ Ղազարեանց, Մուրճ. 1891, էջ 1390—1397։—Ստ. Մալխասյանց, Մուրճ. 1892, էջ 135—148։—Հ. Հ. Տ[աշյան], Հանդէս Ամսօրեայ. 1892, էջ 117—120։—Բժ. Արամյան, Նոր-Դար. Թիֆլիս, 1891, № 171 և № 172։

3. Թարգմանություն Գյուտ Աղանյանցի.

Եղիշէ։ Վարդանանց պատմութիւն։ Թարգմանեց Գիւտ Աղանեանց ա. ք.։ Թիֆլիս, Էլէկտրատիպ օր. Ն. Աղանեանի, 1911։

1 թերթ+270 էջ (18.5×13.5 սմ.)։ Սկզբում կա «Երկու խօսք» թարգմանչի կողմից, թերթ 1։ Ունի ընդարձակ ծանոթագրություններ։

---

[1] *M. Miansarof*, p. 519.

[2] *К. П. Патканов*, „Библиографический очерк армянской исторической литературы", С.-Петербург, 1879, стр. 31.

[3] *M. Miansarof*, p. 519.

[4] Ա. Ղազիկյան, «Հայկական նոր մատենագիտութիւն», հտ. Ա, էջ 572։

[5] *K. Patcanian*, „Catalogue", p. 57.— *К. П. Патканов*, „Библиографический очерк", стр. 31.

[6] Ա. Ղազիկյան, էջ 572։

[7] Բ. Կյուլեսերեան, «Եղիշէ. քննական ուսումնասիրութիւն», Վիեննա, 1909, էջ 4։

[8] Անդ, էջ 4։

[9] Անդ, էջ 4։

[10] Հայկական ՍՍՌ Պետ. Մատենադարան, անհատական արխիվ, թղթապանակ 93, վավերագիր 1։

Գրախոսություն. Ա. Հարությունյան, Հովիվ, Թիֆլիս, Զ տարի, 1911, էջ 190—191, 332—334, 381—382, 395—397, 412—414, 459—462 և 636—638:

4. Թարգմանություն Հ. Վարժ[ապետյան]-ի:

Աշխարհաբար Եղիշէի Վարդանանց պատմութիւնը: Թարգ. Յ. Վարժ.: Ա տպագրութիւն: Կ. Պոլիս, Տպագրութիւն Մանուկ Յ. Գօչունեան, 1911: 205 էջ (18×12 սմ.):

5. Թարգմանություն Երվանդ Տեր-Մինասյանի.

Եղիշեի Վարդանանց պատմությունը: Թարգմանությամբ, ներածական ուսումնասիրությամբ և ծանոթագրություններով պրոֆ. դ-ր Ե. Տեր-Մինասյանի: Հայպետհրատ, Երևան [1946]: (=Հայ պատմագիրների մատենաշար: Երրորդ գիրք: Եղիշե: Հայպետհրատ, Երևան):

322 էջ (20.5×14.5 սմ.): Սկզբում՝ թարգմանչի «Ներածություն»-ը, էջ 5—95: Բնագրի թարգմանությունը գրավում է 97—258 էջերը: Վերջում՝ «Ծանոթագրություններ», էջ 259—312, և «Պահնամակ», էջ 313—315: Ունի «Հատուկ անունների ցանկ», էջ 316—322

Գրախոսություն. Ա. Աբրահամյան, Անի, Բեյրութ, Ա տարի, 1946/47, էջ 555—559:—Վարագ Առաքելյան, Բանբեր Մատենադարանի, № 3, Երևան, 1956, էջ 203—217:

Այլ տպ.—Եղիշէի Վարդանանց Պատմութիւնը: Թարգմանութեամբ, ներածական ուսումնասիրութեամբ և ծանօթագրութիւններով պրոֆ. դ-ր. Ե. Տէր-Մինասեանի: Գահիրէ, 1950: (=Մատենաշար «Յուսաբեր»-ի, թիւ 39): Հին ուղղագրությամբ:

6. Թարգմանություն Հովհաննես Ծովիկյանի.

Եղիշէ: Yeghisheh. The Delphic Press, New York. 1952.

XXXI+326 էջ (26.5×20 սմ.): Հայերեն-անգլերեն երկլեզվյան հրատարակություն է: Բնագիրը՝ «Եղիշէ: Վարդանանց պատմութիւնը: Արեւմտահայ աշխարհաբարի վերածեց տր. Յովհաննէս Ծովիկեան: Yeghisheh. The History of Vartanank. English translation by Dickran H. Boyajian» գրավում է 1—251 էջերը: Սկզբում ունի, նույնպես հայերեն-անգլերեն, «Բովանդակութիւն», «Յառաջաբան» և «Ներածութիւն», էջ VIII—XXXI, ինչպես նաև վերջում՝ ծանոթագրություններ, «Պահնամակ»-ը, հատուկ անունների ցանկեր, և այլն, էջ 253—326:

7. Անանուն անտիպ թարգմանություն.

Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին, Դաւթի Երիցու Մամիկոնի հայցեալ: Հայկական ՍՍՌ Պետական Մատենադարանի ձեռագիր № 5920, էջ 1ա—108ա:

Թարգմանությունը արեւմտահայ աշխարհաբարով է (ԺԹ դ.)[1]:

8. Անտիպ թարգմանություն Սահակ Բանյանի, նույնպես արևմտյան աշխարհաբարով: Գտնվում է թարգմանչի մոտ (Bridgewater-ում, ԱՄՆ)[2]:

ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԱՅԼ ԼԵԶՈՒՆԵՐՈՎ

1. Ռուսերեն թարգմանություն Պ. Շանշյանի.

История Егише Вардапета. Борьба христианства с учением зороастровым в пятом столетии, в Армении. Перевод с армянского Петра Шаншиева. Тифлис, в Типографии Канцелярии Наместника Кавказского, 1853.

XXIV+344 էջ (21.5×15 սմ.) և 1 քարտեզ: Թարգմանչի առաջաբանով: Ամբողջական թարգմանություն, որ կատարվել է հայերեն բնագրի 1838 թ. վենետիկյան հրատարակությունից, միայն մասերի կրճատումով:

Գրախոսություն. *Журнал Министерства Народного Просвещения*, С.-Петербург, 1853, ч. LXXIX, отд. VI, стр. 218—224.—И. Березин, *Библиотека для чтения*, С.-Петербург, 1855, т. CXXXIV, отд. V, стр. 21—36.—*Современник*, С.-Петербург, 1854, т. XLIII, отд. IV, стр. 26—27.—М. М. Миансаров, *Москвитянин*, Москва, 1853, № 19, кн. 1, отд. V, стр. 17—59.—Давид Меликов, *Кавказ*, 1853, №№ 31 и 32.—*Отечественные Записки*, С.-Петербург, 1853, т. LXXXIX, отд. V, стр. 112—116.

---

[1] Այս մասին տե՛ս ներկա հրատարակության Առաջաբանում, էջ XLIV—XLV:

[2] Տես Հ. Ծովիկյանի վերոհիշյալ հրատարակության առաջաբանը, էջ XIII:

2. Ռուսերեն թարգմանություն է. Դիլլոնի.

Егише. Война армян против персов. Перевод и примечания. Харьков, Типография Окружного Штаба, 1881. *(=Эмилий Диллон, „Армянские этюды“, II).*

VIII+*199+10 էջ (21.5×13.5 սմ.)։ Թարգմանչի առաջաբանով և ծանոթագրություններով։ Բաց է թողնված Եղիշեի Ը գլուխը։*

3. Անգլերեն թարգմանություն Կ. Ֆ. Նոյմանի.

The History of Vartan, and of the battle of the Armenians, containing an account of the religious wars between the Persians and Armenians; by Elisaeus, bishop of the Amadunians. Translated from the armenian by C. F. Neumann, member of the Armenian Academy of the Mechitaristes at St. Lazaro, and of the Asiatic Society of Paris, and corresponding member of the Royal Academy of Sciences at Berlin. London, printed for the Oriental Translation Fund, 1830.

XXIV+*111 էջ (28×22 սմ.)։ Թարգմանչի առաջաբանով և ծանոթագրություններով։ Թարգմանությունը կատարվել է հայերեն բնագրի 1828 թ. վենետիկյան հրատարակությունից, կրոնական բովանդակություն ունեցող մասերի կրճատումով։ Բաց է թողնվել նաև Ը գլուխը։ Ազատ թարգմանություն է։ Վերջում հավելված՝* „Comparative chronology of the Sassanides“ *(«Սասանյանների բաղդատական ժամանակագրություն»)։*

Այլ տպ.—The History of Vartan, by Elisaeus, bishop of the Amadunians, translated from the armenian, by C. F. Neumann, *The New Armenia*, New York, 1926, №№ 1—4; 1927, №№ 1—4. *Թերի հրատարակություն է։*

Այլ. տպ.—The epic of St. Vardan the Brave. *Քաջն Վարդան։* An abridget translation of the History of Vardan and of the war of the Armenians, by the Vardapet Yeghisheh (Elisha). Translated into English in 1830 by C. F. Neumann. With a Commentary and Annotations by Vahan M. Kurkjian. New York, 1951. *108 էջ։*

Գրախոսություն. Հայրենիք *(ամսագիր), ԼԲ տարի, 1954, № 8, էջ 109։*

4. Անգլերեն թարգմանություն Տ. Հ. Պոյաճյանի.

Եղիշէ։ Yeghisheh. The Delphic Press, New York, 1952.

Նկարագրությունը տես վերևում (Աշխարհաբար թարգմանություններ, § 6)։

5. Իտալերեն թարգմանություն Հ. Կապպելլետտիի.

Eliseo, storico armeno del quinto secolo. Versione del prete Giuseppe Cappelletti, membro dell' Accademia Armena Mechitarista di San Lazzaro in Venezia. Venezia, nella Tipografia di Alvisopoli, 1840.

235 էջ (21,5×14 սմ.)։ Թարգմանչի առաջաբանով։ Ամբողջական թարգմանություն, որ կատարված է հայերեն բնագրի 1828 թ. վենետիկյան հրատարակությունից։

Գրախոսություն. Է. Տեղա, Բազմավէպ, 1893, *էջ 515—516։*

6. Ֆրանսերեն թարգմանություն Գր. Գաբարաճյանի.

Soulévement national de l'Arménie chrétienne au V$_e$ siècle contre la loi de Zoroastre, sous le commendement du prince Vartan le Mamigonien. Ouvrage écrit par Elisée Vartabed, contemporain, sur la demande de David le Mamigonien, son collègue; traduit en français par M. l'abbé Grégoire Kabaragy Garabed, de l'Académie Arménienne de Venise, membre correspondant de la Société Orientale de Paris. Dédié à la Société Orientale de Paris, au Comptoire des Imprimeurs-unis, 1841.

XIX+*339 էջ (20.5×13 սմ.) և 1 քարտեզ։ Թարգմանչի առաջաբանով և ծանոթագրություններով։ Ամբողջական, բայց ազատ և անհարազատ թարգմանություն է։ Վերջում՝* „Continuation par Lazare Parbe“ *(«Շարունակություն Ղազար Փարպեցու կողմից»)։*

Գրախոսություն. F. Nève, *Université Catholique*, Paris, t. XX, nov. et dec. 1845.—*Հ.Գ.Գ.,* Հանդէս Ամսօրեայ, 1887, *էջ 72—73։*

7. Ֆրանսերեն թարգմանություն Վ. Լանգլուայի.

Elisée Vartabed. Histoire de Vartan et de la guerre des Arméniens. Traduction nouvelle, accompagnée de notes historiques et critiques, par Victor Langlois, *տես հետևյալ ժողովածուի մեջ.* „Collection des historiens anciens et modernes de l'Arménie, publiée en français par Victor Langlois“, t. II, Paris, 1869, p. 177—251.

Թարգմանչի առաջաբանով և ծանոթագրություններով։

Սույն թարգմանությունը Հ. Լըկլերի կողմից վերահրատարակվել է մի քանի լեզվական սրբագրություններով.

Le martyre de Vartane et de ses compagnons, traduction de Victor Langlois, *Հետևյալ հրատ. մեջ.* H. Leclercq, „Les martyrs. T. IV. Juifs, Sarrasins, Iconoclastes", Paris, 1905, p. 1—153.

Գրախոսություն. J. Périer, *Bulletin Critique,* Paris, 1906, p. 551—558.—M. Dohl, *Revue critique d'Histoire et de Littérature*, nouv. sér., t. LXI, 1906, p. 157.—S. Vailhé, *Echos d'Orient*, t. IX, 1906, p. 184—185.—P. Allard, *Revue des Questions Historiques,* Paris, t. LXXXI, 1907, p. 307—308.

Ժ. Սեն-Մարտենը Եղիշեի Պատմությունից ֆրանսերենի է թարգմանել ու ծանոթագրություններով հրատարակել Միհրներսեհի նամակը՝ „Ordonnance de Mihr-Nersèh, gouverneur de l'Arménie pour le roi de Perse, adressée aux princes de la grande Arménie", *Հետևյալ հրատ. մեջ.* J. Saint-Martin, „Mémoires historiques et géographiques sur l'Arménie", t. II, Paris, 1819, p. 472—478.

*Նիկ. Բարամյանը 1890 թ. պատրաստ ուներ Եղիշեի Պատմության՝ իր կատարած գերմաներեն թարգմանությունը, որ մտադիր էր հրատարակել Բեռլինում*¹*, բայց, ըստ երևույթին, մնացել է անտիպ:*

Ն. Իվանովը 1855 թ. Թիֆլիսի ռուսերեն օրագրում սկսեց հրատարակել Եղիշեի Պատմության ռուսերեն մի նոր թարգմանություն՝ „Религиозная война армян с последователями Зороастра. Сочинение Эгише Вардапета. Новый перевод Н. Иванова", *Кавказ*, 1855, №№ 33 и 34. *Այստեղ տպագրվեցին միայն թարգմանչի առաջաբանը, Եղիշեի բնագրից՝ նրա ուղերձն առ Դավիթ Մամիկոնյան և Ա. գլխից՝ հազիվ մի քանի հատվածներ: Շարունակությունը լույս չտեսավ:*

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ*

Ա. Մ. Ա.—«Եղիշէ վսեմախօս պատմագիր Հայոց», Արծուի Վասպուրականի, *Վան, հտ. Բ, 1858, էջ 251—257:*

Աբեղյան Ման.—*«Ժամանակագրություն հայ ժողովրդական վեպի և հին գրականության պատմության» (վիմատիպ), Երևան, 1923, էջ 25—26:*

Աբեղյան Ման.—*«Հայոց հին գրականության պատմություն», գիրք Ա, Երևան, 1944, էջ 291—311՝ «Եղիշե: 1. Կենսագրական. 2. Ժամանակի խնդիրը. 3. Վասն Հայոց պատերազմին. 4. Պատմիչը. 5. Ճառագրություն և իր նպատակը. 6. Հորինվածքը»: Տե՛ս նաև էջ 2, 103, 321, 324 325, 328—329, 388, 432, 438, 439, 448 և 456:*

Աբեղյան Ման. (Абегян М.)—„История древнеармянской литературы", т. I, Ереван, 1948 стр. 241—262.

Ադոնց Նիկ. (Адонц Н.)—„Марзбан Васак перед судом историков", С.-Петербург, 1904. (Отдельный оттиск из „Записок Восточного Отделения Императорского Русского Археологического Общества", том XV. стр. 0122–0130).

Ադոնց Նիկ. (Адонц Н.)—„Армения в эпоху Юстиниана", С.-Петербург, 1908, гл X и XV.

Արևյան Լ.—*«Ազգային բանաստեղծութեան պատմական զարգացումը: Եղիշէ և Շնորհալի: Աւագ ուրբաթը»,* Բազմավէպ, 1914, *էջ 127—131:*

Ալիշան Ղև.—*«Ընդհատուածներոց գարեդարձ նահատակութեան սրբոց Վարդանանց և ունոց ընկերակից նոր յայտնուած»,* Բազմավէպ, 1851, *էջ 225—230: Հոդվածը անստորագիր է:*

Ալիշան Ղև.—*«Հայապատում», Վենետիկ, 1901, մասն Ա., էջ 57—60:*

Ախվերդյան Հովհ. (Ахвердов И.)—„Армения в пятом веке", С.-Петербург, 1878.

Ակինյան Ներս. *(հրատարակիչ)—«Եղիշէի վարդապետի հարցմունք և պատասխանիք ի գիրս Ծննդոց», Վիեննա, 1924, առաջաբան էջ 3—6:*

---

[1] *Այս մասին տես՝* Արձագանք, 1890, № *16, էջ 3:*

* *Մենք այստեղ նշում ենք Եղիշեին վերաբերող բոլոր տեսակի ուսումնասիրությունները, և ոչ թե միայն նրա «Վարդանանց պատմության» վերաբերողները: Դուրս ենք թողել մի քանի դասագրքեր:*

Ակինյան Ն.—«Եղիշէ վարդապետ և իւր Պատմութիւնն հայոց պատերազմին», մասն Ա, Վիեննա, 1932։ (=Ազգային մատենադարան, ՃԼԴ)։

Արտատպված է Հանդէս Ամսօրեայ-ից, 1931, էջ 21—49, 129—201, 321—340, 393—414, 449—473, 583—617, 677—690. 1932, էջ 293—298։

Ակինյան Ներս.—«Եղիշէ վարդապետ և իւր Պատմութիւնն հայոց պատերազմին», մասն Բ, Վիեննա, 1936։ (=Ազգային մատենադարան, ՃԽ)։

Արտատպված է Հանդէս Ամսօրեայ-ից. 1932. էջ 385—401, 545—576. 1933, էջ 33—55, 641—679. 1934, էջ 353—414. 1935, էջ 193—231։

Ակինյան Ներս.—«Եղիշէ վարդապետ և իւր Պատմութիւնն Հայոց պատերազմին», մասն Գ, Վիեննա, 1953։ (=Ազգային մատենադարան, ՃԿԸ)[1]։

Արտատպված է Հանդէս Ամսօրեայ-ից. 1935, էջ 353—378. 1936, էջ 40—66, 129—169. 1937, էջ 533—558. 1950, էջ 257—343. 1951, էջ 367—410։

Գրախոսություն (Ա և Բ մասերի մասին). Ե. Փեչիկյան, Բազմավէպ. 1931, էջ 193—200։—Գ. Քեչյան, Ժամանակ. Կ. Պոլիս, 27 սեպտ. 1931 թ., № 7969.—Թ[որգոմ Գուշակյան], Սիոն. 1933, էջ 185—188։ Նույնը մասամբ՝ Հանդէս Ամսօրեայ. 1951, էջ 387—390։—Թ[որգոմ Գուշակյան], Սիոն. 1937, էջ 343։ Նույնը մասամբ՝ Հանդէս Ամսօրեայ. 1951, էջ 390—392։—Հայրենիք (ամսագիր), 1933, № 8, էջ 171—176։—K. Mlaker, *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Bd. XLI, 1934, S. 153. Հայերեն թարգմանությունը՝ Հանդէս Ամսօրեայ. 1951, էջ 392—393։—K. Mlaker, *Orientalische Literaturzeitung*, 1938, № 3, S. 173—174. Հայերեն թարգմանությունը՝ Հանդէս Ամսօրեայ. 1951, էջ 393։—P. P[eeters], *Analecta Bollandiana*, t. LIII, 1935, p. 148—154. Հայերեն թարգմանությունը՝ Հանդէս Ամսօրեայ. 1951, էջ 393—397։—W. Hengstenberg, *Byzantinische Zeitschrift*, Bd. XXXVIII, 1938, S. 169—172. Հայերեն թարգմանությունը՝ Հանդէս Ամսօրեայ. 1951, էջ 397—398։—Ե. Տեր-Մինասյան, Տեղեկագիր ՍՍՌՄ Գիտությունների ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալի, սերիա 1, 1943, № 3, էջ 63—98։—Քննադատությունների առթիվ՝ Ն. Ակինյան, «Ափսոսանք մը ցաւած սրտերու, առթիւ Եղիշէի քննադատութեան», Յառաջ, 9 և 10 սեպտ. 1931 թ., № 1539 և № 1540։

Ակինյան Ներս.—«Քննութիւն տեսլեան Ս. Սահակայ», Հանդէս Ամսօրեայ. 1937, էջ 48—87։

Ակինյան Ներս — «Եղիշէ վարդապետ Կողբացի, կեանքն և գրական գործունէութիւնը», Հանդէս Ամսօրեայ. 1950, էջ 385—422. 1951, էջ 1—43։

Ըստ երևույթին հեղինակը սույն հոդվածն իր «Եղիշէ վարդապետ և իւր Պատմութիւնն հայոց պատերազմին» աշխատության Դ հատորի մասն է համարում։

Ակինյան Ներս.—«Կարմիրն Վարդան և Աւարայրի ճակատամարտը ըստ Ղազար Փարպեցւոյ», Վիեննա, 1951, էջ 47—48։

Ակինյան Ներս.—«Մովսէս Դասխուրանցի (կոչուած Կաղանկատուացի) և իր Պատմութիւնն Աղուանից», Հանդէս Ամսօրեայ. 1953, էջ 1—32, 161—175, 321—349, 552—596։

Նշված է՝ «Շարունակելի», բայց չի շարունակվել։

Աղավնունի Մկ.—«Մատենագրական նշմարներ։ Բարսմունք։ Ուռ», Սիոն. 1932, էջ 145—147։ Եղիշէի Զ գլխում գործածված ուռ բառի մասին է։

Աղավնունի Մկ.—«Նախնիք, որոնց գոնէ մէկ գործը տպագրուած է [Երուսաղէմի] Ս. Աթոռոյս տպարանին մէջ», Սիոն. 1933, էջ 372—376։

Աղբալյան Նիկ.—«Եղիշէի պատմութեան մասին», Սիոն. 1933, էջ 220—224։

Աղբալյան Նիկ.—«Եղիշէ», Ազդարար, 12 և 19 փետր. 1941 թ., № 67 և № 68։

Աղբալյան Նիկ.—«Դասախօսութիւններ հայ մատենագրութեան մասին», Բեյրութ, 1951, էջ 146—155։

Աճառյան Հր.—«Բանի մը դիտողութիւններ», Հանդէս Ամսօրեայ. 1895, էջ 231—232։

Աճառյան Հր.—«Հայերէն նոր բառեր Եղիշէի մատենագրութեանց մէջ (Վենետիկ, 1859)», Բազմավէպ, 1925, էջ 173—174։

Նույնը՝ հետևյալ հրատարակության մեջ.

Աճառյան Հր.—«Հայերէն նոր բառեր հին մատենագրութեան մէջ», հտ. Բ, Վենետիկ, 1922, էջ 219—222։

Աճառյան Հր.—«Հայոց անձնանունների բառարան», հտ. Բ, Երևան, 1944, էջ 110—112, §§ 2—6։

---

[1] Այս հատորը մենք չենք տեսել։

Այնթափյան Փայլ.—«*Եղիշէի Վարդանանց պատմութեան գաղափարական և գեղարվեստական արժանիքները*», Էջմիածին, *ԺԱ տարի, 1954, № 2, էջ 18—21:*

Անդրիկյան Ներս.—«*Մամբրէ Վերծանող*», Բազմավէպ, *1904, էջ 352—358:*

Անդրիկյան Ներս.—«*Արեւելեան վկայք*», Բազմավէպ, *1905, էջ 358—360:*

Անդրիկյան Ներս.—«*Եղիշէի ճառին մատենագրութիւնը*», Բազմավէպ, *1905, էջ 487—490:*

Անդրիկյան Ներս.—«*Գեղեցիկը լեզուին մէջ*», Բազմավէպ, *1908, էջ 79—83:*

Առաքելյան Վարագ.—«*Եղիշե, Վարդանանց պատմությունը (Ե. Տեր-Մինասյանի թարգմանության առթիվ)*», Բանբեր Մատենադարանի, *№ 3, Երևան, 1956, էջ 207—217:*

Ասատուրյան Հ.—«*Եղիշէի Պատմութեան նորագիւտ հատակտորներ*», Բազմավէպ, *1906, էջ 7—9, 59—64 և 110—114:*

Ավգերյան Մկ.—«*Լիակատար վարք և վկայաբանութիւն սրբոց*», *հտ. Ե, Վենետիկ, 1813, էջ 309—312:*

Ավետիքյան Գաբր. (Avedichian G.)—„Sulle correzioni fatte ai libri ecclesiastici armeni nell' anno 1677", Venezia, 1868, p. 11.

Արմեն Հ. Թ.—«*Եղիշէ և Հ. Ն. Ակինեան*», Սիոն, *1951, էջ 208—212, 239—241 և 304—307:*

Արմեն Հ. Թ.—«*Խորենացի, Եղիշէ և Հ. Ներսէս Ակինեան*», *Երուսաղէմ, 1951:*

Բասմաջյան Կ. Հ.—„H. Pognon. Inscriptions mandaïtes des coupes de Khouabir. Texte, traduction et commentaire philologique avec quatre appendices et un glossaire. Paris, Imprimerie Nationale, parties I—III, 1898—1900", Բանասէր, *Փարիզ, հտ. Բ, 1900, էջ 156—160: Ստորագրութիւն չունի:*

Բասմաջյան Կ. Հ. «*Եղիշէ և իր քննադատը*», Ամենուն Տարեցոյցը, *1924, էջ 137—138:*

Բասմաջյան Կ. Հ.—«*Բանասիրական թղթակցութիւնք Օրմանյան և Յաղդիսեան վարդապետներու հետ 1887—1888 թուականին*», *Փարիզ, 1924, էջ 43—45՝ «Վարդանանց պատերազմին տեղը»:*

Բարդենհեվեր Օ. (Bardenhewer O.)—„Patrologie", Freiburg im Breisgau, 1894, S. 551. Zweite Auflage, Freiburg im Breisgau, 1901, S, 513—524.

Բրոսե Մ. (Brosset M.)—„Additions et éclaircissements à l'Histoire de la Géorgie depuis l'antiquité jusqu'en 1469 de J.-C.", St.-Pétersbourg, 1851, p. 68—69.

Գաբրիելյան Հովս.—«*Հինգերորդ դարու չորս հայ պատմագրութեանց ժամանակները*», Հանդէս Ամսօրեայ, *1887, էջ 9—12:*

Գալուստյան Գր.—«*Եղիշէ*», Տաճար, *Կ. Պոլիս, Գ տարի, 1912, էջ 49—52 և 69—72:*

Գարագաշյան Ա. Մ.—«*Քննական պատմութիւն հայոց ըստ նորագոյն պատմական, լեզուաբանական և բանասիրական տեղեկութեանց*», *մասն Գ, Թիֆլիս, 1895, էջ 362—367:*

Գարագաշյան Ա. Մ.—«*Քննական պատմութիւն հայոց ըստ նորագոյն պատմական, լեզուաբանական և բանասիրական տեղեկութեանց*», *մասն Դ, Թիֆլիս, 1895, էջ 104—108 և 111—218:*

Գարեգին սարկավագ: *Տես* Հովսեփյան Գար.:

Գավրիկյան Գր.—«*Դիտողութիւն մը*», Հանդէս Ամսօրեայ, *1887, էջ 72—73: Ստորագրված՝ «Հ. Գ. Գ.»:*

Գուշակյան Թորգ.—«*Հատուկտորներ Եղիշէի Վարդանանց պատմութենէն*», Սիոն, *1932, էջ 210—218: Ստորագրված՝ «Թ. Ե. Գ.»:*

Դուրյան Եղ.—«*Եղիշէ, Բարծումա*», Երկրագունդ, *Կ. Պոլիս, Զ տարի, 1888, էջ 14—26:*

Դուրյան Եղ.—«*Պատմութիւն հայ մատենագրութեան*», *Երուսաղէմ, 1933, էջ 107—110:*

Երեմյան Սիմ.—«*Բանասէր փոշուն*», Բազմավէպ, *1905, էջ 177—182:*

Զամինյան Արր.—«*Եղիշէ վարդապետ*», Սիոն, *1934, էջ 150—153:*

Զարբհանալյան Գար.—«*Հայկական հին դպրութեան պատմութիւն (Դ—ԺԳ դար)*», *Բ տպ., Վենետիկ, 1897, էջ ԻԷ—ԻԸ, 295, 334—349, 742 և 782:*

Էրիկսոն Է. Վ. (Эриксон Э. В.)—„Объяснение некоторых сообщений армянского историка Егише с точки зрения психиатрии", *Кавказский Вестник*, Тифлис, год III, 1902, № 3, стр. 85—93.

Թիրյաքյան Հ.—«Եղիշէ», Արարատ, *1903, էջ 635—642 և 724—736:*

Թիրյաքյան Հ.—«Բրգիկար *բառի ստուգաբանութիւնը*», Բազմավէպ, *1907, էջ 22—24:*

Թումանյան Արս. (Туманян А.)—„Дуализм персов. (Извлечение из армянских писателей V века“), *հետևյալ հրատ. մեջ* „Восточный сборник в честь А. Н. Веселовского“, Москва, 1914, стр. 393-410.

Իրազեկ: Տե՛ս Տեր-Հակոբյան Հ.:

Լեվոնյան Թովմ.—*«Եղիշէ և Ոսկեբերան»*, Բազմավէպ, *1917, էջ 107—108:*

Լիոնե Ս. (Lyonnet S.)—„Les origines de la Version Arménienne et le Diatessaron“, Roma, Pontificio Istituto Biblico, 1950.

Խալաթյանց Գր.—*«Ղազար Փարպեցի և գործք նորին», Մոսկվա, 1883, էջ 60, 74—90 և 117—120:*

Խալաթյանց Գր.—*«Եղիշէի աղբիւրների առթիւ»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1895, էջ 113—116:*

Նոյնն է և հետևյալը.

Խալաթյանց Գր.—*«Եղիշէի աղբիւրների առթիւ» [Արտատպած «Հանդէս Ամսօրեայ» լրագրից, 1895, ապրիլ]:*

Խալաթյանց Գր.—*«Մարաբա Մծուրնացի կամ Կեղծ-Ագաթանգեղոս», Վենետիկ, 1898, էջ 82:*

Խապայան Սահ.—*«Փիլոն Եբրայեցի և Եղիշէ»*, Բիւրակն. *նոր շրջան, ժԷ տարի, 1899, էջ 788—791:*

Կարիեր Օգ. (Carrière Aug.)—„La naissance d'Ormizd et d'Ahriman d'après Théodore Bar Khouni, Eznik et Elisée“, Paris, 1900.

Սույնի թարգմանությունն է հետևյալը.

Կարիեր Օգ.—*«Որմզդի և Արհմնի ծնունդը ըստ Թէոդորի Բար-Խունի, Եզնկայ և Եղիշէի»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1900, էջ 183—186:*

Կյուլեսերյան Բաբգ.—*«Մատենագրական նմանութիւններ»*, Բիւրակն, *ժԶ տարի, 1897-98, էջ 388—390 և 404—406:*

Կյուլեսերյան Բաբգ.—*«Եղիշէ: Քննական ուսումնասիրութիւն», Վիեննա, 1909: (=Ազգային մատենադարան, ԾԷ):*

Արտատպվել է Հանդէս Ամսօրեայ-*ից, 1905, էջ 321—336, 353—361. 1906, էջ 13—19, 59—63, 86—88, 123—127, 140—153, 180—187, 199—207, 239—248, 299—310, 328—333, 373—377. 1907, էջ 18—21, 36—38, 84—89, 102—106, 161—169, 235—238, 266—271, 344—347 և 362—366:*

Կյուլեսերյան Բաբգ.—*«Հայաստանեայց եկեղեցին հինգերորդ դարու մէջ: Եղիշէ—քննական ուսումնասիրութիւն գիրքէն յապաւուած գլուխներ: Նոր յաւելուածներով», Կ. Պոլիս, 1912:*

Կոնիբիր Ֆ. Կ.—*«Եղիշէի Պատմութեան հատակոտորք»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1893, էջ 129—133: Ստորագրված է՝ «Կոնիբիր Փր. Կ.»:*

Կոնիբիր Ֆ. Կ. (Conybeare F. C.)—„The Revelation of the Lord to Peter. By Elisaeus Vardapet. Translated from the Armenian. On mount Thabor“, *Zeitschrift für die Neutestamentliche Wissenschaft*, Bd. XXIII, 1924, S. 8—17.

Կոստանյանց Կար.—*«Հիւսուածք: Հայոց մարգպանների պատմութեան առաջին մասի համար յառաջաբան, ծանօթութիւնք, ժամանակագրութիւնք և պատմական հատուածներ», գիրք Գ, Վիեննա, 1877:*

Կոստանյանց Կար.—*«Եղիշէի Պատմութեան բնագիրը»*, Լումայ, *1902, № 1, էջ 183—193: Ստորագրված՝ «Կ. Կ.»:*

Հարությունյան Ս.—*«Եղիշէի և Մակարայեցւոց գրքերի յարաբերութեան խնդիրը»*, Արարատ, *1896, էջ 553—555:*

Հարությունյան Ս.—*«Մարգարէից գրքերի հետքերը Եղիշէի Պատմութեան մէջ»*, Արարատ, *1897, էջ 211—212:*

Հացունի Վ.—*«Խորհրդածութիւնք Եղիշէի վերայ նոր քննադատութեան մի առթիւ»*, Բազմավէպ, *1896, էջ 450—459, 481—493, 550—556. 1897, էջ 9—16, 54—60, 104—109, 145—150 և 418—423:*

Հացունի Վ.—*«Անգամ մի ևս առ Տէր-Պօղոսեան, Եղիշէի մասին»*, Բազմավէպ, *1897, էջ 509—515:*

Հացունի Վ.—*«Խորհրդածութիւնք Եղիշէի պատմութեան վերայ», Վենետիկ, 1896։*

Այստեղ մի քանի փոփոխություններով արտատպված են հեղինակի նախորդ երկու քննադատական հոդվածները, որոնք ուղղված են Գր. Տեր-Պողոսյանի «Եղիշէի պատմութեան աղբիւրը» և «Նկատողութիւններ Եղիշէի պատմութեան վերաբերեալ» հոդվածների դեմ։

Հովհաննիսյան Լ. Ա. (Оганесов Л. А.) – „История медицины в Армении", Ереван, 1927, стр 35—39: „Взгляд на деятельность врача по историку Егише. Элементы медицинского анализа в произведениях Егише".

Հովհաննիսյան Լ. Ա. (Оганесян Л. А.) – „История медицины в Армении с древнейших времен до наших дней", ч. I, Ереван, 1946, стр. 134—140.

Հովհաննիսյան Խ. – *«Պատասխան պ. Գր. Խալաթեանցին (Նրա գրախօսութեան առթիւ տես «Մուրճ», յունիս, 1892)»,* Արձագանք, *Թիֆլիս, 1892, №№ 102 և 103։*

Հովհաննիսյան Հայկ (Johannissian H.)—„Das litterarische Porträt der Armenier bei ihren Historikern von V.—VIII. Jahrh. n. Chr.", Kötha bei Leipzig, 1912, S. 209—257.

Հովսեփյան Գար. – *«Եղիշէի ձեռագիրների համեմատութիւնը», Վաղարշապատ, 1892։*

Հեղինակը Եղիշեի Պատմության 1879 թ. Թիֆլիսյան հրատարակության հիման վրա համեմատում է էջմիածնի Մատենադարանի №№ 1645, 1643, 1641 և 2463 ձեռագիր օրինակները։

Լույս է տեսել միայն 6 քառածալ մամուլ, այսինքն՝ Դ+ԺԲ+32 էջ (35×25 սմ.), որից հետո տպագրությունը չի շարունակվել¹։ Սույն անավարտ տպագրությունից մենք ունենք մի օրինակ Հայկական ՍՍՌ Գիտ. Մատենադարանի տպագիր գրքերի բաժնում, № 28617։

Հորս.—*«Եղիշէ և իր քսաներորդ դարու հայ ուսումնասիրողը և քննադատը։ Հանդերձ յաւելուածովք», Կ. Պոլիս, 1923։*

Զանոլլի Ա. (Zanolli A.)—„Due parole su Eliseo, storico armeno del 5° secolo d. C.", *Rivista Abruzzese, di s. l. a.*, Teramo, 1917².

Զանոլլի Ա. (Zanolli A.)—„Eliseo", *հետևյալ հրատ. մեջ. Enciclopedia Italiana Treccani*, t. XIII, p. 826³.

Մանդալյան Ճ. – *«Վարդանանց պատերազմը. Եղիշէի և Փարպեցիի համադրութիւնը», Բոստոն, 1954։*

Գրախոսություն. Հ. Քյուրթյան, Հայրենիք *(ամսագիր), ԼԳ տարի, 1955, № 5, էջ 106—112։*

---

[1] *Գար. Հովսեփյանի այն ձեռագիր աշխատանքները, որ նա ժամանակին կատարել է Եղիշեի քննական հրատարակություն պատրաստելու նպատակով և որոնց մի մասը հիմք է ծառայել նրա վերոնշյալ հրատարակությանը, այժմ պահվում են Հայկական ՍՍՌ Գիտ. Մատենադարանի արխիվներում (Անհատական արխիվ, թղթապանակ 93, վավերագիր 1)։ Այդ աշխատանքները բաղկացած են բազմաթիվ տետրերից, որոնց մեջ էջմիածնի Մատենադարանի (այժմյան Հայկական ՍՍՌ Գիտ. Մատենադարանի) 12 ձեռագիր օրինակներ համեմատված են խմբերով և կամ առանձին ձեռագրեր իրար հետ։*

Համեմատված ձեռագրերն են հին համարակալությամբ՝

1645 Կ = 1687 = Ա	511 = 524 = Է
1643 = 1685 = Բ	1644 = 1686 = Ը
1641 = 1683 = Գ	1620 = 1662 = Թ
61[illegible] = Դ	1345 = 1381 = Ժ
1625 = 1667 = Ե	1660 = ԺԱ
1615 = 1657 = Զ	1661 = ԺԲ

Գար. Հովսեփյանի կատարած համեմատության աշխատանքներն անավարտ են։ Արխիվներում պահված է նաև Եղիշեի 1879 թ. Թիֆլիսյան հրատարակության այն օրինակը, որ իրեն հիմք է ընտրել Գար. Հովսեփյանը իր համեմատությունների համար և որի վրա բազմաթիվ նշումներ ունի կատարած (Անհատական արխիվ, թղթապանակ 94, վավերագիր 26)։

[2] *Հմմտ.* Բազմավէպ, *1955, էջ 208։*

[3] *Հմմտ.* Բազմավէպ, *1955, էջ 210։*

Մառ Նիկ. (Марр Н.)—„Из поездки на Афон", *Журнал Министерства Народного Просвещения*, 1899, ч. CCCXXII, № 3, отд. 2, стр. 19.

Մեյյե Ա. (Meillet A.)—„Notice sur un passage de l'historien arménien Elisée", *Journal Asiatique*, série IX, t. XIX, 1902, p. 548–549.

Սույնի թարգմանությունն է՝ «Միհրներսեհի նամակն առ Հայս», Բանասէր, *Փարիզ, հտ. Դ, 1902, էջ 141–142:*

Մեյյե Ա. (Meillet A.)—„Sur un passage d'Elisée", *Revue des Etudes Arméniennes*, Paris, t. VI, 1926, p. 1–3.

Մեսրոպ վարդապետ: *Տե՛ս* Տեր-Մովսիսյան Մեսր.

Միաբան. *Տե՛ս* Տեր-Մկրտչյան Գալ:

Մխալյան Գ.—*«Եղիշե վարդապետ և իր Վարդանանց պատմությունը»,* Հայաստանի կոչնակ, *1929, էջ 904—907:*

Մյույդերմանս Ժ. (Muyldermans J.)—„Un procédé hagiographique", Հանդէս Ամսօրեայ, *1926, էջ 24–27:*

Նալբանդյան Վաչ.—*«Հայերի կողմից պարսկական տիրապետության դեմ ուղղված 451 թ. ապստամբության սոցիալ-քաղաքական պատճառների հարցի շուրջը»,* Տեղեկագիր ՀՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի, *հասարակական գիտություններ, 1951, № 10, էջ 91—115:*

Նալբանդյան Վաչ.—*«Վարդանանց պատերազմը և Դ. Դեմիրճյանի 'Վարդանանք'ը», Երևան, 1955:*

Նահապետյան Գարբ.—*«Ուղղագրութիւնք Եղիշէի»,* Բազմավէպ, *1907, էջ 211–215:*

Նահապետյան Գարբ.—*«Ուղղագրութիւնք ազգային մատենագրաց», Վենետիկ, 1907, էջ 123—141՝ «Ուղղագրութիւնք Եղիշէի Պատմութեան և Միանձանց ճառին», 422՝ «[Ցուցակ ուղղագրեալ և խնդրառական բառերու] Դ.—Եղիշէէն»:*

Նահապետյան Գարբ.—*«Սրբագրութիւնք Եղիշէի՝ Վարդանայ և Հայոց պատերազմին»,* Բազմավէպ, *1931, էջ 73—74:*

Նև Ֆել. (Nève F.)—„Sur l'histoire de Vartan par Elisée", *Université Catholique*, Paris, t. XX, nov. et déc. 1845, p. 491f.

Նև Ֆել. (Nève F.)—„L'Arménie chrétienne et sa littérature", Louvain—Berlin—Paris, 1886, p. 299—316: „Elisée, historien du Ve siècle. I. Biographie d'Elisée. II. Histoire de la guerre des Arméniens contre les Perses sous Vartan. III. Vues d'Elisée; mérites de son style. IV. De l'intérêt des faits dans l'Histoire d'Elisée; l'esprit chrétien de la nation arménienne".

Նոյման Կ. Ֆ. (Neumann C. F.)—Versuch einer Geschichte der armenischen Literatur", Leipzig, 1836, S. 63–70.

Նորայր Բյուզանդացի—*«Հայկական բառաքննութիւն», Կ. Պոլիս, 1880, էջ 79:*

Նորայր Բյուզանդացի—*«Հայերէն հին գրականութեան խնդիրներ: Ա.—Մովսէս Խորենացի»,* Մշակ, *1898, № 192 և № 216:*

Շիրմազանյան Գալ.—*«Թէ ուր են Աւարայր և Տղմուտ»,* Արարատ, *1872, էջ 423—427 և 463—470:*

Գրախոսություն.—Մելիքզադե [Րաֆֆի], «Էդ էլ քեզ կրիտիկայ», Մշակ, *1873, № 7:*

Շիրմազանյան Գալ.—*«Դարձեալ՝ թէ ուր են Աւարայր և Տղմուտ»,* Արարատ, *1873, էջ 185—188:*

Չամչյան Միք.—*«Պատմութիւն Հայոց», հտ. Ա, Վենետիկ, 1784, էջ 13 և 537:*

Չամչյան Միք.—*«Պատմութիւն Հայոց», հտ. Բ, Վենետիկ, 1785, էջ 7–127 և 455—473:*

Չոպանյան Արշ. (Tchobanian A.)—„L'Arménie, son histoire, sa littérature, son rôle en Orient", Paris, 1897.

Այս հատորից թարգմանություն է հետևյալը.

Չոպանյան Արշ. (*Чобанян А.*)—„Древне-армянская литература", *հետևյալ ժողովածուի մեջ*. „Братская помощь пострадавшим в Турции армянам; литературно-научный сборник" и т. д., Москва, 1897, стр. 567—571. *Նույնը՝* 2ое изд., Москва, 1898, стр. 484—488.

Պապիկ Խան.—*«Եղիշէ»,* Աւետաբեր, *1914, էջ 519—522 և 564—567:*

Պետիկյան Ա. Ա.—*«Խորք հոգւոյն ազգիս հայոց: Եղիշէ—վկայութիւնն»,* Հայաստանի կոչնակ, *1938, էջ 178—180:*

Սարգիսյան Բարս.—*«Եղիշէի ի Թաղումն Քրիստոսի ճառը և Նիկոդիմոսի Աւետարանը»*, Բազմավէպ. *1910, էջ 465—478։*

Սարգիսյան Բարս.—*«Եղիշէ և Նիկոդիմոսի Աւետարանն առ Զաքարիա կաթողիկոսի»*, Բազմավէպ, *1910, էջ 543—557։*

Վերոնշյալ երկու հոդվածների միացումն է հետևյալ հրատարակությունը.

Սարգիսյան Բարս.—*«Եղիշէի և Զաքարիա կաթողիկոսի ի Թաղումն Քրիստոսի ճառերն և Նիկոդիմոսի Աւետարանը», Վենետիկ, 1910։*

Սոմալյան Սուք. (Somal P. S.)—„Quadro della storia letteraria di Armenia", Venezia, 1829, p. 31—33.

Վարդանյան Արս.—*«Եղիշէի վարդապետի Հարցմունք և պատասխանիք ի Գիրս Ծննդոց»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1929, էջ 1—19 և 65—79։ Նշված է՝ «Շարունակելի», բայց չի շարունակվել։*

Վեբեր Սիմ. (Weber S.)—„Bemerkungen zur palästinischen Ortskunde aus altarmenischen Schriftstellern", Հանդէս Ամսօրեայ. *1927, էջ 817—826։*

Վելտե (Welte).—„Elisäus von Amathunik über die Besessenheit", *Theologische Quartalschrift*, Tübingen, 1848, S. 633—644.

Վեսելովսկի Յու. (Веселовский Ю.)—„Литературный деятель героической эпохи", *Кавказский Вестник*, Тифлис, том II, 1901, № 2, стр. 49—57.

Գրախոսություն.—Մուրճ, *1901, №, 2, էջ 315—316։*

Տայյան Ղև.—*«Եղիշէի չորս յեղանակներ հնագոյն գրչագրի մը մէջ»*, Բազմավէպ, *1910, էջ 380—389, 447—457 և 530—541։ Նշված է՝ «Շարունակելի», բայց չի շարունակվել։ Լրիվը լույս է տեսել հետևյալ առանձին հրատարակության մեջ.*

Տայյան Ղև.—*«Եղիշէի չորս յեղանակները հնագոյն գրչագրի մը մէջ», Վենետիկ, 1911։*

Տաշյան Հակ.—*«Ուսումնասիրութիւնք Ստոյն-Կալիսթենեայ Վարուց Աղեքսանդրի», Վիեննա, 1892, էջ 84։ (=Ազգային մատենադարան, Ե)։*

Գրախոսություն.—Բազմավէպ. *1905, № 7—8, շապկի վրա՝ էջ 3—4։*

Տաշյան Հակ.—*«Հին Հայաստանի արեւմտեան սահմանը՝ Փոքր Հայք և Կոզրենէ (Սեբաստիա)»*, Հանդէս Ամսօրեայ. *1937, էջ 12—15։*

Տեզա Էմ. (Teza Em.)—„La storia dei Vartaniani di Eliseo nella nuova edizione di Mosca", Roma, 1893. (=Rendiconti della Reale Accademia dei Lincei, II, 6, p. 397—408).

Սույնի թարգմանությունն է՝ «Էմիլ Տեզա հայագիտին քննադատութիւն Եղիշէի թարգմանութեան վրայ», Բազմավէպ. *1893, էջ 513—521։*

Տեր-Հակոբյան Հ.—*«Ագաթանգեղոս և Եղիշէ (Ձեռագիր)»*, Բազմավէպ. *1931, էջ 264—267։ Ստորագրված՝ «Իրազեկ»։*

Տեր-Մինասյան Երվ.—*«Եղիշէի 'Վարդանանց պատմությունը' և նրա նորագույն քննադատը»*, Տեղեկագիր ՍՍՌՄ Գիտությունների ակադեմիայի Հայկական ֆիլիալի. *սերիա* I, *1943, № 3, էջ 63—98։*

Վերջում՝ ամփոփում ռուսերեն լեզվով։

Տեր-Մինասյան Երվ.—*«Եղիշէի 'Վարդանանց պատմության' մասին եղած քննությունների շուրջը»*, Տեղեկագիր ՀՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի, *հասարակական գիտություններ, 1944, № 1—2, էջ 89—103։*

Տեր-Մկրտչյան Գալ.—*«Խորենացու Պատմութեան ուսումնասիրութիւն»*, Արարատ, *1891, էջ 147—155։ Ստորագրված՝ «Միաբան»։*

Տեր-Մկրտչյան Գալ.—*«Խորենացու պատմութեան ուսումնասիրութիւն», Վաղարշապատ, 1896, էջ 37—45։*

Տեր-Մովսիսյան Մեսր.—*«Նախապաշարմունքներ Եղիշէ պատմագրի կանոններում»*, Ազգագրական Հանդէս. *1897, գիրք Բ, էջ 295—299։ Ստորագրված՝ «Մեսրոպ վարդապետ»։*

Տեր-Պողոսյան Գր.—*«Եղիշէի պատմութեան աղբիւրը»*, Հանդէս Ամսօրեայ, *1895, էջ 20—23, 58—61 և 110—113։*

Տեր-Պողոսյան Գր.—*«Նկատողութիւններ Եղիշէի Պատմութեան վերաբերեալ»*, Հանդէս Ամսօրեայ. *1896, էջ 129—133, 168—170, 197—200 և 302—305։*

Գրախոսություն. Վ. Հացունի, «Խորհրդածութիւնք Եղիշէի Պատմութեան վրայ», տես վերևում, հեղինակի անվան տակ։—Ա., Արևելյան Մամուլ, *Զմյուռնիա, ԻԶ տարի, 1896, էջ 268—270։*

Տէր-Պօղոսեան Գր.—«Եղիշէի Պատմութեան քննադատութեան առթիւ», Հանդէս Ամսօրեայ, 1897, էջ 230–235։

Պատասխանում է Վ. Հացունու վերոնշյալ քննադատությանը։

Տէր-Պօղոսեան Գր.—«Նկատողութիւններ Եղիշէի Պատմութեան վերաբերեալ։ Ե. յեղանակ», Հանդէս Ամսօրեայ, 1902, էջ 202–205 և 317–321։

Տէր-Պօղոսեան Գր.—«Եղիշէի քննական ուսումնասիրութեան մի հատուածի առթիւ», Հանդէս Ամսօրեայ, 1906, էջ 219–220։

Փէշիկեան Եղ.—«Հօրոյի Եղիշէն», Բազմավէպ, 1923, էջ 374–377. 1924, էջ 22–26 և 52–56։

Փէշիկեան Եղ.—«Ս. Եղիշէ վ. Պատմագիր Ե. դարու (Հ. Ն. Ակինեան վ.ի քննական ուսումնասիրութեան առթիւ)», Բազմավէպ, 1931, էջ 193–200։

Նշված է՝ «Շարունակելի», բայց չի շարունակվել։

Փօրթուգալ Միք. «Եղիշէի Պատմութեան շարադրութեան թուականը», Բազմավէպ, 1898, էջ 6–10 և 57–60։

Փօրթուգալ Միք.—«Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանանց և Հայոց պատերազմի և քննադատութիւնք Միքայէլ փաշայի Փորթուգալ», Վենետիկ, 1902։

Նույնի վերահրատարակությունն է հաջորդը, որոշ բարեփոխություններով.

Փօրթուգալ Միք.—«Եղիշէի վարդապետի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին և քննադատութիւնք Միքայէլ փաշայի Փորթուգալ», Վենետիկ, 1903։

Քուչուկ-Հովհաննիսյան Խ. (Кучук-Иоаннесов Х.) „Краткий очерк армянской литературы V века. Оттиск из сборника, посвященного А. Н. Веселовскому", Москва, 1914, стр. 10–11.

Օշական Հակ.—«Եղիշէ», Զուարթնոց, Փարիզ, 1929, էջ 15–18 և 67–69։

Օրմանեան Մաղ.—«Ժամանակագրութիւն գործոց Վարդանանց։ Ժամանակագրութիւն ըստ Եղիշէ պատմագրի և Ղազարայ Փարպեցւոյ», Լումայ, 1900, գիրք Ա, էջ 337–347։ Ստորագրված՝ «Օ.»։

Օրմանեան Մաղ.—«Ազգապատում», հտ. Ա, Կ. Պոլիս, 1912, § 296։

Ֆետտեր Պ. (Vetter P.)—„Elische, Einsiedler", հետևյալ հրատ. մեջ, J. Nirschl, „Lehrbuch der Patrologie und Patristik", Bd. III, Mainz, 1885, S. 251–252, §§ 248–250.

Սույնի հայերեն թարգմանությունը՝ «Եղիշէ միանձն», հետևյալ ժողովածուի մեջ. «Հայկական աշխատասիրութիւնք հայագէտ Պ. Ֆէթթէրի, ի մի ամփոփեալ և թարգմանեալ հանդերձ ծանօթութեամբք ի Հ. Յակովբայ Վ. Տաշեան», Վիեննա, 1895, էջ 105–115։ (=Ազգային մատենադարան, ԺԶ)։

(Անանուն)—«Անձնեցեաց օրինակը», Բազմավէպ, 1907, էջ 28–29։

(Անանուն)—«Եղիշէ վարդապետ և իւր երկասիրութիւնք», Սիոն. 1869, էջ 32–34։

(Անանուն)—«Եղիշէ վարդապետ պատմաբան մատենագիր հինգերորդ դարու», Արարատ, 1868–69, էջ 89–93։ Նշված է՝ «Շարունակելի», բայց չի շարունակվել։

(Անանուն)—«Քանի մը պարսկերէն բառեր որ գործածուած են ի Պատմութեան Եղիշէի», Բազմավէպ, 1895, էջ 5–7, 49–52 և 145–148։

17

ՑԱՆԿ ՅԱՏՈՒԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

Աբրահամ Նահապետ — 48, 107
Աբրահամ սարկաւագ (Նահատակ) — 143, 179, 183—185, 189
Աբրահամ քահանայ — 129, 143
Ադենայ Դուռն — 149
Ալանաց դրունք — 198
Ակլացիք — 100
Աղբակ — 179
Աղձնեաց աշխարհ, Աղձնիք — 10, 51, 93, 132
Աղուանից այրուձի — 19
Աղուանից աշխարհ, Աղուանք — 10, 51, 63, 70, 74, 75, 77, 78, 93, 94, 129, 132, 134, 197, 198
Ամատունեաց ազգ — 193
Ամատունեաց Առանձար — 105, 193
Ամատունի Վահան — 193
Ամպարտքաշ — 143
Այրարատ — 179
Այրարատ գաւառ — 27, 80
Այրուկ Սղկունի — 100
Այրուձի Հայոց — 6, 19
Անգղ գյուղաքաղաք — 58
Անանիա եպիսկոպոս Սիւնեաց — 28
Անատոլ, Անատոլիոս սպարապետ — 7, 73
Անարիք — 9, 28
Աներան — 24
Անի — 68
Անձևացեաց ազգ — 103
Անձաւացի Շմաւոն — 193
Անտիոք — 132
Անտիոքացիք — 105
Աշնակ — 79
Աշոտ յազգէն Կամսարականաց — 193
Ապահունիք — 28, 43, 74, 92
Ապար (Ապր) աշխարհ — 10, 141, 143, 182
Տե՛ս նաև Վերին աշխարհ։
Ապարհացի գունդ — 115։
Ապրսամ յազգէն Արծրունեաց — 100, 193
Առանձար յազգէն Ամատունեաց — 105, 193
Առաւան յազգէն Անձևացեաց — 193
Առաւեղենից ազգ — 193
Առնակ յազգէն Ամատունեաց — 193
Ասորեստան — 178, 183, 187, 188
Ասորեստանեայք — 183
Ատոմ յազգէն (ի տոհմէն) Գնունեաց — 71, 99, 133, 193
Ատրորմիզդ — 128, 129։
Ատրպատական աշխարհ — 69, 74, 79։
Արագածու ոտն — 79։
Արածոյ դեղ — 179։
Արեաց այրուձի — 94
Արեաց աշխարհ — 83, 142, 197
Արեաց գունդ, զօրք — 116, 118, 197, 198
Արզնարզին — 10
Արիք — 9, 28, 94, 122
Արծրունեաց ազգ — 193
Արծրունեաց աշխարհ — 129
Արծրունեաց Ապրսամ — 100, 193
Արծրունեաց տոհմ — 43, 193
Արծրունեաց տուն, Արծրունիք — 116, 120, 129
Արծրունի Ներշապուհ — 43, 99, 116
Արխնի (Արհնի) — 68
Արհմն որդի Զրուանայ — 25, 31
Արմաւրի բերդ — 79
Արշակ արքայ՝ որդի Տիրանայ — 6
Արշակունեաց ազգ — 6
Արշարունի Արշաւիր — 77, 99, 116
Արշաւիր յազգէն Կամսարականաց — 193
Արշաւիր Արշարունի — 77, 99, 116
Արշէն երէց Բագրեանդայ — 126, 130, 153, 168, 179
Արուճ — 79
Արսէն ընծայացի — 100, 120
Արտագերս — 68
Արտազու դաշտ — 100
Արտակ ի տոհմէն Մոկաց — 43
Արտակ ի տոհմէն Ռշտունեաց — 43, 92
Արտակ Պալունի — 99, 119, 150
Արտաշատ և Արտաշատ քաղաք — 28, 68, 79, 99, 129
Արտաշատու նահանգ — 79
Արտաշէս արքայ՝ որդի Վռամշապհոյ — 6
Արտաշիր — 118
Արտաւազդ յազգէն Մամիկոնէից — 193
Արտէն իշխան Գաբեղէնից — 92
Արցախ — 94։
Արձախոյ մայրիք — 125, 127
Արփանեալ — 69

Աւարայրի դաշտ — 189
Արար — 108

Բաբգէն յազգէն Սիւնեաց — 193
Բաբիկ յԽափսոննեան տանէն — 194
Բաբելացւոց երկիր — 187
Բաբիլոն — 13
Բագրատունիք — 74, 92
Բագրեւանդ — 27, 179
Բակ զօրական — 122
Բակուր յազգէն Սիւնեաց — 193
Բաղասական — 76, 134
Բանթուրակ, Փանդուրակ — 26, 38
Բասեն — 28
Բասիլ եպիսկոպոս Մոկաց — 28
Բարձրարող — 68
Բզնունիք — 28
Բէլ հոն — 141, 142
Բողպայիտ — 143

Գաբեղեան Խոսրով — 100
Գաբեղենք — 74, 92
Գադ եպիսկոպոս Վանանդայ — 28
Գազրիկ Դիմաքսեան — 76, 100
Գադեհովն — 72
Գադեշոյ (Գադիշոյ)՝ ի տոհմէն Խորխոռունեաց — 43, 92
Գառնի և Գառնի քաղաք — 68, 79
Գարեգին յազգէն Սրուանձտայ — 13, 120
Գաւ — 94
Գեդէովն — 109
Գեղաց գունդ — 116
Գիւտ ի տոհմէն Վահեւունեաց — 43, 92, 99
Գդուար — 94
Գնթունի Տաճատ — 99, 116, 119
Գնունեաց ազգ, տոհմ — 71, 119, 133, 193
Գնունի Ատոմ — 71, 99, 133, 193
Գնունի Վահան-Մանուկ — 120
Գոեալ — 69

Դասն — 10, 51
Դատ յազգէն Առաւեղինից — 193
Դաւիթ Թագաւոր — 108
Դաւիթ երէց Մամիկոն — 3
Դենշապուհ — 22, 143, 157, 159, 160, 161, 168—170, 174—177, 179
Դիմաքսեան Գազրիկ — 76, 100
Դիմաքսոյան Թաթուլ — 99, 193
Դիմաքսոյան Հմայակ — 100, 119
Դիմաքսենից ազգ — 119, 193
Դիմաքսենից գունդ — 76
Դրասխանակերտ — 79

Եզնիկ եպիսկոպոս Բագրեւանդայ — 27
Եղբայր եպիսկոպոս Անձեւացեաց — 28
Եղեգեկ գեւղ — 179
Եղիա մարգարէ — 108
Եղիշա եպիսկոպոս Ամատունեաց — 28
Եղփարիոս սուրբ — 73
Եսայի մարգարէ — 109
Երամաւնո — 79
Երան — 24
Երեմիա եպիսկոպոս Ապահունեաց — 28
Երեմիա եպիսկոպոս Մարդաստանի — 28
Երկայնորդք — 68
Եւղաղ եպիսկոպոս Մարդոյաղւոյ — 28
Եւրոպէ — 72
Եփթայեա — 109

Զանգակ երէց — 92
Զարեհաւան — 133
Զարեւանդ և Հեր — 75, 105
Զուարէն յազգէն Անձեւացեաց — 193
Զրադեշտ — 162
Զրադեշտական օրէնք — 19, 143
Զրուան — 24

Ընծային — 116
Ընծայինն գունդ — 116
Ընծայնոց ազգ — 120
Ընձայացի Արսէն — 100, 120
Ընչուղ իշխան Ակէոյ — 92
Թաթ յազգէն Կամսարականաց — 193
Թաթիկ եպիսկոպոս կամ Թաթիկ եպիսկոպոս Բաբենոյ — 28, 178
Թաթուլ Դիմաքսեան — 99, 193
Թաթուլ Վանանդեցի — 116
Թուասպարան զօրք — 94
Թուասպարաց աշխարհ, Թուասպարք — 129
Թէոդոս կայսր — 7, 71, 72
Թիր, դարի Թիր — 181

Իսահակ, որդի Աբրահամու — 49
Իշխանից գիւղ — 179
Իտալական երկիր — 18

Լոփնաս գետ — 76
Լփինք, Լփնաց աշխարհ — 10, 51, 77, 129
Լփնաց զօրք — 94

Խաղխաղ քաղաք — 75
Խաղտեաց աշխարհ, խաղտեաց երկիր — 94, 125
Խաղտեաց լերինք — 126
Խաղտիք — 125
Խայլանդրաց աշխարհ — 141, 198
Խայլնդուրք — 12
Խիրխովան — 129
Խոսրով Գաբեղեան — 100
Խորանիստ — 68
Խորէն Խորխոռունի — 99, 116, 119, 150
Խորէն վկայ, նահատակ — 183, 184, 185, 189

Խորխոռունեաց ազգ, տոհմ — 43
Խորխոռունի Խորէն — 99, 116, 119, 150
Խորխոռունիք — 74, 119
Խուժիկ — 160, 179, 181, 182
Խուժաստան — 48, 188
Խուրս Սրուանձտեաց — 100
Խրսան — 94

Ծաւդէից աշխարհ, Ծաւդեայք — 10, 51
Ծախանիտ — 68

Կամսարականաց ազգ — 193
Կապկոհի լերինք — 78
Կապոյտ — 69
Կապոյտ լեառն — 125
Կառշայ գունդ — 115
Կարէն Սահառունի — 100
Կորդուաց աշխարհ, Կորդուք, Կորդիք — 10, 51, 94
Կուաշ աւան — 79
Կուր գետ — 75
Կուրան — 159

Համազասպ յազգէն Մամիկոնէից — 193
Համազասպեան — 116
Համազասպեան յազգէն Մամիկոնէից — 193
Համակգեն — 143, 158
Հայոց աշխարհ, երկիր, Հայք — 6, 10, 16, 22, 43, 44, 51, 53, 57, 58, 59, 63, 72, 78, 79, 81, 86, 90, 93, 95, 97, 98, 114, 115, 122, 127, 128, 129, 133, 134—136, 140, 142, 160, 161, 169, 170, 182, 190, 191, 195, 198, 199, 201
Հայոց այրուձի, գունդ, զօրք — 6, 44, 54, 58, 65, 69, 71, 73, 75, 77, 78, 93, 94, 105, 106, 117, 120, 121, 122, 128
Հայոց նախարարք — 6, 13, 16—17, 130, 137, 199
Հայոց ուխտ, միաբանութիւն — 75, 90
Հայք Մեծք — 10, 24, 190
Հայք Ստորին — 93
Հարաման — 46
Հարամանոյ դեր — 24, 26
Հարեշգոմ Շապուհ — 196
Հեճմատակք, Հեճմատակաց աշխարհ — 94, 129
Հեռան հոն — 134
Հեր և Զարեւանդ — 75, 105
Հմայեակ Դիմաքսեան — 100, 119
Հմայեակ՝ եղբայր Վարդանայ — 127
Հնդիկք — 60
Հողոցմանց գեղ — 178
Հոնաց աշխարհ — 11, 70, 78, 127
Հոնաց գունդ — 116, 127, 129, 198
Հոնաց պահակ — 43, 78, 142
Հոնք — 12, 42, 80, 94, 198

Հոռոմոց աշխարհ, գաւառք — 7, 10, 26
Հոռովմք, Հոռոմք — 12, 86, 93, 134
Հռովմ — 72
Հրոտից — 182

Ձիթենեաց լեառն — 40
Ձողակերտ — 79

Ղեւոնդ երէց — 58, 100, 106, 114, 123, 124, 130, 134, 148, 162, 171, 178, 179

Ճղբաց աշխարհ, Ճղբիք — 94, 129
Ճոր, Ճորայ պահակ — 12, 74, 75, 94, 198

Մակարայեցիք — 105
Մակուրան — 159
Մամիկոնեանք, Մամիկոնէից ազգ, Մամիկոնէից տոհմ — 43, 93, 119, 193
Մանազկերտ — 27
Մանդակունեաց տոհմ — 193
Մանդակունի Փարսման — 193
Մանէճ իշխան ի տոհմէն Ապահունեաց — 43, 92
Մանէն սեպուհ Ամատունեաց — 92
Մաորթայ զօրք — 198
Մատաթի — 105
Մատաթեայ ազգատոհմ — 105
Մատեան գունդ — 115, 117
Մարգաղի — 28
Մարգաստան — 28
Մարիամ — 26, 39
Մարկիանոս կայսր — 73, 86
Մեծ Հայք — 10, 24, 190
Մեհրուժան յազգէն Արծրունեաց — 193
Մեղէս եպիսկոպոս Մանազկերտոյ — 27
Մեշովն — 188
Մերշապուհ յազգէն Արծրունեաց — 193
Միհր — 32, 35, 165, 185
Միհրան տոհմ — 197
Միհրներսեհ վզուրկ, հրամատար, այլև մեծ հազարապետ — 24, 28, 88, 90, 94—97, 128, 194, 195
Մծբին քաղաք — 7
Մոկաց տոհմ — 43
Մոկք — 28, 43, 116
Մովան հանդերձապետ — 160, 165, 179, 180
Մովպետան Մովպետ — 160, 181
Մովսէս Մարգարէ — 35, 107
Մուշ ի գնդէն դիմարտեանց — 76
Մուշեղ յազգէն Մամիկոնէից — 193
Մուշէ եպիսկոպոս Արծրունեաց — 28
Մուշէ երէց ի տանէն Արծրունեաց — 129
Մուշէ երէց յԱղբակոյ — 179
Մուշի սարկաւագ — 92
Մուշկան Նիւսալաւուրտ — 96, 117, 118, 120, 122, 123, 128, 133

Յազկերտ I արքայից արքայ — 45
Յազկերտ II արքայից արքայ — 6, 197
Յեսու — 109
Յիսուս — 38, 39, 40, 67, 103, 152, 154, 155, 203
Յոհան յՌափսոնեան տանէն — 194
Յոյնք — 9, 11, 132, 191
Յովհաննէս Մկրտիչ ամլորդի — 40
Յովսէփ այր Մարիամայ — 26
Յովսէփ եպիսկոպոս Այրարատայ — 27, 28, 43, 71, 100, 106, 123, 124, 130, 134, 146, 153, 169, 170, 178
Յորդանան գետ — 40
Յունաց աշխարհ, երկիր — 7, 9, 81, 93, 94

Նախարարք Հայոց — 6, 13, 130, 137, 199
Նածրացի, Նածրացիք — 26, 158
Նաւասարդ — 52
Ներշապուհ յազգէն Արծրունեաց — 43, 99, 116
Ներշապուհ Ռմբոսեան — 71, 74
Ներսեհ իշխան Ուրծայ — 92
Ներսեհ յազգէն Կամսարականաց — 193
Ներսեհ Քաջբերունի — 100, 116, 119
Նիւշապուհ քաղաք — 141, 179, 182
Նոյ նահապետ — 106

Շահուղ գաւառ — 187, 188
Շապուհ արքայից արքայ — 6, 45, 60
Շաւասպ յազգէն Արծրունեաց — 193
Շահխոռապետ — 100
Շմաւոն ի տոհմէն անձեւացեաց — 43, 99, 193
Շնգին յազգէն Արծրունեաց — 193

Ողական — 69
Ոստանիկք — 92
Ոտն Արագածու — 79
Որմիզդ արքայ — 29
Որմիզդ որդի Զրուանայ — 24, 25, 31
Որոտ — 69
Ուրծ — 74, 92

Պալունեաց ազգ — 119
Պալունի Արտակ — 99, 119, 150
Պալունիք — 74, 92, 119
Պահ դուռն — 9, 19
Պահակն Ճորայ — 198
Պահլաւիկ — 144
Պարգև յազգէն Արծրունեաց — 193
Պարսիկ Սասան — 6
Պարսկաց (պարսից) աշխարհ, երկիր — 12, 60, 61, 86, 126, 128
Պարսկաց արքունիք — 6
Պարսիկք, Պարսք — 68, 77, 78, 81, 98, 105, 133, 198
Պարսից բանակ — 54
Պարսից (պարսկաց) գունդ, զօրք — 70, 74, 75, 114, 117, 120, 123, 125, 126, 127, 134
Պարսից իշխանութիւն, տէրութիւն — 51, 88, 128
Պարսից սահմանք — 93
Պարսկադէն — 144
Պաւղոս առաքեալ — 11, 110, 173
Պերոզ արքայ Պարսից — 197, 199
Պետմոգ — 144
Պետրոս երէց — 92
Պիղատոս Պոնտացի — 40

Ջնիկան — 160, 179

Ռահամ ի Միհրան տոհմէն — 197
Ռափսոնեան տուն — 194
Ռշտունեաց զօրք — 100
Ռշտունեաց տոհմ — 43
Ռշտունիք — 27, 43, 92, 129, 134, 174, 178, 179

Սագաստան — 48
Սահակ եպիսկոպոս Ռշտունեաց — 28, 129, 134, 162, 165, 169, 170, 174—179
Սահակ եպիսկոպոս Տարօնոյ — 27
Սահակ ի տոհմէն Մանդակունեաց — 193
Սահակ սարկաւագ — 92
Սահակ քահանայ — 129
Սահառունի Կարէն — 100
Սամուէլ երէց (քահանայ) — 129, 143, 179
Սասանայ պարսկի ազգ — 6
Սատոյ յազգէն Դիմաքսենից — 193
Սարդեանս — 79
Սերուխտ մարզպան — 75
Սէիրայ սահմանք — 72
Սինա լեառն — 35
Սինկղիտոս — 72
Սիւնեաց ազգ, տոհմ — 42, 193
Սիւնեաց աշխարհ, Սիւնեաց տէրութիւն — 63, 81, 89, 135, 137
Սղկունի Աշրուկ — 100
Սուրմակ եպիսկոպոս Բզնունեաց — 28
Ստեփաննոս (նախավկայ) — 178
Սրուանձտայ ազգ — 120
Սրուանձտեաց խուրս — 100

Վահան Գնունի — 120
Վահան ի տոհմէն Ամատունեաց — 43, 99
Վահան յազգէն Ամատունեաց — 193
Վահան յազգէ Թագաւորաց Աղուանից — 78
Վահեւունեաց տոհմ — 43
Վահեւունիք — 43, 74, 92
Վաղինակ Սիւնի — 137
Վայոց ձոր — 178
Վան աւան — 69

Վանանդ — 28, 179
Վանանդեցի Թաթուլ — 116
Վանանդեցիք — 116
Վաշակաշատ — 69
Վասակ ի տոհմէն Սիւնեաց (նաև իշխանն Սիւնեաց) — 42, 64, 71, 74, 75, 80, 82, 89, 90, 95, 97, 99, 106, 114, 121, 122, 124, 126, 128, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 136, 138
Վասակ Մամիկոնեան — 93
Վատ — 94
Վարազդէն յազգէն Առաւեղենից — 193
Վարազշապուհ իշխան Պալունեաց — 92
Վարդան ի տոհմէն Մամիկոնէից (նաև սպարապետն) — 3, 43, 65, 71, 74, 75, 80, 96, 99, 100, 116, 117, 118, 119, 127, 150, 155
Վարդանաշատ — 79
Վարդէս — 178
Վարձ յազգէն Կամսարականաց — 193
Վերին աշխարհ — 158։ Տե՛ս նաև Ապար աշխարհ
Վզուրկ Միհրներսեհ, տե՛ս Միհրներսեհ վզուրկ
Վուրկ եղբայր Թագաւորին Լփնաց — 77
Վռամ հայր Յազկերտի — 6
Վռամշապուհ — 6
Վրաց այրուձի — 19
Վրաց աշխարհ, Վիրք — 10, 49, 51, 93, 94, 132, 134, 135
Վրաց սահմանք — 74, 75
Վրէն Տաշրացի — 100, 193
Վրկան — 141

Տաճատ եպիսկոպոս Տայոց — 28
Տաճատ Գնթունի — 99, 116, 119
Տաճատ յազգէն Արծրունեաց — 193
Տաճկաստան — 10
Տայոց ձորագաւառ — 127
Տայք — 28, 127

Տաշրացեաց ազգ — 193
Տաշրացի Վրէն — 100, 193
Տարօն — 27
Տիգրոն — 7
Տիրան՝ հայր Արշակայ արքայի — 6
Տիրոց իշխան Բագրատունեաց — 92
Տղմուտ գետ — 116
Տմորեաց ամուրք, Տմորիք — 94, 125, 126
Տուրուբերան — 28
Տրդատիոս — 72
Տրպատունիք — 100

Փայտակարան քաղաք — 88, 95
Փանդուրակ տե՛ս Բանթուրակ։
Փապակ յազգէն Առաւեղենից — 193
Փառախոտն — 79
Փասխ — 94
Փարսման Մանդակունի — 100, 193
Փենեհէզ քահանայ — 108
Փիւրուան — 94
Փոսխ — 94

Քաղղէացիք — 13
Քաղոց ամիս — 81
Քաշկար — 188
Քաջաջ սարկաւագ — 130, 179
Քաջբերունեաց ազգ — 119
Քաջբերունի Ներսեհ — 100, 116, 119
Քասու եպիսկոպոս Տուրուբերանոյ — 28
Քողեանք — 100
Քուշանաց աշխարհ, երկիր, Քուշանք — 9, 10, 11, 18, 49, 141, 142
Քրիստոս — 6, 13, 19, 21, 22, 38—40, 45—49, 52, 54, 64, 67—69, 72, 79, 81, 87, 88, 91, 103, 107, 108, 110, 125, 138, 147, 151, 152, 154—156, 164, 173, 177, 190, 203

Օշական — 79

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀՍՍՌ-Арм.ССР
им. А. Мясникяна
Ա. ՄՅԱՍՆԻԿՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ

Կազմող՝

ԵՐՎԱՆԴ ԳԱԼՈՒՍՏԻ ՏԵՐ-ՄԻՆԱՍՅԱՆ

Եղիշեի վասն Վարդանայ և Հայոց պատերազմին

Հրատ. խմբագիր՝ Էմ. ՊԻՎԱԶՅԱՆ
Նկարչ. ձևավորումը՝ Լ. ՍԱԴՈՅԱՆԻ

Տեխ. խմբագիր՝ Մ. ԿԱՓԼԱՆՅԱՆ   Վերստուգող սրբագրիչ՝ Ա. ԱՐԶԱՔԱՆՅԱՆ

ՎՖ 06364   Պատվեր 122   Հրատ. 1251   Տիրաժ 3000

Հանձնված է արտադրության 14/III 1956 թ.: Ստորագրված է տպագրության 23/V 1957 թ.:
Թուղթ. 70×108¹/₁₆: Տպ. 18 մամ.: Հրատ. 24,15 մամ.:   Գինը կազմով 16 ռ. 50 կ.:

Հայկական ՍՍՌ Գիտությունների ակադեմիայի տպարան, Երևան, Աբովյան 124